

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Державна установа «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього НАН України»

*Серія «Проблеми регіонального
розвитку»*

**ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ БІЗНЕСУ
В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ: ФОРМИ ТА
МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ**

Монографія у 2-х томах

Львів 2019

Просторова організація бізнесу в регіонах України: форми та механізми регулювання: монографія у 2-х томах. Т.1 / НАН України. Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2019. 377 с. (*Серія «Проблеми регіонального розвитку»*).

ISBN 978-966-02-4252-4 (серія)

ISBN 978-966-02-8886-7 (загальний)

ISBN 978-966-02-8887-4 (Т.1)

Монографія присвячена поглибленню теоретико-методичних засад просторової організації бізнесу, обґрунтуванню вибору її оптимальних форм, розробці науково-практичних рекомендацій щодо регулювання форм просторової організації бізнесу. З цією метою вивчено сучасний стан, особливості інституційного забезпечення та перспективи розвитку індустріальних парків як просторової форми організації бізнесу. Проаналізовано розвиток регіональних ІТ-кластерів в Україні в контексті їх впливу на соціально-економічну динаміку, також визначено стратегічні пріоритети та інструменти стимулювання розвитку ІТ-кластерів у формуванні інноваційної екосистеми країни. Оцінено економічний потенціал формування галузевих кластерів у регіонах України. Проведено аналіз форм просторової організації креативних індустрій, просторових освітніх систем та подано пропозиції щодо стимулювання їх розвитку. Розглянуто вітчизняний досвід розвитку агрохолдингів як інтегрованої форми агробізнесу, а саме оцінено основні переваги, загрози та напрями регулювання їх діяльності. Вивчено зарубіжний досвід інституційного забезпечення розвитку форм просторової організації бізнесу з огляду на можливі перспективи його застосування в Україні. Визначено стратегічні пріоритети формування політики просторової організації бізнесу у регіоні.

Для науковців, економістів, керівників і працівників органів управління різних рівнів, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться питаннями просторової організації бізнесу.

Рецензенти:

Бистряков І.К. – доктор економічних наук, професор, завідувач відділом методології сталого розвитку ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»;

Мокій А.І. – доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу регіональної економічної політики ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»

Павліха Н.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки

Рекомендовано до друку вченою радою ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України» (протокол № 1 від 31 січня 2019 р.)

ISBN 978-966-02-8887-4

© ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України», 2019

ЗМІСТ

ТОМ I

ПЕРЕДМОВА

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФОРМ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ПЕРЕДУМОВ ТА ЧИННИКІВ ПРОСТОРОВОЇ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ АКТИВНОСТІ

РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ, СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ІНДУСТРІАЛЬНИХ ФОРМ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

ТОМ II

РОЗДІЛ 5. НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ПРОСТОРОВИЙ ВИМІРИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ІТ-КЛАСТЕРІВ

РОЗДІЛ 6. ПЕРСПЕКТИВНІ ФОРМИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СЕРВІСНІЙ ЕКОНОМІЦІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ

РОЗДІЛ 7. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

ПІСЛЯМОВА

ЗМІСТ ТОМУ I

ПЕРЕДМОВА.....	7
----------------	---

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ

1.1. Теоретико-концептуальні засади просторової організації бізнесу та розвитку форм просторової організації ділової активності.....	12
1.2. Сутність, форми, чинники та ефекти просторової інтеграції бізнесу.....	20
1.3. Теоретичні положення розвитку регіональних інноваційних кластерів як локалізованих економічних систем.....	34
1.3.1. Кластерні концепції розвитку локалізованих економічних систем.....	34
1.3.2. Інноваційні кластери: властивості, типи та переваги функціонування.....	46
1.4. Зарубіжний досвід функціонування форм просторової організації інноваційного бізнесу.....	60
Література до розділу 1.....	71

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФОРМ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

2.1. Методологічні підходи до типології форм просторової організації бізнесу: просторово-інтеграційний аспект.....	79
2.2. Принципи, пріоритети та критерії ідентифікації форм просторової організації бізнесу.....	90
2.3. Класифікація чинників розвитку форм просторової організації бізнесу.....	103
2.4. Методичні підходи до визначення потенціалу просторової інтеграції бізнесу в регіоні.....	114
Література до розділу 2.....	126

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ПЕРЕДУМОВ ТА ЧИННИКІВ ПРОСТОРОВОЇ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ АКТИВНОСТІ

3.1. Особливості формування та трансформації інституційного забезпечення розвитку форм просторової організації бізнесу.....	131
3.2. Інституційний вимір податкового та митного регулювання діяльності форм просторової організації бізнесу.....	142
3.3. Ефективність просторової організації спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку в Україні.....	153
3.4. Оцінювання потенціалу просторової інтеграції бізнесу у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону.....	170
3.5. Аналіз потенціалу формування галузевих кластерів у регіонах України.....	190
3.6. Вплив локалізації та розвитку форм просторової інтеграції бізнесу на соціально-економічний розвиток регіону.....	201
3.7. Формування підприємницького середовища регіону: проблеми та пріоритети інституційної трансформації.....	212
Література до розділу 3.....	228

РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ, СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ІНДУСТРІАЛЬНИХ ФОРМ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

4.1. Інституційні передумови та проблематика розвитку індустріальних парків як форми просторової організації бізнесу.....	233
4.2. Особливості функціонування та стимулювання розвитку індустріальних парків в Україні: регіональний вимір.....	240
4.3. Виклики кадрового забезпечення та розвитку освітньо-виробничої інтеграції як інструменту налагодження ділової активності індустріальних форм просторової організації бізнесу.....	247
4.4. Стратегічні можливості розвитку індустріальних форм просторової організації бізнесу в умовах технологічної трансформації на принципах Industry 4.0.....	256

4.5. Макрорівневі чинники впливу на конкурентоспроможність промисловості регіонів України.....	263
4.6. Просторові форми організації агробізнесу в США та ЄС....	273
4.7. Особливості функціонування агрохолдингів та їх вплив на соціально-економічний розвиток регіонів.....	285
4.8. Стратегічні пріоритети та інструменти регулювання діяльності агрохолдингових компаній в Україні.....	300
Література до розділу 4.....	307
ДОДАТКИ ДО І ТОМУ	313
ПІСЛЯМОВА.....	366

ПЕРЕДМОВА

У затвердженій Указом Президента України Стратегії сталого розвитку «Україна 2020», метою якої є досягнення європейських стандартів життя та гідного місця України в світі, серед пріоритетних визначено реформу системи державного управління, дерегуляції та розвитку підприємництва, децентралізації, антикорупційну, судову і податкову реформи. З огляду на важливі стратегічні завдання, які стоять перед державою та необхідність прискорення впровадження реформ у напрямку активізації позитивних змін, актуальність дослідження просторової організації бізнесу є беззаперечною.

У сучасних умовах економічного розвитку просторова організація бізнесу і вибір її оптимальних форм виступає основним чинником конкурентоспроможності економіки регіонів, адже сприяє локалізації ділової активності, формуванню «точок зростання», забезпеченню розвитку міжрегіонального та внутрірегіонального співробітництва, активізації місцевої (локальної) підприємницької ініціативи. Форми просторової організації бізнесу (горизонтальні та вертикальні): мережеві структури, виробничі та інноваційні кластери, технопарки, індустріальні парки, бізнес-інкубатори, спеціальні економічні зони і території пріоритетного розвитку, он-лайн платформи, холдинги, ТНК тощо – від найпростіших локальних до складних інтегрованих форм стимулюють інноваційний розвиток регіонів, формують їх конкурентоспроможність. У кінцевому підсумку це дозволяє вирішити проблему територіальних диспропорцій та внутрірегіональної асиметрії соціально-економічного розвитку, в першу чергу за рахунок зміцнення економічного потенціалу територій (в т.ч. найменших територіальних одиниць).

Форми просторової організації бізнесу є осередками координації і акумуляції економічних і соціальних взаємозв'язків між окремими регіонами чи країнами. Розвиток нових просторових форми організації бізнесу сприяє формуванню конкурентних переваг окремих територій та їх територіального капіталу за рахунок: локалізації транснаціональних корпорацій і, відповідно, міжнародних виробничих мереж з перевагами впровадження та концентрації інновацій; розвитку інноваційних кластерів на основі інтернаціоналізації економічних відносин та підключення до глобальних інноваційних систем з високою мобільністю; активізації знань та комунікацій, можливостей інкорпорування місцевих акторів і організацій в глобальну мережу комунікацій; інституційних, ринкових та структурних трансформацій як чинників територіальної привабливості.

Проблематика розвитку бізнесу та формування обґрунтованих пропозицій його регулювання виходячи із особливостей здійснення регіональної політики та необхідності подолання соціально-економічної неоднорідності економічного простору України була у фокусі досліджень

наукової школи регіоналістики ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Питання просторової організації економіки та просторової оптимізації розміщення окремих видів економічної діяльності розглядалися в дослідженнях низки вчених: А. Льош, Й. Тюнен, В. Ізард, П. Хаггет, В. Лаунхардт, П. Кругман, М. Фуджіта, М. Портер, М. Кастельс. Серед українських учених, які вивчають питання просторового розвитку та обґрунтування дієвих організаційно-інституційних та економічних механізмів регулювання просторової інтеграції бізнесу, слід зазначити Д. А. Антонюка, І. К. Бистрякова, Т. Г. Васильціва, З. С. Варналія, Ф. Д. Заставного, Н. А. Мікулу, А. Г. Мазур, А. І. Мокія, М. М. Одінцева, М. М. Паламарчука, І. З. Сторонянську, О. Г. Топчієва, В. І. Чужикова, О.І. Шаблія, С. Л. Шульц, Л. Т. Шевчук, М. І. Фащевського, М.І. Флейчук та ін.

Проте, на сьогоднішній день особливо важливими залишаються питання впорядкування термінології дослідження процесів просторової організації (інтеграції) бізнесу, виділення її форм, систематизації проблем інституційного та організаційного забезпечення, напрацювання єдиного методичного інструментарію до оцінювання потенціалу та економічних ефектів інтеграції бізнесу, обґрунтування політики просторової організації економіки. Вирішення цих завдань набуває особливої гостроти в умовах децентралізації управління та необхідності посилення власного економічного потенціалу територій.

У монографії викладено результати дослідження колективу авторів, якими зроблена спроба поглиблення теоретико-методологічних засад просторової організації бізнесу, обґрунтування вибору її оптимальних форм, розробки науково-практичних рекомендацій щодо регулювання окремих форм просторової організації бізнесу. Зосереджено увагу на тенденціях розвитку пріоритетних форм просторової організації бізнесу з огляду на підвищення конкурентоспроможності регіональних та національної економік.

При обґрунтуванні дієвих організаційно-інституційних та економічних механізмів (засобів, інструментів) розвитку просторових форм організації бізнесу акцент дослідження був поставлений на такі цільові аспекти, як: підвищення самодостатності територіальних громад на основі стимулювання локальних форм ділової активності; забезпечення соціально-економічної інтегрованості та збалансованості регіонального розвитку; створення сприятливих умов для реалізації конкурентних переваг різних видів бізнесу та територій, на яких вони розташовані; оптимальне поєднання підприємств різних галузей в регіоні на основі трансформації просторово-секторальної структури його економіки; оптимізація вибору місця розташування (локалізації) підприємств різних видів, розмірів, галузей та форм власності; підвищення капіталізації бізнесу та регіону загалом, внутрірегіонального інтеграційного потенціалу бізнесу, а також інтегрованості регіону як окремого суб'єкта зовнішньоекономічних взаємовідносин.

Структура монографії складається з двох томів.

Перший том присвячено вивченню теоретичних засад дослідження просторової організації ділової активності, визначенню методологічної платформи розвитку форм просторової організації бізнесу, аналізу передумов та чинників просторової локалізації підприємницької активності, дослідженню особливостей та обґрунтуванню стратегічних пріоритетів та механізмів розвитку інноваційних індустріальних форм просторової організації бізнесу.

Другий том містить дослідження розвитку регіональних IT-кластерів в національному та просторовому вимірі, викликів та пріоритетів розвитку перспективних форм просторової організації підприємницької діяльності в сервісній економіці, а також обґрунтування стратегічних пріоритетів та механізмів регулювання просторової організації бізнесу в Україні.

Зокрема, **перший том** складено з чотирьох, а **другий том** – з трьох розділів.

У **першому розділі** вивчено теоретико-концептуальні засади просторової організації бізнесу та розвитку форм просторової організації ділової активності, визначено сутність, форми, чинники та ефекти просторової інтеграції бізнесу, узагальнено теоретичні положення розвитку регіональних інноваційних кластерів як локалізованих економічних систем, а саме визначено їх властивості, типи та переваги функціонування, представлено узагальнення зарубіжного досвіду функціонування форм просторової організації інноваційного бізнесу.

Другий розділ представлений обґрунтуванням методології розвитку форм просторової організації бізнесу, а саме систематизовано методологічні підходи до типології форм просторової організації бізнесу на основі просторово-інтеграційного бачення, визначено принципи, пріоритети та критерії ідентифікації форм просторової організації бізнесу, а також проведено класифікацію чинників їх розвитку, обґрунтовано методичні підходи до визначення потенціалу просторової інтеграції бізнесу на регіональному рівні.

У **третьому розділі** проаналізовано передумови та чинники просторової локалізації підприємницької активності, а саме визначено особливості формування та трансформації інституційного забезпечення розвитку форм просторової організації бізнесу, зокрема, більш детально охарактеризовано зміни щодо податкового та митного регулювання їх діяльності; проведено оцінку ефективності просторової організації спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку в Україні; визначено потенціал просторової інтеграції бізнесу та потенціал формування галузевих кластерів на прикладі регіонів України; оцінено вплив локалізації та розвитку форм просторової інтеграції бізнесу на соціально-економічний розвиток регіону; визначено проблеми та пріоритети інституційної трансформації підприємницького середовища регіону.

Четвертий розділ присвячено дослідженню сучасного стану, особливостей інституційного забезпечення, визначенню стратегічних пріоритетів та перспектив розвитку індустріальних форм просторової форми

організації бізнесу. А саме, проаналізовано інституційні передумови та проблематику розвитку індустріальних парків як форми просторової організації бізнесу, представлено регіональний зріз їх функціонування та стимулювання в Україні, а також розкрито виклики кадрового забезпечення та розвитку освітньо-виробничої інтеграції як інструменту налагодження ділової активності індустріальних форм просторової організації бізнесу та стратегічні можливості їх розвитку в умовах технологічної трансформації на принципах Industry 4.0. Розглянуто вітчизняний та зарубіжний досвід розвитку агрохолдингів як інтегрованої форми агробізнесу, а саме оцінено основні переваги та загрози їх функціонування, вплив на соціально-економічний розвиток регіонів; обґрунтовано стратегічні пріоритети та інструменти регулювання діяльності агрохолдингових компаній в Україні.

П'ятий розділ представлений дослідженням національного та просторового виміру розвитку регіональних ІТ-кластерів. Зокрема, оцінено інституційно-організаційне забезпечення формування державної політики розвитку сфери інформаційних технологій в Україні та проведено аналіз структурних та регіональних особливостей розвитку ІТ-кластерів; визначено роль венчурного капіталу у становленні і розвитку ІТ-сектору в Україні; здійснено економетричне моделювання впливу інституційного середовища підприємницької діяльності на розвиток ІТ-сектору та формування його інвестиційного потенціалу; вивчено зарубіжний досвід формування та реалізації державної політики стимулювання розвитку ІТ-кластерів на базі венчурного інвестування; обґрунтовано пріоритетні напрями та заходи формування державної політики розвитку ІТ-сектору та механізми підтримки розвитку ІТ-кластерів у процесі формування інноваційної екосистеми.

У **шостому розділі** представлено результати дослідження сучасних викликів та обґрунтування пріоритетів розвитку перспективних форм просторової організації підприємницької діяльності в сервісній економіці. А саме оцінено тенденції та перспективи розвитку туристичних кластерів як ефективної форми просторової організації туристичного бізнесу; визначено форми просторової організації креативних індустрій і просторових освітніх систем у контексті формування креативної екосистеми регіону та проаналізовано просторову організацію креативних індустрій в регіональному розрізі. Окремі підрозділи присвячені особливостям розвитку та регулювання електронної торгівлі в Україні, тенденціям поширення віртуальних форм організації бізнесу, підходам до регулювання цифрових технологічних платформ. Оцінено вплив корпоративних торговельних мереж на соціально-економічний розвиток України; визначено пріоритети розвитку та регулювання франчайзингової форми організації бізнесу в Україні.

Сьомий розділ присвячено обґрунтуванню стратегічних пріоритетів та механізмів регулювання просторової організації бізнесу в Україні, зокрема, вивченню зарубіжного досвіду інституційного забезпечення розвитку форм просторової організації бізнесу з огляду на можливі перспективи його застосування в Україні. Це стосується як фінансових інструментів

державного сприяння розвитку просторових форм організації бізнесу, так і інститутів підтримки їх розвитку. Обґрунтовано організаційно-економічні та інституційні інструменти стимулювання просторової інтеграції бізнесу та визначено стратегічні пріоритети формування політики просторової організації бізнесу у регіоні. Окремим питанням розглянуто механізми регулювання процесів транснаціоналізації ділової активності у великих містах України як основних центрах концентрації ділової активності.

Результати проведеного дослідження, які представлено в монографії, можуть бути використані: в процесі коригування стратегій та програм соціально-економічного розвитку України та окремих регіонів, при реформуванні державної регуляторної політики з метою створення сприятливого середовища для розвитку малого і середнього бізнесу, при удосконаленні державної регіональної політики й місцевого самоврядування, у практиці управління просторовим розвитком, зокрема, просторової організації бізнесу територіально-суспільних систем різних ієрархічних рівнів, а також з метою досягнення стратегічних цілей розвитку держави.

*Монографія підготовлена за науковою редакцією
доктора економічних наук, професора
Мельник Мар'яни Іванівни*

Авторський колектив:

Мельник М.І., д.е.н., проф. (передмова, п. 1.1, 1.2, 1.3, 2.4, 3.5, 3.7, 5.1, 5.2, 5.3, 5.4, 5.5, 5.6, 5.7, післямова);

Щеглюк С.Д., к.е.н., с.н.с. (п. 2.1, 2.2, 2.3, 3.7, 6.1, 6.2, 6.3, 6.4, 6.5, 7.4);

Кушнірецька О.В., к.е.н., с.н.с. (п. 1.2, 4.1, 4.2, 4.3, 4.4, 7.2, 7.3);

Ткаченко О.О., к.е.н. (п. 1.1, 1.2, 2.4, 3.4, 3.5, 3.6, 7.1, 7.2, 7.3);

Ткач С.М., к.е.н, с.н.с. (п. 1.4, 2.4, 3.1, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 4.5);

Лещух І.В., к.е.н., н.с. (п. 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 7.1.1, 7.1.2);

Мединська Т.В., к.е.н., доц. (п. 1.3.1, 3.1, 3.2, 3.3, 7.1.1);

Яремчук Р.Є. (п. 3.7, 5.1, 5.2, 5.3, 5.4, 5.5, 5.6, 5.7);

Синюра-Ростун Н.Р., к.е.н., н.с. (п. 6.6, 6.7, 6.8);

Жабинець О.Й., к.е.н., доц. (п. 4.6, 4.7, 4.8);

Коломієць О.Г., к.е.н. (розділ 5);

Черевата Р.Ю. (п. 1.3.2, 3.1, 3.2, 3.3, 7.1.2).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ

1.1. Теоретико-концептуальні засади просторової організації бізнесу та розвитку форм просторової організації ділової активності

Інформаційні та інноваційні прориви в усіх сферах людської діяльності в сучасних умовах розвитку світового господарства великою мірою завдячують трансформаційним процесам у просторовій організації економічних систем. Посилення взаємодій, поступове розмивання територіальних меж та послаблення економічних бар'єрів здійснення господарської діяльності внаслідок глобалізації економічного простору та децентралізації управлінських ресурсів національних господарських та адміністративних систем у ХХІ столітті виводить науково-практичну дискусію на нові обрії досліджень ключових детермінантів економічного життя. Як зазначають автори¹ «традиційні економіко-географічні чинники конкурентоспроможності територій (природні, трудові та енергетичні ресурси, нагромаджений капітал тощо) дедалі відчутніше втрачають вирішальну роль для якості просторового розвитку», що в свою чергу актуалізує «екстериторіальність» локальних економічних спільнот, за якої належність території до національних господарських комплексів стає набагато менш значущою, ніж її залученість до глобальних ланцюгів створення вартості». У сучасних умовах світогосподарського порядку саме інтеграційні процеси стають наріжним каменем формування нових форм суспільно-економічних взаємодій та творення нових сенсів та цінностей, а просторова інтеграція бізнесу, у свою чергу, виступає новітньою формою організації ділової активності в просторових системах різних ієрархічних рівнів².

У суспільно-географічній і соціально-економічній науках для виявлення горизонтальної упорядкованості процесів широко вживається поняття територіальної, а в останній період і регіонально-просторової організації процесів і явищ. Теоретичним і прикладним питанням територіальної організації різних видів суспільної діяльності приділяється досить значна увага. Про це свідчить теорія комплексоутворення, теорія територіальної організації продуктивних сил, окремих галузей економіки, теорія економічного районування і районоформування, теорія відносних (порівняних) регіональних переваг, теорія оптимального розміщення окремого підприємства чи сукупності їх просторової організації, теорія полюсів зростання, теорія «центр-периферія», теорія регіонального саморозвитку тощо³. Концептуальні підходи до

¹ Нова регіональна політика для нової України: Аналітична доповідь. К : Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. 36 с. С.4.

² Ткаченко О.О. Кушнірецька О.В. Особливості просторової інтеграції бізнесу в умовах постіндустріального розвитку: побудова просторової матриці. *Економіка та суспільство*. 2017. №3. С.856. URL:http://economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/145.pdf (дата звернення: 1.10.2017).

³ Фашевський М. І. Методологічні засади територіальної організації господарства. *Територіальна організація суспільства: розуміння категорії*: матеріали теоретико-методологічного семінару, Інститут географії НАН України, 4 та 11 березня 2010 р. Інститут географії НАН України, 2010. С. 15.

дослідження просторової організації та інтеграції підприємницької діяльності, безумовно, охоплюють теоретичну базу зазначених вище теорій і концепцій, але також враховують інституційні засади формування сприятливих умов для реалізації конкурентних переваг окремих видів і форм бізнесу в конкретній локалізації, перспектив і можливостей інтеграції, кооперації та кластероутворення для ефективного використання просторових ресурсів концентрації підприємств різних видів і розмірів.

Питання просторової організації економіки та просторової оптимізації розміщення сільського господарства і промисловості розглядалися в дослідженнях таких учених: А. Льош, Й. Тюнен, В. Ізард, П. Хаггет, В. Лаунхардт, П. Кругман, М. Фуджіти, М. Портер, М. Кастельс. Серед сучасних українських учених, які вивчають питання просторового розвитку та обґрунтування дієвих організаційно-інституційних та економічних механізмів регулювання просторової інтеграції бізнесу, слід зазначити Д. А. Антонюка, З. С. Варналія, М. І. Фащевського, М. І. Мельник, А. Г. Мазур, М. М. Одінцова, С. Л. Шульц, Л. Т. Шевчук та ін.

Кожен етап соціально-економічного та суспільного поступу трансформує умови просторової організації, у тому числі інтеграції та самоорганізації, підприємницької діяльності відповідно до нових викликів і завдань просторового розвитку бізнесу та суспільства загалом.

Просторова організація бізнесу є визначальною передумовою та ознакою формування потенціалу просторової інтеграції бізнесу в забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону. Більшість українських учених розділяють позицію, що в основі поняття «територіальна організація» закладено ознаку розміщення об'єктів для отримання економічного та соціального ефекту. Адже територіальна організація вимагає обґрунтування наукових основ розміщення виробництва й підприємств з урахуванням їх економічної ефективності та можливої екологічної шкідливості⁴. Л. Л. Ковальська та О. Ю. Чужикова пропонують під територіальною організацією розуміти науково обґрунтоване територіальне розміщення об'єктів, функціонування яких дозволить досягти оптимальної структури виробництва й споживання та досягнення соціально-економічного ефекту шляхом раціонального використання наявного потенціалу⁵. Економічний і соціальний ефект просторової організації відзначає також Н. І. Корецька, яка розглядає це поняття як науково обґрунтовану систему просторового впорядкування взаємопов'язаних виробництв, сфери обслуговування населення та виробничої, ринкової й соціальної інфраструктур, що дає значний економічний і соціальний ефект внаслідок раціонального їх поєднання та концентрації⁶. А з іншого боку, питання просторової організації

⁴ Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : підручник / Дорогунцов С.І. та ін.; за наук. ред. С. І. Дорогунцова. Київ, 2005. 988 с. С. 320.

⁵ Ковальська Л. Л., Чужкова О. Ю. Територіальна організація роздрібно-торгівельної мережі регіонів України: оцінка та механізми забезпечення її раціональності : монографія. Луцьк, 2011. 216 с. С. 31.

⁶ Корецька Н. І. Удосконалення територіальної організації банківської системи регіонів України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2009. 279 с. С. 16.

економіки передбачає дослідження не лише прогресивних просторових форм концентрації ділової активності та розміщення підприємств, але й наукове обґрунтування найбільш ефективних форм управління.

Просторова організація економіки розглядається вченими і як структурно-параметричне та просторово-часове впорядкування та узгодження елементів і зв'язків, яке забезпечує ефективність використання його потенціалу⁷.

Близькою є позиція Г. П. Підгрушного, який розглядає просторову організацію промисловості як зумовлене об'єктивними законами суспільного розвитку просторове упорядкування промислового виробництва, що проявляється в формуванні його різноманітних взаємопов'язаних територіальних (територіально-анквальних) утворень⁸. Тобто просторова організація економіки це система просторово взаємопов'язаних і впорядкованих структурних елементів взаємовідносин у певний момент часу, поєднання (оптимізація) яких створює синергетичний ефект для соціально-економічного розвитку регіону.

Інтегрований підхід до «просторової організації» враховує поєднання підприємств і установ, для яких територіальна спільність їхніх компонентів є додатковим чинником для підвищення економічної ефективності за рахунок значної стабільності взаємних зв'язків (у тому числі інформаційних) і ритмічності виробничого процесу, скорочення транспортних витрат, раціонального використання усіх видів місцевих ресурсів і сприятливих умов маневрування ними⁹. Також під територіальною організацією продуктивних сил розуміють просторовий взаємозв'язок галузевих, міжгалузевих і територіально-виробничих комплексів, що спирається на раціональне використання природних, матеріальних і трудових ресурсів, заощадження витрат на подолання диспропорцій у взаєморозміщенні джерел сировини, палива, енергії, місць виробництва й споживання продукції¹⁰.

Просторова організація включає комплекс процесів цілеспрямованої економічної діяльності суб'єктів підприємництва на певній території і є результатом (продуктом) територіальної економічної діяльності в минулому і сучасному періоді, механізмом розміщення нових об'єктів, системою відносин між суб'єктами господарювання і місцевою владою та громадами, формою територіальної інтеграції виробництва і розселення населення¹¹. Просторова

⁷ Мазур А. Г., Мазур С. А. Просторові аспекти розвитку регіональних економічних систем. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Сер. : економічні науки*. Вип. 1. 2014. С. 27.

⁸ Підгрушний Г. П. Сучасні процеси територіальної організації промисловості регіонів України. *Український географічний журнал*. 2006. №1. С. 30.

⁹ Розміщення продуктивних сил України : підручник / наук. ред. Є. П. Качан. Київ : Юридична книга, 2001. 552 с. С. 41.

¹⁰ Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : підручник / наук. ред. В. В. Ковалевський, О. Л. Михайлюк, В. Ф. Семенов. 6-те вид., випр. Київ.: Знання, 2004. 380 с. С. 96.

¹¹ Фащевський М. І. Методологічні засади територіальної організації господарства. *Територіальна організація суспільства: розуміння категорій*: матеріали теоретико-методологічного семінару, Інститут географії НАН України, 4 та 11 березня 2010 р. Інститут географії НАН України, 2010. С. 16.

організація бізнесу в цьому випадку буде визначатися його територіальною концентрацією (локалізацією) і просторовими пропорціями як результат формування та розвитку просторових інтегрованих форм ділової співпраці різних розмірів і типів (вертикально і горизонтально інтегрованих).

Сучасні економічні процеси значною мірою характеризуються зміною масового виробництва товарів на користь масового виробництва послуг і сегментації товарних ринків. Тому головним чинником підвищення конкурентоспроможності стали обмін знаннями, досвідом, підвищення конкуренції на локальних ринках. Усе це обумовило появу нових оптимальних форм просторової організації підприємництва (наприклад, мережевих структур, галузевих та інноваційних кластерів, технопарків, інноваційних екосистем тощо) як чинника підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки, адже вони стимулюють інноваційний розвиток і визначають економічний ріст, як в регіональному, так і в національному масштабі.

Під просторовою організацією держави розглядають внутрішню структурованість національного простору, що є результатом діяльності соціально-економічних суб'єктів у різних просторових сферах і на різних просторових рівнях. І будь-який перелік сфер буде умовним та неповним, зважаючи на взаємозв'язок і постійне ускладнення форм соціального життя¹².

Ключовим аспектом дослідження просторової інтеграції бізнесу, на нашу думку, є виділення доволі гнучкої когнітивної «межі» в розумінні простору та території у контексті організації явищ, процесів та суспільних систем загалом. Так, наприклад, за одним із означень, територія визначається як обмежена частина твердої поверхні Землі з природними й антропогенними властивостями, що характеризується протяжністю (площею) як особливим видом просторового ресурсу, географічним положенням та іншими якостями, а простір – тривимірне вмістилище речей, явищ і процесів, що інтуїтивно розуміється як арена дій, загальний контейнер для усіх об'єктів, сутність певної системи¹³.

Економічний простір – це багатоаспектне поняття, яке віртуально можна представити як середовище у трьох вимірах: по-перше, територія, на якій здійснюються економічні та відтворювальні процеси; по-друге, господарський комплекс, який складається із різних груп підприємств та галузей; по-третє, населення, яке проживає на даній території та активно приймає участь у життєдіяльності даного господарського комплексу. Між собою всі ці елементи регіонального економічного простору пронизуються безліччю господарських зв'язків та економічних відносин¹⁴.

Щодо розуміння територіальності, то переважна більшість вітчизняних вчених в основу поняття закладають науково обґрунтоване розміщення об'єктів задля отримання певного ефекту. Наприклад, «територіальна організація вимагає

¹² Матвієнко Р. О. Механізм формування категорії «простір». *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 6 (144). С.18.

¹³ Стадницький Ю.І., Комарницький І.М., Товкан О.Е. *Просторологія: Словник-довідник*. Львів, 2010. 424 с. С. 355, 267.

¹⁴ Василенко В. *Методологія економічної діагностики регіонів. Економіка України*. 2008. № 9. С. 12.

обґрунтування наукових основ розміщення виробництва і підприємств з урахуванням їх економічної ефективності та можливості екологічної шкідливості»¹⁵. Схоже трактування територіальної організації розглядає її як «науково обґрунтоване територіальне розміщення об'єктів, функціонування яких дозволить досягти оптимальної структури виробництва і споживання та досягнення соціально-економічного ефекту шляхом раціонального використання наявного потенціалу»¹⁶. Територіальна організація – це цілеспрямований процес розподілу на конкретній території деякої сукупності економічних об'єктів із заздалегідь передбаченими функціями і набором необхідних зв'язків і відносин. Тому процес територіальної організації продуктивних сил складається з об'єкта розміщення, тобто сукупності основних компонентів виробництва, місця розміщення (локалізації), заздалегідь сформульованих, заданих цілей розміщення та обґрунтування розміщення за певний період часу¹⁷.

У даному контексті стрункості теоретичній аргументації, на нашу думку, надає розгляд категорії простору та території з позиції екстраполяції філософського осмислення та співвідношення понять «абстрактне-конкретне». Як відомо, «конкретне» є категорією, яка відображає «абстрактне» в його реальному вигляді, звідси – когнітивно обумовлюється необхідність проєкції характеристик, змісту та якостей досліджуваного «абстрактного» на реальну (конкретну) площину, а саме, на територіальну площину. Таким чином, територія, безумовно є матеріальним базисом організації явищ і процесів у просторі, однак, останній не обмежує їх конкретними параметричними рамками, а на основі узгодження елементів та суб'єктно-об'єктних взаємодій між ними, творить їхню цілісну сутність. Суб'єктно-об'єктні інтеграційні взаємодії, у свою чергу, реалізуються у відповідних формах просторової інтеграції бізнесу, дефініція й класифікація яких перебуває в прямій залежності від підходів до визначення та ретроспективного розуміння форм просторової організації як такої. Тут слід зазначити, що незважаючи на новітність даної категорії, її семантика та етимологія, безумовно, сягає основ регіоналістики, а тому її виокремлення слід безпосередньо пов'язувати із вже існуючим теоретичним та категоріальним апаратом економічної науки. Зокрема, дослідження просторової організації бізнесу так чи інакше знаходять своє відображення в таких концепціях і теоріях розміщення господарства, як, так звані «факторні» теорії (А. Сміт, Д. Рікардо, Е. Хекшер, Б. Олін, А. Лорія), що сформуливали на основі вивчення чинників розвитку й розміщення господарства – базис наук про територіальну організацію господарства і регіональну економіку; «штандортні» моделі просторової організації виробництва (И.Г. фон Тюнен, В. Лаунгардт, А.Е. Шеффле, А. Вебер, В. Кристаллер, А. Льош); «інноваційні» теорії

¹⁵ Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підруч. / наук. ред. С. І. Дорогунцов. Київ.: КНЕУ ім. В. Гетьмана. 2005. 988 с. С. 320.

¹⁶ Ковальська Л. Л., Чужикова О. Ю. Територіальна організація роздрібної торговельної мережі регіонів України: оцінка та механізми. забезпечення її раціональності: монографія. Луцьк : Луцький національний технічний університет. 2001. 216 с. С. 31.

¹⁷ Анимица Е. Г., Анимица П. Е., Денисова О. Ю. Эволюция научных взглядов на теорию размещения производительных сил. *Экономика региона*. 2014. № 2. С. 21-32. С. 22-23.

просторової організації економіки (Т. Хагерstrand, С. Хірш, А. Скотт, М. Столпер, Р. Волкер); теорії «регіонального економічного розвитку» (Л. Вальрас, Ф. Перру, Дж. Фрідман, В. Айзард, М. Портер) тощо.

«Поведінка будь-якої національної економіки диктується жорсткими правилами постіндустріальної, цивілізаційної моделі розвитку як вищої техногенної фази світового розвитку. Гео економічний простір поступово переходить до техногенних цивілізаційних координат, тобто на нові горизонти цивілізаційного розвитку, які надають йому нове забарвлення і формують нову картину світу – неоекономічну. Змінюється гео економічний простір і його стосунки з геополітичними й геостратегічними просторами. Відповідно змінюється й система взаємовідносин національних економік із зовнішнім середовищем і між собою»¹⁸.

Тому регіональна політика просторової організації підприємницької діяльності лежить у площині застосування локального підходу до менеджменту, який виходить найперше з необхідності безумовного визнання того факту, що актори й соціальні відносини на локальному рівні мають критичну важливість для соціально-економічного прогресу й збереження миру, і що ця значущість більше не обмежується розташуванням. Про це свідчить усе більш зростаюча, деколи навіть несподівано, їхня здатність взаємодіяти й впливати на акторів вищих рівнів у глобальному масштабі¹⁹. Іншими словами, не можна досягти серйозного успіху щодо сталого розвитку організації, якщо адекватний ступінь стабільності не досягається на всіх рівнях – від локального до глобального.

Розглядаючи концептуальні підходи до дослідження просторової організації підприємницької діяльності, цікавим є підхід представників французької школи просторології, які виділяють такі основні напрями подальшого розвитку просторової («територіальної») економіки²⁰:

1. *Територія й інновації*. «У зв'язку з недавнім переглядом процесів технологічних інновацій ми побачили посилення значимості території в цьому процесі.... Була переоцінена роль середовища інноваційного підприємства. Ця тема, яку розвивають прихильники досліджень у термінах «інноваційного середовища», широко поширена сьогодні. Вона навіть стала частиною локальної й національної економічної політики.... Відзначимо два питання, які залишаються невирішеними: а) чи завжди ми говоримо про одні й ті ж самі інновації, яке співвідношення провідних та інкрементальних (поступальних) інновацій? б) чи достатньо чітко встановлений зв'язок між географічною близькістю й технологічною близькістю?».

¹⁸ Мунтян В. И. Стратегический замысел экономического развития стран СНГ. *Инновации*. 2008. №7. С. 5.

¹⁹ Шавкун І. Г. Менеджмент XXI століття: колізія між глобалізацією і регіоналізацією. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2008. Вип. 35. С. 92-100. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_35_8.pdf (дата звернення: 20.10.2017).

²⁰ Украинский В. Н. Современная французская пространственная экономика: теория близости и типологизация локализованных экономических систем. *Пространственная экономика*. 2011. № 2. С.101-102.

2. *Територія як соціоекономічний та інституціональний конструкт.* «...Сьогодні явно переважає ідея про те, що територія – це «конструкт» історичний, соціоекономічний й інституціональний. Це передбачає чотири головних моменти: територія з'являється не в результаті неконтрольованого процесу, вона є результатом історичного процесу, який її моделює, і, фактично, місцем пам'яті; відносини між агентами частково носять (і найчастіше сильний) позаринковий характер...; висока вага правил, норм і символів приналежності до певної спільноти, вона навіть домінує й може пояснити форми організації роботи, взаємовідносин між фірмами...; нарешті, інститути дуже широко залучені й вбудовані у функціонування галузей на території...».

3. *Галузева близькість і географічна близькість.* «Перша підкреслює приналежність підприємства певної галузі завдяки комбінації «технології – ринки». У цієї галузі є, звичайно, якась просторова структура, але вона може бути роздробленою на численні «території»: локальні, регіональні й національні. З іншого боку, підкреслюється географічна близькість у фізичному сенсі, що може впливати на характеристики робочої сили й умови її відтворення, на норми й соціальні звичаї, неформальні відносини, навіть інституціональну й фінансову специфіку».

4. *Регуляція і «управління»:* «Чи є «управління» (la «gouvernance») типом галузевої організації в традиційному сенсі слова або ж воно є набагато більшим, ніж форма регулювання «локального» або субнаціонального рівня? ...Поняття «регуляція» відкриває інші перспективи, які фактично дотепер були дуже мало досліджені навіть у французькій літературі, найбільш насиченої регулятивістськими ідеями. Запитання стосується можливості поширити (і пристосувати) головні поняття (режим нагромадження, заробітна плата, інституційні форми) на субнаціональні системи, іменовані тут територіями».

Від робіт «французької школи» (Ф. Перу, Ж. Будвіль і ін.), у межах якої сформувалося уявлення про поляризований економічний розвиток і теорії просторової дифузії нововведень (Т. Хегерstrand), і далі до теорії кластерів (М. Портер) чітко простежується тенденція розгляду національного ринку як системи взаємодіючих регіональних ринків. При цьому як незаперечний факт приймається те, що істотним чином змінюється характер взаємодії всередині та між економічними регіонами. Поряд з вузловими районами все більшого розвитку отримують мережеві райони, у яких, на відміну від вузлових районів, структура економіки визначається взаємодією автономних і взаємозамінних фірм, що передбачає гнучку спеціалізацію і схильність до інновацій²¹. Тому просторовий розвиток у межах самих економічних регіонів і взаємодій між їх економічними агентами визначається як макро-, так і мікроекономічними принципами та інституційними нормами.

Як зазначає П. А. Мінакір, використання «чистих» ринкових критеріїв просторового розподілу суспільних економічних ресурсів є неможливим, адже територіальний розвиток, регіональні проблеми, як відомо, являються (поряд з власне соціальними проблемами) чи не основною сферою прояву «провалів

²¹ Мінакір П. А., Демьяненко А. Н. Пространственная экономика: эволюция подходов и методология. *Пространственная экономика*. 2010. № 2. С. 25-26.

ринку». Тому ні в одній по-справжньому ринковій країні просторова організація продуктивних сил, як і розвиток регіонів різного рангу, не визначається виключно ринковими принципами²².

Тому обґрунтування дієвих організаційно-інституційних та економічних механізмів (засобів, інструментів) регулювання просторової організації бізнесу має базуватись на таких пріоритетних напрямках²³:

- підвищення самодостатності територіальних громад на основі стимулювання локальних форм ділової активності (різної залежно від рівня адміністративно-територіальної одиниці);

- забезпечення соціально-економічної інтегрованості та збалансованості регіонального розвитку, чому, власне, сприяють нові перспективні форми просторової організації бізнесу;

- створення сприятливих умов для реалізації конкурентних переваг різних видів бізнесу та територій, на яких вони розташовані;

- оптимальне поєднання підприємств різних галузей в регіоні на основі трансформації просторово-секторальної структури його економіки;

- оптимізація вибору місця розташування (локалізації) підприємств різних видів, розмірів, галузей і форм власності;

- підвищення капіталізації бізнесу та регіону загалом, внутрішньорегіонального інтеграційного потенціалу бізнесу, а також інтегрованості регіону як окремого суб'єкта зовнішньоекономічних взаємовідносин.

Питання просторової організації підприємницької діяльності виходять за межі наявних моделей та інструментів сучасної економічної теорії, адже в межах регіональної економіки існують теоретичні й експериментальні можливості відповіді на питання оптимального розміщення факторів виробництва для одержання найкращого мікроекономічного ефекту, впливу просторових економічних процесів на рівень і динаміку розвитку національної та світової економіки, які механізми державної економічної політики необхідні для стимулювання економічних суб'єктів у контексті просторового розміщення факторів виробництва.

Сьогодні рівень складності просторової організації й просторових взаємодій в сучасній економіці вже перевершив теоретичні й експериментальні можливості регіональної економіки, тому потрібна нова «теорія просторового міждисциплінарного синтезу», де б²⁴:

- регіональна економічна політика конструювала систему стимулів й обмежень, орієнтованих на окремих регіон, а не на систему регіонів;

- економічна рівновага в межах певного економічного регіону розглядалася без явного врахування рівноваги в інших регіонах, і тим більше без

²² Минакир П. А., Дем'яненко А. Н. Пространственная экономика: эволюция подходов и методология. *Пространственная экономика*. 2010. № 2. С. 27.

²³ Мельник М. І. Просторові форми організації бізнесу як чинник забезпечення конкурентоспроможності регіональної економіки. *Конкурентоспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи* : матеріали Дев'ятої міжнар. наук.-практ. конф. Житомир, 2015. С. 70.

²⁴ Минакир П. А., Дем'яненко А. Н. Пространственная экономика: эволюция подходов и методология. *Пространственная экономика*. 2010. № 2. С. 29-30.

врахування необхідності знайти рівноважний стан всієї просторової системи регіонів;

– досліджувались взаємодія (конкуренція) ефективних у мікроекономічному сенсі економічних агентів усередині економічних регіонів, формування ефективних національних просторових систем, утворених взаємодіями просторово локалізованих економічних агентів і їхніх кластерів, формування параметрів міжнародного економічного простору в процесі взаємодії національних економічних просторів;

– можна було б чітко визначити алгоритм і методи вимірювання порівняльної суспільної корисності функціонування й розвитку тих або інших економічних регіонів, без чого не можна визначити відповідність макроекономічних і соціальних цілей суспільного розвитку варіантам просторового розподілу суспільних ресурсів.

Тобто на сьогодні незавершений та потребує подальшого вивчення процес теоретичного й методологічного осмислення наукової системи, яка б описувала питання просторової організації та взаємодій, впливу процесів просторового розвитку на макро-, мікро- і глобальну економічну динаміку. Адже просторовий розвиток багатомірних економічних систем в сучасних умовах потребує нового методологічного обґрунтування підходів до вивчення економіки як синергетичної взаємодії мікроекономічних агентів, регіональних, національних і глобальних взаємодій, у т. ч. дослідження різних просторових форм інтеграції бізнесу як осередків координації й акумуляції економічних і соціальних взаємозв'язків між окремими економічними суб'єктами, регіонами чи країнами.

1.2. Сутність, форми, чинники та ефекти просторової інтеграції бізнесу

У сучасних умовах розвитку світового господарства ми є свідками трансформаційних процесів в усіх сферах людської діяльності. Глобалізація економічного простору, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, усунення геополітичних та економічних бар'єрів, інтернаціоналізація економіки на основі поглиблення економічної та фінансової співпраці супроводжується зміною рушійних сил економічного прогресу та ключових гравців економічного життя. Конкурентоспроможність національної економіки та окремих галузей національного господарства сьогодні можна розглядати лише в контексті просторової організації та інтеграції бізнесу.

Стійка тенденція до інтеграції, як у межах національних господарських систем, так і у розрізі окремих господарюючих суб'єктів проявляється у формі взаємопроникнення, ускладнення та взаємопідпорядкування господарських взаємозв'язків та процесів різних ланок та масштабів господарювання. Слід зазначити, що розвиток інтеграційних процесів обумовлюється, насамперед, посиленням конкурентної боротьби за ринки сировини, збуту, інформації. В умовах жорсткої конкуренції саме співпраця та інтеграція чи то матеріально-технічних, чи фінансово-економічних ресурсів, а також підприємницького капіталу окремих господарюючих суб'єктів у рамках інтеграційного утворення

створює вигідні конкурентні переваги для всіх його учасників. Таким чином саме процеси просторової інтеграції бізнесу в сучасних умовах світогосподарського розвитку є локомотивами та детермінантами економічного поступу окремих держав та світу загалом.

Дослідженням процесів просторової інтеграції бізнесу, виокремленню ключових факторів розміщення та механізмів регулювання просторової інтеграції ділової активності присвячені праці таких вчених, як Й. Тюнен, А. Шеффле, А. Вебер, В. Кристаллер, А. Льош, В. Лаунгардт, М. Потрер, П. Кругман, Р. Коуз, О. Уільямсон, К. Воблий, М. Паламарчук, О. Топчієв, Ф. Заставний, М. Мельник, О. Шаблій, З. Варналій, М. Фацевський, І. Сторонянська, С. Шульц тощо. Однак доволі велика кількість теорій та концепцій, що прямо чи опосередковано торкаються питань просторової інтеграції бізнесу, не забезпечує повноту та завершеність теорії просторової інтеграції бізнесу. Це актуалізує питання впорядкування понятійно-термінологічного апарату дослідження процесів просторової інтеграції бізнесу, виділення її форм, ключових чинників розвитку з метою напрацювання єдиного інструментарію для аналізу та оцінки даних процесів, підвищення їх ефективності.

Логіко-семантичне поле дослідження процесів просторової інтеграції бізнесу вимагає розгляду даного феномену через призму триєдиного взаємопов'язаних категорій, а саме: «простір – організація – інтеграція». Оскільки просторова інтеграція бізнесу, як категорія, своєю генезою сягає більш ширшої категоріальної одиниці, а саме, «просторова організація бізнесу», то її витоки та підходи до її розуміння та дефініції слід виокремлювати виходячи з даного міркування.

На даний час не існує єдиного наукового підходу до визначення поняття «просторова організація бізнесу», оскільки наукова дискусія, з одного боку, доволі нещодавно почала оперувати поняттям простору як одного з ключових детермінантів розвитку економічних систем, а з іншого боку, на даний час існує велика кількість термінологічних неузгоджень щодо можливості ототожнення чи, навпаки, необхідності виділення просторової організації соціально-економічних систем в окрему наукову категорію (на противагу усталеній категорії територіальної організації).

Територіальна організація суспільства розглядається як «об'ємна» проекція інноваційних технологічних і соціальних циклів на геопросторі²⁵, а також як зумовлений об'єктивними закономірностями та суб'єктивними чинниками процес просторового упорядкування життєдіяльності суспільства, що проявляється в формуванні його різноманітних територіальних утворень²⁶. У свою чергу, просторова організація економіки визначається, як структурно-параметричне та просторово-часове впорядкування та узгодження елементів і

²⁵ Луцишин П., Клімонт Д., Луцишин Н. Територіальна організація суспільства (основи теорії): Навч. посібник. Луцьк : Волин. Держ. Ун-ту ім. Лесі України, 2001. 334 с. С. 64.

²⁶ Підгрушний Г.П. Сутність категорії «територіальна організація суспільства». Проблеми суспільної географії : Зб. наук. пр. К.: Інститут географії НАН України, 2010. Вип. 1. С. 49.

зв'язків, яке забезпечує ефективність використання його потенціалу, а «просторова організація регіону є функцією від використання регіональних можливостей та інтересів, що великою мірою визначається особливостями території та дії зовнішніх внутрішніх чинників»²⁷. За іншим визначенням «просторова організація економіки – це науково обґрунтована система просторового впорядкування взаємопов'язаних виробництв, сфери обслуговування населення та виробничої, ринкової й соціальної інфраструктури, що дає значний економічний і соціальний ефект внаслідок раціонального їх поєднання та концентрації»²⁸.

У контексті сфер економічної діяльності та рівнів адміністрування просторову організацію країни розглядають як внутрішню структурованість національного простору, що є результатом діяльності соціально-економічних суб'єктів у різних просторових сферах і на різних просторових рівнях²⁹; просторову організацію промисловості – як зумовлене об'єктивними законами суспільного розвитку просторове упорядкування промислового виробництва, що проявляється у формуванні різноманітних взаємопов'язаних територіальних (територіально-аквальної) утворень³⁰. У регіональному контексті просторова організація економіки розглядається як система просторово взаємопов'язаних і впорядкованих структурних елементів, взаємовідносин у певний момент часу, поєднання (оптимізація) яких створює синергетичний ефект для соціально-економічного розвитку регіону³¹. За іншим означенням, просторова організація включає також комплекс цілеспрямованої економічної діяльності суб'єктів підприємництва на певній території і виступає як результат (продукт) такої діяльності в минулому та сучасному періоді, як механізм розміщення нових об'єктів, як система відносин між суб'єктами господарювання, місцевою владою і громадами та як просторова форма інтеграції виробництва, формою територіальної організації виробництва і розселення населення³².

Отже, саме просторова організація економіки є визначальною передумовою формування потенціалу просторової інтеграції бізнесу, який, як свідчить світовий досвід, є визначальним у забезпеченні соціально-економічного розвитку. Проведений нами компаративний аналіз дозволив емпірично визначити як співвідносяться процеси просторової інтеграції бізнесу і конкурентоспроможності територій в глобальному масштабі, а саме встановлено

²⁷ Мазур А. Г. Просторові аспекти розвитку регіональних економічних систем : зб. наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: економічні науки. 2014. Вип. 1. С. 26.

²⁸ Корещька Н. І. Удосконалення територіальної організації банківської системи регіонів України: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Луцький нац. технічний університет Луцьк, 2011. 279 с. С. 16.

²⁹ Матвієнко Р. О. Механізм формування категорії «простір». Актуальні проблеми економіки. 2013. № 6 (144). С.18.

³⁰ Підгрушний Г. П. Сучасні процеси територіальної організації промисловості регіонів України. Український географічний журнал. 2006. № 1. С. 30.

³¹ Чорний Р. С., Цюпак В. П. Концептуальні підходи до дослідження просторової організації підприємницької діяльності. Регіональна економіка. 2016. № 4. С. 161.

³² Фащевський М. І. Методологічні засади територіальної організації господарства: Територіальна організація суспільства: розуміння категорії. Матеріали теоретико-методологічного семінару. Київ. 2010. Вип. 1. С. 16.

залежність ВВП та конкурентоспроможності країн від просторової інтеграції бізнесу (за індексом глобалізації) (рис. 1.1).

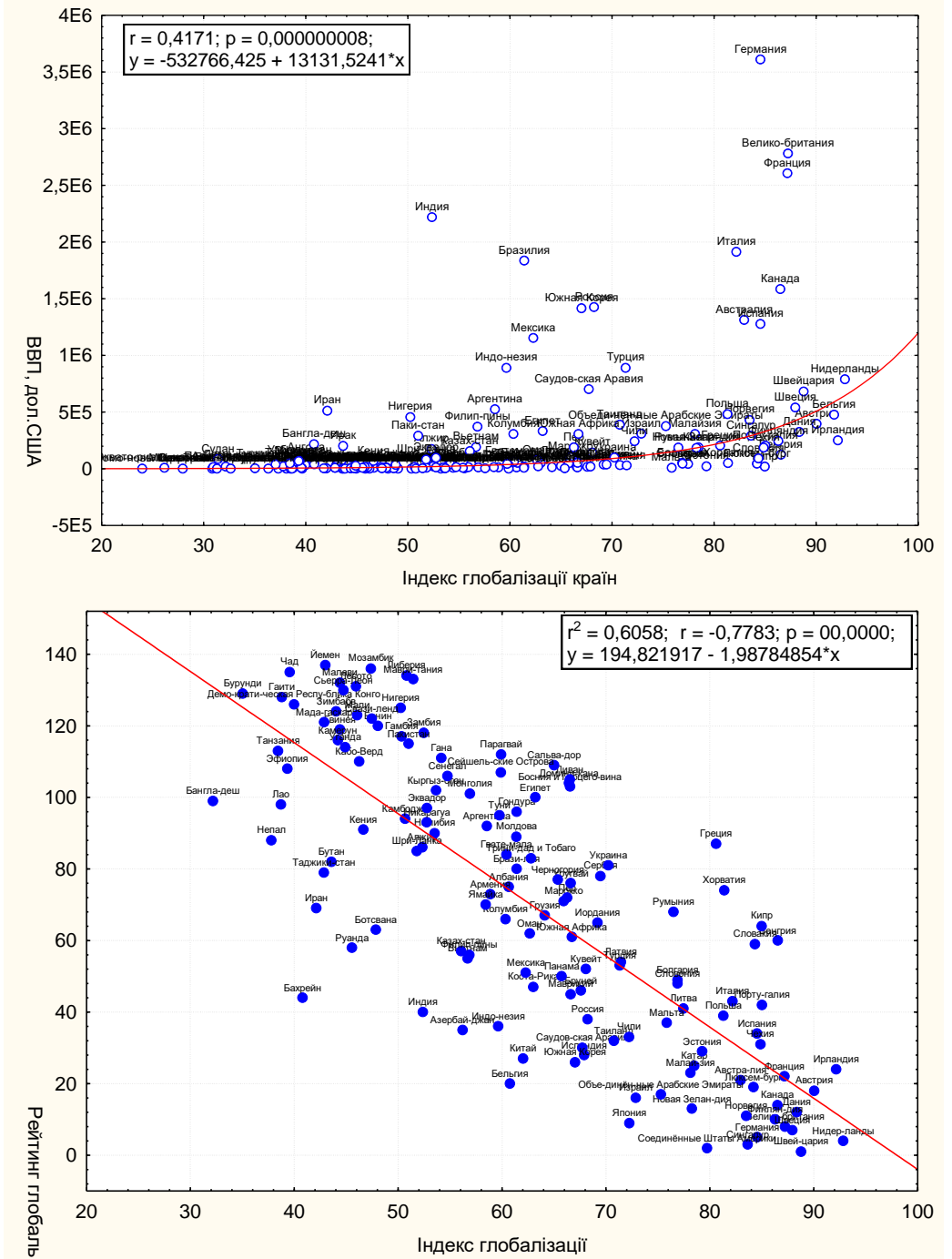

Рис.1.1. Залежність ВВП та конкурентоспроможності країн від просторової інтеграції бізнесу (за індексом глобалізації), 2016 р.*

*Джерело: побудовано за даними Швейцарського економічного інституту (KOF) та Світового банку

Не вдаючись до детального аналізу існуючих теорій, концепцій та моделей регіональної економіки, наведемо окремі підходи до генези просторової інтеграції бізнесу. Наприклад, у площині теорій регіональної економіки традиційним є економічний підхід, за яким форми просторової інтеграції бізнесу можна трактувати як конкретні (реальні) «елементи» організації економічного простору.

Так, наприклад, у дослідженнях Гранберга А., економічний простір є «насиченою територією, що вміщує безліч об'єктів і зв'язків між ними: населені пункти, промислові підприємства, господарськоосвоєні та рекреаційні площі, транспортні та інженерні мережі», а якість економічного простору визначається відповідними параметрами та характеристиками, найважливішими з яких є «щільність (чисельність населення, об'єм валового регіонального продукту, природні ресурси, основний капітал на одиницю площ), розміщення (показники рівномірності, диференціації, концентрації, розподілу населення та економічної діяльності), зв'язність (інтенсивність економічних зв'язків між частинами і елементами простору, умови мобільності товарів, послуг, капіталів і людей, що обумовлені розвитком транспортних та комунікаційних мереж)»³³.

Теоретичне надбання класиків науки про розміщення продуктивних сил дозволяє виділити ресурсно-територіальний підхід до генези просторової інтеграції бізнесу. Як відомо, панівною впродовж десятиліть на теренах України була концепція територіально-виробничих комплексів (ТВК) і економічного районування, міжгалузевих комплексів (МГК), які обґрунтовували необхідність і вигідність комплексної територіальної організації господарства. У даному контексті прототипом сучасних інтеграційних взаємодій було виокремлення великих територіально-господарських (виробничих) комплексів як одиниць єдиного економічного простору планової економіки.

Ще одним підходом до розуміння генези просторової інтеграції бізнесу є локалізаційний або середовищний підхід, за яким конструювання тієї чи іншої форми просторової інтеграції бізнесу відбувається в умовах і під впливом якісно-кількісних характеристик місця (середовища) локалізації ділової активності. Адже формування чи розвиток того чи іншого виду ділової активності має пряму залежність від середовища в якому він розвивається.

Зокрема, суб'єктно-об'єктні взаємодії та природа організації бізнесу в середовищі, наприклад, малого міста, села є цілковито відмінними від, скажімо, його організації в середовищі поліфункціональних взаємозв'язків великого міста, мегаполіса, метрополійного субрегіону тощо. Очевидно, кількісно-якісні передумови кожного з перелічених вище просторів має більш чи менш сприятливі чинники для формування тих чи інших форм просторової інтеграції бізнесу. Середовищний підхід до розуміння

³³ Гранберг А.Г. Основы региональной экономики. Москва : ГУ ВШЭ, 2000. 495 с. С. 25.

просторової інтеграції бізнесу тісно пов'язує та, безумовно, детермінує розвиток просторових форм організації ділової активності з ментально-ціннісними параметрами та культурним виміром місця їх виникнення. Так, наприклад, розкриваючи проблематику формування, структурування та управління економічним простором, Шульц С. Л., у контексті розвитку метрополізаційних процесів, акцентує увагу на факті того, що мережеві структури, як індикатори нових тенденцій просторової організації економіки і модернізації економіки міст, «засвідчують закріплення нових стандартів життя населення постіндустріального суспільства та включення країни в глобалізовані процеси загалом»³⁴. Саме завдяки системі «метрополісних територій» стає можливим включення країн до масштабних проектів світової економіки. Отже, розвиток метрополізаційних процесів, які виражаються в концентрації економічного, культурного й інформаційного потенціалу розвитку суспільства у великих містах і зонах їх впливу, а також реалізація ними суспільно значимих функцій на світовому та макрорегіональному рівнях є причиною модифікації та розвитку нових форм просторової організації та інтеграції бізнесу³⁵.

Слід наголосити, що в світогосподарському розвитку останніх десятиліть відбулася разюча зміна акцентів щодо розуміння ролі факторів розвитку господарюючих суб'єктів. В умовах сьогодення ключовими факторами розвитку є ефективне використання людського капіталу та накопичених знань, швидкість впровадження інновацій, уміння налагоджувати гнучкі контакти та досягати високого ступеню міжсуб'єктної довіри в процесах горизонтальних та вертикальних інтеграційних взаємодій. Особливої ваги набувають не стільки якісні характеристики території локалізації суб'єктів ділової активності, скільки якісні характеристики менеджерської команди господарюючих суб'єктів та далекоглядність стратегій організації виробництва і збуту, що створюють передумови якісно нового господарського середовища із власною траєкторією, динамікою і культурою розвитку³⁶.

Інтеграція (лат. *integratio* – поповнення, відновлення) у загальному розумінні є станом об'єднаних в єдине ціле будь-яких окремих частин. Інтеграція є також процесом ущільнення та посилення зв'язків між об'єднуваними складовими. Протилежним терміном до інтеграції є дезінтеграція, як процес розпаду єдиної інтегрованої системи на складові, що

³⁴ Шульц С. Економічний простір України : формування, структурування та управління. Львів: ІРД НАН України, 2010. 480 с. С. 134.

³⁵ Melnyk M., Synyutka O., Kushniretska O. Spatial policy of regional metropolis development in Ukraine: conceptual principles of formation. *Економічний часопис-XX*. 2016. №159 (5-6). С.45., Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації : монографія / наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2016. 552 с. С. 26.

³⁶ Ткаченко О.О., Кушнірецька О.В. Особливості просторової інтеграції бізнесу в умовах постіндустріального розвитку: побудова просторової матриці. *Економіка та суспільство*. 2017. №3. С.860. URL: <http://economyandsociety.in.ua/journal-13/20-stati-13/1553-kushniretska-o-v-tkachenko-o-o>. (дата звернення: 15.01.18).

супроводжується послабленням та втратою внутрішніх зв'язків. Універсальність поняття інтеграції та системний підхід до його розуміння дозволяє стверджувати, що процес інтеграції притаманний будь-якій системі, і насамперед, економічній. У відповідності до рівня інтеграції та ієрархії суспільно-економічних систем, в яких відбуваються інтеграційні процеси, розрізняють такі види економічної інтеграції як міжнародна, міжрегіональна, внутрішньорегіональна, міжфірмова, що відповідно, реалізуються на рівні світової, національної, регіональної економіки, економіки окремих фірм тощо.

Явище економічної інтеграції, за одним із підходів, передбачає «переплетення, взаємопроникнення й зрощення відтворювальних процесів різних суб'єктів господарювання, розділених у просторі, перетворення їх на цілісний господарський механізм»³⁷. У даному трактуванні істотними ознаками економічної інтеграції є взаємопроникнення та переплетіння бізнес-процесів різних економічних систем; узгодження та зближення норм та стандартів інтегрованих складових системи; глибинні структурні зміни усередині економічних систем, що інтегруються; розвиток спеціалізації та кооперації; а також виникнення структур та органів управління господарюючою взаємодією.

За іншим підходом, розвиток інтеграційних процесів передбачає необхідність виконання критичних передумов інтеграції, а саме: «економічні системи повинні мати близький рівень економічного розвитку», за яким забезпечується сумісність господарських механізмів; «наявність спільного кордону та історично сформованих економічних відносин», за яким географічна близькість полегшує вирішення транспортних та інших проблем; «визрівання економічних проблем, вирішення яких вимагає спільних зусиль»³⁸.

Ключовими в розумінні феномену інтеграції є наявність узгоджених та впорядкованих відносин між агентами інтеграційного утворення, що істотно відрізняє даний вид організації економічних відносин від тимчасових економічних взаємодій чи об'єднань. Іншим вагомим компонентом інтеграції є добровільність об'єднання окремих складових в єдине інтеграційне утворення. Як відомо, недобросовісним виявом інтеграції можна вважати також примусове (рейдерське) об'єднання підприємств внаслідок їх фіктивного банкрутства. У свою чергу добровільність об'єднання окремих учасників інтеграційного утворення обумовлюється стратегічним баченням отримання спільної та індивідуальної вигоди від інтеграційної взаємодії. Така добровільна інтеграція передбачає формування системи більш високого порядку, а отже, вимагає вироблення корпоративної системи делегування повноважень та відповідальності. У науковому дискурсі дослідження явища інтеграції присутня доволі широка різноманітність підходів до розуміння сутності та ключових цілей інтеграції (табл. 1.1).

³⁷ Сторонянська І. Регіональний розвиток України: проблеми інтеграції та конвергенції: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2010. 324 с. С. 21-22.

³⁸ Міжнародні економічні відносини : підручник / за ред. А. П. Голікова, О. А. Довгаль. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2015. 464с. С. 389.

Підходи до розуміння суті та цільової функції інтеграції*

Вид інтеграції	Характеристика цільової функції інтеграційного процесу
Міжнародна економічна інтеграція	Розгортання інтеграційних процесів у світовій економіці супроводжується інтернаціоналізацією економічних зв'язків, що відбувається на тлі процесів злиття ринків та економічних систем. Такі процеси потребують урегулювання торговельних та валютних бар'єрів, уніфікації ринкових механізмів та ціноутворення, вироблення спільного бачення розвитку економічних систем на національному та наднаціональному рівнях. Підґрунтям для розвитку інтеграційних процесів є цільовою функцією інтеграційного процесу є взаємовигідне використання порівняльних переваг країн, які в динамічному контексті створюють передумови для створення принципово нових економічних комплексів на основі об'єднання однорідних і конкурентоспроможних економік.
Міжрегіональна економічна інтеграція	Процеси інтеграції міжрегіонального рівня становлять собою низку ступенів інтенсифікації економічних відносин між регіонами до стану злиття їх відособлених відтворювальних процесів в єдиний господарський механізм; процес зближення, взаємопроникнення і зрощення відтворювальних процесів суб'єктів господарювання двох і більше регіонів, що перетворює їх на міжрегіональну економічну систему. Цільовою функцією інтеграційних взаємодій є досягнення вищого рівня соціально-економічної ефективності, вирівнювання рівня економічного розвитку регіонів та поступове нівелювання основних господарських показників у розрахунку на одну особу.
Внутрішньорегіональна інтеграція	Інтеграційні процеси відбуваються на основі взаємодій окремих господарюючих суб'єктів, які обмежені територією регіону. Цільовою функцією внутрішньорегіональних інтеграційних взаємодій є досягнення синхронізації циклів розвитку та основних економічних показників регіону, підвищення ефективності, раціоналізація та оптимізація структури витрат на регіональному рівні, концентрація виробництва.
Міжфірмова інтеграція	Встановлення взаємовідносин між господарюючими суб'єктами, які дозволяють забезпечити довгострокове зближення стратегічних цілей інтегруючої та інтегрованої фірм є результатом міжфірмової інтеграції. Цільовою функцією інтеграційних процесів, що реалізуються шляхом поглинання, злиття, створення стратегічних союзів, спільних підприємств, філіалів, акціонерних товариств, а також регіональних економічних союзів є досягнення нового якісного стану інтегрованої господарюючої системи, що забезпечує переваги та стійкість щодо впливу зовнішнього конкурентного середовища: економія на трансакційних витратах, досягнення синергетичного ефекту та максимізація прибутку за рахунок ефекту масштабу, співфінансування та реалізація крупних проектів.

*Джерело: узагальнено за³⁹

³⁹ Міжнародні економічні відносини : підручник / за ред. А. П. Голікова, О. А. Довгаль. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2015. С. 390; Сторонянська І. Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: тенденції та перспективи розвитку. Львів: ІРД НАН України. 2009. 392 с. С. 17., Клейнер Г. Разорванный мир. *Експерт.* 2002. № 3. С. 58., Колодина Е.А. Импліцитная целевая функция экономической интеграции. *Экономика и управление.* 2002. № 3 (32). С. 21.

Представлені вище узагальнені підходи до розуміння суті та цільової функції інтеграції дозволяють зробити два ключові висновки:

- в основі економічної інтеграції будь-якого рівня ієрархії економічних систем лежать міжфірмові інтеграційні взаємодії;
- міжфірмові інтеграційні взаємодії реалізуються у форматі чіткої територіальної прив'язки.

А просторова організація бізнесу являє собою структурно-параметричне та просторово-часове впорядкування та узгодження елементів і суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків, яке забезпечує досягнення оптимальних територіальних, економічних та структурних пропорцій використання підприємницького потенціалу.

Територія, безумовно є матеріальним базисом організації явищ і процесів у просторі, однак, простір не обмежує їх конкретними параметричними рамками, а на основі узгодження елементів та взаємодій між ними, творить їхню цілісну сутність. У даному концептуальному розумінні просторова інтеграція бізнесу є процесом упорядкування та станом взаємодії підприємницьких структур та інституційних суб'єктів організації ділової активності, що інтегруються в якісно нову просторову екосистему більш високого рівня для досягнення взаємовигідних просторових ефектів.

Суб'єктні інтеграційні взаємодії в рамках просторової інтеграції бізнесу реалізуються у відповідних формах просторової інтеграції бізнесу, що формують леву частку форм просторової організації бізнесу (табл. 1.2).

Розвиток просторової інтеграції бізнесу, зокрема її форм, рухається по висхідній траєкторії – від кластерних та мережевих форм до метапросторових форм інтеграції бізнесу. Висхідна траєкторія розвитку форм просторової організації бізнесу, представлена на матриці, обґрунтовується тетралатеральним позиціонуванням ФПОБ у системі координат інтеграційних взаємодій, а саме, просторово-часова зв'язність суб'єктів-учасників форм просторової організації, масштаб інтеграції суб'єктів-учасників форм просторової організації в створення доданої вартості (цінності), статус інституціалізації інтеграційних взаємодій, створення та дотримання норм та постулатів ділової етики та довіри.

Значимо, що просторово-часова зв'язність є якісним виміром поєднання в просторі і часі елементів ланцюжка компонування доданої вартості (цінності) за відповідного рівня інтеграції суб'єктів-учасників форм просторової інтеграції бізнесу в системі взаємозв'язків та взаємовпливів. Зокрема для метапросторових форм просторової інтеграції бізнесу характерний високий ступінь просторово-часової зв'язності на основі високого рівня довіри учасників даного інтеграційного утворення та високого масштабу інтеграції учасників у створення доданої вартості (цінності) за доволі слабкої інституціалізації їх взаємодій.

Класифікація форм просторової організації бізнесу*

ТОЧКОВІ ФОРМИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ	ФОРМИ ПРОСТОРОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ БІЗНЕСУ					
<i>Підприємства (одиночні) за видами економічної діяльності</i> <i>Виробничі майстерні</i> <i>Творчі майстерні</i> <i>Виробничі модулі</i> <i>Домашні офіси</i>	<i>Зональні</i>	<i>Промислові зони</i> <i>Вільні економічні зони</i> <i>Території пріоритетного розвитку</i> <i>Індустріальні райони</i> <i>«Долинні» технологічні центри</i> <i>Промислові вузли</i>	<i>Корпоративні</i>	<i>Транснаціональні корпорації</i> <i>Концерни</i> <i>Консорціуми</i> <i>Конгломерати</i> <i>Асоціації за галузевою ознакою</i> <i>Холдинги</i> <i>Спільні підприємства</i> <i>Фінансово- промислові групи</i> <i>Стратегічні альянси та партнерства</i>	<i>Метапросторові</i>	<i>Он-лайн платформи (освітні, краудфандингові)</i> <i>Інституційні платформи</i> <i>Венчурні та «хмарні» пули</i> <i>Віддалені фрілансингові офіси</i>
		<i>Ареальні</i>		<i>Технополіси</i> <i>Інноваційні міста</i> <i>Наукові містечка</i> <i>Інноваційні квартали</i> <i>Креативні райони</i>		<i>Мережеві</i>
	<i>Площинні</i>	<i>Індустріальні парки</i> <i>Технопарки</i> <i>Наукові парки</i>	<i>Кластерні</i>	<i>Виробничі кластери</i> <i>Локальні кластери за галузевою ознакою</i> <i>Міжгалузеві кластери</i>		

*Джерело: розробка авторів

Метапросторові форми просторової інтеграції бізнесу в процесі компонування ланцюжка доданої вартості не поєднують фактори виробництва фізично ані в певному місці, а ні на певній території, однак на основі організації ділової активної учасників формують власний метапростір – простір взаємодій.

У побудові нищенаведеної матриці (рис. 1.2) покладена ідея виділення форм просторової організації на основі їх типологізації. Як відомо, типологізація як інструмент теоретико-методологічного упорядкування явищ і процесів, є процесом їх виокремлення та групування за певними кваліфікаційними ознаками. На нашу думку, найбільш значущими кваліфікаційними ознаками для виділення форм просторової організації бізнесу є варіативність інтеграційних взаємодій (Додаток А, табл. А.1).

Розвиток форм просторової інтеграції бізнесу є динамічним процесом та відбувається під впливом низки чинників, характерних для постіндустріальної трансформації світової економіки. Дослідження чинників

просторової інтеграції бізнесу в контексті даних процесів дозволяє виділити п'ять груп чинників: глобалізаційно-цивілізаційні, інформаційно-інноваційні, соціокультурні, інституційно-організаційні, соціально-економічні (табл. 1.3).

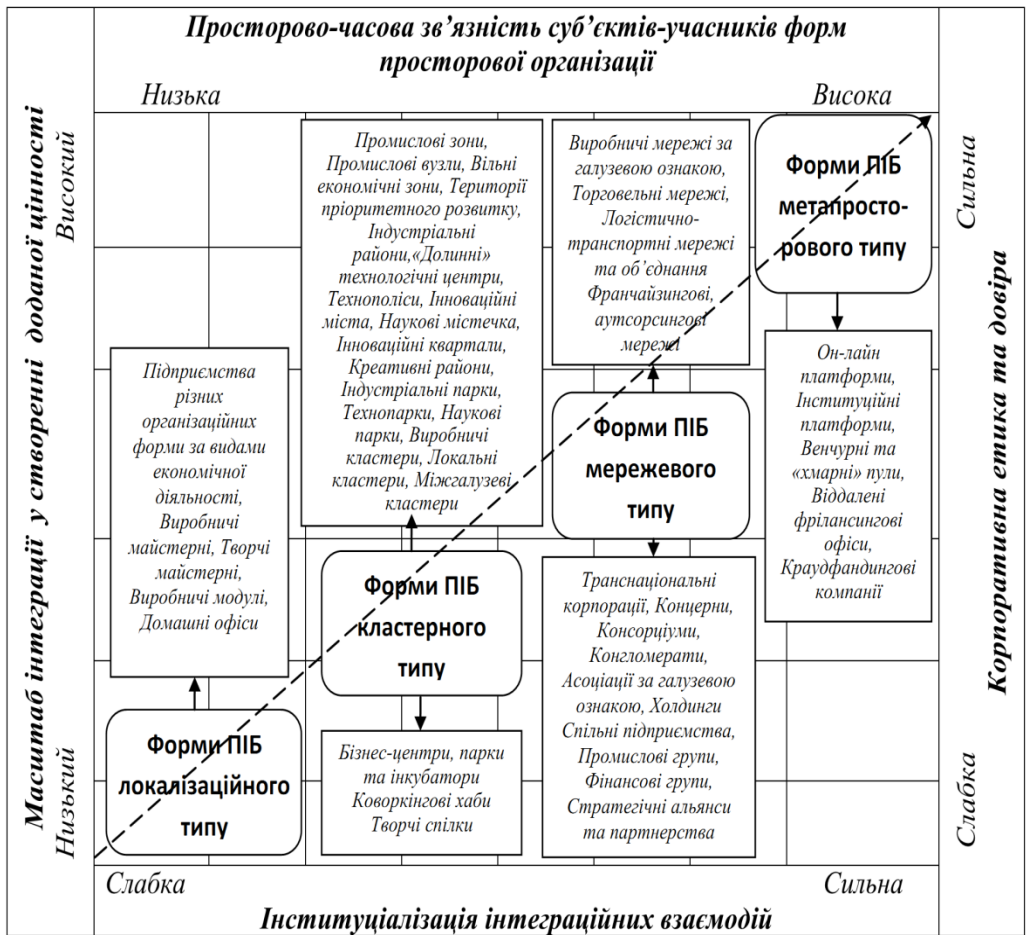

Рис. 1.2. Матриця позиціонування форм просторової інтеграції бізнесу
Джерело: розробка авторів

Розгортання процесів просторової інтеграції бізнесу має за мету забезпечення доступу до ефектів, що можуть бути отримані на рівні екосистеми більш високого порядку. Як відомо з теорії системного аналізу масштаби ефекту на рівні системи більш високого порядку є більшими порівняно з сумарним обсягом ефектів систем меншого порядку, що утворюють таку інтеграційну систему.

Синергетичний ефект, спричинений розвитком інтеграційних процесів, виникає на різних рівнях і напрямках господарської та ділової активності й перебуває в залежності від мети інтеграції та елементів, що формують екосистему відповідної форми просторової інтеграції бізнесу. Серед основних ефектів просторової інтеграції бізнесу слід виділити наступні: мультиплікативний, інфраструктурний, інноваційно-інвестиційний, виробничо-фінансовий, управлінсько-операційний.

Чинники просторової інтеграції бізнесу в контексті просторової трансформації економіки та інтенсифікації інтеграційних взаємодій

Чинники	Генеза чинника	Прояви чинника
Глобалізаційно-цивілізаційні чинники	пов'язані із інтернаціоналізацією капіталів та розширенням просторових меж процесу компонування доданої вартості	<ul style="list-style-type: none"> • зростання мобільності фінансових, матеріальних, людських та інформаційних ресурсів; • автоматизація управлінської діяльності та зниження трансакційних витрат на рівні національних економік і світового господарства загалом; • геополітичні зрушення та зростаюча орієнтація національних економік на зовнішні зв'язки; • зростання відкритості та взаємозалежності економік, господарсько-технологічне зближення країн.
Інформаційно-інноваційні чинники	пов'язані із формуванням нового формату організації ділової активності на основі інноваційних технологій	<ul style="list-style-type: none"> • розвитком інформаційних мереж та виникнення глобального інформаційного простору; • об'єднання географічно розділених частин світу у систему, яка функціонує в режимі реального часу; • розвиток системи глобальних баз даних та інфраструктурне забезпечення доступу до них.
Соціокультурні чинники	пов'язані зі зміною ціннісної парадигми економічної поведінки суб'єктів господарювання та використанням креативних моделей організації підприємницької діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • інтернаціоналізація освітнього і культурного простору; • формування мережевої логіки взаємодієносин і розвиток «мережевої» культури, заснованої на пріоритетності горизонтальних інтеграційних зв'язків як базової структури глобального господарства; • уніфікація підходів до розуміння та поширення єдиних стандартів життя, універсальність культурного фактора економічного розвитку.
Інституційно-організаційні чинники	пов'язані із запровадженням нових інститутів, форм, методів та технологій проектного планування на базі стимулювання багатомірного регіонального розвитку	<ul style="list-style-type: none"> • розвиток інституту довіри та корпоративної етики; • формування моделі платформ як цифрового майданчика співпраці бізнесу; • розвиток та інтенсифікація регіональних та міжконтинентальних інтеграційних процесів; • виникнення нових форм ринкової поведінки (глобальних стратегій, кооперативних бізнес-моделей, креативного менеджменту, глобальних мереж, об'єднань, стратегічних альянсів); • формування нової системи глобального управління на основі зростання кількості наднаціональних управлінських структур, міжурядових і неурядових організацій.
Соціально-економічні чинники	пов'язані із структурно-динамічними зрушеннями у господарській діяльності та масштабах економічної співпраці	<ul style="list-style-type: none"> • поглиблення інтернаціоналізації економіки на основі поглиблення економічної співпраці; • розвиток фінансових технологій та лібералізація руху капіталів та товарів; • зрушення у міжнародному поділі праці та становлення нового гео економічного простору; • індивідуалізація, деконцентрація та міждержавна дифузія ланок компонування доданої вартості на основі розвитку нових технологічних укладів; • розвиток електронної комерції та виникнення нових глобальних економічних суб'єктів • розширення глобальної фондової капіталізації

Джерело: розробка авторів

Окрім прямих ефектів просторової інтеграції для безпосередніх суб'єктів інтеграційних взаємодій отримується також ряд ефектів для регіону локалізації таких інтегрованих екосистем у середньо- та довгостроковій перспективі. Такими є, наприклад, зростання бюджетних відрахувань, посилення соціальної відповідальності бізнесу, реалізація крупних інфраструктурних проєктів, зростання рівня конкурентоспроможності відповідних локалітетів (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Ефекти просторової інтеграції бізнесу*

Ефект просторової інтеграції бізнесу	Прояв ефекту просторової інтеграції бізнесу
1	2
мультиплікативний	Пожвавлення інтеграційних взаємодій супроводжується інтенсифікацією ділових контактів та партнерських взаємозв'язків, що проявляється як на рівні інтеграційного утворення, так і на рівні галузі чи загального простору інтеграції. Таке пожвавлення відображається у зростанні соціальної та підприємницької вигоди від інтеграції, що проявляється в перехресному стимулюванні розвитку суміжних галузей, зайнятого населення та економіки загалом через зростання трудових доходів, споживання, виробничих витрат та інвестицій
інфраструктурний	Просторова інтеграція бізнесу забезпечує передумови для синергетичного використання інфраструктури суб'єктів інтеграційного утворення шляхом спільного використання інформаційно-комунікаційної, транспортно-логістичної, маркетингово-збутової інфраструктури
інноваційно-інвестиційний	Спорідненість виробничих та підприємницьких цілей суб'єктів-учасників форм просторової інтеграції бізнесу забезпечує оптимальні рамкові умови для реалізації великих інвестиційних проєктів, співфінансування інноваційних розробок та формування гнучкої інвестиційної стратегії інтеграційного утворення на основі використання таких інвестиційних атракторів, як сприятливий діловий клімат та загальний позитивний інвестиційний імідж
виробничо-фінансовий	В рамках конкретних форм просторової інтеграції бізнесу уможлиблюється реалізація оптимізаційних моделей виробництва за рахунок зменшення операційних витрат, підвищення коефіцієнту використання виробничих потужностей, взаємовигідного використання маркетингових стратегій, акумулювання та перерозподіл віддалених фінансових потоків
управлінсько-операційний	Просторова інтеграція бізнесу забезпечує передумови для створення та поточної оптимізації управлінсько-організаційних платформ співпраці та керівництва, розподілу трудових потоків, напрацювання рішень та дотримання норм корпоративної культури, усунення явища дублювання управлінських функцій та ефективного делегування повноважень, а також інтегрованого керівництва віддаленими проєктами

*Джерело: розробка авторів

Таким чином, просторова інтеграція бізнесу – це процес упорядкування та стан взаємодії підприємницьких структур та інституційних суб'єктів організації ділової активності, що інтегруються в якісно нову просторову екосистему більш високого рівня для досягнення взаємовигідних просторових ефектів. Логіко-функціональне поле просторової інтеграції бізнесу (рис. 1.3) формується як формами просторової організації бізнесу локалізаційного, кластерного, мережевого та мета-просторового типу з різним статусом інституціоналізації інтеграційних взаємодій, так і чинниками і ефектами просторової інтеграції бізнесу.

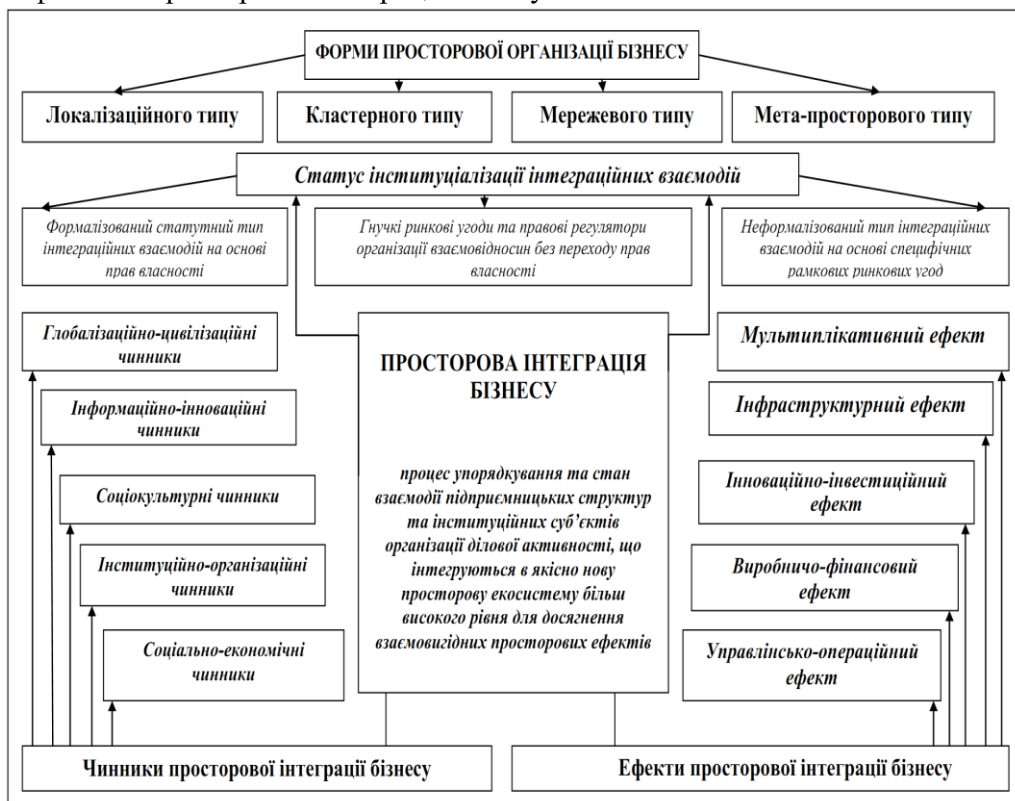

Рис.1.3. Логіко-функціональне поле просторової інтеграції бізнесу

Врахування впливу та використання ефектів від просторової інтеграції бізнесу має стати основою для вироблення інструментарію та механізмів забезпечення збалансованості та взаємоузгодженості інтересів усіх суб'єктів новітньої просторової організації суспільства. Проведення економічних реформ в Україні також необхідно здійснювати на основі врахування сучасних викликів та можливостей, що несе просторова інтеграція бізнесу. У зв'язку з цим актуалізуються питання пошуку виважених рішень регуляторного, управлінського, нормативного характеру щодо формування відповідного середовища ефективного функціонування різних форм просторової інтеграції бізнесу.

1.3. Теоретичні положення розвитку регіональних інноваційних кластерів як локалізованих економічних систем

1.3.1. Кластерні концепції розвитку локалізованих економічних систем

В умовах глобальної конкуренції та транснаціоналізації факторів економічного зростання, а також зважаючи на прогресивний досвід розвинених країн в питаннях створення та підтримки інтеграції локалізованих груп компаній, підвищення конкурентних позицій України та її регіонів як окремих гравців на міжнародній арені визначається ініціативністю місцевих, регіональних та національних органів влади щодо створення сприятливих передумов та спрямуванням соціально-економічної політики на формування інноваційних кластерів суб'єктів економіки. Тобто в сьогоднішніх умовах глобалізації та транснаціоналізації економічних процесів кластеризація є ефективною формою внутрінаціональної та внутрірегіональної інтеграції чи кооперування, яка дає можливість забезпечити розвиток економіки на основі створення самостійних локалізованих гравців, які, зокрема, здатні конкурувати на міжнародній платформі.

Необхідність дослідження просторової організації інноваційного бізнесу та інноваційних кластерів як локалізованих економічних систем, в т.ч. в просторово-мережевому аспекті, обумовлюється, в першу чергу, змінами у світовій економіці під впливом глобалізаційних викликів, які визначають одночасно універсалізацію ринків і впровадження міжнародної організації виробничих процесів. На думку К. Курле і Б. Пекера «у цій ситуації світова економіка не може більше аналізуватись як інтерактивна гра національних економік. У ній відбувається впровадження нових модальностей управління всередині багатонаціональних підприємств, які використовують нові просторові стратегії, що потрясають традиційну територіальну організацію»⁴⁰. Вплив глобалізаційних процесів на суспільні взаємовідносини зумовив виникнення нових методологічних підходів до економічних і соціальних досліджень.

Відстоювали ідеї локалізму у своїх працях та дискусіях англійські учені Дж. Кларк⁴¹, Д. Бойл⁴², Дж. Даймонд⁴³, які розглядали локалізм як чинник глобального економічного розвитку з вагомими перевагами в контексті просторового ефекту гіперконцентрації інноваційно-інвестиційної діяльності. В рамках національної економіки питання просторового розвитку знайшли широке висвітлення в працях Є. Дахмана, Р. Кантільона, Д. Стюарта, А. Сміта, Й. Тюнена, Ст. Лаунхардта, М. Вебера, В. Крісталлера, А. Леша, В. Ізарда, Ф. Перру, П. Потье, Ж. Будвіля, Х. Ласуена, Є. Лімера,

⁴⁰ Courlet C., Pecqueur B. *L'économie Territoriale*. Grenoble: PUG 2013. С. 24.

⁴¹ Clarke J. Dissolving the public realm? The logics and limits of Neoliberalism. *Journal of Social Policy*. №1 (Vol. 33). p. 27-48.

⁴² Boyle D. *Localism: Unrevelling the Suppliant state*. London: New Economic Foundation. 2010. 325 p.

⁴³ Diamond J. The Big Society and the Regional Studies Agenda: Why the Connections matter. *Regions. Regionalism versus localism*. 2011. N281. P. 4-5.

М. Портера, С. Розенфельда, Д. Сольт, І. Толенадо, Е.Дж. Фезера, В. Фельдмана, М. Енрайта, Ф. Кука, К. Кетельса, П. Маскелла, в яких містилися пошуки розв'язання вагомої проблеми щодо оптимізації моделі організації економічного простору на засадах кластерного підходу. Науковим обґрунтуванням моделей просторового розвитку, територіально-суспільних систем, обумовлених активізацією процесів міжрегіональної інтеграції, пошуком ефективних механізмів реалізації просторової і національної політики займалися М.І. Долішній, С.І. Дорогунцов, А.О. Епіфанова, М.І. Мельник, І.З. Сторонянська, М.І. Фащевський, В.І. Чужиков, С. Л. Шульц, Л.Т. Шевчук та ін.

Методологічна суть сучасного локалізму полягає у визначенні нової просторово-часової платформи розвитку світових інноваційно-інвестиційних процесів, що передбачає їх гіперконцентрацію в певних мікрорегіонах глобального економічного простору. Вони істотно відрізняються своєю структурною основою, найважливіше місце в якій займають креативні сфери, а також гармонізований рівень життя населення і бізнес-умови для ТНК і ТНБ⁴⁴.

Концептуалізація економічної локалістики відбувається на основі переосмислення понять «локус», «локалізм», «партикуляризм», «периферійність» тощо, поєднання макро- й мікроекономічних підходів. Застосування підходів і методик локального мікроаналізу дає змогу представити не усереднено-типову, а виразно індивідуалізовану просторову картину суспільних відносин на рівні певного «місця» в більш або менш широкому часовому діапазоні. У взаємодії глобального й локального діє не стільки алгоритм протиставлення, скільки логіка включення. Сутність тих глобальних процесів, які змінюють світ, неможливо зрозуміти без звернення до досвіду індивіда чи групи, так само, як і без перенесення акцентів із «закономірностей» на «частковості» й «випадковості». Локальне при цьому далеко не завжди осмислюється як територіальне – воно може бути синонімом часткового в найрізноманітніших формах його прояву – від простеження деталей приватного життя окремої людини до аналізу зв'язків, що породжують соціальні асоціації й корпоративну психологію⁴⁵. Національний простір визначає масштаб і особливості соціальних, економічних взаємовідносин та інституційні рамки формування різноманітних кластерних утворень.

Відповідно до моделі створення мережевого суспільства М. Кастельса нові економічні форми будуються довкола глобальних мережевих структур капіталу, управління і інформації, а можливість доступу через такі мережі до технологічних умінь і знань в даний час є основою продуктивності і конкурентоспроможності⁴⁶. Компанії, фірми та інші організації й інститути

⁴⁴ Чужиков В. И. Локализм VS регионализм: как должна меняться экономическая география в современных условиях. *Геополитика и экогеодинамика регионов*. 2014. Том 10. Выпуск 2. Симферополь: КНЦ. 2014. С.16.

⁴⁵ Локально-регіональні рівні вітчизняного нарративу. Сучасний український гранд-нарратив: підходи, концепції, реалізація. *Український історичний журнал*. вересень - жовтень 2013. URL: http://www.history.vn.ua/journal/journal_2013_5/index.html. (дата звернення: 05.10.2017).

⁴⁶ Castells M. *The Rise of the Network Society*. Blackwell Publishing, 2000. 594 p.

об'єднуються в мережі різної конфігурації, структура яких знаменує собою відхід від традиційних відмінностей між крупними корпораціями і малим бізнесом, охоплюючи сектори і економічні групи, організовані за географічним принципом. Тому трудові процеси знаходять все більш індивідуалізований характер, відбувається фрагментація діяльності залежно від виробничих завдань з її подальшою реінтеграцією для здобуття кінцевого результату. Це знаходить свій прояв в здійсненні взаємозв'язаних завдань в різних точках земної кулі, що обумовлює новий поділ праці, який ґрунтується на можливостях і здібностях кожного робітника, а не на характері організації даної задачі⁴⁷. Це слугує вагомою передумовою формування нової економіки, яка характеризується інтернаціоналізацією виробництва, локалізацією багатонаціональних корпорацій і, відповідно, міжнародних виробничих мереж з перевагами впровадження інновацій та децентралізованої концентрації.

При цьому, посилення ролі локальних інститутів, тобто впливу територіальних органів влади, зокрема, місцевого самоврядування, пов'язане в першу чергу з тим, що «ключ розвитку приховується безпосередньо в локальній економічній інтеграції підприємств між собою та в організації довкола них дієвих ресурсних систем, які їх забезпечують і дозволяють їм розвиватися». В світлі нової концепції суспільної політики, що віддає перевагу «мережевій культурі», а не окремим підприємствам, «територія стає місцем управління, важливого з точки зору «супроводу» підприємств... в рамках безперервного процесу зміни і реорганізації»⁴⁸. Завдання місцевих органів розширюється виходом на міжнародний рівень у питаннях кооперації та інтеграції між територіями.

Процес локалізації діяльності суб'єктів економіки є ключовою передумовою процесу створення ресурсів не лише територіального, але й загалом національного розвитку, відтак локалізована економічна система є тією «особливою продуктивною системою, що локалізована на території, яка зазвичай відповідає сфері, усередині якої населення може знайти роботу без переїзду (un bassin d'emploi). Ця система функціонує як мережа взаємозалежних продуктивних одиниць (виробничих або сервісних підприємств, дослідницьких центрів, освітніх організацій, центрів трансферу інновацій...), що займаються схожою або комплементарною діяльністю і між якими здійснюється розподіл праці»⁴⁹. Різновидами локалізованих економічних систем можуть бути: округи (les districts), технополіси (les technopoles), субконтрактні системи (les systèmes de sous-traitance), специфічні види діяльності, орієнтовані на світовий ринок (les activités rares à marché mondial), метрополітенські сервісні системи (les services métropolitains), агропромислові системи (les systèmes agroalimentaires)⁵⁰. І

⁴⁷ Кастельс М. Становление общества сетевых структур. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В.Л. Иноземцева. Москва. 1999. С. 494-505.

⁴⁸ Courlet C., Pecqueur B. L'économie Territoriale. Grenoble: PUG. 2013. P. 24.

⁴⁹ Украинский В.Н. Современная французская пространственная экономика: теория близости и типологизация локализованных экономических систем. *Пространственная экономика*. 2011. № 2. С. 93.

⁵⁰ Grossetti M. Concentration d'entreprises et innovation: esquisse d'une typologie des systemes productifs locaux. *Geographie, Economie, Societe*. 2004. Vol. 6. № 2. С. 171-174.

звичайно, локалізованою економічною системою в економічному просторі виступають інноваційні кластери.

Відомий італійський вчений Дж. Гарофолі виділив перелік змінних, які дозволяють охарактеризувати ту чи іншу локалізовану економічну систему (систему виробництва)⁵¹: 1) економічна структура і організація виробництва (рівень спеціалізації / диверсифікації локальної економіки, розмір підприємств, наявність або відсутність локальних виробничих зв'язків між фірмами); 2) розвиток технологічної системи (методи впровадження і дифузії інновацій); 3) ринок праці та індустріальні взаємовідносини (структура зайнятості, походження робітників, професійна підготовка); 4) соціальні актори і соціальна структура (відтворення навиків і підприємницьких ресурсів, культура і норми управління); 5) структура ринку і форми конкуренції (варіанти виходу на ринок, ринкові форми); 6) інформаційна система; 7) регулюючі інститути.

Акцентуючи увагу на процесах гіперлокалізації економічної діяльності на селективних квазінаціональних територіях світового господарства, Чужиков В.І. узагальнює систему показників їх ідентифікації, серед яких⁵²: регіональна конкурентоспроможність і територіальний капітал; просторова інформація для стратегічного планування, яка забезпечить необхідні умови для валідації первинних і остаточних результатів локальних реформ; кластеризація економічного простору, в основі якої лежить дослідження розміщення і територіальної ефективності ієрархічних моделей інноваційних систем економічного зростання, а також їх еволюції.

В просторовому аспекті при дослідженні локалізованих економічних систем важливо враховувати фактор «близькості» не лише географічної, а й організаційної, інституційної, «організованої», технологічної і ін.

Географічна близькість в першу чергу пов'язана з поняттям відстані, може відноситися до морфологічних характеристик простору, усередині яких протікає певна діяльність; свідчить про наявність транспортної інфраструктури та пов'язана з транспортними витратами і фінансовими можливостями індивідів. Географічна близькість активізується дією економічних чи соціальних суб'єктів. Організована близькість є також певним потенціалом, який у разі потреби може бути мобілізований; стосується способів, за допомогою яких суб'єкти можуть бути близькими незалежно від географічної відстані. При цьому, географічна близькість сама по собі не є чинником координації, а має бути активована організаційною і інституційною близькістю. Концентрація інноваційної діяльності в окремих локалізованих центрах економічного простору не обов'язково передбачає наявність системи локальної взаємодії: ці центри можуть розглядатися як вузли комунікації, полегшуючи координацію навіть при тимчасовій географічній близькості.

⁵¹ Garofoli G. Economic development, organization of production and territory. *Revue d'economie industrielle*. 1993. Vol. 64. С. 28.

⁵² Чужиков В. І. Локалізм VS регіоналізм: как должна меняться экономическая география в современных условиях. *Геополитика и экогеодинамика регионов*. 2014. Том 10. Выпуск 2. Симферополь: КНЦ. 2014. С.16.

Перспективи розвитку регіональних інноваційних кластерів як локалізованих економічних систем лежать у площині застосування глокального підходу до менеджменту, який виходить найперше з необхідності безумовного визнання того факту, що актори і соціальні відносини на локальному рівні мають критичну важливість для соціально-економічного прогресу та збереження миру, і що ця значущість більше не обмежується місцеположенням. Про це свідчить усе більш зростаюча, деколи навіть несподівано, їхня здатність взаємодіяти і впливати на акторів вищих рівнів у глобальному масштабі. Іншими словами, не можна досягти серйозного успіху щодо сталого розвитку організації, якщо адекватний ступінь стабільності не досягається на всіх рівнях – від локального до глобального⁵³.

На національному рівні глокальний менеджмент покликаний серед іншого забезпечити орієнтацію інвестиційної, структурної та регіональної політик на попит і потреби ринку, на запити внутрішніх і поза національних споживачів та організацію виробництва таких видів продукції, які мають попит на міжнародному ринку і можуть сприяти підвищенню фінансової самостійності, як окремих регіонів, так і національної економіки загалом; оцінку кінцевого результату та ефективності залежно від ступеня відповідності рівня економічного розвитку і рівня життєдіяльності населення (соціальні стандарти, бюджетна забезпеченість, структура доходів і витрат сімей, екологія, демографічна ситуація, екологічна безпека тощо)⁵⁴. Наприклад, найважливішими соціальними одиницями для стратегій глокалізації на національному та місцевому рівнях є міста, інноваційні мережі, креативні зони або інноваційні кластери, які виступають осередками координації і акумуляції економічних та соціальних взаємозв'язків між окремими регіонами чи країнами.

Основними перевагами розвитку локалізованих економічних систем в мережево-просторового контексті виступають: формування конкурентних переваг окремих територій та їх територіального капіталу; локалізація багатонаціональних корпорацій і, відповідно, міжнародних виробничих мереж з перевагами впровадження інновацій та децентралізованої концентрації; розвиток інноваційних кластерів на основі інтернаціоналізації економічних відносин та підключення до глобальних інноваційних систем в високою мобільністю; активізація знання та комунікації, можливостей інкорпорувати місцевих акторів і організації в глобальну мережу комунікації; можливості щодо інституційних, ринкових та структурних трансформацій як чинників інвестиційної привабливості.

Саме про кластери йде мова у мережевій концепції «промислового комплексу» В. Руйгрока та Р. Ван Тульдера. Вони виділяють шість груп гравців, зв'язки яких всередині мережі мають довгостроковий характер: фокальне підприємство («коренева фірма» – core firm); фірми-постачальники,

⁵³ Шавкун І.Г. Менеджмент XXI століття: колізія між глобалізацією і регіоналізацією. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_35_8.pdf. (дата звернення: 02.10.17).

⁵⁴ Кирабаев Н.С. Глобализация и мультикультурализм. Москва: Издательство РУДН. 2005. 332 с.

у тому числі постачальники послуг; збутові й торговельні компанії; представництва працівників / профспілки; вкладники капіталів; політичні інститути й місцеві адміністрації, що формують зовнішнє середовище фірм, які утворюють кластер. Ведучи мову про «індустріальні комплекси» вчені характеризують їх як «специфічний тип мережі», як «переговорну конфігурацію (bargaining configuration), що організована навколо базової фірми, яка складається з груп агентів, що прямо або опосередковано залучені у виробництво й просування певного продукту»⁵⁵.

Вагомий внесок у розвиток кластерного підходу організації фірм представлений в роботах М. Портера, який вбачав необхідність розглядати конкурентоспроможність країни через призму міжнародної конкурентоспроможності кластерів як об'єднань фірм різних галузей, а здатність цих кластерів оцінювалась ефективністю використання внутрішніх ресурсів⁵⁶. Пояснюючи взаємозв'язок між ступенем розвитку кластерів і конкурентоспроможністю регіону або країни, М. Портер означив кластери як «групи географічно близьких взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій певної сфери, що характеризуються спільністю діяльності й взаємно доповнюють одна одну»⁵⁷.

Застосування кластерного підходу передбачає формування певних локалізованих кластерів з підприємств, що виконують різні функції, але об'єднані одним технологічним процесом, результатом якого є кінцевий продукт, створений зусиллями всіх учасників процесу, починаючи з тих, хто займався науковими розробками та підготовкою кадрів, і закінчуючи технологами, пакувальниками та дилерською мережею. Цей підхід засновано на врахуванні позитивних синергетичних ефектів агломерування, мережевих принципах організації господарського процесу та дифузії знань і вмінь за рахунок міграції персоналу. Крім того, відсутні кордони між секторами та видами діяльності, які, в свою чергу, розглядаються як взаємопов'язані та взаємодоповнюючі⁵⁸.

В своїх роботах М. Портер⁵⁹ наголошує на наступних перевагах кластерів:

– підвищують продуктивність підприємств у тій місцевості, де їх створено за рахунок кращого доступу до робочої сили та постачальників, спеціалізованої інформації, інституцій та суспільних товарів; доповнюваності

⁵⁵ Ruijgrok W., van Tulder R. The Logic of International Restructuring. London; New York: Routledge. 1995. P. 63.

⁵⁶ Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. New York: The Free Press, 1990; Porter M.E. The Economic Performance of Regions. *Regional Studies*. 2003. Vol. 37. № 6–7. P. 549–678.

⁵⁷ Porter M.E. Clusters and Competition. On Competition. Cambridge: Harvard Business School Press. 1998.

⁵⁸ Створення та функціонування інноваційних кластерів. URL: http://old.dkni.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/Stvor_ta_funk_klasteriv.pdf. (дата звернення: 15.04.17).

⁵⁹ Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. New York: The Free Press, 1990; Porter M.E. The Economic Performance of Regions. *Regional Studies*. 2003. Vol. 37. № 6–7. P. 549–678; Porter M.E. Clusters and Competition. On Competition. Cambridge: Harvard Business School Press, 1998; Створення та функціонування інноваційних кластерів. URL: http://old.dkni.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/Stvor_ta_funk_klasteriv.pdf. (дата звернення: 16.05.17).

продуктів, які внаслідок цього стають привабливішими для споживачів; кращої мотивації керівників;

– збільшують темпи інновацій і визначають їх напрямок, тому створюють фундамент для майбутнього економічного зростання через краще розуміння ринку, здатність впроваджувати швидкі зміни та гнучкість, тиск конкурентів та інших виробників кластеру;

– стимулюють створення нових підприємств (сприяє збільшенню та посиленню кластеру) завдяки наявності необхідної сировини, комплектуючих частин та робочої сили, створенню нового бізнесу як частини позитивного ланцюжка зворотного зв'язку.

При цьому М. Портер виділив основні властивості кластерів⁶⁰:

– географічна локалізація – організації, що входять у кластер, компактно розташовуються на певній території, а територіальна приналежність в умовах зростаючої глобалізації часто виявляється однією з конкурентних переваг;

– взаємозв'язок між підприємствами – кластер є особливою формою мережі взаємопов'язаних підприємств, і більше глибокий розвиток зв'язків свідчить про ступінь розвитку самого кластера;

– технологічний взаємозв'язок галузей – у кластері функціонують підприємства різних галузей, технологічно пов'язані між собою (компанії, що виробляють готову продукцію; постачальники спеціалізованих факторів виробництва, компонентів, машин, а також сервісних послуг; фінансові інститути; фірми, що забезпечують рух продукції по каналах збуту; виробники супутніх товарів й ін.);

– критична маса – щоб вплив на конкурентоспроможність компаній кластера був відчутним, необхідна наявність значного числа учасників взаємодій.

Тобто кластер за М. Портером визначається як група географічно локалізованих взаємопов'язаних підприємств, постачальників устаткування (комплектуючих, спеціалізованих послуг), інфраструктури, науково-дослідних інститутів, ВУЗів й інших організацій, які доповнюють одна одну і посилюють конкурентні переваги окремих підприємств і кластера в цілому.

Загалом кластерна модель економічного розвитку поширилась з активізацією конкурентної боротьби і глобалізацією міжнародних господарських зв'язків. Глобалізація вплинула на посилення ролі кластерних моделей в економіках країн в цілому. Термін «кластер» почав використовуватися ще в 1970-х роках шведськими бізнес-економістами та економгеографами К. Фредріксоном і Л. Ліндмарком, які присвятили значні зусилля вивченню локальної індустріальної спеціалізації, просторової економічної агломерації й регіональному розвитку, ідентифікації економічно, соціально й інституційно пов'язаних процесів⁶¹.

⁶⁰ Шерешева М.Ю. Проблемы создания инновационных кластеров в регионах России URL: <http://www.riep.ru/upload/iblock/bdb/bdb85cc0a92e7668e7784044027ae78b.pdf>. (дата звернення: 17.07.18).

⁶¹ Рибак Ю. В. Теоретичні засади дослідження розвитку та функціонування кластерів в умовах глобальної конкурентної боротьби. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 2. С. 94-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_2_22 (дата звернення 23.10.17).

Відомий експерт в сфері фотонних кластерів і Президент Арізонської асоціації оптичної промисловості (The Arizona Optics Industry Association) Р. Бро визначає кластер як «міжгалузеву концентрацію фірм, яка створює робочі місця, експортує товари й послуги, має загальні базові економічні потреби й поєднує суспільний сектор економічного розвитку, легіслатури різних рівнів, університети, коледжі, освітню спільноту, фонди й всіх інших стейкхолдерів»⁶². Називаючи очолювану ним Арізонську асоціацію оптичної промисловості кластером, Р. Бро зауважує, що економічний зміст об'єднання в кластер полягає у використанні переваг синергії, що виникає при взаємодії між фірмами з пов'язаних галузей, сконцентрованими на одній території, і організаціями публічного й приватного сектора. На його думку, саме успішне партнерство всіх стейкхолдерів розвитку локальної економіки є визначальною рисою кластера⁶³.

Вагомий внесок у формування теоретичного підґрунтя розвитку кластерів наприкінці ХІХ ст. було внесено А. Маршалом в дослідженні «Принципи економічної теорії» (Principles of economics, 1980). Вчений стояв на позиціях, що необхідною умовою формування кластера є наявність постійної мережі взаємодій між економічними суб'єктами, що сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності. Проводячи дослідження індустріальних агломерацій (районів, кластерів) вчений одним з перших довів наявність позитивних ефектів (екстерналій) для згуртованих підприємств, які займаються близькими (спорідненими) видами економічної діяльності, а саме за рахунок об'єднання ресурсів фахівців, доступу до різних високоспеціалізованих постачальників продуктів і послуг, швидкого обміну інформацією. А. Маршалл зазначав⁶⁴, що об'єднання малих і середніх підприємств за умови їх концентрації в одному районі (кластері) і спеціалізації на певній стадії єдиного виробничого процесу будуть не менш ефективними, ніж великі підприємства.

Тобто альтернативою розвитку великих вертикально інтегрованих підприємств, що використовують внутрішню економію на масштабах виробництва, є концентрація в одному місці малих і середніх підприємств, які за рахунок «зовнішньої економії на масштабах виробництва» стають не менш конкурентоспроможними, ніж великі компанії. Одним з істотних внесків А. Маршалла в розвиток кластерної концепції є розкриття поняття синергетичного ефекту близько розташованих підприємств, який досягається за рахунок таких чинників, як безперешкодний доступ до постачальників, обмін знаннями та досвідом, інноваціями між підприємствами, а також наявністю кваліфікованих трудових кадрів, що володіють специфічними знаннями в тій чи іншій галузі⁶⁵. Тобто, згідно теорії індустріальних районів (кластерів)

⁶² Breault R. The Evolution of Structured Clusters. *Photonics Tech Briefs*. May 2000. URL: <http://www.photonics-clusters.org/whatisacluster.html>

⁶³ Там само.

⁶⁴ Principles of Economics, London: Macmillan and Co. Ltd., Pub. Date: 1920, 8th edition, Ch. 1–3. URL: <http://www.econlib.org/library/Marshall/marP1.html> (дата звернення 22.11.17).

⁶⁵ Рибак Ю. В. Теоретичні засади дослідження розвитку та функціонування кластерів в умовах глобальної конкурентної боротьби. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 2. С. 94–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_2_22. (дата звернення 23.11.17).

А. Маршала конкурентоспроможність окремих секторів промисловості визначається рівнем їх локальної кластеризації, а рівень індустріально спеціалізації зумовлює розвиток локальних та загалом національної економік.

Згідно теорії економічного розвитку М. Фельдмана і Д. Одретча основою економічного піднесення є процес створення інноваційних кластерів, завдяки яким формуються «потоки і зовнішні ефекти знань, що мають властивість географічної концентрації, і здатність фірми до їх абсорбції»⁶⁶, тобто в їх праці відмічається географічна локалізація інноваційної діяльності. Професор Міжнародної бізнес-школи Jonkoping Ч. Карлссон домінантною характеристикою інноваційного кластеру визначав знання та зовнішні ефекти, які виникають за допомогою його розподілення. І тому визначальна роль в інноваційних кластерах належить абсорбційній здатності підприємствам засвоювати та переробляти ці знання⁶⁷. Крім того, шведськими економістами Ч. Карлсоном разом із Ш. Меландер і Т. Полсоном розроблено об'ємно-динамічну модель класифікації інноваційних кластерів, яка визначає аналіз динаміки перетворення в утриманні кластера підприємств⁶⁸.

Ядром регіональних та національної інноваційних екосистем, що вирізняються ефективними горизонтальними зв'язками визначає кластери Л. Федулова. На думку вченої, ефективно діючі кластери є передумовою великих капіталовкладень і пильної уваги уряду, тобто кластер стає чимось більшим, ніж проста сума окремих його складових. Концентрація виробників, їхніх покупців і постачальників сприяє зростанню ефективної спеціалізації виробництва. При цьому кластер дає роботу й безлічі дрібних фірм і малих підприємств, являє собою систему поширення нових знань і технологій на базі формування мережі стійких зв'язків між усіма його учасниками, технологічної мережі⁶⁹. Тобто використання кластерного підходу розвитку економіки забезпечує формування горизонтальної мережі інтеграції малого і середнього бізнесу, який має спільну спеціалізацію на ринку чи належать до однієї промислової групи.

Фахівці Європейської комісії з питань вивчення умов розвитку малого і середнього підприємництва в рамках дослідження типізації кластерів за участю професора М. Сторпера розробили схему розвитку «ідеального» локального кластера, що включає в себе шість стадій: 1) утворення фірм-піонерів на основі

⁶⁶ Audretsch D., Feldman M.P. «Knowledge Spillovers and the Geography of Innovation» in J. Vernon Henderson and Jacques Thisse, editors. Handbook of Urban and Regional Economics: Cities and Geography, Volume 4. Amsterdam: North Holland Publishing. pp. 2713-2739.

⁶⁷ Karlsson Ch., Nellander Ch., Paulsson T. A Spatial ICT Clusters in Sweden - An Empirical Method to Identify Necessary conditions for existence.- Entrepreneurship and Dynamics in a Knowledge Economy. London. New York: Routledge. 2004.

⁶⁸ Там само.

⁶⁹ Егоров С.А. Промышленный кластер как форма развития производственной кооперации. *Проблемы современной экономики*. 2008. №3(27). С. 24-28; Федулова Л.І. Інноваційні кластери – ядро регіональних інноваційних екосистем: матеріали І Міжнар. наук.-практ. е-конф. «Мультидисциплінарні академічні дослідження і глобальні інновації: гуманітарні та соціальні науки» (MARGIHSS 2015). Київ.2015. С. 98.

локальних специфічних навичок виробництва, процес «спін-офф»; 2) створення системи постачальників і спеціалізованого ринку робочої сили; 3) утворення нових організацій (часто урядових) для надання підтримки фірмам; 4) залучення в кластер зовнішніх вітчизняних, потім і іноземних фірм, висококваліфікованої робочої сили як стимулів для організації нових кластерних фірм; 5) створення неявних активів (знань) між фірмами, які стимулюватимуть дифузію інновацій, інформації та знань; 6) можливий період занепаду кластера через вичерпання свого інноваційного потенціалу та закритості для зовнішніх інновацій⁷⁰.

Американські вчені Г. Бекел та Р. Джексон, узагальнюючи концептуальну основу кластерного підходу організації економічної діяльності, визначили низку теоретичних конструктів формування кластерів⁷¹: класична теорія агломерації (Classical agglomeration theory), нова економічна географія (new economic Geography), школа гнучкої спеціалізації (Flexible specialization school), регіональні інноваційні системи (Regional innovation system), конкурентоспроможність (Competitiveness), динамічні екстерналії (Dynamic externalities).

А китайський вчений Ке Чен у своїй праці «Аналіз біотехнологічних кластерів в міських агломераціях США» відокремлює три підходи до формування кластерної концепції: промислові кластери, засновані на принципах локалізації за поглядами Маршалла та його послідовників; промислові кластери, що засновані на міжгалузевих відносинах; промислові кластери, що засновані на теоретичних поглядах М. Портера та економіки локалізації й урбанізації, ланцюжку створення вартості, технологічних інновацій⁷².

Загалом розвиток кластерів в економічному просторі спрямований на зниження трансакційних витрат, підвищення ефективності використання знань, створення нових мереж інтеграції та співробітництва. Змішана контрактна природа кластера як стратегічної мережі дає можливість підприємствам, які входять до його складу, координувати значну частку своєї діяльності через механізми ринку, при цьому використовувати переваги ієрархічної координації, а саме ринкові стимули для учасників кластера, такі як опції, бонуси і інші. Наявність цих конкурентних переваг і стимулів спонукує підприємства до більшої «мобільності, старанності та ризиковості»⁷³, маючи при цьому можливість обміну експліцитним та імпліцитним знанням, оновлення технологій, доступу до великого спектру нових технічних ресурсів, залучення

⁷⁰ Storper M., Walker R. The capitalist imperative. Territory technology and industrial growth. N.Y.:Basil Blackwell. 1989. 3, п.80-92.

⁷¹ Bekele, G. W., and R. Jackson. 2006. Theoretical perspectives on industry clusters. Research Paper 2006 –5, West Virginia University; Рибак Ю. В. Теоретичні засади дослідження розвитку та функціонування кластерів в умовах глобальної конкурентної боротьби. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 2. С. 94-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_2_22 (дата звернення 23.10.17).

⁷² Rainer vom Hofe Whither Or Not Industrial Cluster: Conclusions Or Confusions? URL: <http://igeographer.lib.indstate.edu/vom%20Hofe.pdf?q=advantages-and-disadvantages-of-targeting-industry> (дата звернення 24.11.17).

⁷³ Chesborough H.W., Teece D.J. When is Virtual Virtuous? Integrated Virtual Alliances Organizing for Innovation. *Harvard Business Review*. 1996. Vol. 74. № 1. P. 67.

кадрів високої якості⁷⁴. І власне, невеликі підприємства є більш мобільними та гнучкими до інтенсифікації цих інноваційних процесів, порівняно з великими транснаціональними корпораціями чи традиційними великими підприємствами, які працюють в рамках того ж самого галузевого ринку.

Про значення кластерів у інноваційному та технологічному розвитку національної економіки ще в 70-ті роки зазначали французькі вчені минулого століття, які проводили дослідження технологічного розвитку різних галузей і пояснювали взаємозалежності між рівнем технологічності одного сектора від іншого.

Для опису груп технологічно взаємопов'язаних секторів у Франції широко використовувався термін «фільери»⁷⁵. Тобто, йшлося по організаційні форми інтегрування (взаємодії), які фактично проявляли ознаки інноваційних кластерів. Але сам термін «інноваційні кластери» (clusters of innovation) набув широкого поширення в колі провідних гравців суспільного і приватного сектора після появи проекту розвитку інноваційних кластерів в США під назвою «Clusters of Innovation»⁷⁶. Це поняття розкриває конкурентні переваги і необхідність кластерної інтеграції підприємств і організації не лише з точки зору зниження транзакційних затрат, можливостей підвищення продуктивності праці в умовах жорсткої конкуренції на ринку, а й з огляду підвищення їх інноваційного потенціалу та здатності до інновацій.

Вивчаючи інноваційні кластери в Силіконовій долині, професор Каліфорнійського університету Анна лі Саксеніан наголошує, що феномен цих кластерних утворень є не тільки високим внеском фахівців, які відповідають за інноваційну діяльність, а й результатом вільної комунікації між індивідуумами, що полегшують передачу нових знань поміж фірмами й галузями промисловості. Прикладом є успішно організована комунікація й співпраця регіональних установ, зокрема Стенфордського університету, торгових асоціацій, місцевих споживчих організацій, а також низки консалтингових, маркетингових, PR-фірм й венчурних компаній⁷⁷.

Кластери виявилися особливо корисними для стимулювання інновацій, оскільки їх структурні особливості та логіка розвитку добре поєднуються з характеристиками сучасних інноваційних процесів. Модель, за якою створюються конкурентні переваги в сучасній економіці, досить суттєво відрізняється від традиційної моделі, яка передбачала переробку результатів фундаментальних

⁷⁴ Шерешева М.Ю. Проблемы создания инновационных кластеров в регионах России URL : <http://www.riep.ru/upload/iblock/bdb/bdb85cc0a92e7668e7784044027ae78b.pdf>. (дата звернення: 01.05.18).

⁷⁵ Toledano J. A propos des filières industrielles. *Revue d'Economie Industrielle*. 1978. Vol. 6. № 4. P. 149–158.

⁷⁶ Porter M. Clusters of Innovation: Regional Foundations of U.S. Competitiveness. URL : http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/COI_National_05202014_ad0fe06c-674c-494b-96f6-6882db4e6aaf.pdf. (дата звернення: 11.12.17).

⁷⁷ Old Economy Inputs for New Economy Outcomes: Cluster Formation in the New Silicon Valleys, Saxenian AL with T. Bresnahan, A. Gambar-della, and S. Wallsten *Industrial and Corporate Change* V 10. 14. 2001; Рибак Ю.В. Теоретичні засади дослідження розвитку та функціонування кластерів в умовах глобальної конкурентної боротьби. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 2. С. 94-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_2_22 (дата звернення: 23.10.17).

досліджень університетів в прикладні продукти і процеси силами внутрішніх (закритих) відділів НДДКР корпорацій. Сучасна модель передбачає досягнення прикладного результату за допомогою численних нелінійних взаємодій різних компаній, університетів, науково-дослідних установ та громадських організацій, і саме так функціонують кластери з моменту їх виникнення⁷⁸. При цьому ефекти від кластерної взаємодії та потенційні можливості розвитку для всіх стейкхолдерів недооцінені як державними управліннями, так і менеджментом компаній.

Скандинавські дослідники Б. Ашейм та А. Ісаксен⁷⁹ визначили основні детермінанти підвищення конкурентоспроможності держави – це навчання як процес та знання як основний ресурс. Інновації, продукування нових знань виступають основною рушійною силою формування конкурентоспроможної економіки, а інноваційні кластери – інструментом підвищення її конкурентоспроможного потенціалу. Видатний англійський вчений Ф. МакКен та економіст С. Шепард⁸⁰ у своїх дослідженнях, ґрунтуючись на класичних та неокласичних теоріях локалізації, наголошували на необхідності врахування організаційної структури окремих компаній та умов співпраці фірм, що входять у кластер, а також характеру зміни просторових трансакційних витрат в рамках кластеру.

Протягом останніх десятиліть простежується чітка тенденція до значного посилення впливу сектору інформаційних та комунікаційних технологій на динаміку соціально-економічного розвитку більшості країн світу. В сучасних умовах стрімкого розвитку глобальної інформаційної інфраструктури саме інформаційно-комунікаційні технології відіграють ключову роль у зростанні соціально-економічного та бізнес-середовища будь-якої країни, позитивно впливають на швидке налагодження зв'язків у сферах торгівлі, фінансів, транспорту, сприяють активізації співробітництва країн між собою та з впливовими міжнародними організаціями. Інформаційно-комунікаційні технології надають навіть найменш розвиненим країнам широкий спектр можливостей для перетворення їх економічних систем на інформаційні та високотехнологічні, які можуть конкурувати з розвинутими економіками на світовому ринку⁸¹. На даний час Україна як один із найперспективніших ринків високих технологій та інновацій в Центральній і Східній Європі, знаходячись в процесі інтеграції українських ринків з ринками країн ЄС, отримує потужний стимул для активного комплексного розвитку власного ІТ-сектора найрозвинутішого та найбільшого за обсягом сегмента інноваційної економіки в Україні.

⁷⁸ Шерешева М.Ю. Проблемы создания инновационных кластеров в регионах России URL: <http://www.riep.ru/upload/iblock/bdb/bdb85cc0a92e7668e7784044027ae78b.pdf>. (дата звернення: 17.07.18).

⁷⁹ Asheim, B., Isaksen, A. Location, agglomeration and innovation: Towards regional innovation system in Norway? STEP GROUP Report'13-96. Oslo. 1996. P. 8.

⁸⁰ Rainer vom Hofe Whither Or Not Industrial Cluster: Conclusions Or Confusions? URL: <http://igeographer.lib.indstate.edu/vom%20Hofe.pdf?q=advantages-and-disadvantages-of-targeting-industry> (дата звернення: 24.11.17).

⁸¹ Тронько В.В. Вплив ІКТ на економічний розвиток країни. *Ефективна економіка*. №4. 2015. С. 182. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3959> (дата звернення: 11.12.17).

1.3.2. Інноваційні кластери: властивості, типи та переваги функціонування

Інноваційний розвиток національної економіки та забезпечення її конкурентоспроможності в умовах глобалізаційних викликів серед іншого визначається рівнем розвитку саме інноваційних кластерів, ефективне функціонування яких дозволить не лише реалізувати та примножити інтелектуальний потенціал та конкурентоспроможний освітній комплекс, але й подолати відставання в технологічному розвитку регіонів та окремих територій на основі співпраці науки і бізнесу, розвитку високотехнологічних секторів і виробництв, залучення венчурних інвестицій, формування інноваційного простору для економічного розвитку територій. Інноваційні кластери є інтегрованим об'єднанням компаній (фірм) для реалізації всі етапів інноваційного процесу, починаючи з ідеї нового продукту до його реального виготовлення і продажу для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності, адже вертикальна та горизонтальна інтеграція створює сприятливі умови для активізації процесів обміну інформацією, виникнення і просування нових технологій і управлінських інновацій. Перевагами формування інноваційних кластерів як ядра національної (територіальної, локальної) інноваційної екосистеми є наступні аспекти стимулювання економічного розвитку⁸²:

- інноваційні кластери мають у своїй основі стійку систему поширення нових технологій, знань, продукції (інформаційно-технологічну мережу), яка спирається на спільну наукову базу, проектно-конструкторські та інформаційні установи (їх розробки), що дає змогу виробляти продукцію та надавати послуги за світовими стандартами, розширювати ринки збуту продукції;

- об'єднання базисних нововведень на певному відрізку часу й у певному економічному просторі й створення на цій основі системи передачі нових знань і технологій; можливість використання всіляких джерел технологічних знань і зв'язків; форсування поширення «сукупного інноваційного продукту» по мережі взаємозв'язків в економічному просторі;

- підприємства кластера мають додаткові конкурентні переваги за рахунок можливості здійснювати внутрішню спеціалізацію й стандартизацію, залучати фінансові засоби у виробництво та мінімізувати витрати на

⁸²Федулова Л.І. Інноваційні кластери – ядро регіональних інноваційних екосистем : матеріали І Міжнар. наук.-практ. е-конф. «Мультидисциплінарні академічні дослідження і глобальні інновації: гуманітарні та соціальні науки» (MARGINSS 2015). Київ.2015. С.98. ; Семіна Л.А., Санду І.С. Инновационный кластер – основа развития инвестиционно-инновационной деятельности в сельском хозяйстве. *Вестник Алтайского государственного аграрного университета*. № 6 (104). 2013. С.138-139; Третько В.В., Любохинець О.В.Світовий досвід становлення та розвитку кластерів як інструмента активізації трансферу технологій. URL : www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnuip/Ekonomika/2008_628/52.pdf. – С.132-133. (дата звернення: 15.12.17) ; Ільчук В.П. Інноваційні технологічні кластери як засіб активізації трансферу технологій. *Інновації та промисловість*. 2007. №1.

впровадження інновацій шляхом об'єднання спільних фінансових ресурсів підприємств, що входять у кластер; через залучення інвестицій від спільної участі в інвестиційних програмах; шляхом участі в конкурсних проектах, що фінансуються у вигляді грантів; через об'єднання фінансових можливостей для забезпечення гарантій при отриманні кредитних ресурсів;

– об'єднання зусиль компонентів виробничого процесу – від постачальників сировини до споживачів кінцевого продукту, включаючи обслуговуючу сферу і спеціалізовану інфраструктуру, а також забезпечення постійного завантаження виробництва сприяє підвищенню конкурентоспроможності продукції підприємств кластера;

– при об'єднанні підприємств у кластери підвищується можливість доступу до інформаційних ресурсів і обміну інформацією щодо різних аспектів діяльності підприємств відповідних галузей; доступу до маркетингових, юридичних, консультативних послуг;

– важливою особливістю зазначеного типу кластерів є наявність у їхній структурі гнучких підприємницьких структур – малих підприємств, які дозволяють формувати інноваційні точки зростання локальної та національної економіки;

– зазначені кластери надзвичайно важливі для розвитку малого підприємництва: вони сприяють створенню нових підприємств, забезпечують малим фірмам високий ступінь спеціалізації при обслуговуванні конкретної підприємницької ніші, так як при цьому полегшується доступ до капіталу промислового підприємства, а також активно відбувається обмін ідеями й передача знань від науковців до підприємців, що, своєю чергою, призводить до збільшення та посилення самого кластера, зростання його конкурентоспроможності на внутрішньому та світовому ринках;

– інноваційні кластери сприяють розвитку регіональної та національної економік, а саме поліпшенню торговельного балансу країни (регіону), збільшенню зайнятості населення, підвищенню рівня якості продукції, росту відрахувань у бюджет і т.д. на основі збільшення ступеня використання наявних потужностей, нарощення можливостей залучення інвестицій, особливо венчурних, збільшення темпів інноваційного розвитку, підвищення продуктивності підприємств за рахунок кращого доступу до висококваліфікованої робочої сили, спеціалізованої інформації, кращої мотивації керівників та працівників, розширення доступу до ринків збуту та виходу на зовнішні ринки, спеціалізованих постачальників, технологічних знань; тобто появи синергетичного ефекту зростання (в т.ч. і за рахунок ефекту масштабу).

Серед критеріїв оцінки інноваційних кластерів є вища ринкова вартість підприємств в складі кластеру, ніж за умови їх самостійної діяльності, і саме цим проявляється синергетичний ефект. Підвищення конкурентоспроможності інноваційних кластерних структур та ефективне використання при реалізації стратегії їх розвитку інтегральних переваг координації інтересів влади й бізнесу визначаються макроекономічними та мікроекономічними синергетичними кластерними ефектами (рис. 1.4).

Макроекономічні ефекти

збільшення соціально-економічних показників країни (регіону), підвищення надходжень у бюджети різних рівнів, поліпшення торговельного балансу, збільшення зайнятості населення, підвищення рівня якості продукції, збільшення темпів інноваційного розвитку

розвиток сектору малого та середнього підприємництва як локомотиву зростання економіки через створення нових інноваційних підприємств з високим рівнем спеціалізації в певних сферах, активізацію обміну ідеями та передачі знань від науковців до підприємців, що призводить до зростання конкурентоспроможності, як самого кластера, так і країни (регіону)

збільшення кількості підприємств і організацій, що беруть участь у кластері, та збільшення рівня використання їх потужностей

підвищення обсягу залучених інвестицій, особливо венчурних, посилення інвестиційної привабливості господарюючих суб'єктів (кластерів, регіонів та країни в цілому)

поліпшення екологічної ситуації

створення системи передачі нових знань і технологій, поширення інноваційного продукту в просторовій мережі взаємозв'язків

Мікроекономічні ефекти

ріст масштабів виробництва й розширення сфери діяльності

підвищення ефективності виробництва, поліпшення основних показників виробничо-господарської й фінансової діяльності

нарощування стабільності й стійкості позицій на ринку, розширення ринків збуту продукції

мінімізація витрат на придбання й поширення знань і технологій, впровадження інновацій при об'єднанні фінансових ресурсів учасників кластеру та забезпеченні гарантій при отриманні кредитних ресурсів

забезпечення комплексності та вищої завантаженості виробничого процесу

підвищення продуктивності підприємств за рахунок розширення доступу до висококваліфікованої робочої сили, інформації, спеціалізованих постачальників, технологічних знань, нових ринків збуту, доступу до маркетингових, юридичних, консультативних послуг

підвищення частки інтелектуального продукту в продукції кластера

високий рівень адаптації до змін зовнішнього середовища

Рис. 1.4. Сукупність макро- та мікроекономічних кластерних ефектів для національної економіки*

*Джерело: розробка авторів

Стимулювання інноваційних підприємств здійснюється багатьма країнами в різних формах: у вигляді прямого фінансування, надання пільгових позичок, цільових дотацій на науково-дослідні розробки, створення фондів впровадження інновацій, зниження мит, відтермінування їх сплати або звільнення від них, безкоштовних послуг з патентування й т.д. В останні 20-25 років у низці країн накопичений досвід успішного стимулювання інноваційного розвитку в рамках кластерних промислових систем (Скандинавські країни, Італія, Німеччина, Франція, Австралія, Японія, Південна Корея, Сінгапур, Бразилія, Словенія, Канада й ін.). У сучасній літературі з інновацій і способів їх впровадження у виробництво широко визнана вагома роль кластерів для зміцнення технологічних взаємозв'язків між галузями⁸³. Національні програми сприяння кластерного розвитку (Cohesion Policy та Framework Programme) є складовими інноваційної політики регіонів ЄС, що дозволяє об'єднати процес генерації та обміну знаннями, полегшити трансфер знань між університетами, фірмами та інноваційними структурами, що об'єднуються в кластери. Основними здобутками такої політики є⁸⁴:

- створення робочих груп IRE за напрямками: «Ефективні системи регіональних інновацій», «Трансфер технологій між університетами та підприємствами», «Регіональні кластери та мережі як двигун інноваційності», що дозволяє охопити всі елементи системи функціонування кластерів і сприяє їх різносторонньому аналізу;

- розробка Європейською Комісією плану розвитку підприємництва на основі досліджень діяльності окремих підприємств та галузей промисловості;

- створення Центру досліджень та компетенцій, орієнтованого на проведення досліджень та тестувань ринку в кластерному середовищі;

- створення Європейського дослідницького простору, який став з'єднувальною ланкою між академічним середовищем та промисловістю. Отже, розвиток інноваційних кластерів як локалізованих економічних систем служить основою для формування своєрідної інтегрованої форми інновацій – сукупного інноваційного продукту. Об'єднання в інноваційні кластери забезпечує дієвість та впорядкованість процесу концентрації різнопланових наукових і технологічних винаходів, формування стабільної системи поширення нових знань, технологій та інноваційного продукту в просторовій мережі взаємозв'язків.

Саме формування системи постійних взаємовідносин між усіма учасниками кластера виступає каталізатором активізації обміну ідеями та передачі знань, трансформації винаходів в інновації, а інновацій – у

⁸³ Abernathy W.J., Utterback J. Patterns of Industrial Innovation. *Technology Review*. 1978. Vol. 80. № 7. P. 43; Шерешева М.Ю. Проблемы создания инновационных кластеров в регионах России. С. 215. URL : <http://www.riep.ru/upload/iblock/bdb/bdb85cc0a92e7668e7784044027ae78b.pdf>. (дата звернення: 17.07.18).

⁸⁴ European Cluster Observatory., ISC/CSC cluster codes 1.0, dataset 20070613. URL: <http://www.clusterobservatory.eu>. Cited 2007. October 8. (дата звернення: 18.12.17).

конкурентні переваги, що призводить до зростання конкурентоспроможності, як самого кластера, так і країни загалом.

Вивчення кластерів з огляду на інтеграційні взаємозв'язки його учасників не є новим у вітчизняних та іноземних наукових публікаціях та дослідженнях. Вітчизняними і зарубіжними вченими в сфері економіки сформовано цілу низку різноманітних підходів до дефініції кластерів. Зокрема, нами систематизовано основні наукові підходи з огляду на домінуючі характеристики та ознаки поняття кластеру (табл. 1.5), в яких відслідковується географічний, синергетичний, інтеграційний та мережевий підходи до взаємодії учасників, розуміння кластеру як територіально-галузевого чи конкурентоспроможного об'єднання підприємницьких структур тощо.

Головною конкурентною перевагою успішного функціонування кластеру є його інноваційна спрямованість, адже за умови впровадження інновацій кластерні структури будуть мати довготривалі перспективи успішного функціонування і розвитку як на мікрорівні, так і в контексті розвитку регіональної та національної економіки.

Регіональні науково-технологічні кластери розглядають як організаційну форму регіональних науково-виробничих систем, створюваних на умовах державно-приватного партнерства й спільного використання наукового, освітнього, виробничого, ресурсного, інфраструктурного потенціалів, залучення адміністративних ресурсів з метою освоєння нових технологій і підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції⁸⁵.

На думку Федулової Л.І., високотехнологічні кластери – це опорні точки росту національної економіки й основа сталого розвитку малих форм підприємств, задіяних у високотехнологічному секторі економіки. Кластер забезпечує одночасний і системний розвиток відразу всіх складових економіки, починаючи від модернізації освіти, реалізації перспективних і затребуваних НДДКР, продовжуючи ефективною комерціалізацією розроблених рішень і освоєнням їх промислового виробництва з одночасною модернізацією самих виробництв, і закінчуючи комплексним впровадженням і сервісним супроводом⁸⁶.

Інноваційний кластер – цілісна система підприємств і організацій з виробництва готового інноваційного продукту, що включає в себе весь інноваційний ланцюжок від розвитку фундаментальної наукової ідеї до виробництва та дистрибуції готової продукції. Інноваційний кластер формує певну систему поширення нових знань і технологій, забезпечує прискорення процесу трансформації винаходів в інновації, а інновацій у конкурентні переваги, розвиток якісних стійких зв'язків між всіма його учасниками⁸⁷.

⁸⁵ Монастырный Е.А. Инновационный кластер. *Инновации*. 2006. № 2 (89). С. 24-28.

⁸⁶ Федулова Л.І. Кластерна політика в системі забезпечення технологічного розвитку регіонів. *Економічні науки*. Серія «Регіональна економіка». 2010. № 7(27). URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2010_7_5/20.pdf. (дата звернення: 05.12.17).

⁸⁷ Створення та функціонування інноваційних кластерів URL: http://old.dkni.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/Stvor_ta_funk_klasteriv.pdf. (дата звернення: 15.10.18).

Підходи до розуміння сутності поняття «кластер»*

Основні підходи	Сутність поняття «кластер»	Представники
1	2	3
Географічний підхід взаємодії	Група близьких, географічно взаємопов'язаних підприємств та організацій, які з ними співпрацюють, спільно діють у певному виді бізнесу та характеризуються спільністю напрямків діяльності і взаємодоповненням один одного	А. Маршалл
	Сконцентрована за географічною ознакою група взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, а також торговельних об'єднань) у певних сферах, що конкурують і водночас здійснюють спільну діяльність	М. Портер
	Об'єднання за територіальною ознакою схожих, пов'язаних між собою, взаємодоповнюючих підприємств, яке дає змогу кожному підприємству вигравати від ефекту масштабу так само, як у формальному об'єднанні, але при цьому зберігається вже вироблена гнучкість окремих підприємств	Є. Безвушко
	Група географічно сконцентрованих компаній з однієї або суміжних галузей і підтримуючих їх інститутів, розташованих у певному регіоні, які виробляють подібну або взаємодоповнюючу продукцію	І. Пилипенко
	Об'єднання географічно локалізованих підприємств, науково-дослідних установ, навчальних закладів, ринкових структур як основних учасників інноваційного процесу	Т. Лисиця
Синергетичний підхід	Концентрація фірм, які здатні виробляти синергетичний ефект з огляду на їх географічну близькість, навіть тоді, коли їх масштаб зайнятості може не бути виразним або помітним	С. Розенфельд
	Сплав підприємств та інституцій, які співпрацюють задля забезпечення підприємствам більшого зиску, порівняно з тим, який вони могли б отримати, працюючи окремо	В. Прайс
	Ефективний спосіб і система взаємодії, постійного ділового спілкування територіально і економічно споріднених учасників виробничого процесу заради отримання кожним із них підсумкового синергетичного комерційного результату	С. Соколенко
	Добровільне об'єднання вже діючих підприємств будь-яких галузей економіки, пов'язаних спільними цілями, яке може залучати до співпраці наукові установи, органи влади, суспільні організації та має спрямованість на виробництво взаємопов'язаних товарів та послуг, що доповнюють або зумовлюють один одного з метою підвищення прибутку та отримання синергетичного ефекту завдяки міжфірмовому розподілу праці та поглибленню спеціалізації при обов'язковій організації довготривалих відносин на плановій основі	Г. Семенов, О. Богма

1	2	3
Як територіально-галузеве об'єднання підприємницьких структур	Територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємницьких структур, які тісно співробітничують із науковими установами й органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції й економічного зростання регіону	М.Войнаренко
	Локалізована складова галузі, яка обмежена територіально, а також упорядкована у відносно стійку сукупність спеціалізованих підприємств, які виробляють конкурентоспроможну продукцію, найважливішою складовою кластеру є науково-дослідні та навчальні заклади	А.Воронов
	Територіально-виробнича форма інтеграції економічних суб'єктів у визначеній галузі чи сфері, що характеризуються спільністю діяльності і взаємодоповнюють один одного, а також пов'язаних з ними організацій та установ, освітніх і наукових закладів, органів влади	А.Павлюк
	Об'єднання ряду суб'єктів, які мають однорідну галузеву компетенцію господарських процесів, з метою створення кінцевого галузевого продукту	А. Асаул
Як конкурентоспроможна організаційна форма об'єднання	Конкурентоспроможна організаційна форма територіально-ієрархічної моделі виробництва з різними рівнями локалізації, яка дає максимальний господарсько-соціальний ефект через мінімізацію видатків у порівняно подібних галузях.	В. Чужиков
	Особливий вид організаційно-господарського об'єднання, найчастіше територіально локалізованого, в якому поєднуються кооперування і конкуренція між учасниками різних форм власності з метою отримання максимально позитивного соціально-економічного ефекту	О.Познякова
	Спільність фірм тісно пов'язаних галузей, які взаємно сприяють зростанню конкурентоспроможності одна одній	А.Юданов
Інтеграційний підхід	Інтеграція підприємств, спеціалізованих у певному секторі виробництва і локалізованих географічно	В. Третяк
	Не тільки пов'язані між собою і підтримуючі галузі та інститути, а скоріше пов'язані між собою і підтримуючі галузі та інститути, які конкурують на основі їх взаємозв'язків	Е.Фезер
	Сукупність фірм та інших організацій, пов'язаних у певній виробничій сфері	І.Семенова
	Група взаємозалежних компаній (постачальники, виробники тощо), що територіально знаходяться поруч, та пов'язаних з ними організацій (освітні заклади, органи державного управління, інфраструктурні компанії), що діють у визначеній сфері і взаємно допомагають один одному	Л.Федулова

1	2	3
Мережевий підхід	Мережа постачальників, виробників, споживачів, елементів виробничої інфраструктури, дослідницьких інститутів, взаємозв'язаних у процесі створення додаткової вартості	Я. Дранев С. Осадчук
	Індустріальний комплекс, сформований на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників та споживачів, пов'язаних технологічним ланцюгом	Ж.Мінгальова С.Ткачова

*Джерело: узагальнено авторами

Створення інноваційних кластерів є об'єктивним процесом інтегрування зусиль, виробничих, матеріальних, інвестиційних і трудових ресурсів при наявності необхідної наукової, фінансової та виробничої бази.

Специфіку функціонування інноваційних кластерів, що дозволяють створювати нові технології, проводити глибоку технологічну модернізацію та інноваційний розвиток промисловості на основі власних або злучених технологій, а також готувати кадри для роботи в умовах нової промислово-технологічної формації, характеризує наявність трьох організаційно пов'язаних компонент: наявність фундаментальної практико-орієнтованої науки, інноваційної промисловості та освіти, яка розвивається⁸⁸.

За визначенням групи латиноамериканських дослідників, інноваційний кластер являє собою «регіональне зосередження організацій, у тому числі виробників, постачальників товарів і послуг із різних галузей. Ці компанії підтримуються належною інфраструктурою, яка складається з ВУЗів, науково-дослідних установ, фінансових інститутів, інкубаторів і розвиненої комунікаційної мережі». Автори виділяють вісім необхідних умов для створення інноваційного кластера, а саме⁸⁹: усвідомлення потенціалу інноваційних галузей керівництвом регіону; визначення та підтримка сильних сторін регіону та його конкурентних переваг, активів; місцеві компанії-лідери повинні виступати в ролі каталізатора; розвинуте бізнес-середовище; доступність і різноманітність форм залучення капіталу; інтеграція за допомогою розвитку формальної та неформальної мережі; наявність освітніх та дослідницьких установ; стійкість.

Різні форми та підходи до організації кластерів узалежнюють від участі найманих кластерних брокерів, які залучаються як потенційними фірмами-учасниками об'єднання, так і носіями великого капіталу, які готові розширити

⁸⁸ Семина Л.А. Санду И.С. Инновационный кластер – основа развития инвестиционно-инновационной деятельности в сельском хозяйстве. *Вестник Алтайского государственного аграрного университета* № 6 (104). 2013. С.138.

⁸⁹ Bortagaray I., Tiffin S. Innovation Cluster in Latin America. 4th International Conference on Technology Policy and Innovation. Curitiba, Brazil, Aug. 28-31, 2000; Рибак Ю. В. Теоретичні засади дослідження розвитку та функціонування кластерів в умовах глобальної конкурентної боротьби. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 2. С. 94-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_2_22. (дата звернення: 11.11.17).

свою присутність виходом на той чи інший регіональний чи національний ринок, або з ініціативи місцевої влади. Взагалі практичний досвід свідчить про імовірність існування та здійснення різних сценаріїв створення кластерів, але найбільш розповсюджений визначає перебіг таких стадій⁹⁰:

1) агітація та мотивація потенційних учасників, що включає в себе набір ініціатив, які дозволяють виявити критичну масу малих і середніх підприємств із подібними проблемами у бізнесі та досягти розуміння ними переваг кластера, а також сформувати групу прихильників об'єднання ділових зусиль спочатку для реалізації проблемних проектів із низьким рівнем ризику, а з підвищенням рівня взаємодовіри учасників кластера один до одного – більш ризикових;

2) формування / вибір загальної стратегії розвитку кластера, що ґрунтується на результатах аналізу загальних проблем і можливостей та передбачає побудову єдиного робочого плану та структури зв'язків між учасниками кластера;

3) розроблення пілотного(их) проекту(ів), в межах якого(их) відпрацьовується взаємодія всередині утвореного кластеру (прикладом таких проектів можуть бути проекти спільної організації виставково-ярмаркового заходу, закупівлі сировини, виготовлення загального каталогу продукції);

4) розроблення стратегічного проекту, що дозволяє досягти необхідного рівня спеціалізації та розподілу праці у кластера, а також створює передумови для ймовірного об'єднання ресурсів, утворення нових підприємств, впровадження оригінальних технологій та підготовки загального для кластера локального бренду;

5) перехід на стадію саморегуляції, коли кластер виходить на необхідний рівень незалежності, й підтримка його з боку стає неактуальною.

Інноваційні кластери виступають базисом реалізації всіх етапів інноваційного процесу, починаючи з ідеї нового продукту до його реального виготовлення і продажу, що сприяє більш швидкому забезпеченню і тривалому збереженню високого рівня конкурентоспроможності. Адже інноваційні кластери своєю організаційною будовою визнають сприятливі умови для активізації процесів обміну інформацією, виникнення і просування нових технологій і управлінських інновацій, результатом чого є виникнення, а отже і збільшення частки інноваційно-орієнтованих суб'єктів національної економіки. В основі «ядра» кластера сконцентрована сукупність близьких компаній (фірм), які на основі вертикальної та горизонтальної інтеграції взаємодіють з іншими структурними елементами кластера, тобто інституції та організації, які забезпечують надання необхідних технологій, інформації, фінансових ресурсів та інфраструктури.

Від ефективності інтеграції всіх учасників кластера, їх здатності мобілізувати внутрішні та зовнішні ресурси, інтенсифікації співпраці та особистих контактів, а отже формування працересурсного і інтелектуального

⁹⁰ Владимиров Ю.Л., Третьяк В.П. О классификациях кластеров предприятий . *Наука. Инновации. Образование: Альманах*. 2008. Вып. 7. С. 75-76.

капіталу як фундаменту інноваційного розвитку, залежить конкурентоздатність кластера в цілому. Адже, малі та середні підприємства як сателіти навколо великих компаній виступають їх постачальниками, виробниками проміжних продуктів і супутніх послуг, що в свою чергу сприяє інноваційній орієнтації малих підприємств і досягненню ними якісно нового рівня технології, організації та управління виробництвом. Географічна близькість учасників кластера є лише базовою причинною передумовою нарощення «критичної маси» людського, інтелектуального та праце-ресурсного капіталу, інноваційного, освітнього, наукового і виробничого потенціалів, а їх розвиток та поєднання визначають стійкість, інноваційність і конкурентоспроможність буд-яких галузевих кластерів.

Для вивчення загальних властивостей і параметрів кластерів використовується наступна їх класифікація за⁹¹:

- рівнем однорідності (концентрації на основному бізнесі): галузевий кластер – всі організації мають подібний основний бізнес; міжгалузевий кластер, коли складно чітко виділити основну сферу діяльності;

- рівнем організаційно-економічної зв'язаності: група взаємодіючих організацій, що утворить єдині технологічні ланцюжки, яка має єдиний орган управління; група конкуруючих між собою організацій;

- рівнем участі центрів генерації інновацій: ті, що генерують інновації (кластер утвориться на базі наукових центрів й університетів – центри активізації інновацій належать окремим організаціям); ті, що не генерують інновації – центрів активізації інновацій у межах кластера не існує;

- рівнем зрілості: кластери, що зароджуються; сформовані (зрілі) кластери; кластери в стадії розпаду (кризи);

- масштабом: кластер національний, регіональний і галузевий;

- спеціалізацією: кластер продуктовий (впровадження інновацій, пов'язаних зі змінами в продукції, що дозволяють підвищувати обсяг продажів і зміцнити конкурентні переваги підприємств), технологічний (продаж нових методів і технологій організації виробництва), нетехнологічний (використання нових фінансових інструментів, форм управління організаціями, методів впливу на покупців, навчання персоналу й т.д.).

Загалом у вітчизняній та іноземній науковій літературі існують різні підходи та класифікаційні ознаки кластерів, зокрема:

1) за внутрішньою природою: *індустріальні* (або промислові) та *інтелектуальні* кластери (вчені Токійського інституту технологій⁹²),

⁹¹ Бирюков А.В. Формирование инновационных кластеров в высокотехнологичных отраслях промышленности (на примере ОПК России): автореф. дис. ... докт. экон. наук: 08.00.05. М.: НОУ ВПО «Высшая школа приватизации и предпринимательства – институт». 2009. 43 с.; Семина Л.А., Санду И.С. Инновационный кластер – основа развития инвестиционно-инновационной деятельности в сельском хозяйстве. *Вестник Алтайского государственного аграрного университета*. № 6 (104). 2013. С.137-140.

⁹² Carvaja C.A. Lessons from Japan's Clustering Behavior Engines of the Emerging Economies in Asia / Carlos A. Carvaja, Chihiro Watanabe. *Dynamics of Manufacturing Sectors in Japan*. Japan: Tokyo Institute of Technology. 2004. 269 p.

створення яких пов'язано з наявністю інтелектуального капіталу та стимулює інноваційну активність;

2) за рівнем проведення кластерного аналізу: мегасерійні кластери портерівського типу, які вивчаються на макро- і мезорівнях; кластери локальних мереж – оцінюються на мікрорівні; кластери, що базуються на знаннях та формуються з метою активізації трансферу знань між експертними осередками і фірмами, а дослідження яких проводиться на мікро- та мезорівнях (К. Наувеларс⁹³);

3) за домінантним типом взаємозв'язків індустриальні кластери поділяють на: *вертикальні* – складаються з галузей, пов'язаних між собою відносинами «покупці-продавці», та *горизонтальні* – охоплюють галузі споріднених та спільних ринків реалізації товарів та послуг, які можуть використовувати подібні технології, фахову робочу силу (М. Портер «Конкурентні переваги націй»⁹⁴);

4) за орієнтацією на надання різних типів інтелектуальних послуг класифікують інтелектуальні кластери⁹⁵: стратегічного маркетингу інноваційних продуктів і технологій; НДР та НДДКР (зокрема, за підрядом); підготовки лідерів – фахівців інноваційних проектів; супроводу інноваційних проектів; підвищення кваліфікації управлінських кадрів та інші;

5) за цільовою спрямованістю та базовими передумовами⁹⁶: *інфраструктурно-інноваційний кластер* (формується з метою технологічного переоснащення певної існуючої інфраструктурної платформи на основі принципово нових технологічних рішень наступного техно-промислового та соціокультурного укладу); *кластер новітньої інфраструктури* (для створення неіснуючої на сьогодні інфраструктури на базі нових фізичних принципів та ефектів); *ультраструктурний метапромисловий кластер* (для розвитку промисловості для оновлення існуючих її видів); *кластер «запозичення граничної технологічної платформи»* (для освоєння технологій, які є передовими на світовій арені та розробки рекомендацій щодо подальшого технологічного розвитку на основі аналізу технологічних рішень, як визначені пріоритетними фундаментальною практико-орієнтованою наукою).

В багатьох дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених серед визначальних характеристик кластера виділяють географічну концентрацію, галузеву приналежність або інноваційну орієнтованість. Але саме інноваційна спрямованість стає головною характеристикою сучасних і галузевих, і регіональних кластерів – домінантною передумовою їх

⁹³ Nauwelaers C. Background Paper on Cluster Policies for the Trend Chart Policy Workshop «Innovative Hot Spots in Europe: Policies to promote trans-border clusters of creative activity». Luxembourg, 5-6 May 2003. 46 p.

⁹⁴ Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations / Michael E. Porter ; Republished with a new introduction, 1998. New York : Free Press, 1990. 875 p.

⁹⁵ Мохов А.И. Комплексотехника в формировании интеллектуальных кластеров. *Науковедение: Интернет-журнал*. 2013. Вып. 6 (19). URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/kompleksotekhnika-v-formirovanii-intellektualnyh-klasterov>. (дата звернення: 11.12.17).

⁹⁶ Громько Ю.В. Что такое кластеры и как их создавать . *Восток: Альманах*. 2007. №1(42). URL: http://www.situation.ru/app/j_art_1178.htm. (дата звернення: 11.12.17).

конкурентоспроможності. Інноваційний кластер «забезпечує взаємну узгодженість технологічних, економічних і значною мірою соціальних параметрів інноваційного зростання»⁹⁷; сформований на базі або має у своєму складі центр(и) генерації наукових знань та бізнес-ідей, центр(и) підготовки висококваліфікованих фахівців та випускає продукцію, що має довгострокові конкурентні переваги, діє на перспективних зростаючих ринках чи формує нові ринки збуту⁹⁸. Отже, інноваційний кластер – це конкурентоспроможна організаційна форма об'єднання підприємств і організацій, які здійснюють науково-дослідну і виробничу діяльність (університети, науково-дослідні організації, інжинірингові центри, виробничі та сервісні підприємства) для досягнення максимального (синергетичного) господарського чи соціального ефекту інтеграції, в т.ч. завдяки мінімізації трансакційних затрат.

В рамках Міжнародної конференції з інноваційної політики та технологій⁹⁹ була запропонована вдосконалена типологія інноваційних кластерів в залежності від інтенсивності інноваційної політики, яка охоплює інноваційні та галузеві кластери та їх підтипи, зокрема:

– *залежний (або усічений)* – складається з ланок технологічно взаємопов'язаних підприємств, іноді відокремлених територіально; діяльність обмежена набором типових функцій (видобуток ресурсів, обробка, збагачення і т. п.); застосовуються сучасні, але не передові технології; нові технології надходять на виробництво у вигляді готового до використання продукту;

– *індустріальний (галузевий)* – група спільно діючих підприємств, які виробляють типові продукти або послуги; використання нових технологій обмежена сферою контролю якості та управління персоналом;

– *інноваційно-індустріальний* – група спільно діючих підприємств, що виробляють продукти або послуги, які потребують постійного оновлення, поліпшення якості, впровадження нових функціональних можливостей, в яких налагоджено постійні та стабільні зв'язки з науково-дослідними центрами, освітніми установами;

– *проінноваційний* – інноваційний кластер компаній, націлений на якнайшвидше придбання необхідних знань і технологій з метою поліпшення поточної конкурентоспроможності;

– *інноваційно-орієнтований* – кластер компаній, що визначає промислову, інвестиційну, соціальну структуру країни (регіону); створює

⁹⁷ Дубовик В.С. Формування інноваційних кластерів як методу активізації інноваційної діяльності в економіці регіону. *Продуктивні сили України*. 2009. №1. С. 155.

⁹⁸ Жигалкевич Ж.М. Кластери взаємодіючих підприємств та їх класифікація. *Вісник ОНУ імені І.І Мечникова*. 2014. Т. 19. Вип. 2/3. С. 98-101.; Рожков Г.В. Генезис инновационной экономики в России : монография / под ред. С.Г. Ерошенкова. М. : МАКС Пресс. 2009. 888 с.; Оксенюк К.І. Формування та розвиток регіональних інноваційних кластерів. *Бізнес-Інформ*. 2012. №9. С. 48-49.

⁹⁹ Bortagaray I., Tiffin S. Innovation clusters in Latin America- Presented at 4th International Conference on Technology Policy and Innovation (Curitiba, Brazil, Aug. 28-31, 2000). URL : <http://hdrnet.org/281/1/S11P01.PDF>. (дата звернення: 15.12.17); 4th International Conference on Technology Police and Innovation. Curitiba, Brazil, August 28–31, 2000. URL : [http:// in3.dem.ist.utl.pt/downloads/cur2000/papers/http://hdrnet.org/281/1/S11P01.PDF](http://in3.dem.ist.utl.pt/downloads/cur2000/papers/http://hdrnet.org/281/1/S11P01.PDF). (дата звернення: 18.11.17).

динамічні групи компаній, що використовують передові знання і технології, залучає талановиті трудові ресурси з усього світу, є споживачем і генератором венчурного капіталу, визначає і спрямовує наукові дослідження університетів та інших освітніх установ.

З огляду на домінуючу присутність (роль) форм потоків знань, Міжнародна організація економічного розвитку та співробітництва (OECD), визначає такий поділ інноваційних кластерів¹⁰⁰:

– науково обґрунтовані, або наукоємні (зокрема, авіабудування, біотехнології), для яких характерно за наявності прямого доступу до результатів досліджень державних науково-дослідних інститутів та університетів доповнювати їх своєю власною науково-дослідною діяльністю;

– «інтенсивного» розміру або масштабу (харчова промисловість, транспортні засоби), де здебільшого самостійно досліджень не виконуються і в основі діяльності учасників яких є їх здатність імпортувати нові знання та покращувати розробки, що були зроблені в інших місцях;

– домінування постачальників (лісове господарство, послуги), в яких простежується імпорт технологій у формі капітальних товарів і напівфабрикатів, а інноваційна діяльність значною мірою визначається здатністю до взаємодії між виробниками та постачальниками;

– спеціалізованих виробників (наприклад, виробники комплектуючих комп'ютерної техніки, програмного забезпечення), де простежується висока інтенсивність науково-дослідних робіт і де інноваційні продукти з'являються внаслідок тісної співпраці замовників та користувачів.

Базуючись на теорії множин та інтеграційної економіки, нових вимогах формування сучасної національної політики і політики Європейського Союзу щодо підтримки інновацій, Д. Харт, як представник школи розробок з планування Університету Рідінга (Великобританія), теоретично ідентифікував чотири підгрупи інноваційних кластерів за типами зв'язків учасників, а саме¹⁰¹:

– Тип А (зв'язані кластери) – найстаріший тип кластерів, який характеризується об'єднанням підприємств задля скорочення «операційних витрат», особливо транспортних. У більшості випадків підприємства малого або середнього бізнесу були залежні один від одного в плані виробничих зв'язків при відсутності єдиного напрямку виробництва. Значна кількість покупців і продавців, жоден з яких не є достатньо великим, щоб контролювати ціну і вільні потоки інформації. Основним ринком збуту продукції зазвичай був внутрішній ринок і міські околиці. Об'єднання в кластер дозволяло скоротити ризики невизначеності, пов'язані з інноваційною діяльністю, шляхом їх розподілу між учасниками.

– Тип В (нові промислові зони) – зазвичай бувають наукомісткими, тобто серед них найчастіше зустрічаються компанії, що працюють в сфері

¹⁰⁰ Pavitt K. Sectoral Patterns of Technology Change: Towards a Taxonomy and a Theory. *Research Policy*. 1984. Vol. 13. №6. P. 343-373; National Innovation Systems. Paris: OECD. 1997. 48 p.; Пятницька Г.Т. Класифікація кластерів у системі інформаційного забезпечення стратегії кластеризації. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 4. С.193.

¹⁰¹ Харт Д.А. Инновационные кластеры: основные идеи. URL : <http://www.innosys.spb.ru/?id=886> (дата звернення: 15.01.17).

високих технологій, таких як виробництво комп'ютерів і мікроелементів, інформаційні технології. При створенні нових продуктів вони в основному покладаються на наукові дослідження. Складаються з фірм різного розміру, від транснаціональних корпорацій до представників малого та середнього бізнесу, які здійснюють контроль над інноваціями за допомогою довгострокового планування і організації виробництва. Їх місце розташування – як правило, міські околиці, або дещо віддалені від міст, як наприклад, Силіконова долина в Каліфорнії і Траса М4 у Великобританії. Виробництво відносно дрібних і легких за вагою товарів, тому транспортні витрати не є основним чинником при виборі місця розташування підприємства, але терміни доставки і надійність – вкрай важливі. Швидкість просування інновацій, інформація, праця висококваліфікованих співробітників є ключовими факторами.

– Тип С (інноваційне середовище) – важливий громадський капітал в розвитку інноваційної діяльності; соціальні зв'язки встановлюються, як між окремими учасниками, які працюють в одній компанії, так і між працівниками різних компаній на базі минулого спільного досвіду роботи; накопичувальний та сумарний процес навчання стимулює інноваційний процес за допомогою неформального обміну інформацією та спеціальними знаннями між співробітниками фірм, або шляхом переходу окремого співробітника з однієї фірми в іншу; базуються на підприємствах малого та середнього бізнесу, розташованих на території міста; активно просувають інновації, а не просто швидко на них реагують, а також співпрацюють один з одним для досягнення загальних, середньострокових і довгострокових інноваційних цілей; ризики інноваційної діяльності розподіляють в синдикаті.

– Тип D (сусідські кластери) – всі види зв'язку всередині такого кластера обмежені, проте сильно розвинені зовнішні зв'язки; розташовуються на відносно невеликій відстані один від одного, але при цьому не формують щось на зразок регіональної виробничої мережі, бо не прив'язані до регіону, в якому розташовані; це свого роду «конгломерації» (сукупність ледь помітних елементів, які є складовими частинами більшого об'єкту), у яких окремі інноваційні фірми розташовані поруч одна з одною, але частіше за все не мають тривалих і систематичних зв'язків між собою. Наприклад, подібного роду кластери є в зоні Хертфордшир на півночі від Великого Лондона – відбувається скупчення «мікро-фірм», у яких окремий новатор знову стає важливою умовою, тому вони мають високий інноваційний потенціал і розробляють спеціальну продукцію, яку потім реалізують по всьому світу. Найчастіше, у таких фірм є постійні клієнти – в більшості випадків посередники, такі як служба охорони здоров'я та підприємства оборонного комплексу – які підтримують швидше самі інновації, а не фірми, які створили їх. В даному випадку інноваційна діяльність більше схильна до впливу «інтенсивності попиту», ніж «технічного прогресу».

Отже, дієвим інструментом сприяння процесу реалізації пріоритетних інвестиційних проектів, які були б направлені на створення виробництва конкурентоспроможної продукції на внутрішньому й міжнародному ринках,

вирішення проблеми енерго- і ресурсоефективності є розвиток інноваційних та високотехнологічних регіональних кластерів, і дозволили б на основі інтегрованого підходу розв'язати низку пріоритетних завдань інноваційного розвитку економіки. Інноваційні кластери згуртовують наявний науково-технологічний, кваліфікаційний, освітній, промисловий і фінансово-інвестиційний потенціал на основі інтеграції підприємств різних секторів, розмірів, напрямів діяльності та форм власності.

Пріоритетними у формуванні національної інноваційної інфраструктури та відповідної державної політики є розвиток інноваційно-орієнтованих та про-інноваційних кластерів, що стимулює виникнення нових комбінацій ресурсів і компетенцій, особливо в сфері освіти та науково-дослідних робіт.

1.4. Зарубіжний досвід функціонування форм просторової організації інноваційного бізнесу

У світі практика розвитку бізнесу за просторовим критерієм застосовується доволі давно. Зокрема перші прояви формування спеціальних економічних зон (СЕЗ) виявлені у фінікійців, давніх греків¹⁰². Досвід провідних країн світу доводить успішність використання різних форм просторової організації бізнесу (ПОБ) (технологічні, наукові, індустріальні парки, вільні економічні зони, кластери, бізнес-інкубатори, транснаціональні корпорації тощо) як «точок зростання» економіки.

В останні два століття розуміння ПОБ та її практичне втілення істотно трансформувалися. Більш ніж у 100 країнах світу діють тисячі різних форм ПОБ¹⁰³. Сучасні СЕЗ – це частина території країни, на якій для суб'єктів господарювання діють визначені пільгові податкові, валютно-фінансові, митні та інші умови економічної діяльності. Створюються СЕЗ з різною метою, зокрема сприяння виходу національних компаній на зовнішні ринки збуту (здебільшого розвинені країни світу), залучення передових технологій, інвестицій та ін. (пріоритетне для слаборозвинених країн)¹⁰⁴.

У міжнародній практиці зустрічається понад 20 видів СЕЗ. Зокрема, залежно від спеціалізації їх поділяють на: торгові (вільні митні, портові зони, бондові склади, торгово-виробничі зони), промислово-виробничі (імпортозаміщуючі, експорто-промислові, промислові, науково-промислові парки, експорто-імпортозаміщуючі зони), техніко-впроваджувальні (технопарки, технополіси, інноваційні центри), сервісні (офшорні зони, банківських і страхових послуг, туристичних послуг), комплексні (зони

¹⁰² Рогач О. І., Амалян Н. Д. Вільна (спеціальна) економічна зона. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К: Знання України, 2004. Т.1. С. 217.

¹⁰³ Special economic zones. Political priority, economic gamble. *The Economist*. Apr 4th 2015. URL: <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21647630-free-trade-zones-are-more-popular-ever-with-politicians-if-not>. (дата звернення: 23.04. 2016).

¹⁰⁴ Мочерний С. В. Вільна економічна зона. Економічна енциклопедія: У 3-х т. / Відпов. ред. С.В. Мочерний. К. Видавничий центр «Академія», 2000. Т. 1. С. 234.

вільного підприємництва, СЕЗ, території особливого режиму, особливі економічні зони)¹⁰⁵. Найбільш успішна практика застосування СЕЗ спостерігається у Китаї, США, Бразилії, Великобританії, Швейцарії, країнах Південно-Східної Азії та ін.

На нинішній день, виходячи з хронології розвитку, можна виділити три покоління СЕЗ:

- I покоління – однофункціональні торгові зони у вигляді безмитних територій і зон вільної торгівлі (до II світової війни);
- II покоління – промислово-виробничі зони у вигляді експортно-виробничих зон та ін. (перша половина XX ст.);
- III покоління – техніко-впроваджувальні зони у вигляді технополісів, технопарків, зон розвитку високих технологій (70-80 рр. XX ст.).

СЕЗ останнього покоління зорієнтовані на активізацію інноваційної діяльності. Зокрема, наукові парки є вагомими центрами комерціалізації результатів наукових досліджень і їх впровадження на зовнішньому та внутрішньому ринках, використовуючи науково-освітній потенціал. Вони формуються на основі одного чи кількох провідних вищих навчальних закладів за участю зацікавлених виробничих підприємств, що здатні впроваджувати високі технології. Силіконова долина (Stanford University Science Park, США) була піонером у розвитку наукових парків світу (1950). Також до найстаріших і найбільш відомих наукових парків у світі належать Sophia Antipolis (Франція) в Європі (1960-ті роки) і Tsukuba Science City (Японія) в Азії (1970-ті роки). На сьогоднішній день існує більше 400 наукових парків по всьому світу і їх кількість продовжує зростати. Цей список очолює США з показником у понад 150 наукових парків. Другою є Японія із 111 науковими парками. Китай приступив до розробки наукових парків у середині 1980-х років і на даний час налічує близько 100¹⁰⁶.

Водночас технопарки є комплексом самостійних організацій (вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутів, підприємств), в межах яких здійснюється реалізація проектів з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної продукції¹⁰⁷. Діяльність індустріальних (промислових) парків є вузькоспеціалізованою і здійснюється у сфері переробної промисловості, інформації та телекомунікацій, а також в науково-дослідній сфері. Активізація таких форм просторової організації бізнесу є особливо актуальною на етапі адаптації економіки відповідно до умов четвертої промислової революції та орієнтації на розвиток новітніх технологій у сфері штучного інтелекту, робототехніки, біотехнологій, автономних транспортних

¹⁰⁵ Приходько С. В. Особые экономические зоны. Консорциум по вопр. приклад. эконом. исслед., Канад. агентство по междунар. развитию [и др.]. М. : ИЭПП, 2007. С. 8-9.

¹⁰⁶ Science Parks around the World. UNESCO : веб-сайт. URL: <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/science-technology/university-industry-partnerships/science-parks-around-the-world/> (дата звернення: 17.04.2016).

¹⁰⁷ Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків. Закон України від 16 липня 1999 р. № 991-ХІV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/991-14> (дата звернення: 20.04.2016).

засобів та ін.

Упродовж останніх десятиліть можна прослідкувати активну трансформацію наукових парків, яка відбулася в декілька етапів: від технологічних (наукових) парків при університетах (до 80-х рр. XX ст.), галузевих парків (до 2000 р.), технопарків як мережевої організаційної структури (до 2015 р.) і до віртуальних роздільних парків без фізичної локації на одній площі (після 2015 р.)¹⁰⁸.

Наукові, галузеві, технологічні парки та партнери своєю чергою формують кластери – мережу взаємозалежних виробників, постачальників, споживачів, наукових (освітніх) установ, громадських організацій та органів місцевої влади, які взаємодоповнюють і посилюють конкурентні переваги один одного¹⁰⁹. До ключових переваг кластерів можна віднести: створення сприятливих умов для розвитку інноваційної діяльності (наявність технологічної мережі на спільній науковій базі), стимулювання розвитку малого бізнесу, вузькогалузева спеціалізація, виробництво конкурентоспроможної продукції, міжгалузева кооперація, залучення інвестицій.

Існує широке різноманіття видів кластерів: вони розрізняються з точки зору їх стадії розвитку упродовж життєвого циклу; деякі є мережами малих і середніх підприємств; деякі з них організовані навколо ключових якірних фірм, а деякі навколо університетів. Специфіка кластерів, в тому числі їх просторове охоплення, різниться залежно від технології, ринкових умов та інших факторів, які впливають на географічну протяжність і відносну силу зв'язків¹¹⁰. Кластери відносять до інноваційної екосистеми. Все більшого розвитку у світі набувають інноваційні кластери – неформальні об'єднання різних організацій задля здійснення трансферу нових знань, наукових відкриттів та винаходів, перетворюючи їх в інновації, які затребувані на ринку. Ця форма просторової організації бізнесу містить весь інноваційний ланцюг: від ідеї про створення інновацій, її наукового обґрунтування і до практичної реалізації у вигляді виробництва та постачання кінцевого продукту. Таким чином інтенсифікується продукування інновацій.

Кластери є важливою частиною європейської економічної реальності. Приблизно 38% всього зайнятого населення працює на підприємствах, що входять до складу кластерів. У багатьох європейських регіонах завдяки формуванню кластерних структур посилілися конкурентні переваги у таких сферах як нафтохімія (м. Антверпен), фінансові послуги (м. Лондон), вирощування квітів (Голландія), біофармацевтика (прикордонний регіон між Данією і Швецією).

¹⁰⁸ Bianchi P. International Handbook on Industrial Policy. MPG Book Ltd, Cheltenham, 2006. P. 23.

¹⁰⁹ Tkach S.M. New Forms of Spatial Organization of Business as a Motive Force for Innovation Activity in the Region. Managing Economic Growth: Marketing, Management and Innovations. 1st edition, Prague Institute for Qualification Enhancement: Prague, 2016. P. 138-150.

¹¹⁰ Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support. EUROPEAN COMMISSION : веб-сайт. URL: http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf (дата звернення: 20.04.2016).

Україна за розвитком інновацій, згідно з рейтингом The Global Innovation Index 2018¹¹¹, знаходиться на 43 місці серед 144 досліджуваних країн (рис. 1.5). Серед країн-сусідів України лише у Польщі, Словаччини, Угорщини кращий результат (39, 36 і 33 місця відповідно). Натомість світовими лідерами за цим показником є Швейцарія, Нідерланди, Швеція, Великобританія, Сінгапур, США і Фінляндія. З огляду на зазначене доцільно ґрунтовніше дослідити досвід цих країн щодо формування та розвитку нових форм просторової організації бізнесу.

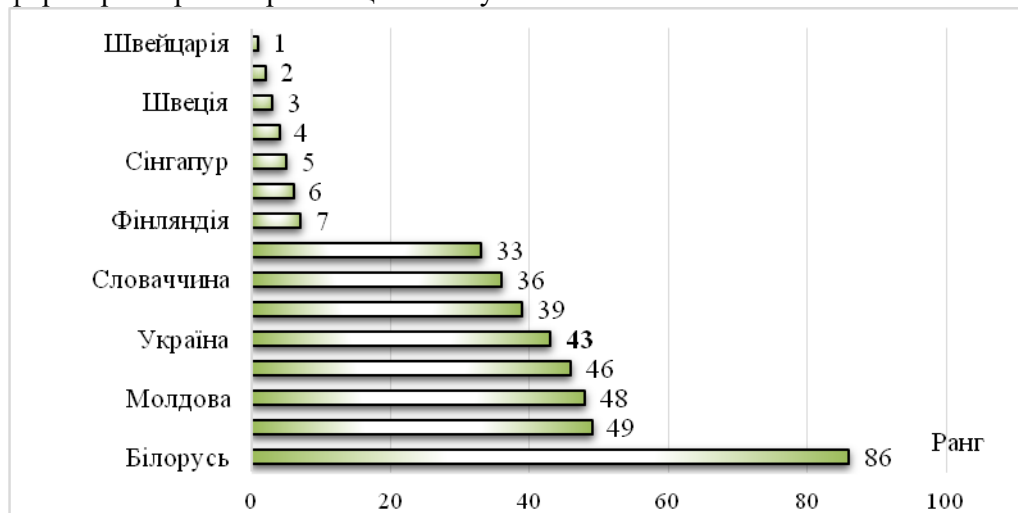

Рис. 1.5. Світові лідери та країни-сусіди України в рейтингу The Global Innovation Index 2018*

*Джерело: побудовано на основі даних¹¹²

Згідно з даними UNESCO, серед світових лідерів за рівнем розвитку інновацій найбільше різноманіття і кількість наукових парків виявлена у США і Великобританії (табл. 1.6). **Великобританія** за кількістю нових форм просторової організації бізнесу є першою серед країн Європи¹¹³. Необхідно наголосити на тому, що вона при здійсненні інноваційної політики націлена на світове лідерство в науці. Відповідно, сильні інноваційні кластери згруповані навколо таких наукових центрів країни як Лондон, Кембридж і Оксфорд.

Загалом у Великобританії зустрічаються наукові парки трьох типів:

- 1) наукові парки у вузькому розумінні;
- 2) парки, де інновації розробляються тільки до стадії технологічного прототипу;
- 3) інноваційні центри, в рамках яких університети на своїй базі (земля, приміщення, лабораторне обладнання і послуги) за невелику оренду плату

¹¹¹ Global Innovation Index 2017 : веб-сайт. URL <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report> (дата звернення: 18.09.2018).

¹¹² Там само.

¹¹³ Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support. EUROPEAN COMMISSION : веб-сайт. URL: http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf (дата звернення: 20.04.2016).

дозволяють новим фірмам здійснювати свою діяльність (spin-off фірми)¹¹⁴. Інноваційні центри у цій країні здебільшого зорієнтовані або на розвиток певної сфери господарювання чи ринку, або на розробку та просування специфічних технологій.

Таблиця 1.6

**Види просторових форм організації бізнесу
у розрізі країн з найвищим рівнем розвитку інновацій у світі***

Види наукових парків	Кількість наукових парків у країнах				
	Швейцарія (7)	Швеція (12)	Великобританія (63)	США (72)	Фінляндія (24)
Science Park	2	9	30	4	9
Technopark	3	-	7	12	5
Science & Technology Parks	1	1	5	3	-
Research Park	-	1	6	55	-
Business and Science Park	-	-	1	1	-
Research & Technology Park	-	-	-	5	-
Technopolis	1	-	2	1	3
Science City	-	1	1	-	-
Innovation Park	-	-	2	4	-
Research Centre	-	-	2	1	-
Science Centre	-	-	1	-	-
Innovation Centre	-	-	4	2	-
Technology Management Centre	-	-	1	4	5
BioCentre	-	-	1	-	-
Agropolis	-	-	-	-	1
Medipolis	-	-	-	-	1

*Джерело: побудовано на основі даних¹¹⁵

Таким чином, у Великобританії зустрічається дуже широкий спектр видів нових форм просторової організації бізнесу: наукові (Oxford Science

¹¹⁴ Справка о международном опыте инновационного развития URL: http://economy.gov.ru/mines/about/structure/depsvod/doc20110407_02

¹¹⁵ Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support. EUROPEAN COMMISSION : веб-сайт. URL: http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf (дата звернення: 20.04.2016).

Park, Pentlands Science Park, Virtual Science Park, Wolverhampton Science Park, West of Scotland Science Park та ін.), технологічні (Antrim Technology Park, Cranfield Technology Park, Lee Valley Technopark, Plassey, Staffordshire Technology Park та ін.), науково-технологічні (Aberdeen Science & Technology Parks, Nottingham Science and Technology Park, Westlakes Science & Technology Park та ін.), дослідні (Cambridge Research Park, Heriot-Watt University Research Park, Norwich Research Park та ін.), бізнес-наукові (Begbroke Business and Science Park), інноваційні (Cheshire Innovation Park, St John's Innovation Park) парки; технополіси (Edinburg Technopole, Portsmouth Technopole); наукові міста (Science City York); дослідні, наукові, інноваційні, технологічні та біо- центри¹¹⁶.

Більшість регіонів Великобританії мають понад десять кластерів, які вони намагаються розвивати, причому більшість із них базується на технологіях (біотехнологіях, технологіях автомобільної промисловості або екологічних технологіях). Понад 64% населення регіонів Великобританії зайняте в кластерах, що є найвищим показником в Європі. До топ-10 регіонів за часткою зайнятих і рівнем зірковості кластеру входять: Inner London (16 зірок і 93,4% зайнятих), Outer London (12 і 74,6% відповідно), Berks, Bucks and Oxon (11 і 59,8% відповідно), W Midlands (11 і 62,0% відповідно), Gloucs, Wilts and N Som (10 і 50,4% відповідно), Greater Manchester (10 і 58,2% відповідно), Hants and Isle of Wight (10 і 56,8% відповідно), E Anglia (9 і 63,3% відповідно), Surrey, E and W Sussex (9 і 67,2% відповідно), NE Scotland (9 і 63,3% відповідно)¹¹⁷. Основна спеціалізація кластерів у цій країні: бізнес-послуги, фінанси, транспортування, освіта, автомобілебудування, ІТ-сфера.

США, як і Великобританія, значну увагу приділяють розвитку науки. Тому серед просторових форм організації бізнесу 56,9% належить дослідним паркам при університетах. Окрім того, інноваційну інфраструктуру формують технологічні, наукові, інноваційні, дослідно-технологічні парки, технополіси, технологічні платформи, центри науково-технічної інформації, центри трансферу інформації, дослідні, інноваційні, технологічні центри, бізнес-інкубатори, університети, інноваційні, венчурні фонди та ін. На відміну від країн ЄС, у США поява технопарків і венчурних фондів відбулася незалежно від державних органів влади.

Одним з перших наукових парків у світі була Silicon Valley, яку разом з підприємствами формують Stanford University, Northwestern Polytechnic University (Fremont), Carnegie Mellon University, San Jose State University і Santa Clara University. Зараз до нього входять понад 7 тис. учасників¹¹⁸.

¹¹⁶ Science Parks around the World. UNESCO : веб-сайт. URL: <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/science-technology/university-industry-partnerships/science-parks-around-the-world/> (дата звернення: 17.04.2016).

¹¹⁷ Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support. EUROPEAN COMMISSION: веб-сайт. URL: http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf (дата звернення: 20.04.2016).

¹¹⁸ Siliconvalley : веб-сайт. URL: www.siliconvalley.com (дата звернення: 19.05.2016).

Silicon Valley відзначається значною щільністю зосередження високотехнологічних компаній (комп'ютери та їх комплектуючі, особливо мікропроцесори, програмне забезпечення, мобільний зв'язок, біотехнології тощо).

У США зосереджено понад 30% технопарків від їх загальної кількості у світі. Особливістю технопарків у США є налагоджений тісний зв'язок з державними дослідницькими центрами та університетами. Науково-технічні парки діють на базі таких провідних закладів як Гарвардський, Колумбійський, Уельський, Стенфордський університети, Масачусетський технологічний інститут, університет Берклі та ін. Зокрема, це Центр соціального підприємництва при університеті Дж. Мейсона, Центр соціальних інновацій при Гарвардській школі бізнесу, Центр підприємництва та інновацій Берклі. Останніми роками на базі регіональних інноваційних кластерів у сфері сонячної енергетики, енергоефективних конструкцій і ядерної енергетики прослідковується створення energy-innovation hubs.

У *Швейцарії* значну увагу приділено розвитку нових форм просторової організації бізнесу в інноваційній сфері, однак їх різноманіття є незначним, порівняно з Великобританією, США і Фінляндією. Зокрема, основу інноваційної інфраструктури Швейцарії в цьому контексті складають технопарки, наукові парки (наприклад, Life Science Park Zurich-Schlieren), технополіси (Technopole Sierre), науково-технологічні парки (Y-Park Scientifique et Technologique), кластери, «start-up»-центри, бізнес-інкубатори, центри технологічного трансферу при університетах¹¹⁹.

У середньому по регіонах Швейцарії у кластерах зайнято 43,7% населення. Згідно з даними European Commission, до топ-регіонів країни за загальною кількістю кластерів із зірочкою і часткою зайнятих входять: Nordwestschweiz (12 зірок і 49,4% зайнятих), Espace Mittelland (12 і 52,4% відповідно), Zürich (11 і 51,6% відповідно), Ostschweiz (9 і 55,5% відповідно), Zentralschweiz (8 і 41,4% відповідно), Ticino (8 і 56,1% відповідно) і Région lémanique (4 і 46,2% відповідно)¹²⁰. Основними спеціалізаціями кластерів є: фінанси, транспортування, металобудування, ІТ, біофармація. Необхідно зазначити, що у Швейцарії концентруються високорозвинуті кластери, виходячи з їх розміру, спеціалізації та кількості зайнятих.

У Швейцарії успішно діють технологічні парки та бізнес-інкубатори, які є місцем співпраці малих та середніх підприємств, венчурних фірм, високотехнологічних підприємств, навчальних закладів, фінансових установ. Зокрема ключовий акцент у діяльності технопарків країни робиться на розвиток високотехнологічних сфер: біотехнології, біомедична інженерія,

¹¹⁹ Science Parks around the World. UNESCO : веб-сайт. URL: <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/science-technology/university-industry-partnerships/science-parks-around-the-world/> (дата звернення: 17.04.2016); Switzerland-innovation : веб-сайт. URL: <https://www.switzerland-innovation.com/offer/network-west-epfl> (дата звернення: 17.04.2016)

¹²⁰ Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support. EUROPEAN COMMISSION : веб-сайт. URL: http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf (дата звернення: 20.04.2016).

науки про життя екосистеми (Park Basel Area), прискорювальні технології, прогресивні матеріали і процеси, охорона здоров'я та енергетика (Park innovative), науки про життя і його якість, інженерія, охорона навколишнього середовища, цифрові технології і комунікації (Park Zurich), промислові технології (Park Biel), робототехніка, мікротехнології, 3-D друк та ін. (Park Network West EPFL)¹²¹.

Як відомо, швейцарські вищі навчальні заклади входять до списків найкращих закладів освіти у світі. Відповідно центри трансферу технологій при університетах відіграють вагомий роль в інноваційній інфраструктурі. Завдяки їм відбувається співпраця між промисловим і науковим секторами, здійснюється підтримка створення «spin-off» підприємств, комерціалізація наукових розробок, їх ліцензування, патентування.

З огляду на те, що у **Швеції** сильні наукові традиції, це дозволяє їй ефективно застосовувати інноваційну модель на принципах «потрійної спіралі». Тобто спільними зусиллями університетів, державних органів влади і бізнес-структур в межах певних кластерів стимулюється розвиток інновацій в країні. Таким чином, наукові парки становлять 75% від загальної кількості просторових форм, до яких також входять дослідні парки, науково-технічні парки, а також така просторова форма як – наукове місто¹²². Державними пріоритетами розвитку науково-дослідної діяльності у Швеції є біологія і біотехнології, медицина; інформаційно-телекомунікаційні технології та екологія, сталий розвиток.

Інноваційні кластери у Швеції, як і в Швейцарії та Великобританії, характеризуються високим рівнем розвитку. У середньому частка зайнятості населення в кластерах становить 41,6%. Основними спеціалізаціями кластерів у цій країні є: автомобілебудування, транспортування, ІТ, лісозаготівля, бізнес-послуги, металобудування, освіта. До лідерів серед регіонів за часткою зайнятих і рівнем зірковості кластеру належать: Stockholm (13 зірок і 67,6% зайнятих), Småland med öarna (9 і 56,4% відповідно), Östra Mellansverige (8 і 40,4% відповідно), Norra Mellansverige (7 і 45,0% відповідно), Västsverige (6 і 36,4% відповідно), Mellersta Norrland (5 і 42,5% відповідно), Sydsverige (3 і 20,1% відповідно) і Övre Norrland (2 і 24,0% відповідно)¹²³.

Серед технопарків Швеції необхідно виділити Kista Science City, який є прототипом Силіконової долини у США. У ньому розташовані підрозділи таких відомих фірм як Ericsson, Infineon Technologies, IBM. Не зважаючи на те, що основною спеціалізацією цього технопарку є ІТ, в останні роки

¹²¹ Switzerland-innovation : веб-сайт. URL: <https://www.switzerland-innovation.com/offer/network-west-epfl> (дата звернення: 17.04.2016)

¹²² Science Parks around the World. UNESCO : веб-сайт. URL: <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/science-technology/university-industry-partnerships/science-parks-around-the-world/> (дата звернення: 17.04.2016)

¹²³ Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support. EUROPEAN COMMISSION : веб-сайт. URL: http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf (дата звернення: 20.04.2016).

розвиваються також такі напрями: біомедичні технології, інжиніринг у сфері охорони навколишнього середовища, а також нанотехнології¹²⁴.

Сильною стороною просторової організації бізнесу у Швеції є наявність значної кількості потужних транснаціональних корпорацій (TeliaSonera, SCA-Svenska Cellulosa, Volvo Group, Atlas Copco та ін.)¹²⁵. Оскільки вони стимулюють процес розроблення та впровадження інновацій відповідно до потреб насамперед міжнародного ринку.

Фінляндія вирізняється від наведених вищих країн за структурою просторових форм організації бізнесу. У країні акцент зроблено на технологічний розвиток. Так, лівову частку просторових форм складають наукові парки (Helsinki Science Park Ltd., Carelian Science Park, Jyväskylä Science Park, Kajaani Science Park, Turku Science Park, Viikki Science Park та ін.). До інших форм належать: технопарки (Oy Media Tampere, Prizztech Ltd., Technopark Raahe, Teknologiakeskus Kareltek Oy), технополіси (Finn-Medi Tampere, Oulu Technopolis, Technopolis Hitech Oy), технологічні центри (Tampere Technology Centre Hermia, Technology Centre Kareltek, Technology Centre Teknia та ін.)²². Окрім того, розвинені також агро-, медіо-, фуд- поліси. Як і у випадку із Швецією, вагомим каталізатором інноваційного розвитку у Фінляндії є транснаціональні корпорації (Amer Sports, Frosmo, KONE, Nokia, Stora Enso, UPM (company), YIT)²⁴.

Найбільшим технопарком є Otaniemi – науково-дослідний комплекс в регіоні Гельсінкі на базі Гельсінського технологічного університету. Окрім того, Turku Science Park є найбільшим і найдинамічнішим науковим парком в Європі. Його основними напрямками роботи є біотехнології (Bio Turku) і сфера інформаційних та комунікаційних технологій (ICT). Також у Фінляндії створена найбільша мережа технопарків Європи Technopolis. Вона об'єднує технопарки із в шести регіонів Фінляндії, Таллінна (Естонія) і Санкт-Петербурга (Російська Федерація). Спеціалізацією технополісу є IT, електроніка, біотехнології, медичні технології, технології для лісової і харчової промисловості¹²⁶.

Основні сфери спеціалізації кластерів Фінляндії дещо відрізняються від попередніх країн. Так, домінуючими є: лісозаготівля, транспортування, освіта, будівництво, фінанси, комунікації. У середньому частка зайнятих в кластерах Фінляндії становить 42,5%. До топ-регіонів за загальною кількістю кластерів із зірочкою і часткою зайнятих увійшли: Etelä-Suomi (13 зірок і 62,0% зайнятих), Pohjois-Suomi (7 і 48,8% відповідно), Länsi-Suomi (7 і 34,1% відповідно), Itä-Suomi (3 і 25,3% відповідно)¹²⁷.

¹²⁴ Kista Science City AB : веб-сайт. URL: <http://www.kista.com> (дата звернення: 15.05.2016).

¹²⁵ The World's Top 100 Non-Financial TNCs Ranked by Foreign Assets AB : веб-сайт. URL: <http://topforeignstocks.com/2014/09/16/the-worlds-top-100-non-financial-tncs-ranked-by-foreign-assets/> (дата звернення: 16.05.2016).

¹²⁶ Теплий финский климат URL: <https://sk.ru/news/b/press/archive/2012/04/16/statya-o-seti-tehnoparkov-technopolis-finlyandiya-na-osnovanii-intervyu-s-ee-osnovatelem-pertti-huuskonom-i-sozdatelem-tehnoparka-otaniemi-finlyandiya-mervi-keki.aspx> (дата звернення: 16.05.2016).

¹²⁷ Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support. EUROPEAN COMMISSION : веб-сайт. URL: http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf (дата звернення: 20.04.2016).

Серед країн-сусідів України необхідно виділити Польщу, на території якої реально функціонує 79 парків (рис. 1.7), у т.ч. 23 – індустріальних, 20 – науково-технічних, 13 – технологічних, 11 – індустріально-технологічних. Окрім того, наявні технологічні, бізнес-інкубатори, високотехнологічні парки, авіа-технологічні парки, ІТ-парки та інші¹²⁸. Такі форми просторової організації бізнесу сприяють розвитку малого та середнього підприємництва, що є вкрай важливо для економічного розвитку країни. Так, в 42 технологічних парках Польщі 68,1% становлять мікропідприємства, а в 23 технологічних інкубаторах мікропідприємства складають понад 80%¹²⁹. Таким чином, Польща для формування інноваційної інфраструктури взяла за основу європейську модель, яка полягає у створенні інкубаторів різних типів задля стимулювання малого підприємництва.

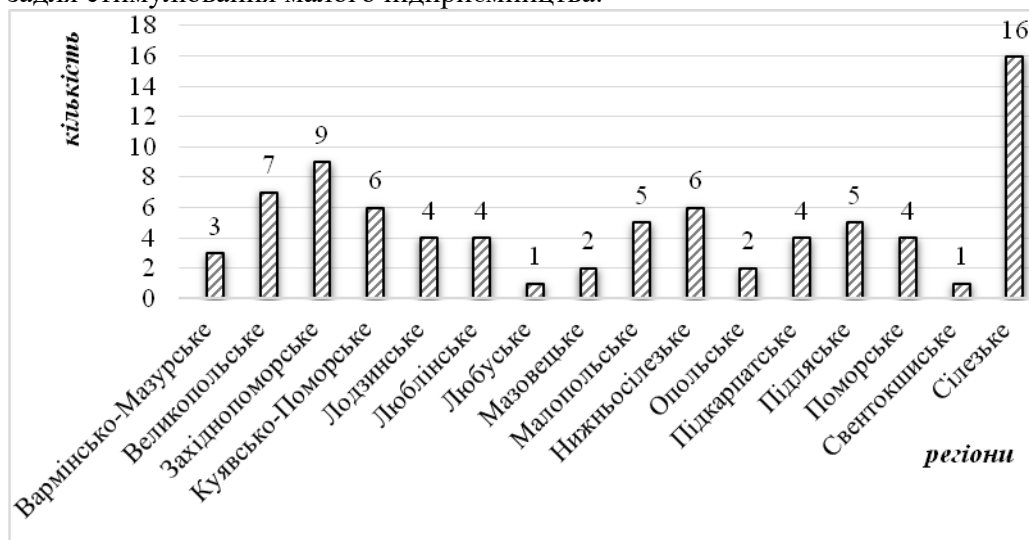

Рис. 1.7. Кількість парків у регіонах Польщі*

*Джерело: побудовано на основі даних¹³⁰

Окрім того, в Польщі, відповідно до стратегії ЄС «Європа 2020» і смарт-концепції спеціалізації, запропонованої Європейською комісією, сформовано систему національних кластерів. Це дозволяє виділити ключові конкурентні напрями розвитку економіки країни, регіонів і створити умови для впровадження інновацій та досягнення конкурентоспроможності на світовому ринку. Так, на сьогодні в Польщі нараховано 7 національних кластерів, які спрямовані на розвиток таких видів діяльності: виробництво

¹²⁸ Industrial and Technology Parks & Special Economic Zones. Invest in Poland : веб-сайт. URL: http://www.paiz.gov.pl/publications/industrial_and_technology_parks_and_special_economic_zones (дата звернення: 26.06.2016).

¹²⁹ Polish Innovation Portal : веб-сайт. URL: <http://pi.gov.pl/> (дата звернення: 27.06.2016).

¹³⁰ Industrial and Technology Parks & Special Economic Zones. Invest in Poland : веб-сайт. URL: http://www.paiz.gov.pl/publications/industrial_and_technology_parks_and_special_economic_zones (дата звернення: 26.06.2016).

машин, приладів та інструментів для промислового використання; будівництво, лиття металу, авіація, ІТ, будівництво, хімічна промисловість¹³¹.

Також дієвим механізмом стимулювання інноваційної діяльності є наявність вільних економічних зон та територій пріоритетного розвитку. Це насамперед сприяє залученню інвестицій в інновації, розширенню інноваційної інфраструктури. У регіонах Польщі діє 14 вільних економічних зон¹³². Зокрема за 20 років (2004-2014 рр.) на територіях їх дії кількість робочих місць зросла втричі, обсяги інвестиції зросли у 5,3 рази, кількість виданих дозволів на здійснення діяльності – у 3,4 рази.

Таким чином, як свідчить міжнародний досвід, використання одночасно різних форм просторового організації бізнесу забезпечує мультиплікативний ефект у стимулюванні розвитку регіонів. Зокрема, поліпшує зв'язки між науковим середовищем, бізнесом, владою та громадськістю, істотно активізує розвиток інновацій, прилив інвестицій, розширює ринки збуту продукції та сприяє посиленню конкурентоспроможності регіонів загалом.

¹³¹ Ткач С.М. Розвиток інноваційної інфраструктури в Україні та Польщі. *Збірник наукових праць «Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України»*. Л.: 2016. № 3. С. 92-97.

¹³² 20 lat specjalnych stref ekonomicznych w Polsce // Przewodnik po SSE. 2014. 60 s.

Література до розділу 1

1. Анимица Е. Г., Анимица П. Е., Денисова О. Ю. Эволюция научных взглядов на теорию размещения производительных сил. *Экономика региона*. 2014. № 2. С. 21-32.
2. Асаул А. Н. Строительный кластер – новая региональная производственная система. *Экономика строительства*. 2004. № 6. С. 16-25.
3. Безвужко Є. Кластери та їх роль у відродженні економіки Поділля. Перспективні дослідження. 1999. № 2. С. 17-23.
4. Бирюков А.В. Формирование инновационных кластеров в высокотехнологических отраслях промышленности (на примере ОПК России): автореф. дис. ... докт. экон. наук: 08.00.05. М.: НОУ ВПО «Высшая школа приватизации и предпринимательства – институт». 2009. 43 с.
5. Василенко В. Методология экономической диагностики регионов. *Экономика Украины*. 2008. № 9. С. 4-17, С. 12.
6. Владимиров Ю.Л., Третьяк В.П. О классификациях кластеров предприятий. *Наука. Инновации. Образование: Альманах*. 2008. Вып. 7. С. 75-76.
7. Войнарченко М. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні. *Економіст*. 2000. № 1. С. 29-33.
8. Воронов А. Кластеры – новая форма самоорганизации 181 промышленности в условиях конкуренции. *Маркетинг*. 2002. № 5. С. 37-43.
9. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики. Москва : ГУ ВШЭ, 2000. 495 с.
10. Громько Ю.В. Что такое кластеры и как их создавать . *Восток: Альманах*. 2007. №1(42). URL: http://www.situation.ru/app/j_art_1178.htm.
11. Дранев Я. Н. Практика экономического развития территорий: опыт ЕС и России. М. : Сканрус. 2001.
12. Дубовик В.С. Формування інноваційних кластерів як методу активізації інноваційної діяльності в економіці регіону. *Продуктивні сили України*. 2009. №1. С. 155.
13. Егоров С.А. Промышленный кластер как форма развитая производственной кооперации. Проблемы современной экономики. 2008. №3(27). С. 24-28;
14. Жигалкевич Ж.М. Кластери взаємодіючих підприємств та їх класифікація. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2014. Т. 19. Вип. 2/3. С. 98-101.
15. Ильчук В.П. Інноваційні технологічні кластери як засіб активізації трансферу технологій. *Інновації та промисловість*. 2007. №1.
16. Кастельс М. Становление общества сетевых структур. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В.Л. Иноземцева. Москва. 1999. С. 494-505.
17. Кирабаев Н.С. Глобализация и мультикультурализм. Москва: Издательство РУДН. 2005. 332 с.
18. Клейнер Г. Разорванный мир. *Эксперт*. 2002. № 3. С.58.
19. Ковальська Л. Л., Чужкова. О. Ю. Територіальна організація роздрібної торговельної мережі регіонів України: оцінка та механізми забезпечення її раціональності : монографія. Луцьк, 2011. 216 с.

20. Колодина Е.А. ИмPLICITная целевая функция экономической интеграции. *Экономика и управление*. 2002. № 3 (32). С 18-22.
21. Корецька Н. І. Удосконалення територіальної організації банківської системи регіонів України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2009. 279 с.
22. Локально-регіональні рівні вітчизняного нарративу. Сучасний український гранд-нарратив: підходи, концепції, реалізація. Український історичний журнал. вересень - жовтень 2013. URL: http://www.history.vn.ua/journal/journal_2013_5/index.html.
23. Луцишин П., Клімонт Д., Луцишин Н. Територіальна організація суспільства (основи теорії): Навч. посібник . – Луцьк : Волин. Держ. Ун-ту ім. Лесі України, 2001. – 334 с.
24. Мазур А. Г., Мазур С. А. Просторові аспекти розвитку регіональних економічних систем. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія : економічні науки*. Вип. 1. 2014. С. 26-32.
25. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т. 1. М. 1993.
26. Матвієнко Р. О. Механізм формування категорії «простір». *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 6 (144). – С. 17-20.
27. Мельник М. І. Просторові форми організації бізнесу як чинник забезпечення конкурентоспроможності регіональної економіки. Конкурентоспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи : матеріали Дев'ятої міжнар. наук.-практ. конф. Житомир, 2015. С. 69-70.
28. Мельник М. І. Інвестиційне забезпечення безпеки бізнес-середовища України в умовах європейської інтеграції. *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. Вип. 1(11). С. 69-82.
29. Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації : монографія / наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2016. 552 с.
30. Минакир П. А., Дем'яненко А. Н. Пространственная экономика: эволюция подходов и методология. *Пространственная экономика*. 2010. № 2. С. 6-32.
31. Мингалеева Ж., Ткачева С. Кластеры и формирование структуры региона. *Мировая экономика и международные отношения*. 2000. № 5. С. 97-102.
32. Міжнародні економічні відносини : підручник / за ред. А. П. Голікова, О. А. Довгаль. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2015. 464 с.
33. Монастырный Е.А. Инновационный кластер. *Инновации*. 2006. № 2 (89). С. 24-28.
34. Мохов А.И. Комплексотехника в формировании интеллектуальных кластеров. *Науковедение: Интернет-журнал*. 2013. Вып. 6(19). URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/kompleksotekhnika-v-formirovanii-intellektualnyh-klasterov>.
35. Мочерний С. В. Вільна економічна зона. Економічна енциклопедія: У 3-х т. / Відпов. ред. С. В. Мочерний. К. Видавничий центр «Академія», 2000. Т. 1. С. 234.
36. Мунтиян В. И. Стратегический замысел экономического развития стран СНГ. *Инновации*. 2008. №7. С. 3-10.
37. Нова регіональна політика для нової України: Аналітична доповідь (Скороче-на версія). К : Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. 36 с.

38. Оксенюк К.І. Формування та розвиток регіональних інноваційних кластерів. *Бізнес-Інформ.* 2012. №9. С. 48-49.
39. Осадчук С. В. Нові технології управління регіональним економічним розвитком. *Вісник економічної науки України.* 2005. № 1. С. 92-95.
40. Павлюк А. П. Кластерна модель регіональної економіки: теоретико-методологічні засади. *Продуктивні сили України.* 2009. № 1 (005). С. 105-113.
41. Пилипенко И. В. Кластерная политика в России. *Общество и экономика.* 2007. № 8. С. 28-64.
42. Підгрушний Г. П. Сучасні процеси територіальної організації промисловості регіонів України. *Український географічний журнал.* 2006. №1. С. 29-32.
43. Підгрушний Г.П. Сутність категорії «територіальна організація суспільства». Проблеми суспільної географії : Зб. наук. пр. К.: Інститут географії НАН України, 2010. Вип. 1. С. 49-54.
44. Познякова О. І. Кластери як результат трансформації власності в системі інноваційних структур. *Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка".* 2010. № 8 (668). С. 135–141.
45. Портер М.Э. Конкуренция: учеб. пособие / М.Э. Портер; пер. с англ.: – М.: Издательский дом "Вильямс". 2001. 495 с.
46. Прайс В. Людська поведінка: фактор у прикладній економіці. *Перспективні дослідження.* 1999. №2. С. 3-16.
47. Приходько С. В. Особые экономические зоны. Консорциум по вопр. приклад. эконом. исслед., Канад. агентство по междунар. развитию [и др.]. М. : ИЭПП, 2007. С. 8-9.
48. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків. Закон України від 16 липня 1999 р. № 991-XIV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.
49. П'ятницька Г.Т. Класифікація кластерів у системі інформаційного забезпечення стратегії кластеризації. *Маркетинг і менеджмент інновацій.* 2015. № 4. С.193.
50. Рибак Ю. В. Теоретичні засади дослідження розвитку та функціонування кластерів в умовах глобальної конкурентної боротьби. *Формування ринкових відносин в Україні.* 2012. № 2. С. 94-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_2_22.
51. Рогач О. І., Амалян Н. Д. Вільна (спеціальна) економічна зона. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К: Знання України, 2004. Т.1. С. 217.
52. Рожков Г.В. Генезис инновационной экономики в России : монография / под ред. С.Г. Ерошенкова. М. : МАКС Пресс. 2009. 888 с.
53. Розенфельд С. Внедрение кластеров в экономику : уч. пособ. М. : Вильямс. 2000. 418 с.
54. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : підручник / Дорогунцов С.І. та ін.; за наук. ред. С. І. Дорогунцова. Київ, 2005. 988 с.
55. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : підручник / наук. ред. В. В. Ковалевський, О. Л. Михайлюк, В. Ф. Семенов. 6-те вид., випр. Київ.: Знання, 2004. 380 с.

56. Розміщення продуктивних сил України : підручник / наук. ред. Є. П. Качан. Київ : Юридична книга, 2001. 552 с.
57. Семенов Г. А., Богма О.С. Національний кластер – новий шлях для прискорення економічного та інноваційного зростання України. *Вісник економічної науки України*. 2006. № 1. С. 127-133.
58. Семенова Н. Н. Наука как фактор глобализации. *Наука в условиях глобализации*. – М.: Логос. 2008.
59. Семина Л.А., Санду И.С. Инновационный кластер – основа развития инвестиционно-инновационной деятельности в сельском хозяйстве. *Вестник Алтайского государственного аграрного университета*. № 6 (104). 2013. С.138-139;
60. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Украинский контекст. К.: Логос. 2002. 646 с.
61. Соколенко С. И. Кластер дає шанс. *Урядовий кур'єр*. 2009. № 18. С. 5.
62. Справка о международном опыте инновационного развития URL: http://economy.gov.ru/mines/about/structure/depsvod/doc20110407_02
63. Стадницький Ю.І., Комарницький І.М., Товкан О.Е. Просторологія: Словник-довідник. Львів, 2010. 424 с.
64. Створення та функціонування інноваційних кластерів URL: : [http://old.dknii.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/Stvor_ta_funk_klaster iv.pdf](http://old.dknii.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/Stvor_ta_funk_klaster_iv.pdf).
65. Сторонянська І. Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: тенденції та перспективи розвитку. Львів: ІПД НАН України. 2009. 392 с.
66. Сторонянська І. Регіональний розвиток України: проблеми інтеграції та конвергенції. Львів: ІПД НАН України, 2010. 324 с.
67. Теплий финский климат URL: <https://sk.ru/news/b/press/archive/2012/04/16/statya-o-seti-tehnoparkov-technopolis-finlyandiya-na-osnovanii-intervyu-s-ee-osnovatelem-pertti-huuskonenom-i-sozdatelem-tehnoparka-otaniemi-finlyandiya-mervi-keki.aspx>.
68. Ткач С.М. Розвиток інноваційної інфраструктури в Україні та Польщі. Збірник наукових праць «Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України». Л.: 2016. № 3. С. 92-97.
69. Ткаченко О. О., Кушнірецька О. В. Особливості просторової інтеграції бізнесу в умовах постіндустріального розвитку: побудова просторової матриці. *Економіка та суспільство*. 2017. №3. С.856-862. URL:http://economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/145.pdf.
70. Третько В.В., Любохинець О.В.Світовий досвід становлення та розвитку кластерів як інструмента активізації трансферу технологій. С.132-133. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Ekonomika/2008_628/52.pdf.
71. Тронько В.В. Вплив ІКТ на економічний розвиток країни. Ефективна економіка. №4. 2015. С. 182. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3959> (дата звернення 11.12.17).
72. Украинский В. Н. Современная французская пространственная экономика: теория близости и типологизация локализованных экономических систем. *Пространственная экономика*. 2011. № 2. С. 92-126.
73. Фашевський М. І. Методологічні засади територіальної організації господарства. *Територіальна організація суспільства: розуміння категорії:*

матеріали теоретико-методологічного семінару, Інститут географії НАН України, 4 та 11 березня 2010 р. Інститут географії НАН України, 2010. С. 15-18.

74. Федулова Л. І. Концептуальні засади державної регіональної промислової політики в умовах інноваційного розвитку. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 1 (6). С. 112-119.

75. Федулова Л.І. Інноваційні кластери – ядро регіональних інноваційних екосистем : матеріали І Міжнар. наук.-практ. е-конф. «Мультидисциплінарні академічні дослідження і глобальні інновації: гуманітарні та соціальні науки» (MARGIHSS 2015). Київ, 2015. С.98.

76. Федулова Л.І. Кластерна політика в системі забезпечення технологічного розвитку регіонів. *Економічні науки*. Серія «Регіональна економіка». 2010. № 7(27). URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2010_7_5/20.pdf.

77. Чорний Р. С., Цюпак В. П. Концептуальні підходи до дослідження просторової організації підприємницької діяльності. *Регіональна економіка*. 2016. № 4. С. 160-165.

78. Чужиков В. И. Локализм VS регионализм: как должна меняться экономическая география в современных условиях. Геополитика и экогеодинамика регионов. 2014. Том 10. Выпуск 2. Симферополь: КНЦ. 2014. С.16.

79. Шавкун І. Г. Менеджмент ХХІ століття: колізія між глобалізацією і регіоналізацією. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2008. Вип. 35. С. 92-100. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_35_8.pdf.

80. Шерешева М.Ю. Проблемы создания инновационных кластеров в регионах России URL: <http://www.riep.ru/upload/iblock/bdb/bdb85cc0a92e7668e7784044027ae78b.pdf>.

81. Шульц С. Економічний простір України : формування, структурування та управління. Львів: ІРД НАН України, 2010. 480 с.

82. Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика: учеб.-практ. Пособие. А Ю. Юданов. М.: Ассоциация авторов и издателей «Тандем». ГНОМ-ПРЕСС. 1998. 384 с.

83. 20 lat specjalnych stref ekonomicznych w Polsce // Przewodnik po SSE. 2014. 60 s.

84. 4th International Conference on Technology Policy and Innovation. Curitiba, Brazil, August 28–31, 2000. URL : <http://in3.dem.ist.utl.pt/downloads/cur2000/papers/.http://hdrnet.org/281/1/S11P01.PDF>.

85. Abernathy W.J., Utterback J. Patterns of Industrial Innovation. *Technology Review*. 1978. Vol. 80. № 7. P. 43; Шерешева М.Ю. Проблемы создания инновационных кластеров в регионах России. URL: <http://www.riep.ru/upload/iblock/bdb/bdb85cc0a92e7668e7784044027ae78b.pdf>.

86. Audretsch D. , Feldman MP. «Knowledge Spillovers and the Geography of Innovation» in J. Vernon Henderson and Jacque Thisse, editors. *Handbook of Urban and Regional Economics: Cities and Geography*, Volume 4. Amsterdam: North Holland Publishing. pp. 2713-2739.

87. Bekele, G. W., and R. Jackson. 2006. Theoretical perspectives on industry clusters. Research Paper 2006 –5, West Virginia University.

88. Bianchi P. International Handbook on Industrial Policy. MPG Book Ltd, Cheltenham, 2006. P. 23.

89. Bortagaray I., Tiffin S. Innovation clusters in Latin America- Presented at 4th International Conference on Technology Policy and Innovation (Curitiba, Brazil, Aug. 28-31, 2000). URL : <http://hdrnet.org/281/1/S11P01.PDF>.

90. Boyle D. Localism: Unrevelling the Supplicant state. London: New Economic Foundation. 2010. 325 p.

91. Breault R. The Evolution of Structured Clusters. Photonics Tech Briefs. May 2000. URL: <http://www.photonics-clusters.org/whatisacluster.html>

92. Carvaja C.A. Lessons from Japan's Clustering Behavior Engines of the Emerging Economies in Asia. Chihiro Watanabe. *Dinamics of Manufacturing Sectors in Japan*. Japan: Tokyo Institute of Technology. 2004. 269 p.

93. Castells M. The Rise of the Network Society. Blackwell Publishing. 2000. 594 p.

94. Chesborough H.W., Teece D.J. When is Virtual Virtuous? Integrated Virtual Alliances Organizing for Innovation. *Harvard Business Review*. 1996. Vol. 74. № 1. P. 67.

95. Clarke J. Dissolving the public realm? The logics and limits of Neoliberalism. *Journal of Social Policy*. №1 (Vol. 33). p.27-48.

96. Courlet C., Pecqueur B. L'économie Territoriale. Grenoble: PUG 2013. C.24.

97. Diamond J. The Big Society and the Regional Studies Agenda: Why the Connections matter. *Regions. Regionalism versus localism*. 2011. N281. p. 4-5.

98. European Cluster Observatory,. ISC/CSC cluster codes 1.0, dataset 20070613. URL: <http://www.clusterobservatory.eu>. Cited 2007. October 8.

99. Feser E. J. Old and New Theories of Industry Clusters. London. 1998.

100. Garofoli G. Economic development, organization of production and territory. *Revue d'economie industrielle*. 1993. Vol. 64. C. 28.

101. Global Innovation Index 2018 : веб-сайт. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report>.

102. Grossetti M. Concentration d'entreprises et innovation: esquisse d'une typologie des systemes productifs locaux. *Geographie, Economie, Societe*. 2004. Vol. 6. № 2. C. 171-174.

103. Industrial and Technology Parks & Special Economic Zones. Invest in Poland : веб-сайт. URL: http://www.paiz.gov.pl/publications/industrial_and_technology_parks_and_special_economic_zones.

104. Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support. EUROPEAN COMMISSION : веб-сайт. URL: http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf.

105. Karlsson Ch., Nellander Ch., Paulsson T. A Spatial ICT Clusters in Sweden - An Empirical Method to Identify Necessary conditions for existence.- Entrepreneurship and Dynamics in a Knowledge Economy. London. New York: Routledge. 2004.

106. Kista Science City AB : веб-сайт. URL: <http://www.kista.com>.

107. Melnyk M.I. Conceptual approaches and applied aspects of spatial and functional analysis of metropolisation processes in the region. *Economic Annals-XXI* (Економічний часопис-XXI), issue: 11-12 / 2014, pages: 80-84, on www.ceeol.com
108. Melnyk M.I., Korcelli-Olejniczak E. Chorna N. Development of Regional IT clusters in Ukraine: institutional and investment dimensions. *Economic AnnalsXXI* (Економічний часописXXI), issue: 173 (9-10) / 2018, pages: 19-25.
109. Melnyk M.I., Shechelyuk S.D., Yaremchuk R.Ye. The role of city centers in intensifying the endogeneous developments of regions. *Регіональна економіка*. 2018. №2. С.3-15.
110. Melnyk M., Synyutka O., Kushniretska O. Spatial policy of regional metropolis development in Ukraine: conceptual principles of formation. *Економічний часопис-XX*. 2016. №159 (5-6). С. 43-47.
111. Nauwelaers C. Background Paper on Cluster Policies for the Trend Chart Policy Workshop «Innovative Hot Spots in Europe: Policies to promote trans-border clusters of creative activity». Luxembourg, 5-6 May 2003. 46 p.
112. Pavitt K. Sectoral Patterns of Technology Change: Towards a Taxonomy and a Theory. *Research Policy*. 1984. Vol. 13. №6. P. 343-373; National Innovation Systems. Paris: OECD. 1997. 48 p.
113. Polish Innovation Portal : веб-сайт. URL: <http://pi.gov.pl>.
114. Porter M. Clusters of Innovation: Regional Foundations of U.S. Competitiveness. URL : http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/COI_National_05202014_ad0fe06c-674c-494b-96f6-6882db4e6aaf.pdf.
115. Porter M.E. Clusters and Competition. On Competition. Cambridge: Harvard Business School Press. 1998.
116. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations / Michael E. Porter ; Republished with a new introduction, 1998. New York : Free Press, 1990. 875 p.
117. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. New York: The Free Press, 1990.
118. Porter M.E. The Economic Performance of Regions. *Regional Studies*. 2003. Vol. 37. № 6–7. P. 549–678.
119. Principles of Economics, London: Macmillan and Co. Ltd., Pub. Date: 1920, 8th edition, Ch. 1–3. URL: <http://www.econlib.org/library/Marshall/marP1.html>.
120. Rainer vom Hofe Whither Or Not Industrial Cluster: Conclusions Or Confusions? URL: <http://geographer.lib.indstate.edu/vom%20Hofe.pdf>.
121. Ruigrok W., van Tulder R. The Logic of International Restructuring. London; New York: Routledge. 1995. P. 63.
122. Science Parks around the World. UNESCO : веб-сайт. URL: <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/science-technology/university-industry-partnerships/science-parks-around-the-world>.
123. Siliconvalley : веб-сайт. URL: www.siliconvalley.com
124. Special economic zones. Political priority, economic gamble. *The Economist*. Apr 4th 2015. URL: <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21647630-free-trade-zones-are-more-popular-ever-with-politicians-if-not>.
125. Storper M., Walker R. The capitalist imperative. Territory technology and industrial growth. N.Y.: Basil Blackwell. 1989. 3, n. 80-92.
126. Switzerland-innovation : веб-сайт. URL: <https://www.switzerland-innovation.com/offer/network-west-epfl>.

127. The World's Top 100 Non-Financial TNCs Ranked by Foreign Assets AB : веб-сайт. URL: <http://topforeignstocks.com/2014/09/16/the-worlds-top-100-non-financial-tncs-ranked-by-foreign-assets>.

128. Tkach S.M. New Forms of Spatial Organization of Business as a Motive Force for Innovation Activity in the Region. *Managing Economic Growth: Marketing, Management and Innovations*. 1st edition, Prague Institute for Qualification Enhancement: Prague, 2016. P. 138-150.

129. Toledano J. A propos des fi lieres industrielles. *Revue d'Economie Industrielle*. 1978. Vol. 6. № 4. P. 149-158.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФОРМ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

2.1. Методологічні підходи до типології форм просторової організації бізнесу: просторово-інтеграційний аспект

Відомо, що у широкому сенсі методологія певної науки тлумачиться як цілісна сукупність принципів, методів та вихідних положень, що застосовуються для аналізу наукового питання, а також правил вживання цих принципів та методів.

Пошуки механізмів та інструментів підвищення рівня впорядкованості або організації простору є важливим завданням ефективного розвитку економіки. В умовах загострення конкуренції, появи новітніх технологій, формування нової парадигми просторового розвитку особливої трансформації зазнають традиційні форми організації економіки та бізнесу, що відображається у метаморфозах та появі прогресивних форм просторової організації на основі коопетиції, співробітництва та прагнення максимізувати ефекти агломерації, синергії й креативності.

Теоретичне підґрунтя типології форм ділової активності, або ж форм просторової організації бізнесу, визначається потребою побудови зрозумілої, достовірної моделі для застосування на практиці з метою обґрунтованого прийняття рішень, визначення мети формування, переформатування чи ліквідації певної форми просторової організації бізнесу.

У науковій літературі виділяють дві великі групи форм просторової організації бізнесу: локальні (одиначні підприємства, бізнес-одиниці) та інтегровані (об'єднані групи підприємств). Актуальність вивчення особливостей розвитку просторових форм організації сучасного бізнесу у контексті забезпечення збалансованості інтересів усіх стейкхолдерів регіонального розвитку полягає у тому, що обґрунтоване існування таких форм сприяє активізації економічного зростання, впорядкуванню економічного простору, що можливе лише при створенні сприятливих умов для реалізації конкурентних переваг певних видів економічної діяльності.

Поєднання традиційних способів і моделей організації бізнесу, властивих індустріальній економіці й новітніх підходів до функціонування підприємств в постіндустріальній та інформаційній економіках передбачає глибоке розуміння просторових закономірностей та взаємозв'язків, що виникають між суб'єктами господарювання на певній території з метою ефективного використання існуючих ресурсів, залучення нових та визначення критеріїв ефективною локалізації підприємств різних видів бізнесу тощо.

Різноманіття механізмів функціонування традиційних та сучасних форм просторової організації бізнесу (ПОБ) в регіоні потребують термінологічної впорядкованості, уніфікації методологічних підходів до їх типології з метою розробки управління просторовим розвитком, моделювання та прогнозування розвитку нових форм просторової організації економіки як перспективних «точок зростання». При цьому слід розуміти роль і значення у активізації соціально-економічного розвитку територій

кожної з форм просторової організації бізнесу. Пошук закономірностей просторової організації та обґрунтування доцільності впровадження певної просторової форми може бути основою стимулювання кластеризації економіки, формування нових промислових парків, технополісів, інвестиційно-інноваційних зон тощо.

Результати дослідження просторових особливостей прояву ділової активності сформовані у розробках вітчизняних та зарубіжних вчених економістів, регіоналістів, географів, урбаністів та ін. Започаткували дослідження просторових форм господарства такі вчені як А. Льош, Й. Тюнен, В. Ізард, П. Хагетт, В. Лаунхардт у наукових працях минулого століття, розглядаючи можливості просторової оптимізації розміщення сільського господарства, промисловості, пошуку оптимальної форми міста тощо. Зміна просторової організації економіки передбачає формування нових умов діяльності підприємницького середовища, для якого притаманні економічна свобода, ризики здійснення підприємницької діяльності, конкуренція, зміна мотивації, що впливає на можливості реалізації підприємницького потенціалу.

Серед сучасних праць, які розкривають просторовий вимір економічної діяльності слід зазначити дослідження іноземних теоретиків школи просторового аналізу та основоположників теорії нової економічної географії: П. Кругмана, М. Фуджіти, М. Портера, М. Кастельса та ін.

Теорії регіональної розвитку та теорії локалізації розглядають бізнес як ендогенний чинник економічного зростання, а тому підвищення показників підприємницької діяльності має важливе значення для економічного розвитку. Однак у просторовому аспекті стає важливим питання не лише ефективного розвитку підприємств, а й їх раціональної організації для оптимізації використання ресурсів та побудови надійних зв'язків між учасниками всієї підприємницької системи в певному економічному просторі з відповідною проекцією на певну територію.

Проблематика досліджень особливостей розвитку просторових форм бізнесу полягає у значних відмінностях ефективності їх діяльності від місця розташування. Для забезпечення позитивної динаміки регіонального розвитку необхідне підвищення ефективності взаємодій підприємств регіону. Від рівня просторової впорядкованості підприємств в регіоні залежить й інтегральний показник ділової активності.

Так, Г.А. Штофер вважає рівень ділової активності в регіоні важливим критерієм ефективності його функціонування а саму ділову активність розуміє як мотивований процес функціонування регіональної системи, скерований на забезпечення ефективного використання ресурсів території, з метою досягнення ринкової конкурентоспроможності регіональних суб'єктів господарювання і підвищення добробуту населення. Показниками ділової активності регіону, на думку згаданого вченого, є: використання ресурсів регіону, активність у виробництві і сфері створення послуг в регіоні, інвестиційна, інноваційна, соціальна, економічна, фінансова, підприємницька активність регіону, активність інфраструктури регіону і забезпечення

екологічної безпеки регіону¹³³.

Отже, ділова активність регіону, згідно означення, тісно пов'язана із господарською діяльністю, а підприємницька активність є складовою частиною, яка формує його конкурентоспроможність.

У науковій літературі зазвичай розглядаються окремі просторові форми як каталізatori конкурентоспроможності виду економічної діяльності, певної території. Такими формами переважно є промислові, туристичні, інноваційні кластери. Оскільки сама мета інтеграції підприємств у кластер полягає у підвищенні конкурентоспроможності видів діяльності, у яких вони функціонують, тому форма організації впливає на ефективність їх діяльності. Окрім того, саме регіон є тією територіально-суспільною системою, в якій відбувається напрацювання механізму впровадження нових та існування традиційних просторових форм локалізації об'єктів господарювання, конструювання атрибутів просторових відносин (сусідство, центральність, периферійність, транскордонність, трансрегіональність, протяжність тощо), формування систем горизонтальних і вертикальних зв'язків між підприємствами, мереж взаємодій, генерування тенденцій структурної трансформації економічного простору.

Серед наукових економічних досліджень мало уваги приділяється спільним та відмінним рисам між економічним простором та просторовою організацією економіки. Так, на думку Р.С. Чорного, кожний етап соціально-економічного поступу трансформує умови просторової організації, у тому числі самоорганізації, підприємницької діяльності відповідно до нових викликів і завдань просторового розвитку бізнесу та суспільства загалом¹³⁴. Як зазначають вчені, просторова організація економіки – це структурно-параметричне та просторово-часове впорядкування та узгодження елементів і зв'язків, яке забезпечує ефективність використання його потенціалу¹³⁵. Тобто, просторова організація економіки виражається у впорядкуванні елементів певної територіальної системи, а тому, для неї органічно властивими є принципи та форми такого структурування.

Просторова організація включає також комплекс процесів цілеспрямованої економічної діяльності суб'єктів підприємництва на певній території і виступає як результат такої діяльності в минулому і сучасному, як механізм розміщення нових об'єктів, як система відносин між суб'єктами господарювання і місцевими владами та громадами, як форма просторової інтеграції виробництва¹³⁶. Врахування чинника часу при просторовій організації економіки дає можливість стверджувати про просторово-часову

¹³³ Штофер Г. А. Методические основы оценки деловой активности региона. Экономика и управление. 2005. № 6. С. 70-71.

¹³⁴ Чорний Р.С., Цюпак В.П. Концептуальні підходи до дослідження просторової організації підприємницької діяльності. Регіональна економіка, 2016, №4. С. 160.

¹³⁵ Мазур А. Г., Мазур С. А. Просторові аспекти розвитку регіональних економічних систем. Зб. наук.праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. 2014. №1. С. 27.

¹³⁶ Фащевський М. І. Методологічні засади територіальної організації господарства. Територіальна організація суспільства: розуміння категорії. Матеріали теоретико-методологічного семінару, Інститут географії НАН України, 4 та 11 березня 2010 р. / за наук. редакцією Г. П. Підгрушного. К.: Інститут географії НАН України. Вип. 1, 2010. С. 16.

організацію економіки, яка є системою просторово взаємопов'язаних і впорядкованих структурних елементів взаємовідносин у певний момент часу, поєднання (оптимізація) яких створює синергетичний ефект для соціально-економічного розвитку регіону¹³⁷.

Метою просторової організації підприємництва, на думку вітчизняних дослідників, є отримання соціально-економічного та екологічного ефекту шляхом раціонального використання існуючого виробничого потенціалу (Л. Л. Ковальська, О. Ю. Чужкова). Згідно визначення Е. Алаєва територіальна організація є поєднанням територіальної структури та управління, питання просторової організації економіки передбачає дослідження не лише перспективних просторових форм концентрації ділової активності, але й наукове обґрунтування найбільш ефективних форм управління.

Водночас сучасні дослідження вчених фокусуються на визначенні ефектів таких типів: ефекту локалізації, ефекту урбанізації (агломерації), ефекту масштабу.

Під ефектом урбанізації розглядається такий тип ефекту від концентрації виробництва, коли виробничі витрати одного підприємства знижуються в міру зростання сукупного обсягу виробництва на території міста. Відмінністю ефекту урбанізації від ефекту локалізації є те, що ефект урбанізації проявляється в результаті росту економіки всього міста, а не лише конкретного виду економічної діяльності, тобто цей ефект приносить вигоди всім підприємствам міста¹³⁸.

Одноставної позиції щодо того яка просторова форма є оптимальною для впровадження в практику господарської діяльності регіону, серед науковців немає, як і не визначено чіткого розмежування термінів «територіальна організація» та «просторова організація» економіки. Так, у роботах вище згаданих вчених,¹³⁹ дані поняття наведені як тотожні, територія виступає лише фізичним базисом розміщення виробництв, а просторова організація фокусується на взаємозв'язках між суб'єктами господарювання. Тому, для сучасних видів просторової організації бізнесу: електронної комерції та інших віртуальних корпорацій не завжди є необхідність у геотаргетуванні (фізичній прив'язці до земних координат), а відтак «просторова організація економіки», яка враховуватиме й віртуальну складову виробничих відносин є конгруентним (відповідним) терміном для означення сучасних процесів розвитку економічної активності.

Ефективність функціонування певної форми ПОБ залежить від поєднання кількох елементів: виду економічної діяльності, локалізації (місця

¹³⁷ Чорний Р.С., Цюпак В.П. Концептуальні підходи до дослідження просторової організації підприємницької діяльності. Регіональна економіка, 2016, №4. С. 161.

¹³⁸ О'Салліван А. Економіка міста. 4-е изд.: Пер. с англ. М.: ИНФРА-М, 2002. XXVI, 706 с. URL <http://economics.studio/otraslevaya-ekonomika/effekt-urbanizatsii-39314.html>

¹³⁹ Фашевський М. І. Методологічні засади територіальної організації господарства. Територіальна організація суспільства: розуміння категорії. Матеріали теоретико-методологічного семінару, Інститут географії НАН України, 4 - 11 березня 2010 р. / за наук. редакцією Г. П. Підгрушного. К. : Інститут географії НАН України. Вип. 1. 2010. С.16; Чорний Р.С., Цюпак В.П. Концептуальні підходи до дослідження просторової організації підприємницької діяльності. Регіональна економіка, 2016, №4., С. 161.

розташування), організаційно-правової форми діяльності підприємства, якості розвиненості бізнес-середовища, у якому формуються і розвиваються інтеграційні відносини, що в результаті проявляється у спеціалізації господарства регіону тощо.

До вибору й впровадження певних форм просторової організації бізнесу ставляться чіткі вимоги, зумовлені економічною спеціалізацією регіону, особливістю ринку праці, глобалізаційними викликами, військово-політичною кризою та внутрішніми реформами в Україні тощо. Сучасний стан економіки характеризується високим ступенем прагнення бізнесу до економічної і просторової інтеграції. Це прагнення обумовлене бажанням зниження кон'юнктурних ризиків, збільшення ступеня контролю ресурсів і ринків збуту, отримання синергетичних та мультиплікативних ефектів.

За часів планової економіки на прийняття рішення про створення, підтримку та ліквідацію певної просторової форми ділової активності (або ж державних промислових, сільськогосподарських підприємств) впливали переважно політико-ідеологічні чинники, аніж соціально-економічні. З переходом України на ринкові засади господарювання загострилось та ліквідацією низки виробництв, які стали неможливими через руйнування зв'язків та складність їх відновлення, почали формуватися навколо промислових гігантів фінансово-промислові групи, які еволюціонували і трансформувалися у бізнес-групи. Тому, враховуючи тривалий процес побудови ринкових відносин у нашій державі, вплив глобалізації та геополітичних чинників, оглядово наведемо характеристики для типових форм просторової організації економіки, не вдаючись у детальні риси організаційно-правових форм господарської діяльності, які системно подані у праці¹⁴⁰.

Як відмічають вчені, усі форми просторової організації виробництва утворюються на основі територіального поділу праці¹⁴¹. Попри те, існування низки інших форм: нормативно-правових форм діяльності бізнесу зумовлені не лише природними та соціально-економічними умовами, а передусім – інституційними. Зв'язок просторових форм ділової активності з іншими формами організації бізнесу (організаційними, нормативно-правовими та ін.) підтверджується емпірично на прикладі організації світової освіти, які зазначають, що цей взаємозв'язок проявляється у тенденціях глобалізації та інтернаціоналізації¹⁴². А тому не слід відокремлювати форми ПОВ від організаційно-правових форм підприємницької діяльності, оскільки, при інтеграції підприємств у просторові форми організації економіки характерні певні пропорції організаційно-правових форм у таких об'єднаннях. А результативність функціонування форм ПОВ у свою чергу визначається саме їхніми просторовими пропорціями в регіоні.

¹⁴⁰ Матвиенко Д. Ю. Формы интеграционных объединений компаний. *Современная конкуренция*. 2012. № 6 (36). С. 9-16.

¹⁴¹ Денисов Ю., Савельев Л., Шевчук Л. Регіональний дискурс: сутність, еволюція, сучасні уявлення, перспективи розвитку. *Регіональна економіка*. 2003. №1., С. 182.

¹⁴² Ткач Т. Приоритетные тенденции международной интеграции образования. *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, 2011. №19. S.163.

Погоджуючись із думкою вчених, що на сьогоднішній день відсутні цілісні концепції міжрегіональної інтеграції чи класифікації просторових форм ділової активності, які б поєднували організаційний і просторовий підходи до їх побудови, фокусування зусиль науковців спрямоване переважно на певні форми інтеграційної взаємодії та трансформації підприємств, або на рівні просторової інтеграції в рамках міждержавних об'єднань¹⁴³, зазначимо, що виникає необхідність проведення комплексних ґрунтовних теоретико-методологічних досліджень стосовно просторового виміру інтеграційних процесів в межах регіону особливо в контексті адміністративно-територіальної реформи та децентралізації влади. Слід зазначити, що перші такі напрацювання стосувалися поєднання просторових та організаційних форм міжрегіональної інтеграції на основі міжфірмової співпраці, результатом якої були просторові та організаційні форми. Міжфірмові інтеграційні взаємодії проявлялися у конкретних організаційних формах: концерни, стратегічні альянси, ФПГ, асоціації, консорціуми, яким властива певна територіальна прив'язка, або територіальна проекція. Міжфірмова інтеграція, яка відбувається у межах регіону є проявом внутрірегіональної інтеграції. Вона реалізується шляхом злиття та поглинання, створення стратегічних союзів, філіалів та спільних підприємств, а також кооперації в окремих бізнес-функціях та участі в акціонерному капіталі¹⁴⁴.

На нашу думку, просторові форми організації бізнесу не тотожні простій концентрації суб'єктів господарювання, або «полюсам росту» Ж. Будвіля і Ф. Перу, хоча, безумовно, така концентрація є важливою передумовою до інтеграції підприємств, наприклад, у кластери, фокусування їх у метрополіях тощо¹⁴⁵. Основна відмінність полягає у існуванні щільних соціально-економічних зв'язків, довірі між підприємствами, які належать до конкретної форми ПОБ та у певній самостійності функціонування такої форми.

І.В. Тяжкороб пропонує таке розуміння сутності просторових форм організації економіки регіону, яке полягає в «інклюдивному способі існування і взаємодії окремих елементів продуктивних сил в економічному просторі з проекцією на певну територію регіону на засадах стратегічного партнерства»¹⁴⁶. У цьому визначенні дослідниця об'єднує територіальний та ресурсний підходи до розуміння суті економічного простору¹⁴⁷. Однак, виникає питання чи потрапляє під дане означення взаємодія інших елементів продуктивних сил, об'єднаних на засадах відмінного від стратегічного типу партнерства?

¹⁴³ Богославець О.Г. Методологічні аспекти формування міжрегіональної та внутрішньорегіональної інтеграції. *Формування ринкової економіки*. Спеціальний випуск. Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи. У 2-х частинах. Частина 1 : збірник наукових праць. К. : КНЕУ, 2011. С.299.

¹⁴⁴ Там само, С. 299.

¹⁴⁵ Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації : монографія / НАН України. Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2016. С. 48.

¹⁴⁶ Тяжкороб І.В. Інвестиційне забезпечення стратегії розвитку просторових форм організації економіки регіону. 08.00.05. Автореферат дис. на здобуття наукового ступ. доктора економ. наук. Северодонецьк, 2018, С.10.

¹⁴⁷ Інструменти регулювання просторово-економічного розвитку України : монографія / за наук. ред. Т.В. Голікової ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. Та прогноз. НАН України». К., 2014. С.14-15.

На нашу думку, **просторові форми організації бізнесу** – це організовані в просторі й часі інтегровані структури, які характеризуються концентрацією необхідних ресурсів, обмежені територіально, характеризуються певними просторовими зв'язками між суб'єктами господарювання, які проявляються у обміні технологіями, знаннями та людськими ресурсами¹⁴⁸. Або ж **форми просторової організації бізнесу** – це структурні, просторово-динамічні утворення елементів (локалітетів) суб'єктів господарювання, які забезпечують ефективність використання їх економічного потенціалу за рахунок оптимальної реалізації ресурсів та ефектів інтеграції.

Слушно відмічають вітчизняні економісти інформаційний підхід до розуміння економічного простору, який дає розуміння функціонуванню інших форм ПОБ у віртуальному просторі, адже у віртуальному середовищі, яке включає як реальний простір (територію), так і простори, в яких розміщуються такі об'єкти, як економічні інтереси та економічні субпроцеси тощо, протікає економічний процес¹⁴⁹.

Елементарним об'єктом економічного простору є локалітет (місцевість), що здебільшого ототожнюється з якимось одним суб'єктом господарської діяльності. Поєднання двох або більше локалітетів між собою партнерськими зв'язками, угодами про співробітництво, або іншими способами організації господарської діяльності утворюють інші форми просторової організації бізнесу, основне завдання яких полягає в ефективності господарської практики і використання місцевих ресурсів, реалізації ефекту масштабу, забезпечення високої продуктивності праці через мінімізацію витрат на подолання просторового розриву, зниження інституційних витрат та отримання доданої вартості тощо. До форм ПОБ належать такі види інтеграції та взаємовідносин між суб'єктами господарювання, що проявляються внаслідок концентрації, кооперування, комбінування, конкуренції (коопетиції та її видів), спеціалізації і визначаються певними просторовими конфігураціями економічного простору (промислові кластери, інноваційні кластери, мережі підприємницької активності та ін.¹⁵⁰).

Будова цих просторових форм відображає територіальну експозицію господарських систем, що сформувалися внаслідок інтеграції виробничої діяльності і дії закономірності комплексності виробничого процесу. Просторова локалізація виступає як форма організації виробничої і соціальної діяльності, є виразником її просторової організації¹⁵¹.

¹⁴⁸ Щеглюк С.Д. Теоретичні підходи до типології просторових форм ділової активності регіону *Регіональна економіка*, 2016. №3. С.69-75.

¹⁴⁹ Інструменти регулювання просторово-економічного розвитку України : монографія / за наук. ред. Т.В. Голікової ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. Та прогнозів. НАН України». К., 2014, С.16.

¹⁵⁰Щеглюк С.Д. Теоретичні підходи до типології просторових форм ділової активності регіону. *Регіональна економіка*. 2016. №3. С.69-75.

¹⁵¹ Фашевський М. І. Методологічні засади територіальної організації господарства. Територіальна організація суспільства: розуміння категорії. Матеріали теоретико-методологічного семінару, Інститут географії НАН України, 4 та 11 березня 2010 р. / за наук. редакцією Г. П. Підгрушного. К. : Інститут географії НАН України. Вип. 1., 2010. С. 16.

Територіально вони виражені: точково (одиничне підприємство, бізнес-одиниця), скупчені в ареалах, або зонах (інноваційні кластери, стратегічні альянси, технологічні парки, інноваційні інкубатори, технополіси), мають мережеву структуру (інноваційні мережі: віртуальні та мережі інноваційного бізнесу, науково-технічні мережі, інноваційні регіони (інноваційно активні регіони в масштабах країни) або характеризуються лінійною протяжністю.

Важливого значення при такій різноманітності існування на практиці просторових форм бізнесу має систематизація та типологія, як інструмент впорядкування об'єктів та явищ для цілеспрямованого управління ними. Необхідним є виділення елементарної одиниці просторової форми організації бізнесу, яка б володіла певними характеристиками, а поєднання таких одиниць давали нові форми просторової організації.

Зазвичай прийнято визначати в економічному просторі множину форм організації господарства і розселення населення. Елементарним об'єктом простору вважають локалітет – місцевість («мала територія»), що здебільшого ототожнюється з розташуванням одного об'єкту: компактний населений пункт, підприємство, комунікація. Тобто, локалітет в залежності від об'єкту розміщення може бути поселенським, транспортним, рекреаційним, господарським (діловим) тощо. Сполучення локалітетів утворюють конкретні форми просторової організації розселення та виробництва, основне завдання яких полягає в ефективності господарської практики і використання місцевих ресурсів¹⁵².

Синонімом до локалітету є місце, місцевість, яка характеризується певними особливостями, сприятливими умовами розміщення й розвитку певного виду бізнесу, викликаних дією окремих чинників.

Як зазначає О.Г. Богославець, нові просторові форми є результатом з інтеграційних процесів як в глобальному економічному просторі, так і в регіональному зокрема. Як ми вже зазначали, між компонентами економічного простору регіонів формуються горизонтальні та вертикальні взаємозв'язки. Зазначені форми міжрегіональної інтеграції призводять до зростання економічної ефективності за рахунок розширення масштабів виробництва, виникнення можливостей випуску якісної нової продукції, оптимізації господарської структури територій тощо¹⁵³.

Окрім інтеграційних зв'язків, що сприяють об'єднанню підприємств у певні просторові форми організації бізнесу, існують зворотні дезінтеграційні зв'язки, що призводять до переформатування або реорганізації зв'язків між суб'єктами господарювання та утворення інших просторових форм його організації.

¹⁵² Мазур А.Г., Мазур С.А. Просторові аспекти розвитку регіональних економічних систем. *Збірник наукових праць ВНАУ*. Серія: Економічні науки. 2014. №1, С. 27.

¹⁵³ Богославець О.Г. Методологічні аспекти формування міжрегіональної та внутрішньорегіональної інтеграції. *Формування ринкової економіки*. Спеціальний випуск. Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи. У 2-х частинах. Частина 1 : збірник наукових праць. К. : КНЕУ, 2011. С.297-298.

Зазначені просторові форми інтеграції підприємств мають на меті розширення й урізноманітнення економічного простору регіонів, що збільшує його потенційні можливості у конкурентному середовищі¹⁵⁴.

Зауважимо, що І.В. Тяжкороб визначає такі риси просторових форм організації економіки регіону: ініціативність формування, просторову конфігурацію, форму виробничої організації, характер охоплення простору, характер інтеграційних зв'язків, рівень інтеграції, спрямованість, термін існування, рівень реалізації інтересів, інструменти розвитку, обумовленість функціонування¹⁵⁵. Враховуючи вищенаведені характеристики вважаємо за доцільне доповнити їх ще такими: функція створення форми ПООБ, мета її створення (для регіону, для економіки, для стейкхолдерів), тривалість функціонування форми ПООБ, переваги для економіки регіону, недоліки для економіки регіону, методи та інструменти стимулювання та регулювання форми тощо.

Внаслідок опрацювання низки теоретичних підходів, пропонуємо власну типологію, яка базується на поєднанні видів просторових форм організації бізнесу та характеру інтегральних зв'язків, які виникають між ними. Під типологією ми розуміємо групування форм ПООБ за характерними кількома ознаками на основі їх логічного поєднання.

Так, за логікою дослідження виділяємо такі форми просторової організації бізнесу у регіоні:

- 1) *за конфігурацією у просторі*: локальні, лінійні, площинні, мережеві, віртуальні;
- 2) *за характером інтегральних зв'язків*: вертикальні, горизонтальні, змішані (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Типологія просторових форм організації бізнесу

Характер інтеграції	Просторова конфігурація				
	Локальна (точкова)	Лінійна	Площинна (ареальна, зональна)	Мережева	Віртуальна
Вертикальний	Корпорація Концерн Конгломерат Консорціум Агрокорпорація Агрохолдинг Картель Пул Трест Синдикат Промисловий пункт Спільні підприємства	Транспортні, логістичні центри	ТНК ФПГ ТВК Бізнес-група Стратегічне партнерство Промисловий вузол, промисловий район Промислова агломерація	Міжнародні мережі-мультинаціональних компаній	Віртуальне підприємство Віртуальний офіс Віртуальні корпорації

¹⁵⁴ Там само, С. 300.

¹⁵⁵ Тяжкороб І.В. Інвестиційне забезпечення стратегії розвитку просторових форм організації економіки регіону. 08.00.00. Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня доктора економ. наук. Севродонецьк. 2018., С.10.

Горизонтальний	Бізнес-одиноця Бізнес-центр Бізнес-інкубатор Бізнес-акселератор Бізнес-хаб Центр підприємництва Коворкінг, Мейкерплейс, Креативний хаб Творча майстерня, медiateка Науковий парк Стартап	Логістичні парки Аеротрополіс	Технополіс Курортотполіс Екополіс Смарт міста Наукогради Креативні райони Спеціалізовані та вільні економічні зони (ВЕЗ і СЕЗ) Території пріоритетного розвитку (ТПР) Території випереджаючого соціально економічного зростання (ТВЗ), Індустріальні парки Інноваційні парки Наукові парки Туристичні парки Креативні квартали, Креативні простори	Промислові кластери Інноваційні кластери Агропромислові кластери Туристичні кластери ІТ-кластери Креативні кластери Підприємницькі мережі (франчайзингові, аутсорсингові, фінансові, торговельні, готельні) Промислові ланцюги доданої вартості Фокальні мережі Інноваційні технологічні екосистеми Транспортні мережі Мережеві бізнес-структури різної спеціалізації Стартап-екосистема Креативна екосистема	Онлайнві платформи шерінгової економіки (освітні, наукові, торговельні, фінансові (краудфандингові), спортивні, урбаністичні, розважально-ігрові, транспортні), Цифрові промислові платформи (Industry 4.0, IoT), Соціальні медіа «Хмарні» пули Соціальні мережі
Змішаний (гібридний)	Конгломерат Асоціація Стратегічні альянси	Припортові виробництва	Бізнес-парк Консорціум Стратегічне партнерство	Стратегічні альянси, ТНК нового типу Регіональні мережі	Електронна комерція (маркетплейси, он-лайнві вітрини, електронні оголошення, інтернет-магазини, прайсгенератори

*Джерело: складено автором за¹⁵⁶.

¹⁵⁶ Богославець О. Г. Методологічні аспекти формування міжрегіональної та внутрішньорегіональної інтеграції. *Формування ринкової економіки*. Спеціальний випуск. Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи. У 2-х частинах. Частина 1 : збірник наукових праць. К. : КНЕУ, 2011. С.300; Большев О.Н., Михайлов А.С. Особенности трансформации сетевых объединений в экономике. *Балтийский регион*. 2014. № 3(21). С. 47; Одінцов М.М. Методологія формування ефективних форм просторової диверсифікації агропромислового виробництва. *Бізнес-Інформ*. 2013. № 2. С.137; Матвиенко Д. Ю. Формы интеграционных объединений компаний. *Современная конкуренция*. 2012. № 6 (36). С. 9-16.; Куйбіда В.С., Негода В.А., Толкованов В.В. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи. К.: Крамар, 2009. С.106-107; Кушнірецька О.В., Ткаченко О.О. Особливості просторової інтеграції бізнесу в умовах постіндустріального розвитку: побудова просторової матриці. *Економіка і суспільство*. 2017. № 13. С. 856-862. URL: www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/145.pdf; Кіт Л.З., Шульц С.Л. Мережеві бізнес-структури: концептуалізація понять та засад функціонування. *Регіональна економіка*. 2013. № 2(68). С. 15-24.

Горизонтальна інтеграція – це злиття двох або більше підприємств, що випускають однорідну продукцію на ринку. Основна мета такої інтеграції – розширення власної присутності на ринку та витіснення її нього підприємств-конкурентів, здійснюється шляхом об'єднання та злиття підприємств з виробництвом однотипного продукту із залученням тих підприємств, які розташовані за географічною межею локалізації фірми-ініціатора об'єднання, що забезпечує більше охоплення ринку, диверсифікацію продукції, фінансову стабільність підприємств на ринку.

Вертикальна інтеграція – забезпечує підвищення і нарощення концентрації виробництва шляхом об'єднання кількох різногалузевих підприємств на основі комбінування та з чіткою вертикальною ієрархією управління інтегрованою структурою як самостійною одиницею.

Зазначимо, що дана типологія не є завершеною та повною, можливе доповнення її іншими формами ПОб, які перебувають у латентному вигляді та не піддаються чіткій ідентифікації за обраними критеріями, її також слід переглядати на кожному історичному етапі суспільного розвитку.

Зазначимо, що здійснена типологія може виконувати практичне завдання, яке стосується визначення мети та функцій наведених форм ПОб, а також розробки інструментів та механізмів регулювання як окремих форм, так і просторової організації економіки визначеної території на конкретний момент часу. Причому окремі форми ПОб, як от ФПГ, залишаються лише об'єктом наукових досліджень, адже з 2010 р. визнані недіючими чинним законодавством України, а тому і не піддаються державному регулюванню.

Отже, визначення методологічних засад становлення й розвитку просторових форм бізнесу сприятиме не лише удосконаленню наукових положень просторової економіки, а й стимулюватиме розвиток підприємництва, розширить статистичне забезпечення й забезпечить реформування регіональної економічної політики в контексті децентралізації. Адже децентралізація системи державної влади і перенесення частини управлінських функцій на рівень органів місцевого самоврядування дозволяє забезпечити їх ефективніше використання. Стимулювання ділової активності передбачає залучення в економіку регіону інвестиційних, інноваційних ресурсів тощо. Як зазначають науковці, для досягнення стабільного економічного зростання і забезпечення відповідних високих показників господарського розвитку регіону потрібно, щоб підприємства, які знаходяться на їх території, постійно збільшували обсяги виробництва продукції та надання послуг, а відтак – масштаби їх реалізації, досягаючи відповідного зростання прибутків¹⁵⁷.

Запропонована типологія просторових форм бізнесу в регіоні показала, що критерії виділення просторових форм потребують подальшого дослідження у контексті визначення єдиної методології дослідження просторових аспектів

¹⁵⁷ Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія ; за ред. З. С. Варналія. К. : Знання України, 2005. С.377.

розвитку економіки регіону, конкретизації просторових форм відповідно до домінуючого виду економічної діяльності, характеру та розміру бізнесу, встановлення просторових закономірностей поширення та розвитку таких форм в контексті чинників розміщення просторових форм бізнесу.

2.2. Принципи, пріоритети та критерії ідентифікації форм просторової організації бізнесу

Визначення головних класифікаційних ознак при здійсненні типології форм просторової організації бізнесу (ПОБ) дозволило підійти до узагальнення й систематизації підходів щодо наукових принципів та критеріїв їх ідентифікації. Інституційно-просторова теорія економічного росту базується на концепції просторової організації господарської діяльності та принципах моделювання нових форм просторової організації економіки¹⁵⁸.

У науковій літературі розглядають процеси інтеграції та дезінтеграції (послаблення економічних зв'язків внаслідок посилення замкнутості бізнес-структур), які беруть участь в утворенні нових форм ПОБ. Наслідком таких процесів є трансформація просторової організації економіки (зміна внутрішньої зв'язності між компонентами економічного простору) під дією стратегічних імперативів локалізації ресурсів¹⁵⁹ та перетворення економічного простору країни в сукупність слабо пов'язаних між собою регіональних економік.

Вивчення особливостей формування та еволюцію форм ПОБ дало змогу визначити головні принципи, ідентифікувати їх кількісні та якісні критерії. В основу формування та регулювання розвитку майже всіх аналізованих нами форм ПОБ покладено такі **принципи**: стратегічності (стратегічного бачення); комплексності (повного та раціонального використання існуючих природних та людських ресурсів); сприятливості (створення максимально сприятливих умов для розвитку виробництва, надання послуг бізнесу); інтегрованості (максимальне зближення підприємств при співробітництві, у тому числі й просторовому); компліментарності (під компліментарністю об'єднання розуміють певну єдність підприємств, відповідно до якої одні підприємства, проявляючи свої сильні сторони, компенсують слабкі сторони інших підприємств, що належать до інтегрованого утворення¹⁶⁰); синергетичності; конкурентності; ощадності; партнерства та кооперації; довіри між господарюючими

¹⁵⁸ Овчинников В.Н., Колесников Ю.С., Кетова Н.П. Модернизация пространственной организации экономики российских регионов: учебн. пос. Ростов н/Д: Изд-во «Содействие-XXI век», 2014. С. 100.

¹⁵⁹ Там само.

¹⁶⁰ Полозова Т.В. Сучасні інтеграційні форми промислових підприємств: теоретико-аналітичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. Випуск 18. 2016. № 18. Ч. 2. С.73.

суб'єктами; концентрованості (рівень щільності підприємницького потенціалу регіону, висока економічна та просторова концентрація); тригерності (активізація процесів комунікації або залученості підприємницького потенціалу регіону); здатності до мультиплікативності; збалансованості; легітимності; прозорості, ефективності, інновативності.

З огляду на велику сукупність наведених принципів, до головних віднесемо: стратегічності, легітимності, збалансованості, концентрованості, ефективності (рис. 2.1).

Посилення просторової складової для досягнення рівномірного та збалансованого розвитку територій, сприяння розвитку міжрегіонального співробітництва, запобігання поглибленню соціально-економічних диспропорцій шляхом формування «точок зростання», активізація місцевої економічної ініціативи та зміцнення потенціалу сільської місцевості, забезпечення соціально-економічної єдності і рівномірності розвитку регіонів з метою створення рівних умов для розвитку людини¹⁶¹ шляхом впровадження реформи децентралізації, трансформації територіальної організації влади та формування об'єднаних територіальних громад знаходиться у фокусі стратегічних цілей та завдань практично всіх областей і є вимогою сучасного глобалізованого постіндустріального світу.

Зазначимо, що створення ефективного механізму регулювання форм ПОб є необхідною умовою реалізації нового стратегічного вибору регіону, який забезпечується реалізацією принципу стратегічності, у якому поліморфологічність (присутність кількох форм ПОб) вважатиметься посиленням конкурентоспроможності економіки. Щодо механізму регулювання, то, на думку Т.О. Лащевої, механізм регулювання включає: механізм управління, підтримки, реалізації політики, стимулювання¹⁶². Механізм регулювання просторової організації економіки – це система взаємопов'язаних елементів, які визначають її стан та керованих елементів, що вживають заходи для корекції економічних процесів для виявлених у процесі діагностики відхилень. Значення принципів формування, розвитку форм ПОб є базовими, оскільки вони разом з цілями, методами та функціями формують цілісний механізм регулювання. Отже, механізм регулювання передбачає запуск механізму активізації форм ПОб таким чином, щоб унеможливити загострення негативних тенденцій в економіці регіону, в міжрегіональних, міжнародних відносинах, знизити соціальну напругу тощо, не нашкодити екологічній ситуації. Отже, механізм активізації форм ПОб – це сукупність принципів, методів, інструментів, здатних перетворити існуючу структуру економіки регіону у нову, утворену з включенням до елементного складу додаткових полюсів економічного розвитку.

¹⁶¹ Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385, 200 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п>.

¹⁶² Лащева Т.О. Методические аспекты механизма активизации полюсов экономического развития в регионе. *Ученые записки*, 2009. №3 (25), С. 28.

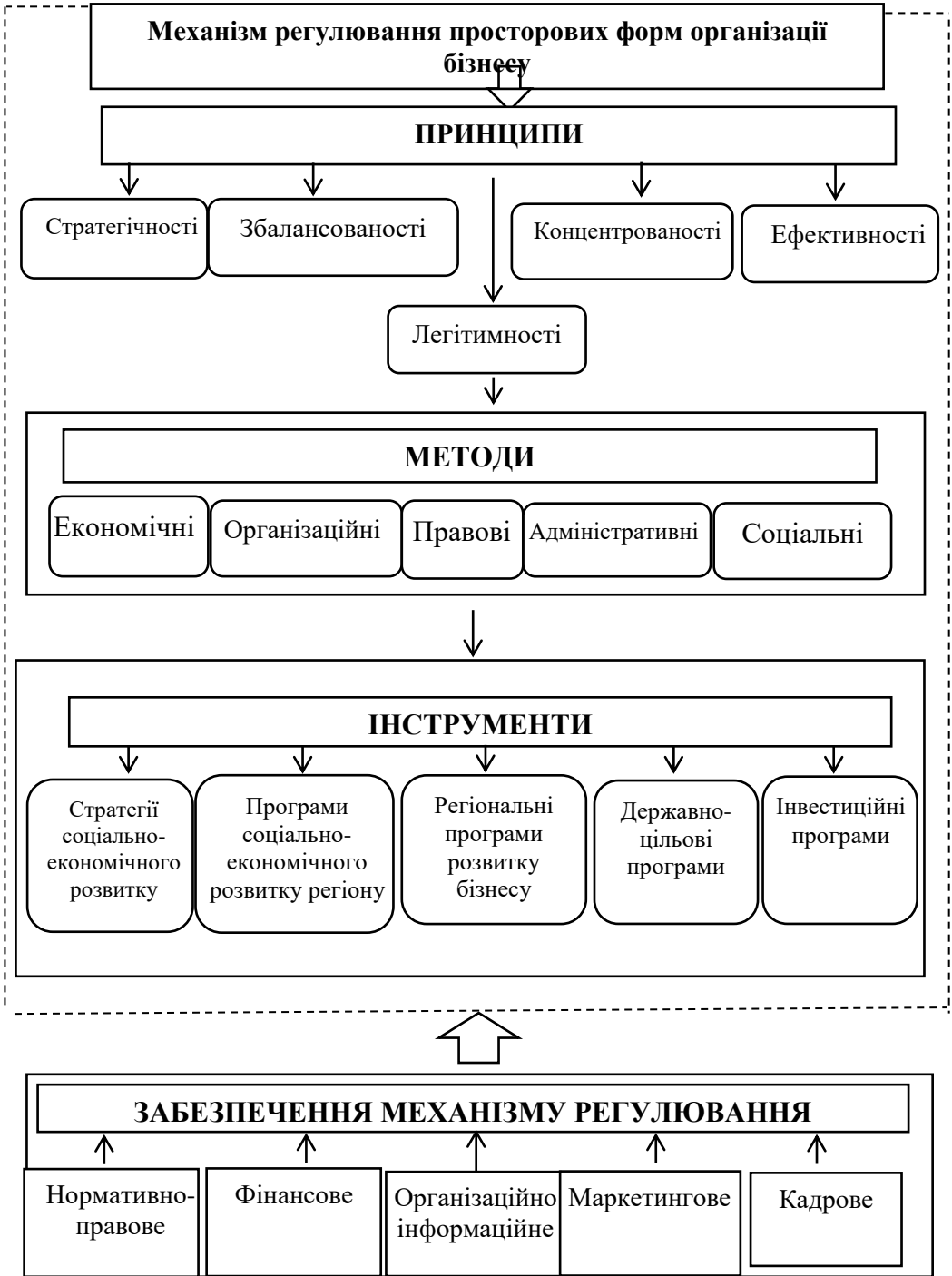

Рис. 2.1. Механізм регулювання просторової організації бізнесу*
 *Джерело: розробка автора

Водночас задля узгодженості інтересів бізнесу, населення та влади щодо просторового розвитку регіону необхідно застосовувати інструменти стратегічного планування, що передбачає досягнення консенсусу між усіма стейкхолдерами у довготривалій перспективі.

Реалізація стратегічної мети – підвищення конкурентоспроможності країни та її регіонів зумовлює потребу в піднесенні на якісно новий рівень системи стратегічного регулювання просторовою організацією, оскільки ринковий процес самоорганізації й саморегулювання господарських відносин не в змозі за короткий період часу забезпечити розв'язання триєдиного завдання – виживання країни, її трансформації та розвитку. Саме тому реалізація стратегічного регулювання просторово-економічного розвитку в Україні як основного інструменту управління конкурентоспроможністю регіону представлено як тип управлінської поведінки, сутність якої розкривається у притаманних їй категоріях – баченні образу майбутнього і місії країни (регіону), стратегічному розриві і стратегічній платформі розвитку, а також основних складових технології формування стратегій просторового розвитку¹⁶³.

Практика стратегічного планування поширена в Україні на рівні країни, регіонів, районів та міст, актуалізуються розробки стратегічних планів для об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Серед актуальних проблем розвитку економіки України, вирішення яких лежить в площині реалізації основних цілей Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року (ДСРР) та регіональних стратегій соціально-економічного розвитку, є необхідність врахування світових тенденцій щодо просторового розвитку території: smart спеціалізація регіонів, концентрація ресурсів, підвищення мобільності населення, необхідність просторового планування як інструменту досягнення сталого розвитку тощо.

Посилення просторової складової для досягнення рівномірного та збалансованого розвитку територій, сприяння розвитку міжрегіонального співробітництва, запобігання поглибленню соціально-економічних диспропорцій шляхом формування «точок зростання», активізація місцевої економічної ініціативи та зміцнення потенціалу сільської місцевості, забезпечення соціально-економічної єдності і рівномірності розвитку регіонів з метою створення рівних умов для розвитку людини¹⁶⁴ шляхом впровадження реформи децентралізації, трансформації територіальної організації влади та формування об'єднаних територіальних громад знаходиться у фокусі стратегічних цілей та завдань практично всіх областей і є вимогою сучасного глобалізованого постіндустріального світу.

Певні регіональні відмінності у здійсненні державних реформ, масштаби прояву та характер поширення економічних процесів, особливості реалізації економічного потенціалу актуалізують дослідження таких

¹⁶³ Інструменти регулювання просторово-економічного розвитку України : монографія / за ред. Т.В. Голікової ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2014, С.6.

¹⁶⁴ Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385, 200 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/247566248>.

перспективних форм ПОб, які забезпечують цілісність та єдність економічного простору, виступають своєрідними локомотивами економічного зростання, а також потребують виваженої регіональної політики та механізмів регулювання.

До вибору й впровадження певних форм ПОб ставляться чіткі **критерії**, зумовлені економічною спеціалізацією регіону, особливістю ринку праці, глобалізаційними викликами, військово-політичною кризою та внутрішніми реформами в Україні тощо. Сучасний стан економіки характеризується високим ступенем прагнення бізнесу до економічної і просторової інтеграції. Це стремління обумовлене бажанням зниження кон'юнктурних ризиків, збільшення ступеня контролю ресурсів і ринків збуту, отримання синергетичних та мультиплікативних ефектів.

Аналіз стратегій соціально-економічного розвитку областей Західного регіону України до 2020 року (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька області) показав, що перспективними формами ПОб визнано:

– **створення галузевих і територіальних кластерів**: виробничі (аграрний кластер, біопаливний кластер та сервісні (туристично-рекреаційні, креативні,), інноваційні кластери (ІТ-кластери, «Галицький інноваційний кластер», регіональний кластер з глибокої переробки деревини на основі інноваційних технологій). Вони домінують у операційних цілях та основних завданнях стратегій Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської, Чернівецької областей;

– **розвиток елементів інфраструктури підтримки підприємницької діяльності**: бізнес-центри, обслуговуючі кооперативи, логістичні центри, бізнес-інкубатори, консалтингові центри, що надають послуги аутсорсингу, консалтингово-інформаційні та коворкінг-центри (Тернопільська¹⁶⁵, Івано-Франківська, Рівненська, Закарпатська, Львівська, Чернівецька області);

– **створення та функціонування спеціальних, визначених законодавством, форм господарювання, що стимулюють інвестиційно-інноваційну діяльність**: наукові парки, технопарки, індустріальні парки, вільні митні зони промислового типу, зони зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності, науково-технологічні парки, Центр комерціалізації інновацій для забезпечення інформаційно-консультативного супроводу інноваторів (Волинська, Івано-Франківська, Закарпатська, Львівська, Рівненська області);

– **формування інституцій (у т.ч. мережевих) регіонального розвитку зі спрямуванням на інноваційне підприємництво**: віртуальні організації, стартапи, елементів електронного бізнесу зокрема у сфері торгівлі під час надання фінансових та банківських послуг, стимулювання розвитку інноваційного наукоємного виробництва, створення агенцій регіонального розвитку (Закарпатська, Чернівецька області);

¹⁶⁵ Стратегія соціально-економічного розвитку Тернопільської області на період до 2010 року. URL: <http://www.oda.te.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/20090/strateg2020z.pdf>.

– створення інституцій сприяння транскордонній співпраці: грантові центри, транскордонні кластери, транскордонні партнерства, транспортно-логістичні центри, мережа транспортно-складських комплексів (Закарпатська, Львівська, Чернівецька області).

Зазначимо, що найбільш диверсифіковані форми ПОБ зустрічаються у стратегії розвитку Чернівецької області, а за частотою використання форм ПОБ в усіх аналізованих регіональних стратегіях соціально-економічного розвитку у Західному регіоні України домінують кластери та індустріальні парки (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Перспективні ФПОБ Західного регіону України, станом на 2017 р.

Області	Кластери діючі, од.	Індустріальні парки (ІП) зареєстровані, од.
Волинська	лісові кластери, туристсько-рекреаційні кластери; туристичний транскордонний кластер (3)	ІП «Нововолинськ» (1)
Закарпатська	транспортно-логістичний кластер Закарпаття, туристський кластер «Сім чудес України», туристичний транскордонний кластер (3)	ІП «Соломоново» (1)
Івано-Франківська	Кластер виробництва сувенірів «Сузір'я»; кластер агроекотуризму «Оберіг»; кластер ліжникарства (3)	ІП «Долина»; ІП «Бурштин» (2)
Львівська	Львівський кластер ІТ та бізнес-послуг; кластер туристичний; туристичний транскордонний кластер, агротуристичний кластер «ГорбоГори» (4)	ІП «СІГМА Парк Яричів»; Львівський ІП «Рясне – 2»; Кам'янка-Бузький ІП; Новороздільський ІП Яворівський ІП; (5)
Рівненська	Кластер деревообробки, лісові кластери, регіональний агропромисловий інноваційний кластер «Агроінновації», кластер «Натуральне молоко» (5)	ІП Рівненської області (1)
Тернопільська	інноваційно-інвестиційний кластер, ІТ-кластер (2)	-
Чернівецька	кластер біотехнологій, Подільсько-Буковинський туристичний кластер, транскордонний українсько-румунський агрокластер «Перший аграрний кластер» (3)	Індустріальний парк «Новодністровськ» (1)
Західний регіон	23	11
Україна	Близько 50	33

*Джерело: складено за ¹⁶⁶.

¹⁶⁶ Індустріальні парки. Міністерство економічного розвитку та торгівлі. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fe6ba4bd-355d-48b1-9979-211b399b1987&title=VitiagiZRestruIndustrialnikh-promislovikh-Parkiv>; Загальна інформація про індустріальні (промислові) парки, створені в Україні, станом на 25.10.2017 р. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fe6ba4bd-355d-48b1-9979-211b399b1987&title=VitiagiZRestruIndustrialnikh-promislovikh-Parkiv>.

Необхідність визначення доцільності просторової і економічної інтеграції в контурі заходів державної регуляторної політики у сфері розвитку економіки і соціальної сфери регіону зумовлена різновекторністю цілей і завдань розвитку конкретного бізнесу і соціально-економічного розвитку регіону. Завданням гармонізації взаємин бізнесу і держави в сфері економічного розвитку є вироблення форм і методів впливу держави на процеси інтеграції та інтерференції (взаємне посилення чи послаблення розвитку) бізнесу з позиції досягнення регіональних ефектів (позитивного або негативного впливу на соціальний, економічний розвиток регіону, його конкурентний статус тощо).

Отже, проведений аналіз змісту стратегій дав змогу визначити головні критерії та мету створення конкретної форми ПООБ у регіоні на основі даних про їх економічний та підприємницький потенціал, а також стратегічних пріоритетів кожної з областей. Вибір кластерної форми організації господарства та індустріальних парків більшістю з них засвідчує про зміну моделі регіональної політики та посилення її просторової складової.

Щодо методів регулювання ПООБ, то вони визначаються за функціями та сферою впливу, до яких відносимо: економічні, соціальні, інформаційні.

Регіональна економічна політика повинна сприяти підтримці розвитку перспективних економічних укладів, запуску нових видів економічної діяльності, формуванню сучасної інфраструктури, зміні просторової структури господарства шляхом прийняття низки нових регуляторних актів, впровадження в практику наукових рекомендацій для покращення бізнес-середовища ОТГ, міст, регіонів та перейти до узгодженості й синхронізації дій на різних рівнях управління – від місцевого – до державного. Орієнтація регіональної політики на домінуючу підтримку «точок зростання» вимагає розробки дієвих регуляторів реформування просторової організації економіки.

Варто відзначити, що головними механізмами в удосконаленні просторової організації економіки є механізми розвитку просторової структури регіону та саморозвитку, які стимулюють бізнес-середовище до інтеграції задля досягнення ефекту агломерації та модернізації економічного простору шляхом підтримки існуючих і створення нових форм ПООБ (СЄЗ, промислові зони, індустріальні парки, транспортно-логістичні центри, спеціалізовані торговельно-складські зони, інноваційні кластери тощо).

На нашу думку, перспективні форми ПООБ та процеси інтеграції підприємств задля досягнення низки позитивних ефектів, оптимізації структури економічного простору, підтримані на рівні стратегічних документів розвитку малого і середнього бізнесу¹⁶⁷, де знайшли відображення положення Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року¹⁶⁸ у частині виконання цілі «Територіальна соціально-економічна

¹⁶⁷ Розпорядження Кабінет Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 504-р Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80>

¹⁶⁸ Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/247566248>.

інтеграція і просторовий розвиток» та узгоджені із іншими стратегіями: *Стратегією* сталого розвитку «Україна – 2020», Цілями Сталого Розвитку до 2030 року, Господарським кодексом *України тощо, повинні розвиватися першочергово.*

До таких форм ПОБ віднесено кластери, ланцюги доданої вартості. Водночас, зазначено необхідність модернізації та поширення позитивного досвіду у розбудові підприємницької інфраструктури, як станом на 1 січня 2017 р. в Україні представлена 310 бізнес-центрами, 2 660 інформаційно-консультативних установами, 55 бізнес-інкубаторами, 161 фондами підтримки підприємництва, 17 індустріальними парками¹⁶⁹, а також низкою асоціацій та громадських організації з розвитку підприємництва. На даний момент активно розвиваються бізнес-акселератори для підтримки технологічних стартапів, що розширюють підприємницьку інфраструктуру та наближають її до світових стандартів за переліком бізнес-структур.

Ж. Жигалкевич, висвітлюючи інноваційну парадигму кластероутворення, визначає кластерні утворення як «систему наукового, технологічного та просторового сполучення взаємодіючих виробництв на засадах комплексного використання наявних ресурсів, спрямованих на досягнення найбільшої господарської ефективності та виготовлення конкурентоспроможної продукції»¹⁷⁰.

Поєднання традиційних способів і моделей організації бізнесу, властивих індустріальній економіці й новітніх підходів до функціонування підприємств в постіндустріальній та інформаційній економіках передбачає глибоке розуміння просторових закономірностей та взаємозв'язків, що виникають між суб'єктами господарювання на певній території з метою ефективного використання існуючих ресурсів, залучення нових та визначення критеріїв ефективної локалізації інноваційних підприємств різних видів тощо¹⁷¹.

У наукових дослідженнях щодо інтеграційних процесів у підприємстві Л. Соломчук запропоновано характеристику основних інтегрованих об'єднань, їх переваги та недоліки, класифікацію інтегрованих бізнес-структур. При цьому розглядаються такі корпоративні об'єднання: концерн, консорціум, конгломерат, асоціація, синдикат, картель, пул, трест, холдинг, кластер, технополіс, фінансово-промислова група (ФПГ), транснаціональна корпорація, корпорація¹⁷². Враховуючи існуючі

¹⁶⁹ Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npsas/247566248>.

¹⁷⁰ Жигалкевич Ж. Інноваційна парадигма кластероутворення. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2014. № 2 (26). С.80.

¹⁷¹ Щеглюк С.Д. Просторовий чинник організації інноваційної діяльності в умовах глобалізації. Матеріали I Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Стратегічно-інноваційний розвиток суб'єктів економічної системи в умовах глобалізації», 16-18 листопада 2016 року, м. Кременчук. URL: http://econ.kdu.edu.ua/sites/default/files/files/tezi_int_conf.pdf.

¹⁷² Соломчук Л. М. Інтегровані корпоративні формування за участю м'ясопереробних підприємств: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04; Національний університет харчових технологій МОН України. Київ, 2015. 23 с.

напрацювання, вважаємо за необхідне виділити серед пропонованих класифікацій саме **функціонально-цільовий підхід до визначення критеріїв ідентифікації форм ПОБ**. Так, наприклад, основною метою створення технопарків, технополісів та інших інноваційних інтегрованих структур є тісне зближення наукового й освітнього потенціалу того чи іншого регіону з матеріально-технічною базою промисловості, скорочення тривалості інноваційного циклу, забезпечення вирівнювання науково-технологічного та інноваційного розвитку регіонів, активізація малого інноваційного бізнесу¹⁷³.

На нашу думку, **критерії ідентифікації форм ПОБ** поділяються на три групи: економічного, соціального й інституційного характеру.

До економічних належать: концентрація економічної діяльності, використання спільних ресурсів, ефекти від масштабу, агломераційні ефекти, надання доступу до інновацій, розподіл прибутку, рівень конкуренції продукції, доступ до ринків, мінімізація трансакційних витрат, залучення інвестицій для розвитку;

До соціальних: рівень довіри між учасниками форми ПОБ, забезпеченість робочими місцями, можливість навчання та підвищення кваліфікації, корпоративна культура;

До інституційних: угоди про співпрацю між підприємствами, репутація на ринку, аутсорсинг, субконтрактинг, масштабування форм ПОБ на глобальні ринки, лобізм окремих підприємств та просування їхніх інтересів, антимонопольне законодавство, протидія рейдерству та іншим девіантним проявам.

Окрім наведених раніше нами показників таких як характер інтегрованості та територіальна конфігурація, запропоновані критерії виділяються з позиції учасників бізнес-процесів: підприємців та найманих робітників.

Відповідно для інших учасників, до яких належить населення, яке не залучене до виробництва у певній формі, а також владні структури, буде формуватися інший перелік критеріїв, наближений до задоволення їхніх інтересів: який бренд міста, чи села формує та чи інша форма ПОБ, які інвестиції залучає певна форма ПОБ, локалізована у даному місці; які можливості надає доступ до ресурсів та створення нових робочих місць незайнятому населенню тощо.

Для точної ж ідентифікації форм ПОБ потрібно визначення організаційно-правових, функціонально-інтеграційних та просторово-локалізаційних показників їх діяльності, які описані у статутних документах та виражені у основній діяльності. Оскільки організаційно-правові ознаки часто змінюються в залежності до законодавства тих, чи інших держав, виділимо **універсальні критерії**: функціонально-інтеграційні, просторово-локалізаційні, фінансово-економічні, які властиві більшості формам ПОБ у різних країнах.

¹⁷³ Економіка й організація інноваційної діяльності: підручник / О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан та ін.; під ред. проф. О.І. Волкова, проф. М.П. Денисенка. К.: ВД «Професіонал», 2004. С.312.

І хоча критерії ефективності та синергійності присутні в працях науковців економістів, як правило, ці тлумачення на думку І.В. Ялдіна, орієнтовані лише на відображення наслідків й позитивних ефектів від реалізації інтеграційного процесу, а отже й непридатні до ідентифікації інтеграційних структур бізнесу. Тому на його думку і недоречні формування остаточного розуміння поняття «інтегрованої структури бізнесу» (або ПФОБ) на користь виділення системи ознак, комбінування яких дозволить описати конкретну інтеграційну структуру, бо воно враховуватиме особливості життєдіяльності кожної конкретної форми, обрані нею стратегічні імперативи розвитку та організаційно-правову форму (чи її відсутність)¹⁷⁴.

Алгоритм визначення форм ПОБ складається з таких етапів:

- 1) визначення мети та принципів делімітації;
- 2) вибір територіальної алокації;
- 3) визначення критеріїв делімітації;
- 4) встановлення кількісних (якісних) значень для обраних критеріїв;
- 5) застосування критеріїв на конкретному об'єкті форми ПОБ.

Більшість критеріїв є формалізованими, тобто такими, що мають певну величину виміру, що дозволяє їх застосовувати для розробки критеріїв визначення форм ПОБ. Існують критерії, які складно формалізувати, однак їх можна оцінити на основі соціологічних опитувань, методів експертного оцінювання або методу структурного аналізу при дослідженні певних форм ПОБ.

Існуючі підходи до ідентифікації форм ПОБ можна розділити на такі, що виділяються за:

- 1) рисунком, конфігурацією форми ПОБ;
- 2) ефективністю економічної діяльності;
- 3) тривалістю діяльності;
- 4) видом регулювання форми ПОБ (державне, ринкове, саморегулювання);
- 5) часткою у структурі охоплення регіонального ринку товарів та послуг;
- 6) часткою виду діяльності у обсязі ВРП;
- 7) чисельністю зайнятих;
- 8) рівнем конкуренції та концентрації економічної діяльності;
- 9) темпами росту;
- 10) механізмом координації діяльності між усіма учасниками.

Оцінку рівня концентрації виробництва в будь-якій галузі промисловості можна розрахувати за допомогою показника «індексу концентрації». При цьому такий індекс визначається в двох варіантах: перший – оцінюється питома вага обсягу виробництва на чотирьох найбільших підприємствах галузі до загальногалузевого обсягу випуску продукції, другий – питома вага обсягу виробництва на десяти найбільших

¹⁷⁴ Ялдин І. В. Передумови виникнення та сутність поняття «інтегрована структура бізнесу». *Проблеми економіки*. 2010, №2, С.70.

підприємствах галузі до загальногалузевого обсягу випуску продукції. Ці індекси розраховуються за формулами (2.1-2.2.):

$$I_4^k = \frac{\sum_{i=0}^4 Q_i}{Q_0} 100, \% \quad (2.1.)$$

$$I_{10}^k = \frac{\sum_{i=0}^{10} Q_i}{Q_0} 100, \% \quad (2.2.)$$

де Q_i - річний об'єм виробництва на i -тому найбільшому підприємстві галузі, млн грн.

Q_0 - річний об'єм виробництва продукції даної галузі (виду діяльності) в цілому, млн грн.

За степеневим показником концентрації всі галузі можуть бути розподілені таким чином:

- 1) У першому варіанті: понад 15 % - дуже висока концентрація;
10-15% - висока концентрація
5-10% - помірна концентрація
до 5 % - слабка концентрація;
- 2) У другому варіанті: понад 90 % - дуже висока концентрація;
70-90% - висока концентрація
50-70% - помірна концентрація
до 50 % - слабка концентрація;

Позитивні риси концентрації: скорочення витрат виробництва, можливість здійснювати інноваційну діяльність для підвищення ефективності виробництва. Негативні риси: ускладнення процесу управління, збільшення витрат на транспортування сировини та готової продукції у випадку горизонтальної інтеграції, монополізація виробництва (цінова олігополія).

Відомо, що за допомогою індексу Герфіндаля-Гіршмана також розраховуються показники концентрації та конкуренції у певному виді економічної діяльності (або в бізнесі), де безпечним рівнем конкурентного ринку вважається показник не більше 25% для однієї фірми, для двох та більше – 40%¹⁷⁵.

Ідентифікація форми ПОВ слугує практичною основою для вибору оптимальної форми взаємодії бізнесу за умови раціональної поведінки суб'єкта¹⁷⁶ та в залежності від мети створення певної форми ПОВ для досягнення поставлених цілей власниками бізнесу, регіональною владою та населенням. Причому тенденція до просторової концентрації бізнесу дуже різниться в залежності від виду економічної діяльності, тому можливими є різні просторові моделі економічного розвитку¹⁷⁷. Теоретично не існує жодних форм організації господарської діяльності або структур власності, які б мали абсолютні переваги над усіма іншими, однак за складних умов вони

¹⁷⁵ Червіна Ю.В. Інтегровані корпоративні структури в системі національного господарства України. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2012. Випуск 27, Т.1., С. 410. http://tpe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_1/Zb27_1_52.pdf.

¹⁷⁶ Керєя О. С. Мережа як базова структура інформаційної економіки. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Серія «Економічна»*. 2016. Випуск 91, С.32.

¹⁷⁷ Коломак Е.А. Эволюция системы городов в России: тенденции и факторы. XV Апрельская международная научная конференция по проблемам развития экономики и общества : в 4 кн. / отв. ред. Е. Г. Ясин ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. С. 298.

можуть функціонувати неефективно, як це було з вітчизняними ВЕЗ, у яких прояв інноваційності був формальним.

Відмітимо, що інноваційна підприємницька діяльність є чутливою до зовнішнього середовища, а тому застосування непрямих методів регулювання (стабільність в економіці, низька інфляція, сприятлива політична обстановка тощо) сприяє її розвитку. Доступ до інноваційних ресурсів та рішень є можливим при залученні підприємств у перспективні форми просторової організації бізнесу. Поява в регіоні перспективних форм просторової організації бізнесу передбачає більшу інтеграцію підприємств та активізацію профільної діяльності, випуск конкурентоспроможних товарів та послуг, а також залучення висококваліфікованого кадрового потенціалу. Виявлена іноземними вченими пряма залежність між кількістю та розвитком виробничих кластерів і величиною ВРП дає можливість припустити існування такої ж залежності між кількістю і різноманітністю форм просторової організації бізнесу в регіоні та показниками інноваційної діяльності¹⁷⁸.

Серед головних проблем інноваційного розвитку експерти виділяють брак фінансів та нерозвиненість і неспроможність охопити усі ланки інноваційного процесу через фрагментарність інноваційної інфраструктури та мережі підтримки підприємництва, передусім інноваційного (венчурні фонди, регіональні інноваційно-інвестиційні фонди тощо). Безперечно, що лише одним залученням та масштабуванням різноманітних форм просторової організації бізнесу на пріоритетних видах економічної діяльності для регіональної влади інноваційну діяльність не активізувати. Тому, сприяння інноваціям та інвестиціям є неодмінною умовою державного регулювання підприємництва. Бізнес, зазвичай, не здатний іти на великомасштабні інновації при відсутності державних гарантій сталості умов здійснення підприємницької діяльності. Тому державна підтримка інновацій та інвестицій повинна стимулювати зміцнення економічного потенціалу підприємництва регіону, шляхом надання пільгових умов кредитування, зниження податкового навантаження, запровадження податкових канікул, формування мотивації до інновацій тощо¹⁷⁹.

Отже, розглянута сукупність принципів та методів ідентифікації форм ПООБ характерна для певного етапу їх еволюції, можливостей застосування конкретних механізмів регулювання їх діяльності в регіоні. Розглянуті на прикладі кластерів та інноваційних форм особливості розробки критеріїв визначення форм ПООБ в регіоні базується як на результатах діяльності, так і визначається метою, яку переслідує бізнес при концентрації та інтеграції в регіоні, ефективність функціонування форм ПООБ зумовлено впливом низки чинників.

¹⁷⁸ Щеглюк С.Д. Перспективні форми просторової організації бізнесу у вирішенні проблем інноваційного розвитку економіки регіону. Економічна безпека: держава, регіон, підприємство: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції з міжнародною участю, 15 грудня 2017 р. 25 січня 2018 р. Полтава: ПолтНТУ, 2018. С.120.

¹⁷⁹ Там само, С.121.

Існування в одному регіоні різних форм ПОБ створює передумови для існування явища *поліморфізму* – тобто великої різноманітності форм організації бізнесу та різнорідності бізнес-середовища. Однак, складний та міжгалузевий характер проблем, пов'язаних із впровадженням нових форм ПОБ в регіоні вимагає комплексного та стратегічного підходу до їх вирішення, яким могла б стати розробка Концепції просторового розвитку України, як поєднання принципів та завдань державної регіональної та інноваційної політики в інтересах довгострокового соціально-економічного розвитку країни.

Головною ідеєю нової просторової економічної політики є формування сприятливого інституційного бізнес-середовища, підтримка інститутів розвитку, перехід до поліцентричної регіональної структури та стимулювання центрів економічного розвитку, якими є міські агломерації, здатні генерувати інновації та поширювати їх на периферію, розвивати нові форми організації бізнесу на засадах smart спеціалізації.

Зазначимо, що в основі нової концепції спеціалізації на засадах smart (інтелегентного розвитку) є збільшення потенціалів у сфері дослідження та розробок на регіональному рівні. Дана концепція чітко апелює до теорії ендогенного розвитку, яка спирається на акумуляцію чинників виробництва та реалізується за двома напрямками: 1) підвищення ендогенних засобів через видатки на освіту, науку та дослідження; 2) промоція регіону, покращення комунікації між мережами підприємств¹⁸⁰.

Такий досвід активізації співпраці науки та виробництва найкраще реалізовувався у формі технопарків і технополісів. Такі інституції є зонами економічної активності, що включають: університети, науково-дослідні структури, промислові та інфраструктурні організації, які в своїй практичній роботі спираються на наукові результати досліджень. Їх часто створюють з метою модернізації депресивних регіонів¹⁸¹. Результатом функціонування таких форм ПОБ є їх вплив на ефективність використання інтелектуального потенціалу регіону або міста. Щодо міст, то різновидом технополісів є наукогради, які функціонують у Росії на принципах державного фінансування, та неоднозначної оцінки їхньої діяльності на даному етапі розвитку економіки як перспективної форми через їх моноспеціалізацію, низку проблем, характерних для невеликих міст¹⁸² тощо.

Отже, визначені нами принципи, пріоритети функціонування форм ПОБ стосуються як універсальної, так кожної конкретної форми, критерії ідентифікації за формами є відмінні та полягають у визначенні головної мети діяльності такого утворення для регіону та домінування чинників їх появи.

¹⁸⁰ Piętaк Ł. Przegląd teoretycznych koncepcji rozwoju regionalnego. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica*. 2014. Vol. 5, No 306, S.22.

¹⁸¹ Волощенко С.І., Глаголева О.Б. Досвід формування регіональних науково-технічних комплексів. *Науково-технічна інформація*. 2004. №4., С.43.

¹⁸² Безпалов В.В., Жилик А.В. Совершенствование механизмов территориального планирования наукоградов в условиях реализации политики импортозамещения (на примере наукограда Фрязино). *Молодой ученый*. 2016. №25(129), С.242.

2.3. Класифікація чинників розвитку форм просторової організації бізнесу

Активізація дії глобальних чинників на регіональному рівні призвела до того, що регіон або територіальна громада, визначаючи розміщення підприємств, не є головними суб'єктами економічної діяльності, на місце ключової ролі загального потенціалу регіону приходять мотиви та стимули досягнення цілей глобальних чинників розвитку: інвесторів, власників, акціонерів¹⁸³. Однак, саме на регіональному рівні закладена успішність реалізації економічних та інвестиційних проектів, що визначається низкою ендогенних чинників росту. Необхідність формування ефективного механізму регулювання просторовою організацією економіки шляхом створення сучасного інструментації оцінки стану соціально-економічного розвитку регіону полягає у врахуванні впливу фундаментальних чинників та розробці рекомендації щодо можливості посилення їх позитивної дії.

До нових форм просторової організації економіки, які виникають під впливом глобалізаційних чинників, слід віднести галузеві кластери, мережі просторових економічних систем, каркасних структур, центрів та сфер економічної діяльності¹⁸⁴.

Всі ці нові форми ПОБ відповідають основним положенням теорій регіонального розвитку, які постійно еволюціонують та доповнюються новими чинниками регіонального розвитку. Потреба у класифікації чинників, що беруть участь і появу та розвитку форм ПОБ зумовлена як теоретичною, так і практичною метою. Виокремлення домінуючого чинника появи та розвитку ПОБ сприятиме кращому розумінню механізму його регулювання (державного, ринкового та саморегулювання).

Протягом історичної еволюції людства при організації господарства домінували різні чинники. Так, основними з теорій, які розкривають умови просторової організації господарства є теорії локалізації, теорії регіонального розвитку, теорії нової економічної географії, теорії інновацій, теорії ендогенного розвитку, теорії сталого розвитку тощо.

Як зазначає П. Гаєвський, оптимальна алокація чинників виробництва не означає їх рівномірного розподілу, про що зазначали ще Ф. Перру, Г. Мюрдаль, Н. Кальдор. Цей погляд поділяє більшість вчених прихильників теорії зовнішньої торгівлі, теорії нової економічної географії (НЕГ) (П. Кругман, М. Фуджіта, Г. Оттавіано, В. Малоні та ін.). Репрезентативним судженням цієї групи дослідників є те, що при концентрації інвестицій приватного сектору в кількох центральних осередках, одночасно економічний ріст і зайнятість були б вищі, ніж за умов впровадження вирівнювальної регіональної політики¹⁸⁵.

¹⁸³ Шевцова В.И. Трансформация пространственной организации экономики Украины в современных условиях, 2012, С.347. URL: <http://jbsec.donnu.edu.ua/article/viewFile/564/581>

¹⁸⁴ Там само, С. 348.

¹⁸⁵ Gajewski P. Ekonomiczne efekty polityki regionalnej. Gospodarka Narodowa 2007. №213 (1-2), S. 60.

Нова теорія міжнародної торгівлі та НЕГ пропонують багато додаткових залежностей між поляризацією економічного розвитку та економічним зростанням цілої держави, однак до певної межі¹⁸⁶.

Отже, визначення головних чинників економічного росту формує різні теорії регіонального розвитку, важливо, що при додаванні нових чинників до теорій, їх взаємодія не виключає одна одну¹⁸⁷.

Поява теорій локалізації (ТЛ) передує у часі теоріям регіонального розвитку. Вони виникли наприкінці 19-го поч. 20 ст. і розвивалися за двома напрямками: 1) загальна ТЛ, 2) галузева ТЛ. До цього часу єдиної загальної теорії ТЛ не створено, натомість у галузевому аспекті існують дві достатньо сформовані теорії: теорія локалізації сільського господарства та теорія промисловості¹⁸⁸. А. Вебер (1909) розкрив у своїх працях поняття ізотропного простору, розглядав економічну активність в умовах досконалої конкуренції, сталого попиту на продукцію, сталих витрат на неї. Єдиним чинником, що визначає ціни на продукцію вважав транспортні витрати. В. Крісталлер підняв проблеми локалізації розселення, розглядав гомогенний простір, з однаковими транспортними витратами, визначив оптимальну геометричну конфігурацію економічної діяльності – шестигранник, суть якої зводилась до доступності центрального місця та рівня його обслуговування. Одиниці вищого рангу є найменш чисельними в ареалі, але виникають при найвищій кількості населення в населеному пункті. Тому пропонують ширшу гаму товарів та послуг, в той час осередки нижчих рангів займають більшу площу, меншу кількість населення та обмежений попит товарів та послуг. У праці А. Льоша виникає новий підхід до проблеми локалізації господарської діяльності: головними чинниками детермінації локалізації стає попит та величина ринку, а не місце доступу до сировинних баз. На думку А. Льоша оптимальна локалізація відповідала максимізації прибутку, або місцю, де доходи перевищують витрати. В. Ізард на основі моделі Льоша створив динамічну версію моделі на основі рівного доступу регіонів до сировини, транспортної мережі і можливостей виробництва. В якості оптимальної локалізації визначав найменші транспортні витрати.

Модель Г. Готеллінга так тлумачить феномен просторових кварталів (дистриктів): якщо існують два підприємства, що виробляють однакові блага, то повинні бути розміщені поряд¹⁸⁹. Модель промислового виробництва Е. Гувера пропонує три види переваг агломерації, а саме: переваги збільшення рівня виробництва компанією, переваги тісного розташування промислових підприємств, що належать до галузі, і переваги, що впливають з тісного розташування заводів, що належать до різних галузей

¹⁸⁶ Gajewski P. Ekonomiczne efekty polityki regionalnej. *Gospodarka Narodowa* 2007. №213 (1-2). S.59-80, s.61.

¹⁸⁷ Piętaк Ł. Przegląd teoretycznych koncepcji rozwoju regionalnego. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica*. 2014. Vol.5, No 306, S.5.

¹⁸⁸ ¹⁸⁸ Piętaк Ł. Przegląd teoretycznych koncepcji rozwoju regionalnego. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica*. 2014. Vol.5, No 306, S.5., S.10.

¹⁸⁹ Там само, S.11.

промисловості. За Е.Гувером основними фундаментальними чинниками вибору місця локалізації промислового підприємства є легший доступ до засобів виробництва, низькі транспортні витрати та переваги від близькості ринків збуту. Ці чинники мають географічний вимір.

У моделі В. Гендерсона є спроба виявити які сили беруть участь у формуванні міст: доцентрові сили, пов'язані з концентрацією економічної діяльності та відцентрові сили, що розуміються як експлуатаційні витрати у великому місті: забруднення навколишнього середовища, вищі ціни на оренду житла або дорожчий транспорт. У підсумку: теорії локалізації господарської діяльності містять низку недоліків. Перш за все, вони не враховують структурних змін, що відбуваються в промисловості. У 1960-х роках багато країн пережили процес динамічного економічного зростання. Часто окремі підприємства були замінені великими корпораціями. Тому припущення про існування одного підприємства в окремому просторі вже не відповідало реаліям економічного життя. У випадку вибору місця для великих промислових підприємств, близькість отримання сировини та дешева робоча сила поступається місцем іншим чинникам, таким як поява зовнішніх та внутрішніх переваг або можливість злиття та кооперації. По-друге, класична теорія локалізації повністю абстрагується від впливу поведінки людського чинника. Теорії припускають, що підприємець приймає рішення як раціональна людина «*homo economicus*». Теорії не враховують ситуацію, коли раціональні рішення не пов'язані з пошуком рішень, що гарантують максимальний прибуток. Адже іноді відсутність можливості прийняття оптимальних рішень може бути обумовлено обмеженнями доступу до інформації¹⁹⁰.

Крім того, класичні теорії локалізації зумовлюють проблему вибору найбільш вигідного місця, яке гарантує найнижчі транспортні витрати. У той же час вони не бачать можливості свідомого вибору місця розташування на менш сприятливому місці. Класичні теорії локалізації не враховують природу окремих видів економічної діяльності. Оптимальні умови розташування підприємств металургії можуть відрізнитися від оптимальних для суб'єктів хімічної промисловості.

Поряд з теоріями локалізації та теоріями регіонального розвитку розвинулася класична теорія зовнішньої торгівлі, яка має низку недоліків, оскільки окрім порівняльних переваг між країнами та доступності до ресурсів не враховує чинники торгівельного обміну між високорозвиненими країнами.

Теорія нової економічної географії виникла у 90-х рр. ХХ ст. Головним надбанням є виявлення причин концентрації промислового виробництва в системі «центр-периферія» та поєднанням теорії локалізації та теорій регіонального розвитку з новими компонентами. Науковці визначають п'ять ознак що описують модель нової економічної географії: 1) зростаючу економію на масштабі; 2) недосконалу конкуренцію; 3) витрати торгівлі; 4)

¹⁹⁰ Piętaк Ł. Przegląd teoretycznych koncepcji rozwoju regionalnego. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica*. 2014. Vol.5, No 306, S.12.

ендогенний характер локалізації бізнесу; 5) локалізація попиту¹⁹¹.

На думку П. Кругмана, розташування господарської діяльності в просторі є результатом наявності двох протилежних сил: сили агломерації (доцентрових сил), тобто доцентрових сил і відцентрових сил, тобто відцентрових сил. Відцентрові сили можуть включати труднощі: перенаселення, забруднення довкілля, немобільний характер чинників виробництва. Доцентрові сили відповідають за ефект поляризації, впливають на переміщення робочої сили і самого виробництва до центру агломерації. Таким чином, економія масштабу, зовнішні вигоди Маршалла, транспортні витрати і вплив розміру ринку, а саме зв'язок між попитом і прямими зв'язками та зворотні зв'язки, впливають на інтеграцію промисловості регіону. Д. Пуга розвинув теоретичну модель НЕГ, ввівши еластичність пропозиції праці як чинник, що визначає різницю в структурі продуктивності між різними регіонами та припустивши можливість переміщення робітників між секторами. Тому промислові та сільськогосподарські сектори повинні конкурувати за співробітників. Такі чинники, як економія масштабу, транспортні витрати або міграція, визначають появу доцентрових сил, що визначають концентрацію промисловості у великих містах. Лише зменшення транспортних витрат дає промисловості шанс досягти віддалених від центру районів¹⁹².

Крім моделей, що стосуються основних положень НЕГ, було також розроблено ряд робіт, які вказують на важливість інших змінних, що визначають концентрацію промисловості в регіоні: переваги географічного положення регіонів, рівня людського капіталу або технологічного прогресу.

Зустрічаються роботи, у яких серед чинників НЕГ аналізують розмір локального ринку, доступність зовнішніх ринків, рівні спеціалізації та диверсифікації економіки¹⁹³. Нам імпонує акцент уваги теорії на ринкових механізмах та чинниках, що впливають на прийняття рішень щодо розміщення виробництв та розселення населення (щільність населення, ринковий потенціал, тощо). Однак окремі недоліки цієї теорії не применшують дії ключових чинників просторової динаміки розвитку форм ПОВ, які зазнають трансформацій у процесі свого природного поступу.

Серед критиків НЕГ Р. Мартін зауважує, що нова концепція регіонального розвитку П. Кругмана не є «ною» та аж ніяк не «географією». Мартін підкреслює, що НЕГ не враховує інші чинники, що визначають еволюцію регіону, такі як: інституції, людський капітал або технічний прогрес. Представлені моделі в основному показують один принцип. На перших етапах регіональної інтеграції промисловості переважають доцентрові й поляризаційні сили, що сприяють концентрації

¹⁹¹ Piętaк Ł. Przegląd teoretycznych koncepcji rozwoju regionalnego. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica*. 2014. Vol.5, No 306, S.16.

¹⁹² Там само, С.17.

¹⁹³ Трубехина И.Е. Факторы пространственных различий производительности труда на муниципальном уровне в обрабатывающей промышленности (на примере Сибирского федерального округа) *Региональная экономика: теория и практика*. 2015. 11 (386). С.49-62.

промисловості у визначеному просторі. Тільки з часом, у пошуках скорочення витрат, починають набувати значення нові, периферійні місця з нижчими рівнями оплати праці. Тоді домінують доцентрові та дисперсійні сили, що переносять промисловість у віддалені регіони¹⁹⁴. Хоча згідно теоретичним положенням НЕГ ефекти розміру ринку можуть проявлятися у легшому доступі до проміжних товарів для виробників, спрощенні узгодження попиту та пропозиції на ринку праці та швидкому поширенні інформації, яка сприяє появі інновацій¹⁹⁵, що безумовно неможливо без присутності розвинених формальних та неформальних інститутів, що призводять до появи інновацій.

Наступною теорією регіонального розвитку в науковій еволюції є теорія гнучкого виробництва і спеціалізації та інших ендогенних чинників регіонального розвитку. Ця теорія гнучкого виробництва і спеціалізації передбачає розсіювання (деконцентрацію) виробничої діяльності і відноситься до промислових районів Маршала¹⁹⁶. Однак емпіричні дослідження іноземних авторів довели, що економічне зростання, яке відбулося в різних регіонах світу, базувалося на географічно концентрованих мережах малих і середніх підприємств. Тобто, головним чинником економічного зростання є *співпраця* малих та середніх підприємств.

На початку 1990-х років М. Портер створив концепцію промислових кластерів, яка посилалася на Маршалівську концепцію про промислові райони. М. Портер визначає кластер як сукупність компаній, що характеризуються конкурентоспроможністю і високорозвинутою спеціалізацією на основі чотирьох елементів, які дають конкурентну перевагу кластерам: це умови попиту, тобто попит з регіонального ринку та можливість конкуренції на зовнішніх ринках; акумулювання чинників виробництва; стратегія конкуренції між компаніями; концентрація суміжних галузей, формування мережі співпраці, а також конкуренція. Подальші дослідження спрямовані на розвиток регіонів на ендогенних чинниках. В основі такого підходу до регіонального розвитку лежить припущення, що існує багато чинників, що обумовлюють економічний розвиток, які можуть змінюватися в залежності від регіону: географічне положення, якість інституцій або етика суспільства; використання НТП; соціальний капітал; довіра і норми локальної громади; інновації; соціальний капітал; соціальні (інфраструктурні) інвестиції (Дарсі, Джуїзанні, Дж. Фільд, Р. Флоріда, Дж. Колеман, Р. Патнем, А. Гіршман)¹⁹⁷.

¹⁹⁴ Piętaк Ł. Przegląd teoretycznych koncepcji rozwoju regionalnego. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica*. 2014. Vol.5, No 306, S.19.

¹⁹⁵ Трубехина И.Е. Факторы пространственных различий производительности труда на муниципальном уровне в обрабатывающей промышленности (на примере Сибирского федерального округа). *Региональная экономика: теория и практика*. 2015. 11 (386), С.59.

¹⁹⁶ Piętaк Ł. Przegląd teoretycznych koncepcji rozwoju regionalnego. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica*. 2014. Vol.5, No 306, S.20.

¹⁹⁷ Там само, S.21-22.

Найновішою концепцією регіонального розвитку є стратегія інтелектуальної (розумної або smart) спеціалізації (Д. Форей). Інтелектуальна спеціалізація насамперед є зміцненням потенціалів у сфері досліджень і розробок на регіональному рівні. Концепція відноситься до ендогенної теорії регіонального розвитку, згідно з якою регіональний розвиток базується на накопиченні чинників виробництва та знань. У випадку концепції «розумної» спеціалізації стратегія ендогенного розвитку може мати дві форми: 1) збільшення ендогенних ресурсів, за рахунок витрат на освіту, дослідження та розвиток; 2) просування регіону, покращення мережі комунікації або приватизації державних підприємств¹⁹⁸.

Потреба державного регулювання зумовлена двома цілями: досягнення більш високої динаміки економічного зростання на національному рівні зменшення диспропорцій між регіонами. Як видно, ці цілі суперечливі. Збільшення динаміки економічного зростання, як правило, відбувається в багатих регіонах, забезпечених чинниками виробництва, що сприяє зростанню регіональних відмінностей, а не їх зменшенню.

Теорії регіонального розвитку добре пояснюються механізмами економічного зростання та процесом створення міжрегіональних нерівностей. Кожна теорія вносить до аналізу низку чинників, але лише їх цілісність дозволяє створити загальне бачення регіонального розвитку. Відмінності, що відбуваються між окремими теоріями, виникають не тільки з припущень, але і з ролі, віднесеної окремим чинникам росту. Наприклад, деякі теорії описують екзогенні чинники, в той час як інші теорії вбачають основи регіонального розвитку в ендогенних чинниках. Крім того, низка теорій регіонального розвитку бачать причини динамічного розвитку окремих сфер в поляризації економічної діяльності, розвинутій інфраструктурі або в ресурсах людського капіталу¹⁹⁹.

Відсутність достатньої інформації для прийняття рішень щодо регулювання просторової організації економічної діяльності, обмеженість можливостей ідентифікації та оцінки впливу ключових чинників розвитку, не дозволяє досягнути необхідного рівня обґрунтованості рішень з розвитку регіональної економіки. Саме з метою визначення впливу чинників на просторову організацію економіки слід застосувати прийом класифікації, яка передбачає виділення серед різноманітних чинників за певною класифікаційною ознакою.

Серед чинників просторової організації бізнесу, яких є безліч, й протягом суспільного розвитку НТР виникають нові, насамперед слід виділити *три базові групи за сферою їх походження* (природно-географічні, соціально-економічні та інституційні):

1) *природно-географічні* (економіко-географічне положення, транспортне положення, особливості рельєфу, доступність до головних транспортних магістралей, виходу до моря, наявність природних ресурсів на території та доцільність їх видобування);

¹⁹⁸ Piętaк Ł. Przegląd teoretycznych koncepcji rozwoju regionalnego. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica*. 2014. Vol.5, No 306, S. 22.

¹⁹⁹ Там само, С.23.

2) *соціально-економічні* (міжнародний поділ праці, близькість до світових ринків, діяльнісно-видова структура економіки, інноваційна система, раціональна зайнятість населення, рівень доходів населення, вікова й демографічна структура, народжуваність, міграційна активність населення (просторова мобільність робочої сили), рівень освіти, якість життя населення, транспортне забезпечення, розподіл інвестицій, забезпеченість кваліфікованими кадрами, охорона довкілля, охорона здоров'я, рівень економічної безпеки та ін.);

3) *інституційні* (нормативно-правове забезпечення діяльності бізнесу, адміністративний статус поселення, верховенство права, дотримання традицій та норм у веденні господарства, рівень довіри, громадянська активність, НТП, готовність до інновацій, розвиненість неформальних інститутів у суспільстві, рівень корумпованості державних службовців тощо)²⁰⁰.

Вчені Ю. Стадницький та Ю. Стадницька пропонують розглядати комплексний чинник – державне регулювання. Адже, шляхом цілеспрямованого впливу на просторову організацію економіки (заборона виробництва певних видів продукції у певних зонах, запровадження обов'язкових схем розміщення потенційного виробництва, економічне та маркетингове стимулювання вибору бажаного для держави місця виробництва) держава намагається виконувати економічні, техногенно-екологічні завдання з позиції національної безпеки. При оцінюванні чи обґрунтуванні правильності розміщення господарської діяльності цей чинник рекомендують розглядати за його окремими проявами, одними з яких є запобігання руйнівній конкуренції від хаотичного розміщення та державна політика щодо безпеки²⁰¹. Такий підхід науковців зумовлений дуальним розумінням сутності дії чинників на формування та розвиток форм ПОБ, яке вони пропонують називати «сіамськими» парами: внутрішній чинник розміщення (відповідна властивість сторони «господарська діяльність») – зовнішній чинник розміщення (відповідна властивість сторони «місце»)²⁰².

Додаткового й детального дослідження потребує аналіз соціально-економічних чинників, адже істотний вплив на характер розміщення виробництва мають і самі форми його суспільної просторової організації на засадах концентрації, спеціалізації, кооперування і комбінування та ін. Окрім того в основі утворення нових та модернізації старих форм ПОБ лежать територіально-структурні процеси: концентрація-деконцентрація, агломерування-деагломерування та інших у поєднанні з інноваційними потребами бізнесу у впровадженні нових бізнес-моделей для максимізації прибутку, виходу на нові ринки збуту тощо. Вдосконалення цих форм

²⁰⁰ Щеглюк С.Д. Взаємозв'язок просторової організації бізнесу та міського розселення населення. Проблеми регіоналістики: минуле, сучасне, майбутнє: тези наук.-практ. Інтернет-конф. (3 березня 2017 р.). К.: КНЕУ, 2017, С.254.

²⁰¹ Стадницький Ю.І., Стадницька Ю.Ю. Чинники розміщення господарської діяльності: державне запобігання руйнівній конкуренції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2011. №720, С.416.

²⁰² Стадницька Ю.Ю. Методичні підходи до ідентифікації чинників розміщення господарської діяльності у містах з метрополійними функціями. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013, Вип. 2(100), С. 247.

зумовлює зростання виробничої потужності підприємств, розмірів сировинних і паливно-енергетичних баз в регіоні, а також сприяє раціональній просторовій організації економіки, яка базується на ефективному використанні власного потенціалу.

Класифікація чинників просторової організації бізнесу за характером дії на економічний простір України дала змогу виділити чинники традиційного та новітнього характеру дії (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Класифікація чинників просторової організації бізнесу за характером дії на економічний простір України*

Традиційні	Новітні
<p>Ресурсні (земля, сировина, технологічне устаткування, кваліфікована робоча сила, фінансовий потенціал, підприємницький хист); Економічні (територіальний поділ праці, територіально-галузева структура економіки, ринок праці); Транспортні (розвинена транспортна мережа, доступ до різних видів транспортних перевезень); Соціальні (зайнятість населення, підприємницький капітал, соціальна відповідальність); Геополітичні (лобіювання та протекціонізм економічної діяльності, лібералізація та дерегулювання економічної діяльності, міжнародна співпраця, формування іміджу держави).</p>	<p>Економічні: формування нової моделі розвитку економіки інноваційного типу; мобільний ринок праці та ресурсів; диверсифікація виробництва; гнучкість економічної структури. Інфраструктурні: Інтернет, комунікаційно-інформаційна мережа, інституційно-ринкові структури (банки, біржі, страхові компанії, венчурні фонди, краудфандингові та краудсорсингові компанії та ін.). Екологічні: імператив сталого розвитку економіки; домінування «зеленої економіки», циркулярна економіка. Соціально-культурні: соціально-психологічний клімат населення території, креативність. Інформаційні: формування Інтернету речей (IoT) та Інтернету всього (IoE), культура ведення бізнесу, захист інформації та прав споживачів. Законодавчі: зміни національного, регіонального, місцевого законодавства; здатність до саморозвитку економічних систем (фрактали). Глобалізаційні тренди: формування системи міжнародних інститутів та інституційних платформ; динамічне запровадження й поширення інновацій, зростання впливу соціальних мереж; кастомізація (індивідуалізація) товарів та послуг, формування Big Data, трансформація підприємницької культури («бірюзові організації», «шерингова економіка»: Uber, Airbnb, BlaBlaCar та ін.), аутсорсинг та фрілансерство; скорочення життєвого циклу продукції, трансформація каналів та способів постачання (логістика, електронна торгівля).</p>

*Джерело: розробка автора.

Глобалізація: їй притаманна подвійна дія: розширення економічного простору, скорочення транзакційних витрат, підвищення мобільності чинників виробництва, прискорення соціально-економічного розвитку регіону; додатковий імпульс збільшення просторової неоднорідності.²⁰³

Проявляється дія чинника глобалізації теж подвійно: одні регіони уніфікують господарську діяльність за прийнятими світовими стандартами, а інші – на основі поєднання глобального та локального забезпечують власні

²⁰³ Овчинников В.Н., Колесников Ю.С., Кетова Н.П. Модернизация пространственной организации экономики российских регионов: Учебное пособие. <https://port-u.ru/soderganiekok>.

конкурентні переваги, які полягають у: географічному положенні території, соціальному капіталі, іміджі регіону тощо. Науковці В.Н. Овчинников, Ю.С. Колесніков та Н.П. Кетова сформуvalи парадокс: за умов конкуренції її суб'єкти стають все більш глобальними, конкурентні переваги – все більш локальними, а їх капіталізація формує інноваційну додаткову ренту²⁰⁴.

Регіоналізація: діє на виявлення і збереження регіональної та локальної ідентичності певних територій. Різноманіття національних та культурних особливостей економічної діяльності забезпечує виживання населення (стратегія ізоляції), а з іншого боку є тим багатством, яке забезпечує генетичну стійкість суспільства.

Глокалізація: поєднання локального та глобального у певному місці простору для посилення місцевих характеристик з світовими задля утворення нових форм ПОб. Під глокалізацією слід розуміти такий синтез протилежних за дією процесів – глобалізації та локалізації, під впливом якої відбувається трансформація міжнародних економічних відносин, динамічний ріст локальних економічних потоків (фінансів, інвестицій, міграцій, інформації, технології, енергії) та посилення конкурентної боротьби в світових масштабах між ТНК, національними державами та надрегіональними економічними утвореннями.

Зазначимо, що дія вищенаведених чинників є визначальною, на практиці часто зустрічається в поєднанні одночасних дій різних сил, завдяки чому створюються певні виклики та передумови для сприяння чи протидії підприємництву. Поліморфізм впливає на ущільнення економічного простору регіону, сприяє поліцентризму та безперервній модернізації й трансформації форм під дією нових та традиційних чинників. У історичному аспекті трансформації призводять до відмирання старих та появи нових форм ПОб, що у науковій літературі називають метаморфозами.

Розкриємо дію окремих чинників з огляду на можливість чи неможливість утворення та розвитку форм ПОб (табл. 2.4).

Інституційні чинники характеризуються також певними ефектами, впливом на стейкхолдерів при утворенні та розвитку форм ПОб, до яких належать: населення, державна та місцева влада, підприємці, інвестори. Найважливішими ефектами для населення у контексті забезпечення вищої якості життя та підвищення участі у розвитку регіону є:

- підвищення рівня доступу до інформаційних баз даних органів влади через Інтернет;
- розширення участі громадян у публічному управлінні;
- зниження трансакційних витрат, пов'язаних із взаємодією з контролюючими органами;
- збільшення кількості робочих місць та доходів населення.

Для державних та місцевих органів влади ефекти реалізуються у: зниженні трансакційних витрат розвитку економіки, пов'язаних з участю у державно-приватному партнерстві; підвищенні рівня довіри громадян до влади; підвищенні рівня конкурентності, інноваційності та інтегрованості економіки регіону в національне та світове господарство.

²⁰⁴ Овчинников В.Н., Колесніков Ю.С., Кетова Н.П. Модернізація просторової організації економіки російських регіонів: Учебное пособие. <https://port-u.ru/soderganiekok..>

Характеристика дії чинників-мотиваторів та дестимуляторів утворення форм ПОб*

Група чинників	Стимулятори	Дестимулятори
Інституційні (Законодавчі)	Законодавчі заходи, що стимулюють виробничу інтеграцію, локалізацію та концентрацію у певному місці; надання пільг та заходів з підтримки бізнесу (субсидій, відведення землі тощо). Надання легітимності та прозорості діяльності новоутворених та діючих форм ПОб, підтримка МСП. Становлення і розвиток нових видів економічної діяльності.	Обмеження та державні регулятори, що гальмують ділову активність, лобізм відносно певних бізнесових груп, протекціонізм тощо. Тіньова діяльність бізнесу, корупційні схеми; перехід до архаїчного інституційного середовища, недотримання норм права (поява девіантних форм ПОб).
Соціальні	Суспільна підтримка та позитивна думка громадськості щодо залучення певних форм ПОб на територію, збільшення зайнятості населення, підвищення продуктивності праці, налагодження корпоративної соціальної відповідальності. Синергія, самоорганізація, потреба у координації та синхронізації процесів, взаємодоповнення, здатність до проактивної поведінки в формі ПОб.	Спротив змінам у зайнятості, порушення поведінкових стереотипів (зайнятість та мотивація до праці для поколінь X, Y, Z є різною)
Організаційно-управлінські	Гнучкість організаційних структур; демократичний стиль управління; переважання горизонтальних потоків інформації, децентралізація управління, комунікація на засадах «win-win» (на принципах партнерства та балансу інтересів). Висока якість бізнес-середовища регіону, що сприяє різним формам ПОб	Консервативність та централізація, домінування вертикальних напрямів інформаційних потоків, міжвідомча замкненість, трудність у міжгалузевих комунікаціях та узгодженні інтересів учасників бізнес-груп. Рейдерство та криміналізація ділової активності. Опортуністична поведінка влади та бізнесу.
Техніко-економічні	Резерв фінансових засобів, розвинена інфраструктура, сприяння інноваційній діяльності. Інвестиційний потенціал	Брак фінансових засобів та відсутність резервних потужностей, домінування інтересів поточного виробництва. Інвестиційні ризики.

*Джерело: розробка автора.

Для бізнесу позитивні ефекти від впровадження чинників інституційного характеру визначаються: зниженням трансакційних витрат на ринку; підвищення конкурентоспроможності від участі в перспективних формах просторової організації бізнесу, використання потенціалу його соціалізації; підвищенням рівня інноваційності бізнесу, розвиток людського капіталу, соціалізація бізнесу; освоєнням нових ринків, у т.ч. глобальних²⁰⁵.

Обмеженнями створення форм ПОБ (чинниками-дестимуляторами) є: брак фінансових ресурсів, юридичні умови діяльності бізнесу, мобільність ресурсів та капіталу. Аналіз змісту груп чинників дозволив сформулювати їх змістовно-функціональну характеристику (табл. 2.5.).

Таблиця 2.5

Змістовно-функціональна характеристика чинників формування та розвитку форм ПОБ

	Групи чинників			
	Природні (базові)	Технологічні	Інституційні	Соціальні
Зміст	Геоекономічна позиція (положення відносно внутрішніх та зовнішніх ринків, логістично-транспортних мереж, центрів прийняття рішень), ресурси (природні, економічні, трудові)	Ступінь освоєності сучасних технологій, інфраструктурна оснащеність, інноваційно-креативний потенціал населення	Ступінь сформованості інститутів – правил, норм (регуляторів) та інституцій, що генерують підприємницький потенціал території, а також провадять відповідну політику (регуляторну, податкову, митну, тарифну, валютну, промислову, просторову тощо)	Визначення відповідності форм ПОБ ментальності та творчому потенціалу населення території, здатність генерувати інновації, підвищувати рівень фахової компетентності
Функції	Формування вихідних параметрів відмінностей території за диференціацією природних умов та ресурсів	Можливості подолання природних обмежень території шляхом активізації розвитку технологій	Визначення обмежень (нормативної бази) просторового розвитку та ефективності діяльності інституцій	Коли форма ПОБ та її інституційна структура відповідають інтелектуальному потенціалу – досягається значний синергетичний ефект.

*Джерело: розробка автора.

Внаслідок того, що різні форми здатні вмонтовуватися в механізми суспільного відтворення, породжуються тенденції самоорганізації, які

²⁰⁵ Волошина Е.Ф. Роль институциональных факторов в развитии экономики региона. *Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал)*. 2014. №5 (37). URL: www.sisp.nkras.ru.

виражаються у появі природних стихійних процесів, що діють на системи оточуючого світу, в результаті яких відбувається виникнення якісно нових цілісних утворень, підтримка їх рівноважного (гомеостатичного) стану, а також їх самовдосконалення і саморозвиток шляхом накопичення та використання нового досвіду»²⁰⁶.

Отже, чинники формування та розвитку форм ПОБ перебувають у тісному зв'язку з їх цілями утворення форм ПОБ: доступ до ресурсів, технологій і нових ринків для утворення синергії компетенцій і потенціалу різних ринкових агентів, обміну знанням й підвищення можливості впливу на зовнішнє, щодо форми ПОБ оточення, підвищення конкурентності продукту, вихід на нові ринки збуту тощо²⁰⁷. А тому класифікація чинників розвитку форм ПОБ є для кожного випадку прийняття рішення про їх підтримку чи ліквідацію, трансформацію є індивідуальною, залежить також від регіону, сфери економічної діяльності та стратегії економічного розвитку.

2.4. Методичні підходи до визначення потенціалу просторової інтеграції бізнесу в регіоні

Просторова інтеграція бізнесу (ПІБ) є дієвим важелем стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів. Провідні інноваційно розвинуті країни світу (Швеція, Великобританія, Швейцарія, США, Фінляндія та ін.) ефективно використовують цей важіль. Свого часу в Україні було утворено 12 спеціальних (вільних) економічних зон, зареєстровано 19 наукових парків, 35 індустріальних парків, 16 технопарків, понад 50 кластерів²⁰⁸. Разом з тим, внаслідок правових та організаційних прорахунків формування форм ПІБ у регіонах, їх діяльність досі не стала каталізатором росту економіки.

Згідно з даними The Global Competitiveness Report 2016-2017²⁰⁹, Україна за рівнем співпраці ключових учасників ПІБ, університетів та промисловості, в дослідженнях та розробці знаходиться на 57 з 138 країн світу. Тоді як за станом розвитку кластерів наша країна посідає 114 місце серед 141 країни світу, згідно з даними The Global Innovation Index 2017²¹⁰. Рішення про створення та розвиток форм ПІБ мають бути наукового обґрунтованими та враховувати особливості регіону. З огляду на це, проблематика розроблення методичного підходу до оцінювання потенціалу

²⁰⁶ Довгий О.С. Зональні технологічні утворення як урбаністичний феномен сучасної відкритої економіки. *Стратегія розвитку України : науковий журнал. Економіка. Соціологія. Право.* С.60.

²⁰⁷ Ялдин І.В. Передумови виникнення та сутність поняття «інтегрована структура бізнесу». *Проблеми економіки.* 2010, №2, С.61.

²⁰⁸ Інноваційна діяльність та трансфер технологій / Міністерство освіти і науки України. URL: <http://mon.gov.ua/activity/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-texnologij>; Індустріальні парки в Україні / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=6463d3ba-aa13-4e54-8db9-0f36642c43d9&tag=IndustrialniParkiVUkraini>.

²⁰⁹ The Global Competitiveness Report 2016-2017. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1>.

²¹⁰ The Global Innovation Index 2017. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report#>.

регіону щодо можливості формування та розвитку на його території форм ПІБ є актуальною та потребує подальшого ґрунтового дослідження.

Як показала світова практика, оптимальною формою ПІБ в регіоні, яка максимально сприяє підвищенню конкурентоспроможності територій, є кластерні утворення. Перевагами кластерів є: забезпечення сприятливого середовища для розвитку інноваційної діяльності в регіонах, залучення інвестицій, вузькогалузева спеціалізація, активізація розвитку малого бізнесу, виробництво конкурентоспроможної продукції, міжгалузева кооперація. До прикладу, приблизно 38% зайнятого населення ЄС працює на підприємствах, що входять до складу кластерів²¹¹. Звідси лівова частка міжнародних і вітчизняних методик оцінювання потенціалу регіонів для розвитку ПІБ розглядається крізь призму можливостей формування галузевих кластерів²¹².

Серед зарубіжних дослідників теоретико-прикладних аспектів кластеризації варто виділити: К. Антонеллі, Р. Блешфілда, Р. Брауна, Д. Джекобса, М. Джона, Б. Лоусбі, Дж. Кука, М. Перрі, О. Соулвелла та ін., а серед вітчизняних – В. Базилюка, Н. Балабанову, М. Бутка, М. Войнаренко, В. Гейця, В. Залуцького, М. Мельник, Н. Мікулу, В. Нусінова, Д. Стеценка, Л. Федулову, Н. Щуру та ін. Разом з тим, «батьком» кластерного підходу заслужено вважають М. Портера. Він запропонував методику, згідно з якою сфери діяльності на основі коефіцієнту локалізації поділяються на

²¹¹ Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support. URL: http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf.

²¹² Бутко М. П., Самійленко Г. М. Методичні аспекти кластеризації промислового комплексу регіону. Економіка та держава. 2010. № 2/2010. С. 38-43; Ермишина А. В. Конкурентоспособность региона: методика оценки потенциала кластеризации. URL: <http://www.citystrategy.leontief.ru>; Ковров Г.С. Методические аспекты кластеризации базовых отраслей промышленности экономики региона. Проблемы современной экономики. 2014. № 4(52). С. 51-53; Макаренко М.В. Управління економічним потенціалом регіону як основою формування конкурентних переваг регіону. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 4 (130). С. 217–224; Melnyk M. Conceptual approaches and applied aspects of spatial and functional analysis of metropolisation processes in the region. Economic Annals-XXI (Економічний часопис-XXI), issue: 11-12 / 2014, pp: 80-84, on www.ceeol.com; Мікула Н.А., Базилюк В.Б. Сучасні підходи до визначення сутності та класифікації кластерів. Наукові записки. Львів : УАД, 2011. № 1. С. 138-145; Нусінов В.Я., Шура Н.О. Удосконалення методики оцінки економічного потенціалу підприємства з використанням потенціальних галузевих кластерів. Вісник ЖДТУ, 2017. № 3 (81). С. 80–88; Павлов К.В., Растворцева С.Н., Череповская Н.А. Методический подход к идентификации потенциальных кластеров в региональной экономике. Региональная экономика: теория и практика. 2015. № 10(385). С. 15-26; Портер М. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость. М.: Альпина Бизнес Букс. 2005. 654 с.; Посібник з кластерного розвитку. Україна: Послуги з підтримки МСП в пріоритетних регіонах. Державний Комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва. К.: 2006. 38 с.; Просторові форми організації бізнесу в Україні: тенденції, перспективи та механізми розвитку: наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів, 2018. 106 с.; Растворцева С.Н., Снитко Л.Г., Череповская А.Н. Методика оценки экономического потенциала для развития кластеров. Дайджест-Финансы. № 9(225). 2013. С. 18-29.; Трофимова О.М. Методические рекомендации по выявлению и анализу кластеров в экономике старопромышленного региона. Вопросы управления. 2011. Выпуск № (15). С. 108-114.; Ярема І. І., Босак А. О. Кластеризація регіону: сутність і методика оцінювання. Вісник НУ «Львівська політехніка». 2008. № 635. С. 225-231; Naviernikova K. Srovnalnikova P., Jansky V. Identification of clusters' potential in regions. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 7 (169). С. 236–244.

географічно концентровані і розташовані повсюдно. Критерієм кластеру обрано зайнятість населення понад 1 тис. ос.²¹³ Запропонована методика була успішно апробована і розвинута як в США, так і європейських країнах. На основі методики М. Портера розроблена канадська методика визначення кластерів, згідно з якою, виходячи із значень показника локалізації за кількістю зайнятих, здійснюється розподіл сфер діяльності на торгові, локальні і природно-ресурсні²¹⁴.

З методичної точки зору, виявлення кластерів у регіоні можна здійснювати за допомогою якісних (збір якісної інформації) і кількісних (економічне моделювання) методів, а також шляхом поєднання цих методів. Серед науковців найбільшої популярності набрали такі кількісні методи визначення кластерів: таблиці «витрати-випуск», коефіцієнт локалізації, коефіцієнт *Gini*, індекси Ellison-Glaeser і MS Maurel-Sedillot, Shift-Share метод.

Експерти Єврокомісії з нагляду за розвитком малого і середнього бізнесу використовують підхід «зверху-вниз», який полягає у виділенні регіональних кластерів через просторову локалізацію галузевого, як правило, експортно орієнтованого виробництва²¹⁵. Своєю чергою, Європейською кластерною обсерваторією розроблено методику виявлення та оцінювання потенційних кластерів, в основі якої лежать три базові показники: фокус (частка кластеру в загальній кількості зайнятих в регіоні), спеціалізація (коефіцієнт локалізації) і розмір (частка регіону в загальній кількості зайнятих у кластерній групі по країні)²¹⁶.

Натомість М. Бутко і Г. Самійленко запропонували методику оцінювання кластеризаційного потенціалу промислового комплексу регіону, яка складається з двох етапів: кількісна оцінка рівня потенціалу в розрізі структури промислового виробництва (ресурсного, інвестиційного, інфраструктурного, інтелектуального та інноваційного потенціалів) і якісна оцінка джерел (фактори попиту і виробництва, конкурентні переваги та ресурси, споріднені і супутні галузі)²¹⁷.

Тоді як, І. Ярема та А. Босак оцінювання потенціалу кластеризації регіону пропонують здійснювати в розрізі структурного аналізу промисловості, аналізу регіонального «ромба» і безпосереднього аналізу кластера²¹⁸. Натомість А. Єрмішина пропонує визначати кластери на основі кількісного аналізу конкурентної стійкості шляхом дослідження ринкової

²¹³ Портер М. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость. М.: Альпина Бизнес Букс. 2005. С. 438.

²¹⁴ Павлов К.В., Растворцева С.Н., Череповская Н.А. Методический подход к идентификации потенциальных кластеров в региональной экономике. Региональная экономика: теория и практика. 2015. № 10(385). С.18.

²¹⁵ Посібник з кластерного розвитку. Україна: Послуги з підтримки МСП в пріоритетних регіонах. Державний Комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва. К.: 2006. С. 9-11.

²¹⁶ Ковров Г.С. Методические аспекты кластеризации базовых отраслей промышленности экономики региона. Проблемы современной экономики. 2014. № 4(52). С. 52.

²¹⁷ Бутко М. П., Самійленко Г. М. Методичні аспекти кластеризації промислового комплексу регіону. Економіка та держава. 2010. № 2/2010. С. 43.

²¹⁸ Ярема І. І., Босак А. О. Кластеризація регіону: сутність і методика оцінювання. Вісник НУ «Львівська політехніка». 2008. № 635. С. 227.

позиції сфер діяльності регіону та якісного аналізу наявності і складу ресурсної бази, необхідної для забезпечення конкурентної стійкості сфер регіону²¹⁹.

Л. Снітко, А. Череповська і С. Растворцева виділяють сім елементів економічного потенціалу регіону для розвитку кластерів: 1) динаміка економічного розвитку регіону; 2) розвиток малого і середнього підприємництва; 3) розвиток регіональної інфраструктури; 4) система безперервної освіти; 5) структура економіки регіону; 6) включення регіону в міжнародні економічні відносини; і 7) сприятливий інвестиційний клімат²²⁰. За цими елементами запропоновано розрахунок 13 показників. Однак, недоліком такого підходу є неможливість інтегрально оцінити економічний потенціал регіону, а лиш за окремими його складовими.

М. Бойко та Г. Михайличенко у своїх працях наголошують на необхідності закладати в основу формування майбутнього кластера оцінювання потенціалу регіону/ сфери господарювання. У рамках цього підходу вони пропонують такий алгоритм: визначення співвідношення продуктивності праці та концентрації робочої сили у регіоні; оцінювання привабливості й потенціалу регіональних умов для формування кластеру; оцінювання привабливості регіонального ринку щодо формування кластерів; формування структури кластеру; прогнозування конкурентоспроможності кластеру для оцінки бізнес-клімату регіону²²¹.

О. Трофімова в своїй праці наголошує на тому, що при формуванні кластерних утворень в регіоні сліпе копіювання кращих зарубіжних практик не дає результату без урахування міжрегіональних і внутрірегіональних диференціацій та особливостей умов господарювання²²². Виходячи з цього, оцінювання потенціалу формування кластерів у регіоні запропоновано здійснювати у три етапи: 1) оцінювання потенціалу кластеризації регіону на основі показників локалізації; 2) дослідження просторових аспектів економіки регіону і 3) моніторинг ефективності діяльності кластеру.

Натомість М. Макаренко у своєму методичному підході окремо розділяє оцінювання кластерного потенціалу і економічного потенціалу регіону. Більше того, він кластерний потенціал відносить до основних елементів економічного потенціалу регіону (ресурсний, фінансовий, інноваційний, потенціал якості життя в регіоні, екологічний, організаційний потенціал)²²³. Визначення цих потенціалів запропоновано здійснювати за допомогою експертного опитування. Однак, запропонована методика

²¹⁹ Ермишина А. В. Конкурентоспособность региона: методика оценки потенциала кластеризации. URL: <http://www.citystrategy.leontief.ru>.

²²⁰ Растворцева С.Н., Снітко Л.Т., Череповская А.Н. Методика оценки экономического потенциала для развития кластеров. Дайджест-Финансы. № 9(225). 2013. С.20-21.

²²¹ Бойко М.Г., Михайличенко Г.І. Туристичні кластери як інноваційна компонента економічного розвитку регіонів. Вісник ДІТБ. 2013. № 17. С.19-22.

²²² Трофімова О.М. Методические рекомендации по выявлению и анализу кластеров в экономике старопромышленного региона. Вопросы управления. 2011. Выпуск № (15). С. 109.

²²³ Макаренко М.В. Управління економічним потенціалом регіону як основою формування конкурентних переваг регіону. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 4 (130). С. 219.

потребує конкретизації щодо якісної оцінки рівня економічного потенціалу регіону загалом і кластерного потенціалу зокрема.

Подібної думки дотримуються В. Нусінов і Н. Шура, які, проводячи ґрунтовний аналіз наявних методик оцінювання економічного потенціалу підприємств, регіонів, пропонують нівелювати їхні недоліки «...шляхом формування у якості бази оцінки економічного потенціалу підприємства так званих потенціальних галузевих кластерів». Під ним вони розглядають природну територіально та галузево поєднану на основі заданого економічного показника діяльності групу підприємств, межі групування якого використовуються у якості базису оцінки економічного потенціалу конкретного підприємства²²⁴.

Словацькі вчені К. Гавернікова, П. Сровналікова і Б. Янські розробили авторську методологію визначення потенціалу розвитку кластерів, яка складається з трьох етапів: 1) аналізу кластерного потенціалу в регіоні за допомогою кількісних методів (насамперед коефіцієнта локалізації Джині); 2) аналізу соціально-економічного розвитку регіону, картування кластерів та аналіз взаємозв'язків між зацікавленими сторонами; 3) опису таких важливих показників сфер господарювання як людські ресурси, якість життя, регіональні диспропорції та конвергенція, технологія, інформація, комунікаційна інфраструктура та капітал²²⁵.

Як видно, з роками методологія визначення кластерних структур у регіоні значно розвинулася і більшість авторів не обмежуються лише показниками локалізації. Разом з тим, серед науковців немає єдиного бачення щодо цього питання. Серед ключових недоліків наявних методик визначення потенціалу ППБ у регіоні можна виділити: неврахування галузевих особливостей регіонів, відсутність комплексності і обмеженість лише одним видом економічної діяльності або окремими складовими економічного потенціалу. На нашу думку, також не враховуються ефективні моделі інноваційного розвитку, крізь призму яких доцільно оцінювання потенціал кластеризації регіону.

Ураховуючи наявні підходи науковців до кластероутворення, а також сучасні світові тенденції розвитку із зростанням ролі інновацій, пропонуємо авторський методичний підхід до комплексного оцінювання потенціалу ППБ у регіоні. Це оцінювання здійснюється з метою виявлення сукупної можливості інституційного середовища, бізнесу, науки та освіти в регіоні до утворення нових форм ППБ; встановлення потенціалу формування галузевих кластерів в регіоні; виявлення просторових аспектів кластеризації економіки регіону в розрізі адміністративних районів областей. В основу цього підходу закладено такі основні принципи:

²²⁴ Нусінов В.Я., Шура Н.О. Удосконалення методики оцінки економічного потенціалу підприємства з використанням потенціальних галузевих кластерів. Вісник ЖДТУ, 2017. № 3 (81). С. 85.

²²⁵ Haviernikova K. Srovnalikova P., Jansky B. Identification of clusters' potential in regions. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 7 (169). С. 228.

- комплексності – оцінювання має охоплювати не лише потенціал галузей, але й регіону загалом;
- інформаційності та обґрунтованості – вибір обраної системи показників має бути обґрунтованим і нести необхідну інформацію про об’єкт дослідження;
- зручності – інструментарій для розрахунків має бути зручний у користуванні;
- об’єктивності – отримані результати мають надавати об’єктивну інформацію.

Комплексне оцінювання потенціалу регіону для формування ПІБ складається із чотирьох етапів (рис. 2.2).

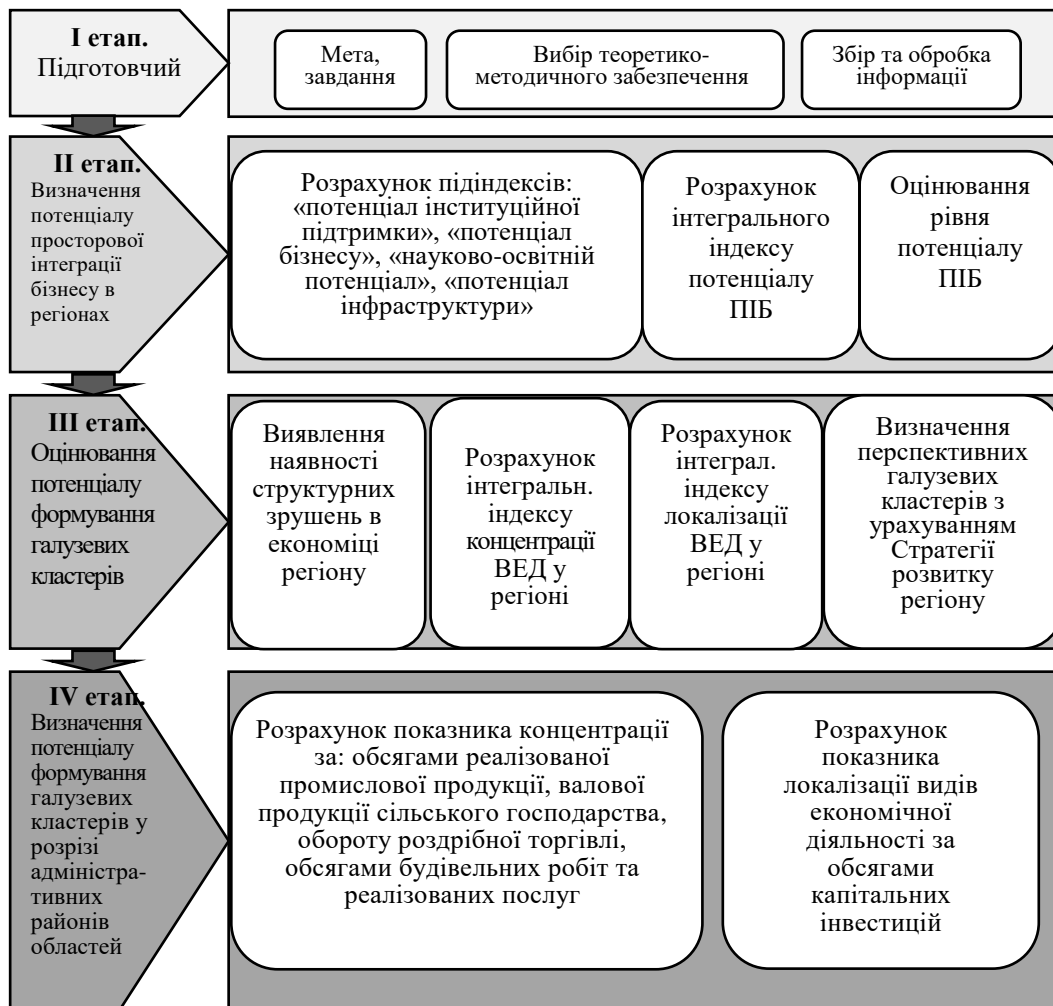

Рис. 2.2. Етапи комплексного оцінювання потенціалу просторової інтеграції бізнесу в регіоні*

*Джерело: авторська розробка

Перший етап є підготовчим, оскільки формується теоретико-інформаційна основа дослідження. На цьому етапі визначаються ключові поняття і складові аналізу: мета, завдання, предмет, об'єкт, напрями, часовий діапазон дослідження, а також здійснюється збір необхідної інформації.

На *другому етапі* визначається потенціал ППБ в регіонах на інноваційній основі. В основу оцінювання можливостей сформуванню на території регіону нові форми ППБ (насамперед кластери) закладено модель «потрійної спіралі» інноваційного розвитку. Ця модель включає три компоненти «університет-бізнес-влада» і довела свою високу ефективність на практиці провідних країн світу. Кожен з елементів цієї моделі, окрім виконання своїх основних функцій, бере на себе часткового виконання функцій інших елементів.

Виходячи з цього, визначення потенціалу регіону для формування ППБ буде здійснюватися крізь призму потенціалів:

- 1) інституційної підтримки, як джерела сприяння з боку регіональних органів влади;
- 2) науко-освітнього (наукового середовища регіону), як джерела знань, технологій, кадрів;
- 3) бізнесу, як джерела виробництва товарів (робіт, послуг), інновацій;
- 4) інфраструктури, як джерела наявних сформованих умов та просторових мереж для інтеграції в регіоні.

Розрахунок інтегрального індексу потенціалу регіону побудовано на трьохрівневій ієрархічній системі показників (первинні показники, підіндекси «потенціал інституційної підтримки», «потенціал бізнесу», «науково-освітній потенціал», «потенціал інфраструктури» та інтегральний індекс потенціалу ППБ в регіоні).

Перелік первинних показників потенціалу регіону для ППБ, які розділено залежно від виду потенціалу на чотири групи, наведено у табл. 2.6.

Окрім того, всі первинні показники потрібно розділити на дві групи: показники-стимулятори (зростання значень яких позитивно впливає на загальний рівень потенціалу регіону), і показники-дестимулятори (зростання значень яких, відповідно, має негативний вплив). Для уніфікації первинних даних оцінювання потенціалу регіону доцільно застосувати нормування, яке переводить дану величину показника в проміжок [0: 1]. Нормування первинних показників-стимуляторів і показників-дестимуляторів здійснюється, відповідно, за формулами (2.2-2.4):

$$N_i = \frac{X_i - X_{min}}{X_{max} - X_{min}}, \quad (2.3)$$

$$N_i = \frac{X_{max} - X_i}{X_{max} - X_{min}}, \quad (2.4)$$

де N_i – нормоване значення i -го показника в регіоні; X_i – значення i -го показника в регіоні; X_{max} – максимальне значення i -того показника в регіоні; X_{min} – мінімальне значення i -того показника в регіоні.

Показники оцінювання потенціалу просторової інтеграції бізнесу в регіоні*

<i>Потенціал інституційної підтримки</i>	<i>Потенціал бізнесу</i>	<i>Науково-освітній потенціал</i>	<i>Потенціал інфраструктури</i>
1. Співвідношення доходів і видатків бюджету області 2. Обсяги фактично профінансованих регіональних програм розвитку малого та середнього бізнесу, тис. грн. 3. Частка витрат на наукові та науково-технічні роботи у ВРП, % 4. Частка коштів з місцевого бюджету у витратах на інноваційну діяльність, % 5. Кількість інституцій підтримки бізнесу (фонди підтримки підприємництва, інформаційно-консультативні установи, координаційні ради з питань підприємництва), од.	1. Кількість підприємств у розрахунку на 10 тис. населення, од. 2. Кількість зайнятих у розрахунку на одне підприємство, ос. 3. Частка прибуткових підприємств у загальній кількості підприємств, % 4. Частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, % 5. Реальні обсяги реалізації товарів, робіт, послуг підприємств, млн. грн. 6. Співвідношення експорту й імпорту товарів і послуг 7. Індекс обсягів капітальних інвестицій, % 8. Індекс обсягів прямих іноземних інвестицій, %	1. Кількість організацій, які виконують наукову та науково-технічну роботу, од. 2. Кількість вищих навчальних закладів, од. 3. Частка фахівців, які виконують наукову та науково-технічну роботу, в загальній кількості населення регіону, % 4. Частка кандидатів та докторів наук у загальній кількості фахівців, які виконують наукову та науково-технічну роботу, % 5. Кількість студентів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації у розрахунку на 10 тис. населення, особи 6. Кількість наукових та науково-технічних робіт, од. 7. Індекс обсягів виконаних наукових та науково-технічних робіт власними силами організацій, %	1. Кількість наукових, технологічних, індустріальних парків, бізнес-інкубаторів у регіоні, од. 2. Частка кооперативів у загальній кількості суб'єктів ЄДРПОУ, % 3. Частка асоціацій у загальній кількості суб'єктів ЄДРПОУ, % 4. Частка корпорацій у загальній кількості суб'єктів ЄДРПОУ, % 5. Частка концернів у загальній кількості суб'єктів ЄДРПОУ, %

*Джерело: авторська розробка

Розрахунок підіндексів «потенціал інституційної підтримки» (P_g), «науково-освітній потенціал» (P_{sc}), «потенціал бізнесу» (P_b) і «потенціал інфраструктури» (P_i) в регіоні здійснюється на основі адитивної моделі за формулою (2.5):

$$P = \frac{\sum_{i=1}^k N_i}{k}, \quad (2.5)$$

де P – підіндекс потенціалу регіону; N_i – нормовані значення показників групи; k – кількість показників у групі.

Вибір адитивної моделі впливає із теоретичного розуміння сутності, яка полягає в дотриманні наступних тверджень: відсутність впливу одного з первинних показників ($N_i = 0$) не означає, що груповий показник буде мати

нульове значення; зростання хоча б одного з стимулятора N_i приводить до збільшення сумарного значення незалежно від впливу інших; показники взаємозаміщують один одного.

Розрахунок інтегрального індексу потенціалу регіону для формування ПБ побудуємо мультиплікативну модель. При умові, що групи потенціалів інституційної підтримки, науки, бізнесу і потенціалу інфраструктури мають відносно однаковий вплив на загальний рівень потенціалу регіону, мультиплікативна модель матиме вигляд (2.6):

$$IP = \sqrt[4]{P_g \times P_{sc} \times P_b \times P_i}, \quad (2.6)$$

де IP – інтегральний індекс потенціалу регіону для формування ПБ; P_g – підіндекс «потенціал інституційної підтримки»; P_{sc} – підіндекс «науково-освітній потенціал»; P_b – підіндекс «потенціал бізнесу»; P_i – підіндекс «потенціал інфраструктури».

Числовий діапазон отриманого інтегрального індексу потенціалу регіону для формування ПБ коливається у межах $[0; 1]$. Чим вище значення цього показника, то вищим є потенціал регіону, і – навпаки.

Для оцінювання істотності потенціалу регіону за значеннями підіндексів та інтегрального індексу візьмемо шкалу Харрінгтона:

- значення інтегрального індексу 0,80–1,00 – дуже високий рівень потенціалу;
- 0,63–0,80 – високий рівень;
- 0,37–0,63 – середній рівень;
- 0,20–0,37 – низький рівень;
- 0,00–0,20 – дуже низький рівень.

Третім етапом є детальне дослідження потенціалу формування галузевих кластерів на території регіонів шляхом визначення концентрації регіону за видами економічної діяльності, виявлення структурних зрушень економіки регіону та галузевої спеціалізації регіону на фоні країни загалом. На цьому етапі також вивчаються пріоритетні види економічної діяльності на основі Стратегій розвитку регіонів.

Задля уникнення помилкового вибору лідера серед ВЕД за показниками концентрації та локалізації, а також оцінювання змін в структурі економіки регіону, необхідно здійснити аналіз галузевих структурних зрушень у ретроспективі. Для цього скористаємося на основі даних ВДВ розрахунком інтегрального коефіцієнту структурних відмінностей A . Салаї (k_c), який розраховується за формулою (2.7), і дозволяє кількісно оцінити масштаб структурних зрушень економіки:

$$k_c = \sqrt{\frac{1}{n} \times \sum \left(\frac{d_1 - d_0}{d_1 + d_0} \right)^2}, \quad (2.7)$$

де d_1 , d_0 – частка ВЕД у звітному і базовому періоді; n – кількість ВЕД.

Так, чим вищим є значення цього індекса, яке знаходиться в межах від 0 до 1, тим більшими є структурні галузеві зрушення в регіоні.

Насиченість на території регіону суб'єктів господарювання певного виду економічної діяльності (ВЕД), результати функціонування яких дають вагомий соціально-економічний ефект, вказує на концентрацію цього виду діяльності на території регіону і, відповідно, наявними умовами для його розвитку.

Концентрацію ВЕД у регіоні варто оцінювати за такими ключовими показниками як: валова додана вартість (ВДВ), кількість зайнятого населення (ЗН) і юридичних осіб (ЮО) (2.8-2.10):

$$K_{VDVj} = \frac{VDV_j}{VDV} \times 100\%, \quad (2.8)$$

де K_{VDVj} – частка j ВЕД у загальному обсязі валової доданої вартості регіону; VDV_j – валова додана вартість j ВЕД регіону; VDV – сумарна валова додана вартість усіх ВЕД регіону.

$$K_{Emj} = \frac{Em_j}{Em} \times 100\%. \quad (2.9)$$

де K_{Emj} – частка j ВЕД у загальній кількості зайнятих працівників підприємств регіону; Em_j – кількість зайнятих працівників підприємств j ВЕД регіону; Em – кількість зайнятих працівників підприємств у регіоні.

$$K_{Enj} = \frac{En_j}{En} \times 100\%, \quad (2.10)$$

де K_{Enj} – частка j ВЕД у загальній кількості юридичних осіб регіону; En_j – кількість юридичних осіб j ВЕД регіону; En – кількість юридичних осіб у регіоні.

На основі отриманих результатів розрахунку показників (2.8-2.10), здійснюється розрахунок інтегрального індексу концентрації певного ВЕД у регіоні (K_j):

$$K_j = \frac{K_{VDVj} + K_{Emj} + K_{Enj}}{3}, \quad (2.11)$$

Чим вищим є значення інтегрального індексу, тим більшою є концентрація певного ВЕД у регіоні.

За допомогою розрахунку показника локалізації здійснюється визначення галузевої спеціалізації регіону на фоні країни. Цей показник дозволяє відобразити порівняння окремих характеристик ВЕД регіону з даними цих ВЕД по країні загалом. В основу інтегрального оцінювання локалізації ВЕД у регіонах України запропоновано взяти п'ять базових показників їх діяльності: 1) ВДВ; 2) кількість зайнятого населення; 3) обсяг реалізації товарів, робіт, послуг підприємств; 4) обсяг капітальних інвестицій; 5) кількість суб'єктів єдиного державного реєстру підприємств та організацій України. Розрахунок локалізації за цими характеристиками здійснюється за формулами (2.11-2.16):

$$L_{VDVj} = \frac{N_{VDVj}}{N_{cVDVj}}, \quad (2.12)$$

де L_{VDVj} – коефіцієнт локалізації регіону за ВДВ j ВЕД; N_{VDVj} – частка j ВЕД у ВДВ регіону; N_{cVDVj} – частка j ВЕД у ВДВ у країні.

$$L_{Emj} = \frac{N_{Emj}}{N_{cEmj}}, \quad (2.13)$$

де L_{Emj} – коефіцієнт локалізації регіону за кількістю зайнятих працівників підприємств j ВЕД; N_{Emj} – частка j ВЕД у загальній кількості зайнятих працівників підприємств регіону; N_{cEmj} – частка j ВЕД у загальній кількості зайнятих працівників підприємств у країні.

$$L_{Pj} = \frac{N_{Pj}}{N_{cPj}}, \quad (2.14)$$

де L_{Pj} – коефіцієнт локалізації регіону за обсягом реалізації товарів, робіт, послуг підприємств j ВЕД; N_{Pj} – частка j ВЕД у загальному обсязі реалізації товарів, робіт, послуг підприємств в регіоні; N_{cPj} – частка j ВЕД у загальному обсязі реалізації товарів, робіт, послуг підприємств у країні.

$$L_{Ij} = \frac{N_{Ij}}{N_{cIj}}, \quad (2.15)$$

де L_{Ij} – коефіцієнт локалізації регіону за обсягом капітальних інвестицій, залучених у j ВЕД; N_{Ij} – частка j ВЕД у загальному обсязі капітальних інвестицій у регіоні; N_{cIj} – частка j ВЕД у загальному обсязі капітальних інвестицій у країні.

$$L_{Sj} = \frac{N_{Sj}}{N_{cSj}}, \quad (2.16)$$

де L_{Sj} – коефіцієнт локалізації регіону за кількістю суб'єктів єдиного державного реєстру підприємств та організацій j ВЕД; N_{Sj} – частка j ВЕД у загальній кількості суб'єктів єдиного державного реєстру підприємств та організацій у регіоні; N_{cSj} – частка j ВЕД у загальній кількості суб'єктів єдиного державного реєстру підприємств та організацій у країні.

Інтегральний індекс локалізації (L_j) отримуємо на основі розрахунку простої середньої величини. Якщо значення коефіцієнта локалізації є більшим за 1, то локалізація j -го ВЕД у регіоні є вищою, аніж по країні загалом. Це може слугувати підставою для висновку, що у регіоні наявні передумови для створення кластеру за цим ВЕД.

Однак, на цьому етапі вкрай важливо враховувати пріоритети регіону щодо подальшого розвитку видів економічної діяльності регіонів, зазначених у Стратегії розвитку регіонів. Тільки співставлення стратегічного бачення подальшого розвитку видів економічної діяльності і їх фактичної локалізації в регіоні дозволить обрати оптимальний варіант для формування, розвитку галузевих кластерів.

На *четвертому етапі* здійснюється визначення потенціалу формування галузевих кластерів у розрізі адміністративних районів

областей. Для цього здійснюється розрахунок показника концентрації в адміністративних районах області за: обсягами реалізованої промислової продукції, валової продукції сільського господарства у постійних цінах, обороту роздрібною торгівлі, обсягами будівельних робіт та реалізованих послуг.

Окрім того, здійснюється розрахунок показника локалізації видів економічної діяльності за обсягами капітальних інвестицій. У підсумку встановлюються адміністративні райони області, на території яких можуть створюватися галузеві кластери.

Інформаційною базою для проведення розрахунків за запропонованою методикою є офіційні дані Державної служби статистики України та її регіональних управлінь, а також дані Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства освіти і науки України.

Таким чином, запропонований методичний підхід до комплексного оцінювання потенціалу ПІБ у регіоні дозволяє:

- оцінити потенціал ПІБ в регіонах України крізь призму потрійної спіралі інноваційного розвитку та наявних форм просторової організації бізнесу;

- виявити особливості структури економіки регіону, його галузеву спеціалізацію на фоні держави та оцінити потенціал формування галузевих кластерів у регіонах України;

- на рівні адміністративних районів областей оцінити концентрацію таких секторів економіки як промисловість, сільське господарство, торгівля, будівництво і сфера послуг. Виявити можливість формування галузевих кластерів в адміністративних районах областей.

Загалом результати комплексного оцінювання потенціалу регіону для формування просторових форм організації бізнесу дають можливість створити об'єктивну аналітичну основу для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо просторового розвитку на рівні країни, регіонів, адміністративних одиниць регіонів.

Література до розділу 2

1. Gajewski P. Ekonomiczne efekty polityki regionalnej. *Gospodarka Narodowa* 2007. №213 (1-2). S.59-80.
2. Haviernikova K. Srovnalikova P., Jansky B. Identification of clusters' potential in regions. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 7 (169). С. 236-244.
3. Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support. URL: http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf.
4. Melnyk M. Conceptual approaches and applied aspects of spatial and functional analysis of metropolisation processes in the region. *Economic Annals-XXI (Економічний часопис-XXI)*, issue: 11-12 / 2014, pp: 80-84, URL: www.ceeol.com.
5. Piętak Ł. Przegląd teoretycznych koncepcji rozwoju regionalnego. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica*. 2014. Vol. 5, No 306, S.5-28, S.22.
6. The Global Competitiveness Report 2016–2017. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1>.
7. The Global Innovation Index 2017. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report#>.
8. Богославец О.Г. Методологічні аспекти формування міжрегіональної та внутрішньорегіональної інтеграції. Формування ринкової економіки. Спеціальний випуск. Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи. У 2-х частинах. Частина 1 : збірник наукових праць. К. : КНЕУ, 2011. С.295-301.
9. Бойко М.Г., Михайліченко Г.І. Туристичні кластери як інноваційна компонента економічного розвитку регіонів. *Вісник ДІТБ*. 2013. № 17. С. 16-25.
10. Большчев О.Н., Михайлов А.С. Особенности трансформации сетевых объединений в экономике. *Балтийский регион*, 2014. № 3(21). С. 41-55.
11. Бутко М. П., Самійленко Г. М. Методичні аспекти кластеризації промислового комплексу регіону. *Економіка та держава*. 2010. № 2/2010. С. 38-43.
12. Волошина Е.Ф. Роль институциональных факторов в развитии экономики региона. *Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал)*. 2014. №5 (37). URL: www.sisp.nkras.ru.
13. Волощенко С.І., Глаголева О.Б. Досвід формування регіональних науково-технічних комплексів. *Науково-технічна інформація*. 2004. №4. С.43-48.
14. Денисов Ю. Л. Савельев, Л. Шевчук Регіональний дискурс: сутність, еволюція, сучасні уявлення, перспективи розвитку. *Регіональна економіка*. 2003. №1. С. 179-185.
15. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385, 200 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/247566248>.
16. Довгий О.С. Зональні технологічні утворення як урбаністичний феномен сучасної відкритої економіки. *Стратегія розвитку України : науковий журнал. Економіка. Соціологія. Право*. С. 59-64.

17. Економіка й організація інноваційної діяльності: підручник / О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан та ін.; під ред. проф. О.І. Волкова, проф. М.П. Денисенка. К.: ВД «Професіонал», 2004, 960 с.
18. Ермишина А. В. Конкурентоспособность региона: методика оценки потенциала кластеризации. URL: <http://www.citystrategy.leontief.ru>.
19. Жигалкевич Ж. Інноваційна парадигма кластероутворення. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2014. № 2 (26). С. 79-83.
20. Загальна інформація про індустріальні (промислові) парки, створені в Україні, станом на 25.10.2017 р. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fe6ba4bd-355d-48b1-9979-211b399b1987&title=VitiagiZRestruIndustrialnikh-promislovikh-Parkiv>.
21. Індустріальні парки в Україні. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=6463d3ba-aa13-4e54-8db9-0f36642c43d9&tag=IndustrialniParkiVUkraini>.
22. Індустріальні парки. Міністерство економічного розвитку та торгівлі. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fe6ba4bd-355d-48b1-9979-211b399b1987&title=VitiagiZRestruIndustrialnikh-promislovikh-Parkiv>.
23. Інноваційна діяльність та трансфер технологій. Міністерство освіти і науки України. URL: <http://mon.gov.ua/activity/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-technologij>.
24. Інструменти регулювання просторово-економічного розвитку України : монографія / за ред. Т.В. Голікової ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2014. 244 с.
25. Керя О. С. Мережа як базова структура інформаційної економіки. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Серія «Економічна». Випуск 91. 2017. С.26-32. URL: <http://periodicals.karazin.ua/economy/article/view/8041>
26. Кіт Л.З., Шульц С.Л. Мережеві бізнес-структури: концептуалізація понять та засад функціонування. Регіональна економіка. 2013. № 2(68). С. 15-24.
27. Ковров Г.С. Методические аспекты кластеризации базовых отраслей промышленности экономики региона. Проблемы современной экономики. 2014. № 4(52). С. 51-53.
28. Коломак Е.А. Эволюция системы городов в России: тенденции и факторы. XV Апрельская международная научная конференция по проблемам развития экономики и общества : в 4 кн. / отв. ред. Е. Г. Ясин ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. С. 298-302.
29. Куйбіда В.С., Негода В.А., Толкованов В.В. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи. К.: Крамар, 2009. 170 с.
30. Кушнірецька О. В., Ткаченко О. О. Особливості просторової інтеграції бізнесу в умовах постіндустріального розвитку: побудова просторової матриці. Економіка і суспільство, 2017. № 13. С. 856-862. URL: www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/145.pdf;
31. Лащева Т.О. Методические аспекты механизма активизации полюсов экономического развития в регионе. *Ученые записки*, 2009. №3 (25), С. 28-37. URL: http://libume.ru/Jirbis/files/scientists_notes/2009/3.pdf.

32.Мазур А. Г., Мазур С.А. Просторові аспекти розвитку регіональних економічних систем. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки.* 2014. №1. С. 26-32.

33.Макаренко М.В. Управління економічним потенціалом регіону як основою формування конкурентних переваг регіону. *Актуальні проблеми економіки.* 2012. № 4 (130). С. 217–224.

34.Матвиенко Д. Ю. *Формы интеграционных объединений компаний. Современная конкуренция,* 2012. № 6 (36). С. 9-16.

35.Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації : монографія / НАН України. Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2016. 550 с.

36.Мікула Н.А., Базилюк В.Б. Сучасні підходи до визначення сутності та класифікації кластерів. *Наукові записки.* Львів : УАД, 2011. № 1. С. 138-145.

37.Нусінов В.Я., Шура Н.О. Удосконалення методики оцінки економічного потенціалу підприємства з використанням потенціальних галузевих кластерів. *Вісник ЖДТУ,* 2017. № 3 (81). С. 80–88.

38.Овчинников В.Н., Колесников Ю.С., Кетова Н.П. Модернизация пространственной организации экономики российских регионов: учебн. пос. Ростов н/Д: Изд-во «Содействие-XXI век», 2014. 100 с.

39.Одінцов М. М. Методологія формування ефективних форм просторової диверсифікації агропромислового виробництва. *Бізнес-Інформ,* 2013. № 2. С.135-139.

40.Павлов К.В., Растворцева С.Н., Череповская Н.А. Методический подход к идентификации потенциальных кластеров в региональной экономике. *Регинальная экономика: теория и практика.* 2015. № 10(385). С. 15-26.

41.Полозова Т.В. Сучасні інтеграційні форми промислових підприємств: теоретико-аналітичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. Випуск 18.* 2016. № 18. Ч. 2. С. 71-74.

42.Портер М. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость. М.: Альпина Бизнес Букс. 2005. 654 с.

43.Посібник з кластерного розвитку. Україна: Послуги з підтримки МСП в пріоритетних регіонах. Державний Комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва, К.: 2006. 38 с.

44.Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року. Розпорядження Кабінет Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 504-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80>.

45.Просторові форми організації бізнесу в Україні: тенденції, перспективи та механізми розвитку: наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів, 2018. 106 с.

46.Растворцева С.Н., Снитко Л.Т., Череповская А.Н. Методика оценки экономического потенциала для развития кластеров. *Дайджест-Финансы.* № 9(225). 2013. С. 18-29.

47.Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія ; за ред. З. С. Варналія. К. : Знання України, 2005. 498 с.

48.Соломчук Л. М. Інтегровані корпоративні формування за участю м'ясопереробних підприємств: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04. Національний університет харчових технологій МОН України. Київ, 2015. 23 с.

49.Стадницький Ю.І., Стадницька Ю.Ю. Чинники розміщення господарської діяльності: державне запобігання руйнівній конкуренції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2011. №720. С.416-420.

50.Стадницька Ю.Ю. Методичні підходи до ідентифікації чинників розміщення господарської діяльності у містах з метрополійними функціями. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013, Вип. 2(100). С. 247-255.

51.Стратегія соціально-економічного розвитку Тернопільської області на період до 2010 року. URL: <http://www.oda.te.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/20090/strateg2020z.pdf>.

52.Ткач С. М. Управління ризиками інвестиційної діяльності в регіоні: теоретичні основи та прикладні аспекти : монографія. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2015. 234 с.

53.Ткач Т. Приоритетные тенденции международной интеграции образования. *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, 2011. №19. s.162-170.

54.Трофимова О.М. Методические рекомендации по выявлению и анализу кластеров в экономике старопромышленного региона. *Вопросы управления*. 2011. Выпуск № (15). С. 108-114.

55.Трубехина И.Е. Факторы пространственных различий производительности труда на муниципальном уровне в обрабатывающей промышленности (на примере Сибирского федерального округа) *Региональная экономика: теория и практика*. 2015. 11 (386). С.49-62.

56.Тяжкороб І.В. Інвестиційне забезпечення стратегії розвитку просторових форм організації економіки регіону. Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня доктора економ. наук. Северодонецьк, 2018. 36 с.

57.Фашевський М. І. Методологічні засади територіальної організації господарства. Територіальна організація суспільства: розуміння категорії. Матеріали теоретико-методологічного семінару, Інститут географії НАН України, 4 та 11 березня 2010 р. / за наук. редакцією Г. П. Підгрушного. К.: Інститут географії НАН України, 2010. Вип. 1. С. 15-18.

58.Червіна Ю.В. Інтегровані корпоративні структури в системі національного господарства України. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2012. Випуск 27, Т.1., С.407-413, URL: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_1/Zb27_1_52.pdf.

59.Чорний Р. С., Цюпак В. П. Концептуальні підходи до дослідження просторової організації підприємницької діяльності. *Регіональна економіка*, 2016. №4. С.160-166.

60.Штофер Г.А. Методические основы оценки деловой активности региона. *Экономика и управление*, 2005. № 6. С. 70-74.

61.Щеглюк С.Д. Перспективні форми просторової організації бізнесу у вирішенні проблем інноваційного розвитку економіки регіону. Економічна безпека: держава, регіон, підприємство: Матеріали ІV Всеукраїнської науково-

практичної Інтернет-конференції з міжнародною участю, 15 грудня 2017 р.-25 січня 2018 р. Полтава: ПолтНТУ, 2018. С. 118-121.

62.Щеглюк С.Д. Просторовий чинник організації інноваційної діяльності в умовах глобалізації. Матеріали I Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Стратегічно-інноваційний розвиток суб'єктів економічної системи в умовах глобалізації», 16-18 листопада 2016 року, м. Кременчук. URL: http://econ.kdu.edu.ua/sites/default/files/files/tezi_int_conf.pdf.

63.Щеглюк С.Д. Взаємозв'язок просторової організації бізнесу та міського розселення населення. Проблеми регіоналістики: минуле, сучасне, майбутнє: тези наук.-практ. Інтернет-конф. (3 березня 2017 р.). К.: КНЕУ, 2017. С.252-254.

64.Ялдин І.В. Передумови виникнення та сутність поняття «інтегрована структура бізнесу». *Проблеми економіки*. 2010, №2, С.61-72

65.Ярема І. І., Босак А. О. Кластеризація регіону: сутність і методика оцінювання. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. 2008. № 635. С. 225-231.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ПЕРЕДУМОВ ТА ЧИННИКІВ ПРОСТОРОВОЇ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ АКТИВНОСТІ

3.1. Особливості формування та трансформації інституційного забезпечення розвитку форм просторової організації бізнесу

Наявність системних та інституційних деформацій у вітчизняній економіці вимагає рішучих дій щодо створення сприятливого середовища для вільного розвитку підприємництва, розкриття потенціалу регіонів, підвищення їх інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності. Останніми роками в Україні державними органами влади на центральному та регіональному рівні ведеться активна робота щодо забезпечення сприятливих умов розвитку форм просторової організації бізнесу. Зокрема, удосконалюється нормативна база регулювання діяльності індустриальних і технологічних парків; Кабінетом Міністрів України розроблено проект «Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інноваційної інфраструктури на 2017-2021 роки»; регіональними органами влади відводиться вагоме місце різним формам просторової організації бізнесу в стратегіях розвитку регіонів.

Відповідно до останніх даних The Global Competitiveness Report 2017-2018²²⁶, Україна за рівнем конкурентоспроможності займає 81 місце серед 138 досліджуваних країн світу. За станом розвитку кластерів наша країна посідає 108 місце та характеризується низьким рівнем інституційного забезпечення, зокрема, найбільш проблемними питаннями є: захист інтелектуальної власності, права власності та міноритарних інтересів, незалежність судів, ефективність державних витрат, – 118 місце; недостатньою державною підтримкою розвитку інфраструктури – 78 місце; низькою технологічною готовністю, зокрема, проблематичним залишається трансфер технологій і НДР, – 81 місце. Деяка краща ситуація в питаннях розвитку вищої освіти та професійної підготовки – 35 місце в рейтингу, інновацій – 61, співпраці «університет-промисловість» – 73.

Законодавча база регулювання наявних ПФОБ в Україні є доволі громіздкою. Її основу становлять Конституція України, Господарський, Земельний, Податковий, Митний та Цивільний кодекси України, Закони України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності

²²⁶ The Global Competitiveness Index 2017-2018. World economic forum : веб-сайт. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf> (дата звернення: 20.09. 2018).

технологічних парків», «Про наукові парки», «Про індустріальні парки», «Про вищу освіту», «Про інвестиційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» та інші законодавчі акти України, а також міжнародні договори.

Виходячи з історії формування та сучасного стану основних форм просторової організації бізнесу в Україні, визначено ключові особливості їх становлення та розвитку, які представлено в таблиці 3.1. Так, в Україні у 90-х роках першою законодавчо закріпленою спробою створення форм просторової організації бізнесу стали спеціальні (вільні) економічні зони (СЕЗ) та території пріоритетного розвитку із спеціальним режимом інвестиційної діяльності (ТПР). Упродовж 1998-2003 рр. були створені терміном дії від 15 до 30 років 9 ТПР в АР Крим, 7 областях та м. Харкові. Спеціальний режим інвестиційної діяльності вводився з метою створення нових робочих місць за поданням відповідного органу місцевого самоврядування в межах міста, району території, на якій склалися несприятливі соціально-економічні умови²²⁷. Створення ТПР закріплювалося окремими законами Верховної Ради України, які визначили порядок запровадження та функціонування спеціального режиму інвестиційної діяльності на таких територіях.

Таблиця 3.1

**Особливості становлення та розвитку
основних форм ПОБ в Україні***

Форма ПОБ	Перша поява в Україні, рік	Особливості	Сучасний стан
1	2	3	4
Спеціальна економічна зона	1996	Певна частина території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. Податкові пільги скасовані у 2005 р.	Загальна кількість – 11. Повністю завершено, припинено або не здійснювалася реалізація інвестиційних проектів у 3 СЕЗ, ліквідовано 2 СЕЗ. Фактично режим СЕЗ в Україні не діє.

²²⁷ Спеціальні економічні зони та території пріоритетного розвитку. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України : веб-сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=SotsialniEkonomichniZoniTaTeritoriiPrioritetnogoRozvitku> (дата звернення: 20.12.2016).

1	2	3	4
Технопарк	1998	Юр. особа або група юр. осіб, що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юр. особи та без об'єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проектів технопарку з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної продукції	Зареєстровано 16 технопарків, однак лише в половині з них відбувається реалізація проектів. Виключно віртуальний характер діяльності технопарків не забезпечує відповідного економічного ефекту для регіонів.
Кластер	1998	Мережа взаємозалежних виробників, постачальників, споживачів, наукових (освітніх) установ, громадських організацій та органів місцевої влади, які взаємодоповнюють і посилюють конкурентні переваги один одного	Загальна кількість – понад 50. Відсутнє нормативно-правове регламентування особливостей створення і функціонування кластерів.
Науковий парк	2007	Юр. особа, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та/або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів НП	Загальна кількість – 19. Мережа в Україні є вузько локалізованою, незважаючи на наявність сильних наукових осередків в інших регіонах України.
Індустріальний парк	2012	Облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої її учасники можуть здійснювати господарську діяльність у сфері промислового виробництва, а також науково-дослідну діяльність, діяльність у сфері інформації і телекомунікацій	Загальна кількість – 31. Включені в Реєстр індустріальні парки зараз лише на етапі облаштування та забезпечення доступу до інженерної інфраструктури.

*Джерело: побудовано на основі²²⁸

²²⁸ Ткач С.М. Просторова організація бізнесу в регіонах України: особливості становлення та перспективи розвитку. *Проблеми регіоналістики: минуле, сучасне, майбутнє*: матеріали наук.-практ. Інтернет-конф. Київ, 2017. С. 132-136.

Законом України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13.10.1992 р. № 2673-ХІІ передбачено порядок створення, ліквідації та механізм функціонування спеціальних економічних зон (СЕЗ) на території України, загальні правові і економічні основи їх статусу, а також загальні правила регулювання відносин суб'єктів економічної діяльності цих зон з державними органами влади²²⁹. Окрім того, вітчизняним законодавством передбачено різні функціональні типи СЕЗ: вільні митні зони і порти, експортні, транзитні зони, митні склади, технологічні парки, технополіси, комплексні виробничі зони, туристично-рекреаційні, страхові, банківські тощо.

До 2001 року було створено 11 СЕЗ («Азов», «Донецьк», «Закарпаття», «Інтерпорт Ковель», «Курорттополіс Трускавець», «Миколаїв», «Порто-франко», «Порт Крим», «Рені», «Славутич», «Яворів») терміном на 20-60 років. Їхня діяльність регулюється окремими законами. Однак, Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» від 25.03.2005 № 2505-IV для суб'єктів підприємницької діяльності під час реалізації ними інвестиційних проектів у СЕЗ і на ТПР було скасовано пільги, передбачені відповідними законами, що фактично означало ліквідацію усіх преференцій²³⁰. Унаслідок цього кількість суб'єктів господарювання у СЕЗ України за 2005-2015 рр. скоротилася більш ніж удвічі (з 161 до 80), як і кількість інвестиційних проектів (з 168 до 82)²³¹ у них.

Загалом, не зважаючи на позитивні результати (поліпшення працевлаштування населення (створено понад 21 тис. нових робочих місць станом на 2015 рік), надходження інвестицій (1 млрд дол. США), наповнення бюджетів різних рівнів та державних цільових фондів (понад 1,2 млрд дол. США)), функціонування вітчизняних СЕЗ не дало очікуваних результатів. У 2004 році суб'єктами СЕЗ і ТПР, коли ще діяли пільги, було реалізовано 5,7% промислової продукції України, проте сплачено до бюджетів 1,2 млрд грн. при наданих пільгах у 4,7 млрд грн. Рівень інноваційної активності підприємств не зріс. Іноземні інвестиції у СЕЗ становили лише 10-30%. Обсяги залучених інвестицій були низькими. Зокрема, у середньому по СЕЗ коефіцієнт бюджетної віддачі залучених інвестицій (відношення обсягу платежів до бюджетів та державних цільових фондів до обсягу інвестицій) в 1998-2013 рр. становив 1,1²³².

²²⁹ Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон. Закон України від 13 жовтня 1992 р. № 2673-ХІІ. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2673-12> (дата звернення: 17.12.2016).

²³⁰ Спеціальні економічні зони та території пріоритетного розвитку Міністерство економічного розвитку і торгівлі України : веб-сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=SotsialniEkonomiczniZoniTaTeritoriiPrioritetnogoRozvitku> (дата звернення: 20.09.2018).

²³¹ Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ : аналіт. доп. / О. В. Шевченко, В. І. Жук, К. Г. Юрченко, О. А. Баталов [та ін.]; за заг. ред Д. І. Олійник. К. : НІСД, 2015. 116 с.

²³² Ткач С.М. Спеціальні економічні зони в Україні: досвід та нові пріоритети просторової організації. *Регіональна економіка*. 2016. № 3. С. 86-97, с. 92.

Як показала практика, ключовими недоліками законодавчої бази регулювання діяльності СЕЗ є: складна і непрозора процедура створення СЕЗ із обов'язковим прийняттям відповідного закону у Верховній Раді України; наявність багаторівневої системи управління та високий ступінь зарегульованості СЕЗ; непрозорий механізм надання пільг. Кардинальна зміна правових умов функціонування СЕЗ (скасування практично усіх пільг у 2005 році) фактично нівелювала ознаки останніх, порушила гарантії інвесторів та призвела до втрати їх довіри.

Подібною за організацією до СЕЗ є наукові та технологічні парки. Правові, економічні, організаційні відносини, пов'язані із створенням та функціонуванням наукових парків (НП) в Україні, затверджені Законом України «Про наукові парки» від 25.06.2009 р. № 1563-VI. Згідно з цим Законом, науковим парком є юридична особа, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та/або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів НП²³³.

Попри потужну вітчизняну освітню базу, мережа наукових парків не є розвиненою. На даний час в Україні існує 19 НП, яким Міністерство освіти і науки України погодило рішення про створення: корпорації «Науковий парк Київський університет імені Тараса Шевченка» і «Науковий парк Миколаївського національного аграрного університету «АГРОПЕРСПЕКТИВА»; наукові парки «Інноваційно-інвестиційний кластер Тернопілля», «ФЕД», «Радіоелектроніка та інформатика», «Наукоград-Харків», Національного університету біоресурсів і природокористування «Стале природокористування та якість життя»; ТЗОВ «Науковий парк Київського національного економічного університету», «Науковий парк «Аерокосмічні інноваційні технології», «Науковий парк «Енергоефективні технології», «Науковий парк «Профілактична медицина та охорона праці – новітні системи та технології», «Науковий парк «Біометричний інноваційно-технологічний кластер «БІТеК», «Науковий парк «Центр трансферу технологій цивільного захисту», «Науковий парк Одеського політехнічного університету», «Науковий парк «Прикарпатський університет», «Науковий парк «ДонНУ-Поділля», «Науковий парк Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління «ЧОРНОБИЛЬ», «Науковий парк «Хімічні технології»; науковий парк ТЗОВ «Науковий парк Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»²³⁴.

Згідно із Законом України «Про наукові парки», ВНЗ та/або наукові установи мають особливі права організаційного характеру, ніж інші засновники наукового парку, причому незалежно від розміру їх вкладу в

²³³ Про наукові парки. Закон України від 25.06.2009 р. № 1563-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1563-17> (дата звернення: 20.12. 2016).

²³⁴ Про наукові парки. Міністерство освіти і науки України. : веб-сайт. URL: <http://mon.gov.ua/activity/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-technologij/naukovi-parki/> (дата звернення: 20.12. 2016).

статутний капітал. Це обмежує коло можливих ініціаторів створення НП. У Господарському кодексі України та Законі України «Про інноваційну діяльність» відсутні правові засади НП як суб'єктів інноваційної діяльності. Мережа НП в Україні є вузьколокалізованою (близько 70% НП України розташовані в м. Київ, Харків, Одеса), незважаючи на наявність сильних наукових осередків в інших регіонах України.

Правові засади функціонування технопарків в Україні встановлені Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» 15.07.1999 р. № 991-XIV. Спеціальний режим інноваційної діяльності запроваджується для ТП терміном на 15 років і діє при виконанні проектів ТП. Необхідно зазначити, що, як і у випадку з СЕЗ, до прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» для ТП були передбачені більш стимулюючі умови підтримки їх розвитку. Сьогодні державне сприяння інноваційній діяльності ТП здійснюється шляхом державної фінансової підтримки та цільового субсидіювання проектів ТП²³⁵.

Підставою для державної реєстрації ТП є включення його до переліку ТП, що наведений у преамбулі Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків». На сьогодні в країні зареєстровано 16 ТП «віртуального типу», однак лише в половині з них відбувається реалізація проектів: 3 проекти в «Інститут монокристалів» (м. Харків); по 2 проекти у: «Київська політехніка» і «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка» (м. Київ); по 1 проекту у: «Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона» (м. Київ), «Вуглемаш» (м. Донецьк), «Інститут технічної теплофізики» (м. Київ), «Текстиль» (м. Херсон) і «Яворів» (Львівська область).

Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» передбачено, що пільги надаються на окремий інноваційний проект, що пройшов державну реєстрацію. Скасування пільг для ТП порушило ст. 3 Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» про дію спеціального режиму терміном на 15 років. Окрім того, до вагомих проблем правого регулювання діяльності ТП можна віднести складну, забюрократизовану процедуру експертизи та реєстрації проектів ТП, через що деякі із 16 наявних ТП в Україні довго не могли пройти процедуру державної реєстрації у МОН України.

Виключно віртуальний характер діяльності ТП не забезпечує відповідного економічного ефекту для регіону. Відсутність поступального розвитку цієї форми просторової форми організації бізнесу в Україні вказує на значні організаційні й правові прорахуни регулювання їх діяльності.

Територія індустріального парку (ІП) є аналогом СЕЗ. Згідно із

²³⁵ Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків. Закон України 15.07.1999 р. № 991-XIV URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/991-14> (дата звернення: 20.12.2016).

Законом України «Про індустріальні парки» від 21.06.2012 р. №5018-VI, III є територія, визначена ініціатором створення III відповідно до містобудівної документації та облаштована відповідною інфраструктурою, у межах якої учасники III можуть здійснювати господарську діяльність у сфері переробної промисловості, інформації і телекомунікацій а також науково-дослідну діяльність на умовах, визначених цим Законом та договором про здійснення господарської діяльності у межах III²³⁶. Окрім того, за останніми правками до цього закону було дано визначення транскордонного індустріального парку, порядок створення і функціонування якого регулюється міжнародними договорами України.

Державна підтримка надається ініціаторам створення, керуючим компаніям та учасникам III, включеним до Реєстру індустріальних парків, та може здійснюватися за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та з інших джерел, не заборонених законодавством. Зазначена допомога передбачає: спрямування коштів Державного фонду регіонального розвитку на фінансування проектів створення інфраструктури III за умови співфінансування з місцевих бюджетів на рівні 10% від їх кошторисної вартості; звільнення від дольової участі у розвитку місцевої інфраструктури у разі будівництва суб'єктами III об'єктів у межах відповідних III та від сплати ввізного мита при ввезенні суб'єктами III обладнання та комплектуючих до нього, матеріалів, що не виробляються в Україні, і ввозяться з метою облаштування III та здійснення в їх межах господарської діяльності.

Вітчизняним законодавством передбачено створення III на термін, не менше 30 років. Сьогодні в Україні функціонує 8 приватних III, які не включені до Реєстру III, та 31 III, які до нього включені²³⁷. При цьому, останні на даний час перебувають лише на етапі облаштування та забезпечення доступу до інженерної інфраструктури (основною причиною тривалості цього процесу є складнощі з оформленням документів і фінансуванням будівельних робіт, робіт з підключення до інженерних мереж (електро-, газо-, тепло-, водопостачання і водовідведення)). Окрім того, неврегульованими є питання, пов'язані із складністю виділення земель державної чи комунальної власності для III, стягнення орендної плати за земельні ділянки, порядку зміни цільового призначення землі тощо.

Наукові парки, галузеві парки, технопарки та партнери, своєю чергою, формують кластери. В Україні були розробленими, але залишилися не затвердженими «Концепція створення кластерів в Україні» (2008 р.) і «Національна стратегія формування та розвитку транскордонних кластерів» (2009 р.). Поняття «кластер» неодноразово зустрічається в нормативно-правових актах України (у понад 100 документах). У плані заходів з реалізації

²³⁶ Про індустріальні парки. Закон України від 21 червня 2012 року № 5018-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5018-17> (дата звернення: 20.01.2017).

²³⁷ Мережа індустріальних парків в Україні. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України : веб-сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=6463d3ba-aa13-4e54-8db9-0f36642c43d9&tag=IndustrialniParkiVUkraini> (дата звернення: 17.09.2018).

Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015-2019 роки, затвердженому КМУ, на 2015 рік було закладено розроблення проектів актів щодо визначення засад створення та функціонування технологічних платформ і кластерів. Однак, на сьогодні це питання залишається відкритим, попри те, що з кожним роком кількість зазначених в країні ПФОБ зростає. На практиці кластерні утворення юридично оформлюються здебільшого у формі асоціацій комерційних і некомерційних організацій або у формі громадських неприбуткових організацій.

У вітчизняному законодавстві відсутні трактування поняття «кластер»; чіткий перелік видів кластерів, регламентування порядку та особливостей їх створення і функціонування. Аналогічною є й ситуація з іншими формами просторової організації бізнесу (зони інтенсивного науково-технічного розвитку (технополіси), соціотехнополіси, он-лайн платформи та ін.).

Важливими учасниками інноваційно-інвестиційного процесу в Україні є інститути/організації підтримки розвитку форм просторової організації бізнесу. Зокрема, станом на 01.01.2014 р. в країні діяло 79 бізнес-інкубаторів, 480 бізнес-центрів, 538 лізингових центрів, 4148 небанківських фінансово-кредитних установ, 226 фондів підтримки підприємництва, 3034 інвестиційних та інноваційних фондів і компаній, 4238 інформаційно-консультативних установ²³⁸. Однак, значна частина об'єктів інноваційної інфраструктури існують лише формально, їхня діяльність не відповідає вимогам часу. Більшість вітчизняних венчурних фондів стали черговими зонами для відмивання коштів, а не фінансовою підтримкою для інноваційних малих та середніх підприємств, які є основою нових форм просторової організації бізнесу.

Крім того, в Україні функціонує Національна мережа трансферу технологій, яка базується на моделі Європейської мережі «релей-центрів» (Innovation Relay Centers – IRC network), Російської мережі трансферу технологій RTTN, Української мережі трансферу технологій UTTN та об'єднує 61 учасника²³⁹. Проте, зазначена організація працює недостатньо ефективно. Зважаючи на рівень розвитку інноваційної діяльності в Україні, для поліпшення трансферу технологій такі центри обов'язково мають функціонувати при всіх державних університетах, особливо технічного профілю.

Сприяють розвитку форм просторової організації бізнесу створені в Україні регіональні інституційні мережі. Зокрема, 27 регіональних центрів з інвестицій та розвитку здійснюють інформаційно-консалтингове забезпечення інвестиційної діяльності регіонів, надають наукову та іншу підтримку впровадження програм і проектів інвестиційного розвитку регіонів та окремих сфер економіки. Вважаємо за доцільне розшити перелік

²³⁸ Узагальнений звіт про стан виконання регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва в Україні у 2013 році. Державна регуляторна служба України : веб-сайт. URL: <http://www.dkrp.gov.ua/info/3023> (дата звернення: 14.01.2017).

²³⁹ Національна мережа трансферу технологій. URL: <http://www.ntn.org.ua/> (дата звернення: 14.01.2017).

повноважень цих структур в напрямі передбачення конкретних функції щодо сприяння створенню та підтримці діяльності ПФОБ.

У 2015 році за ініціативи Міжнародного фонду сприяння інвестиціям було утворено Національну асоціацію наукових, технологічних парків та інших інноваційних організацій України, діяльність якої спрямована на підвищення ролі наукових та технологічних парків в інноваційному розвитку країни, стимулювання інтенсифікації інноваційних процесів та створення масштабних виробництв інноваційної продукції, трансформацію національної економіки в «економіку знань». Актуальним є налагодження активної взаємодії між державними органами влади та Асоціацією в контексті розроблення дієвих рішень щодо подальшого розвитку ПФОБ.

Проведене дослідження дозволило виокремити основні проблем вітчизняного інституційного забезпечення діяльності ПФОБ:

- відсутність системного підходу до формування нормативно-правової бази регулювання діяльності ПФОБ;
- наявність правової колізії щодо сутності ПФОБ та особливостей їх діяльності;
- бюрократизованість та громіздкість процедури створення та державної реєстрації більшості форм просторової організації бізнесу;
- часта зміна умов функціонування ПФОБ;
- відсутність нормативно-правового регламентування особливостей створення і функціонування таких форм просторової організації бізнесу як кластери, технополіси, соціотехнополіси, он-лайн платформи та ін.;
- формальний характер функціонування державних і недержавних організацій з підтримку розвитку ПФОБ.

З огляду на зазначені проблеми для поліпшення нормативно-правового регулювання діяльності ПФОБ в Україні пропонуємо²⁴⁰:

1. До Закону України «Про наукові парки» (статті 1, 13) додати положення щодо порядку діяльності таких невід’ємних складових НП як спін-оф компанії та бізнес-інкубатори. Зокрема, для уникнення подвійних трактувань визнання терміну «спін-оф компанія» доцільно подати у редакції Проекту Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності». Крім того, необхідно закріпити загальний статус НП у Господарському кодексі України (доповнивши положення статті 127), а також у Законі України «Про інноваційну діяльність» (доповнивши п. 2 статті 16). Подальшого комплексного правового врегулювання потребують й питання, пов’язані із комерціалізацією та захистом інтелектуальної власності, її передачею та використанням НП.

2. Розробити новий Закон «Про технологічні парки» або об’єднати в один закон «Про наукові та технологічні парки» та скасувати Закон України

²⁴⁰ Ткач С.М. Нормативно-правове регулювання діяльності просторових форм організації бізнесу в Україні: ключові проблеми та перспективи розвитку. *Економіка та право*. 2017. № 1(46). С. 105-112.

«Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», що дасть можливість позбутися нашарувань недіючих та суперечливих норм законодавства. Дискусійною є необхідність включення новостворених ТП до переліку парків, згідно Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» як підстави для їх державної реєстрації. Скасування зазначеної норми спростить процес і скоротить час реєстрації ТП. Разом з тим, регламентування процесу створення ТП потребує змін щодо спрощення і розширення можливостей їх учасників функціонувати в умовах самофінансування (без фінансової допомоги держави).

3. Пункти 1-2 статті 6 Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» доцільно редагувати або підкріпити відповідними положеннями у Бюджетному кодексі України, оскільки окремої бюджетної програми підтримки діяльності технопарків у Державному бюджеті України за роки існування цього закону не було передбачено. Фактично, ця норма Закону є декларативною. Окрім того, істотним недоліком у п. 2 зазначеної статті є нечіткість формулювання різновидів фінансової підтримки (повне або часткове), оскільки створюються передумови для зловживань та корупційних дій з боку державних органів, уповноважених виділяти державні кошти на фінансову підтримку проєктів ТП.

4. Сформувати багаторівневу систему державної підтримки ТП, як на національному, так і місцевому рівні в напрямі державного фінансування високотехнологічних стартапів ТП; розвитку інфраструктури; надання грантів та позик; передбачення «інкубаційного податкового періоду» для підприємств, які реалізують проєкти в ТП тощо. При цьому, механізм надання зазначених пільг має бути максимально прозорим і простим задля уникнення зловживань з обох сторін.

5. Статтю 127 Господарського кодексу України доповнити переліком форм об'єднання інтересів підприємств, а також трактуванням поняття «кластер», яке пропонуємо викласти у наступній редакції «кластер – це локально інтегрована мережа взаємно зацікавлених у співпраці та використанні отриманих результатів суб'єктів, які взаємодоповнюють і посилюють конкурентні переваги один одного та кластера загалом». Окрім того, положення статті 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» доповнити визначенням «інноваційний кластер». А статтю 1 Закону України «Про транскордонне співробітництво» доповнити визначенням поняття «транскордонний кластер».

6. Розробити Стратегію розвитку кластерів, передбачивши у ній створення як національних, так і регіональних кластерів. Так, національні кластери доцільно створювати насамперед у пріоритетних та перспективних сферах господарювання (інформаційні технології, фармацевтика, виробництво електроніки та телекомунікаційного обладнання, виробництво медичної, високоточної та оптичної техніки, енергетика, аерокосмічна галузь). Регіональні кластери мають створюватися, виходячи з особливостей

конкурентних переваг кожного регіону. Окрім того, підтримка національних та регіональних кластерів повинна здійснюватися за допомогою реалізації кластерних програм, стимулювання системи науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, посилення взаємодії між органами державної влади і місцевого самоврядування, бізнесом і науково-освітніми установами із застосуванням принципів державно-приватного партнерства. Відповідно до зазначеного має бути передбачена державна підтримка у вигляді надання пільг на оренду земельних ділянок, виробничих площ і приміщень, ввезення спеціалізованого обладнання, пільгових державних кредитів, надання цільових грантів. Для розбудови мережі кластерів в Україні доцільно залучати підтримку загальноєвропейських програм, міжнародних організацій та фондів, проєктів транскордонного співробітництва.

Критичного перегляду потребує й інституційне забезпечення функціонування вітчизняних ПФОБ. Зокрема, задля усунення виявлених вище проблем, створення нових та розширення наявних мереж просторових форм організації бізнесу в регіонах України доцільним вбачається:

1) формування нової державної політики щодо розбудови ПФОБ з подальшим удосконаленням нормативно-правового забезпечення їх діяльності, забезпеченням системності та комплексності дій щодо розроблення національних та регіональних стратегій та програм розвитку ПФОБ. Трансформація та удосконалення вітчизняного законодавства щодо регулювання діяльності ПФОБ має відбуватися у напрямі розвитку наукових, технологічних, інноваційних парків, наукових та інноваційних центрів, кластерів, бізнес-інкубаторів тощо та базуватися на стратегічних цілях розвитку регіонів, їх конкурентних перевагах, забезпечувати реалізацію пріоритетних напрямів розвитку інноваційної діяльності, науки та техніки в Україні;

2) перегляд показників ефективності функціонування ПФОБ з акцентом на кількість створених нових робочих місць, обсяги реалізованої інноваційної продукції, питому вагу інноваційно активних підприємств, експорт високотехнологічної продукції;

3) активізація державних замовлень у ПФОБ на високоефективні проєкти та технології, зокрема для оборонної сфери; забезпечення відкритості результатів діяльності ПФОБ з оприлюдненням відповідної інформації на сайтах Міністерства освіти і науки України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної служби статистики України;

4) створення єдиної державної бази ПФОБ з метою моніторингу їх діяльності та вчасного вжиття заходів для поліпшення умов їх функціонування;

5) активізація міжнародної співпраці вітчизняних ПФОБ для реалізації проєктів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, передачі ліцензій, трансферу технологій, зокрема шляхом приєднання до міжнародних організацій відповідного профілю (наприклад, Міжнародної асоціації наукових парків, Європейського кластерного меморандуму тощо);

б) перманентне підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів у державних та регіональних органах виконавчої влади для набуття ними компетентностей щодо створення та підтримки ефективного функціонування ПФОБ.

3.2. Інституційний вимір податкового та митного регулювання діяльності форм просторової організації бізнесу

Загальні умови створення та функціонування різних форм просторової організації бізнесу регламентуються низкою нормативно-правових актів. Проте, аналіз їх змісту засвідчує відсутність комплексного інституційного механізму використання податкових і митних важелів та інструментів для регулювання розвитку останніх в Україні. Це зумовлює необхідність відповідного ґрунтовного дослідження з метою виявлення недоліків та прогалин у законодавстві, а також пошуку пріоритетів та напрямів вдосконалення відповідної нормативно-правової бази.

У 2003 р. набрав чинності Закон України «Про інноваційну діяльність»²⁴¹, яким визначено правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлено форми стимулювання державою інноваційних процесів. Згідно із Законом державну підтримку одержали суб'єкти господарювання всіх форм власності, що реалізують в Україні інноваційні проекти, і підприємства всіх форм власності, які мають статус інноваційних.

Найважливіші положення Закону України «Про інноваційну діяльність», які регулюють відносини щодо використання податкових важелів та інструментів регулювання інноваційних просторових форм бізнесу, наведено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Основні положення Закону України «Про інноваційну діяльність», які регулюють відносини щодо використання податкових інструментів регулювання діяльності форм просторової організації бізнесу в Україні*

Стаття 1	Зміст 2	Чинність 3
6.1.	Державне регулювання інноваційної діяльності здійснюється шляхом встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності.	чинна
11.2.	Державний контроль у сфері інноваційної діяльності здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує єдину державну податкову політику.	чинна

²⁴¹ Про інноваційну діяльність: Закон України від 4.07.2002р № 40-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 21.12.2016).

1	2	3
21.	<p>1. Впродовж строку чинності свідоцтва про державну реєстрацію інноваційного проекту і за умови, що виконання проекту розпочато не пізніше вісімнадцяти місяців від дати його державної реєстрації, оподаткування об'єктів інноваційної діяльності здійснюється у порядку, за яким 50% ПДВ по операціях з продажу товарів (виконання робіт, надання послуг), пов'язаних з виконанням інноваційних проектів, і 50% податку на прибуток, одержаний від виконання цих проектів, залишаються у розпорядженні платника податків, зараховуються на його спеціальний рахунок і використовуються ним виключно на фінансування інноваційної, науково-технічної діяльності і розширення власних науково-технологічних і дослідно-експериментальних баз.</p> <p>2. Пільгове оподаткування реалізується за умови, що суб'єкт інноваційної діяльності про початок реалізації інноваційного проекту у місячний строк повідомляє відповідний орган Державної податкової адміністрації і по всіх господарських операціях, пов'язаних з виконанням інноваційного проекту, веде окремий бухгалтерський облік.</p> <p>3. Кошти у розмірі 50% ПДВ і податку на прибуток, що залишаються у розпорядженні платника податків не використані протягом строку пільгового оподаткування і дванадцяти місяців після нього, підлягають зарахуванню до Державного бюджету України.</p> <p>4. Інноваційним підприємствам дозволяється прискорена амортизація основних фондів і встановлюється щорічна двадцятивідсоткова норма прискореної амортизації основних фондів групи 3. При цьому амортизація основних фондів групи 3 проводиться до досягнення балансовою вартістю групи нульового значення.</p> <p>5. Інноваційні підприємства сплачують земельний податок за ставкою у розмірі 50% діючої ставки оподаткування.</p>	чинність призупинено на 2003 – 2004 рр.; у 2005 р. статтю вилучено із Закону
22.	<p>1. Необхідні для виконання пріоритетного інноваційного проекту, яким передбачається випуск інноваційного продукту, щодо якого прийнята постанова КМУ про його особливу важливість, сировина, устаткування, обладнання, комплектуючі та інші товари (крім підакцизних товарів), які не виробляються в Україні або виробляються, але не відповідають вимогам проекту, при ввезенні в Україну протягом строку чинності свідоцтва про державну реєстрацію інноваційного проекту звільняються від сплати ввізного мита та ПДВ. Номенклатура та обсяги ввезення сировини, матеріалів, устаткування, обладнання, комплектуючих та інших товарів мають бути визначені в інноваційному проекті перед його державною реєстрацією.</p> <p>2. У разі використання сировини, матеріалів, устаткування, обладнання, комплектуючих та інших товарів, ввезених в Україну без сплати ввізного мита та ПДВ не для потреб виконання інноваційного проекту ввізне мито та податок на додану вартість сплачуються до бюджету в повному обсязі. При цьому платник податку зобов'язаний збільшити податкові зобов'язання за наслідками податкового періоду, в якому відбулося таке порушення, на суму ввізного мита і ПДВ, що мали бути сплачені при ввезенні на митну територію таких товарів, а також сплатити пеню, нараховану на суму податків, виходячи із 120% облікової ставки Національного банку України, що діяла на день збільшення податкового зобов'язання, за період їх нецільового використання.</p> <p>3. Суб'єкти господарювання щоквартально складають та подають до органів митної служби за своїм місцезнаходженням звіти про використання ввезених ними сировини, матеріалів, устаткування, обладнання, комплектуючих та інших товарів.</p>	чинність призупинено на 2003 – 2004 рр.; у 2005 р. статтю вилучено із Закону

*Джерело: складено на основі²⁴²

²⁴² Про інноваційну діяльність: Закон України від 4.07.2002р № 40-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 21.12.2016).

Податкове та митне регулювання діяльності підприємств у СЕЗ і на ТПР. Важливими елементами структурних перетворень як світової, так і вітчизняної економічних систем наприкінці 1990-х р. стали СЕЗ та ТПР. Так, протягом 1998-2003 рр. в Україні було створено 17 ТПР (9 – в АР Крим, 7 – в областях та м. Харкові), а також 11 СЕЗ шляхом прийняття Верховною Радою України окремих законів, які визначили порядок запровадження та функціонування спеціального режиму інвестиційної діяльності та оподаткування (табл. 3.3) на таких територіях.

Таблиця 3.3

Податкові пільги, що надавалися інвесторам у СЕЗ України до 2005 р.*

Назва СЕЗ	Перелік податкових пільг
1	2
«Донецьк»	<ul style="list-style-type: none"> – режим спеціальної митної зони; – ставка оподаткування прибутку - 20%; – оподаткування доходів нерезидентів - у розмірі 2/3 встановленої ставки; – не справляються збори до Державного інноваційного фонду та до Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення; – звільняється від оподаткування сума інвестицій, одержана згідно з інвестиційним проектом; – надходження в іноземній валюті звільнюються від обов'язкового продажу; – не справляється плата за землю на період освоєння земельної ділянки.
«Азов»	<ul style="list-style-type: none"> – режим спеціальної митної зони; – ставка оподаткування прибутку - 20%; – оподаткування доходів нерезидентів - у розмірі 2/3 встановленої ставки; – не справляються збори до Державного інноваційного фонду та до Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення; – звільняється від оподаткування сума інвестицій, одержана згідно з інвестиційним проектом; – надходження в іноземній валюті звільнюються від обов'язкового продажу; – не справляється плата за землю на період освоєння земельної ділянки.
«Закарпаття»	<ul style="list-style-type: none"> – режим спеціальної митної зони; – ставка оподаткування прибутку - 20%; – оподаткування доходів нерезидентів - у розмірі 2/3 встановленої ставки; – не справляються збори до Державного інноваційного фонду; – надходження в іноземній валюті звільнюються від обов'язкового продажу.
«Інтерпорт Ковель»	<ul style="list-style-type: none"> – режим спеціальної митної зони; – ставка оподаткування прибутку - 20%; – оподаткування доходів нерезидентів - у розмірі 2/3 встановленої ставки; – не справляються збори до Державного інноваційного фонду; – перші 5 років земельний податок не справляється; – надходження в іноземній валюті звільнюються від обов'язкового продажу.

1	2
«Миколаїв»	<ul style="list-style-type: none"> – перші 3 роки ставка податку на прибуток - 0%, з четвертого по шостий рік - 50% від діючої, з четвертого по десятий рік - звільняється від оподаткування частина прибутку, спрямована на реалізацію інвестиційного проекту; – звільняється від оподаткування сума інвестиції, одержана згідно з інвестиційним проектом; – податок на додану вартість не справляється у разі ввезення з-за меж митної території України устаткування, обладнання та комплектуючих деталей до них (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційних проектів, але не більше ніж 5 років; – мито не справляється у разі ввезення з-за меж митної території України сировини, матеріалів, устаткування, обладнання та комплектуючих деталей до них (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційних проектів, але не більше ніж 5 років; – операції з реалізації продукції по міжзаводській кооперації оподатковуються ПДВ за нульовою ставкою; – звільнення від сплати збору до Державного інноваційного фонду на період реалізації інвестиційного проекту; – зарахування сум авансових платежів на окремі рахунки; – надходження в іноземній валюті звільняються від обов'язкового продажу; – не справляється плата за землю на період реалізації проекту; – режим спеціальної митної зони (на території суднобудівних підприємств).
«Порто-Франко»	<ul style="list-style-type: none"> – спеціальний митний режим; – перші 3 роки ставка податку на прибуток - 0%, з четвертого по шостий рік - 50% від діючої; – звільняється від оподаткування сума інвестиції, одержана згідно з інвестиційним проектом; – надходження в іноземній валюті звільняються від обов'язкового продажу.
«Порт Крим»	<ul style="list-style-type: none"> – режим спеціальної митної зони; – ставка оподаткування прибутку - 20%; – звільняється від оподаткування сума інвестиції, одержана згідно з інвестиційним проектом; – надходження в іноземній валюті звільняються від обов'язкового продажу; – звільнення від плати за землю на період освоєння земельних ділянок, але не більш ніж на 5 років; – збір до Державного інноваційного фонду справляється у розмірі 50% від діючого.
«Рені»	<ul style="list-style-type: none"> – спеціальний митний режим; – ставка податку на прибуток, отриманого від реалізації інвестиційного проекту - 20%; – не справляється збір до Державного інноваційного фонду; – звільняється від оподаткування сума інвестиції, одержана згідно з інвестиційним проектом; – надходження в іноземній валюті звільняються від обов'язкового продажу.

1	2
«Славутич»	<ul style="list-style-type: none"> – перші 3 роки ставка податку на прибуток - 0%, з четвертого по шостий рік - 50% від діючої; – звільняється від оподаткування сума інвестиції, одержана згідно з інвестиційним проектом; – податок на додану вартість не справляється у разі ввезення з-за меж митної території України устаткування, обладнання, комплектуючих деталей до них, транспортних засобів (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційних проектів, але не більше 5 років; – мито не справляється у разі ввезення з-за меж митної території України сировини, матеріалів, устаткування, обладнання, комплектуючих деталей до них, транспортних засобів (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційних проектів, але не більше 5 років; – не справляються збори до Державного інноваційного фонду та збору на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття; – надходження в іноземній валюті звільнюються від обов'язкового продажу; – перші 3 роки від початку освоєння земельної ділянки не справляється земельний податок, з четвертого по шостий рік справляється за ставкою 50% від діючої.
«Курортополіс Трускавець»	<ul style="list-style-type: none"> – перші 3 роки ставка податку на прибуток - 0%, з четвертого по шостий рік - 50% від діючої; – звільняється від оподаткування сума інвестиції, одержана згідно з інвестиційним проектом; – мито та податок на додану вартість не справляються у разі ввезення з-за меж митної території України лікарських засобів, устаткування, обладнання, комплектуючих деталей до них, програмного забезпечення (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційних проектів; – надходження в іноземній валюті звільнюються від обов'язкового продажу; – земельний податок не справляється на період освоєння земельної ділянки, в наступні 10 років рік він справляється за ставкою 50% від діючої.
«Яворів»	<ul style="list-style-type: none"> – перші 3 роки ставка податку на прибуток - 0%, у наступні роки - 50% від діючої; – перші 3 роки земельний податок не справляється, у наступні роки справляється за ставкою 50% від діючої; – не справляються збори до Державного інноваційного фонду та на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття; – мито та податок на додану вартість не справляються у разі ввезення з-за меж митної території України устаткування, обладнання, комплектуючих до них (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційних проектів, але не більше ніж 5 років.

*Джерело: складено за даними ²⁴³

Отже, початкові етапи формування законодавства щодо регулювання форм просторової організації бізнесу в Україні характеризувалися наявністю

²⁴³ Основні показники по СЕЗ. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9a321bee-7eaf-48c9-8888-1933f263a96d&title=OsnovniPokaznikiPoSez> (дата звернення: 22.01.2017).

суттєвих податкових преференцій для підприємств, які діяли у СЕЗ і на ТПР. Проте, передбачені пільги так і не набули тривалого практичного застосування, оскільки їх дія, починаючи з 2003 р., щорічно призупинялася законами про Державний бюджет на відповідний рік. У 2005 р. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України»²⁴⁴ для суб'єктів підприємницької діяльності під час реалізації ними інвестиційних проектів у СЕЗ і на ТПР було скасовано пільги, передбачені відповідними законами²⁴⁵.

Таким чином, із 2005 р. суб'єкти господарювання у СЕЗ і на ТПР здійснюють свою діяльність за загальними правилами оподаткування та не мають спеціальних податкових преференцій. Основними причинами скасування пільгового режиму СЕЗ і ТПР вітчизняні аналітики називають наступні²⁴⁶:

– непрозора процедура прийняття рішень щодо створення цих територій і зон та участі в них конкретних підприємств. Саме поняття «зона» вимагає чіткої обмеженості сфери дії особливих правил. В Україні статус СЕЗ і ТПР одержали цілі області;

²⁴⁴ Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших [...]: Закон України від 25.03.2005 № 2505-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2505-15> (дата звернення: 22.01.2017).

²⁴⁵ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування у зв'язку із створенням спеціальної економічної зони «Яворів»; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань оподаткування у зв'язку із створенням спеціальної економічної зони туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець»; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань оподаткування у зв'язку із створенням спеціальної економічної зони «Славутич»; Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування у зв'язку з запровадженням спеціального режиму інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області»; Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування у зв'язку із створенням спеціальних економічних зон «Азов» і «Донецьк» та запровадженням спеціального режиму інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Донецькій області»; Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування у зв'язку з запровадженням спеціального режиму інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Житомирській області»; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань оподаткування у зв'язку із створенням спеціальної економічної зони «Рені»; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань оподаткування у зв'язку із створенням спеціальної (вільної) економічної зони «Порто-франко» на території Одеського морського торговельного порту»; Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування у зв'язку із запровадженням спеціального режиму інвестиційної діяльності на території міста Харкова»; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань оподаткування у зв'язку з запровадженням спеціального режиму інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку та створенням спеціальної економічної зони «Порт Крим» в Автономній Республіці Крим»; Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування у зв'язку із створенням спеціальної економічної зони «Миколаїв»; Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування у зв'язку з запровадженням спеціального режиму інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку у Волинській області».

²⁴⁶ Нові форми організації територій з особливим податковим режимом (СЕЗ і ТПР). Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/271> (дата звернення: 22.01.2017); Лещух І.В. Інституційні засади використання податкових та митних інструментів сприяння розвитку просторових форм організації бізнесу в Україні. *Регіональна економіка*. № 3 (89). С. 76-84. С. 79.

– прагнення використати СЕЗ і ТПР не лише як спосіб залучення інвестицій, але й як інструмент рішення соціальних проблем депресивних регіонів;

– низький рівень державного контролю. Масовість правопорушень у діяльності спеціальних зон підтверджує той факт, що при вибірково проведених перевірках податковою інспекцією у 2003 р. факти порушення податкового та митного законодавства було виявлено на 201 із 225 перевірених підприємств;

– низька державна інфраструктурна підтримка територій з пільговим оподаткуванням.

Частково компенсувати фінансово-економічні втрати СЕЗ і ТПР внаслідок скасування режиму пільгового оподаткування мала ухвалена у 2005 р. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання ввезення (пересилання) товарів у спеціальні (вільні) економічні зони та вивезення товарів за їх межі», якою передбачалося, що суб'єкти СЕЗ при ввезенні товарів (крім підакцизних товарів та деяких інших законодавчо регламентованих категорій товарів) у межах реалізації інвестиційних проектів з метою їх подальшої переробки, можуть надавати митним органам прості векселі на суму ввізного мита та ПДВ з терміном погашення, що дорівнює терміну переробки цих товарів за умови вивезення продуктів їх переробки за межі митної території України, без права зворотного ввезення таких товарів у митному режимі реімпорту²⁴⁷. Однак, у 2012 р. зазначену Постанову також було скасовано.

Таким чином, досвід створення та функціонування СЕЗ і ТПР в Україні свідчить, що їх можливості були дещо перебільшені. Ми вважаємо, що в сучасних умовах зазначені форми інноваційної інфраструктури потребують більш вираженої системної державної політики. У той же час погоджуємося з дослідниками²⁴⁸ щодо необхідності трансформації СЕЗ і ТПР з урахуванням вітчизняної специфіки та міжнародного досвіду. Така трансформація, тут ми погоджуємося з автором²⁴⁹, має відбуватися в напрямі розвитку інших їх функціональних типів і базуватися на стратегічних цілях розвитку регіонів, забезпечувати реалізацію пріоритетних напрямів розвитку інноваційної діяльності, науки та техніки в Україні. З огляду на вищезазначене, вважаємо доцільним:

1) здійснення науково-практичної роботи щодо розробки пріоритетних інвестиційних програм. Для цього доцільно, з врахуванням норм/положень

²⁴⁷ Деякі питання ввезення (пересилання) товарів у спеціальні (вільні) економічні зони та вивезення товарів [...]: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2005 № URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1119-2005-%D0%BF> (дата звернення: 23.01.2017).

²⁴⁸ Нові форми організації територій з особливим податковим режимом (СЕЗ і ТПР). Аналітична записка URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/271>; Ткач С.М. Спеціальні економічні зони в Україні: досвід і нові пріоритети просторової організації. *Регіональна економіка*. 2016. № 3. С. 86-97.

²⁴⁹ Ткач С.М. Спеціальні економічні зони в Україні: досвід і нові пріоритети просторової організації. *Регіональна економіка*. 2016. № 3. С. 86-97.

законодавства щодо адміністративно-територіально реформи, обрати території, які мають найбільш сприятливу інфраструктуру, географічні та економічні фактори для реалізації зазначених програм задля забезпечення прискореного їх розвитку та досягнення потрібних результатів;

2) поширення суб'єктів інноваційної інфраструктури в депресивних регіонах з одночасним надання податкових пільг під реалізацію конкретних проектів – в ускладнених соціально-економічних умовах нові форми пріоритетного розвитку є інструментом виживання цього регіону, коли за рахунок надання преференцій уряд може залучити необхідні кошти для здійснення невідкладних стабілізаційних заходів;

3) вдосконалення законодавства України щодо створення та функціонування інституційної інфраструктури з врахуванням унікальності кожної конкретної визначеної території, враховуючи існуючу ресурсну базу та пріоритетні види інноваційної діяльності.

Реалізація зазначеного, серед іншого, надасть можливість більш ефективного розвитку новим формам СЕЗ і ТПР – інноваційним та промисловим паркам, кластерам, науково-технічним і туристично-рекреаційним зонам тощо.

З прийняттям у 2011 р. Податкового кодексу України підходи та принципи надання пільг різним формам організації бізнесу в Україні дещо змінилися. Так, податкові преференції надаються, виходячи з видів діяльності суб'єкта господарювання, а не за принципом територіальної приналежності (залежно від території, на якій здійснюється діяльність).

Відповідно до ст. 4 Податкового кодексу встановлення і скасування податків та зборів, а також пільг їх платникам (у тому числі і суб'єктам інноваційної діяльності) може здійснюється як Верховною Радою України, так і сільськими, селищними, міськими радами у межах їх повноважень. Разом з тим, режим оподаткування форм просторової організації бізнесу Кодексом не визнається спеціальним податковим режимом. Таким чином, Податковим кодексом України фактично регламентовано лише механізм використання податкових преференцій для розвитку різних форм просторової організації підприємницької діяльності, а перелік конкретних важелів та інструментів, а також обсягу (в грошовому еквіваленті) преференцій встановлюється щорічно в межах законодавства про державний бюджет та відповідних рішень місцевих органів влади. Ми вважаємо, що щорічний перегляд фіскальних преференцій для зазначених суб'єктів господарювання ускладнює середньо- та довгострокове планування діяльності останніми. А, відтак, необхідним є розроблення механізму середньо- та довгострокового податкового стимулювання діяльності форм просторової організації бізнесу зі встановленням чітких правил застосування штрафних санкцій за порушення податкового та митного законодавства.

Податкове та митне регулювання діяльності наукових та технологічних парків. Дещо подібними за організацією до СЕЗ в Україні є наукові та технологічні парки, механізм створення та діяльності яких

регулюється відповідним законодавством. Зокрема, ст. 19 Закону України «Про наукові парки»²⁵⁰ регламентовано звільнення від оподаткування ввізним митом наукового, лабораторного і дослідницького обладнання, комплектуючих та матеріалів для виконання проектів наукових парків. При цьому, відповідно до ст. 287²⁵¹ Митного кодексу України, звільнення від сплати ввізного мита надається на весь строк реалізації проекту наукового парку, але не більше ніж на два роки для обладнання та не більше ніж на один рік для комплектуючих і матеріалів з дня затвердження Кабінетом Міністрів України зазначеного переліку та обсягів товарів.

Не передбачено застосування податкових преференції і для підприємств – учасників технологічних парків, оскільки ст. 8 Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» регламентовано, що реалізація проекту технологічного парку не може бути підставою для зниження податкових зобов'язань за основним видом діяльності виконавця цього проекту технологічного парку. Разом з тим, відповідно до ст. 287 Митного кодексу України устаткування, обладнання та комплектуючі, а також матеріали, які не виробляються в Україні і ввозяться на митну територію України технологічними парками, їх учасниками та спільними підприємствами, що виконують проекти технологічних парків, оподатковуються ввізним митом на загальних підставах. Однак, нараховані суми ввізного мита не перераховуються до бюджету, а зараховуються на спеціальні рахунки технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств у відповідному порядку.

Податкове та митне регулювання діяльності індустриальних парків. У 2012 р. було прийнято Закон України «Про індустриальні парки», яким передбачено стимулюючі заходи щодо функціонування зазначених просторових форм бізнесу.

Механізм надання податкових пільг зі сплати місцевих податків і зборів для ініціаторів створення, керуючих компаній та учасників індустриальних парків регламентується ст. 266, ст. 284 та ст. 288 Податкового кодексу України. Так щорічно за рішенням відповідних органів місцевого самоврядування встановлюються:

1) пільги з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, що сплачується на відповідній території, з об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних або юридичних осіб;

2) пільги щодо земельного податку, що сплачується на відповідній території;

3) мінімальний розмір плати за оренду земельних ділянок державної і комунальної власності.

²⁵⁰ Про наукові парки: Закон України від 25.06.2009 № 1563-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1563-17> (дата звернення: 15.02.2017).

²⁵¹ Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 15.02.2017).

Крім вищезазначеного, інструментами підтримки розвитку індустріальних парків на місцевому рівні можуть бути:

а) виділення коштів з місцевого бюджету для фінансування робіт із забезпечення інженерною інфраструктурою певних земельних ділянок або створення умов для доступу до цих ділянок;

б) сприяння на місцевому рівні оформленню всіх дозвільних та інших документів, необхідних для реалізації проектів;

в) організаційна та фінансова участь у наборі та організації навчання потенційних і діючих співробітників компаній-суб'єктів індустріальних парків.

При цьому, усі зазначені преференції щодо місцевої підтримки функціонування індустріальних парків можуть бути передбачені в договорі про створення та функціонування індустріального парку.

Пільговий режим щодо оподаткування діяльності підприємств, які входять до індустріальних парків (рис. 3.1), регламентується також Митним кодексом України.

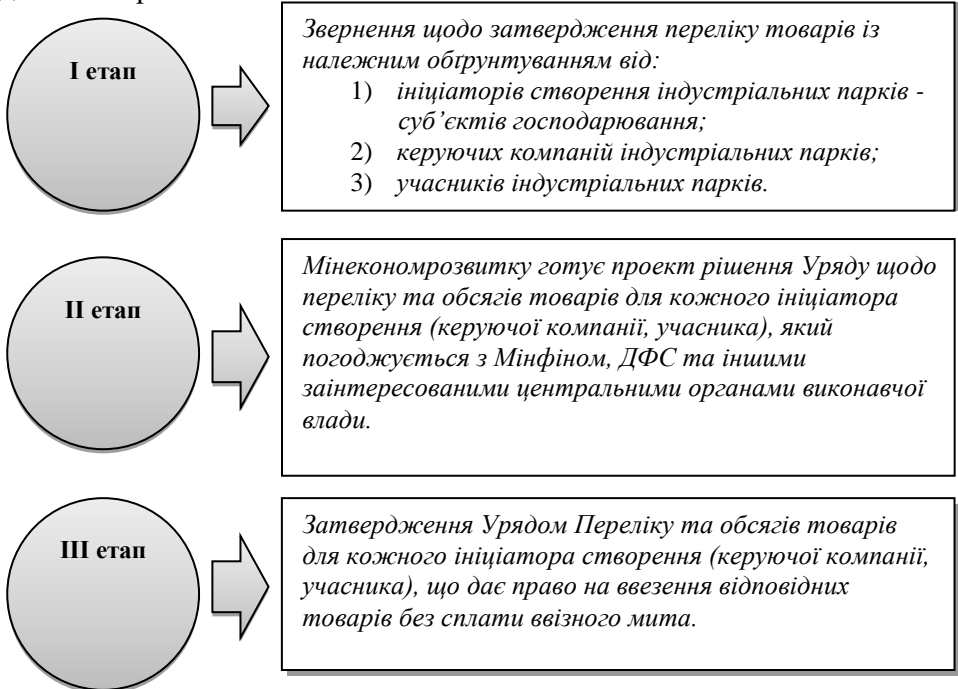

Рис. 3.1. Механізм звільнення від сплати ввізного мита при ввезенні товарів ініціаторами створення – суб'єктами господарювання, керуючими компаніями та учасниками індустріальних парків*

*Джерело: складено на основі²⁵²

Ст. 287 Митного кодексу встановлено, що при ввезенні на митну територію України від оподаткування митом звільняються устаткування,

обладнання та комплектуючі до них, матеріали, що не виробляються в Україні, які не є підакцизними товарами та ввозяться ініціаторами створення – суб'єктами господарювання, керуючими компаніями індустріальних парків для облаштування індустріальних парків, а також учасниками індустріальних парків – для здійснення господарської діяльності у межах індустріальних парків. При цьому, вивільнені кошти повинні спрямовуватися відповідними суб'єктами у межах індустріальних парків на:

1) облаштування індустріальних парків, у тому числі з використанням новітніх, енергозберігаючих технологій;

2) здійснення науково-дослідної діяльності, запровадження новітніх технологій, пов'язаних з господарською діяльністю;

3) збільшення випуску продукції та зменшення витрат за видами господарської діяльності, передбаченими цим Законом,;

4) повернення кредитів та оплати інших запозичень, використаних на облаштування індустріальних парків та здійснення у їх межах господарської діяльності, а також для сплати відсотків за такими кредитами та запозиченнями.

Іншими можливостями державної підтримки розвитку індустріальних парків у частині пільгового оподаткування митними платежами є:

1. Звільнення від сплати ввізного мита з метою інвестування на підставі зареєстрованих договорів (контрактів) або як внесок іноземного інвестора до статутного капіталу підприємства з іноземними інвестиціями – відповідно до ст. 280 Митного кодексу України.

2. Ввезення за пільговими ставками ввізного мита (0%) товарів, що походять з держав-членів Світової організації торгівлі, або з держав, з якими Україна уклала двосторонні або регіональні угоди щодо режиму найбільшого сприяння, в т.ч. з ЄС і Канадою (ст. 280 Митного кодексу України).

3. Ввезення без сплати ввізного мита устаткування, яке працює на відновлюваних джерелах енергії, енергозберігаючого обладнання і матеріалів, засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, обладнання та матеріалів для виробництва альтернативних видів палива або для виробництва енергії з відновлюваних джерел енергії – відповідно до ст. 282 Митного кодексу України.

Проведене дослідження інституційних засад використання податкових і митних важелів та інструментів регулювання форм просторової організації бізнесу в Україні дозволяє зробити наступні висновки:

1. Податкові пільги, передбачені Податковим кодексом України, на практиці стимулюють розвиток певної галузі, без урахування інноваційної компоненти. На противагу цьому, в розвинених країнах пільги надаються не галузям, а процесам технологічного і технічного оновлення, незалежно від галузевої приналежності чи місця розташування. Зважаючи на міжнародний досвід, актуальним є формування податкових преференцій з урахуванням саме інноваційної складової певного проекту.

2. Існування компенсаційного впливу фіскальних інструментів на розвиток інноваційного бізнесу, який, на наш погляд, повинен бути стимулюючим.

3. Розрив між формально встановленим законодавчим забезпеченням розвитку інноваційного бізнесу та його практичною реалізацією, зумовлений, серед іншого, складними внутрішньою та зовнішньою ситуацією, політичними та економічними факторами (потягом останніх років податкова політика України була спрямована на вирішення нагальних поточних соціально-економічних проблем, пов'язаних з військовими діями, анексією територій та руйнуванням інфраструктури).

З огляду на зазначене, перспективою вдосконалення чинного законодавства України в частині використання податкових важелів та інструментів регулювання форм просторової організації бізнесу є створення окремого базового блоку щодо регулювання інноваційної діяльності у Податковому кодексі (такий блок – Розділ XIV. СПЕЦІАЛЬНІ ПОДАТКОВІ РЕЖИМИ – сьогодні створено для регулювання діяльності підприємств, які перебувають на спрощеній системі обліку та звітності, а також для сільськогосподарських підприємств. Вважаємо, це дозволить усунути суперечності в положеннях нормативно-правових актів, які регламентують зазначений аспект державного регулювання економічних процесів, а також уникнути подвійного оподаткування та зловживань як зі сторони представників бізнесу, так і контролюючих органів.

Разом з тим, в умовах проведення адміністративно-територіальної реформи, актуальним є законодавче закріплення норм щодо надання податкових стимулів суб'єктам інноваційної інфраструктури для розміщення високотехнологічних виробництв в депресивних регіонах для активізації їх розвитку і ефективнішого використання трудового потенціалу.

3.3. Ефективність просторової організації спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку в Україні

Нааявність системної кризи у вітчизняній економіці вимагає рішучих дій щодо створення сприятливого середовища для вільного розвитку підприємництва, розкриття потенціалу регіонів, підвищення їх інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності. Спеціальні економічні зони (СЕЗ) є вагомим чинником розвитку світової економіки. Більш ніж у 100 країнах світу діють тисячі СЕЗ у вигляді різних форм просторової організації бізнесу²⁵³. Найбільш успішна практика застосування СЕЗ спостерігається у Китаї, США, Бразилії, Великобританії, Швейцарії, країнах Південно-Східної Азії та ін.²⁵⁴. В Україні до 2001 року було створено 11 СЕЗ терміном на 20-60 років²⁵⁵. Однак на нинішній день гостро стоїть питання у доцільності подальшого використання такої форми просторової організації бізнесу.

²⁵³ Special Economic Zones. Progress, Emerging Challenges, and Future Directions [Ed.: Thomas Farole, Gokhan Akinci]. World Bank Group. 2011. 346 p. (last accessed: 18.04.2017).

²⁵⁴ Special economic zones. Political priority, economic gamble. *The Economist*. 2015. URL: <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21647630-free-trade-zones-are-more-popular-ever-with-politicians-if-not> (last accessed: 18.04.2017).

²⁵⁵ Основні показники по СЕЗ. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9a321bee-7eaf-48c9-8888-1933f263a96d&title=OsnovniPokaznikiPoSez> (дата звернення: 18.04.2017).

З огляду на це, виникає актуальна потреба в ґрунтовному дослідженні вітчизняної практики функціонування СЕЗ крізь призму ретро- та перспективи розвитку.

Дослідженню теоретико-прикладних аспектів проблематики СЕЗ присвячено досить багато праць. Зокрема, спеціалістами Світового банку періодично проводиться ґрунтовне дослідження продуктивності та перспектив розвитку СЕЗ у країнах світу²⁵⁶. Провідними науковцями ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України» Кравцівим В.С., Жуком П.В. та ін. здійснено значні прикладні напрацювання з питань СЕЗ (паKET документів щодо створення комплексної СЕЗ «Львів», СЕЗ туристсько-рекреаційного типу «Курортopolіс Трускавець» і «Яремче»; проект Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку у гірських зонах України» та обґрунтування його необхідності)²⁵⁷. Окрім того, Мельник М.І. вивчено інституційно-економічні проблеми формування бізнес-середовища в Україні та особливості розвитку нових форм просторової організації бізнесу²⁵⁸. Правовий аспект регулювання господарської діяльності в СЕЗ України розкрито у монографії Буткевича О.В.²⁵⁹. Натомість теоретичні аспекти спеціального режиму господарювання досліджувала Зельдіна О.В.²⁶⁰. Перспективи СЕЗ в Україні ґрунтовно розглядали Пила В.І., Чмир О.С. і Загородній В.М.²⁶¹ Розвиток цього питання у контексті українсько-польського співробітництва було отримано у праці Борщевського В.В. і Засадко В.В.²⁶².

Разом з тим, незважаючи на досить широке висвітлення проблематики СЕЗ науковцями та практиками, вона до сих пір містить багато дискусійних питань. Зокрема, потребує вивчення питання результативності понад 16-ти річної діяльності СЕЗ в Україні та перспективи їх розвитку.

²⁵⁶ Special Economic Zones. Performance, Lessons Learned, and Implications for Zone Development. April 2008. The World Bank Group. Washington. P.35.; Special Economic Zones. Progress, Emerging Challenges, and Future Directions [Ed.: Thomas Farole, Gokhan Akinci]. Word Bank Group. 2011. 346 p. (last accessed: 18.04.2017).

²⁵⁷ Основні результати досліджень відділу регіональної екологічної політики та природокористування. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України». URL: <http://ird.gov.ua/ird01/p1038> (дата звернення: 18.04.2017).

²⁵⁸ Мельник М.І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2012. 568 с.; Мельник М.І. Інституційне забезпечення безпеки бізнес-середовища України в умовах європейської інтеграції. Економіка. Управління. Інновації. 2014. Вип. 1(11). С. 69-82.; Melnyk M.I., Korcelli-Olejniczak E. Chorna N. Development of Regional IT clusters in Ukraine: institutional and investment dimensions. Economic Annals XXI (Економічний часопис XXI), issue: 173 (9-10) / 2018, pages: 19-25.

²⁵⁹ Буткевич О. В. Правове регулювання господарської діяльності в спеціальних (вільних) економічних зонах України : монографія. Харків, 2008. 184 с.

²⁶⁰ Зельдіна О. Р. Теоретичні аспекти спеціального режиму господарювання [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2007. 39 с.

²⁶¹ Пила В.І., Чмир О.С., Загородній В.М. Про перспективи СЕЗ і ТПР в Україні. *Економіка України*. 2002. № 4. С. 11-17.

²⁶² Борщевський В.В., Засадко В.В. Перспективи функціонування вільних (спеціальних) економічних зон у контексті розвитку українсько-польського співробітництва. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 4(9). С. 201-206.

Згідно із Законом України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», СЕЗ може бути певна частина території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. Зокрема, на територіях 11 СЕЗ («Азов», «Донецьк», «Закарпаття», «Інтерпорт Ковель», «Курорттополіс Трускавець», «Миколаїв», «Порто-франко», «Порт Крим», «Рені», «Славутич», «Яворів») впроваджувалися такі податкові пільги: звільнення суб'єктів господарювання від оподаткування прибутку, отриманого від реалізації інвестиційних проектів, та зменшення діючої ставки податку на прибуток, а також звільнення від: оподаткування інвестицій, сплати ввізного мита, податку на додану вартість, обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті, плати за землю та від сплати зборів до деяких бюджетних фондів. Однак, у 2005 році ці пільги були скасовані²⁶³, внаслідок чого кількість суб'єктів господарювання у СЕЗ України за 2005-2015 рр. скоротилася більш ніж удвічі (з 161 до 80), як і кількість інвестиційних проектів (з 168 до 82)²⁶⁴.

Станом на початок 2015 року було повністю завершено, припинено або не здійснювалася реалізація інвестиційних проектів у СЕЗ «Миколаїв», «Курорттополіс Трускавець», «Славутич», було ліквідовано СЕЗ «Порт Крим» в АР Крим та припинилося надходження інформації про СЕЗ «Донбас».

Загалом метою створення СЕЗ в Україні було залучення іноземних інвестицій, нарощення експорту товарів і послуг, розвиток інноваційної діяльності та інфраструктури, краще використання трудового та природного ресурсу та прискорення соціально-економічного розвитку країни²⁶⁵. Однак, функціонування вітчизняних СЕЗ не дало очікуваних результатів. До прикладу, у 2004 році суб'єктами СЕЗ і ТПР було реалізовано 5,7% промислової продукції України, проте сплачено до бюджетів 1,2 млрд грн. при наданих пільгах у 4,7 млрд грн.²⁶⁶ У 2007 році коефіцієнт бюджетної ефективності СЕЗ України (співвідношення податкових надходжень і пільг) становив у середньому 0,59. Ефективними за цим показником було шість СЕЗ: «Азов» (15,5), «Яворів» (2,6), «Курорттополіс Трускавець» (2,5), «Миколаїв» (2,4) і «Порто-франко» (1,1)²⁶⁷. За 1998-2013 рр. коефіцієнт бюджетної віддачі залучених інвестицій (відношення обсягу платежів до бюджетів та державних

²⁶³ Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік: Закон України від 25 квітня 2005 р. № 2505-IV URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2505-15> (дата звернення: 19.04.2017).

²⁶⁴ Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ : аналіг. доп. / О. В. Шевченко, В. І. Жук, К. Г. Юрченко, О. А. Баталов [та ін.]; за заг. ред. Д.І. Олійник. Київ: НІСД, 2015. 116 с.

²⁶⁵ Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України від 13 жовтня 1992 р. № 2673-ХІІ. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2673-12> (дата звернення: 18.04.2017).

²⁶⁶ Основні показники по СЕЗ. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9a321bee-7eaf-48c9-8888-1933f263a96d&title=OsnovniPokaznikiPoSez> (дата звернення: 18.04.2017).

²⁶⁷ Засадко В. В. Перспективи функціонування спеціальних економічних зон в Україні в умовах створення зони вільної торгівлі з ЄС. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/March08/10.htm> (дата звернення: 20.04.2017).

цільових фондів до обсягу інвестицій) становив 1,1²⁶⁸.

Окрім того, СЕЗ не стали платформою для активізації розвитку інноваційної діяльності. До прикладу, у 2000 році питома вага підприємств, які здійснювали інноваційну діяльність в Україні, становила 14,8%, однак у наступних роках не вдалося поліпшити цей показник. Лише 5% інвестицій у СЕЗ залучалися у високі технології²⁶⁹. Також обсяги залучених інвестицій, насамперед іноземних, у СЕЗ не здійснювалися в таких обсягах, як того очікувалося. Левову часту в СЕЗ становили вітчизняні інвестиції, тоді як іноземні інвестиції склали близько 10-30%.

До позитивних результатів функціонування СЕЗ в Україні станом на 2015 рік можна віднести: поліпшення працевлаштування населення (створено понад 21 тис. нових робочих місць), наповнення бюджетів різних рівнів та державних цільових фондів (понад 1,2 млрд дол. США). Також за період 1998-2012 рр. сумарно обсяги реалізованої продукції (товарів, послуг) перевищували обсяги залучених інвестицій у 9 разів²⁷⁰.

Станом на вересень 2015 р. обсяг інвестицій, які фактично надійшли у СЕЗ з початку реалізації проектів, становив 635,3 млн дол. США, а рівень освоєння інвестицій до обсягів передбачених проектами – 157,2% (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Надходження та освоєння інвестицій у СЕЗ України
у 2010-січні-вересні 2015 рр.***

Показник		Роки					Січень-вересень 2015
		2010	2011	2012	2013	2014	
Передбачено інвестицій	Всього, млн. дол. США	612,9	544,6	533,2	526,9	523,8	380,9
	Частка інвестицій СЕЗ в загальному обсязі інвестицій по СЕЗ та ТПР, %	24,7	25,7	26,3	47,0	інформація відсутня	43,7
Фактично надійшло інвестицій з початку реалізації проектів	Всього, млн.дол.США	600,2	636,9	619,2	628,6	658,2	635,3
	Частка інвестицій СЕЗ в загальному обсязі інвестицій по СЕЗ та ТПР, %	29,3	інформація відсутня	інформація відсутня	інформація відсутня	інформація відсутня	65,3
Освоєно інвестицій з початку реалізації проектів, всього, млн дол. США		596,4	613,2	598,2	590,5	620,9	599,0
% освоєння інвестицій до обсягів передбачених проектами		92,9	112,6	112,2	112,1	118,5	157,2

*Джерело: складено за даними²⁷¹

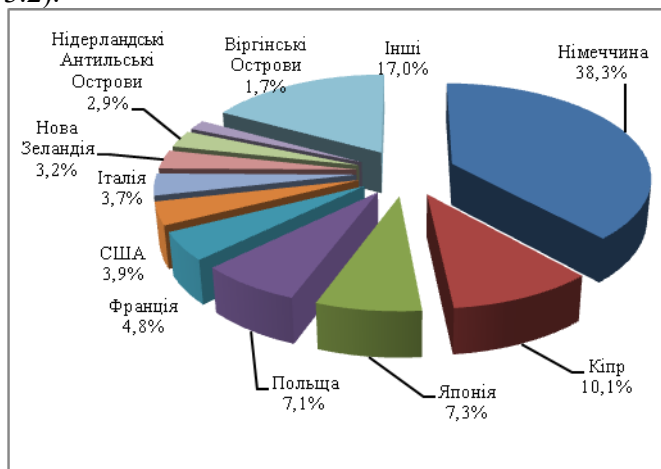
²⁶⁸ Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ : аналіт. доп. / О. В. Шевченко, В. І. Жук, К. Г. Юрченко, О. А. Баталов [та ін.]; за заг. ред Д.І. Олійник. Київ, 2015. 116 с.

²⁶⁹ Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.04.2017).

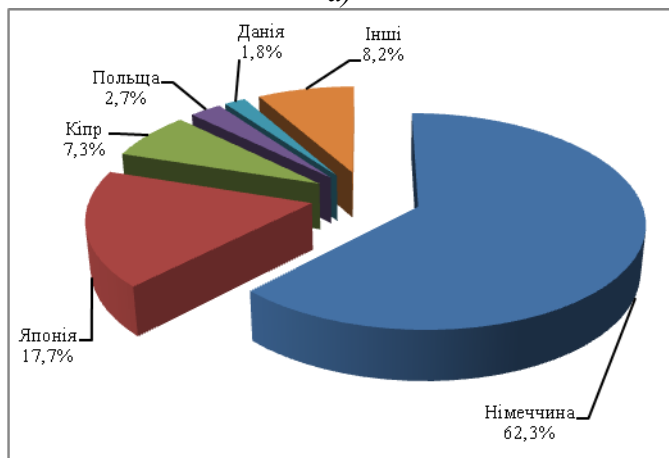
²⁷⁰ Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ : аналіт. доп. / О. В. Шевченко, В. І. Жук, К. Г. Юрченко, О. А. Баталов [та ін.]; за заг. ред Д.І. Олійник. Київ, 2015. 116 с.

²⁷¹ Офіційний сайт публікації документів Державної Служби Статистики України URL: <http://ukrstat.org/uk> (дата звернення: 21.04.2017).

До основних країн-інвесторів, на які припадає близько 90% загального обсягу надходжень інвестицій у СЕЗ, належать Німеччина, Кіпр, Японія та Польща (рис. 3.2).

а)

б)

Рис. 3.2. Структура надходжень іноземних інвестицій у СЕЗ в розрізі основних країн-інвесторів у 2010 р. (а) та січні-вересні 2015 р. (б)*

*Джерело: складено за даними²⁷²

Серед усіх СЕЗ України найбільші обсяги інвестицій були освоєні у СЕЗ Львівської області. Тому на прикладі саме цього регіону проаналізуємо досвід функціонування СЕЗ. На території Львівської області було створено терміном на 20 років СЕЗ туристсько-рекреаційного типу «Курортополіс Трускавець» (м. Трускавець, площа 774 га) і СЕЗ «Яворів» (Яворівський район, площа 116 тис. га). Пріоритетними видами діяльності у СЕЗ «Яворів» стало впровадження інноваційних проектів, видобування вуглеводів, харчова

²⁷² Офіційний сайт публікації документів Державної Служби Статистики України URL: <http://ukrstat.org/uk> (дата звернення: 21.04.2017).

промисловість, легка промисловість, деревообробна та паперова промисловість, виробництво машин та устаткування, будівництво, транспорт, тоді як у СЕЗ «Курортополіс Трускавець»: лікувально-оздоровчі комплекси; виробництво мінеральних вод; рекреаційний туризм, асенізація, наукові дослідження у галузі охорони здоров'я²⁷³.

До 2005 року для національних та іноземних юридичних і фізичних осіб, які здійснювали свою економічну діяльність на території СЕЗ у Львівській області було передбачено ряд преференцій (табл. 3.5). Внаслідок впровадження цих пільг передбачалося залучити 100 млн дол. США у СЕЗ «Курортополіс Трускавець» і 277 млн дол. США у СЕЗ «Яворів». Окрім того, планувалося зберегти старі та створити нові робочі місця у кількості 14,5 тис. у СЕЗ «Курортополіс Трускавець» і 7 тис. у СЕЗ «Яворів»²⁷⁴.

Таблиця 3.5

Пільги, що надавалися інвесторам у СЕЗ Львівської області*

СЕЗ «Курортополіс Трускавець»	СЕЗ «Яворів»
<ul style="list-style-type: none"> – перші 3 роки ставка податку на прибуток – 0%, з четвертого по шостий рік – 50% від діючої; – звільняється від оподаткування сума інвестиції, одержана згідно з проектом; – мито та ПДВ не справляються у разі ввезення з-за меж митної території України лікарських засобів, устаткування, обладнання, комплектуючих деталей до них, програмного забезпечення (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестпроектів; – надходження в іноземній валюті звільняються від обов'язкового продажу; – земельний податок не справляється на період освоєння земельної ділянки, в наступні 10 років рік він справляється за ставкою 50% від діючої. 	<ul style="list-style-type: none"> – перші 3 роки ставка податку на прибуток – 0%, у наступні роки – 50% від діючої; – перші 3 роки земельний податок не справляється, у наступні роки справляється за ставкою 50% від діючої; – не справляються збори до Державного інноваційного фонду та на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття; – мито та ПДВ не справляються у разі ввезення з-за меж митної території України устаткування, обладнання, комплектуючих до них (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційних проектів, але не більше ніж 5 років.

*Джерело: ²⁷⁵

Станом на 01.10.2015 р. з початку реалізації проектів у СЕЗ Львівської області надійшло інвестицій на суму 1051,8 млн грн. (освоєно 1016,5 млн грн.), з яких 13,2% – іноземні інвестиції, а 86,8% – вітчизняні інвестиції. За цей період у структурі інвестицій за джерелами фінансування домінували власні кошти підприємств та організацій – 62,9%, а кошти іноземних інвесторів та кредитів банків становили більше 13%. Серед країн-

²⁷³ Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортополіс Трускавець»: Закон України від 18 березня 1999 року № 514-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-14> (дата звернення: 25.04.2017).

²⁷⁴ Основні показники по СЕЗ. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9a321bee-7eaf-48c9-8888-1933f263a96d&title=OsnovniPokaznikiPoSez> (дата звернення: 25.04.2017).

²⁷⁵ Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортополіс Трускавець»: Закон України від 18 березня 1999 року № 514-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-14>; Про спеціальну економічну зону «Яворів»: Закон України від 15 січня 1999 року № 402-XIV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/402-14> (дата звернення: 25.04.2017).

інвесторів у СЕЗ Львівської області найбільші обсяги інвестицій надійшли з Польщі, Данії, США, Іспанії та Бельгії.

Найбільш активним періодом для реалізації інвестиційних проектів на територіях СЕЗ був період, коли діяв пільговий режим для суб'єктів підприємницької діяльності, що розташовані на території СЕЗ і реалізовували інвестиційні проекти у пріоритетних видах економічної діяльності кошторисною вартістю, еквівалентною не менше ніж 500 тис. дол. США. У СЕЗ «Яворів» у перший рік функціонування (1999 рік) 6 підприємств одержали інвестиції для реалізації інвестиційних проектів, тоді як вже у 2005 році їх кількість зросла у 12,5 разів і становила 75. Натомість у СЕЗ «Курортополіс Трускавець» за 2000-2005 рр. кількість таких підприємств зросла лише з 9 до 19. Станом на 2005 рік на територіях СЕЗ Львівської області реалізовувалося 102 інвестиційних проекти (76 у «Яворів» і 26 у «Курортополіс Трускавець») на суму 238,7 млн. грн. (рис. 3.3).

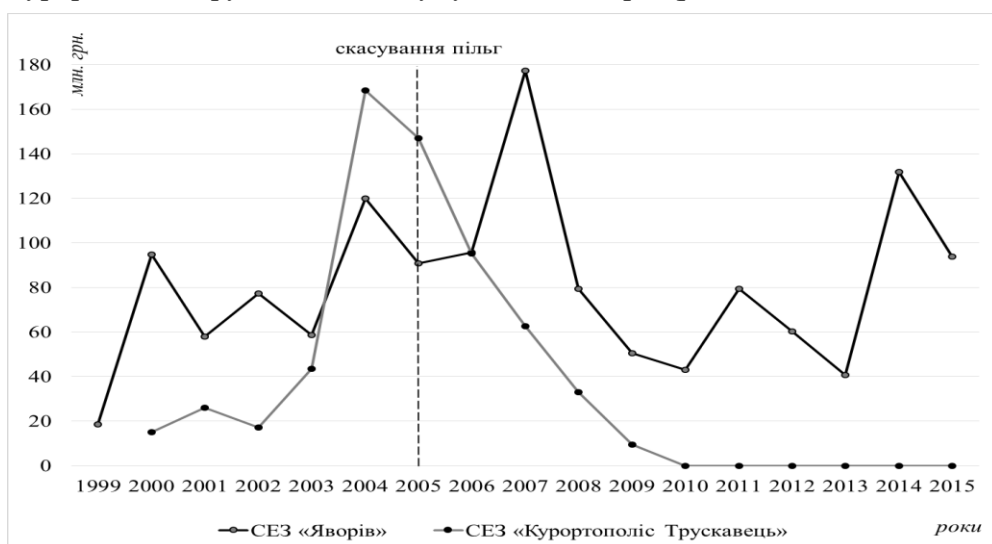

Рис. 3.3. Динаміка надходжень інвестицій у СЕЗ Львівської області*
*Джерело: побудовано на основі даних²⁷⁶

Скасування преференцій у 2005 році кардинально змінило вектор залучення інвестицій для реалізації інвестиційних проектів. Зокрема, у СЕЗ «Яворів» у 2007 році впроваджувалось 75 інвестиційних проектів, у 2011 році – 62, а у 2015 році – лише 34. У СЕЗ «Курортополіс Трускавець» у 2007 році вкладено у 24 інвестиційних проекти, а через п'ять років (у 2011 році) було реалізовано останній інвестиційний проект у цій СЕЗ.

Необхідно зазначити, що створення СЕЗ на територіях м. Трускавець і Яворівського району значно поліщило їхні позиції у рейтингу регіонів Львівської області (рис. 3.4).

²⁷⁶ Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Львівській області. URL: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.04.2017).

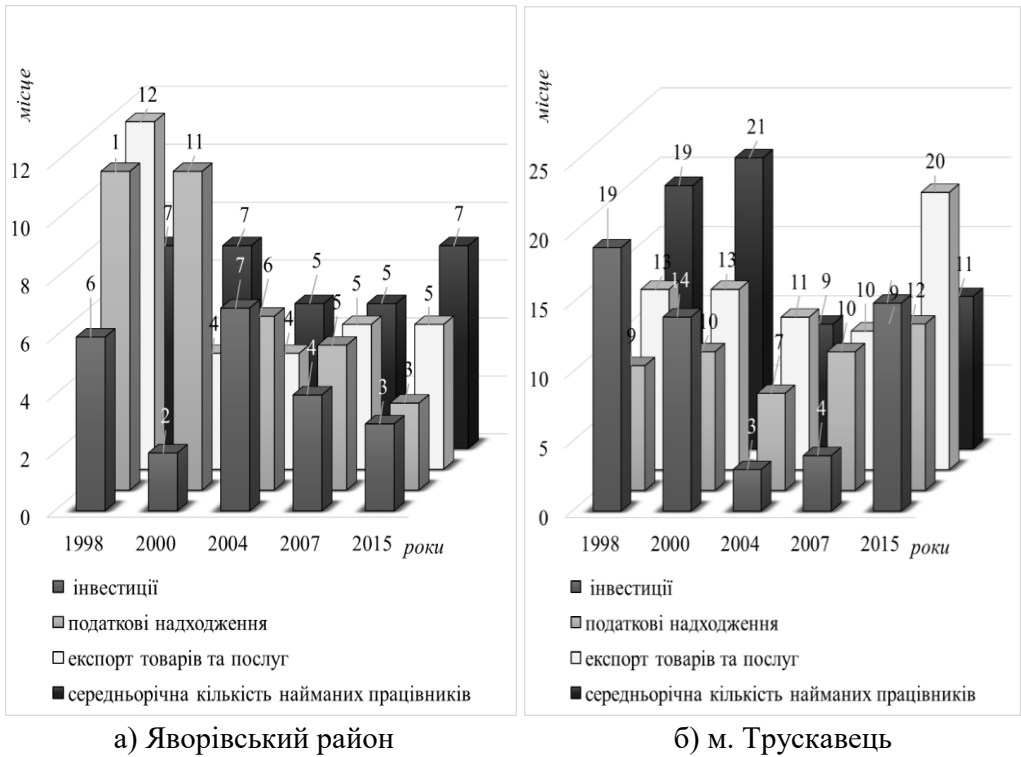

Рис. 3.4. Місце Яворівського району і м. Трускавець в рейтингу регіонів Львівської області за ключовими показниками соціально-економічного розвитку*

*Джерело: побудовано на основі даних²⁷⁷

Якщо у 1998 році Яворівський район серед 27 регіонів Львівської області займав 6 місце за обсягами інвестицій в основний капітал, а м. Трускавець – 19 місце, то у 2000 році – 2 і 14 місця відповідно. На відміну м. Трускавець, упродовж 2001-2015 рр. позиції Яворівського району у Львівській області за ключовими соціально-економічними показниками залишалися високими навіть після скасування пільг у СЕЗ.

На основі переліку показників щодо визначення ефективності функціонування СЕЗ і ТПР, затверджених чинним на сьогодні наказом Міністерства економіки та інших органів²⁷⁸, здійснено оцінювання ефективності функціонування СЕЗ у Львівській області загалом та СЕЗ «Яворів», СЕЗ «Курортполіс Трускавець» зокрема (табл. 3.6).

²⁷⁷ Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Львівській області. URL: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.04.2017)..

²⁷⁸ Перелік показників щодо визначення ефективності функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності : наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції та інших органів. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0217-05> (дата звернення: 25.04.2017).

Таблиця 3.6

Показники ефективності функціонування СЕЗ у Львівській області

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Інвестиційна віддача податкових пілґ	н.д.	н.д.	н.д.	4,3	6,7	39,7	35,3	58,8	55,3	7,3	5,2	н.д.	3,3	н.д.	н.д.	н.д.
Бюджетна віддача залучених інвестицій	н.д.	н.д.	н.д.	0,134	0,099	0,277	0,456	0,269	0,492	1,657	2,633	1,052	1,581	2,474	1,014	1,385
Середня вартість інвестицій, залучених в один проект, що реалізується у СЕЗ, млн. грн.	2,2	1,3	1,2	1,2	2,9	2,3	1,9	2,4	2,5	0,8	0,6	1,3	1,0	0,7	2,3	2,8
Іноземні інвестиції у СЕЗ на одну особу населення території, де вона знаходиться грн.	348,2	253,8	210,6	138,1	519,4	384,3	287,2	143,3	54,5	26,2	19,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Коефіцієнт ефективності використання інвестицій	0,96	0,75	0,98	0,99	1,00	1,00	0,88	0,99	0,99	0,98	0,96	0,82	0,94	1,00	0,95	0,92
Коефіцієнт виробничої віддачі інвестицій у СЕЗ	0,2	1,7	1,8	3,3	1,7	3,2	4,9	4,6	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.
Коефіцієнт виробничої віддачі податкових пілґ, наданих суб'єктам СЕЗ	н.д.	н.д.	н.д.	14,1	11,3	125,8	173,2	273,3	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.
Бюджетна віддача одного штатного працівника у СЕЗ, тис грн/працівник	н.д.	н.д.	н.д.	2,50	4,80	8,42	10,40	10,10	19,61	21,1	28,11	24,22	31,11	34,45	46,91	51,40
Коефіцієнт бюджетної ефективності використання податкових пілґ	н.д.	н.д.	н.д.	0,57	0,72	11,00	16,09	15,94	0,03	0,01	0,01	н.д.	0,05	н.д.	н.д.	н.д.

*Джерело: розраховано на основі⁵⁸ за даними Головного управління статистики у Львівській області

⁵⁸ Перелік показників щодо визначення ефективності функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності : наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції та інших органів. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0217-05>.

Як показали результати розрахунків, функціонування СЕЗ у Львівській області більшою мірою виявилось неефективним. Надання податкових пільг не забезпечило відповідної інвестиційної та бюджетної віддачі. Зокрема, у 2004 році у СЕЗ «Яворів» обсяг наданих пільг з оподаткування перевищував платежі до бюджетів у 1,2 рази, а у СЕЗ «Курортополіс Трускавець» – у 2,7 рази.

Водночас за 2004 рік СЕЗ «Курортополіс Трускавець» демонстрував задовільну інвестиційну віддачу податкових пільг – 10,3 проти 4,3 у СЕЗ «Яворів». У середньому за 2000-2015 рр. середня вартість інвестицій, залучених в один проект, що реалізувався у СЕЗ Львівської області, становила 1,7 млн грн, при тому бюджетна віддача залучених інвестицій була незначною (1,04). У СЕЗ «Курортополіс Трускавець» середня вартість інвестицій, залучених в один проект, що реалізувався у СЕЗ, у середньому за 2000-2009 рр. була значно вищою, ніж у СЕЗ «Яворів» (3 млн грн. проти 1,4 млн грн.).

Разом з тим, ефективність використання інвестицій у СЕЗ Львівської області була задовільною – у середньому за 2000-2015 рр. 94,4% інвестицій, які надійшли у СЕЗ регіону, були освоєні. Питома вага інвестицій, які надійшли у СЕЗ упродовж 1999-2004 рр., у загальному обсязі інвестицій Львівської області коливалася в межах 2,4-10,4%, тоді як з 2008 року вона становила менше 1%.

Позитивний вплив наданих податкових пільг і залучених інвестицій у СЕЗ Львівської області був виявлений у вигляді виробничої віддачі (обсягів реалізації товарів та послуг). Зокрема, у СЕЗ «Яворів» у 2004 році виробнича віддача у вигляді інвестицій становила 3,53, а у вигляді податкових пільг – 15,7. Натомість у СЕЗ «Курортополіс Трускавець» ситуація значно гірша: 0,38 і 3,94 відповідно.

Для забезпечення комплексного оцінювання впливу СЕЗ на розвиток території локалізації та Львівської області загалом використовуємо кореляційно-регресійне моделювання (табл. 3.7). Часовою вибіркою обрано період 2000-2005 рр., коли умови в СЕЗ відповідали їх суті та діяв пільговий режим оподаткування.

Як свідчать результати кореляційно-регресійного аналізу, діяльність СЕЗ все ж мала вплив на ключові показники розвитку Львівської області. Зокрема обсяг надходження інвестицій у СЕЗ мав значний вплив на ВРП Львівської області. Виробнича діяльність підприємств СЕЗ істотно вплинула на величину як надходжень до бюджетів, експорту товарів та послуг, так і зайнятості, оплати праці населення в регіоні.

Проте відсутня залежність між інвестуванням у СЕЗ і надходженнями прямих іноземних інвестицій як в регіон, так і у СЕЗ. Окрім того, виявлено обернену залежність між надходженнями інвестицій у СЕЗ і кількістю інноваційно активних підприємств в регіоні. Це в чергове доводить, що

розвиток інноваційної діяльності для суб'єктів господарювання у СЕЗ не був пріоритетним напрямом діяльності.

Таблиця 3.7

**Кореляційно-регресійний аналіз впливу діяльності СЕЗ
на розвиток Львівської області***

СЕЗ	м. Трускавець (СЕЗ «Курортполіс Трускавець» – м. Трускавець)	Яворівський район (СЕЗ «Яворів» – Яворівський р-н)	Львівська область (загалом СЕЗ – Львівська область)
Обсяг інвестицій	Податкові надходження		ВРП
	$y = 52,067x + 8214,3$ $R^2 = 0,7044$	$y = 39,905x + 9504,4$ $R^2 = 0,038$	$y = 41,196x + 4283,3$ $R^2 = 0,7003$
	Надходження прямих іноземних інвестицій в рік		
	$y = 10,329x + 2124,8$ $R^2 = 0,1056$	$y = 72,701x - 764,28$ $R^2 = 0,3237$	$y = 39,962x + 43687$ $R^2 = 0,0379$
Дохід (виручка) від реалізації продукції	Кількість інноваційно активних підприємств		
	$y = -0,0013x + 0,7586$ $R^2 = 0,0126$	$y = 0,0025x + 0,7895$ $R^2 = 0,0022$	$y = -0,1926x + 103,76$ $R^2 = 0,7754$
	Податкові надходження		
	$y = 57,327x + 8893$ $R^2 = 0,8467$	$y = 20,289x + 6618,4$ $R^2 = 0,9371$	$y = 710,42x + 428021$ $R^2 = 0,9523$
Обсяг виробленої продукції	Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників		
	$y = 1,9271x + 262,74$ $R^2 = 0,8321$	$y = 0,6526x + 105,92$ $R^2 = 0,9375$	$y = 0,6309x + 185,15$ $R^2 = 0,9895$
	Середньорічна чисельність найманих працівників		
$y = 7,1453x + 11973$ $R^2 = 0,8793$	$y = -2,6043x + 19795$ $R^2 = 0,8066$	$y = -128,82x + 660063$ $R^2 = 0,6922$	
Середньо- облікова чисельність штатних працівників	Обсяг експорту товарів та послуг		
	$y = 71,842x + 3961,1$ $R^2 = 0,8143$	$y = 56,84x + 4449,5$ $R^2 = 0,9792$	$y = 602,77x + 288309$ $R^2 = 0,8738$
Середньо- облікова чисельність штатних працівників	Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників		
	$y = 0,0958x + 218,23$ $R^2 = 0,9096$	$y = 0,1062x + 32,2$ $R^2 = 0,8724$	$y = 0,0653x + 144,78$ $R^2 = 0,9373$
	Податкові надходження		
$y = 2,8916x + 7504,2$ $R^2 = 0,954$	$y = 3,2791x + 4386,7$ $R^2 = 0,8597$	$y = 76,514x + 370352$ $R^2 = 0,9772$	

*Джерело: розраховано авторами на основі даних²⁷⁹

Надходження інвестицій у СЕЗ м. Трускавець і Яворівського району не впливало на динаміку залучення прямих іноземних інвестицій в економіку адміністративно-територіальних одиниць, як і на розвиток інноваційної діяльності загалом. До прикладу, у 2001-2004 рр. в середньому по м. Трускавець і Яворівському району нараховувалося 1-2 інноваційно активні підприємства, тоді як у 2008-2015 рр. – 2 (м. Трускавець) і 7 (Яворівський район).

²⁷⁹ Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Львівській області. URL: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.04.2017).

За перших п'ять років функціонування СЕЗ у середньому щороку обсяги експорту товарів та послуг зростали на 46,9% у Яворівському районі і 39% у м. Трускавець. Це зважаючи на те, що до початку створення СЕЗ у цих регіонах динаміка експорту товарів та послуг була негативною. Упродовж наступних років і до нині обсяги експорту товарів та послуг у цих районах Львівської області здебільшого зростали. До прикладу, за перший рік функціонування СЕЗ у Яворівському районі відбулося збільшення експорту товарів і послуг майже у 2 рази, а за 15 років – у понад 27 разів. У м. Трускавець ці показники, відповідно, складають 1,8 рази і 6,8 рази. Таким чином, створення СЕЗ стало дієвим чинником для нарощування експортного потенціалу цих територіальних одиниць Львівської області.

У 2000 році середньорічна кількість найманих штатних працівників у СЕЗ «Курортополіс Трускавець» складала 46 осіб або 0,37% від їх загальної величини по м. Трускавець, а у СЕЗ «Яворів» – 641 особа або 3,25% відповідного району. У наступні 6-7 років показники зайнятості у СЕЗ стрімко зросли. Зокрема, у 2006 році середньорічна кількість найманих штатних працівників СЕЗ «Курортополіс Трускавець» досягла 28,6% від аналогічного показника по м. Трускавець, а СЕЗ «Яворів» – 25,3% по Яворівському районі. Упродовж останніх років (2011-2015 рр.) динаміка створення нових та збереження робочих місць у СЕЗ «Яворів» була здебільшого спадною (за винятком 2013 року). Зокрема, станом на 1 жовтня 2015 року на території цієї СЕЗ було створено 32 робочі місця і збережено 45 робочих місць, тоді як у 2011 році ці показники становили 132 і 219 робочих місць відповідно.

Розрахунки з бюджетом підприємств, що реалізують інвестиційні проекти у спеціальних економічних зонах та на територіях пріоритетного розвитку України. Статистичне забезпечення результатів діяльності СЕЗ в Україні вкрай обмежено, що ускладнює оцінку їх ефективності. Зокрема, Державний комітет статистики подає інформацію щодо розрахунків з бюджетом підприємств, що реалізують інвестиційні проекти в Україні, беручи відповідні дані сукупно по СЕЗ та ТПП (табл. 3.8). Крім того, відповідні спостереження велись лише до січня-вересня 2015 р.

Статистичні дані щодо платежів до бюджету від реалізації інвестиційних проектів у СЕЗ та на ТПП, наведені у табл. 3.8, демонструють негативну тенденцію щодо їх темпів росту – з 90,2% у 2011 р. до 88,2% у 2014 р. У 2013 р. зазначений показник становив лише 56,8%. Така тенденція є закономірною у світлі зниження як кількості самих СЕЗ та ТПП, так і кількості реалізованих проектів діючими об'єктами.

Найбільшу питому вагу в податкових надходженнях до бюджету від реалізації інвестиційних проектів у СЕЗ та на ТПП становить ПДВ, частка якого протягом 2010-2014 рр. характеризувалася тенденцією до зростання і становила в середньому 59,9%, а у січні-вересні 2015 р. – 60,2%. Крім того, саме щодо ПДВ підприємствами, які діяли у СЕЗ та на ТПП протягом 2010-2012 рр. було накопичено значні переplatи (табл. 3.9).

Таблиця 3.8

**Інформація щодо платежів до бюджету від реалізації інвестиційних проектів у СЕЗ та на ТПР України
у 2010-січні-вересні 2015 рр.***

Показники	2010		2011		2012		2013		2014		січень-вересень 2015						
	план	факт	план	факт	план	факт	план	факт	план	факт	план	факт					
		% виконання планового показника		% виконання планового показника		% виконання планового показника		% виконання планового показника		% виконання планового показника		% виконання планового показника					
Податкові платежі, всього	1584,8	1154,2	1251,7	1041,0	83,2	1205,4	923,1	76,6	527,2	524,0	99,4	71,9	462,4	643,1	62,0	439,5	708,7
у т.ч.:																	
Податок на прибуток	285,5	288,6	232,0	196,3	84,6	207,1	112,0	54,1	91,8	33,1	36,0	19,6	25,2	128,6	19,5	12,6	64,8
ПДВ	1007,3	588,3	720,9	588,9	81,7	709,1	539,1	76,0	363,8	367,2	100,9	43,7	294,0	672,4	35,1	264,8	755,0
ПДФО	43,4	109,1	32,9	105,3	320,2	30,9	111,6	361,2	26,5	64,1	242,1	6,6	47,3	713,8	5,9	55,3	932,6
Акцизний податок	185,9	42,7	196,3	53,6	27,3	209,1	48,5	23,2	26,9	26,9	100,0	-	24,8	-	-	14,5	-
Мито	26,3	38,9	32,3	45,6	141,1	27,1	25,2	93,0	12,0	21,1	175,8	0,1	49,5	87874,4	0,0	72,8	360616,3
Плата за землю	2,0	15,8	1,5	14,6	954,6	1,1	29,7	2700,0	0,6	6,0	966,4	0,4	5,3	1398,4	0,4	6,6	1816,2
Інші	34,3	70,8	35,7	36,6	102,6	21,0	57,0	271,4	5,6	5,5	98,8	1,5	16,4	1090,8	1,2	12,8	1101,3
Єдиний соціальний внесок на загально-обов'язкове державне соціальне страхування	157,7	341,7	94,9	293,5	309,2	87,7	319,4	364,2	86,2	157,8	183,1	17,8	151,0	847,1	15,6	129,0	826,5

*Джерело: складено за даними Офіційного сайту публікації документів Державної Служби Статистики України

Протягом 2010-2012 рр. підприємствами, які діяли у СЕЗ та на ТПР було накопичено значні переоплати з ПДВ до Державного бюджету (див. табл. 3.9). Зокрема, у 2010 р. зазначений показник становив 144,8 млн грн., а у 2012 р. зріс більш ніж удвічі – до 332,2 млн грн. Переоплати з податку на прибуток підприємств, а також податків і зборів до місцевих бюджетів протягом досліджуваного періоду підприємствами, які діяли у СЕЗ та на ТПР, не здійснювалися.

Таблиця 3.9

Заборгованість зі сплати податкових платежів від реалізації інвестиційних проектів у СЕЗ та на ТПР у 2010-2015 рр.*

млн грн.

Показники	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	Січень-вересень 2015
Всього заборгованості, у т.ч.:	-145,40	-98,02	-368,20	0,51	1,01	0,24
до державного бюджету	-146,10	-99,18	-368,40	0,49	0,95	0,23
до місцевих бюджетів	0,70	1,16	0,20	0,02	0,06	0,01
<i>Із загального обсягу заборгованості:</i>						
податок на прибуток підприємств	1,30	0,55	-35,00	0,02	0,01	0,03
ПДВ	-144,80	-101,64	-332,20	0,01	0,01	0,01

*Джерело: складено за даними²⁸⁰

Позитивною тенденцією протягом 2010-2012 рр. характеризувався темп росту суми ПДВ, заявленої до відшкодування підприємствами, які реалізували інвестиційні проекти у СЕЗ та на ТПР (рис. 3.5). Проте, у 2013 р. до відшкодування було заявлено лише 46,8 млн. грн., що становить 13,5% від аналогічного показника 2010 р.

Із загального обсягу ПДВ, заявленого до відшкодування у січні-вересні 2015 р., 38,6% становив ПДВ за експортними операціями (у 2010 р. та 2011 р. цей показник становив 95,6% та 100% відповідно). Значними у 2010 р. та 2011 р. були й показники відшкодування сум ПДВ за експортними операціями – 97,7% та 93,9% відповідно. У 2014 р. було відшкодовано лише 26,9% від заявленої до відшкодування суми ПДВ за експортними операціями, а у січні-вересні 2015 р. – 22,6%.

²⁸⁰ Офіційний сайт публікації документів Державної Служби Статистики України. URL: <http://ukrstat.org/uk> (дата звернення: 29.04.2017).

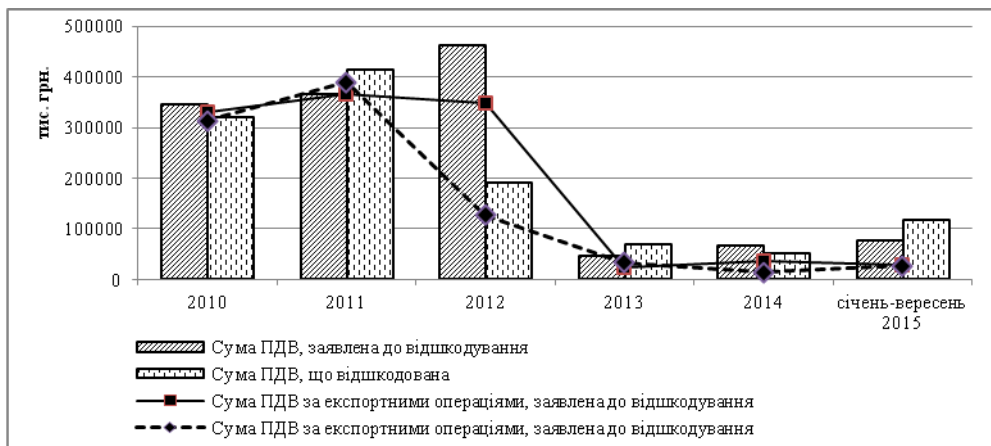

Рис. 3.5. Динаміка суми ПДВ, заявленої до відшкодування та відшкодованої підприємствами, які діяли у СЕЗ та на ТПР у 2010- 2015 рр.*

*Джерело: складено за даними²⁸¹

Динаміка показника виконання планового завдання щодо надання податкових пільг підприємствами, які реалізували інвестиційні проекти у СЕЗ та на ТПР у 2010- 2015 рр. (рис. 3.6), показала, що у 2014 р. вони отримали податкових пільг майже вчетверо більше, ніж було передбачено планом. При цьому, плановий показник надання пільг з ПДВ було виконано на 16196,3%, плати за землю – 436,1%. А надання пільг з податку на прибуток (плановий показник 1,8 млн грн.) та мита (план 0,6 млн грн.) не здійснювалося.

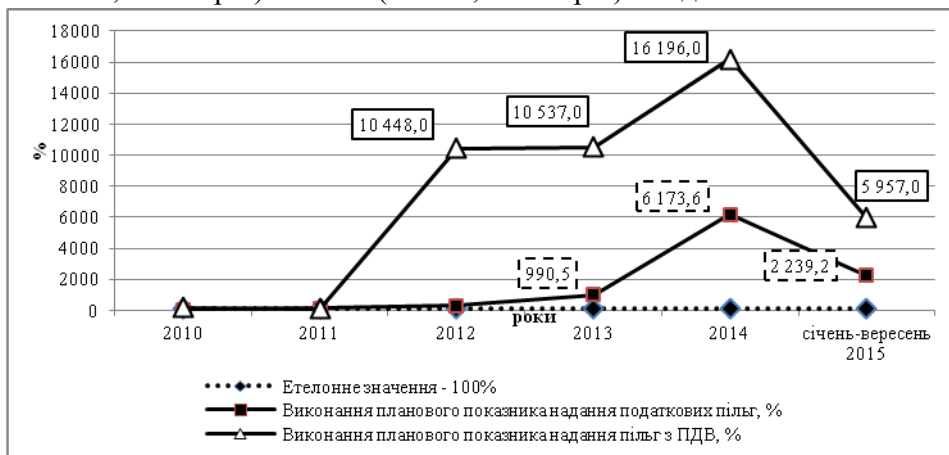

Рис. 3.6. Динаміка показника виконання планового завдання щодо надання податкових пільг підприємствами, які реалізували інвестиційні проекти у СЕЗ та на ТПР у 2010- 2015 рр. *

*Джерело: складено за даними²⁸²

²⁸¹ Офіційний сайт публікації документів Державної Служби Статистики України. URL: <http://ukrstat.org/uk> (дата звернення: 29.04.2017).

²⁸² Там само.

У січні-вересні 2015 р. підприємствам, які реалізували інвестиційні проекти у СЕЗ та на ТПР, було надано податкових пільг на загальну суму 84,9 млн грн. Частка наданих пільг з ПДВ становила 100%. У 2010-2013 рр. плановий показник надання податкових пільг даним підприємствам розраховувався, виходячи з норм законодавства про СЕЗ та ТПР.

Результати проведеного дослідження дають можливість, враховуючи первинну мету створення СЕЗ, виокремити позитиви та негативи досвіду їх функціонування в Україні і в тому числі у Львівській області (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

SWOT-аналіз функціонування СЕЗ в Україні*

Сильні сторони	Можливості
<ul style="list-style-type: none"> – підвищення інвестиційної привабливості території; – залучення інвестицій з інших регіонів та країн; – створення сприятливих умов для розвитку підприємництва; – налагодження міжнародної та міжрегіональної інтеграції суб'єктів, які здійснюють діяльність у СЕЗ; – збільшення платежів до бюджету; – збільшення обсягів виробленої продукції (робіт, послуг), насамперед експортоорієнтованої; – створення нових робочих місць та збереження наявних; – підвищення рівня оплати праці. 	<ul style="list-style-type: none"> – трансформація СЕЗ у нові форми просторової організації, насамперед кластер, індустріальні, технологічні, науково-технологічні парки; – розвиток пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні; – формування «точок зростання» у депресивних регіонах; – формування конкурентоспроможних територіальних утворень на основі принципів функціонування четвертої промислової революції.
Слабкі сторони	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – низькі обсяги інвестування; – невелика питома вага іноземних інвестицій у загальному обсязі надходжень інвестицій; – втрата довіри інвесторів, насамперед іноземних, через зміну умов функціонування СЕЗ; – низька бюджетна віддача залучених інвестицій; – вимивання коштів у вигляді отриманого доходу замість реінвестування в модернізацію основного капіталу підприємств; – низький розвиток інноваційної діяльності; – втрати бюджетів через перевищення обсягів наданих податкових пільг над обсягами податкових надходжень; – масовість правопорушень (насамперед податкового і митного законодавства) з боку суб'єктів господарювання у СЕЗ. 	<ul style="list-style-type: none"> – політична нестабільність; – наявність правових колізій у вітчизняному законодавстві; – низький захист інвесторів; – наявність передумов для проведення тіньових операцій і незаконної діяльності у СЕЗ; – високий рівень бюрократії та корупції; – низька державна підтримка інфраструктури.

*Джерело: складено авторами

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що в сучасних умовах господарювання продовження функціонування СЕЗ в Україні у попередньому вигляді не має економічної доцільності. Проте повністю відмовлятися від практики їх застосування не варто. Світовий досвід засвідчує зміну форм СЕЗ відповідно до умов середовища і викликів часу. Трансформація СЕЗ в Україні має відбуватися в напрямі розвитку інших функціональних типів та базуватися на стратегічних цілях піднесення регіонів, забезпечувати реалізацію пріоритетних напрямів розвитку інноваційної діяльності, науки та техніки в Україні.

З огляду на вищезазначене, вважаємо, що новими пріоритетними формами просторової організації в Україні на заміну СЕЗ мають стати:

❖ *технопарки*, за допомогою яких здійснюється реалізація проектів з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної продукції²⁸³. В Україні поки нараховується 16 технопарків, з яких лише у 8 реалізуються проекти. Діяльність технопарків має бути спрямована на розробку та впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики; розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки; розробку енергозберігаючих технологій;

❖ *наукові парки*, які є вагомими центрами комерціалізації результатів наукових досліджень і їх впровадження на зовнішньому та внутрішньому ринках, використовуючи науково-освітній потенціал. В Україні створено 8 наукових парків, половина з яких знаходиться у м. Київ, а ще три у м. Харкові. Таким чином, є потреба розширити їх мережу на базі провідних навчальних закладів освіти країни, а також науково-дослідних інститутів.

❖ *індустріальні (промислові) парки*, діяльність яких здійснюється у сфері переробної промисловості, інформації та телекомунікацій, а також науково-дослідній сфері²⁸⁴. В Україні формально існує 12 зареєстрованих індустріальних парків. Активізація їх діяльності є особливо актуальною на етапі переходу вітчизняної економіки до четвертої промислової революції²⁸⁵ та орієнтації на розвиток новітніх технологій в сфері штучного інтелекту, робототехніки, біотехнологій, автономних транспортних засобів та ін. Окрім того, вітчизняні індустріальні парки повинні розвивати такі стратегічні напрями розвитку інноваційної діяльності як освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій; освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки. У цьому контексті можуть бути створені вузькоспеціалізовані парки: авіа-, ракетно-космічні парки. Перспективним в Україні є розвиток транскордонних індустріальних парків.

❖ *кластери*, появі яких сприяє наявність попередніх форм просторової організації бізнесу. До ключових переваг кластерів можна віднести: створення сприятливих умов для розвитку інноваційної діяльності (наявність технологічної мережі на спільній науковій базі), стимулювання розвитку малого бізнесу,

²⁸³ Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших законів України»: Закон України від 12 січня 2006 року № 3333-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3333-15> (дата звернення: 29.04.2017).

²⁸⁴ Про індустріальні парки: Закон України від 21.06.2012 № 5018-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5018-17/page2> (дата звернення: 29.04.2017).

²⁸⁵ Schwab Klaus. The Fourth Industrial Revolution. The Financial Times. URL: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/9930245c-b924-11e5-bf7e-8a339b6f2164.html> (дата звернення: 29.04.2017).

вужькогалузева спеціалізація, виробництво конкурентоспроможної продукції, залучення інвестицій. На нинішній день існує потреба у формуванні правової бази регулювання їх діяльності в Україні. Високий потенціал та можливості розвитку в Україні мають IT-кластери.

Таким чином, зміна пріоритетів у просторовій організації в напрямку стимулювання формування зон інтенсивного розвитку прикладної науки і наукоємного виробництва – СЕЗ третього покоління (технологічні, наукові, індустріальні парки, промислові та інноваційні кластери) – дозволить створити дієві «точки зростання» вітчизняної економіки на інноваційній основі.

3.4. Оцінювання потенціалу просторової інтеграції бізнесу у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону

Просторова інтеграція бізнесу (ПІБ) сприяє інноваційному розвитку країни та побудові ефективної економіки. З огляду на це, створення та подальший розвиток різних форм ПІБ у світі здійснюється за активної участі не лише бізнес-структур і органів влади, а насамперед науково-освітніх установ. В Україні взаємодія тріади «наука-бізнес-влада» не є достатньо налагодженою і не покладена в основу розбудови форм ПІБ у регіонах. Тому, враховуючи світові тенденції зростання значимості інтелекту та нових знань, посилення взаємозв'язку між прикладними і фундаментальними дослідженнями та споживачами інновацій, актуальною потребою сьогодення є визначення потенціалу розвитку ПІБ у регіонах України.

Для виявлення сукупної можливості державних інституцій, бізнесу й науково-освітніх установ до утворення нових форм просторової інтеграції бізнесу в регіонах України скористаємося авторською методикою, наведеною у підрозділі 2.4 монографії. Так, на основі розрахунку чотирьох підіндексів («потенціал бізнесу», «потенціал інституційної підтримки», «науково-освітній потенціал» і «потенціал інфраструктури») визначимо інтегральний індекс потенціалу розвитку ПІБ у регіонах. На основі отриманих розрахунків за рівнем аналізованого потенціалу всі регіони поділено на п'ять груп: з дуже низьким, низьким, середнім, високим і дуже високим рівнем потенціалу. Об'єктом дослідження взято всі регіони України – 24 області. Часовий лаг – 2012-2016 рр., період, що відображає ситуацію в країні в мирний і військовий час.

Щоб перейти до безпосереднього оцінювання потенціалу розвитку форм ПІБ у регіонах необхідно дослідити особливості періоду 2012-2016 рр. та умов функціонування для наявних та потенційних учасників в Україні. Насамперед істотно на динаміку розвитку країни вплинула внутрішньополітична дестабілізація 2013 року й подальша військова агресія Російської Федерації, яка триває до сих пір. Як наслідок, згідно з даними Світового банку²⁸⁶, спад економіки України в 2013-2015 рр. коливався в межах 0,03-9,77%. Водночас у 2016 році відбувся незначний її ріст на рівні 2,31%.

²⁸⁶GDP growth World Bank. The World Bank. URL: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2016&start=1960&view=chart> (дата звернення: 03.08.2017).

Якщо оцінювати регуляторний клімат в Україні з метою поліпшення умов для підприємницької діяльності (не враховуючи стан інфраструктури, рівень корупції, зміну курсу валют, кваліфікацію працівників та макроекономічну політику), то виявлено ряд позитивних змін за 2012-2016 рр. Так, згідно з даними щорічного глобального дослідження Doing business²⁸⁷ Україна у 2016 році, порівняно з 2012 роком, істотно поліпшила свої позиції серед 190 аналізованих країн світу (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Місце України в рейтингу Doing business у 2012 і 2016 роках*

Індекси	Звіт 2013 року (2011/2012)	Звіт 2014 року (2012/2013)	Звіт 2017 року (2015/2016)	Звіт 2018 року (2016/2017)
<i>Загальний рейтинг</i>	<i>137</i>	<i>112</i>	<i>80</i>	<i>76</i>
реєстрації підприємства	50	47	20	52
отримання дозволу на будівництво	183	41	140	35
підключення до систем енергозабезпечення	166	172	130	128
реєстрації власності	149	97	63	64
отримання кредиту	23	13	20	29
захисту прав міноритарних інвесторів	117	128	70	81
оподаткування	165	164	84	43
міжнародної торгівлі	145	148	115	119
забезпечення виконання контрактів	42	45	81	82
вирішення проблем неплатоспроможності	157	162	150	149

* Джерело: складено за²⁸⁸

Як видно з даних, наведених у табл. 3.11, в Україні за 2012-2016 рр. істотно спростилися умови отримання дозволів на будівництво, реєстрації власності, покращилися умови захисту прав міноритарних інвесторів, оподаткування. Окрім того, незважаючи на все ще значне відставання від провідних країн світу, Україна покращує свої позиції в рейтингу Doing Business за такими індикаторами як вирішення проблем з неплатоспроможністю, підключенням до систем енергозабезпечення, міжнародна торгівля.

Разом з тим, значне погіршення рейтингу України виявлено за індикатором «забезпечення виконання контрактів». Також започаткування бізнесу в Україні у 2016-2017 рр. фактично залишилося на рівні 2011-2012 рр., попри його поліпшення в 2015-2016 рр. Незважаючи на те, що за легкістю отримання кредитів України входить у 30-ку країн світу, проте

²⁸⁷ Doing business reports. The World Bank. URL: <http://www.doingbusiness.org/reports chart> (дата звернення: 03.08.2017).

²⁸⁸ Там само.

враховуючи наявні відсоткові ставки за кредит, порівняно з країнами ЄС, цей аспект не сприяє активізації бізнесу.

Згідно з даними світового Індексу сприйняття корупції від Transparency International²⁸⁹, рівень корупції в Україні в 2016 році не лише не зменшився, порівняно з 2012 роком, а й підвищився: з 26 до 29 балів зі 100 можливих. Серед досліджуваних 176 країн світу Україна в цьому рейтингу в 2016 році посідала 131 місце (144 в 2012 році).

Доволі високим в Україні залишається рівень тіньової економіки, що є наслідком несприятливих умов господарювання. Так, лише за офіційними даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України²⁹⁰ рівень тіньової економіки як у 2012 році, так і в 2016 році, становив 34% від офіційного ВВП, а в 2014-2015 роках перевищував 40%. Окрім того, істотно дестабілізували ситуацію в країні значні коливання валютних курсів. Так, за п'ять аналізованих років курс долара США в Україні зріс у 3,4 рази (з 7,99 до 26,89 грн/дол США)²⁹¹.

Таким чином, політичні та макроекономічні умови в Україні за останні п'ять років для активного розвитку форм просторової інтеграції бізнесу були більшою мірою несприятливі, аніж навпаки.

Бізнес є лідером у тріаді влада-бізнес-наука й рушієм у процесі розвитку різних форм просторової інтеграції бізнесу. Високий рівень ділової активності сприяє налагодженню співпраці в рамках індустріальних, технологічних парків та кластерів загалом, що в кінцевому підсумку сприяє розвитку не лише окремих бізнес-структур, а цілого регіону.

Як показали результати розрахунків підіндексу «потенціал бізнесу» за регіонами України (додаток Б), упродовж 2012-2016 рр. жоден регіон України не мав високого чи дуже високого рівня потенціалу бізнесу, що є наслідком насамперед складної макроекономічної ситуації в країні. Однак, за цих складних умов відбулися й позитивні зміни бізнес-середовища для розвитку просторової інтеграції бізнесу в окремих регіонах. Так, у 2016 році, порівняно з 2012 роком (рис. 3.7), зросла кількість областей (з 8 до 13) із середнім рівнем потенціалу бізнесу. Зокрема, поліпшення бізнес середовища продемонстрували Вінницька й Київська області (збільшилась кількість підприємств, у тому числі прибуткових та інноваційно активних, обсяги капітальних інвестицій також зросли, розрив між експортом та імпортом товарів та послуг зріс на користь першого), Дніпропетровська й Харківська (частка прибуткових та інноваційно активних підприємств збільшилась, як і обсяги капітальних інвестицій) і Чернігівська області (відбулося зростання

²⁸⁹ Індекс сприйняття корупції. Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiyi-spi-2016/> (дата звернення: 03.08.2017).

²⁹⁰ Загальні тенденції тіньової економіки в Україні за 2016 рік. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Київ. 2017., 23 с.

²⁹¹ Офіційний курс валют. Міністерство фінансів України: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/curmetal/currency/search/form/period?startPeriod=28.01.2018&endPeriod=28.01.2018&charCode=169&step=daily&outer=table> (дата звернення: 03.08.2017).

обсягів капітальних та прямих іноземних інвестицій, реальних обсягів реалізації товарів, робіт, послуг підприємств, питомої ваги прибуткових підприємств у загальній кількості підприємств). Також за аналізований період скоротилася кількість регіонів із низьким (з 12 до 9) і дуже низьким (з 4 до 2) рівнем потенціалу бізнесу.

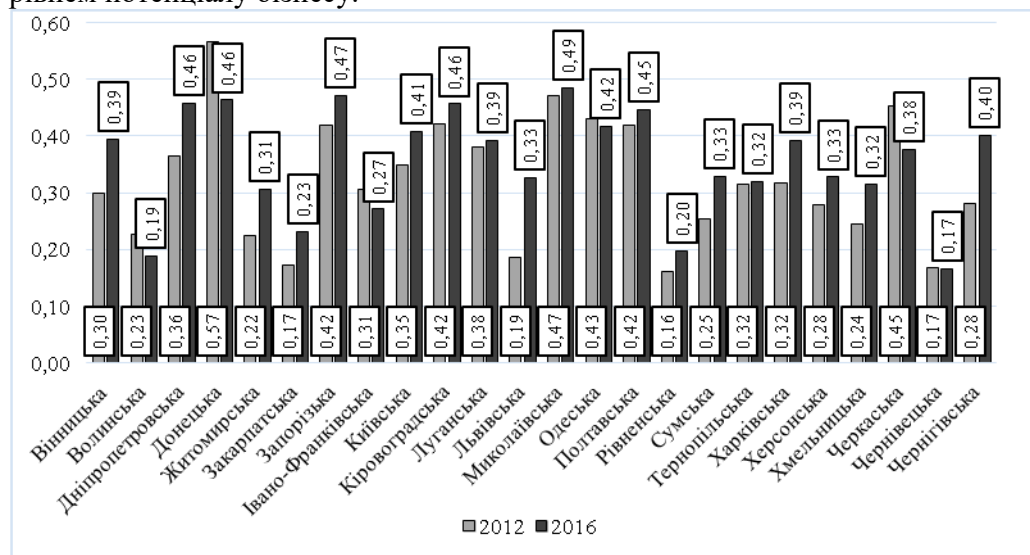

Рис. 3.7. Значення підіндексу «потенціал бізнесу» регіонів України в 2012 і 2016 рр.*

*Джерело: розраховано авторами

Серед регіонів України стабільно середній рівень потенціалу бізнесу впродовж 2012-2016 рр. спостерігався в: Дніпропетровській, Київській, Донецькій, Запорізькій, Кіровоградській, Миколаївській, Полтавській, а також Вінницькій (з 2013 року) і Одеській (окрім 2013 року) областях. Натомість низьким цей показник був у: Житомирській, Сумській, Тернопільській областях, а також Закарпатській і Рівненській (з 2013 року) областях. Тільки у Волинській області в 2016 році, порівняно з 2012 роком, погіршився рівень потенціалу бізнесу (з низького до дуже низького), згідно з даними аналізованого підіндексу.

За 2012-2016 рр. в чверті регіонів України (Вінницькій, Київській, Кіровоградській, Миколаївській, Сумській і Черкаській областях) кількість підприємств у розрахунку на 10 тис. населення зростає. Натомість у решта регіонах ситуація протилежна. Загалом серед регіонів у 2016 році найбільша кількість підприємств виявлена в: Дніпропетровській, Київській, Миколаївській і Одеській областях, а найменша – Луганській, Донецькій, Чернівецькій, Тернопільській, Рівненській і Закарпатській областях.

Враховуючи зменшення кількості підприємств у регіонах, а також негативну динаміку скорочення населення в Україні, відповідно, в усіх регіонах України в 2016 році, порівняно з 2012 роком, середня кількість зайнятих у розрахунку на одне підприємство скоротилася (окрім Івано-

Франківської області). У середньому по регіонах України за 2016 рік цей показник становив 18 осіб. У 10-ти з 24-х областей значення цього показника були вищим за середні по Україні, особливо в регіонах з найвищою питомою вагою великих підприємств у загальній кількості підприємств (0,2-0,3%): Донецькій і Луганській (30 осіб на одне підприємство), Дніпропетровській (24) і Полтавській (23) областях. Необхідно зазначити, що в Україні основними учасниками форм просторової інтеграції бізнесу більшою мірою виступають малі та середні підприємства, а кількість великих підприємств у регіонах тенденційно скорочується.

З огляду на вищенаведене, необхідно відмітити, що внаслідок закриття підприємств у регіонах збільшується ризик монополізації ринку певною групою підприємств або одним підприємством. З іншого боку, зменшення кількості підприємств укріпило на ринку позиції конкурентних суб'єктів господарювання, які за відповідних умов можуть стати сильною основою при утворенні та розвитку форм ППБ. Так, у 2016 році, порівняно з 2012 роком, в усіх регіонах України збільшилася питома вага прибуткових підприємств у загальній кількості підприємств. Найбільшим приріст цього показника (на понад 10%) виявлено в: Хмельницькій, Запорізькій, Миколаївській, Одеській, Львівській і Волинській областях. Найбільша питома вага прибуткових підприємств у загальній кількості підприємств була виявлена в: Кіровоградській (83,3%), Хмельницькій і Черкаській (80%) областях.

За 2012-2016 рр. в 14-ти з 24-х регіонів України зросла питома вага інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, що є вагомим позитивним чинником формування форм просторової інтеграції бізнесу на інноваційній основі. Найбільшим цей показник (понад 20%) у 2016 році був в: Житомирській, Запорізькій, Івано-Франківській, Львівській, Миколаївській, Тернопільській і Чернівецькій областях. Натомість найменша питома вага інноваційно активних підприємств (10-12%) виявлена в: Волинській, Закарпатській і Хмельницькій областях. Разом з тим, необхідно враховувати те, що в 2015-2016 рр. кількість інноваційно активних підприємств зросла не лише фактично, а також внаслідок зміни Державною службою статистики України з 2015 року їх обліку. Тому це може спотворити дані про реальний стан розвитку інноваційної діяльності в регіонах України.

Упродовж 2012-2016 рр. в усіх регіонах спостерігалася стабільна динаміка приросту номінальних обсягів реалізації товарів, робіт, послуг підприємств. До винятків можна віднести Донецьку й Луганську (скорочення обсягів реалізації товарів, робіт, послуг у 2012-2015 рр.), Запорізьку (2013-2015 рр.), Дніпропетровську (2012-2013 рр.), Тернопільську (2016 рік) області. Також у 2013 році у восьми регіонах (Львівській, Одеській, Полтавській, Сумській, Харківській, Херсонській, Чернівецькій і Черкаській) обсяги реалізації товарів, робіт, послуг зменшились, порівняно з попереднім роком.

Водночас, якщо враховувати наведені вище макроекономічні процеси, то виникає необхідність зважувати номінальні дані обсягів реалізації товарів, робіт, послуг підприємств на індекс споживчих цін у регіонах. Результати розрахунків показали, що у 2016 році, порівняно з 2012 роком, реальні обсяги реалізації товарів, робіт, послуг підприємств зросли лише в п'яти регіонах України (Вінницькій – на 138,4%, Житомирській – 121,4%, Миколаївській – 113,6%, Херсонській – 101,5%, Хмельницькій – 103,8% і Чернігівській – 111,5% областях). У складних умовах господарювання упродовж 2012-2016 рр. лише в одній області України (Вінницькій) спостерігалось стабільне щорічне зростання реальних обсягів реалізації товарів, робіт, послуг підприємств. Натомість у решта регіонах динаміка значень цього показника була здебільшого спадною. Зокрема, у Донецькій, Львівській, Полтавській, Харківській областях за аналізовані роки спостерігався спад цього показника. У 2016 році ситуація поліпшилась і 18 регіонів України продемонстрували зростання реальних обсягів реалізації товарів, робіт, послуг підприємств, порівняно з попереднім роком. Такий дисбаланс у регіонах може вказувати на різну сприятливість умов для розвитку підприємств і безперечно негативно впливати на перспективи розширення мережі форм ПІБ по регіонах.

Серед позитивних аспектів розвитку бізнес-середовища в регіонах України за аналізований період часу, необхідно відзначити, що в 2016 році, порівняно з 2012 роком, в Україні зросла кількість експортоорієнтованих регіонів за обсягами реалізованих товарів та послуг: 19 проти 14 (рис. 3.8). Зокрема, за цей період з імпортоорієнтованого регіону в експортоорієнтований перетворилися Закарпатська, Івано-Франківська, Одеська, Тернопільська, Хмельницька і Чернівецька області. Стабільно експортоорієнтованими упродовж аналізованого періоду було 13 областей, а імпортоорієнтованими – п'ять (Волинська, Київська, Львівська, Харківська і Чернігівська області).

У цьому контексті необхідно зазначити, що вихід вітчизняних підприємств на зовнішні ринки й збільшення обсягів реалізації товарів та послуг на експорт є вагомим стимулом до їх кооперування у вигляді різних форм просторової інтеграції бізнесу всередині регіонів України задля посилення своїх конкурентних позицій. Тому в цей момент дуже важливо створити всі необхідні умови для стимулювання та підтримки такої ініціативи бізнесу.

Динаміка інвестування регіонів упродовж 2012-2016 рр. була доволі нерівномірною. Зокрема, лише у Волинській області приріст капітальних інвестицій був стабільним. Також у семи регіонах України (Вінницькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Миколаївській, Хмельницькій і Чернігівській областях) обсяги капітальних інвестицій скорочувалися лише раз за період 2012-2016 рр. Разом з тим, у 2016 році, порівняно з 2012 роком, в усіх регіонах (окрім Донецької і Луганської областей) обсяги капітальних інвестицій зросли. У розрахунку на душу населення найбільші обсяги капітальних інвестицій в 2016 році виявлені в: Київській (19,3 тис. грн./ос.), Полтавській (10,7 тис. грн./ос.) і Дніпропетровській (10,3 тис. грн./ос.)

областях, а найменші – Луганській (1,8 тис. грн./ос.), Донецькій (2,8 тис. грн./ос.) і Чернівецькій (2,9 тис. грн./ос.) областях.

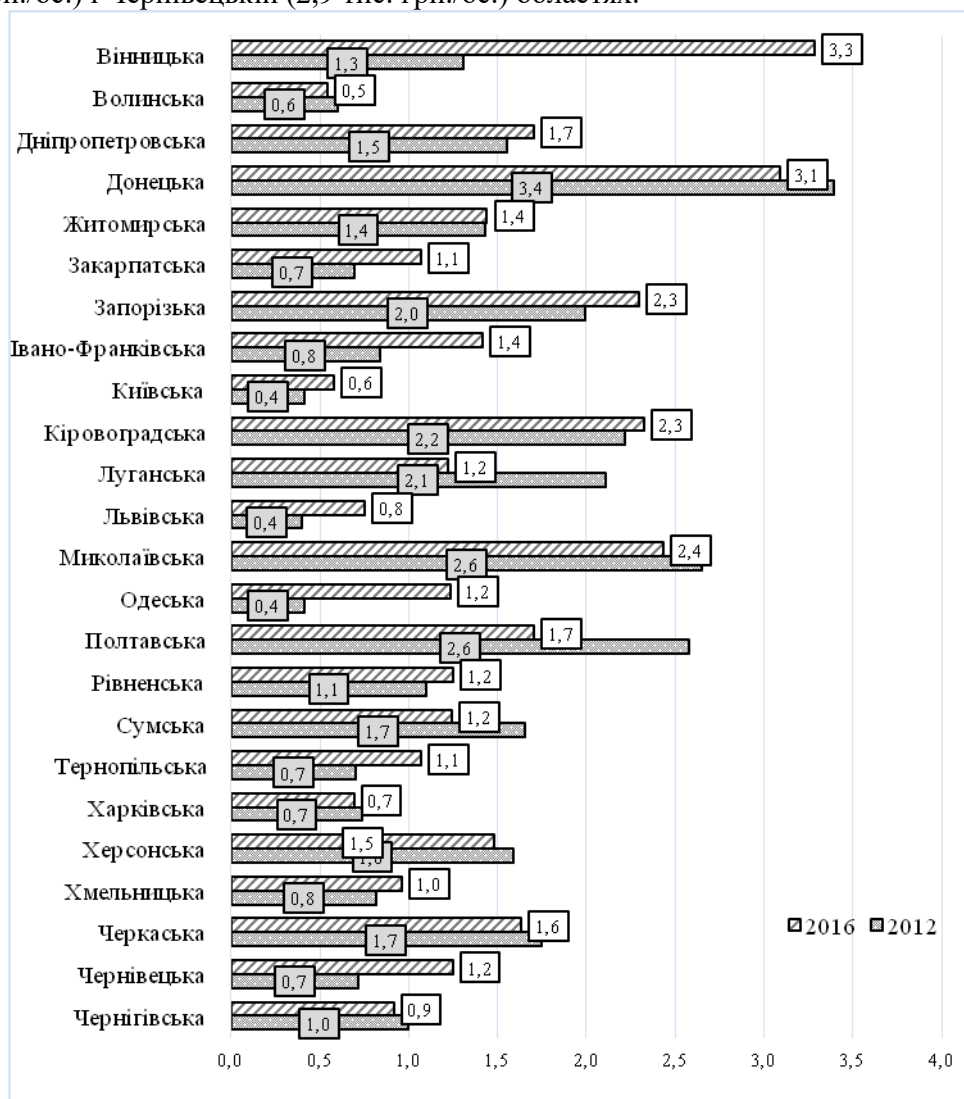

Рис. 3.8. Показник співвідношення експорту та імпорту товарів та послуг за регіонами України у 2012 і 2016 рр.*

*Джерело: розраховано авторами

Військово-політичні події на сході України істотно вплинули на динаміку залучення прямих іноземних інвестицій в регіонах. Так, якщо у 2012-2013 рр. в усіх регіонах (окрім Дніпропетровської і Харківської областей) виявлено щорічний приріст обсягів прямих іноземних інвестицій, то в наступні роки лише поодинокі області (Івано-Франківська область у 2014 році, Херсонська – у 2015 році) демонстрували їх зростання.

У 2016 році бізнес почав пристосовуватися до мінливих та непередбачуваних умов ведення підприємницької діяльності попередніх

років в Україні і, як наслідок, у семи регіонах (Закарпатській, Кіровоградській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Харківській і Чернігівській областях), порівняно з 2015 роком, обсяги прямих іноземних інвестицій зросли. У розрахунку на одну особу найбільше прямих іноземних інвестицій припадало на кінець 2016 року у: Дніпропетровській (1074,7 дол. США), Київській (879,7 дол. США), Полтавській (704,4 дол. США) і Харківській (606,1 дол. США) областях. Таким чином, незважаючи на стабільно несприятливий інвестиційний клімат в Україні впродовж 2012-2016 рр., бізнес поступово адаптується й відновлюється інвестиційна активність у регіонах. Зростаюча інвестиційна динаміка як складова інвестиційної привабливості регіонів є основою формування потенціалу для ПІБ та розвитку її різних форм.

Роль держави в розбудові просторових мереж є однією з вирішальних, адже нею закладаються базові орієнтири для формування відповідного середовища. Водночас, ураховуючи важливу здатність бізнесу до самоорганізації та об'єднання, направляюча і підтримуюча функція держави, а також формування відповідної екосистеми має вагомий вплив на перспективи розвитку форм просторової інтеграції бізнесу в регіонах. Однак, як свідчать дані The Global Innovation Index²⁹², у 2016 році Україна посіла 82 місце за рівнем розвитку регуляторного середовища (90 місце в 2012 році), 101 місце – розвитком інституцій (105 місце в 2012 році), 108 місце – розвитком загальної інфраструктури (93 місце в 2012 році) і лише 114 місце – станом розвитку кластерів (110 місце у 2012 році).

Як показали проведені розрахунки підіндексу «потенціал інституційної підтримки» за аналізований період (додаток В), у 2016 році не було жодного регіону в Україні з високим рівнем потенціалу інституційної підтримки, на відміну від 2012 року, коли лідером була Дніпропетровська область (рис. 3.9). Загалом за останні п'ять років інституційна підтримка ПІБ погіршилась. Так, лише в двох областях (Харківській і Донецькій) значення підіндексу «потенціал інституційної підтримки» вказували на середній рівень такого сприяння. У решта регіонах цей показник є низьким (Хмельницькій, Херсонській, Запорізькій, Київській і Вінницькій областях) і дуже низьким (17 областях).

Серед позитивних аспектів інституційної підтримки просторової інтеграції бізнесу необхідно виділити, що в різні роки в областях України реалізовувалися регіональні програми розвитку малого і середнього бізнесу. Зокрема, у 2016 році сумарно по регіонах профінансовано таких програм на суму 264 521,0 тис. грн., що в 21,7 разів більше, аніж у 2012 році. У 2016 році серед областей найбільші обсяги коштів фактично виділено на програми розвитку малого і середнього бізнесу в: Херсонській, Луганській, Хмельницькій і Донецькій областях. Натомість найменші – в Дніпропетровській та Закарпатській областях. Однак, дискусійним аспектом є

²⁹² The Global Innovation Index 2017. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/home> (дата звернення: 03.08.2017).

ефективність проведених програм насамперед для розвитку форм ПБ, зважаючи на наведені вище тенденції розвитку бізнесу в регіонах.

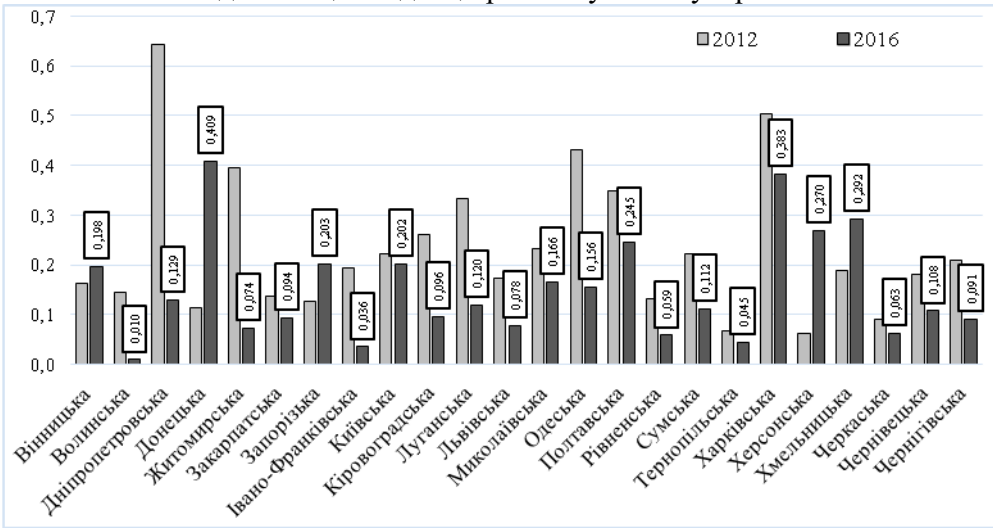

Рис. 3.9. Значення підіндексу «потенціал інституційної підтримки» регіонів України в 2012 і 2016 рр.*

*Джерело: розраховано авторами

Разом з тим, у 2016 році, порівняно з 2012 роком, у більшості областей (у 13 з 24) скоротилася сумарна кількість інституцій підтримки бізнесу (фонди підтримки підприємництва, інформаційно-консультативні установи, координаційні ради з питань підприємництва): 3215 проти 3607. Згідно з даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, станом на 01.01.2017 року, сумарно в регіонах функціонувало 128 фондів підтримки підприємництва, 2595 інформаційно-консультативних установ і 492 координаційні ради з питань підприємництва. Порівняно з 2012 роком, їх сумарна кількість зросла в: Донецькій (у 11,7 разів), Вінницькій (4,1), Хмельницькій (2,5), Рівненській (1,8), Івано-Франківській (1,7), Закарпатській (1,5), Сумській (1,4) і Чернівецькій (1,4) областях. У решті регіонів України цей показник скоротився.

Серед регіонів України в 2016 році найбільша кількість фондів підтримки підприємництва виявлена у: Вінницькій (17), Полтавській (15), Київській (11) і Чернівецькій (10) областях. Висока концентрація інформаційно-консультативних установ спостерігалася в: Донецькій (570), Полтавській (511), Вінницькій (368), Харківській (279) і Житомирській (175) областях. Досить велике представництво координаційних рад з питань підприємництва зосереджено в: Київській (37), Вінницькій (34), Дніпропетровській (35), Житомирській (29) областях.

Критичною є ситуація в Україні із державною фінансовою підтримкою науки та розвитку інновацій. Так, середня величина по регіонах питомої ваги витрат на науково-дослідну діяльність у загальному обсязі ВРП становить 0,28%. До прикладу, в країнах ЄС, в яких на високому рівні

здійснюється підтримка розвитку наукових, науково-технологічних парків та інших форм просторової інтеграції бізнесу, цей показник становить 2,03%²⁹³. Більше того, упродовж 2012-2016 рр. майже в усіх регіонах України питома вага витрат на науково-дослідну діяльність у загальному обсязі ВРП тенденційно скорочується на противагу світовим тенденціям (рис. 3.10). Винятком стали Дніпропетровська, Черкаська, Чернівецька, Кіровоградська і Миколаївська області, в яких цей показник зріс у 2016 році, порівняно з 2012 роком. Серед регіонів України в 2016 році найбільшою питома вага витрат на науково-дослідну діяльність у загальному обсязі ВРП була виявлена в: Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій і Миколаївській областях. Низький рівень наукоємності економіки регіонів істотно стримує розвиток наукових і науково-технологічних парків.

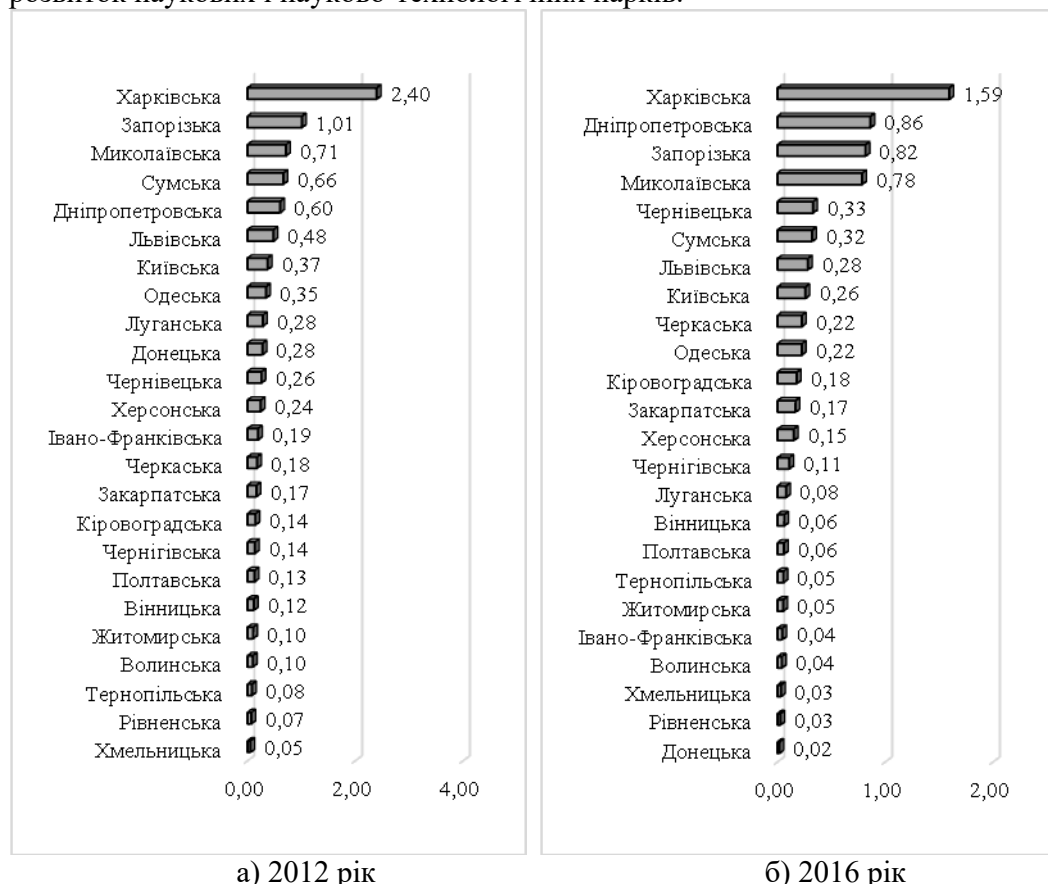

Рис. 3.10. Рейтинг регіонів України за величиною питомої ваги витрат на науково-дослідну діяльність у загальному обсязі ВРП у 2012 і 2016 рр., %*
*Джерело: розраховано авторами

Питома вага коштів з державного і місцевого бюджету в загальному обсязі витрат на інновації в середньому по регіонах у 2016 році становила

²⁹³ Наукова та інноваційна діяльність України. Статистичний збірник. Київ, 2017. 140 с.

лише 2,2%. На початку аналізованого періоду найвищим цей показник був у Хмельницькій (26,4%), Одеській (8,2%), Харківській (6,4%), Закарпатській (4,5%), Тернопільській, Запорізькій, Одеській і Полтавській (по 1,0%) областях. У решта регіонах величина цього показника була менше 1. А у восьми областях (Волинській, Житомирській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Луганській, Сумській, Черкаській і Чернівецькій) з місцевого бюджету не було виділено жодних коштів на інновації.

У 2016 році, порівняно з 2012 роком, величина питомої ваги коштів з державного й місцевого бюджету в загальному обсязі витрат на інновації зросла в: Хмельницькій, Одеській, Вінницькій, Харківській і Тернопільській областях. Стабільно щороку впродовж 2012-2016 рр. виділялися кошти з місцевого бюджету на інновації в регіони з сильною науково-освітньою базою (у Львівській, Одеській, Полтавській і Харківській областях).

Наприкінці аналізованого періоду (у 2016 році) з державного бюджету не була взагалі профінансована інноваційна діяльність у більшості областях, окрім Закарпатської, Київської, Львівської, Одеської, Полтавської, Харківської і Хмельницької. На жаль, дуже часто впродовж аналізованого періоду в областях не надавалася державна фінансова підтримка розвитку інноваційної діяльності. Фінансування з державного бюджету було точковим. Таким чином, в Україні спостерігається парадоксальна ситуація: на відміну від тенденцій розвитку провідних країн світу, підтримка інноваційної та науково-дослідної діяльності не є пріоритетом державної політики, більше того – з кожним роком вона послаблюється. Звідси – інноваційний шлях розвитку в Україні стає далекою перспективою, а не найближчим майбутнім.

В інформаційному суспільстві посилюється роль науково-освітніх структур як активних учасників просторової інтеграції бізнесу. Адже вони здійснюють підготовку кадрів та проводять науково-дослідні роботи, створюють інновації, задовольняють потреби бізнесу. Згідно з даними The Global Innovation Index²⁹⁴, Україна за 2012-2016 рр. посилала свої позиції за рівнем освітньо-наукового потенціалу. Зокрема, серед 127 досліджених країн світу в 2016 році вона посідала 30 місце за рівнем освіти (64 місце в 2012 році), 41 місце – людським капіталом і дослідженнями (44 місце в 2012 році), 55 місце – співпрацею університетів і промисловості в науково-дослідній сфері (68 місце у 2012 році). Водночас за цей період Україна погіршила свій рейтинг за рівнем розвитку науково-дослідної діяльності (51 місце в 2016 році проти 46 місця в 2012 році).

У розрізі регіонів України, як свідчать дані проведених розрахунків підіндексу «науково-освітній потенціал» (додаток Д), у 2012-2016 рр. високий рівень цього показника продемонструвала Харківська область. У 2016 році збільшилась кількість регіонів із середнім рівнем науково-освітнього потенціалу – якщо в 2012 році їх було тільки два (Львівська і Одеська області), то в 2016 році – сім (рис. 3.11). У 2016, як і 2012 роках, у 13 з 24 регіонів науково-освітній

²⁹⁴ The Global Innovation Index 2017. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/home> (дата звернення: 05.08.2017).

потенціал був на низькому рівні. Однак зменшилась кількість регіонів з дуже низьким потенціалом: з восьми до трьох.

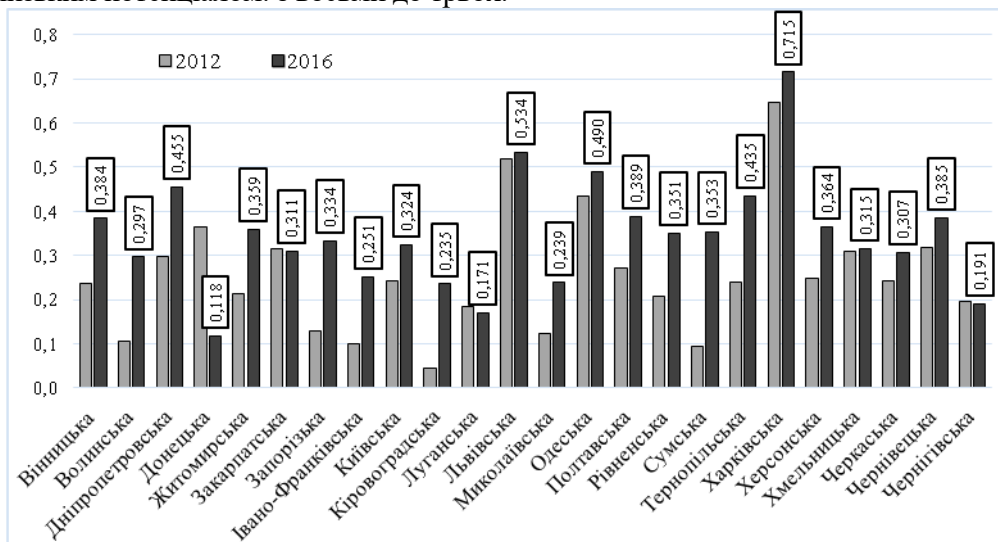

Рис. 3.11. Значення підіндексу «науково-освітній потенціал» регіонів України в 2012 і 2016 рр.*

*Джерело: розраховано авторами

За аналізований період в усіх областях України, окрім Запорізької, Луганської, Тернопільської, Хмельницької і Сумської, скоротилася кількість організацій, які виконують науково-дослідну роботу. З огляду на наявний рівень підтримки розвитку наукової сфери з боку держави, даний процес є закономірним. Найбільша кількість таких організацій розташована в Харківській (160), Львівській (73) і Донецькій (58) областях. Натомість найменша їх кількість у: Хмельницькій (8), Житомирській і Закарпатській (по 9) областях.

Щороку впродовж 2012-2016 рр. тенденція росту обсягів виконаних науково-дослідних робіт спостерігалася лише в Дніпропетровській області. Також у чотирьох з п'яти досліджуваних років цей показник зростав у Закарпатській, Кіровоградській і Черкаській областях, тоді як у Донецькій, Луганській, Полтавській, Рівненській і Тернопільській областях він спадав. Загалом у 2013 та 2014 рр. ріст обсягів виконаних науково-дослідних робіт виявлено лише в 10 і 6 регіонах України відповідно. У наступні роки їх кількість зростає до 15 і 12 відповідно.

У середньому по регіонах України в 2016 році 7,3% населення становлять фахівці, які виконують наукову та науково-технічну роботу. До прикладу, у середньому по країнах ЄС цей показник становив біля 20%²⁹⁵. Серед регіонів України найбільша питома вага фахівці, які виконують наукову та науково-технічну роботу, у загальній кількості населення в 2016 році спостерігалася в: Харківській, Дніпропетровській, Сумській, Львівській і Одеській областях (рис. 3.12). У 2016 році, порівняно з

²⁹⁵ Наукова та інноваційна діяльність України. Статистичний збірник. Київ, 2017. 140 с.

2012 роком, у 16 регіонах України спостерігається зменшення цього показника. Це свідчить про продовження відпливу наукового кадрового потенціалу не лише з наукової сфери і перепрофілювання на більш прибуткові професії, але й за межі країни, що має ще більш пагубний вплив на подальший розвиток регіонів. Лише у Вінницькій, Житомирській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській і Чернівецькій областях питома вага фахівців, які виконують наукову та науково-технічну роботу, у загальній кількості населення зростає.

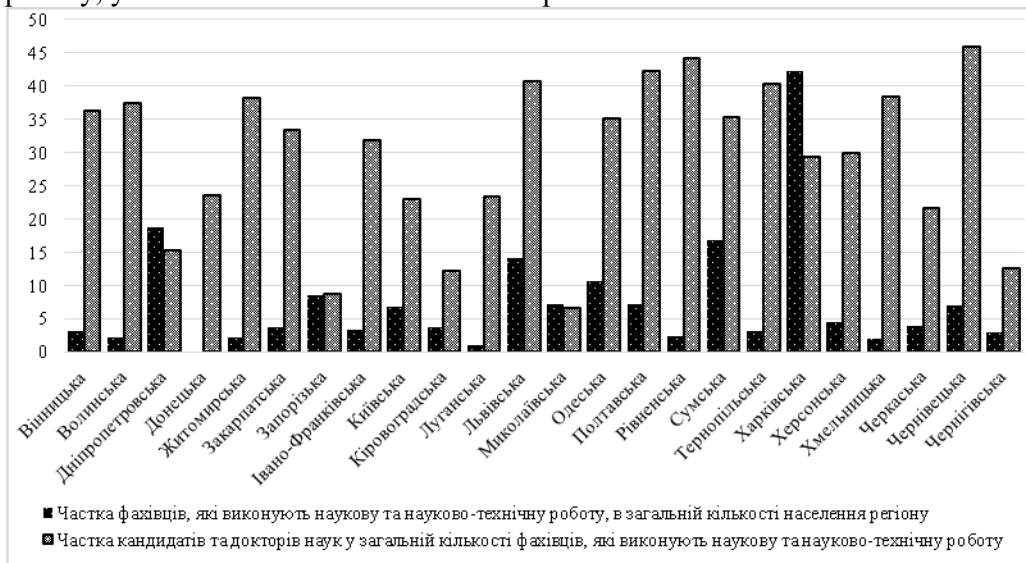

Рис. 3.12. Регіональний розподіл концентрації фахівців, які виконують наукову та науково-технічну роботу за 2016 рік, %*

*Джерело: розраховано авторами

Оцінюючи якісний склад наукового персоналу, встановлено, що за 2012-2016 рр. в усіх регіонах України, окрім Миколаївської і Чернігівської областей, зростає питома вага кандидатів і докторів наук у загальній кількості фахівців, які виконують наукову та науково-технічну роботу. Це свідчить про зростання інтересу науковців та практиків до підвищення свого професійного рівня в Україні. Поліпшення якісного складу наукового персоналу в Україні безперечно є позитивним чинником створення умов для просторової інтеграції бізнесу за участю наукового сектору. Найбільша кількість докторів наук виявлена в Харківській (1140), Львівській (471) і Дніпропетровській (380), а кандидатів наук – у Харківській (2298), Львівській (966), Дніпропетровській (535) і Одеській (449) областях.

Разом з тим, встановлено, що в Дніпропетровській, Запорізькій і Харківській областях, незважаючи на одну з найвищих серед регіонів щільність фахівців, які виконують наукову та науково-технічну роботу, питома вага кандидатів і докторів наук серед цих фахівців є однією з найнижчих. Така ситуація свідчить про те, що в цих регіонах науково-дослідні роботи здійснюються фахівцями не в межах академічних установ, а на виробництві.

Натомість у Вінницькій, Волинській, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Луганській, Рівненській, Тернопільській і Хмельницькій областях, кількість фахівців, які виконують наукову та науково-технічну роботу, на фоні загальної кількості населення є незначною, однак питома вага кандидатів і докторів наук серед них була однією з найвищих у країні.

Як і у випадку з установами, що виконують науково-технічну роботу, за 2012-2016 рр. в регіонах України скоротилася кількість вищих навчальних закладів. Винятком стали Вінницька, Сумська, Тернопільська і Херсонська області. Серед регіонів України найбільша кількість вищих навчальних закладів у 2016 році залишається в: Харківській (69), Дніпропетровській (52), Львівській (42) і Одеській (40) областях. Натомість найменша їх кількість виявлена в Луганській (12) і Волинській (14) областях.

У розрахунку на 10 тис. населення кількість студентів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації в 2016 році, порівняно з 2012 роком, скоротилася в усіх регіонах України, окрім Вінницької області, куди було перенесено Донецький національний університет ім. Василя Стуса. Найбільшими студентськими регіонами України були Харківська (659 студентів на 10 тис. населення), Львівська (493), Запорізька (401) і Тернопільська (399) області.

Таким чином, незважаючи на відсутність вагомої державної підтримки, науково-освітній потенціал у країні є сильним і його елементи можуть за певних умов бути активними учасниками форм ПІБ, які не просто будуть створювати науковий продукт, розробляти нові технологічні продуктивні й процесні інновації, а й активно їх подавати на ринку відповідно до потреб, співпрацюючи з бізнесом у рамках різних форм просторової інтеграції.

Інфраструктурна підтримки бізнесу (табл. 3.12), як інформаційно-консультаційна, фінансова, представницька (бізнес-центри, асоціації та координаційні дорадчі ради з розвитку підприємництва), інноваційна (технологічні бізнес-інкубатори, технопарки, інноваційні фонди) тощо виступає одночасно і чинником, і результатом просторової інтеграції бізнесу в регіонах, у контексті посилення наявних просторових локальних мереж, здатних максимально вигідно представити сильні сторони конкурентоспроможності регіону. Існуючі на території регіону форми ПІБ формують відповідну інфраструктуру й також виступають каталізаторами до створення нових інноваційних форм. Адже налагодженість та ефективність їх функціонування є сигналом для інших можливих учасників інтеграції (представники бізнесу, інвестори...) про наявність сприятливого середовища інфраструктурної підтримки в регіоні.

На основі даних розрахунку підіндексу «потенціал інфраструктури» регіонів (додаток Ж), встановлено, що за 2012-2016 рр. незмінною залишилась кількість регіонів з дуже високим (1 – Харківська область), низьким (9) і дуже низьким (2) рівнем цього потенціалу. Високий і близький до високого рівня інфраструктури продемонстрували Донецька й Дніпропетровська області. Зменшилась кількість регіонів із середнім рівнем потенціалу інфраструктури (з 12 до 11) (рис. 3.13).

Таблиця 3.12

Інфраструктура підтримки малого і середнього підприємництва по регіонах

станом на початок року

Регіони	Бізнес-центри		Бізнес-інкубатори		Технопарки/ Індустріальні парки		Лізингові центри		Фонди підтримки підприємництва		Інвестиційні фонди		Інноваційні фонди		Інформаційно- консультаційні установи		Об'єкти інфраструктури створені за участі місцевих органів влади		Усього громадянських об'єктів підприємств		З них зареєстровано на регіональному рівні		Координативні ради	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Вінницька	5	7	-	4	4	4	5	6	12	17	39	30	22	27	356	368	1	1	80	80	1	1	34	34
Волинська	8	6	2	2	-	-	-	-	9	5	2	2	1	-	27	-	4	4	37	19	11	11	21	15
Дніпропетровська	28	28	7	7	1	1	9	9	1	1	2	2	1	3	18	18	27	35	89	84	9	12	35	35
Донецька	22	20	3	3	9	8	30	29	2	2	174	171	111	113	578	570	2	2	62	62	2	2	34	27
Житомирська	6	3	1	1	1	0/2	2	4	2	2	10	22	48	28	270	175	2	2	118	110	118	110	29	29
Закарпатська	2	2	2	3	3	-	3	3	6	6	24	23	18	20	91	103	1	1	68	68	23	23	18	18
Запорізька	9	4	3	4	-	-	1	4	1	1	4	6	5	4	16	19	-	1	69	59	28	24	29	27
Івано-Франківська	18	18	3	3	1	1	2	3	5	7	1	1	1	1	24	46	1	9	52	53	50	51	20	20
Київська	13	12	3	3	-	1/2	9	11	11	11	6	7	-	1	79	101	14	13	102	109	2	4	37	37
Кіровоградська	5	5	-	-	1	1	-	-	3	3	-	-	12	12	47	47	4	28	52	52	10	10	26	26
Луганська	12	11	-	-	-	-	2	-	3	2	3	3	-	-	27	28	-	-	42	35	2	-	5	4
Львівська	18	-	1	-	3	2	9	0	9	5	13	-	13	-	55	9	-	1	50	46	23	23	32	29
Миколаївська	11	14	-	2	-	-	7	1	3	7	17	7	15	5	241	40	-	-	35	62	35	62	-	-
Одеська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Полтавська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рівненська	20	20	2	2	-	-	2	2	-	-	2	2	1	1	38	38	-	-	54	54	54	54	21	21
Сумська	3	3	5	5	-	-	2	2	7	7	3	3	2	2	38	39	6	6	69	70	24	25	26	26
Тернопільська	7	7	2	2	-	-	-	-	2	2	-	-	1	1	24	24	-	-	48	48	-	-	18	18
Харківська	27	25	1	1	16	17	7	7	7	7	122	131	78	3	258	279	-	-	41	48	-	-	48	14
Херсонська	1	-	3	-	1	-	-	-	7	6	19	17	9	8	1	1	-	-	112	86	112	86	23	23
Хмельницька	3	3	1	1	2	2	4	4	1	1	-	-	1	1	149	149	1	2	54	54	14	14	27	27
Черкаська	5	5	3	3	-	-	2	2	2	2	2	2	37	37	5	5	10	10	56	56	45	45	26	26
Чернівецька	3	3	1	1	-	-	1	1	10	10	2	2	2	2	22	22	-	-	53	53	53	53	14	14
Чернігівська	2	2	-	-	-	-	-	-	2	2	-	-	-	-	3	3	2	2	42	42	18	18	25	25
м. Київ	106	112	10	13	27	27	274	312	59	55	1203	1255	321	397	510	576	-	1	239	263	-	-	11	11

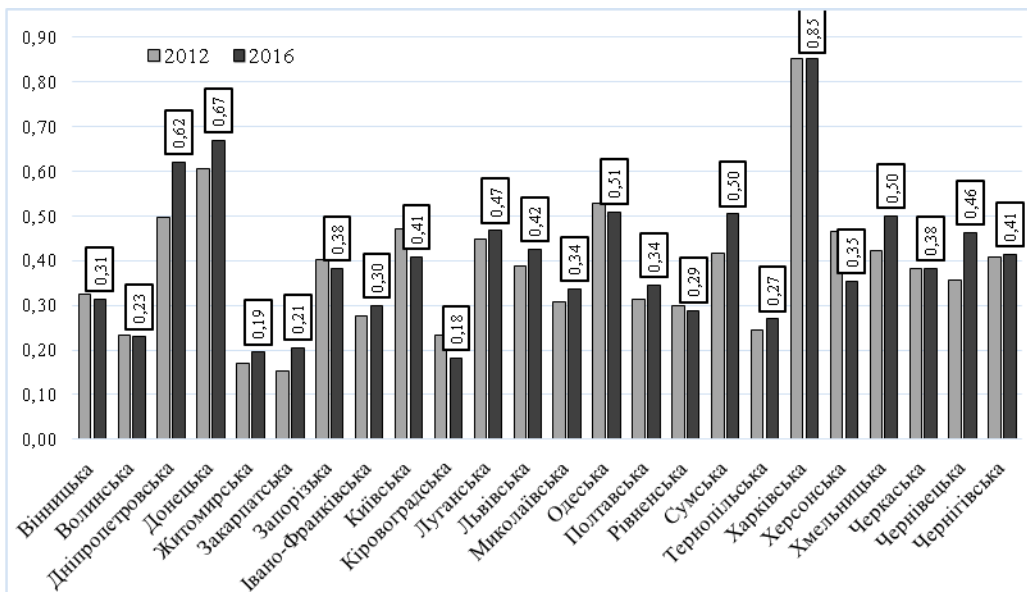

Рис. 3.13 Значення підіндексу «потенціал інфраструктури» регіонів України в 2012 і 2016 рр.*

*Джерело: розраховано авторами

Загалом за аналізований період підвищили свій рівень інфраструктури Чернівецька (з низького до середнього), Закарпатська (з дуже низького до низького) області. Натомість погіршився рівень інфраструктури в Херсонській (з середнього до низького) і Кіровоградській (з низького до дуже низького) області. Десять областей стабільно демонстрували в 2012 і 2016 рр. середній рівень потенціалу інфраструктури.

Перший технопарк в Україні був створений ще в 1998 році. Пік розвитку технопарків припав на 2000-2005 рр. Станом на 01.01.2017 року, відповідно до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 15.07.1999 р. № 991-XIV зареєстровано 16 технопарків «віртуального» типу. Водночас, згідно з даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, сумарно в регіонах нараховується 42 технопарки (до прикладу, у 2012 році їх було 24). Разом з тим, у 2016 році лише в 9-ти з 24-х регіонів зосереджені технологічні парки. Порівняно з 2012 роком, у 2016 році зросла їх кількість у Дніпропетровській і Харківській області (+8), Полтавській (+5), Вінницькій (+2), Львівській і Кіровоградській областях (+1). Натомість зменшилась чисельність у: Волинській, Житомирській, Донецькій, Рівненській, Тернопільській і Херсонській областях.

Після затвердження Закону України «Про індустріальні парки» від 21.06.2012 р. № 5018-VI в Україні розпочався процес розбудови мережі індустріальних парків. Першими індустріальними парками в Україні стали «Коростень» у Коростині, «Соломоново» на Закарпатті, «Львівський індустріальний парк «Рясне-2» та «Свема» в Шостці. Активними фазами реєстрації індустріальних парків в Україні стали 2014 і 2016-2017 рр.

У 2016 році в 11 регіонах України були зареєстровані індустріальні парки. Станом на 25.10.2017 рік до Реєстру індустріальних парків України включено 28 парків, а також на території країни функціонує сім приватних парків. Однак, з цієї кількості, зареєстрованих індустріальних парків в Україні, реально діючими є одиниці.

За 2012-2016 рр. в Україні скоротилася кількість бізнес-інкубаторів: з 59 до 47. Якщо у 2012 році в усіх регіонах були наявними бізнес-інкубатори, то в 2016 році у шести областях (Вінницькій, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Херсонській і Чернігівській) вони припинили свою діяльність. Станом на 01.01.2017 рік найбільша кількість бізнес-інкубаторів серед регіонів України виявлена в: Донецькій (7), Сумській (5), Запорізькій і Полтавській (по 4) областях.

Загалом серед регіонів України сумарно найбільша кількість у 2016 році технологічних, індустріальних парків, а також бізнес-інкубаторів, виявлена в Харківській (18, з них 17 – технопарків, 1 – бізнес-інкубатор), Дніпропетровській (12, з них 8 – технопарків, 1 – індустріальний парк і 3 – бізнес-інкубатори) і Одеській (11, з них 6 – технопарків, 1 – індустріальний парк і 4 – бізнес-інкубатори) областях. У Луганській, Херсонській і Чернівецькій областях у 2016 році, на відміну від попередніх років, припинили свою діяльність технопарки, індустріальні парки і бізнес-інкубатори.

Досліджуючи наявність кооперативів (з них виробничих, обслуговуючих, споживчих, сільськогосподарських виробничих, сільськогосподарських обслуговуючих) як кластерної форми просторової інтеграції бізнесу, встановлено, що за 2012-2016 рр. кількість кооперативів зросла в усіх регіонах України, окрім Дніпропетровської (відносний спад становить 1,4%), Донецької (8,2%), Запорізької (15,3%), Миколаївської (9,0%) і Харківської (6,8%) областей. У 2016 році найбільша їх питома вага в загальній кількості суб'єктів ЄДРПОУ була в: Київській, Хмельницькій, Волинській і Чернівецькій областях (переважають обслуговуючі кооперативи) (рис. 3.14). Натомість найменша їх концентрація спостерігалася в Закарпатській області.

Як свідчить вітчизняна практика кластери в Україні юридично оформлюються здебільшого в формі асоціацій або в формі громадських неприбуткових організацій. За 2012-2016 рр. сумарна кількість асоціацій по регіонах України зросла лише на 4,1% або 65 одиниць. Серед регіонів України найбільша кількість асоціацій в 2016 році виявлена в: Дніпропетровській (217), Одеській (178), Донецькій (143) і Харківській (128) областях. Порівняно з 2012 роком, їх кількість зросла в 14 регіонах (у Волинській, Київській і Миколаївській областях на понад 20%). Не змінилась їх кількість за аналізований період у Вінницькій і Житомирській областях. Натомість зменшилась кількість асоціацій за 2012-2016 рр. у восьми регіонах (Запорізькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Полтавській, Сумській, Тернопільській, Херсонській і Хмельницькій областях).

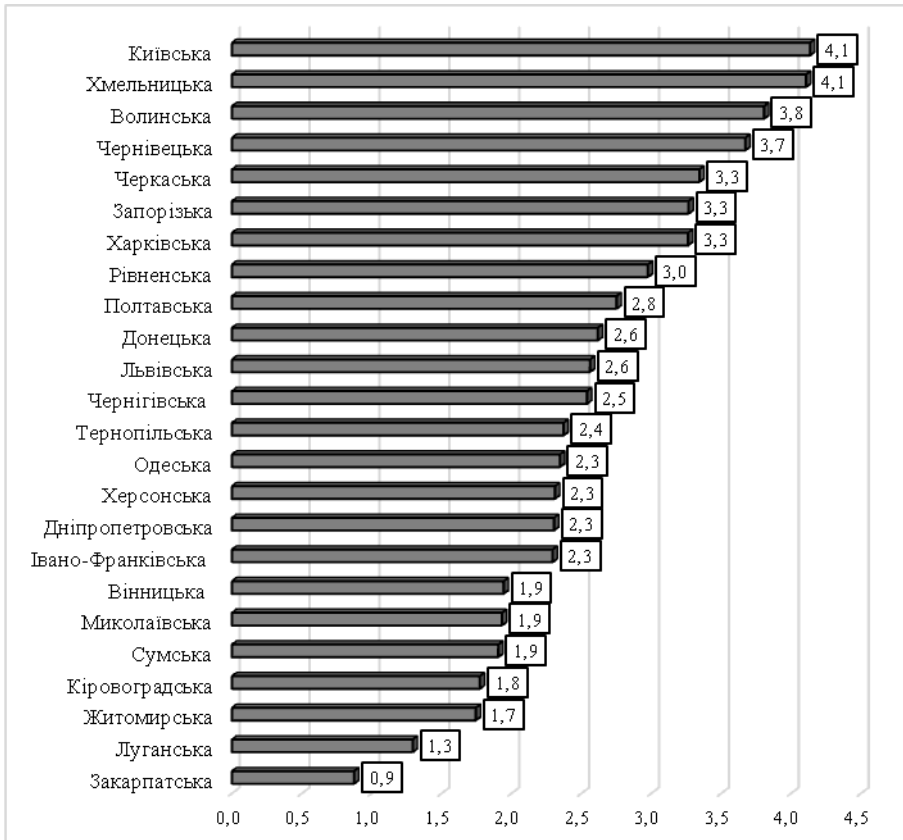

Рис. 3.14. Рейтинг регіонів України за величиною питомої ваги кооперативів у загальній кількості суб'єктів ЄДРПОУ в 2016 році, у %*

*Джерело: розраховано авторами

Водночас за величиною питомої ваги асоціацій в загальній кількості суб'єктів ЄДРПОУ в Україні першість належить Чернігівській (0,27%), Донецькій, Херсонській і Одеській (0,25%) областям. За 2012-2016 рр. в 15 регіонах цей показник скоротився, у п'яти залишився без змін і в чотирьох зріс.

Не менш важливу роль у розвитку ППБ відіграють такі організаційні форми співпраці юридичних осіб як корпорації та концерни. Так, на відміну від асоціацій, сумарна кількість корпорацій та концернів у регіонах України тенденційно скорочувалася і їх частка в загальній кількості суб'єктів ЄДРПОУ була незначною. У 2016 році, порівняно з 2012 роком, скорочення корпорацій становило 25 одиниць або 5,8%. Їх кількість зменшилась у 13 регіонах, що вказує на масштабність проблеми. Лише в Миколаївській, Чернівецькій та Івано-Франківській області за аналізований період з'явилося на одну корпорацію більше. У восьми регіонах їх кількість у 2016 році, порівняно з 2012 роком, не змінилась. Найбільша кількість корпорацій в 2016 році виявлена в: Дніпропетровській (67), Харківській (58), Донецькій (48) і Львівській (34) областях. За величиною питомої ваги корпорацій в

загальній кількості суб'єктів ЄДРПОУ серед регіонів України домінують Харківська, Луганська, Дніпропетровська області, показники яких коливаються від 0,069% до 0,082%.

Сумарна кількість концернів за 2012-2016 рр. зменшилась в Україні (у 12 регіонах) на 18 одиниць або 10,6%. Більше того, у Волинській і Чернівецькій області упродовж аналізованого періоду була відсутня така організаційна форма бізнесу, а в Полтавській і Кіровоградській області останні два концерни були зафіксовані ще в 2012 році. Натомість упродовж аналізованого періоду зросла кількість концернів (на 2 одиниці) у Донецькій і Миколаївській областях. Незмінною їх кількість (по одному) залишилася в Чернівецькій і Тернопільській областях. А найбільша кількість концернів серед регіонів виявлена в: Дніпропетровській (27), Харківській (23), Донецькій (22) областях. Ті ж регіони, а також Миколаївська область, мали найбільшу питому вагу концернів у загальній кількості суб'єктів ЄДРПОУ серед регіонів України, яка коливалась у межах 0,0235-0,0326%.

Таким чином, за 2012-2016 рр. в Україні мережа раніше створених форм ПІБ (бізнес-інкубатори, технопарки), а також інших учасників їх інфраструктури (корпорацій, концернів) скорочується, а новостворені форми (індустріальні парки) більшою мірою залишаються в замороженому стані. Водночас, збільшення кооперативів та асоціацій свідчить про бажання підприємств до об'єднання, однак відсутність необхідних умов стримує ПІБ у регіонах.

Якщо при інтегральному оцінюванні потенціалу ПІБ в регіонах України брати три класичні складові «потрійної спіралі» інноваційного розвитку (бізнес-влада-наука), то результати розрахунків (табл. 3.1, додаток 3) показують, що за 2012-2016 рр. в Україні не було виявлено регіонів з високим чи дуже високим рівнем потенціалу ПІБ. Більше того, у 2016 році лише одна Харківська область мала середній рівень цього потенціалу, тоді як у 2012 році таких регіонів було три (Дніпропетровська, Одеська і Харківська області). Харківська область досягла такого результату завдяки високому науково-освітньому потенціалу і середньому рівню потенціалу інституційної підтримки та бізнесу. У Дніпропетровській області в 2012 році був високий рівень потенціалу інституційної підтримки і середній рівень потенціалу бізнесу. Натомість в Одеській області в 2012 році, на відміну від 2016 року, середнього рівня були всі три аналізовані потенціали. У 2016 році, порівняно з 2012 роком, зросла кількість регіонів з низьким рівнем потенціалу ПІБ на основі розрахунку трьох складових (15 проти 12) і зменшилась кількість регіонів з дуже низьким рівнем цього потенціалу (8 проти 9).

На основі даних чотирьох аналізованих підіндексів отримуємо результати інтегрального індексу розвитку ПІБ за регіонами України (табл. 3.2, додаток 3). Так, встановлено, що впродовж 2012-2016 рр. кількість регіонів з середнім рівнем цього потенціалу скоротилася, а з низьким – збільшилася (рис. 3.15). Зокрема, у 2012 році до регіонів із середнім рівнем потенціалу розвитку форм ПІБ належали: Дніпропетровська, Одеська й Харківська області, у 2013 році – Дніпропетровська, Донецька, Одеська й

Харківська області, у 2014 році – лише Дніпропетровська й Харківська області, у 2015 році – Львівська, Одеська й Харківська області, а в 2016 році – лише Харківська область.

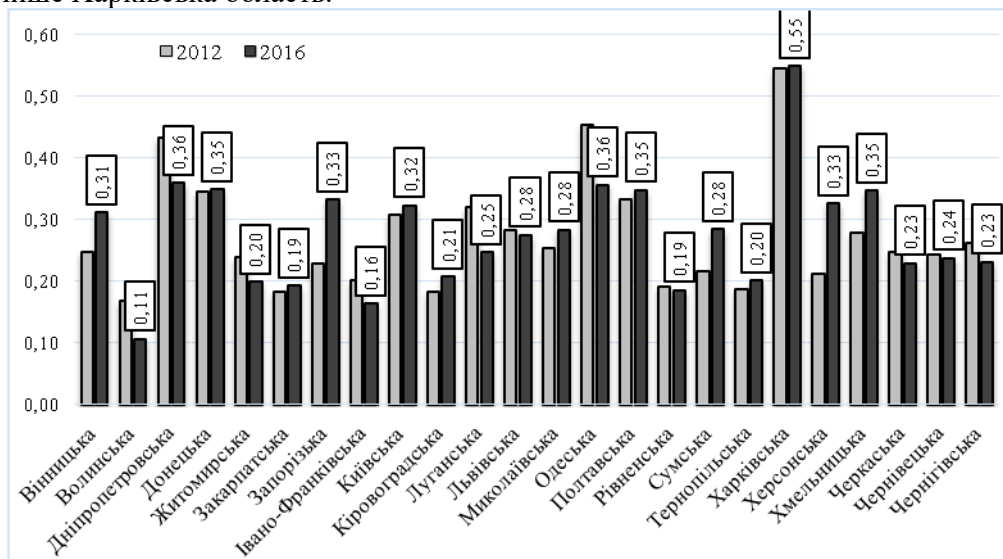

Рис. 3.15. Значення інтегрального індексу розвитку потенціалу просторової інтеграції бізнесу регіонів України в 2012 і 2016 рр.*

*Джерело: розраховано авторами

Така ситуація в регіонах України обумовлена погіршенням і вкрай низьким рівнем інституційної підтримки (до прикладу, 15 регіонів у 2016 році мали дуже низький рівень цього потенціалу, а сім – низький), яка є найслабшою ланкою в тріаді «бізнес-влада-наука». Ще однією суміжною проблемою є слабка підтримка науково-освітнього потенціалу, через що в 13 регіонах цей показник був низьким, а в трьох – дуже низьким. Натомість потенціал бізнесу й наявної інфраструктури виступають сильними складовими можливостей для розвитку форм ПІБ регіонів. Так, у 2016 році лише два регіони мали дуже низький рівень цих потенціалів і дев'ять – низький.

Загалом, як видно з проведених розрахунків за 2012-2016 рр., за наявних умов тріада «влада-бізнес-наука» не може слугувати основою для розбудови мережі форм ПІБ у більшості регіонах України, насамперед, через неналежний рівень державної підтримки науково-дослідної, інноваційної діяльності, малих та середніх підприємств, пасивність у сприянні формування необхідної, відповідно до вимог часу, екосистеми в регіонах. Разом з тим, кластеризація економіки належить до перспектив розвитку ПІБ у регіонах. З огляду на це, потребує більш ґрунтовного дослідження питання локалізації видів економічної діяльності за регіонами України в контексті перспективних можливостей формування галузевих і міжгалузевих кластерів.

3.5. Аналіз потенціалу формування галузевих кластерів у регіонах України

В Україні перші спроби імплементації зарубіжного досвіду формування кластерів у регіонах були виявлені ще в 1998 році (створення першого галузевого кластеру «Поділля перший») ²⁹⁶. Однак, з тих пір дане явище не набуло масовості у вигляді формування національної мережі кластерів і навіть не забезпечене необхідною нормативно-правовою базою. Процес створення кластерів в Україні має стихійний характер, без формування відповідної державної кластерної політики.

Як відомо, передумовами до створення кластерів є насамперед висока концентрація взаємозалежних підприємств, організацій спільних і суміжних сфер господарювання на певній території, які зацікавлені в кооперації та посиленні конкурентоспроможності. Як показали результати наших досліджень, конкурентні умови посилюються й вітчизняні підприємства готові до кооперації. Активний розвиток окремих галузевих кластерів, зокрема ІТ-сфери, лише підтвердження цьому. Ефект від розвитку кластерів для регіонів є доволі вагомим (створення нових підприємств, підвищення продуктивності та інноваційності наявних підприємств) ²⁹⁷. З огляду на це, актуальною є потреба у виявленні наявного потенціалу регіонів України до створення та розвитку галузевих та міжгалузевих кластерів.

Загалом, аналізуючи структуру економіки регіонів за показником валової доданої вартості (ВДВ) у розрізі видів економічної діяльності (ВЕД) у 2016 році (табл. К.1, додаток К), встановлено, що дуже вузькоспеціалізована економіка, з домінуванням двох ВЕД, була в Дніпропетровській (промисловість і торгівля), Донецькій (промисловість і транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність) і Полтавській (сільське, лісове та рибне господарство і промисловість) областях. Подібною структура ВДВ, за превалюванням певних ВЕД, виявилася у: Вінницькій, Запорізькій, Івано-Франківській, Рівненській, Сумській, Херсонській, Хмельницькій і Черкаській областях (профільними ВЕД були сільське, лісове та рибне господарство, промисловість і державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування), Волинській і Закарпатській (сільське, лісове та рибне господарство, торгівля, промисловість, операції з нерухомим майном), Житомирській і Чернігівській (сільське, лісове та рибне господарство, промисловість, державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування торгівля), а також Львівській і Одеській (сільське, лісове та рибне господарство, промисловість, торгівля, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність операції з нерухомим майном) областях.

²⁹⁶ Ткач С.М. Проблемні питання інституційного забезпечення просторової організації бізнесу в Україні : експертний коментар. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2017. 11 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/e20170302.pdf> (дата звернення: 05.08.2017).

²⁹⁷ Porter M. E. (2007): Clusters and Economic Policy: Aligning Public Policy with the New Economics of Competition. ISC White Papers. Harvard Business School. Rev. 10/27/09 (дата звернення: 05.08.2017).

Як показали результати розрахунку інтегрального коефіцієнта структурних відмінностей А. Салаї (рис. 3.16), за 2012 і 2016 рр. структура ВДВ за видами економічної діяльності в регіонах України не зазнала значних деформацій (табл. К.2, додаток К), що свідчить про відсутність істотного перепрофілювання їхніх економік та кардинальну зміну орієнтирів розвитку. Тому визначення перспектив формування галузевих кластерів за регіонами України може здійснюватися, виходячи з даних за 2016 рік.

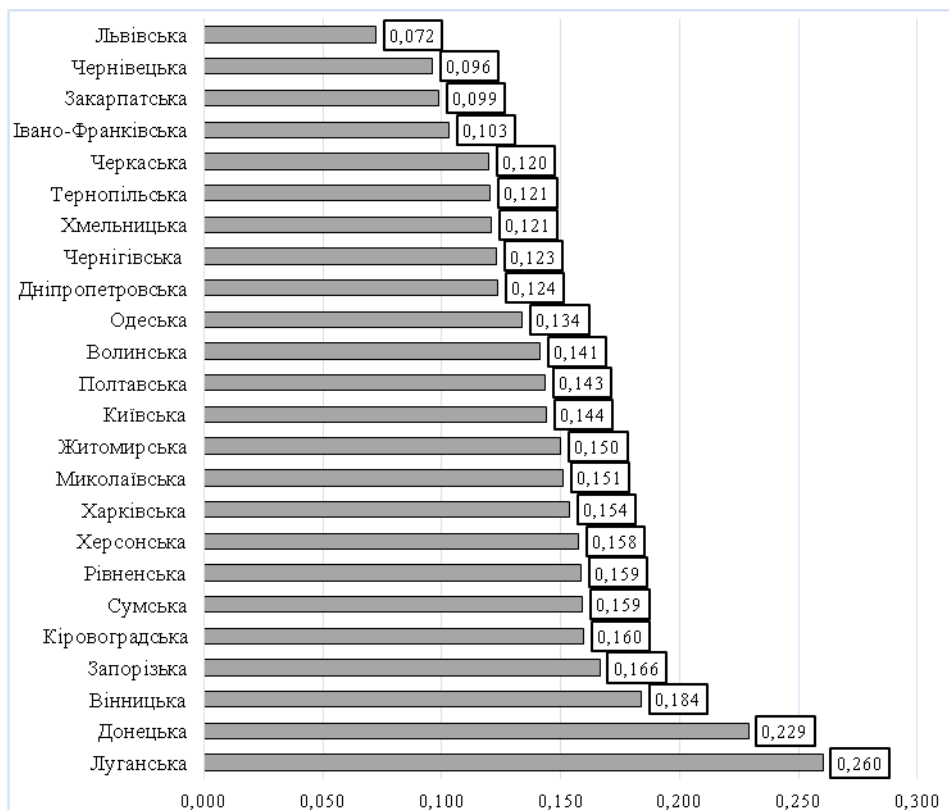

Рис. 3.16. Значення інтегрального коефіцієнту структурних відмінностей А. Салаї за ВДВ регіонів України за 2012-2016 рр.

* Джерело: розраховано за даними²⁹⁸

Разом з тим, необхідно відмітити, що серед регіонів України найбільших змін у структурі ВДВ за видами економічної діяльності в 2016 році, порівняно з 2012 роком, зазнали Луганська й Донецька області (на 26 і 23% відповідно). Зокрема, на цих територіях, де ведуться військові дії, питома вага більшості ВЕД у структурі ВДВ скоротилася. Винятком стали лише такі ВЕД: сільське, лісове та рибне господарство; інформація та телекомунікації; операції з нерухомим майном; державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування, а також (лише в Донецькій

²⁹⁸ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 05.08.2017).

області) промисловість; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність.

Серед інших регіонів України відносно помітними зміни (понад 16-18%) у структурі ВДВ за ВЕД були у Вінницькій і Запорізькій областях. Зокрема, у Вінницькій області за 2012-2016 рр. зросла питома вага ВЕД у структурі ВДВ: інформації та телекомунікації (відносний приріст 75,0%), сільського, лісового та рибного господарства (35,3%), промисловості (15,8%) і транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (1,9%). Натомість різко скоротилася питома вага тимчасового розміщування й організації харчування (відносний спад 50,0%), будівництва й охорони здоров'я (по 44,4%) і професійної, наукової та технічної діяльності (30,8%). Водночас у Запорізькій області за аналізований період у структурі ВДВ зросла питома вага також чотирьох ВЕД: сільського, лісового та рибного господарства (відносний приріст становив 74,1%), фінансової та страхової діяльності (69,2%), державного управління й оборони; обов'язкового соціального страхування (31,8%) та інформації та телекомунікації (25,0%). Значно в цьому регіоні в 2016 році, порівняно з 2012 роком, скоротилася питома вага професійної, наукової та технічної діяльності (відносний спад 51,9%) і будівництва (43,8%). У той же час у більшості областей Західного регіону (Львівська, Чернівецька, Закарпатська та Івано-Франківська області) структура економіки в 2016 році, порівняно з 2012 роком, фактично не зазнала змін.

В основу аналізу потенціалу формування галузевих кластерів за регіонами України взято п'ять ключових сфер господарювання: сільське, лісове та рибне господарство; промисловість; будівництво; торгівля і сфера послуг. Згідно з даними Державної служби статистики України, до сфери послуг належать 10 ВЕД (транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; тимчасове розміщування й організація харчування; інформація та телекомунікації; операції з нерухомим майном; професійна, наукова та технічна діяльність; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; освіта; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок; інші послуги). Окрім того, зважаючи на сучасні тенденції розвитку світової економіки, окрему увагу слід приділити таким ВЕД як професійна, наукова та технічна діяльність, освіта, інформація та телекомунікації.

Оцінюючи рівень концентрації ВЕД у регіонах України на основі значень інтегрального індексу, розрахованого за даними ВДВ, кількості зайнятого населення та юридичних осіб (табл. 3.13), підтверджено значну аграрну орієнтованість більшості областей і можливість формування на їх території відповідних кластерів. Зокрема, понад 30% зайнятого населення зосереджено в цьому ВЕД у Тернопільській і Вінницькій областях (табл. К.3, додаток К), понад 15% від загальної кількості юридичних осіб здійснюють свою діяльність у сільськогосподарській сфері в Кіровоградській, Миколаївській і Херсонській областях (табл. К.4, додаток К), та понад 30%

від загальної ВДВ припадає на цей ВЕД у Херсонській, Кіровоградській, Хмельницькій, Чернігівській і Вінницькій областях.

Таблиця 3.13

Рейтинг регіонів України за величиною інтегрального індексу концентрації за основними сферами господарювання у 2016 році*

сільське господарство		промисловість		будівництво		торгівля		сфера послуг	
області	%	області	%	області	%	області	%	області	%
Кіровоградська	28,8	Донецька	27,3	Івано-Франківська	6,7	Київська	21,9	Одеська	46,8
Херсонська	28,0	Дніпропетровська	26,1	Львівська	5,2	Дніпропетровська	21,7	Львівська	44,2
Вінницька	25,3	Запорізька	24,0	Київська	5,2	Харківська	20,7	Закарпатська	43,2
Тернопільська	23,9	Луганська	23,3	Чернівецька	4,5	Одеська	18,6	Чернівецька	41,7
Миколаївська	23,5	Полтавська	23,2	Одеська	4,4	Волинська	18,5	Волинська	40,7
Хмельницька	23,5	Харківська	18,5	Донецька	4,3	Рівненська	18,5	Тернопільська	40,7
Черкаська	23,0	Сумська	16,6	Закарпатська	4,2	Запорізька	18,2	Київська	39,4
Чернігівська	21,8	Рівненська	16,4	Харківська	4,0	Миколаївська	17,9	Харківська	39,3
Чернівецька	21,1	Івано-Франківська	16,2	Рівненська	4,0	Львівська	17,4	Рівненська	38,3
Сумська	19,9	Київська	15,8	Дніпропетровська	3,9	Донецька	16,9	Івано-Франківська	37,6
Полтавська	18,3	Черкаська	15,7	Черкаська	3,7	Херсонська	16,8	Донецька	37,5
Закарпатська	17,1	Житомирська	15,3	Луганська	3,6	Івано-Франківська	16,3	Житомирська	37,0
Волинська	16,7	Львівська	14,1	Сумська	3,6	Чернігівська	16,2	Сумська	35,4
Житомирська	16,5	Чернігівська	14,1	Запорізька	3,6	Житомирська	16,1	Хмельницька	35,3
Івано-Франківська	16,4	Вінницька	13,7	Хмельницька	3,5	Сумська	16,0	Херсонська	34,8
Рівненська	15,2	Миколаївська	13,5	Полтавська	3,4	Хмельницька	15,6	Чернігівська	34,8
Запорізька	13,7	Хмельницька	13,4	Миколаївська	3,2	Закарпатська	15,5	Дніпропетровська	34,6
Луганська	13,5	Кіровоградська	13,2	Житомирська	3,1	Луганська	15,3	Луганська	34,6
Одеська	13,3	Волинська	12,5	Тернопільська	3,0	Вінницька	15,3	Черкаська	34,4
Львівська	11,4	Закарпатська	11,9	Кіровоградська	2,9	Черкаська	14,9	Вінницька	34,2
Харківська	11,1	Тернопільська	10,5	Волинська	2,9	Полтавська	14,8	Миколаївська	34,1
Київська	10,4	Чернівецька	9,8	Херсонська	2,8	Чернівецька	14,5	Полтавська	33,3
Дніпропетровська	8,1	Херсонська	9,8	Вінницька	2,8	Кіровоградська	14,1	Запорізька	33,2
Донецька	7,0	Одеська	9,7	Чернігівська	2,5	Тернопільська	13,0	Кіровоградська	32,7
Середньо-український показник	17,8	Середньо-український показник	16,0	Середньо-український показник	3,8	Середньо-український показник	16,9	Середньо-український показник	37,4

Примітка: сірим кольором виділено області, значення інтегрального індексу концентрації яких є вищим за середнє по регіонах України

*Джерело: складено авторами

У дев'яти з 24-х областей виявлено вищий за середній по регіонах України рівень концентрації промисловості. Так, понад 40% від загальної ВДВ областей забезпечувала промисловість у Дніпропетровській, Полтавській, Донецькій і Запорізькій областях. До прикладу, у Чернівецькій, Херсонській, Одеській, Тернопільській та Закарпатській областях цей показник становив менше 15%. Водночас, найбільша кількість юридичних осіб (понад 10% від загальної кількості) здійснювала промислову діяльність у

Житомирській, Харківській, Луганській областях. За рівнем зайнятого населення в промисловості серед регіонів України домінують Донецька (понад 30%), Луганська, Дніпропетровська і Запорізька (понад 20%) області.

Найвищий рівень концентрації будівництва в регіонах виявлено в Івано-Франківській, Львівській та Київській областях. Так, у Львівській і Закарпатській областях понад 5% зайнятого населення в цій сфері, а в Івано-Франківській області будівництву належить по 7% від загальної ВДВ і кількості юридичних осіб.

Як і в сільському господарстві, вищим за середній по регіонах України рівень концентрації сфери послуг виявлено в 11 областях. Зокрема, у цій сфері більше 35% зайнято населення в Київській, Одеській і Львівській областях. В останніх двох областях сфера послуг забезпечувала понад 40% ВДВ. В 11 регіонах України (Закарпатській, Волинській, Львівській, Тернопільській, Рівненській, Чернівецькій, Івано-Франківській, Донецькій, Одеській, Луганській і Сумській областях) більше половини юридичних осіб здійснювали свою діяльність у сфері послуг у 2016 році.

Також вагоме місце в економіці 10 регіонів України займає торгівля. У Рівненській, Львівській, Волинській і Київській областях вона забезпечує понад 15% ВДВ. Своєю чергою, понад 20% юридичних осіб здійснюють свою діяльність у цій сфері в Дніпропетровській, Київській, Харківській, Запорізькій, Донецькій і Миколаївській областях.

З огляду на необхідність активізації інноваційного розвитку за допомогою кластерів, окрему увагу звернемо на концентрацію професійної, наукової та технічної діяльності в регіонах (табл. 3.14). Так, у середньому серед регіонів України за 2016 рік у цьому ВЕД було зайнято 1,8% населення. Однак найвищим аналізований показник був у Київській (понад 4%), Харківській (понад 3%), Дніпропетровській, Запорізькій, Одеській і Львівській (понад 2%) областях. Понад 5% від загальної кількості юридичних осіб здійснювали професійну, наукову та технічну діяльність у Харківській, Одеській, Київській, Дніпропетровській, Донецькій і Львівській областях. Натомість найвищою віддача у вигляді ВДВ була в Харківській і Львівській областях (понад 2% від загального ВДВ регіонів).

З метою виявлення галузевої спеціалізації регіонів на фоні країни і, відповідно, можливість формування конкурентних галузевих кластерів на їх території, скористаємось показником локалізації, алгоритм розрахунку якого наведено в параграфі 2.4 монографії. В основу інтегрального оцінювання локалізації ВЕД у регіонах України запропоновано п'ять базових показників їх діяльності:

- 1) ВДВ як узагальнюючий результуючий показник діяльності ВЕД;
- 2) кількість зайнятого населення як ключова характеристика наявності робочої сили у віці 15-70, задіяної у ВЕД;
- 3) обсяг реалізації товарів, робіт, послуг підприємств як підсумковий показник діяльності підприємств у вигляді відвантаженої готової продукції, виконаних робіт, наданих послуг;

4) обсяг капітальних інвестицій як показник інвестиційної привабливості ВЕД для залучення коштів у матеріальні й нематеріальні активи;

5) кількість суб'єктів єдиного державного реєстру підприємств та організацій України як характеристика наявності юридичних осіб та їх відокремлених підрозділів, що знаходяться на території України, і формують відповідну інфраструктуру просторової інтеграції бізнесу (ПІБ) за ВЕД у регіонах.

Таблиця 3.14

**Концентрація професійної, наукової та технічної діяльності
в регіонах України в 2016 році***

Області	Показники концентрації за:			Інтегральний індекс концентрації, %
	кількістю зайнятих, %	ВДВ, %	кількістю юридичних осіб, %	
Вінницька	1,5	0,9	3,7	2,0
Волинська	1,6	1,7	3,5	2,3
Дніпропетровська	2,6	1,6	5,6	3,2
Донецька	1,7	0,7	5,4	2,6
Житомирська	1,7	0,9	3,7	2,1
Закарпатська	0,9	1,1	3,8	1,9
Запорізька	2,3	1,3	4,8	2,8
Івано-Франківська	1,4	1,3	3,7	2,2
Київська	4,2	1,9	5,7	3,9
Кіровоградська	1,3	0,8	3,1	1,7
Луганська	1,8	1,6	4,3	2,6
Львівська	2,0	2,0	5,3	3,1
Миколаївська	1,2	1,2	3,9	2,1
Одеська	2,1	1,9	5,8	3,3
Полтавська	1,5	0,8	4,1	2,1
Рівненська	1,4	0,7	4,3	2,1
Сумська	1,6	0,9	4,2	2,2
Тернопільська	1,5	0,8	2,9	1,7
Харківська	3,2	2,7	6,7	4,2
Херсонська	1,7	1,1	3,9	2,2
Хмельницька	1,4	0,9	3,6	2,0
Черкаська	1,8	1,2	3,8	2,3
Чернівецька	1,2	1,3	4,0	2,2
Чернігівська	1,7	1,1	4,2	2,4

* Джерело: розраховано за даними²⁹⁹

На основі розрахунку інтегрального індексу локалізації ВЕД (додаток Л) визначимо потенціал кластеризації регіонів України за ключовими сферами господарювання, суб'єкти яких: здійснюють виробництво товарів (сільське,

²⁹⁹ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 05.08.2017).

лісове та рибне господарство; промисловість; будівництво); надають послуги (торгівля; сфера послуг). Окрім того, визначимо можливість створення та розвитку в регіонах України міжгалузевих кластерів (агропромислових, будівельно-промислових, науково-освітніх).

Як видно з даних, наведених у табл. 3.15, для 13 регіонів України *сільське, лісове та рибне господарство* є профільною сферою господарювання і може служити основою для створення відповідних галузевих кластерів. Зокрема, в Кіровоградській області інтегральний індекс локалізації становить 2,10. Варто відмітити, що в цій області серед аналізованих сфер господарювання лише сільське, лісове та рибне господарство має необхідний потенціал для формування кластерів. Подібною є ситуація виявлена і в Сумській, Херсонській, Черкаській та Чернігівській областях. Значення інтегрального індексу локалізації цього ВЕД Івано-Франківської (0,93) і Рівненської (0,92) областей вказують на перспективу створення аграрних кластерів на їх території. Натомість решта дев'ять регіонів України не демонструють явних передумов для формування таких кластерів.

Таблиця 3.15

**Локалізація ВЕД, суб'єкти яких здійснюють виробництво товарів,
у регіонах України за 2016 рік***

ВЕД	Значення інтегрального індексу локалізації ВЕД		
	0,9 – 1,0	1,0 – 2,0	більше 2
сільське, лісове та рибне господарство	Івано-Франківська, Рівненська	Херсонська, Вінницька, Чернігівська, Черкаська, Хмельницька, Сумська, Тернопільська, Миколаївська, Полтавська, Житомирська, Луганська, Чернівецька	Кіровоградська
промисловість	Сумська, Івано-Франківська, Львівська, Черкаська, Чернігівська	Донецька, Запорізька, Дніпропетровська, Луганська, Полтавська, Харківська, Житомирська, Київська, Рівненська	–
будівництво	Донецька, Хмельницька	Чернівецька, Львівська, Київська, Одеська, Закарпатська, Рівненська, Харківська, Волинська	Івано-Франківська

*Джерело: складено авторами

Лише дев'ять з 24-х регіонів України мають необхідні передумови для формування *промислових кластерів*, а також ще п'ять близькі до цього. Однак, якщо при розрахунку інтегрального індексу локалізації промисловості в регіонах враховувати також рівень локалізації інноваційно активних підприємств, то найбільш сприятливі умови для розвитку промислових кластерів мають: Запорізька (значення інтегрального індексу локалізації становило 1,56), Донецька (1,51), Дніпропетровська (1,44), Луганська (1,26), Полтавська (1,17), Житомирська (1,11), Львівська (1,06), Харківська (1,06), Рівненська (1,04) і Сумська (1,00) області.

Успішний розвиток *будівельних кластерів* найбільш ймовірний на території 10-ти областей (див. табл. 3.15), шість з яких належать до Західного регіону України. Особливо сприятливі умови в Івано-Франківській області. Окрім того, значення інтегрального індексу локалізації будівництва в Хмельницькій (0,95) і Донецькій (0,98) областях вказують на можливість формування будівельних кластерів і на їхній території.

Серед ВЕД, суб'єкти яких надають послуги, високий рівень розвитку *торгівлі* на фоні показників по країні продемонстрували дев'ять регіонів (найбільше Волинська й Київська області) (табл. 3.16). Необхідно відмітити, що здебільшого прикордонні регіони України продемонстрували високі значення інтегрального індексу локалізації торгівлі, що є цілком закономірним явищем.

Таблиця 3.16

**Локалізація ВЕД, суб'єкти яких надають послуги,
у регіонах України, 2016 р.***

ВЕД	Значення інтегрального індексу локалізації ВЕД		
	0,9 – 1,0	1,0 – 2,0	більше 2
сфера послуг	Київська, Тернопільська, Волинська, Дніпропетровська	Одеська, Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Харківська, Донецька, Миколаївська, Хмельницька, Чернівецька	–
торгівля	Рівненська, Чернівецька	Волинська, Київська, Миколаївська, Дніпропетровська, Харківська, Одеська, Закарпатська, Львівська, Житомирська	–

*Джерело: складено авторами

Сфера послуг була профільною у 2016 році в дев'яти регіонах України. Зокрема, найвищі значення інтегрального індексу локалізації були виявлені в Одеській (1,65) і Львівській (1,35) областях. Ще чотири регіони (Київська, Тернопільська, Волинська й Дніпропетровська області) мають наближені передумови для формування кластерів відповідного профілю.

З огляду на сучасні тенденції розвитку економіки та зростаючий потенціал ІТ-сфери в Україні, окремо розглянемо потенціал регіонів до створення та розвитку ІТ-кластерів. Як свідчать дані розрахунку інтегрального індексу локалізації сфери інформації та телекомунікації за 2016 рік дуже високий рівень локалізації цього ВЕД (понад 2) виявлено в Донецькій (2,70), Львівській (2,22) і Харківській (2,10) областях. Ще для трьох регіонів України (Вінницької, Дніпропетровської й Одеської областей) цей ВЕД є профільним. Натомість решта 18-ть регіонів України продемонстрували значно гірші передумови для створення ІТ-кластерів.

Міжгалузеві кластери подекуди є більш ефективними, аніж вузькогалузеві, оскільки дозволяють налагоджувати виробничі зв'язки із суміжними сферами господарювання, тим самим розвиваючи більший сегмент економіки регіону, його інфраструктуру. Ґрунтуючись на даних розрахунку інтегрального індексу локалізації ключових сфер господарювання, визначено регіони з потенціалом до формування міжгалузевих кластерів:

– *агропромислові кластери* можливо утворювати на території Житомирської, Полтавської і Чернігівської областей, де сільське господарство і промисловість є профільними сферами господарювання. Також розвиток такого типу кластеру доцільний в Івано-Франківській, Рівненській, Сумській і Черкаській областях, де одна зі сфер є профільною, а інша – наближається до цього;

– *будівельно-промислові кластери* мають перспективи до створення і розвитку в Донецькій, Київській, Рівненській, Харківській, Львівській областях;

– *науково-освітні кластери* необхідно розвивати у Вінницькій (освіта – профільна сфера, а професійна, наукова та технічна діяльність – наближена), Луганській (професійна, наукова та технічна діяльність – профільна сфера, а освіта – наближена), Тернопільській і Харківській (обидві сфери є профільними) областях;

– *науково-виробничі кластери* варто формувати на території Дніпропетровської, Запорізької, Київської, Луганської, Львівської, Полтавської і Харківської областей.

При дослідженні рівня життя населення в регіонах (за показником ВРП на одну особу) і наявного потенціалу кластеризації (за інтегральним індексом локалізації ключових сфер господарювання) встановлено, що в областях з найвищим рівнем ВРП на одну особу (понад 60 тис грн): Полтавській, Дніпропетровській і Київській була характерна висока локалізація як мінімум двох аналізованих ВЕД, однією з яких була промисловість (рис. 3.17). Окрім того, цікавим є той факт, що в усіх регіонах, які входять у першу шістку регіонів України за величиною ВРП на одну особу, до профільних сфер господарювання належала професійна, наукова та технічна діяльність. Це підтверджує вагомість ролі наукової сфери в забезпеченні економічного розвитку регіонів.

Разом з тим необхідно відмітити, що в багатьох регіонах України вже є наявними різні галузеві та міжгалузеві кластери, зокрема³⁰⁰:

– аграрні (українсько-румунський «Перший аграрний кластер» з вирощування плодово-ягідної продукції та розвитку садівництва (Чернівецька обл.), регіональний агропромисловий інноваційний кластер «Агроінновації» і кластер «Натуральне молоко» (Рівненська обл.), Регіональний кластер екологічно чистої агропродукції (Полтавська обл.), Сумський кластер екологічно чистої АПК продукції (Сумська обл.), «Полісся» (Волинська обл.);

– промислові (Хмельницький швейний кластер, Вінницький переробно-харчовий кластер, кластер виробництва сувенірів «Сузір'я» і кластер ліжникарства (Закарпатська обл.), кластер біотехнологій (Чернівецька обл.), кластер деревообробки (Рівненська обл.), кластер «Деревообробного та меблевого виробництва», «Форза» (Львівська обл.), авіаційний, космічної сфери, енергомашинобудівний, фармацевтичний, нано-

³⁰⁰ Собкевич О., Русан В., Юрченко А. Щодо державної політики підтримки розвитку аграрних кластерів в Україні: Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/760> (дата звернення: 05.08.2017); Соколенко С. Структура кластерних систем по регіонах України. URL: <http://ucluster.org/blog/2012/06/struktura-klasternikh-sistem-po-regionakh-ukraini/> (дата звернення: 05.08.2017).

біотехнологій, охорони здоров'я, бронетехніки, сільськогосподарського машинобудування (Харківська обл.);

– будівельні (Хмельницький, Дніпропетровський, Сумський будівельний кластер);

– туристичні (кластер сільського зеленого туризму «Оберіг» (Хмельницька обл.), Кам'янець-Подільський туристичний кластер (Тернопільська обл.), кластер «Сім чудес України» (Івано-Франківська обл.), туристично-рекреаційні кластери (Житомирська, Волинська обл.), Харківський туристичний кластер);

– кластер альтернативної енергетики та науково-освітній кластер («Технополіс» (Харківська обл.);

– інноваційно-інвестиційний кластер (м. Тернопіль);

– Львівський, Київський, Харківський ІТ кластери;

– національні інноваційні кластери («Нові технології природокористування» (Донецька обл.), «Нові машини» (Дніпропетровська обл.), «Енергетика сталого розвитку» і «Технології інноваційного суспільства» (м. Київ, Політехника), «Інноваційна культура суспільства» (м. Київ, КНУ ім. Т. Шевченка), «Нові продукти харчування» (Київська обл.), «Родючість ґрунтів» (Миколаївська обл.);

– транспортно-логістичний кластер Закарпаття, кластер «Транзитний потенціал України» (м. Одеса).

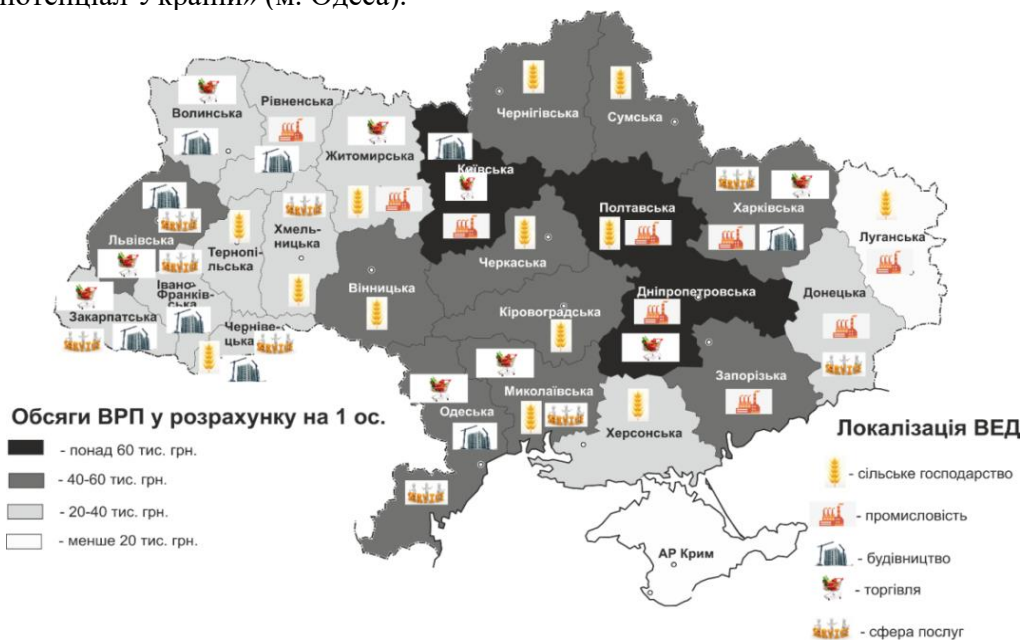

Рис. 3.17. Обсяги ВРП у розрахунку на одну особу та локалізація ключових сфер господарювання в регіонах України у 2016 році

*Джерело: побудовано авторами на основі даних³⁰¹

³⁰¹ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 05.08.2017).

Окрім того, останнім часом було ініційовано кластери органічного виробництва різних спеціалізацій в Хмельницькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Херсонській, Вінницькій, Львівській, Харківській, Київській та Чернівецькій областях; ІТ у Миколаєві та Черкасах; кластери зеленого, медичного, гастрономічного туризму та інших спеціалізацій в Київській, Сумській, Львівській та Одеській областях³⁰². Загалом необхідно зазначити, що наявність кластерів у регіонах є додатковою конкурентною перевагою територій і здатна запускати ланцюгову реакцію до створення нових галузевих та міжгалузевих кластерів.

Для забезпечення комплексності дослідження відповідно до особливостей кожного регіону, нами було проведено критичний аналіз стратегій розвитку регіонів на період до 2020 року щодо бачення місця та ролі різних форм ПІБ (додаток М). Це дало змогу виявити, що в більшості областей України передбачено створення та розвиток просторових формувань кластерного типу. Зокрема, у Львівській, Чернігівській, Одеській областях реалізація кластерної політики на галузевому й регіональному рівнях закладена до однієї із операційних цілей стратегії їх розвитку. Тоді як у стратегіях розвитку Дніпропетровської, Запорізької й Сумської областей не має жодного згадування про кластери. Досить часто у стратегіях розвитку регіонів зазначається про перспективність формування як кластерів, так і кооперативів (насамперед сільськогосподарських обслуговуючих) або ж відбувається ототожнення цих понять. Однак, не варто забувати, що на практиці кластери досить часто функціонують у вигляді кооперативів.

Окрім того, порівнюючи отримані результати інтегрального оцінювання потенціалу кластеризації регіонів і їх стратегій розвитку, встановлено, що більшість регіонів не до кінця знають про свій потенціал кластеризації у розрізі видів економічної діяльності. При цьому обмежуючись формулюванням у стратегії «...кластери відповідно до потреб економіки регіону...», або акцентуючи увагу на тих ВЕД, які мають слабші позиції щодо кластероутворення, аніж інші, більш ефективніші ВЕД.

Разом з тим, серед інших форм ПІБ у стратегіях усіх регіонів передбачено розвиток індустріальних парків, в окремих областях – аграрно-індустріальних парків (Херсонській), наукових парків (Волинській, Дніпропетровській, Херсонській, Хмельницькій), технопарків (Житомирській, Запорізькій, Івано-Франківській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Рівненській, Харківській, Хмельницькій, Чернігівській), науково-технологічних парків (Вінницькій), технополісів (Запорізькій, Львівській), еко- та соціополісів (Кіровоградській), ІТ-поліса (Дніпропетровській), технологічних зон (Черкаській), вільних митних зон промислового типу (Волинській).

³⁰² Розвиток регіонів України через кластери. Кієво-Могилянська бізнес-школа. URL: <https://KMBS.UA/NEWS/ROZVITOK-REGIONIV-UKRAYINI-CHEREZ-KLASTERI> (дата звернення 06.08.2017).

Таким чином, на основі отриманих результатів інтегрального оцінювання локалізації ВЕД у регіонах і аналізу їх стратегій розвитку на період до 2020 року визначено перелік галузевих та міжгалузевих кластерів, які можна й необхідно формувати/розвивати в регіонах України (додаток Н). Це дасть можливість ідентичніше розвинути сильні конкурентні переваги регіонів, а також обґрунтовано підійти до реалізації кластерної політики в регіонах і країні загалом.

3.6. Вплив локалізації та розвитку форм просторової інтеграції бізнесу на соціально-економічний розвиток регіону

За рівнем життя населення (згідно з даними показника ВРП на одну особу в 2016 році) Львівська область серед 24 регіонів України посіла 10 місце. Вона належить до тих регіонів країни, які мають тривалий практичний досвід функціонування різних форм просторової інтеграції бізнесу (вільні економічні зони, індустріальні, ІТ, науково-технологічні парки, кластери). На території Львівської області функціонує 5,1% від загальної кількості підприємств України, що забезпечують 3,3% загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) по країні. Окрім того, в регіоні здійснюють свою діяльність 6% кооперативів, 4,2% асоціацій, 6% корпорацій і 4,1% концернів від загальної кількості по Україні у 2016 році³⁰³. З огляду на це, доцільно детальніше дослідити особливості розвитку форм ПІБ та їхній вплив на соціально-економічний розвиток Львівської області.

18 березня 1999 року було прийнято Закон України «Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортотополіс Трускавець», згідно з яким в адміністративно-територіальних межах м. Трускавця Львівської області з 1 січня 2000 року була утворена терміном на 20 років спеціальна економічна зона туристсько-рекреаційного типу «Курортотополіс Трускавець» (СЕЗ «Курортотополіс Трускавець»). Її метою було стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності, спрямованої на збереження та ефективне використання природних лікувальних ресурсів курорту Трускавець, прискорення економічних реформ у лікувально-оздоровчій галузі та розвиток туризму³⁰⁴. Органами управління СЕЗ «Курортотополіс Трускавець» визначено Трускавецьку міську раду та її виконавчий комітет у межах своїх повноважень.

Як відомо, на всіх СЕЗ України до 2005 року діяли спеціальні пільги. Зокрема, для СЕЗ «Курортотополіс Трускавець» такими були: перші 3 роки ставка податку на прибуток – 0%, з четвертого по шостий рік – 50% від

³⁰³ Регіони України. 2017 рік. Статистичний збірник / За редакцією І. Є. Вернера. Державна служба статистики України. Київ, 2017. Ч. 2. 688 с.

³⁰⁴ Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортотополіс Трускавець»: Закон України від 18 березня 1999 року № 514-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-14> (дата звернення 08.08.2017).

діючої; звільнялися від оподаткування сума інвестиції, одержана згідно з проектом; мито та ПДВ не справлялися в разі ввезення з-за меж митної території України лікарських засобів, устаткування, обладнання, комплектуючих деталей до них, програмного забезпечення (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційних проектів; надходження в іноземній валюті звільнялися від обов'язкового продажу; земельний податок не справлявся на період освоєння земельної ділянки, в наступні 10 років рік він справлявся за ставкою 50% від діючої.

Оцінюючи ефективність та вплив цієї СЕЗ на соціально-економічний розвиток м. Трускавця, виходячи з поставлених цілей її створення, встановлено, що в період дії пільгового режиму спостерігалася активізація інвестиційної діяльності (рис. 3.18). Зокрема, у 2005 році 19 підприємств одержали інвестиції для реалізації 26 інвестиційних проектів (порівняно з 9 підприємствами та 11 інвестиційними проектами в 2000 році). У 2005 році, порівняно з 2000 роком, обсяги іноземних інвестицій, які надійшли в СЕЗ «Курортполіс Трускавець», зросли в 5,3 рази, а вітчизняних інвестицій – у понад 13 разів. Загальні обсяги капітальних інвестицій в м. Трускавець за цей період зросли в 11,5 разів. Також необхідно зазначити, що інвестиції, які надійшли в СЕЗ «Курортполіс Трускавець», становили 83,8% в 2000 році і 71,3% в 2005 році від загального обсягу всіх інвестицій м. Трускавця³⁰⁵.

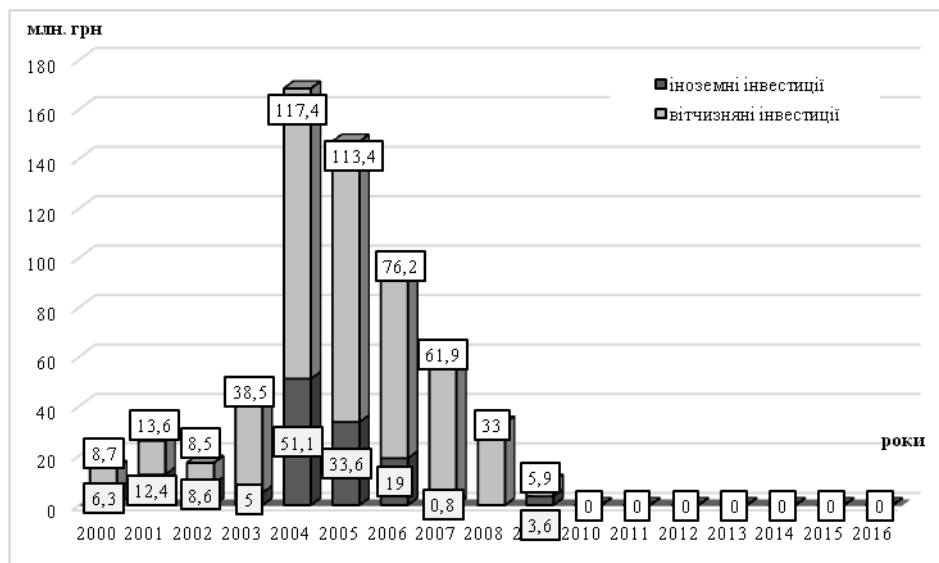

Рис. 3.18. Динаміка значень обсягів надходжень інвестицій в СЕЗ «Курортполіс Трускавець» за 2000-2016 рр.*

* Джерело: побудовано на основі даних³⁰⁶

³⁰⁵ Спеціальні економічні зони у Львівській області. 2007 рік: статистичний збірник. Головне управління статистики у Львівській області. Львів, 2008. 41 с.

³⁰⁶ Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Львівській області. URL: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 08.08.2017).

Інвестиційна віддача податкових пільг у СЕЗ упродовж 2000-2005 рр. стабільно зростала і досягла в 2005 році значення 2826,9. Натомість бюджетна віддача залучених інвестицій в СЕЗ (0,136) була зрозуміло низькою через пільговий режим оподаткування.

За видами економічної діяльності інвестиції в СЕЗ «Курортополіс Трускавець» залучалися насамперед в охорону здоров'я та надання соціальної допомоги (понад 90%), а також виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, гумових та пластмасових виробів, електричного та електронного устаткування, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води, діяльність пошти та зв'язку. За 2000-2005 рр. в м. Трускавці зросла кількість поліклінік (з 1 до 3) і їх потужність з 420 відвідувань за зміну до 660, проте так і залишився 1 лікарняний заклад.

На відміну від інвестиційної діяльності, створення СЕЗ «Курортополіс Трускавець» не активізувало інноваційної діяльності в м. Трускавець. У 2000-2005 рр. лише 1-2 підприємства були інноваційно активними. За цей період тільки у 2003-2004 рр. виділялися кошти на інновації (55,0 і 29,5 тис. грн відповідно). Інноваційна продукція в ті роки складала 0,1% від загального обсягу реалізованої промислової продукції³⁰⁷.

Ще однією СЕЗ, яка діє на території Львівської області, є спеціальна економічна зона «Яворів» (СЕЗ «Яворів»), створена на період до 1 січня 2020 року в адміністративно-територіальних межах Яворівського району, за винятком територій військового полігону та військових частин. Вона утворена з метою залучення інвестицій для: створення нових робочих місць та забезпечення працевлаштування працівників Яворівського державного гірничо-хімічного підприємства «Сірка», що вивільняються через скорочення виробництва, репрофілювання вільних виробничих потужностей, вирішення екологічних проблем у Яворівському районі шляхом створення умов для відновлення земель, порушених техногенним впливом гірничо-хімічного виробництва, активізації підприємницької діяльності, збільшення обсягів виробництва товарів (робіт, послуг), поставок на внутрішній та зовнішній ринки високоякісної конкурентоспроможної продукції (послуг), а також впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання та розвитку інфраструктури спеціальної економічної зони; розвитку експедиційно-складської, транспортно-сервісної та виробничої сфер на території автопорту «Краковець». Органами управління СЕЗ «Яворів» є Яворівська районна рада та Яворівська районна державна адміністрація³⁰⁸.

На території СЕЗ «Яворів» впродовж 2000-2004 й частково 2005 рр. діяли такі пільги: перші 3 роки ставка податку на прибуток – 0%, у наступні роки – 50% від діючої; перші 3 роки земельний податок не справлявся, у наступні роки стягувався за ставкою 50% від діючої; не справлялися збори до

³⁰⁷ Інноваційна діяльність у Львівській області за 2007 рік: статистичний збірник. Головне управління статистики у Львівській області. Львів, 2008. 112 с.

³⁰⁸ Про спеціальну економічну зону «Яворів»: Закон України від 15 січня 1999 року № 402-XIV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/402-14> (дата звернення 08.08.2017).

Державного інноваційного фонду та на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття; мито та ПДВ не сплачувалось в разі ввезення з-за меж митної території України устаткування, обладнання, комплектуючих до них (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційних проєктів, але не більше ніж 5 років.

Як можна побачити з даних, наведених на рис. 3.19, СЕЗ «Яворів» частково оправдала своє функціонування з позиції створення нових робочих місць (насамперед у період дії пільгового режиму) в Яворівському районі. Окрім того, за 2000–2005 рр. обсяги виробленої продукції (робіт, послуг), у діючих оптових цінах, без ПДВ та акцизного збору зросли в 25,5 разів і становили 593,6 млн грн. у 2005 році. Експорт товарів за цей період з Яворівського району зріс у 4,7 разів (16104,2 проти 3408,7 тис. дол. США). Кількість суб'єктів ЄДРПОУ в районі зросла з 1368 до 1811. Своєю чергою, виробнича віддача податкових пільг, наданих суб'єктам СЕЗ «Яворів», упродовж аналізованого періоду зростала і в 2005 році досягла показника у 99,9. Задовільною також була виробнича віддача інвестицій в СЕЗ: 6,54 у 2005 році проти 0,25 у 2000 році.

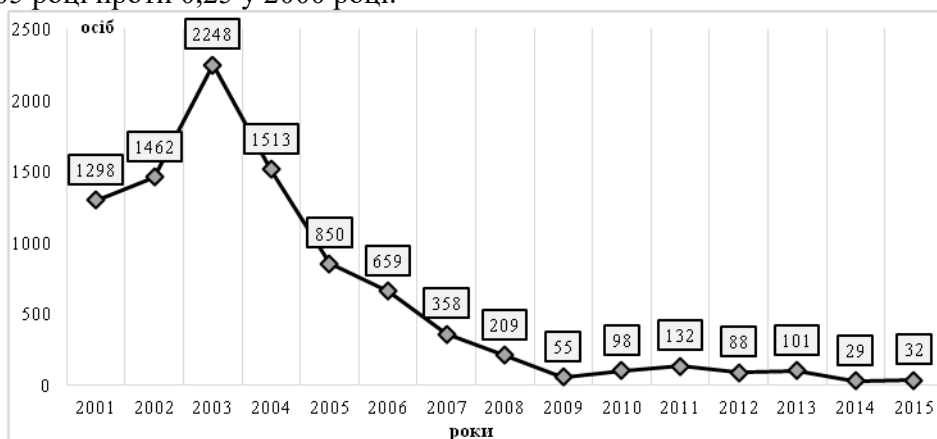

Рис. 3.19. Динаміка створених нових робочих місць у СЕЗ «Яворів»*

*Джерело: побудовано на основі даних³⁰⁹

У 1998–2007 рр. у межах СЕЗ «Яворів» діяв науково-технологічний парк. Однак з 2007 року, після його державної реєстрації як технологічного парку, він отримав екстериторіальний статус³¹⁰. До основних напрямів діяльності цього парку належить: впровадження науково-технічних розробок у виробництво та виведенням їх на ринок через середні та малі підприємства; надання послуг, пов'язаних із забезпеченням правового, маркетингового, комерційного та експертного супроводу інноваційного та інвестиційного процесу; координація діяльності наукових, виробничих і фінансових інституцій у сфері розроблення та впровадження інвестиційних та інноваційних проєктів.

³⁰⁹ Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Львівській області. URL: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 08.08.2017).

³¹⁰ Офіційна сторінка науково-технологічного парку «Яворів». URL: http://tp-yavoriv.at.ua/index/pro_tekhnopark/0-10 (дата звернення 08.08.2017).

Позитивний вплив технологічного парку «Яворів» на соціально-економічний розвиток Яворівського району здійснюється через залучення інвестицій в його економіку та підтримку інноваційної діяльності, а також консолідацію зусиль наукового і бізнес середовищ. Зокрема, це підтверджується реалізацією близько 50 інноваційних та інвестиційних проектів загальною вартістю близько 138 млн дол. США³¹¹.

Більш прогресивною формою ПІБ, яка ініційована на території Львівської області, є індустріальні парки. На нинішній день, з 27 індустріальних парків в Україні, включених у Реєстр індустріальних парків, 5 є з Львівської області (зокрема, 4 з них були включені в 2017 році) (додаток О). Сумарна їхня площа становить 150,07 га. Усі індустріальні парки створювалися з метою поліпшення інвестиційного клімату, запровадження сучасних технологій виробництва, створення нових робочих місць, збільшення надходжень у бюджет, розвитку сучасної виробничої інфраструктури. Однак за галузевою спрямованістю індустріальні парки різняться, що дозволяє краще розкрити потенціал кожного з районів Львівської області (табл. 3.17).

Соціально-економічна ефективність від функціонування індустріальних парків у регіоні очікується у вигляді підвищення рівня зайнятості та оплати праці, доходів населення, проходження практики студентами та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підвищення ділової активності, приросту інвестицій та стимулювання розвитку інноваційної діяльності, комерціалізації науково-дослідної діяльності, тощо. Окрім того, в концепціях Яворівського індустріального парку та індустріального парку «СІГМА Парк Яричів» передбачено їх трансформацію в іншу форму ПІБ – кластери³¹².

Разом з тим, на практиці в силу різних причин розвиток індустріальних парків не лише у Львівській області, а й інших регіонах України, знаходиться скоріше на підготовчій, аніж активній фазі. Так, Львівський індустріальний парк «Рясне – 2» за чотири роки так і не зміг матеріалізуватися через невирішення земельних спорів і приносити свої результати для соціально-економічного розвитку регіону.

Як було зазначено в попередньому параграфі, Львівська область належить до тих регіонів, які до операційних цілей Стратегії свого розвитку на період до 2020 року віднесли подальше просування кластерної моделі функціонування бізнесу. На території регіону вже здійснюють діяльність: кластер інформаційних технологій ІТ-ВРО Lvivcluster, кластер «Деревообробного та меблевого виробництва», «Форза» і туристичний кластер³¹³.

³¹¹ Офіційна сторінка науково-технологічного парку «Яворів». URL: http://tp-yavoriv.at.ua/index/pro_tekhnopark/0-10 (дата звернення 08.08.2017)..

³¹² Перелік концепцій індустріальних парків включених до Реєстру індустріальних (промислових) парків. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: веб-сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=6463d3ba-aa13-4e54-8db9-0f36642c43d9&tag=IndustrialniParkiVUkraini> (дата звернення 08.08.2017).

³¹³ Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року. Львівська обласна державна адміністрація: веб-сайт. URL: http://loda.gov.ua/programy_ta_strategii (дата звернення 08.08.2017).

Очікувані результати від діяльності індустріальних парків у Львівській області*

Найменування індустріального парку	Дата включення в Реєстр	Сфера діяльності	Очікувані результати
Львівський індустріальний парк «Рясне – 2»	07.02.2014	виробництво деревини та виробів із дерева, целюлозно-паперова промисловість, видавнича справа, виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування, виробництво гумових та пластмасових виробів	6-12 тис. робочих місць, 5 млн євро грантових коштів, 38 млн грн щорічно надходження до місцевого бюджету
Яворівський індустріальний парк	26.04.2017	приладобудування, машинобудування, металообробка, логістика, торгівля та послуги	1400-2000 робочих місць, 450 млн грн обсяг виробництва, 40-200 млн дол. США інвестицій
Кам'янка-Бузький індустріальний парк	31.05.2017	машинобудування, деревообробка, логістика	планова кількість працівників – 400, обсяг реалізованої продукції на одного працівника 189,5 тис. грн, відрахування до бюджетів усіх рівнів – 28186,4 тис. грн
Новороздільський індустріальний парк	15.06.2017	виробництво матеріалів, продуктів та технологій для зменшення споживання природних ресурсів та енергії; виробництво екопродукції; обробка вторинної сировини; виробництво матеріалів та продукції з сировини вторинного походження	1000 робочих місць, сукупні річні надходження до бюджетів та фондів усіх рівнів 63 млн грн, у т.ч. до місцевого бюджету – понад 10 млн грн.
Індустріальний парк «СІГМА Парк Яричів»	04.09.2017	промисловість, логістика, торгівля та послуги	нові робочі місця 2000-6500 осіб, інвестицій 80 млн дол. США

*Джерело: побудовано на основі³¹⁴

Регіональні органи влади Львівської області наголошують на необхідності формування ефективної методичної, інформаційно-консультаційної та освітньої підтримки реалізації кластерної політики на галузевому і регіональному рівнях. З огляду на це, ґрунтовніше дослідимо потенціал кластеризації за основними сферами господарювання районів Львівської області.

Зважаючи на відсутність статистичних даних по районах Львівської області в розрізі ВЕД за показниками зайнятості населення, кількості суб'єктів ЄДРПОУ та іншими показниками, що використані нами для визначення

³¹⁴ Концепції індустріальних парків. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1WDpoOZS3fDW4ChagWFPmgI2JnQ_BOtFJ; Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення 08.08.2017).

інтегрального індексу локалізації в попередньому параграфі, для розрахунку показника локалізації скористаємося даними щодо обсягів капітальних інвестицій, який свідчить про привабливість та перспективність певних видів економічної діяльності.

Як видно з даних, наведених на рис. 3.20, у чотирьох районах Львівської області (Жидачівському, Жовківському, Миколаївському і Пустомитівському) у 2016 році виявлено високий рівень локалізації трьох з п'яти аналізованих ключових сфер господарювання, у 17 містах та районах – двох ВЕД, а у восьми (з яких чотири – це міста Моршин, Новий Розділ, Самбір і Стрий) – по одному ВЕД.

Рис. 3.20. Локалізація ключових сфер господарювання в містах та районах Львівської області за обсягами капітальних інвестицій у 2016 році*

*Джерело: побудовано на основі власних розрахунків

Водночас, серед районів Львівської області впродовж 2012-2016 рр. сільське господарство стабільно залишалося профільною сферою господарювання за обсягами капітальних інвестицій в 10-ти районах: Бродівському, Буському, Дрогобицькому, Жидачівському, Кам'янка-Бузькому, Перемишлянському, Радехівському, Сокальському, Золочівському й Стрийському (табл. П.1, додаток П). Зокрема, останні три райони області мають високий потенціал до створення агрокластерів і сільськогосподарських кооперативів ще й тому, що вони були лідерами за обсягами валової

продукції сільського господарства в постійних цінах вкінці аналізованого періоду. У Турківському районі сільське господарство було профільним у 2013-2016 рр.

Натомість питома вага промисловості в загальній структурі капітальних інвестицій в розрізі ВЕД була вищою за аналогічний показник по Львівській області впродовж 2012-2016 рр. у трьох містах (Новому Роздолі, Стрию й Моршині (окрім 2015 року)) та семи районах (Городоцькому, Жидачівському, Кам'янка-Бузькому, Миколаївському, Радехівському, Сокальському й Стрийському) (табл. П.2, додаток П). Зокрема, серед міст області найбільші обсяги реалізованої промислової продукції на одну особу в 2016 році були в Моршині (128035,3 грн), а серед районів: Кам'янка-Бузькому (80153,7 грн) і Радехівському (44914,7 грн).

У 10-ти районах Львівської області з 2012 по 2016 рр. будівництво було профільною сферою господарювання: у містах Борислав і Самбір, а також Дрогобицькому, Мостиському, Жовківському, Пустомитівському, Самбірському, Сколівському, Стрийському і Яворівському районах (табл. П.3, додаток П). У м. Дрогобич, Золочівському, Миколаївському й Турківському районах подібна ситуація спостерігалася в 2012-2015 рр. Окрім того, у 2016 році Моршин, Львів і Трускавець належить до міст, в яких прийнято в експлуатацію найбільше загальної площі житла на 1000 осіб: 1626,7; 633,3 і 553,1 м² відповідно. Серед районів Львівської області беззаперечним лідером був Пустомитівський район (688,5 м²).

Вище 1 показник локалізації торгівлі серед районів Львівської області з 2012 по 2016 рр. становив лише в містах Львів і Червоноград (за винятком 2015 року), а також Жовківському районі (табл. П.4, додаток П). Своєю чергою, найвищим роздрібний товарооборот підприємств на 1 особу в 2016 році виявлено серед міст у Львові (28613 грн) і Стрию (17802 грн), а серед районів: Пустомитівському (14404 грн), Жовківському (8668 грн) і Яворівському (8259 грн).

Водночас, сфера послуг упродовж усього аналізованого періоду (2012-2016 рр.) була профільною за обсягами капітальних інвестицій в економіці міст Львів, Трускавець і Червоноград, а також Дрогобич (окрім 2012 року), що вказує на можливості для розвитку відповідних галузевих кластерів на їхній території (табл. П.5, додаток П).

До прикладу, в м. Трускавці в 2016 році профільними сферами господарювання за обсягами капітальних інвестицій виявилися будівництво (значення показника локалізації становило 1,02) і сфера послуг (2,67). Зокрема, у розрізі ВЕД, які належать до сфери послуг, високий рівень локалізації в місті був в охороні здоров'я та надання соціальної допомоги (28,18), тимчасового розміщування й організації харчування (18,27), операцій з нерухомим майном (1,84), а також діяльності в сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (1,11). Окрім того, в м. Трускавці в 2016 році питома вага такого підвиду промисловості як водопостачання, каналізація, поводження з відходами в загальній структурі капітальних інвестицій у розрізі ВЕД була вищою за аналогічний показник по Львівській області в 1,09 разів. Упродовж 2012-2016 рр. стабільно профільними ВЕД за обсягами

капітальних інвестицій в місті були: охорона здоров'я, надання соціальної допомоги і тимчасове розміщування й організація харчування. Тобто в місті наявний високий потенціал для функціонування діючих та створення нових туристичних, а також медичних відповідного профілю кластерів.

Загалом необхідно зазначити, що за 2010-2016 рр. у Львівській області зросла кількість кооперативів (на 364 одиниці), асоціацій (14) і технопарків (1), а також з'явився один індустріальний парк (рис. 3.21). Водночас за цей період зменшилась кількість корпорацій і концернів (на 1), а також припинили свою діяльність два бізнес-інкубатори.

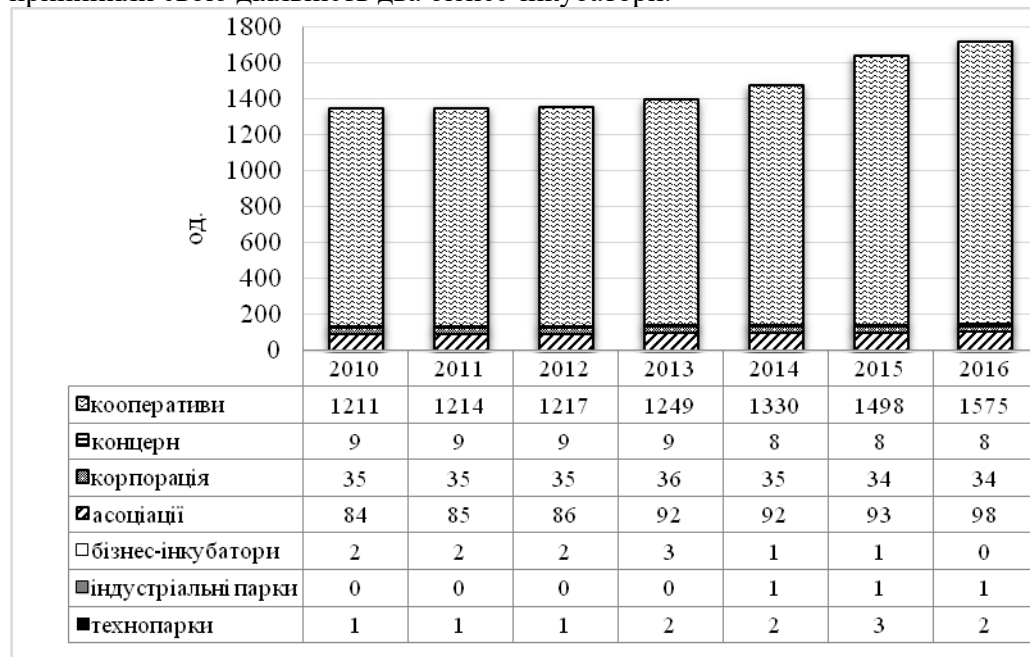

Рис. 3.21. Динаміка кількості технопарків, індустріальних парків, кооперативів, асоціацій, концернів і корпорацій у Львівській області за 2010-2016 рр.*

*Джерело: побудовано на основі даних³¹⁵

Також скористаємося кореляційно-регресійними моделями для визначення впливу концентрації форм просторової інтеграції бізнесу на соціально-економічний розвиток Львівської області, а саме наступні результуючі ознаки – ВРП на одну особу, податкові надходження, обсяги капітальних інвестицій та надходжень прямих іноземних інвестицій, експорт товарів, послуг, частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, середньорічна кількість найманих працівників, середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників і наявний дохід у розрахунку на одну особу. Часовий діапазон складає 2010-2016 рр. Результати аналізу представлені в табл. 3.18.

³¹⁵ Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>; Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 08.08.2017).

**Кореляційно-регресійні моделі впливу форм просторової
інтеграції бізнесу на соціально-економічний розвиток
Львівської області***

Результуюча ознака	Кореляційно-регресійна модель	Коефіцієнт детермінації	F-критерій Фішера
ВРП на одну особу	$y = 48,485x - 43980$	$R^2 = 0,8823$	37,5
податкові надходження	$y = 11985x - 1E+07$	$R^2 = 0,857$	29,9
капітальні інвестиції	$y = 17853x - 1E+07$	$R^2 = 0,6752$	10,4
надходження прямих іноземних інвестицій	$y = -197,9x + 370989$	$R^2 = 0,5324$	5,7
експорт товарів	$y = 175,81x + 970701$	$R^2 = 0,0482$	0,3
експорт послуг	$y = 412,41x - 285736$	$R^2 = 0,3666$	2,9
частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств	$y = 0,0186x - 11,105$	$R^2 = 0,9147$	53,6
середньорічна кількість найманих працівників	$y = -187,42x + 790079$	$R^2 = 0,8879$	39,6
середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників	$y = 5,5663x - 5194,2$	$R^2 = 0,9258$	62,4
наявний дохід населення в розрахунку на одну особу	$y = 35,629x - 28350$	$R^2 = 0,9002$	45,1

*Джерело: розраховано авторами

Для оцінювання адекватності отриманих лінійних регресійних моделей застосуємо F-критерій Фішера. При рівні значимості 5% для $V_1=1$ і $V_2=5$ ступенів вільності $F_{крит}=6,61$. Звідси значущість рівняння регресії підтверджена для всіх досліджуваних результуючих ознак, окрім надходження прямих іноземних інвестицій та експорту товарів і послуг. Це вказує на відсутність лінійного зв'язку між зміною кількості ключових елементів інфраструктури ППБ та показниками зовнішньоекономічної діяльності Львівської області.

Разом з тим, результати дослідження показали однозначний вагомий вплив форм ППБ на соціально-економічний розвиток регіону. Зокрема, серед аналізованих показників найтісніший зв'язок (R^2 більше 0,9) за кількістю складових інфраструктури ППБ виявлено для середньомісячної номінальної заробітної плати найманих працівників, наявного доходу населення в розрахунку на одну особу й частки інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств.

Установлено, що збільшення сумарної кількості складових інфраструктури ППБ у Львівській області на 1% призводить до зростання на 3,9% податкових надходжень і 2,2% обсягів капітальних інвестицій в регіон (рис. 3.22). Окрім того, на 1,7% зростає питома вага інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств регіону, що є надзвичайно важливо в умовах сьогодення.

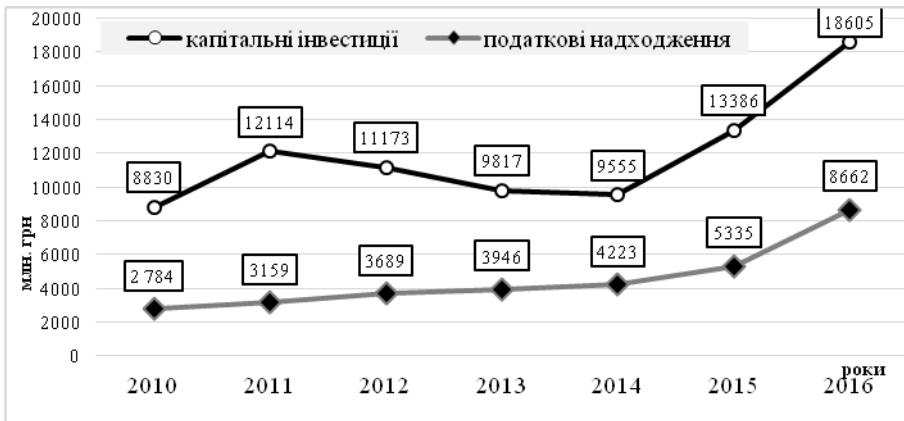

Рис. 3.22. Динаміка обсягів податкових надходжень і капітальних інвестицій у Львівській області за 2010-2016 рр.*

*Джерело: побудовано на основі даних³¹⁶

Оцінюючи вплив форм ППБ на соціальний розвиток Львівської області на основі результатів кореляційно-регресійного аналізу, виявлено, що приріст на 1% сумарної кількості технопарків, індустріальних парків, кооперативів, асоціацій, концернів і корпорацій призведе до економічного зростання (за показником ВРП на одну особу) на 2,6%, а середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників збільшиться на 2,8%, наявний дохід населення у розрахунку на одну особу – на 2,2%. Водночас, оберненим є вплив форм ППБ на середньорічну кількість найманих штатних працівників (рис. 3.23).

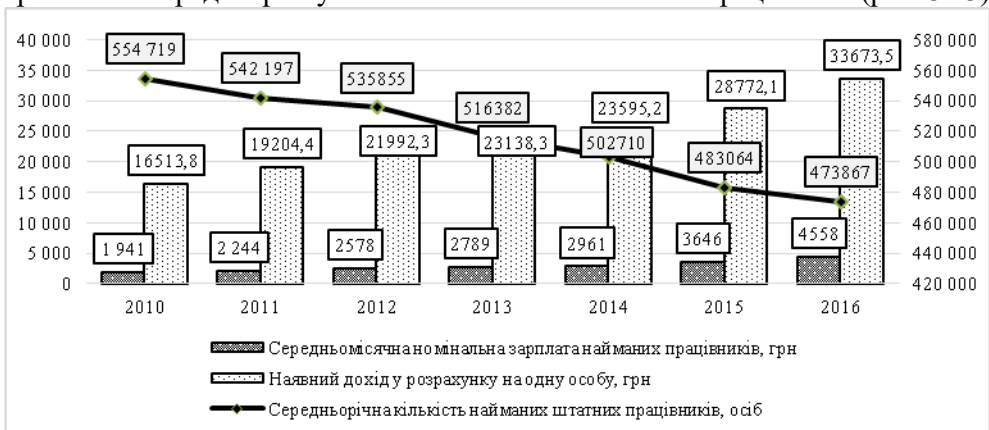

Рис. 3.23. Динаміка значень показників зайнятості та доходів населення у Львівській області за 2010-2016 рр.

*Джерело: побудовано на основі даних³¹⁷

Причинами цього, з одного боку, є як тенденційне скорочення кількості населення регіону, так і високий рівень тінізації економіки і,

³¹⁶ Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Львівській області. URL: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 08.08.2017).

³¹⁷ Там само.

відповідно, високий рівень неофіційної зайнятості, а з іншого боку, є наслідком природних процесів науково-технічного поступу в напрямі автоматизації, роботизації виробництв.

Таким чином, як показує практичний досвід, потенціал форм ППБ є значним для стимулювання та підтримки соціально-економічного розвитку Львівської області. Разом з тим, ключові перепони, що стримують розширення мережі форм ППБ в регіоні, мають інфраструктурний та інституційний, особливо, організаційно-правовий характер (насамперед, складна і довготривала процедура реєстрації; невирішеність земельних питань місцевою владою, яка пов'язана із складністю виділення земель державної чи комунальної власності для ПП, стягнення орендної плати, зміни цільового призначення; обмеженість інфраструктурного забезпечення розвитку, пов'язана із складністю доступу до мереж електро-, газо- та водопостачання; непривабливість майданчиків для будівництва (Greenfield та Brownfield); відсутність гарантій інвесторам щодо забезпечення стабільності умов функціонування та державної підтримки діяльності), що тільки дестимулює процеси розвитку тощо.

3.7. Формування підприємницького середовища регіону: проблеми та пріоритети інституційної трансформації

У сучасних умовах одним із провідних чинників позитивної динаміки соціально-економічного розвитку будь-якої країни світу є стабільний розвиток підприємницького сектору. Ґрунтуючись на сприятливому бізнес-середовищі, активізація підприємництва сприяє формуванню та утвердженню середнього класу, побудові громадянського суспільства, розвитку демократії та підвищенню рівня життя громадян. Близько 90% всіх суб'єктів господарювання в розвинутих країнах належать до малого та середнього підприємництва, загалом вони продукують до 60% доданої вартості та забезпечують 70% зайнятості³¹⁸. Вагомість впливу малого та середнього підприємництва на зайнятість та виробництво в Україні є співставною, проте недосконалість та неефективність підприємницького середовища стримує ефективність функціонування та розширення потенціалу вітчизняного підприємництва.

Основним трендом сучасного розвитку підприємництва в більшості розвинутих країн світу є постійний пошук інструментів для розширення меж сприяння підприємницькому середовищу та діловій активності громадян. Його головною метою є формування певного балансу між регуляторними практиками та господарською діяльністю економічних агентів на товарних ринках, що сприятиме зростанню привабливості ведення бізнесу в національній економіці. Натомість, в Україні, впродовж усіх років

³¹⁸ Передумови та пріоритети реформування державної політики розвитку підприємництва в Україні. Київ, 2014. 73 с.

незалежності, внаслідок недостатньої обґрунтованості та непослідовності інституційних трансформацій сформувалося та продовжує функціонувати несприятливе підприємницьке середовище, яке характеризується: складністю регуляторної та дозвільної системи; надмірно обтяжливою податковою системою; систематичними проявами корупції та існуванням системних підприємницьких ризиків для легальної діяльності³¹⁹. Системні вади реалізації державної фінансово-економічної та регуляторної політики практично зводять нанівець позитивні ефекти від реформування умов ведення підприємницької діяльності та розкриття потенціалу дерегуляції, що блокує позитивні структурні перетворення та модернізацію національної економіки загалом.

Незважаючи на певні позитивні зрушення (спрощення процесу сплати податків для підприємств, завдяки введенню електронної системи подання декларацій та сплати єдиного соціального внеску; зменшення кількості органів, що здійснюють нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності; поступова адаптація українських стандартів до європейських) у процесі вдосконалення підприємницького середовища в 2014-2018 рр., Україна продовжує поступатися в рейтингу «Doing Business 2018» (розрахованого для 190 держав) як економічно розвинутим країнам, так і своїм найближчим сусідам – Польщі (27 позиція), РФ (35), Білорусі (38) та Молдові (44). Так, за даними Світового банку, Україні вдалося дещо покращити свою позицію в даному рейтингу – з 87 місця в рейтингу «Doing Business 2015 (DB 2015)» до 76 місця в «Doing Business 2018 (DB 2018)». Основним рушієм зміцнення позиції України в рейтингу DB 2018 стало значне покращення в напрямі «започаткування бізнесу» (з 70 позиції в DB 2015 до 52 у 2018 р. (у 2016 р. займала 30-ту позицію), за «отриманням дозволів на будівництво» – з 139 до 35 позиції, за «підключенням до електроенергії» – з 138 до 128 місця, за «захистом прав інвесторів» – з 87 до 81 позиції, за «сплатою податків» – з 106 позиції до 43, за «реєстрацією власності» – залишилася на досягнутій раніше 64 позиції. У звіті за 2018 р. Україна за новими показниками «міжнародної торгівлі» займала 119 місце, за виконанням контрактів – 82, за вирішенням неплатоспроможності – 149. Водночас Україна продемонструвала негативну динаміку щодо отримання кредитів (з 17 до 29 позиції)³²⁰. У Європі та Центральній Азії Україна займає 65 позицію.

Окрім того, в рейтингу Індексу економічної свободи (Index of economic freedom 2016) Україна посідала 162 місце зі 178 країн та з показником 46,8 п. входила до групи країн з найнижчим рівнем економічної свободи (для порівняння, середній рівень показника індексу для економічно вільних економік складав 83,9 п., а середньоєвропейський – 66,9 п.). У звіті за

³¹⁹ Мельник М.І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2012. 568 с.

³²⁰ Doing Business 2016. Measuring Regulatory Quality and Efficiency. URL: <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB16-Full-Report.pdf>; Doing Business 2018. Measuring Regulatory Quality and Efficiency. URL: <http://russian.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf> (дата звернення 05.09.2018).

2018 рік Україна займала 150 місце (51,9 п.) серед 180 держав, однак і надалі поряд з Молдовою, Росією, Білоруссю, Грецією, оцінена як країна «переважно з невільною економікою».

Варто відзначити, що Україні у 2018 р. у порівнянні з попереднім роком вдалося дещо покращити свої позиції за Індексом економічної свободи на +3,8 п. Оцінюючи динаміку Індексу за категоріями, слід відмітити, що підвищення притаманні категоріям «монетарна свобода» (+12,7 п.), «свобода інвестування» (+10 п.), «судова ефективність» (+6,9 п.), «фіскальне здоров'я» (+6,8 п.), «свобода праці» (+4,0 п.), «податковий тягар» (+1,6 п.), «свобода ведення бізнесу» (+0,6 п.). Погіршення спостерігалось за категоріями свободи торгівлі, захисту права власності, державної чесності.³²¹

Одним із основних чинників, які здійснюють найбільш відчутний дестимулюючий вплив на рівень підприємницької активності в Україні є недостатньо швидкі реформи системи державного регулювання та нагляду у сфері господарської діяльності, яка підвищує адміністративне навантаження на бізнес. На практиці спостерігається низька дисципліна виконання законодавчих нововведень в ході реформи системи державного нагляду через недостатній рівень відповідальності за порушення державними службовцями вимог щодо зменшення навантаження контрольними перевірками³²².

Ще одним із потужних дестимулюючих чинників формування сприятливого бізнес-середовища в Україні є проблема поширення корупції в дозвільній, судовій, політичній, правоохоронній та управлінській системах держави разом із високим рівнем толерантності громадян до її проявів (за індексом сприйняття корупції в 2017 р. Україна займає 130-е місце серед 180-х країн (у 2014 р. країна займала 142-му позицію зі 175)). Збільшення суспільного осуду корупціонерів, створення антикорупційних органів та поява руху викривачів корупції дозволила зберегти значення індексу України в 2017 р. на рівні 2015 р., проте, зволікання із реальним покаранням хабарників, а також збільшення корупційної складової у стосунках бізнесу та влади не дозволяє Україні зробити рішучий крок уперед за показниками сприйняття корупції³²³.

За даними порівняльного аналізу досліджень рівнів корупції в Україні, які проводилися компаніями Transparency International, Gallup International та Центром Разумкова у 2013-2017 роках, рівень корупції в Україні незважаючи на зміну політичної еліти не зменшився, а в деяких сферах навіть зріс на 6-18%. Наприклад, у 2013 р. 30,2% українців вважали, що економічна діяльність та діяльність підприємств повністю корумпована, а в 2017 р. така

³²¹ Index of economic freedom 2016. Heritage Foundation. URL: <http://www.heritage.org/index/country/ukraine>; Index of economic freedom 2018. URL: https://www.heritage.org/index/pdf/2018/book/index_2018.pdf (дата звернення 05.09.2018).

³²² Інвестиційний клімат в Україні: яким його бачить бізнес. Міжнародна фінансова корпорація. 2011. С. 8. URL: <http://www.ifc.org/ifcext/uspp.nsf/> (дата звернення 05.09.2018).

³²³ Transparency International Corruption Perceptions Index. URL: http://ti-ukraine.org/CPI-2015/press_ukraine_CPI-2015 (дата звернення 05.09.2018).

думка була вже у 33,8% українців – зростання склало майже 3,6 в.п.³²⁴. Основними причинами корупції залишаються зловживання службовим становищем з метою особистого збагачення, низький рівень підзвітності та контролю з боку правоохоронних органів і громадськості, відсутність політичної волі до впровадження жорстких заходів запобігання та протидії корупції, недосконалість судової системи, а також брак практики дотримання правил сумлінної конкуренції (ділової культури) та прагнення за допомогою корупційних дій досягти господарських цілей³²⁵.

Посилує інституційні деформації українського підприємницького середовища збереження (хоч і в менших масштабах, ніж у 2004 р.³²⁶) такого негативного явища як незаконні поглинання і силові захоплення підприємств (рейдерство), особливо при зміні влади в країні відбувається його активізація. Найвність рейдерства як ознаки недосконалості інституційного середовища вітчизняної економіки негативно вплинуло і на міжнародні рейтинги України. За міжнародним індексом захисту прав власності, розробленим спеціалістами Альянсу прав власності, у 2018 р. Україна посіла 110-те місце з-поміж 125 країн (у 2014 р. – 86-ге місце із 97 країн). Індекс розраховується на основі аналізу рівня захисту прав власності на матеріальні об'єкти (Україна у 2018 р. зайняла 98-ме місце зі 125 країн), прав інтелектуальної власності (92-те місце зі 125), законодавчого і політичного середовища (123-те місце зі 125)³²⁷. Головними чинниками зростання хабарництва і незаконного заволодіння майном (рейдерства), з якими зіштовхуються українські бізнесмени, за оцінками PricewaterhouseCoopers, є корупція і ненадійність роботи служби безпеки компаній. За даними Global Economic Crime Survey 2018, 61% опитаних респондентів вважають, що місцеві правоохоронні органи не володіють достатніми ресурсами та підготовкою для розслідування та застосування адекватних заходів для протидії економічним злочинам в Україні³²⁸.

Непомірно велика кількість адміністративних процедур, необхідних для здійснення підприємницької діяльності, негативно відображається на показниках легкості ведення бізнесу в Україні. За даними DB 2018, українські

³²⁴ Офіційний веб-сайт Transparency International Україна. URL: <http://ti-ukraine.org> (дата звернення 05.09.2018).

³²⁵ Мельник М.І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2012. 568 с.

³²⁶ За даними Українського союзу промисловців і підприємців в країні діє 35-50 спеціалізованих рейдерських груп, що складаються з досвідчених юристів і економістів. Зокрема, кількість зареєстрованих рейдерських атак в 2017 р. склала 414, а їх результативність складає близько 90 %. Найчастіше рейдерські захоплення, за даними ГПУ, відбуваються в Києві та Київській області, де протягом останніх 5-ти років було зареєстровано 397 атак. Серед інших регіонів України, варто відзначити Дніпропетровську та Львівську області, де кількість зареєстрованих рейдерських атак за аналогічний період склала 133 та 104 випадки відповідно. Збитки від рейдерських захоплень оцінюються в 3-5 млрд дол. США щорічно

³²⁷ The International Property Rights Index 2018. URL: <https://www.internationalpropertyrightsindex.org/country/ukraine> (дата звернення 05.09.2018).

³²⁸ Global Economic Crime Survey 2018. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/forensics/global-economic-crime-and-fraud-survey-2018.pdf> (дата звернення 05.09.2018).

підприємства на ведення податкового обліку, підготовку й подання звітності, сплату податків та інших обов'язкових платежів затратили 350 робочих годин (107-ге місце), тоді як середньоєвропейський показник становить 177 години. Для прикладу, у Естонії витрати на подібні процедури становлять 81 годину, Польщі – 271, Латвії – 171, Грузії – 362, Росії – 168, Литві – 193, Болгарії – 423, Білорусії – 176, Румунії – 159, Азербайджані – 195.

Запроваджені в рамках податкової реформи заходи (уніфікація української класифікації малих і середніх підприємств з європейською; запровадження єдиного податку для широкого спектру суб'єктів господарювання – малих і середніх підприємств залежно від рівня зайнятих працівників та обсягів виробленої продукції; скорочення кількості загальнодержавних і місцевих податків та зборів, зменшення періодичності їх сплати; запровадження єдиного соціального внеску) поки що не дозволили забезпечити системної ліквідації схем оптимізації податкових платежів, тіньової і корупційної складової системи оподаткування.

Зважаючи на те, що збереження значних інституційних проблем в українській економіці перешкоджає формуванню сприятливого бізнес-середовища та суттєво дестимулює ділову активність, саме системна дерегуляція підприємницької діяльності та сприяння розвитку підприємництва повинні стати першочерговими завданнями реформ, які окрім спрощення регуляторної діяльності та реформи судової системи, доцільно доповнити ринковими механізмами формування інституційних умов для розвитку підприємницького сектору.

Прагнення до дерегуляції підприємницької діяльності в Україні поєднується ще з однією державною реформою – децентралізацією державної влади та реформуванням місцевого самоврядування. Зазначимо, що за таких складних умов політичної та економічної нестабільності бізнес має значні труднощі як у поточній діяльності, так і при довготерміновому плануванні.

Зокрема, особливість розвитку підприємницького середовища Львівської області зумовлена як об'єктивними так і суб'єктивними чинниками. Серед об'єктивних слід відмітити географічне прикордонне положення регіону та діяльнісно-видову (галузеву, чи секторальну) структуру господарства, яка визначає співвідношення секторів економіки за формами власності. Рівень співпраці між основними стейкхолдерами: бізнесом – владою – громадськими організаціями залежить від традицій ведення підприємництва, ментальності населення та численних технологічних, соціальних та законодавчих новацій.

Сучасні проблеми розвитку підприємництва у Львівській області за основними сферами їх прояву згруповано у кілька блоків:

1) інституційні (законодавчі (нормативне та регуляторне поле), програми та стратегії розвитку підприємництва), податкові, інфраструктурні, корупція та рейдерство, тінізація економіки, неформальний сектор);

2) організаційні (управлінські, кадрові, інформаційні, а також інфраструктура підтримки бізнесу);

3) фінансово-економічні;

4) просторові (просторова концентрація, домінування певних просторових форм, просторова диференціація підприємництва, прикордонне положення тощо).

Наявність конструктивного діалогу між владою та бізнесом дасть змогу провести дійсно якісні та ефективні зміни для стабільного розвитку підприємництва. Реформа місцевого самоврядування в Україні спрямована на забезпечення прав та повноважень об'єднаних територіальних громад, а тому регіональна та міська влада має можливість через інструменти стратегування, програмування й прогнозування підтримувати місцевих виробників, сприяти розвитку підприємництва.

У Львівській області станом на 2017 р. налічується близько 17933 підприємств-юридичних осіб. На 10 тис. населення припадало 71 підприємство (загалом в Україні – 80 підприємств). У 2017 р. кількість зайнятих працівників на підприємствах області склала 295,6 тис. осіб, кількість найманих працівників – 290,4 тис. осіб (по 5,1% від кількості зайнятих та найманих працівників на підприємствах країни).

Аналіз діяльності суб'єктів підприємницької діяльності регіону показав, що на 2017 р. у їх структурі за розмірами переважають малі підприємства, які становлять 95,2 % (17 065 одиниць) від загальної кількості підприємств регіону. Регіональною особливістю є те, що чотири з п'яти підприємств належать до мікропідприємств³²⁹. Малі підприємства області забезпечують близько 28,2 % обсягу реалізованої продукції та надають місця праці майже 33 % зайнятим із загальної кількості. Зазначимо, що в регіоні внаслідок законодавчих змін на початку 2017 р. (Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні» 1797-VIII від 21.12.2016 р.) щодо ліквідації «сплячих» підприємств та зобов'язання їх сплачувати ЄСВ в обов'язковому порядку, навіть при відсутності прибутку, скоротилася значна кількість фізичних осіб-підприємців (ФОП). Внаслідок такого кроку збільшилась кількість безробітних осіб, які раніше працювали сезонно, як приватні підприємці. Водночас такі дії влади мали на меті із обов'язковою сплатою ЄСВ покрити дефіцит Пенсійного фонду. Ще однією новацією 2017 р. стало підвищення удвічі мінімальної заробітної плати, що мала на меті виведення з тіні низки підприємств та збільшення купівельної спроможності населення, яку значно знизила девальвація гривні у 2015 р.

Увага саме до ФОП викликана тим, що в умовах реформ вони володіють можливістю оперативно реагувати на зміни, адже якісні переваги малого бізнесу: здатність швидко адаптуватися до змін кон'юнктури ринку, оперативно освоювати нову продукцію, змінювати обсяги виробництва, налагоджувати нові форми співробітництва, оскільки тяжіють до інтегрованих горизонтальних (мережевих) чи вертикальних форм співпраці тощо.

³²⁹ Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Львівській області. Експрес-випуск «Діяльність підприємств Львівської області у 2017 році». URL: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/express/2018/v1004_139.pdf (дата звернення 05.09.2018).

Просторовий розподіл підприємницької діяльності є нерівномірним. Традиційно у місті Львові сконцентровано 56 % усіх підприємств, у яких задіяно 54% зайнятих працівників, та реалізовано 60% товарів та послуг області.

За видами економічної діяльності найбільше підприємств діяло у сфері оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 27% (або 4,8 тис. одиниць) від загальної кількості підприємств Львівської області³³⁰. Дещо меншою була їх кількість у Пустомитівському – 987 підприємства, або 5,5% (зумовлено територіальною близькістю до обласного центру), Яворівському – 601 або 3,4 % (прикордонний район) і Жовківському районах – 563 або 3,1%, місті Дрогобичі – 520 або 2,9 %.

Частково така локалізація малого підприємництва зумовлена особливостями функціонування регіонального бізнес-середовища. Так, на території Львівщини знаходяться зони з різною діловою активністю:

- зони інвестиційної привабливості – м. Трускавець, м. Моршин, м. Белз, м. Рава-Руська, смт Шкло, смт Немирів, смт Великий Любінь, смт Східниця, смт Нижанковичі, смт Краківець, с. Грушів, с. Угринів, с. Шегині, с. Мшанець, с. Бібрка;

- рекреаційні зони – м. Сколе, смт Славське, смт Східниця;

- території пріоритетного розвитку – м. Львів, м. Дрогобич, м. Стрий, м. Трускавець, м. Червоноград, м. Самбір, Пустомитівський, Яворівський, Жовківський, Золочівський і Городоцький райони;

- єврорегіони – Буг, Карпатський³³¹.

Велике значення в сучасних умовах посилення євроінтеграційних процесів має прикордонне положення Львівської області, яке передбачає більш інтенсивні господарські зв'язки та комунікацію населення, при тому, що ступінь такої активності сильно залежить як від соціально-економічного потенціалу самої сусідньої держави, зовнішньоекономічної активності підприємницьких структур по обидва боки кордону, так і від обраної стратегії розвитку прикордонного регіону. З іншого боку, близькість кордонів створює одночасно додаткові можливості для розвитку підприємницької діяльності і перешкоди у формі надходження конкурентоспроможних товарів і послуг з країн ЄС³³².

З огляду на реформу децентралізації, яка активно здійснюється на території Львівської області, велику увагу при формуванні спроможних об'єднаних територіальних громад приділяють можливостям здійснення підприємницької діяльності. Адже, розвиток підприємницьких структур на території адміністративно-територіальної одиниці дозволяє забезпечити: по-перше, створення робочих місць, по-друге, збільшення податкових надходжень до місцевого бюджету, а, по-третє, формування соціальної

³³⁰ Кількість підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2017 році. URL: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/year/2017/t099917_1.pdf (дата звернення 05.09.2018).

³³¹ Дребот Н.П. Розвиток підприємництва у Львівському регіоні. Вісник Університету банківської справи Національного банку України. 2013. № 3 (18). С. 26-30. С.27.

³³² Газуда Л. М. Факторний аналіз умов розвитку малого підприємництва прикордонного регіону. Економічні науки. Scientific Journal «Science Rise». 2015. №5/3(10). С.10.

відповідальності бізнесу перед громадою. Способами забезпечення співпраці з громадою та вияву відповідальності перед нею є:

- введення в дію корпоративних соціальних програм, які передбачають навчання та підвищення кваліфікації робітників;
- реалізація заходів щодо підтримки здоров'я працівників підприємства та їх фінансове стимулювання;
- участь в житті та діяльності територіальної громади, допомога в вирішенні питань покращення та підтримки інфраструктурних об'єктів в межах територіальної громади;
- підтримка громадських ініціатив та проектів розвитку територіальних громад, а також залучення фінансування в конкретні сфери суспільного розвитку.

Таким чином, ефективність використання соціально-економічного потенціалу громади, створення переваг для активізації підприємництва та налагодження взаємозв'язків в системі «органи місцевого самоврядування – підприємство – громада» в сучасних умовах виступають критеріальними чинниками підвищення фінансової спроможності територіальної громади та наращення власної фінансової бази для її подальшого розвитку³³³.

Як зазначають дослідники, на локальному рівні має місце посилення концентрації економічної діяльності в «точках росту», що продукує тенденцію розширення ареалів депресивності. Так, у Львівській області лише три міста (Моршин, Львів, Трускавець) мають рівень податкових доходів місцевих бюджетів вище середнього по області (3 714 грн. у 2016 р.). Сумарно вони продукують 40% податкових доходів місцевих бюджетів області. Решта території області (в тому числі ОТГ) характеризується податкоспроможністю нижчою за цей рівень. Тобто можемо говорити, що у найбільшому вигаші від децентралізації опинилися великі та малі міста (тобто міста обласного значення)³³⁴.

Під впливом сучасних реформ за рахунок добре розвиненої інфраструктури приміські населені пункти значно підвищили свої доходи до місцевих бюджетів, насамперед за рахунок надходжень від акцизного податку та податку на майно. Однак як наслідок, відбулося посилення асиметричності розвитку наближених і віддалених від міст територій. Яскравим прикладом такої ситуації є диференціація розвитку наближених (в межах кільцевої дороги) та віддалених від обласного центру територіальних громад Пустомитівського району Львівської області³³⁵.

Отже, новації податкового та бюджетного законодавства в процесі фінансової децентралізації дозволили суттєво наростити фінансову спроможність великих міст. Однак, попри це не дали імпульсу для

³³³ Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: актуальні проблеми, ризики та перспективи адміністративно-фінансової децентралізації / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. – Львів, 2017. – 120 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»), С. 73.

³³⁴ Там само, С. 77.

³³⁵ Там само, С. 78.

економічного розвитку прилеглим територіям. Посилення внутрірегіональних диспропорцій зумовлені непрозорим розподілом коштів Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), які надходять у територіальні громади з вищим економічним потенціалом. Яскравим прикладом цього став розподіл коштів ДФРР у Львівській області у 2016 р., коли майже третина фінансових ресурсів, виділених ДФРР на реалізацію проектів у Львівській області, була спрямована у громади Пустомитівського району, що є лідером за рівнем податкоспроможності та рівнем економічного розвитку³³⁶.

Перспективи зниження міжрегіональних та внутрірегіональних диспропорцій полягають у активізації механізмів дифузії інновацій та імпульсів економічного розвитку від міст до навколишніх територій. Законодавчі передумови щодо приєднання до міст обласного значення ОТГ без проведення виборів, а також активізація заходів, які сприятимуть формуванню міських агломерацій покликані дещо послабити концентрацію економічної діяльності виключно в містах та передачі повноважень на прилеглі громади.

Здійснений нами аналіз просторового розміщення підприємств регіону показав, що загальний розподіл підприємств з розрахунку на 10 тис. населення за районами Львівської області є дуже нерівномірним (рис. 3.24) із яскраво вираженим обласним центром та районом навколо нього.

Максимальна концентрація підприємств із розрахунку на 10 тис. населення станом на 2017 р. була зосереджена у обласному центрі – 133 од. та Пустомитівському районі – 83 од., при тому, що загальнообласний показник становить 49 од. Традиційно високий показник у містах обласного значення: Трускавці – 111 од., Моршині – 101 од., Самборі – 56 од., Стрию – 55 од., Дрогобичі – 61 од., Червонограді – 43 од. Аутсайдерами за цим показником є гірські та прикордонні райони області: Сколівський, Старосамбірський, Самбірський, Турківський, Дрогобицький (без міст обласного значення), де значення коливається від 25 підприємств на 10 тис. населення у Самбірському районі – до 11 од. у Турківському.

Інтегральний індекс рівня розвитку підприємницького середовища у містах обласного значення (рис. 3.24) характеризується тісною кореляцією з показником локалізації підприємств.

Так, інтегральний індекс рівня розвитку підприємницького середовища (розрахований за показниками – обсяг прямих іноземних інвестицій на 1 особу (акціонерний капітал), дол. США); обсяг експорту товарів, млн дол. США; загальна кількість підприємств, од.; рентабельність діяльності підприємств, %; кількість підприємств на 10 тис. наявного населення, од.; загальний обсяг імпорту товарів, млн дол. США; частка підприємств, які одержали прибуток, % до загальної кількості), за 2017 р. коливається у діапазоні значень від 0,90 п. до 0,17 п. Тобто, чим більше значення показника (наближене до еталонного), тим кращий рівень розвитку підприємницького середовища. Львівська область

³³⁶ Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: актуальні проблеми, ризики та перспективи адміністративно-фінансової децентралізації / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. – Львів, 2017. – 120 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»), С.79.

інфраструктури, слабку ділову активність на окремих локальних ринках та недосконалість регіональної політики підтримки підприємництва, що реалізовується через регіональні та міські програми стимулювання розвитку підприємництва, зокрема, механізмів підтримки проблемних гірських районів.

Економічна політика місцевої влади і управлінських структур повинна бути орієнтована на врахування потенціалу малого підприємництва в контексті його інтеграції у різні внутрірегіональні та міжрегіональні форми просторової інтеграції (мережі, кластери), локальну, регіональну та національну економічні системи. Аналіз регіональних та місцевих програм, орієнтованих на підтримку підприємництва («Регіональна програма розвитку малого і середнього підприємництва у Львівській області на 2016-2018 роки», «Програма сприяння розвитку підприємництва у м. Львові на 2017-2019 роки», «Програма сприяння розвитку львівських товаровиробників на 2018 рік», «Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва Львівської області до 2020 року») показав, що згідно з бюджетною класифікацією у бюджеті області передбачаються кошти на підтримку малого і середнього підприємництва загалом, тому доцільно спрямовувати дії місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів малого підприємництва, громадських об'єднань підприємців на розв'язання актуальних проблем, що стримують розвиток малого і середнього підприємництва у Львівській області.

Серед актуальних та першочергових заходів, які потребують співпраці і координації дій, слід зазначити:

- спрощення механізмів започаткування і виходу з бізнесу та процедур отримання дозволів;
- просування товарів (послуг) МСП Львівщини на ринки країн ЄС;
- створення ринкової інфраструктури для розвитку пріоритетних форм просторової організації бізнесу: інноваційних кластерів, стартапів, індустріальних парків тощо;
- підтримка у здешевленні кредитних ресурсів для суб'єктів малого і середнього підприємництва, особливо жінок-підприємців та молоді;
- сприяння подальшому розвитку системи підготовки висококваліфікованих кадрів для сфери малого та середнього підприємництва, розвиток бізнес-освіти.

З метою подальшої активізації малого підприємництва необхідним є проведення моніторингу реалізації Регіональної програми підтримки розвитку малого бізнесу, в тому числі для вирішення пріоритетних проблем нівелювання територіальних, районних і галузевих диспропорцій такого розвитку, підвищення якості нормативно-правового забезпечення цього процесу загалом.

Динаміка стрибкоподібного зростання/падіння обсягів витрат на інноваційну діяльність та обсяги реалізованої інноваційної продукції підприємствами регіону, які після падіння у кризові роки демонструють незначне покращення показників, хоча, враховуючи відносну стабільність

національної валюти та помірну інфляцію протягом 2017 р., можна стверджувати про незначні зрушення у цій сфері, до того ж враховуючи зменшення обсягів прямих іноземних інвестицій протягом 2014-2016 рр. (рис. 3.25). Тому, лише одними програмними та стратегічними заходами на регіональному рівні неможливо усунути проблеми та загрози звуження фінансування інвестиційних проектів у Львівській області, для цього необхідні системні зрушення на національному рівні.

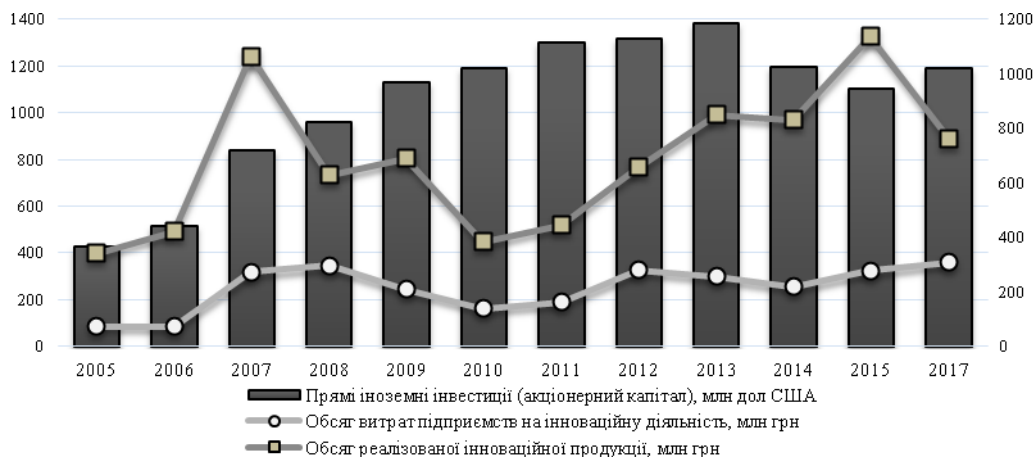

Рис. 3.25. Динаміка показників розвитку підприємств Львівської області за 2005-2017 рр.*

*Джерело: складено за даними³³⁷

Економетрична оцінка впливу чинників формування підприємницького середовища на розвиток підприємств Львівської області. Регресійний аналіз впливу чинників формування підприємницького середовища на розвиток підприємств Львівської області є багатоаспектним, адже передумови активізації їх інноваційної та інвестиційної діяльності визначаються чинниками організаційно-інституційного, соціально-економічного та політичного характеру.

Регресійні моделі побудовані на основі економічних гіпотез, які пояснюють множину причинно-наслідкових взаємозалежностей між інституційними параметрами бізнес-середовища країни (інвестиційна, інноваційна, регуляторна, корупційна, податкова, інфраструктурна та інші складові) та основними характеристиками розвитку підприємств Львівської області. Проведена за рядом статистичних характеристик перевірка адекватності моделей (коефіцієнти детермінації, F -статистики Фішера, статистики Дарбина-Уотсона DW) підтвердила, що вони є якісно прийнятними і не потребують додаткового уточнення.

Залежність кількості підприємств регіону від чинників формування підприємницького середовища за 2005-2017 рр. представлена формулою (1):

³³⁷ Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Львівській області. URL: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/>

$$Y_1 = 33151 - 185,7x_1 - 1200,3x_2 - 2,1x_3 - 42,7x_4; \quad R^2=0,827816, \quad (3.1)$$

де Y_1 – загальна кількість підприємств в Львівській області, од.; x_1 – оцінка економічної свободи, бал; x_2 – вартість витрат при реєстрації власності, % від вартості власності; x_3 – кількість податкових виплат на рік, од.; x_4 – державний і гарантований борг, % у ВВП.

Зниження економічної свободи в країні (у рейтингу підвищення балу на 1 одиницю свідчить про погіршення ситуації) зумовлює зменшення кількості підприємств регіону на 185 одиниць. Це підтверджує гіпотезу про те, що саме свобода підприємництва та виходу на ринок, захист від рейдерства, відкритість економіки сприяють процесам як активізації діяльності діючих, так і створенню нових ефективних підприємств регіону.

Підвищення питомої ваги вартості витрат при реєстрації власності на 1% призводить до зменшення кількості підприємств регіону на 1,2 тис. одиниць, тому першочерговим є формування сприятливого ділового клімату за рахунок спрощення регуляторних умов ведення бізнесу, що виступає поштовхом активізації процесів створення нових підприємств та їх ділової активності.

Зниження кількості податкових виплат на рік на 10 од.³³⁸ зумовлює збільшення кількості підприємств регіону на 21 одиницю. Тобто, аналіз показав, що спрощення податкової системи шляхом оптимізації кількості податків, затрат часу на їх сплату та ставок виступає стимулюючим чинником ділової активності, підвищення фінансового потенціалу підприємств, а тому і умовою створення нових суб'єктів господарювання в регіоні.

Підвищення рівня державного і гарантованого боргу країни теж зумовлює зменшення кількості підприємств у регіоні. Це пояснюється як вилученням з внутрішнього фінансового ринку коштів, які б могли бути використані на розвиток реального сектору економіки, так і скороченням соціальних видатків та купівельної спроможності населення, підвищенням попиту на гроші («здорожчання» кредиту), що пригнічує ділову активність та зумовлює закриття підприємств регіону.

Залежність обсягів експорту підприємств Львівської області від чинників формування бізнес-середовища за 2005-2017 рр. представлена формулою (2):

$$Y_2 = 1825 - 57,5x_5 + 0,1x_6 - 0,74x_7 - 16,8x_8; \quad R^2=0,993940, \quad (3.2)$$

де Y_2 – обсяг експорту підприємств регіону, млрд дол. США; x_5 – вартість витрат при відкритті підприємств, % доходу на душу населення; x_6 – капітальні інвестиції підприємств регіону, млн грн.; x_7 – витрати часу на отримання дозволів на будівництво, днів; x_8 – рівень тіньової економіки (монетарний метод), % у ВВП.

Регресійна модель (3.2) показала, що активізація інвестиційної діяльності підприємств регіону послужила катализатором збільшення обсягів експорту їх товарів і послуг.

³³⁸ Позитивна тенденція в Україні щодо кількості податкових виплат на рік: в 2005 р. – 147 виплат, а в 2017 р. – 28.

Підвищення питомої ваги вартості витрат при відкритті підприємств у величині доходу на душу населення на 1 в.п. призводить до зменшення обсягів експорту продукції підприємствами регіону на 57,5 млрд дол. США., збільшення витрат часу на отримання дозволів на будівництво на 10 днів зумовлює зменшення обсягів експорту підприємств на 7,4 млрд дол. США, а підвищення рівня тіньової економіки на 1 в.п. у ВВП сприяє зменшенню обсягів експортної діяльності підприємств на 16,8 млрд дол. США. Тобто основні інституційні проблеми вітчизняного бізнес-середовища негативно впливають на можливості розвитку експортного потенціалу підприємств Львівської області. Це підтверджує необхідність подальшого спрощення дозвільної системи та зниження бюрократичного навантаження в бізнес-середовищі шляхом полегшення процедури і скорочення термінів отримання дозвільних документів, перегляду вимог до отримання більшості дозволів; зменшення кількості економічно необґрунтованих та неефективних дозволів; посилення відповідальності чиновників, які перешкоджають виконанню завдань щодо спрощення державної регуляторної політики³³⁹.

З бюрократизацією та зарегульованістю господарської діяльності підприємств, браком довіри до інститутів влади, деструктивними і девіантними характеристиками економічних відносин у бізнес-середовищі пов'язаний і високий рівень тіньової економіки країни, що негативно впливає на показники розвитку підприємництва в усіх регіонах України та безпеку інституційного середовища їх діяльності. В аспекті безпеки, насамперед, необхідним є впровадження чіткої системи антикорупційних заходів в напрямі раціонального дерегулювання господарської діяльності (спрощення процедур реєстрації власності, відкриття та закриття бізнесу, торговельного режиму, митних процедур та вимог безпеки в торгівлі й розміщенні ринків) за рахунок мінімізації контактів чиновників із суб'єктами бізнесу, зняття депутатської недоторканності, законодавчого закріплення механізмів цивілізованого лобювання бізнес-інтересів із усуненням представників бізнесу з органів державного управління. А запровадження механізмів неухильного та невідбиркового застосування антикорупційного законодавства забезпечить їх ефективність за наявності політичної волі вищого керівництва держави, суспільної нетерпимості до корупційних проявів, активізації громадянського суспільства³⁴⁰.

Залежність обсягів фінансування інноваційної діяльності підприємств регіону за рахунок власних коштів від чинників формування бізнес-середовища за 2005-2017 рр. описана формулою (3.3):

$$U_3 = 221,2 + 8,26x_9 - 67,29x_{10}; R^2 = 0,75342202, \quad (3.3)$$

де U_3 – обсяг фінансування інноваційної діяльності підприємств регіону за рахунок власних коштів, млн грн.; x_9 – капітальні інвестиції та

³³⁹ Мельник М.І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій: монографія. Львів: ІРД НАН України. 2012. С.178.

³⁴⁰ Мельник М.І. Інституційне забезпечення безпеки бізнес-середовища України в умовах європейської інтеграції. Економіка. Управління. Інновації. 2014. Вип. 1(11). С. 69-82.

поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, млрд грн.; x_{10} – індекс сприйняття корупції, бали.

Збільшення капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища в країні на 1 млрд. грн забезпечує підвищення потенціалу фінансування інноваційної діяльності підприємствами регіону за рахунок власних коштів на 8,23 млн грн. Тобто, реалізація виваженої екологічної політики в країні на основі заохочення відповідних витрат щодо збереження, захисту та відновлення природного середовища слугує поштовхом для фінансування інноваційної діяльності підприємствами, як регіону, так і країни загалом.

Підвищення індексу сприйняття корупції у міжнародному рейтингу на один бал зумовлює зменшення обсягів фінансування інноваційної діяльності підприємств регіону за рахунок власних коштів на 67,29 млн грн., що підтверджує необхідність вирішення проблеми корупції у вітчизняному підприємницькому середовищі, в тому числі політичної корупції, корупційних схем в митних і дозвільних процедурах, судовій системі та державному управлінні, що сприятиме не лише полегшенню умов ведення бізнесу, але і формуватиме інвестиційний ресурс підприємств країни і, зокрема Львівської області для фінансування інновацій.

Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування підприємств Львівської області (U_4 , млрд грн.) також залежний від інституційних характеристик бізнес-середовища України, а саме економічної свободи (x_{11} , бали), кількості процедур для отримання дозволів на будівництво (x_{12}), індексу сприйняття корупції (x_{13} , позиція в рейтингу), рівня державного і гарантованого боргу (x_{14} , % у ВВП).

$$U_4 = 102,6 - 1,45x_{11} - 0,31x_{12} - 0,12x_{13} - 0,28x_{14}; R^2 = 0,8159655, \quad (3.4)$$

Регресійна модель (3.4) показала, що для створення умов прибуткової діяльності підприємств регіону, як і всієї країни, необхідними та першочерговими є заходи щодо забезпечення економічної свободи для розвитку підприємницької діяльності, в тому числі, виходу на ринок, захисту від недобросовісної конкуренції, рейдерства та монополізації ($\beta_{11} = -1,45$), зменшення кількості дозвільних процедур ($\beta_{12} = -0,31$), зниження рівня корупції ($\beta_{13} = -0,12$), та покращення загальної макроекономічної стабільності за рахунок зменшення державного боргу та обґрунтованої державної політики запозичень ($\beta_{14} = -0,28$).

Проведене моделювання залежності показників розвитку підприємств Львівської області від основних характеристик бізнес-середовища дозволяє діагностувати його основні інституційні проблеми, визначити перспективні можливості підвищення сприятливості та безпечності для активізації розвитку вітчизняного бізнесу і, зокрема, в окремих регіонах, а також прогнозувати ефекти реалізації державної економічної політики у сфері підприємництва.

Низькі позиції України у світових рейтингах з легкості ведення бізнесу та економічної свободи, високий рівень корупції попри задекларовані реформи та низку заходів щодо оптимізації податкового та митного законодавства засвідчують, що недостатньо уваги приділено питанням сприяння розвитку підприємництва у напрямі створення відповідного інституційного середовища, якісної бізнес-освіти, розвитку ринкової інфраструктури, здешевлення кредитного ресурсу тощо.

Аналіз розвитку підприємницького середовища у Львівській області свідчить про значну концентрацію підприємницького капіталу в обласному центрі – місті Львові та низький розвиток бізнесу у прикордонній та гірській зонах, де процвітає контрабанда та неформальна зайнятість, а також характерні сезонні міграційні трудові процеси у пошуках роботи за кордоном. Недостатня ефективність регіональних програм розвитку підприємництва та її фокусування на малому і середньому бізнесі часто призводять до низької поінформованості про заходи серед підприємців та вибіркості у наданні міською й регіональною владою пільг для підприємців, що не сприяє підвищенню довіри до владних структур. Тому слід під час реформи системи управління місцевим і регіональним розвитком на засадах децентралізації надавати більше повноважень органам місцевого самоврядування для активізації підприємництва та формування нових просторових форм організації бізнесу: кластерів, індустріальних парків, центрів підтримки бізнесу тощо. Удосконалення потребує організація моніторингу реалізації регіональних та місцевих програм підтримки розвитку малого, середнього і великого бізнесу, вирішення пріоритетних проблем нівелювання територіальних, районних і галузевих диспропорцій такого розвитку.

Регресійне моделювання розвитку підприємництва на рівні регіону показало тісну кореляцію з макроекономічними показниками, що свідчить про пріоритетність вирішення низки питань інституційного характеру на національному рівні та необхідність збільшення повноважень для стимулювання підприємництва на локальному і субрегіональному рівнях.

Література до розділу 3

1. Борщевський В.В., Засадко В.В. Перспективи функціонування вільних (спеціальних) економічних зон у контексті розвитку українсько-польського співробітництва. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 4(9). С. 201-206.

2. Буткевич О. В. Правове регулювання господарської діяльності в спеціальних (вільних) економічних зонах України : монографія. Харків, 2008. 184 с.

3. Газуда Л. М. Факторний аналіз умов розвитку малого підприємництва прикордонного регіону. Економічні науки. Scientific Journal «Science Rise». 2015. №5/3(10).

4. Деякі питання ввезення (пересилання) товарів у спеціальні (вільні) економічні зони та вивезення товарів [...]: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2005 № URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1119-2005-%D0%BF>.

5. Дічек О. Рейдерство в Україні: реалії ринкової економіки або економічний тероризм? URL: <http://www.uspp.org.ua/interview/30.reyderstvo-v-ukraini-realii-rinkovoi-ekonomikiabo-ekonomichniy-terorizm.htm>.

6. Дребот Н.П. Розвиток підприємництва у Львівському регіоні. Вісник Університету банківської справи Національного банку України. 2013. № 3 (18). С. 26-30

7. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ : аналіт. доп. / О. В. Шевченко, В. І. Жук, К. Г. Юрченко, О. А. Баталов [та ін.]; за заг. ред Д. І. Олійник. К. : НІСД, 2015. 116 с.

8. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні за 2016 рік. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Київ. 2017., 23 с.

9. Засадко В. В. Перспективи функціонування спеціальних економічних зон в Україні в умовах створення зони вільної торгівлі з ЄС. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/March08/10.htm>.

10. Зельдіна О. Р. Теоретичні аспекти спеціального режиму господарювання [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2007. 39 с.

11. Інвестиційний клімат в Україні: яким його бачить бізнес. Міжнародна фінансова корпорація. 2011. С. 8. URL: Режим доступу : <http://www.ifc.org/ifcext/uspp.nsf/>.

12. Індекс сприйняття корупції. Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiyi-cpi-2016/>.

13. Інноваційна діяльність у Львівській області за 2007 рік: статистичний збірник. Головне управління статистики у Львівській області. Львів, 2008. 112 с.

14. Концепції індустріальних парків. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1WDpoOZS3fDW4ChagWFPmg12JnQ_BOtFJ.

15. Лещух І.В. Інституційні засади використання податкових та митних інструментів сприяння розвитку просторових форм організації бізнесу в Україні. *Регіональна економіка*. № 3 (89). С. 76-84.

16. Мельник М.І. Інституційне забезпечення безпеки бізнес-середовища України в умовах європейської інтеграції. Економіка. Управління. Інновації. 2014. Вип. 1(11). С. 69-82.

17. Мельник М.І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2012. 568 с.

18. Мережа індустріальних парків в Україні. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України : веб-сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=6463d3ba-aa13-4e54-8db9-0f36642c43d9&tag=IndustrialniParkiVUkraini>.

19. Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації: монографія / НАН України. Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2016. 552 с.

20. Митний кодекс України від 13.03.2012 №4495-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 15.02.2017).

21. Наукова та інноваційна діяльність України. Статистичний збірник. Київ, 2017. 140 с.

22. Національна мережа трансферу технологій. URL: <http://www.nttn.org.ua/>.

23. Нові форми організації територій з особливим податковим режимом (СЕЗ і ТПР). Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/271>.

24. Основні показники по СЕЗ. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9a321bee-7eaf-48c9-8888-1933f263a96d&title=OsnovniPokaznikiPoSez>.

25. Основні результати досліджень відділу регіональної екологічної політики та природокористування. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України». URL: <http://ird.gov.ua/ird01/p1038>.

26. Офіційна сторінка науково-технологічного парку «Яворів». URL: http://tp-yavoriv.at.ua/index/pro_tekhnopark/0-10.

27. Офіційний веб-сайт Transparency International Україна. URL: <http://ti-ukraine.org>.

28. Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Львівській області. URL: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/>.

29. Офіційний веб-сайт Державної регуляторної служби України. URL: <http://www.drs.gov.ua/>.

30. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

31. Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.

32. Передумови та пріоритети реформування державної політики розвитку підприємництва в Україні. Київ, 2014. 73 с.

33. Перелік концепцій індустріальних парків включених до Реєстру індустріальних (промислових) парків. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: веб-сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=6463d3ba-aa13-4e54-8db9-0f36642c43d9&tag=IndustrialniParkiVUkraini>.

34. Перелік показників щодо визначення ефективності функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності : наказ Міністерства економіки та з питань європейської

інтеграції та інших органів. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0217-05> (дата звернення: 25.04.2017).

35. Пила В.І., Чмир О.С., Загородній В.М. Про перспективи СЕЗ і ТПП в Україні. *Економіка України*. 2002. № 4. С. 11-17.

36. Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших [...]: Закон України від 25.03.2005 № 2505-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2505-15>.

37. Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших законів України»: Закон України від 12 січня 2006 року № 3333-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3333-15>.

38. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон. Закон України від 13 жовтня 1992 р. № 2673-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2673-12>.

39. Про індустриальні парки. Закон України від 21 червня 2012 року № 5018-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>.

40. Про наукові парки. Закон України від 25.06.2009 р. № 1563-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1563-17>.

41. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків. Закон України 15.07.1999 р. № 991-XIV URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.

42. Про спеціальну економічну зону «Яворів»: Закон України від 15 січня 1999 року № 402-XIV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/402-14>.

43. Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець»: Закон України від 18 березня 1999 року № 514-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-14>.

44. Регіони України. 2017 рік. Статистичний збірник / За редакцією І. Є. Вернера. Державна служба статистики України. Київ, 2017. Ч. 2. 688 с.

45. Розвиток регіонів України через кластери. Києво-Могилянська бізнес-школа. URL: <https://KMBS.UA/NEWS/ROZVITOK-REGIONIV-UKRAYINI-CHEREZ-KLASTERI>.

46. Собкевич О., Русан В., Юрченко А. Щодо державної політики підтримки розвитку аграрних кластерів в Україні: Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/760> (дата звернення: 05.08.2017).

47. Соколенко С. Структура кластерних систем по регіонах України. URL: <http://ucluster.org/blog/2012/06/struktura-klasternih-sistem-po-regionakh-ukraini/>.

48. Спеціальні економічні зони та території пріоритетного розвитку. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України : веб-сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=SotsialniEkonomiczniZoniTaTeritoriiPrioritetnogoRozvitku>.

49. Спеціальні економічні зони у Львівській області. 2007 рік: статистичний збірник. Головне управління статистики у Львівській області. Львів, 2008. 41 с.

50. Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року. Львівська обласна державна адміністрація: веб-сайт. URL: http://loda.gov.ua/programy_ta_strategii.

51. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: актуальні проблеми, ризики та перспективи адміністративно-фінансової децентралізації / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. – Львів, 2017. – 120 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

52. Ткач С.М. Нормативно-правове регулювання діяльності просторових форм організації бізнесу в Україні: ключові проблеми та перспективи розвитку. *Економіка та право*. 2017. № 1(46). С. 105-112.

53. Ткач С.М. Проблемні питання інституційного забезпечення просторової організації бізнесу в Україні: експертний коментар. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2017. 11 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/e20170302.pdf>.

54. Ткач С.М. Просторова організація бізнесу в регіонах України: особливості становлення та перспективи розвитку. *Проблеми регіоналістики: минуле, сучасне, майбутнє*: матеріали наук.-практ. Інтернет-конф. Київ, 2017. С. 132-136.

55. Ткач С.М. Розвиток інноваційної інфраструктури в Україні та Польщі. *Збірник наукових праць «Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України»*. 2016. № 3. с. 92-97.

56. Ткач С.М. Спеціальні економічні зони в Україні: досвід і нові пріоритети просторової організації. *Регіональна економіка*. 2016. № 3. С. 86-97.

57. Узагальнений звіт про стан виконання регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва в Україні у 2013 році. Державна регуляторна служба України: веб-сайт. URL: <http://www.dkrp.gov.ua/info/3023>.

58. Doing Business 2016. Measuring Regulatory Quality and Efficiency. URL: <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB16-Full-Report.pdf>.

59. Doing Business 2018. Measuring Regulatory Quality and Efficiency. URL: <http://http://russian.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>.

60. Doing business reports. The World Bank. URL: <http://www.doingbusiness.org/reports chart>.

61. GDP growth World Bank. The World Bank. URL: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2016&start=1960&view=chart>.

62. Global Economic Crime Survey 2018. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/forensics/global-economic-crime-and-fraud-survey-2018.pdf>.

63. Index of economic freedom 2016. Heritage Foundation. URL: <http://www.heritage.org/index/country/ukraine>; Index of economic freedom 2018. URL: https://www.heritage.org/index/pdf/2018/book/index_2018.pdf.

64. Melnyk M., Synyutka O., Kushniretska O. Spatial policy of regional metropolis development in Ukraine: conceptual principles of formation. *Економічний часопис-XX*. 2016. №159 (5-6). С. 43-47.
65. Melnyk M.I., Shchelyuk S.D., Yaremchuk R.Ye. The role of city centers in intensifying the endogeneous developments of regions. *Регіональна економіка*. 2018. №2. С.3-15.
66. Melnyk M.I., Korcelli-Olejniczak E. Chorna N. Development of Regional IT clusters in Ukraine: institutional and investment dimensions. *Economic AnnalsXXI* (*Економічний часописXXI*), issue: 173 (9-10) / 2018, pages: 19-25.
67. Porter M. E. (2007): *Clusters and Economic Policy: Aligning Public Policy with the New Economics of Competition*. ISC White Papers. Harvard Business School. Rev. 10/27/09.
68. Melnyk M.I. Conceptual approaches and applied aspects of spatial and functional analysis of metropolisation processes in the region. *Economic Annals-XXI* (*Економічний часопис-XXI*), issue: 11-12 / 2014, pages: 80-84, on www.cceol.com
69. Schwab Klaus. *The Fourth Industrial Revolution*. The Financial Times. URL: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/9930245c-b924-11e5-bf7e-8a339b6f2164.html>.
70. *Special Economic Zones. Performance, Lessons Learned, and Implications for Zone Development*. April 2008. The World Bank Group. Washington. P.35.
71. *Special economic zones. Political priority, economic gamble*. *The Economist*. 2015. URL: <http://www.economist.com/news/finance-andeconomics/21647630-free-trade-zones-are-more-popular-everwith-politicians-if-not>.
72. *Special Economic Zones. Progress, Emerging Challenges, and Future Directions* [Ed.: Thomas Farole, Gokhan Akinci]. World Bank Group. 2011. 346 p.
73. *The Global Competitiveness Index 2017-2018*. World economic forum : веб-сайт. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>.
74. *The Global Innovation Index 2017*. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/home>.
75. *The International Property Rights Index 2018*. URL: <https://www.internationalpropertyrightsindex.org/country/ukraine> (дата звернення 05.09.2018).
76. *Transparency International Corruption Perceptions Index*. URL: http://ti-ukraine.org/CPI-2015/press_ukraine_CPI-2015.

РОЗДІЛ 4

ОСОБЛИВОСТІ, СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ІНДУСТРІАЛЬНИХ ФОРМ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

4.1. Інституційні передумови та проблематика розвитку індустриальних парків як форми просторової організації бізнесу

Потужним рушієм локального розвитку, інструментом подолання депресивності окремих регіонів та посилення їх конкурентоздатності, дієвим механізмом реалізації інноваційних підходів в організації інноваційного промислового виробництва є розвиток такої перспективної форми просторової організації ділової активності, як індустриальні парки. Створення індустриальних парків широко використовується у багатьох країнах Європи та світу для активізації інноваційного регіонального розвитку.

Законодавчу основу для створення і функціонування індустриальних парків (ІП) в Україні становлять Конституція України, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Земельний кодекс України, Податковий кодекс України, Митний кодекс України, Закон України «Про індустриальні парки», Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності», інші законодавчі акти України, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Розвиток індустриальних парків несе наступні позитивні ефекти для економіки регіону³⁴¹:

1. Фінансово-економічні: підвищення ділової активності регіону та розвиток інноваційного підприємництва; підвищення інвестиційної привабливості регіону та налагодження ефективних механізмів консультативно-дорадчого та інформаційного супроводу інноваційної діяльності в регіоні; підвищення конкурентоспроможності внутрішнього виробництва та підвищення конкурентоспроможності на глобальних ринках інвестицій; комерціалізація результатів вітчизняних прикладних і фундаментальних наукових досліджень за рахунок освоєння нових ідей і винаходів; зростання бази оподаткування за рахунок збільшення кількості фірм і компаній; збільшення реальних надходжень до бюджетів усіх рівнів, що дозволяє розширити фінансову базу для реалізації локальних проектів розвитку.

2. Соціальні: підвищення рівня зайнятості населення за рахунок створення нових робочих місць; підвищення рівня добробуту населення шляхом зростання рівня трудових доходів; зростання якості професійно-технічної освіти через залучення випускників до проходження виробничих практик на фірмах індустриального парку; підвищення культурного рівня життя населення та подолання явища депривації населення локалітету.

³⁴¹ Мельник М.І., Кушнірецька О.В. Просторовий розвиток індустриальних парків в контексті метрополізації. *Регіональна економіка*. 2016. №2(80). С. 54-61.

3. Містобудівні ефекти: подолання екологічних викликів великих міст за рахунок винесення промислових об'єктів за межі даних населених пунктів та освоєння нової концепції промислового виробництва типу «грінфілд»; сприяння розвитку високотехнологічних та інноваційних видів підприємництва, об'єктів креативного бізнесу та обслуговуючої інфраструктури в центрах – метрополісах як варіанту нового підходу ревіталізації старопромислових районів; формування нових точок зростання на периферії метрополійних ареалів, що сприяє ефективній декомпозиції економічного простору регіону.

Історія створення індустріальних парків України сягає 2006 року – часу прийняття Концепції створення індустріальних парків. Наступні етапи розвитку індустріальних парків супроводжувалися організаційною діяльністю щодо включення положень розвитку індустріальних парків до регіональних стратегій розвитку. Новим поштовхом у розвитку індустріальних парків стало прийняття низки нормативних документів, що складають на даний час правове поле функціонування даної просторової форми організації ділової активності. Зокрема, рамкові умови створення та функціонування індустріальних парків закладені у Законі України «Про індустріальні парки» від 21.06.2012 р. № 5018-VI³⁴². Цей закон України визначає правові та організаційні засади створення та функціонування індустріальних парків, регулює взаємовідносини між ініціатором створення, керуючою компанією та учасниками індустріального парку, встановлює порядок здійснення господарської діяльності в межах індустріального парку та механізми взаємодії з органами влади.

Відповідно до вище згаданого Закону України «Про індустріальні парки» від 21.06.2012 р. № 5018-VI, індустріальний парк – це визначена ініціатором створення відповідно до містобудівної документації облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники індустріального парку можуть здійснювати господарську діяльність у сфері промислового виробництва, а також науково-дослідну діяльність, діяльність у сфері інформації і телекомунікацій на умовах, визначених законом та договором про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку.

Державна підтримка надається ініціаторам створення, керуючим компаніям та учасникам ПП, включеним до Реєстру індустріальних парків. Така підтримка облаштування ПП може здійснюватися за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та з інших джерел, не заборонених законодавством.

В Україні розроблено доволі широку інституційну основу для створення і функціонування індустріальних парків, а також задекларовано систему інструментів державної підтримки та стимулювання розвитку індустріальних парків:

1) звільнення від пайової участі у розвитку місцевої інфраструктури: ст. 34 і 36 Закону України «Про індустріальні парки» передбачає звільнення ініціаторів створення (суб'єкти господарювання та керуючі компанії) у разі будівництва

³⁴² Про індустріальні парки: Закон України від 21.06.2012 № 5018-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5018-17> (дата звернення: 12.06.17).

об'єктів у межах індустріального парку від пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту;

2) облаштування індустріальних парків за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів: ст. 12 і 34 Закону передбачає надання керуючим компаніям та ініціаторам створення-суб'єктам господарювання за рахунок коштів Державного бюджету безвідсоткових кредитів, цільового фінансування на безповоротній основі для облаштування індустріальних парків. Державна підтримка облаштування індустріальних парків за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів здійснюється відповідно до статті 24-1 Бюджетного кодексу України, а також рішень місцевих рад про місцевий бюджет. Кошти державного фонду регіонального розвитку спрямовуються на виконання інвестиційних програм і проєктів регіонального розвитку (у тому числі проєктів співробітництва та добровільного об'єднання територіальних громад), що мають на меті розвиток регіонів, створення інфраструктури індустріальних та інноваційних парків, спортивної інфраструктури і відповідають пріоритетам, визначеним у Державній стратегії регіонального розвитку та відповідних стратегіях розвитку регіонів. Програми і проєкти що реалізуються за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), підлягають співфінансуванню з місцевих бюджетів на рівні 10 %;

3) звільнення від сплати ввізного мита при ввезенні товарів: законодавством передбачене звільнення керуючих компаній та учасників індустріального парку від сплати ввізного мита у разі ввезення устаткування, обладнання та комплектуючих до них, якщо такі не виробляються в Україні та не входять в групу підакцизних товарів, але будуть використані для облаштування індустріального парку та здійснення господарської діяльності у його межах.

Законодавчо також обумовлені можливості встановлення пільг зі сплати місцевих податків і зборів для ініціаторів створення-суб'єктів господарювання, керуючих компаній та учасників індустріальних парків. Так, відповідно, до Податкового кодексу України, можливе встановлення:

- пільг з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, що сплачується на відповідній території з об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних або юридичних осіб за рішенням сільських, селищних, міських рад;

- пільг щодо земельного податку, що сплачується на відповідній території за рішенням відповідних органів місцевого самоврядування;

- мінімального розміру орендної плати за оренду земельних ділянок державної і комунальної власності за рішенням відповідних місцевих органів влади.

За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України станом на 18.09.2018 р. до Реєстру індустріальних (промислових) парків внесено 33 індустріальні парки (рис. 4.1): «Долина», «Славута», «Львівський індустріальний парк «Рясне-2», «Індустріальний парк «Коростень», «Індустріальний парк «Свема», «Індустріальний парк «Соломоново», «Перший український

індустріальний парк», «Індустріальний парк «BIONIC HiLL», «Індустріальний парк «iPark», «Індустріальний парк «Кривбас», «Індустріальний парк «Тростянець», «Індустріальний парк «Мироцьке», «Вінницький індустріальний парк», «Індустріальний парк «ЖИТОМИР-СХІД», «Індустріальний парк «Новодністровськ», «Індустріальний парк «Фастіндастрі», Індустріальний парк «Павлоград», Яворівський індустріальний парк, Індустріальний парк «Золотоноша», Кам'янка-Бузький індустріальний парк, Індустріальний парк «Вінницький кластер холодильного машинобудування», Новороздільський індустріальний парк, Індустріальний парк «Нововолинськ», Індустріальний парк «Лиманський», Індустріальний парк «СІГМА Парк Яричів», Ланнівський індустріальний парк, Індустріальний парк «Київщина», Індустріальний парк «Техносіті», Індустріальний парк «Біла Церква», Індустріальний парк «Олександрія», Індустріальний парк «Захід Ресурс», Індустріальний парк «Тернопіль».

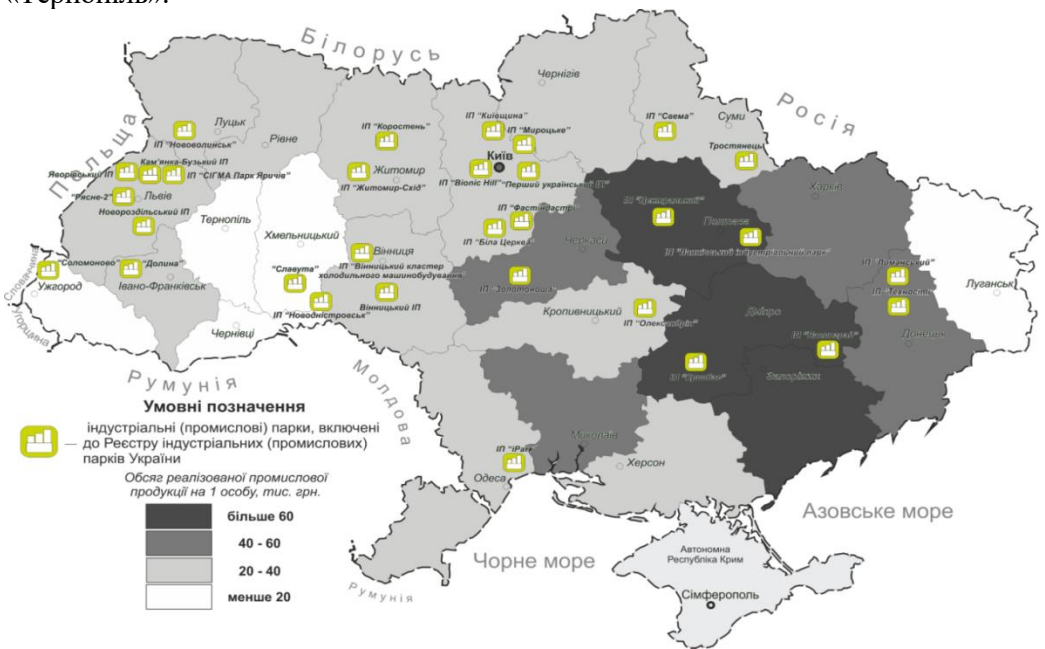

Рис. 4.1. Індустріальні парки, включені до Реєстру індустріальних (промислових) парків України (станом на 03.04.2018 р.)*

*Джерело: побудовано за³⁴³

Щодо стану функціонування індустріальних парків в Україні, то більшість існуючих проектних пропозиції та розроблених концептів індустріальних парків є нереалізованими, а розвиток мережі індустріальних

³⁴³ Загальна інформація про індустріальні (промислові) парки, створені в Україні. Міністерство економічного розвитку і торгівлі в Україні. URL : <http://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=6463d3ba-aa13-4e54-8db9-0f3b6642c43d9&tag=IndustrialniParkiVUkraini> (дата звернення: 03.04.2018).

парків є більш декларативним, а не ефективним інструментом впливу на соціально-економічний розвиток регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності. Водночас слід зазначити, що, за розрахунками експертів, в середньому в світі інвестори в 1 га площі індустріального парку інвестують від 1,0 до 5,0 млн дол. США і створюють від 20 до 50 робочих місць.

Основною проблемою гальмування розвитку індустріальних парків є відсутність дієвих інституційних стимулів та брак політичної волі. Обмежуючими чинниками, що стримують розвиток індустріальних парків, як ефективного механізму активізації локального розвитку слід виділити наступні:

- загалом несприятливі умови підприємницької діяльності, що пов'язані як із політичною кризою та війною на сході країни, так із з недобросовісними проявами в адмініструванні та державному регулюванні господарської діяльності суб'єктів господарювання;

- амбівалентність фінансового стимулювання розвитку індустріальних парків з боку державного та місцевих бюджетів, що проявляється у відсутності норми щодо обов'язковості надання державної підтримки, складності процедури її надання та непрозорості механізмів фінансової підтримки учасників парку;

- неврегульованість податкових та митних преференцій для суб'єктів господарювання в межах індустріального парку, а також відсутність процедури штрафних санкцій та системи контролю за нецільовим використанням коштів, вивільнених за рахунок такого стимулювання розвитку індустріальних парків;

- обмеженість інфраструктурного забезпечення розвитку індустріальних парків, пов'язана із складністю доступу до мереж електро-, газо- та водопостачання, монополізацією даного ринкового сегменту, а також неврегульованістю питань щодо розбудови та надання технічних умов щодо приєднання до мереж енергетичних об'єктів розподіленої енергетики (зокрема, енергооб'єктів альтернативної енергетики) на території індустріальних парків;

- нерозвиненість бізнес-інфраструктури в умовах створення індустріального парку на вільних від забудови територіях на периферії метрополійних ареалів;

- неврегульованість земельних питань, пов'язана із складністю виділення земель державної чи комунальної власності для індустріального парку, стягнення орендної плати за земельні ділянки, зміни цільового призначення тощо.

Розвиток індустріальних парків може стати одним із дієвих інструментів модернізації національної економіки. Зокрема, використання в межах індустріальних парків місцевих виробничих та людських ресурсів локалізації елементів регіоноутворюючих господарських комплексів на основі колишніх великих промислових підприємств (перш за все хімічної, легкої, машинобудівної промисловості) може стати не лише інструментом місцевої ревіталізації, але й імпульсом до якісно нового освоєння економічного простору України. Сьогодні, на жаль, ще не можна стверджувати, що індустріальні парки формують вагомі частки об'ємів промислового виробництва у регіонах (про що свідчить співвідношення

кількості зареєстрованих індустріальних парків за місцем їх локалізації та відповідних об'ємів промислового виробництва на душу населення) (див. рис. 4.1). Водночас траєкторія розвитку індустріальних парків дозволяє прослідкувати позитивну динаміку у контексті формування нової поліцентричної моделі економічного зростання країни: найбільша кількість індустріальних парків, внесених до Реєстру, концентрується у функціональних ареалах нових регіональних метрополій України, зокрема таких міст, як Львів, Вінниця, Київ, Дніпро тощо. Це, зокрема, пояснюється тим, що такі міста, як центри політико-економічних впливів і середовища ділового спілкування, найбільш динамічно розвивають новітні форми просторової організації бізнесу з огляду не лише на власний ресурсний, але й потужний інституційний та організаційно-управлінський потенціали.

Слід зазначити, що світовою практикою для залучення інвестицій в індустріальні парки держави застосовують широкий спектр інструментів підтримки для учасників інвестиційних проектів (як правило, застосовують податкові інвестиційні стимули). Серед них виділяють: пільгові ставки з податку на прибуток; звільнення від ввізного мита на обладнання та устаткування, що ввозиться учасникам індустріальних парків; звільнення від сплати податку на нерухомість, податку на землю, податку на оренду землі або нерухомого майна, екологічних податків, місцевих податків і зборів; застосування пільгових і значно знижених тарифів на комунальні послуги; державні гарантії для інвесторів індустріального парку від несприятливої зміни законодавства про податки і збори.

Новим поштовхом до розвитку інституційного забезпечення індустріальних парків в Україні стало прийняття у першому читанні законопроектів №№2554а-д та 2555а-д (про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо розвитку вітчизняного виробництва шляхом стимулювання залучення інвестицій в реальний сектор економіки через індустріальні парки). Зокрема, законопроекти запроваджують податкові та митні інвестиційні стимули для нових виробництв в Україні через механізм індустріальних парків та передбачають мінімальний перелік преференцій, необхідних для забезпечення інноваційного розвитку вітчизняного виробництва³⁴⁴.

Законопроектом пропонується внести наступні зміни до Податкового кодексу України, зокрема:

– визначити виключний перелік критеріїв до учасників індустріальних парків, що мають право на застосування стимулюючих особливостей оподаткування (мінімальна кількість робочих місць, види діяльності, середня заробітна плата по підприємству);

³⁴⁴ Про внесення змін до розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо розвитку вітчизняного виробництва шляхом стимулювання залучення інвестицій в реальний сектор економіки через індустріальні парки : Проект Закону URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58867 (дата звернення: 13.10.17).

– встановити терміном на 10 років особливості оподаткування податком на прибуток учасників індустріальних парків (перші п'ять років за 0% ставкою, наступні п'ять років за ставкою вдвічі меншою за базову);

– надати можливість розтермінування терміном на 5 років сум податку на додану вартість щодо операцій з ввезення на митну територію України у митному режимі імпорту устаткування, обладнання та комплектуючих до них, матеріалів резидентами індустріальних парків, якщо такі товари використовуються ними для облаштування таких індустріальних парків або для здійснення господарської діяльності у їх межах;

– передбачити можливість органів місцевого самоврядування встановлювати пільги та знижені ставки зі сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, земельного податку та орендної плати за користування земельною ділянкою державної чи комунальної власності, на якій створено індустріальний парк, для резидентів індустріальних парків.

Очевидно, вищенаведені законодавчі ініціативи можна вважати певним інституційним проривом щодо розвитку індустріальних парків в Україні. Однак, в існуючих фінансово-економічних та геополітичних реаліях розвитку національної економічної системи, дієвість даних інституційних ініціатив ставиться під сумнів, та може розглядається в якості створення схем нових податкових «гаваней», дискримінаційних інструментів, що штучно деформують конкуренцію.

У даному контексті викликають сумніви критерії, що пропонуються у законопроектах №№2554а-д та 2555а-д для надання податкових та митних інвестиційних пільг учасникам, ініціаторам та керуючим компаніям через механізм індустріальних парків.

Відповідно, до п. «б» 38.1.1 встановлюється розмір нарахованої за попередній місяць заробітної плати (доходу) штатним працівникам, які перебувають з учасником індустріального парку у трудових відносинах та безпосередньо задіяні у здійсненні господарської діяльності у сфері переробної промисловості, а також науково-дослідної діяльності, діяльності у сфері інформації і телекомунікацій у межах індустріального парку, який має бути не меншим трьох розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року; а також п. «в» – середньооблікова кількість штатних працівників, які безпосередньо задіяні у здійсненні господарської діяльності у сфері переробної промисловості, а також науково-дослідної діяльності, діяльності у сфері інформації і телекомунікацій, що за попередній місяць має становити не менш як 30 працівників.

Дані критерії істотно деформують інноваційне бачення розвитку індустріальних парків, оскільки під даний критерій розміру чисельності працівників підпадає більшість середніх підприємств, незалежно від обсягів інвестованих у розвиток індустріальних парків коштів.

Серед пріоритетних сфер діяльності індустріальних парків, які можуть претендувати на пільговий режим оподаткування, визначена як науково-

дослідна, діяльність у сфері інформації і телекомунікацій, так і переробна промисловість. Однак, за даного підходу істотні податково-митні переваги можуть отримати переробні підприємства у межах індустріального парку в той час, як інші суб'єкти господарювання, які здійснюють аналогічну діяльність поза межами індустріального парку у надто широкому спектрі національної переробної галузі, будуть позбавлені даних привілеїв. Такий механізм створює штучні преференції та створює додаткові механізми недобросовісної конкуренції у ключовій галузі країни.

Серед критеріїв податково-митного стимулювання не визначені ключові позиції, що реально сприяють інноваційному розвитку регіонів, підвищують їх конкурентні переваги та долучаються до створення нових імпульсів економічного зростання на пріоритетних територіях інвестування.

Зокрема, інституційно не запроваджуються мінімальні порогові значення щодо обсягу інвестицій та створення визначеної кількості робочих місць; не прописується чіткий механізм щодо пільгового режиму оподаткування у відповідності до рівня соціально-економічного розвитку території інвестування та пов'язаною із цим доцільністю запровадження знижених ставок оподаткування; відсутні вимоги щодо мінімального обсягу експортно орієнтованої продукції у загальному об'ємі виробленої продукції в межах індустріального парку, що реально стимулює до підвищення конкурентоздатності та інноваційності вітчизняного виробництва.

4.2 Особливості функціонування та стимулювання розвитку індустріальних парків в Україні: регіональний вимір

У Львівській області розвиток індустріальних парків визначений одним із пріоритетних інструментів стратегічного розвитку. Зокрема, Стратегією розвитку Львівської області до 2020 року³⁴⁵ розвиток індустріальних парків розглядається як необхідна форма залучення інвестицій у промислове виробництво, механізм покращення його галузевої структури, а також можливість підвищити якість життя населення та стан навколишнього природного середовища.

Станом на квітень 2018 р. до Реєстру індустріальних (промислових) парків України по Львівській області внесено 5 індустріальних парків (рис. 4.2):

1. Індустріальний парк «Рясне-2».
2. Новороздільський індустріальний парк.
3. Яворівський індустріальний парк.
4. Кам'янка-Бузький індустріальний парк.
5. СІГМА Парк Яричів.

³⁴⁵ Стратегія розвитку Львівської області до 2020 року. URL : <http://loda.gov.ua> (дата звернення: 10.10.17).

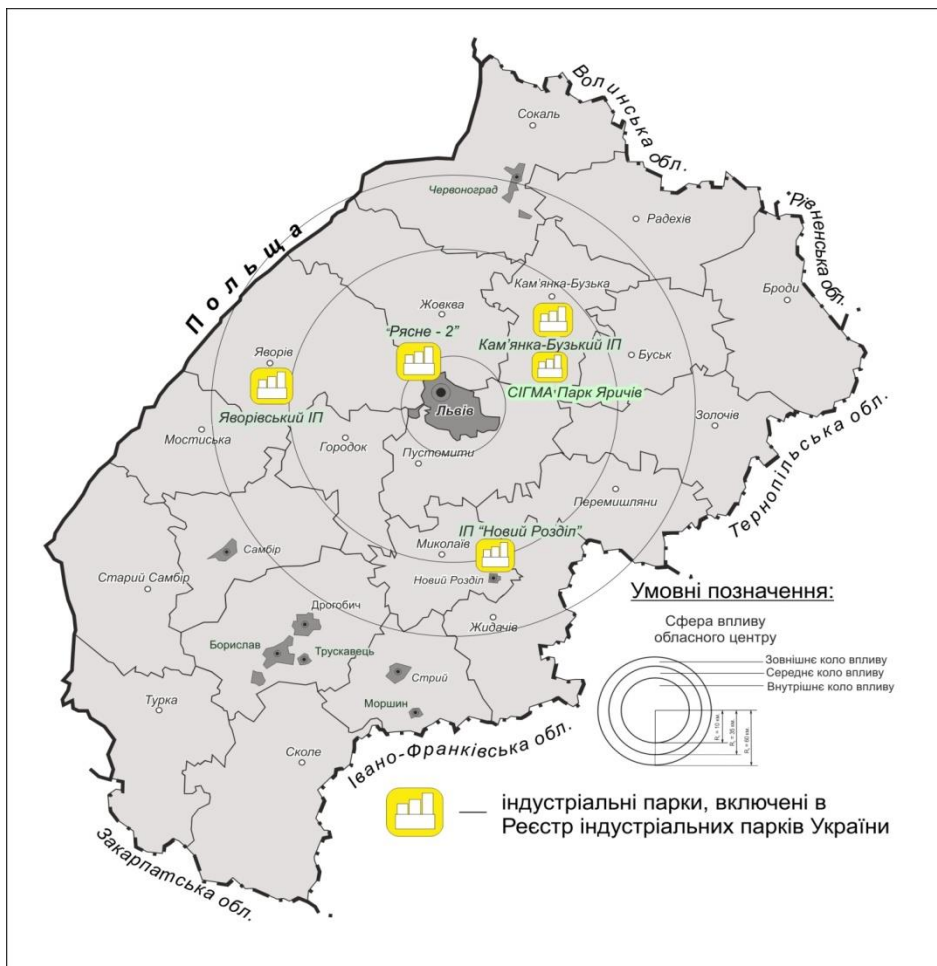

Рис. 4.2. Індустриальні парки Львівської області
(станом на квітень 2018 р.)*

*Джерело: побудовано за³⁴⁶

Аналіз концепцій розвитку індустриальних парків Львівської області дозволяє зазначити, що очікувані результати функціонування індустриальних парків в області істотно впливатимуть як на локальний рівень, так і на розвиток регіону загалом. Ефективність функціонування даної просторової форми організації ділової активності в регіоні розглядається з позиції ефективності:

– економічної: підвищення ділової активності регіону, покращення інвестиційного клімату, збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів, підключення економічного потенціалу регіону до міжнародних ланцюгів

³⁴⁶ Загальна інформація про індустриальні (промислові) парки, створені в Україні. Міністерство економічного розвитку і торгівлі в Україні. URL : <http://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=6463d3ba-aa13-4e54-8db9-0f36642c43d9&tag=IndustrialniParkiVUkraini> (дата звернення: 03.04.2018).

створення доданої вартості, розвиток нових конкурентоспроможних кластерів та галузей;

– соціальної: підвищення рівня зайнятості населення в результаті створення нових робочих місць, підвищення життєвого рівня населення внаслідок зростання трудових доходів, розвиток спортивно-оздоровчої інфраструктури, додаткове працевлаштування випускників навчальних закладів різних рівнів акредитації та створення бази професійного навчання, проходження виробничої практики та підвищення кваліфікації профільних груп населення;

– науково-технічної: розвиток інноваційного підприємництва, комерціалізація вітчизняних науково-технічних розробок, забезпечення надходження промислово-фінансових ресурсів у розвиток економічного потенціалу регіону;

– екологічної: розвиток екологічно безпечних виробництв та створення додаткових передумов для подальшої рекультивациі та використання для промислових потреб територій колишніх сірчаних виробництв.

Розвиток індустріальних парків у Львівській області може стати істотним поштовхом до виникнення нових точок економічного зростання територіальних громад. Наприклад, результатом функціонування Новороздільського індустріального парку після виходу на повну планову потужність стануть сукупні річні надходження до бюджетів та фондів усіх рівнів у 63 млн грн., у тому числі до місцевого бюджету – понад 10 млн грн. (для довідки: доходи місцевого бюджету м. Новий Розділ на 2016 рік визначені на рівні 178,3 млн грн.)³⁴⁷, а сукупні надходження впродовж життєвого циклу парку – понад 1,5 млн грн.

Ділянка Новороздільського індустріального парку має суттєві інфраструктурні переваги, що зменшують необхідність додаткових інвестицій на початковому етапі. Зокрема, наявні дві діючі залізничні гілки, які проходять по території Новороздільського індустріального парку або на ділянках, що безпосередньо межують з парком; прокладений газопровід високого тиску на території Новороздільського індустріального парку, а також наявні діючі очисні споруди ДГХП «Сірка» та мережі електропостачання на ділянках, що безпосередньо межують з парком.

Концепцією створення Новороздільського індустріального парку³⁴⁸ передбачене створення понад 1000 робочих місць у галузях з високим потенціалом інноваційного розвитку та зростання доданої вартості (для довідки: кількість найманих працівників на підприємствах м. Новий Розділ на початок 2016 року складала 2347 осіб). Слід наголосити, що розвиток Новороздільського індустріального парку окрім соціально-економічних

³⁴⁷ Рішення № 31 Новороздільської міської ради Львівської області. Про міський бюджет на 2016 рік. URL : www.novyrozdil.lviv.ua (дата звернення: 10.12.17).

³⁴⁸ Новороздільський індустріальний парк. URL : www.novyrozdil.lviv.ua/docs/pr_15_06_17_dod.pdf (дата звернення: 10.12.17).

ефектив несе низку екологічних переваг для розвитку регіону. Як відомо, цей парк є першим в Україні за розмірами проектом екологічно орієнтованого промислового парку на колишніх територіях промисловості (brownfield). Зокрема, територія Роздільського державного гірничо-хімічного підприємства «Сірка», в межах якої планується локалізація парку вже частково рекультивована, а спеціалізація майбутнього індустріального парку на виробництві еко-ощадних матеріалів, продукції та технологій (ізоляційних матеріалів, енергоощадних котлів, виробництво продукції природного походження: біокосметика, біохімія, безфосфатні миючі засоби, переробки електронного та електричного обладнання тощо) не лише зменшуватиме сумарний вплив промисловості на навколишнє середовище, але й сприятиме прискореному впровадженню ряду зобов'язань та директив ЄС щодо екологізації.

Проекти розвитку Новороздільського індустріального парку передбачають можливості для розвитку бізнесу у таких сферах як:

- єдине вікно для переробки відходів компаніями: надання послуг із визначення сировини, цікавої для резидентів та організації доставки сировини в ІІІ Розділ, для компаній з України, Білорусі та Польщі;

- громадський центр сортування та переробки: можливість для громадян привезти в ІІІ Розділ та самостійно розсортувати сміття, яке придатне для вторинної переробки резидентами (ВЕЕО, автомашини, килимові покриття тощо);

- просвітницький центр: центр сімейного дозвілля та просвітництва – аніматори для дитячих груп, які пояснюють дітям основи переробки вторинної сировини в ігровій формі, батьки займаються ремонтом, кафе/забави, магазин вживаних речей тощо;

- центр ремонту: громадський спільний центр ремонту техніки тощо;

- інкубатор: інкубаційна програма для компаній та підприємств, надання офісних приміщень, лабораторій та майстерень для логістики, виробництва тощо;

- сертифікована лабораторія REACH: створення лабораторії для сертифікації речовин згідно класифікації REACH;

- еко-маркування: робота над створенням, поширенням та впровадженням систем маркування;

- соціальні підприємства: розширення ролі, кількості та впливу соціальних підприємств галузі resource-recycle;

- очисні споруди: покращення роботи міських очисних споруд Нового Роздолу, побудова очисних споруд ІІІ «Розділ», використання новітніх технологій очистки стічних промислових вод (наприклад з використанням водоростей);

- формування та управління національними стратегічними групами європейських технологічних платформ у сферах інтересів ІІІ «Розділ»: Sustainable Chemistry, European Biofuels Technology Platform.

Концепцією розвитку Новороздільського індустріального парку закладаються основи для цілісного та збалансованого розвитку території, адже у перспективі передбачається:

– розвиток нових галузей, формування нового кластеру у м. Новий Розділ, що дозволить зберегти та створити нові робочі місця;

– зациклення нових галузей, а саме створення закритих ланцюгів постачання всередині парку, що дозволить зменшити логістичні витрати учасників парку та вивільнити ресурси на підвищення кваліфікації персоналу та, відповідно, зростання заробітних плат та прибутків суб'єктів господарювання;

– Новороздільський індустріальний парк стане точкою зростання для цілого регіону та стимулюватиме подальшу рекультивацію та використання для промислових потреб (у т.ч. для розширення Новороздільського індустріального парку) території колишніх сірчаних виробництв (ДГХП Сірка);

– виробництво продукції для зменшення впливу на навколишнє середовище та переробку сировини, що в іншому випадку забруднюватиме довкілля.

За інформацією профільного Міністерства³⁴⁹ станом на початок 2018 р. розбудова Новороздільського індустріального парку перебуває на завершенні другого етапу, що передбачає рекультивацію виділеної під індустріальний парк ділянки; розробку концепції розвитку парку, бізнес-плану; напрацювання проектно-кошторисної документації та побудови інженерних мереж парку та дорожньої інфраструктури.

Розвиток індустріальних парків у Львівській області загалом перебуває на початкових стадіях. Зокрема, Яворівський індустріальний парк має схожі до Новороздільського індустріального парку проблеми щодо якості рекультивації земель, на який планується будівництво, та які забруднені внаслідок промислового виробництва сірки. Кошти, отримані в рамках допомоги та прикордонної співпраці з ЄС, не можуть покрити усі витрати, пов'язані із рекультивацією земель індустріального парку та суміжних земель. Розбудову Яворівського ІІ гальмує також відсутність належної інфраструктури (віддалений доступ до інженерних комунікацій та погана якість транспортних мереж).

Початок будівництва Індустріального парку «Рясне-2» гальмується у зв'язку із спірними питаннями щодо власності та законності продажу понад 23 га землі інвестору під будівництво індустріального парку, а також питання справедливої компенсації вартості земель громаді Рясне-Руська або її територіальної реституції. Неузгодженості земельного питання виникли у зв'язку із непогодженістю правового статусу та юрисдикцією земель між Львівською міською радою та Рясне-Руською сільською радою, а саме законністю віднесення земельної ділянки запасу Рясне-Руської сільської ради сільськогосподарського призначення у комунальну власність територіальної

³⁴⁹ Розбудова Новороздільського індустріального парку. URL : <http://dfr.minregion.gov.ua/Project-annotation?PROJT=5176> (дата звернення: 18.06.17).

громади Львова, а згодом виведення даних земель у правовий статус земель промисловості, транспорту, енергетики, оборони та іншого призначення та продаж за заниженою вартістю на користь третіх осіб.

Індустріальний парк «Сігма»-парк у Старому Яричеві лише на початковому етапі формування, так як і Кам'янка-Бузький індустріальний парк.

З метою повноцінного використання потенціалу індустріальних парків як інструментів місцевого економічного розвитку, погоджуючись з експертами³⁵⁰, вважаємо за необхідне визначення стратегічних та тактичних пріоритетів розвитку даних просторових форм організації бізнесу:

- формування цілісного стратегічного підходу до розвитку промислових зон у відповідності до правил ЄС, у тому числі, узгодженого з стратегічними пріоритетами інших дотичних сфер (управління земельними ресурсами, урбаністика, розвиток промисловості, кластерна політика, інноваційна політика);

- розробка окремої операційної програми для підтримки промислових зон та промисловості в Стратегії регіонального розвитку та відповідних операційних програмах Фонду регіонального розвитку, співфінансування з державного, регіональних та місцевих бюджетів;

- розробка окремої операційної програми для пошуку, підготовки та перекваліфікації кадрів для промисловості, зокрема в промислових зонах та індустріальних парках, у Стратегії людського капіталу та операційних програмах Фонду розвитку людського капіталу;

- необхідність узгодження політики щодо розвитку промисловості в індустріальних парках на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Використання потенціалу розвитку індустріальних парків, як перспективної просторової форми організації бізнесу, що сприяє зростанню фінансово-економічної самодостатності територіальних громад, вимагає здійснення низки законодавчих та інституційних кроків щодо:

- 1) налагодження механізму державно-приватного партнерства та залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів для розбудови індустріальних парків, транспортної та технологічної інфраструктури, просторово обґрунтованого включення комплексу індустріального парку до існуючої господарської та містобудівної системи територіальних громад; чіткого визначення критеріїв пріоритетності інвестування територій у відповідності до рівня їх соціально-економічного розвитку та здатності генерувати нові ареали економічного зростання;

- 2) використання інституційно-кадрового потенціалу великих міст-метрополій для залучення коштів міжнародних кредитних установ, розробки та підключення концептів розвитку індустріальних парків до міжнародних фінансово-економічних зв'язків і потоків, міжнародної промоції та маркетингового просування ідеї індустріальних парків серед ділових кіл та стратегічних інвесторів на економічних форумах, зустрічах бізнес-асоціацій,

³⁵⁰Воробей В. Індустріальні парки. Коментарі та пропозиції до стратегічного підходу. URL : <https://prorozvytok.files.wordpress.com> (дата звернення: 12.12.17).

агенцій регіонального розвитку тощо;

3) розвитку системи фахового навчання та вдосконалення професійних навичок працівників органів місцевого самоврядування у сфері управління інвестиційною діяльністю для їх активнішого включення у процеси формування аплікацій на отримання донорського фінансування, використання фінансових механізмів Державного фонду регіонального розвитку, підготовки інвестиційних пропозицій та формування бізнес-планів розвитку індустріальних парків у відповідних територіальних громадах;

4) раціоналізації та винятковості (у відповідності до державних пріоритетів економічного розвитку) у застосуванні режиму податкового стимулювання та амортизаційної політики для учасників індустріальних парків з метою створення додаткових стимулів для інвестиційної діяльності, а також гарантування стабільності спеціального режиму господарювання та системи контролю за проявами зловживань;

5) розробки єдиного нормативно-правового поля та операційної системи надання бюджетних пільг та інших податкових преференцій суб'єктам господарювання в індустріальних парках із чітким зазначенням джерел та бюджетного покриття прогнозованих відшкодувань, що гарантує інвесторам виконання обов'язків держави щодо стимулювання розвитку індустріальних парків на відповідних територіях;

6) ширшого запровадження неподаткових стимулів розвитку індустріальних парків у пріоритетних зонах та територіях інвестування, що пов'язані із розробкою механізмів субсидювання діяльності учасників індустріального парку з держбюджету за кожне нове створене робоче місце та компенсації частини загального обсягу інвестицій, якщо діяльність індустріального парку реально сприяє технологічному прогресу країни та формуванню нових точок інноваційного розвитку територій;

7) законодавчого врегулювання земельних питань, пов'язаних із виділенням земель державної чи комунальної власності для індустріального парку, зміни цільового призначення, а також механізму компенсації вартості (або територіальної реституції земельних ділянок) індивідуальним власникам, якщо розташування індустріального парку зачіпає їх право власності на земельні ділянки;

8) розробки комплексу організаційно-економічних заходів міжмуніципального діалогу щодо використання перспективних просторових форм організації ділової активності як інструментів децентралізації, збалансованого розвитку громад, раціонального використання локальних економічних ресурсів та функціонального зонування території відповідних локалітетів.

З метою забезпечення ефективного використання простору територіальних громад та нарощення їх економічного потенціалу необхідно ще раз детально прорахувати доцільність географічної локалізації індустріальних парків. Відомо, що будівництво останніх на так званих «чистих землях» (підхід Greenfield), має істотні переваги щодо вільного архітектурно-планувального

вирішення індустріального парку, однак, нове будівництво об'єктів індустріального парку без наявної мережної інфраструктури значно розтягує у часі цикл налагодження кінцевого виробництва та потребує чіткого узгодження та вироблення схем забезпечення інфраструктурних потреб великої кількості прогнозованих учасників парку. З іншого боку, територіальне планування розвитку індустріальних парків на базі старих виробничих потужностей (підхід Brownfield) економить інвестиційні ресурси на розбудову інженерно-транспортної інфраструктури, однак не завжди відповідає вимогам інвесторів щодо якості та енергоефективності.

Оцінка доцільності створення та розвитку індустріальних парків на відповідних територіях вимагає розробки механізму громадського-державного моніторингу діяльності індустріальних парків на предмет ефективності використання землі та оцінки реального вкладу останніх у розвиток територій, що дозволяє коригувати діяльність даних просторових форм організації ділової активності у найбільш ефективний спосіб, як для інвестора, так і для держави.

4.3. Виклики кадрового забезпечення та розвитку освітньо-виробничої інтеграції як інструменту налагодження ділової активності індустріальних форм просторової організації бізнесу

В умовах сьогодення інтелектуалізація та діджиталізація практично усіх суспільно-економічних процесів відкриває перед людством цілком нову еру розвитку, що актуалізує питання пошуку виважених рішень щодо використання даного потенціалу та подолання викликів, пов'язаних із стрімкими технологічними нововведеннями.

У сучасних швидкоплинних трансформаційних процесах технології розвиваються так швидко та інколи непередбачувано, що не лише окремі господарюючі суб'єкти не встигають вчасно налагоджувати ланцюги власної виробничої системи на новій інноваційній основі, але й великим інтегрованим формам просторової організації бізнесу коштує великих фінансових та організаційних зусиль аби коригувати власну конкуренту стратегію і тактику у відповідності до вимог часу.

Потужний технологічний розвиток відкриває на даний час практично безмежні можливості для промислового сектору та економіки загалом. Однак, досягнення видимих результатів запровадження принципів інтелектуалізації вимагає врахування та подолання низки проблем та викликів на шляху організації даного поступу. Зокрема для бізнесу, що працює у сфері промислового виробництва, нагальним є необхідність фокусування перспективних інвестиційних стратегій на таких блоках, як:

- формування баз даних, комп'ютеризація і мережизація зв'язків, що забезпечує обмін даними, інтелектуальний зв'язок та контроль різноманітних елементів та етапів ланцюжка створення доданої вартості;
- здійснення аналізу та інтерпретації даних, що передбачають

запровадження сучасних алгоритмів збору, обробки, аналізу та інтерпретації даних під конкретні цілі та рішення;

- пошук дієвих інструментів та механізмів співпраці «людина-машина», що забезпечить оптимальну автоматизація процесів на основі доповненої реальності, віртуальної реальності і роботизації;

- пошук можливостей та застосування новітніх виробничих технологій, наприклад, 3D – поліграфії;

- кадрове забезпечення новітніх виробничих та управлінських процесів.

Із перелічених вище блоків, на нашу думку, найбільш болючим та проблемним є людський фактор, як один із ключових детермінантів цифрової трансформації.

Працесурсне забезпечення процесів трансформації економіки має передбачати підготовку кваліфікованих працівників як первинної виробничої, так і вторинної організаційної ланки. Дані процеси вимагають розробки єдиних стандартів та норм, а також гнучкої системи узгодження «індивідуального» та «цифрового» балансу робочого часу, зумовленого зміною процесів організації праці на базі діджиталізації виробничих процесів та інтелектуалізації робочих місць.

Особливої ваги набувають питання кадрової підготовки фахівців, так званого «перехресного» типу, а саме, тих, що мають глибокі та комплексні компетенції у бізнесі, технологіях, програмуванні, аналізі баз даних тощо. Серед найбільш затребуваних професій майбутнього інтелектуального індустріального сектору – Data scientist, Analytics engineer, Analytics translator, Transformation coach. Фахівці нового типу повинні володіти добрим математичним, статистичним, фізичним апаратом, володіти компетенціями глибинного аналізу даних (виявлення прихованих закономірностей або взаємозв'язків між змінними у великих масивах необроблених даних), а також, маючи фокус підготовки у комп'ютерних науках та програмуванні та розуміючи проблематику бізнесу, вміти транслювати управлінські та виробничі проблеми у технологічну мову і навпаки.

Таким чином, вищі навчальні заклади, а також освітні інституції професійного навчання на сьогоднішній день повинні реально оцінити відповідність переліку спеціальностей, за якими вони готують спеціалістів, вимогам часу. Необхідно також переглянути зміст навчальних програм за відповідними напрямками підготовки та привести їх у відповідність до вимог новітніх технологічних процесів.

Важливим інструментом налагодження ділової активності індустріальних форм просторової організації бізнесу є розвиток освітньо-виробничої інтеграції.

Адже, у сучасних умовах національних соціально-економічних трансформації нагальним питанням є подолання дисбалансу між попитом на трудові ресурси і пропозицією, а також приведення підготовки робітничих кадрів у відповідність до потреб регіональних ринків праці. На даний час

склалась ситуація, коли лівова частка витрат з якісної підготовки робітничих кадрів та фахівців лягає у бюджет роботодавця, який часто змушений працевлаштовувати професійно некомпетентних робітників та їх навчати, у той час, коли професійна підготовка кадрів здійснюється і фінансується на місцевому та державному рівнях.

Таким чином, надзвичайно актуальним на сьогодні є дослідження ключових проблем та виокремлення стратегічних засад білатерального дискурсу трансформації національної системи професійного навчання та налагодження механізму залучення потенціалу сучасних форм просторової організації бізнесу до формування об'єктивної моделі виробничо-освітньої інтеграції задля якісної підготовки конкурентоспроможних працівників.

Як відомо, в Україні в рамках освітньої реформи розпочалась також реформа професійно-технічної освіти, як базової ланки підготовки фахівців для національної економіки.

Реформування і розвиток національної системи професійно-технічної освіти здійснюється за такими напрямками, як:

- оптимізація мережі професійно-технічних навчальних закладів шляхом об'єднання малокомплектних професійних училищ і ліцеїв, що зумовлено необхідністю приведення її у відповідність до потреб регіональних ринків праці та підвищення ефективності використання бюджетних коштів;
- оновлення матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів з метою залучення в навчальний процес сучасного обладнання, нових технологій, останніх досягнень науки і техніки;
- приведення у відповідність кількісно-якісних параметрів підготовки робітників у системі професійно-технічних навчальних закладів до сучасних потреб ринку праці, конкурентних рівнів кваліфікації та спеціалізації.

Реформа професійно-технічної освіти проявляється також у площині зміни підходів та джерел фінансування даної освітньої ланки, зокрема запроваджується трирівнева система фінансування її діяльності³⁵¹:

- державна субвенція на здобуття загальної середньої освіти у рамках професійно-технічної освіти;
- два види замовлення на підготовку робітничих кадрів: державне, що пов'язане з гостродефіцитними професіями національного значення, а також регіональне, яке здійснює область і міста обласного значення для місцевого ринку праці;
- залучення коштів бізнесу, що буде пов'язане з модернізацією бази професійно-технічних навчальних закладів за визначеними пріоритетними спеціальностями.

Регіональне замовлення є засобом регулювання задоволення потреб економіки регіону та суспільства у кваліфікованих кадрах, забезпечення конституційного права громадян на здобуття освіти відповідно до їх

³⁵¹ Про освіту. Закон України . Відомості Верховної Ради України від 29.09.2017 № 38-39. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 18.06.18).

покликань, інтересів та здібностей³⁵². Таке замовлення формується департаментами (управліннями) освіти і науки обласних держадміністрацій за поданням професійно-технічних навчальних закладів, за погодженням з регіональними радами професійно-технічної освіти та міськими радами з урахуванням прогнозних показників потреби у кадрах на регіональному ринку праці та обсягів видатків відповідних бюджетів на такі цілі.

Новим Законом України «Про освіту» запроваджується також трирівнева система здобуття професійної кваліфікації:

- перший (початковий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти – забезпечує здобуття кваліфікації, що відповідають другому рівню Національної рамки кваліфікацій;

- другий (базовий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти – забезпечує здобуття кваліфікації, що відповідають третьому рівню Національної рамки кваліфікацій;

- третій (вищий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти – забезпечує здобуття кваліфікації, що відповідають четвертому рівню Національної рамки кваліфікацій.

Статистичні дані щодо стану функціонування закладів системи професійно-технічної освіти впродовж останніх років засвідчують відносно стабільну динаміку щодо «потенційної» наповнюваності. Так, наприклад, кількість випускників 9-их класів (у % до загальної кількості випускників), які продовжували навчання для здобуття повної загальної середньої освіти в межах закладів профтехосвіти, у 2015 р. склала 17 %³⁵³.

Однак у кількісному вимірі спостерігається постійна спадна динаміка прийому та випуску кваліфікованих робітників даними навчальними закладами, що, з однієї сторони, пояснюється демографічно-міграційними чинниками, а з іншої – зниженням престижу робітничих професій та негативними поведінковими очікуваннями молодого покоління щодо можливості працевлаштування та отримання належної матеріальної винагороди за здобутим фахом після закінчення навчання в сучасних умовах соціально-економічного становища країни. Дано короткий аналіз системи підготовки кадрів професійно-технічної освіти Львівської області.

Станом на початок 2017/2018 н.р. мережа закладів професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О) Львівської області охоплювала 55 професійно-технічних навчальних закладів, з них: 1 професійний коледж, 24 вищих професійних училищ (20 вищих професійних училищ, 2 Міжрегіональні вищі професійні училища, 2 вищі професійні художні училища), 1 Міжрегіональний центр професійно-технічної освіти художнього моделювання та дизайну, 23 професійних ліцеїв, 1 художнє професійно-

³⁵² Про Методичні рекомендації щодо формування регіонального замовлення на підготовку фахівців та робітничих кадрів. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 № 994-р. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249614493> (дата звернення: 18.06.18).

³⁵³Продовження навчання та здобуття професії [Статистичний бюлетень] Державна служба статистики України. К, 2016. 24 с.

технічне училище, 3 навчальних центри при установах виконання покарань, 2 заклади професійної освіти, підпорядковані закладам вищої освіти. За типами закладів ПТО Львівської області на професійні ліцеї та вищі професійні училища припадає 42% та 36% відповідно закладів мережі ПТО. У загальнодержавному порівнянні Львівська область посідає друге місце за кількістю ЗП(ПТ)О.

У 2014/2018 навчальному році в закладах професійно-технічної освіти області навчається близько 23 тис. учнів. Упродовж 2014-2018 років спостерігається негативна спадна динаміка контингенту учнів ЗП(ПТ)О у Львівській області. У порівнянні з базовим 2014 роком, чисельність учнів ЗП(ПТ)О зменшилася більше, ніж на 7,2 тис. осіб (з 30,6 тис. у 2014 р. до 23,3 тис. у 2018 році), а середньорічний темп скорочення кількості учнів за 2014-2017 рр. склав 6,5 %. Процеси скорочення контингенту учнів спричинені, насамперед, демографічним фактором: скорочення кількості населення області (природній приріст населення області у 2014 році склав – 2180 осіб, а у 2017 році – 7085 осіб).

Мережа ЗП(ПТ)О у Львівській області достатньо розвинена за територіальною ознакою. Найбільша концентрація ЗП(ПТ)О є в обласному центрі – м. Львові – 37 % від загальної кількості (19 од.); 23% (12 од.) – розташовані у містах обласного значення (1 – у м. Борислав, 2 – у м. Дрогобич, 2 – у м. Новий Розділ, 2 – у м. Самбір, 4 – у м. Стрий, 2 – у м. Червоноград), інші 21 ЗП(ПТ)О розташовані у населених пунктах районів області. Галузева спеціалізація закладів ПТО Львівської області загалом відповідає структурі економіки області.

За даними 2015-2018 років по випуску і працевлаштуванню учнів, прослідковується стала тенденція доволі високого працевлаштування випускників. Так, за аналізований період лише кожен п'ятий учень закладів ПТО Львівщини не знайшов місця праці за спеціальністю (рівень працевлаштування складав 75-80 %). У той же час по закладах ПТО Львівської області спостерігається скорочення показників виконання державного (регіонального) замовлення на підготовку кваліфікованих робітників та молодших спеціалістів, що особливо проявилось впродовж двох останніх навчальних років (рівень виконання замовлення у 2017 році склав 76,3 %, а у 2018 році – 71 %).

Тривале скорочення кількості учнів у закладах ПТО Львівщини відображається також у негативних тенденціях щодо наповнюваності закладів.

Зокрема, за результатами набору учнів у 2018 році середня наповнюваність закладів ПТО Львівщини склала 59,8 %, причому посеред закладів спостерігається вагома неоднорідність наповнюваності. Так, у 3 закладах ПТО попит на навчальні місця перевищив пропозицію понад 100 % (зокрема, процент наповнюваності склав 143,1 % – ЛПК готельно-туристичного та ресторанного бізнесу, 107,1% – ЛВПУ комп'ютерних технологій та будівництва) – що є свідченням зростання інтересу учнів до

здобуття затребуваних та перспективних професій у закладах ПТО, що динамічно реагують на зміну кон'юнктури ринку та якісно розвивають власну матеріально-технічну базу (на базі ЛВПУ комп'ютерних технологій та будівництва на початку 2018 року розпочав роботу навчально-практичний центр ІТ-технологій). У той же час, за окремими закладами ПТО Львівщини, процент наповнюваності сягає менше 50 %, а окремими - третину загальної кількості проектних навчальних місць (ВПУ №8 м. Стрий – 24,7%, Жидачівський ПЛ – 33,6 %, Угнівський агро-будівельний ліцей – 32 %), що створює надмірне навантаження на утримання закладів та повинно слугувати сигналом щодо необхідності проведення організаційних заходів санації закладів.

На нашу думку, стан розвитку професійно-технічної освіти та невідповідність її сучасним викликам та очікуванням роботодавців в умовах глобального конкурентного ринку вимагають проведення реформ не лише на організаційному (оптимізація мережі закладів), кваліфікаційному (оптимізація програм підготовки кадрів), але й інституційному рівні. А саме, нагальності набуває питання тіснішого залучення безпосередніх замовників – майбутніх роботодавців до формування стратегії розвитку та вирішення тактичних завдань підготовки професійних кадрів закладами професійної освіти у співпраці з бізнесом.

Швидкоплинність виробничих інновацій спричиняє ситуації, коли ще «вчорашні» абітурієнти після закінчення навчального закладу потрапляють на місце праці, де стикаються з технологічними процесами, матеріалами та обладнанням (часто вузькоспеціалізованими), для роботи з якими не мають відповідних компетентностей, оскільки навчально-практичні бази освітніх закладів об'єктивно не володіють ані навчальними зразками відповідних сучасних технологій, ані відповідним фаховим кадровим потенціалом – компетентні майстри виробничого навчання.

Для більшості професійно-технічних навчальних закладів оновлення матеріально-технічної бази на інноваційній основі за існуючого рівня і механізмів фінансування є доволі сумнівним. Тому найбільш виграшним варіантом як для професійно-технічних навчальних закладів, так і сфери бізнесу є формування мобільних форм виробничо-освітньої інтеграції, за якої, з однієї сторони, виробнича ланка отримує кваліфікованих робітників під конкретні виробничі процеси, а, з іншої, навчальний заклад професійно-технічної освіти розвиває власну матеріально-технічну базу та щоразу підвищує якість підготовки кадрів.

Оперативне реагування сфери професійно-технічної освіти на сучасні глобальні виклики та плинні потреби регіональних ринків праці можливе лише за умови спрощеного формату процедури ліцензування діяльності з підготовки фахівців за окремими професіями, а також налагодження мобільної інформаційної бази даних щодо змін та тенденцій галузевих ринків праці. Тому першочерговим завданням для регіональних органів влади є формування такої інформаційно-аналітичної бази даних на основі налагодження діалогу з

працюючими у відповідних локалітетах просторовими формами організації бізнесу. Адже регіональне замовлення на підготовку робітничих кадрів має базуватись першочергово не на переліку існуючих ліцензованих навчальними закладами професій, а на реальних вимогах виробничого сектору у фахівців відповідної кількості, кваліфікаційного рівня та якості.

Важливим елементом налагодження виробничо-освітньої інтеграції є формування нової цілісної національної культури виробничого навчання, за якої місією навчального закладу професійно-технічної освіти є підготовка висококваліфікованих фахівців у найкоротші можливі терміни, а сфера бізнесу, у свою чергу, створює нові робочі місця та забезпечує відповідні умови праці, професійного зростання та належний соціальний пакет для молодих кадрів.

Ключовими показниками для аналізу та вироблення стратегічних пріоритетів розвитку освітньо-виробничої інтеграції можуть стати показники служб зайнятості щодо наявних вакансій у регіоні, актуальні пропозиції навчальних закладів з підготовки робітничих кадрів, укладені договори на підготовку кадрів між професійно-технічними навчальними закладами і роботодавцями, пропозиції останніх щодо відкриття навчально-практичних центрів виробничого вишколу, дані щодо працевлаштування випускників, прогнозована чисельність випускників шкіл, фактичне виконання плану набору учнів тощо.

Слід наголосити, що перші кроки до освітньо-виробничої інтеграції були здійснені в рамках просування підходу дуальної форми навчання, яка дозволяє зблизити ланки навчального та виробничого процесу. Згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України «Про впровадження елементів дуальної форми навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітників» № 916 від 23.06.2017 року, визначено перелік професійно-технічних навчальних закладів для впровадження упродовж 2017-2020 років елементів дуальної форми навчання з визначених робітничих професій та затверджено План (дорожню карту) упровадження елементів дуальної форми навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітничих кадрів.

Дуальна форма навчання є сучасною системою навчання, за якої навчальний процес організовується паралельно на двох навчальних ланках: професійно-технічний навчальний заклад у рамках програм підготовки фахівців надає базові теоретичні знання та первинні професійні навички за відповідними галузями знань, а практичне застосування отриманих теоретичних знань відбувається на підприємствах шляхом виконання робіт за обраною професією в рамках виробничої практики та виробничого навчання.

Впровадження у професійну підготовку кваліфікованих робітничих кадрів елементів дуальної форми навчання створить передумови для якісної підготовки конкурентоспроможних робітничих кадрів, здатних задовольнити вимоги загальнодержавного та регіональних ринків праці, а також забезпечить гнучкість та мобільність організації навчально-виробничого процесу, оновлення змісту освіти загалом.

Наступним етапом впровадження нової моделі освітньо-виробничої інтеграції має стати запровадження системи кваліфікаційної атестації за участю фахових представників виробничого бізнесу, яка не лише дає додаткові конкурентні переваги здобувачу професії, але є сертифікованою гарантією здобутих професійних якостей робітників зі сторони роботодавця.

З метою диверсифікації джерел фінансування поточної діяльності професійно-технічних навчальних закладів, а також залучення кадрового потенціалу професійно-технічної освіти до суспільної участі щодо подолання дисбалансів структурних змін в економіці (пов'язані з безробіттям, зникненням окремих професій, необхідність перекваліфікації кадрів), на нашу думку, доцільним є відкриття на основі навчальних закладів навчально-практичних центрів для «зовнішніх» користувачів.

Такі центри створюються для працівників, які вже мають завершену професійно-технічну (чи навіть вищу) освіту, однак бажають здобути нову кваліфікацію чи професійні навички або з метою підвищення власних конкурентних переваг на ринку праці, або для індивідуального розвитку (хобі тощо). Насамперед, такі навчально-виробничі центри є доцільними в рамках підготовки фахівців за найбільш динамічними у сучасних умовах господарювання секторах – харчові технології, ресторанна та готельна діяльність, швейна та текстильна справа, будівництво, побутове обслуговування населення тощо.

Ефективним механізмом зближення індустріальної, освітньої та управлінської сфер діяльності у рамках політики просторового розвитку є створення кластерів. Промислові (індустріальні) кластери скеровані на об'єднання зусиль професійно-технічної освіти, вищої освіти і промислових підприємств для того, аби забезпечити кадрами нові робочі місця та забезпечити супровід створення доданої вартості в рамках відповідного галузевого сегменту економіки.

Кластери, як своєрідна платформа співпраці між закладами освіти і підприємцями, основним завданням яких є налагодження стійкого внутрішнього ринку для загальної координації суб'єктів підприємництва, підготовки кадрів робітничих професій та формування конкурентоспроможної політики регіону.

Зокрема, у рамках ініціативи «Львівський промисловий ХАБ» створено кластер будівельної індустрії, легкої промисловості, поліграфії, деревообробної індустрії та меблевого виробництва, металообробки, машинобудування та приладобудування. У структуру ХАБу включено 4 наукових центри, які б мали забезпечувати відповідною науковою продукцією ці промислові кластери, промислові підприємства:

- центр якості та мобільності робочої сили;
- центр інноваційного розвитку;
- центр ІТ-забезпечення та адміністрування;
- центр конкурентоспроможної промислової політики.

Генпідрядниками в рамках промислового ХАБу будуть виступати провідні наукові установи і напрацьовуватимуть той продукт, який необхідний для промислових підприємств³⁵⁴.

Таким чином, серед пріоритетних заходів формування нової моделі освітньо-виробничої інтеграції слід виділити наступні³⁵⁵:

- врахування викликів сучасного ринку праці та адаптування навчальних програм підготовки фахівців у відповідності до них, а також поставлених завдань з боку роботодавців та перспективних планів розвитку (локалізації) індустріальних форм просторової організації бізнесу на відповідних територіях;

- формування позитивного іміджу закладів професійно-технічної освіти серед потенційних абітурієнтів у засобах масової інформації, соціальних мережах у тісному взаємозв'язку із презентацією можливостей працевлаштування на існуючих чи перспективних (визначених у стратегічних документах розвитку відповідних локалітетів) формах просторової організації бізнесу;

- налагодження гнучкого діалогу управлінської ланки закладів професійно-технічної освіти та менеджерської ланки просторових форм організації бізнесу шляхом організації конференцій, зустрічей, професійних форумів та днів кар'єри;

- створення пілотних освітньо-виробничих пулів за галузевим спрямуванням для визначення перспектив підготовки робітничих кадрів та фахівців відповідної спеціалізації;

- розробка маркетингового просування виробленої у навчально-виробничих майстернях та виробничих школах продукції, та надання послуг населенню тощо.

Розвиток освітньо-виробничої інтеграції як інструменту налагодження ділової активності індустріальних форм просторової організації бізнесу та механізму реформування національної системи професійно-технічної освіти має відбуватися поетапно із врахуванням інтересів усіх контрагентів даних трансформаційних процесів у пошуку цілісної системи задоволення інтересів: громадян (реалізація права та освіти, здобуття бажаного фаху та можливостей професійної самореалізації), навчальних закладів (виконання функцій із підготовки високоякісних робітничих кадрів та фахівців) та бізнесу (працевлаштування робітників, що володіють найвищим рівнем кваліфікації на відповідних виробничих процесах).

³⁵⁴В області реалізують ініціативу «Львівський промисловий ХАБ». URL: <https://loda.gov.ua/news?id=39071> (дата звернення: 20.11.18).

³⁵⁵ Кушнірецька О.В. Розвиток освітньо-виробничої інтеграції як інструменту налагодження ділової активності індустріальних форм просторової організації бізнесу. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Механізм регулювання регіонального розвитку в Україні*: [зб. наук. пр.]. Львів. 2017. С. 37-41.

4.4 Стратегічні можливості розвитку індустріальних форм просторової організації бізнесу в умовах технологічної трансформації на принципах Industry 4.0

В умовах сьогодення важко уявити хоча б одну сферу людської життєдіяльності, яка б не зазнала трансформації від впливом розвитку та поширення цифрових технологій. У зв'язку з розгортанням процесів тотальної діджиталізації практично усіх суспільних процесів, досягнення високих рівнів ефективності соціально-економічних систем та їх структурних компонентів слід розглядати через призму розвитку інноваційних секторів, а також використання потенціалу технологічних нововведень.

Беручи до уваги сферу економіки, слід зазначити, що певні сектори, як от телекомунікація, медіа, банківський, фінансовий сектор тощо, уже адаптувалися до цифрових трансформацій. Однак іншим секторам, як от, індустріальний сектор, ще належить долучитись до даних процесів та виробити чітку дорожню карту щодо використання вигод від інтелектуалізації та подолання труднощів, пов'язаних із нею. У даному контексті індустріальні форми просторової організації бізнесу можуть виступити локомотивами перевлаштування національної та регіональних економік на нові висококонкурентні та інноваційні рейки розвитку. Слід зазначити, що у сучасних умовах господарювання саме форми просторової організації бізнесу (чи то реальні, чи віртуальні) стають ключовими гравцями та суб'єктами економічного життя держави та світу. Зокрема інноваційні індустріальні форми просторової організації бізнесу як основа «виробничого каркасу» більшості розвинених країн та регіонів стають центрами потенціалів економічного зростання. У зв'язку з цим актуалізується науково-практична дискусія щодо розуміння передумов та чинників, можливостей та загроз розвитку даних форм просторової організації бізнесу.

Переслідуючи мету термінологічно-понятійної коректності, слід акцентувати першочергову увагу на ключових рамкових трендах розвитку інноваційних індустріальних форм просторової організації бізнесу, а саме на феномені «Industry 4.0» та Четвертій промислової революції. Ключовим у даному контексті є теоретичне розмежування даних когнітивно споріднених термінів.

Отже, термін «Industry 4.0» з'являється у теоретико-методологічному вжитку на теренах Німеччини як скоординована, державна ініціатива про хай-тек стратегії до 2020 р., а саме щодо мобілізації всіх національних ресурсів з метою прискорення технологічних змін та утримання німецького лідерства в світовій конкуренції. Зокрема, платформа Industry 4.0 має загальну мету забезпечення та посилення провідної міжнародної позиції Німеччини у галузі промисловості шляхом просування цифрових структурних змін, а також створення необхідних для цього рамкових умов³⁵⁶. Передумовою створення даної платформи стало розуміння надто високої міри мережовості розвитку економіки та світу, що передбачає неминучість та

³⁵⁶ Was ist Industrie 4.0? URL: <http://www.plattform-i40.de> (дата звернення: 25.08.2018).

необхідність співпраці, участі та координації усіх відповідних контрагентів. У зв'язку з цим у Німеччині було ініційовано створення платформи, яка б давала єдине загальне розуміння галузі 4.0 у діалозі з політикою, бізнесом, наукою, профспілками та асоціаціями, а також працювала над розробкою рекомендацій щодо успішного переходу до галузі 4.0 промислових компаній. Слід наголосити, що сутнісно термін Industry 4.0 стосується саме технологій у виробництві, тобто промислових секторів.

Щодо терміну «4-та промислова революція», то його поява у науковому вжитку завдячує не лише суцільній діджиталізації (проникнення цифрових та інформаційних технологій, автоматизації в усі сфери суспільного розвитку), але й зміні сучасних бізнес-моделей завдяки новітнім технологіям. Яскравим відображенням даного процесу є зміни світових рейтингів компаній як за ринковою вартістю, так і за секторами, у яких працюють світові гіганти. Як відомо, на сьогодні стабільне лідерство утримують насамперед технологічні, сервісні галузі, на противагу сировинним та обробним, що утримували гегемонію впродовж десятків років. Ми є свідками небаченого до цього часу процесу проникнення технологій далеко за межі «виробничого» та «інформаційно-комунікаційного» процесу, адже кібер-системи, штучний інтелект та трансгалузеві інтеграції компаній зумовлюють вихід суспільного розвитку на якісно новий етап еволюції. Саме цей якісний перехід на новий етап розвитку суспільства, що суттєво відрізняється від попередніх, внаслідок розвитку та повсюдного поширення технологій слід трактувати як «4-ту промислову революцію».

Слід зазначити, що безумовність підключення індустріальних форм просторової організації бізнесу до процесів новітньої індустріалізації зумовлена практичною безповоротністю технологічного прориву людства. Про це свідчить щорічна позитивна динаміка зростання його цифрового потенціалу.

По перше, ключовим чинником сучасної динаміки розвитку суспільно-економічних систем є поширення мережі Інтернет. За доволі короткий час свого розвитку, всесвітня павутина стала чи не найвпливовішою платформою суспільного прогресу, адже змінила не лише бачення того, як розвивається світова економіка, локальний бізнес, але переформатувала, власне, якісний зміст та форму суспільної комунікації. Як універсальне джерело інформації для індивідуальних та колективних користувачів, Інтернет надав світу та економіці глобального виміру. Так, лише за перше десятиліття XXI століття кількість користувачів Інтернету зросла з 350 мільйонів до понад 2 мільярдів³⁵⁷. Якщо у грудні 1995 року кількість користувачів мережі Інтернет складала 16 млн або 0,4% світового населення, то станом на грудень 2017 р. вже більш як 4 млрд (54,4% населення світу) були залученими до мережі Інтернет³⁵⁸. У сучасних умовах зростання рівня підключеності до всесвітньої павутини більше не розглядається як розкіш для багатих та високорозвинених країн, а, швидше, як один з найпотужніших в

³⁵⁷ World Internet Users and 2018 Population Stats. URL: <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> (дата звернення: 22.07.2018).

³⁵⁸ History and Growth of the Internet from 1995 till Today. URL: <https://www.internetworldstats.com/emarketing.htm> (дата звернення: 22.07.2018).

історії людства інструментів подолання бідності та прогалин у сфері охорони здоров'я, освіти, захисту прав та свобод тощо.

По друге, зростання масштабів цифровізації слід також пов'язувати із щорічним зростанням швидкості обробки даних, а також із здешевленням способів та інструментів їх зберігання. Зокрема, згідно закону Мура, чіпи процесорів комп'ютерів стають удвічі швидші кожні вісімнадцять місяців, отже, до 2025 року комп'ютер працюватиме в 64 рази швидше, ніж він працював у 2013 р., а кількість даних, що проходить оптоволоконними кабелями, за іншим законом, подвоюється кожні 9 місяців³⁵⁹. Таке зростання значно пришвидшує процеси фактичного «розмивання» меж між віртуальним і реальним світом.

По третє, у XXI ст. суспільний розвиток перейшов у сферу промислового Інтернету, який об'єднує інтелектуальні машини, передові аналітичні засоби та центри контролю, управління, обробки інформації та творчість людей. Сучасний Інтернет речей (з англ. «Internet of Things» - IoT) – є глобальною мережею, з'єднаних через систему Інтернет, фізичних пристроїв – «речей», оснащених сенсорами, датчиками і пристроями передачі інформації. У сучасних умовах мережевого розвитку кількість пристроїв, підключених до всесвітньої павутини, перевищує кількість реальних користувачів. За даними аналітичного звіту Ericsson Mobility Report³⁶⁰, кількість підключених пристроїв у світі сьогодні складає більше, як 16 млрд., з перспективою подвоєння до 2023 року, при чому лівова частка (приблизно 20 млрд) кількості підключених пристроїв складатимуть пристрої світу IoT (у тому числі підключені автомобілі, лічильники, машини, датчики, торговельні термінали, споживча електроніка, інтегровані виробничі системи та автоматизовані відокремлені виробничі модулі тощо). Пропорційно до зростання обсягів підключення пристроїв до системи IoT, зростатиме внесок інтернету речей у світову економіку. За оцінками Світового банку³⁶¹ внесок промислового Інтернету у світову економіку до 2030 року складе понад 14 трлн дол. США.

В Україні, на жаль, відсутня офіційна статистика щодо розвитку IoT, однак окремі тренди можна прослідкувати у відповідності до проведених соціологічних опитувань. Так, за одним із них³⁶², було опитано представників малого, середнього бізнесу, великих промислових підприємств та науковців, а результатом опитування стали висновки щодо:

– найцікавіших технологічних сегментів IoT – аналіз даних, розробка платформ чи програмного забезпечення, розумні сенсори, в той час, як інтерес до робототехніки та адитивних технологій, що є одним з важливих елементів фабрик майбутнього, є порівняно незначний;

³⁵⁹ Шмідт Е., Коен Дж. Новий цифровий світ. Львів: Літопис, 2015. 368 с. С. 11.

³⁶⁰ IoT connections outlook. URL: <https://www.ericsson.com/en/mobility-report>. (дата звернення: 11.11.17).

³⁶¹ The Internet of Things and connected devices: making the world smarter. URL: <http://reports.weforum.org/digital-transformation/the-internet-of-things-and-connected-devices-making-the-world-smarter> (дата звернення: 11.11.2018).

³⁶² Аналітичний звіт «Стан ринку IoT в Україні». URL: <https://industry4-0-ukraine.com.ua/2018/08/16>. (дата звернення: 10.11.18).

– використання технології переважно в промисловості, енергетиці, урбаністичній інфраструктурі, у тому числі розумних будинках;

– визначення ключових проблем і перешкод просування IoT: інноватори страждають від браку інвесторів та недостатньої синергії всередині локальних екосистем. Ці перепони поглиблюються недостатнім рівнем компетенцій в передових технологіях, таких як машинне навчання, штучний інтелект, інформаційна безпека;

– визначення пріоритетних напрямків IoT – наукоємні сфери, які потребують менше матеріальних ресурсів, зокрема, це аналіз даних, розробка програмних платформ і прикладного програмного забезпечення, окремі розумні пристрої;

– з'ясування ключових викликів розвитку сфери: брак інвестиційних ресурсів, нестача синергії в локальних екосистемах, кібер-безпека, проблеми регулювання, брак кадрів та інструментів операційного менеджменту.

З огляду на вищесказане, уряди країн світу, особливо ті, лівову частку господарського комплексу яких посідає виробнича сфера, не можуть ігнорувати дані цифрові та інноваційні трансформації, а повинні докласти усіх зусиль до розуміння того, як працюють нові бізнес-моделі та яким чином слід модифікувати операційні системи управління виробничими процесами задля отримання найбільшої вигоди для усіх стейкхолдерів. Слід зазначити, що уряди США та Німеччина є лідерами у процесах адаптації власних індустриальних секторів до цифрових трансформацій та сформуvalи на даному етапі платформи співпраці зацікавлених сторін даних процесів.

Використання переваг цифрових трансформацій та активна промоція трендів Індустрії 4.0. у сучасних умовах господарювання вимагає врахування та подолання ряду проблем та викликів на шляху організації даного поступу. Найбільш узагальнено їх можна поділити на наступні блоки:

- труднощі для бізнесу, що зумовлені недостатнім досвідом роботи з сучасними технологіями, а також недостатнім аналітичним ресурсом для точного та мобільного економічного оцінювання існуючого та перспективного впливу новітніх технологій на виробничі стратегії;

- компаративна консолідація інформації та даних відокремлених виробничих модулів та продуктивних систем;

- превентивні технології, оцінка та подолання ризиків у інтегрованих системах захисту даних;

- кадрове забезпечення новітніх виробничих та управлінських процесів перехресного типу (брак фахівців, що мають глибокі комплексні компетенції у бізнесі, програмуванні, аналізі баз даних тощо)³⁶³.

Таким чином, на шляху переходу та адаптації промислових секторів до нового цифрового та інтелектуального формату діяльності,

³⁶³ Виклики для інноваторів руху «Індустрія 4.0 в Україні». URL: <https://industry4-0-ukraine.com.ua/2017/12/04/vyklyki-dlya-innovatoriv-ruhu-industry> (дата звернення: 10.08.18); Кушнірецька О.В. Можливості та ризики розвитку трендів індустрії 4.0. *Економіка і культура України в світових глобалізаційних процесах: позиціонування і реалії*: тези доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф., 21-22 берез., 2018 р. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2018. С. 139-140.

першочерговими пріоритетами управлінського механізму є створення інституційних платформ співпраці інноваторів, освіти, публічного сектору та бізнесу.

Для отримання максимальних ефектів від діджиталізації приватний сектор у найкоротші терміни повинен просувати технологічні нововведення у виробничі процеси та стратегії розвитку як в індивідуальному порядку, так і на основі кластерної співпраці з іншими компаніями у суміжних секторах; публічний сектор має забезпечити усі інституційні рамки для організації політики технологічних проривів; академічний сектор, у свою чергу, повинен модифікувати існуючі системи підготовки кадрів та запропонувати якісно новий сегмент професійної підготовки спеціалістів, що відповідають запитам Індустрії 4.0.

В умовах сьогодення інноваційні та інформаційні прориви є перманентним явищем в усіх сферах людської життєдіяльності. Процеси поширення цифрових та інформаційних технологій, автоматизації практично усіх сфер суспільного розвитку, які узагальнюючим терміном можна ідентифікувати як тренди Industry 4.0, зумовлюють виникнення якісно нових організаційних та просторових форм організації бізнесу.

Нові цифрові структурні трансформації світової економіки, що пов'язані із розвитком Індустрії 4.0., несуть численні переваги та виклики. Зокрема, тісна мережа співпраця та інтелектуальний моніторинг організації виробничих процесів підвищує загальну економічну ефективність, мотивує розвиток ресурсозберігаючої моделі виробництва та дозволяє гнучко і швидко реагувати на зміни кон'юнктури ринку.

Із розвитком Індустрії 4.0. відкриваються широкі горизонти для нових інноваційних бізнес-моделей, особливо у сегменті малого та середнього підприємництва, які можуть зайняти значну ринкову нішу у галузі оптимізації виробничих процесів, розвитку нових продуктів та сервісів для високоінтегрованих інтелектуальних продуктів та виробничих процесів. Рівнозначно, висока мобільність нових бізнес-моделей на основі використання доволі гнучких сучасних ІТ-рішень дозволить їм швидко реагувати на запити ринку та окремих клієнтів.

Потужний розвиток Індустрії 4.0 відкриває на даний час практично безмежні можливості для промислового сектору та економіки загалом. Однак, досягнення видимих результатів запровадження принципів Індустрії 4.0 вимагає врахування та подолання ряду проблем та викликів на шляху організації даного поступу.

Зокрема найбільш нагальними на початковому етапі є питання організації скоординованих дій щодо промоції та впровадження Індустрії 4.0. Просування цифрових структурних змін та створення необхідних для цього рамок умов вимагає створення відповідних налагоджених платформ співпраці, участі та координації усіх контрагентів зі сфери бізнесу, громадськості та науки. Також не менш вагомим є питання забезпечення безпеки використання та захисту даних. Третім блоком питань є

працересурсне забезпечення процесів трансформації економіки на принципах Індустрії 4.0., що передбачає підготовку кваліфікованих працівників, як первинної виробничої ланки, так і вторинної організаційної ланки. Дані процеси вимагають розробки єдиних стандартів та норм, а також гнучкої системи узгодження «індивідуального» та «цифрового» балансу робочого часу, зумовленого зміною процесів організації праці на базі діджиталізації виробничих процесів та інтелектуалізації робочих місць.

Забезпечення процесу входження України на світовий високотехнологічний ринок в умовах експоненціального зростання інновацій у світі необхідно здійснювати із врахуванням потенційних загроз та можливостей розвитку трендів Індустрії 4.0 з обов'язковим ініціюванням створення на національному та локальних рівнях відповідних платформ співпраці інноваторів, науки, освіти, влади і громадськості та інноваційних форм просторової організації бізнесу.

В Україні за останні роки було реалізовано низку ініціатив щодо створення платформ співпраці та просування трендів Індустрії 4.0. в індустріальному секторі. Найкращим прикладом інституційної координації є асоціації ІТ-індустрії, завдяки яким стає можливим просування інноваційних механізмів, як на законодавчому, так і на операційному рівнях.

Зокрема з 2011 року в Україні функціонує Асоціація підприємств промислової автоматизації України, що представляє інтереси української спільноти підприємств промислової автоматизації. За ініціативи Асоціації у 2016 році був створений рух «Індустрія 4.0 в Україні». Загалом діяльність асоціації³⁶⁴ скерована на генерування ідей розвитку галузі, налагодження діалогу між різними групами зацікавлених сторін (державними органами, кінцевими замовниками, постачальниками, системними інтеграторами, провайдерами додаткових послуг тощо). Мотивацією стосовно приєднання до руху «Індустрія 4.0 в Україні» у рамках платформи Асоціації підприємств промислової автоматизації України (АППАУ) є³⁶⁵:

- бути солідарним з експертною спільнотою;
- слідкувати за тенденціями та бути серед інноваторів 4.0 (розробників технологій, системних інтеграторів, а також великих брендів);
- розуміти стан розвитку промислових хай-тек в Україні, знаходити партнерів, швидко орієнтуватись у виборі постачальників, партнерів та нових пропозицій;
- регулярно отримувати важливу інформацію по новинах 4.0;
- використовувати майданчики та ресурси руху для швидшого об'єднання з іншими категоріями промислових хай-тек, кращої співпраці з метою цифровізації промислових секторів (зокрема, з кінцевими замовниками, інтеграторами, розробниками, вендорами,

³⁶⁴ Асоціація Підприємств Промислової Автоматизації України. URL: <https://appau.org.ua/about/> Асоціація Підприємств Промислової Автоматизації України (дата звернення: 12.11.17).

³⁶⁵ Чому варто приєднатись до руху «Індустрія 4.0 в Україні». URL: <https://industry4-0-ukraine.com.ua> (дата звернення: 15.10.17).

машинобудівниками, представниками навчальних закладів).

Дієвим інструментом співпраці у сфері просування новітніх технологій є також консалтинговий формат платформ. Так, прикладом такої платформи є діяльність компанії IDC³⁶⁶ – провідного постачальника інформації і консультативних послуг, організатора заходів на ринках інформаційних технологій та телекомунікацій. На основі вивчення технологій, тенденцій і можливостей ринку інформаційних технологій на світовому та національному рівнях, консалтингова платформа допомагає інвесторам та бізнесу приймати виважені рішення щодо побудови власної бізнес-стратегії та технологічного оснащення потужностей.

Механізми співдії та координації зусиль ключових стейкхолдерів є одним із провідних механізмів організації діяльності підприємств, галузей та цілих національних економік. Через інтеграційні утворення стає можливим не лише впливати на поточний розвиток галузі, але і у значній мірі проектувати її розвиток. Зокрема, головним форматом співпраці в рамках Національного руху «Індустрія 4.0 в Україні» є ініціатива «ДієвеПартнерство».

Національний рух «Індустрія 4.0 в Україні» створений у форматі спільної платформи для промислових хайтек секторів – машино- та приладобудівників, проектувальників, інжинірингових компаній, інтеграторів ІТ та АСУТП, розробників програмного забезпечення, технологічних фірм та стартапів, науковців та освітян.

На сьогодні, відповідно до даних Національного руху «Індустрія 4.0 в Україні» є 14 стейкхолдерів, які сформовані експертним та інформаційним середовищами. Однак, слід зазначити, що світова практика розвитку Індустрії 4.0 показує, що головним стейкхолдером є уряд та держава, оскільки саме їм належить першочергова ініціатива щодо формування стратегічних показників розвитку руху, формування та підтримання інноваційних екосистем, фінансування програм розвитку, створення сприятливого бізнес-середовища тощо.

Таким чином, формування інституційної моделі та стратегії розвитку інноваційних індустріальних форм просторової організації бізнесу в Україні необхідно здійснювати із врахуванням сучасних викликів та можливостей, що несуть сучасні рамкові технологічні тренди.

Враховуючи експоненціальне зростання інновацій у світі для забезпечення процесу входження України на світовий високотехнологічний ринок необхідно також розробити національну візію технологічного прориву (на відміну наздоганяючої стратегії зміни технологічного укладу української економіки), а також ініціювати створення на національному та регіональних рівнях відповідних платформ співпраці інноваторів, освіти, науки та індустрій для провадження такого прориву.

³⁶⁶ Сайт IDC. URL: <http://idcukraine.com/ru/about-idc/company-overview> (дата звернення: 18.12.17).

4.5 Макрорівневі чинники впливу на конкурентоспроможність промисловості регіонів України

Сучасний світ стоїть на порозі четвертої промислової революції³⁶⁷, яка базується на новітніх технологіях штучного інтелекту, робототехніці, біотехнологіях, автономних транспортних засобах та ін.³⁶⁸. З огляду на це, одним із пріоритетних напрямів розвитку регіонів України є підвищення конкурентоспроможності промисловості. Конкурентоспроможність – ринкова категорія, що має динамічний характер і формується під дією впливу різних за своєю природою, характером і ступенем дії чинників. Зважаючи на це, чинники впливу на конкурентоспроможність промисловості регіону можна трактувати як умови, процеси та явища макро-, мезо- і мікрорівня, що впливають на здатність промислових підприємств регіону успішно конкурувати на національному і світових ринках³⁶⁹.

Ураховуючи світові тенденції розвитку промисловості, а також можливості та загрози відкриття зони вільної торгівлі з ЄС, виникає актуальна необхідність у дослідженні макрорівневих чинників впливу на конкурентоспроможність промисловості регіонів України задля пошуків шляхів її підвищення.

Конкурентоспроможність промислових підприємств регіонів України значною мірою визначається зовнішніми макрорівневими умовами. Серед чинників, що здійснюють істотний вплив на конкурентоспроможність промисловості регіонів держави, можна виокремити: політичні (діяльність політичних партій, рухів, які формують соціально-політичну ситуацію в країні); нормативно-правові (розроблення й реалізація законодавчих актів, котрі впливають на бізнес-клімат у країні, розвиток економіки та промисловості зокрема); економічні (бюджетна, фіскальна, монетарна, інвестиційна, інноваційна, митна політики держави, що впливає на стан макроекономічної ситуації в країні), інституційні (умови та досвід налагодження співпраці між владою і промисловими підприємствами та їх інвесторами), торгівельні (практика торгівельних зв'язків з іншими країнами, створення зон вільної торгівлі) та ін. Наведені чинники досить тісно взаємопов'язані і здійснюють синергетичний вплив на рівень конкурентоспроможності промислових підприємств регіонів.

Згідно з даними Всесвітнього економічного форуму³⁷⁰, Україна за рівнем конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) упродовж

³⁶⁷ World Economic Forum Annual Meeting 2016: Mastering the Fourth Industrial Revolution URL: <ftp://weforum.org/reports/world-economic-forum-annual-meeting-2016-mastering-the-fourth-industrial-revolution> (дата звернення: 02.02. 2016).

³⁶⁸Schwab Klaus. The Fourth Industrial Revolution. *The Financial Times*: веб-сайт. URL: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/9930245c-b924-11e5-bf7e-8a339b6f2164.html> (дата звернення: 17.02. 2016).

³⁶⁹ Ткач С.М. Макрорівневі чинники впливу на конкурентоспроможність промисловості регіонів України. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. № 2. С. 117.

³⁷⁰The Global Competitiveness Index Ranking. World economic forum: веб-сайт. URL: <http://www.weforum.org/reports> (дата звернення: 26.09. 2017).

останніх семи років (2011-2017 рр.) знаходилася в межах 73-85 місць зі 144 можливих. У різні роки рівень конкурентоспроможності України був близьким як до рівня африканських країн (Намібії, Тунісу), так і європейських (Словаччини, Чехії, Чорногорії, Греції) (рис. 4.3). У цьому рейтингу було оцінено: базові вимоги до країн (інфраструктура, інституції, макроекономічна стабільність країни, охорона здоров'я та освіта), підсилювачі ефективності (розмір ринку, технологічна готовність, ринки праці, фінансів, товарів, професійна підготовка), а також чинники розвитку та інноваційний потенціал.

Рис. 4.3. Місце України у світі за рівнем конкурентоспроможності за 2011-2017 рр.*

*Джерело: побудовано на основі даних³⁷¹

За останній рік конкурентоспроможність України незначно поліпшилася. Міжнародні експерти до ключових чинників національного рівня, що погіршують конкурентоспроможність України, віднесли: корупцію, проблемний доступ бізнесу до фінансів, інфляцію, політичну нестабільність, податкове навантаження, неефективну урядову бюрократію, нестабільність валютного курсу. За таких умов промисловим підприємствам регіонів України доволі складно формувати нові та розвивати наявні конкурентні переваги.

Нестабільна політична ситуація, часті вибори і, як правило, чергова зміна законодавства, а також існування загроз національній безпеці та військових конфліктів на території країни, анексія АР Крим істотно змінили макроекономічну ситуацію в Україні за останні п'ять років (2013-2017 рр.). Так, за рівнем макроекономічної стабільності Україна у 2017 році знаходилася на 121 місці серед 137³⁷². За іншим міжнародним рейтингом конкурентоспроможності країн світу (IMD World Competitiveness

³⁷¹ The Global Competitiveness Index Ranking. World economic forum: веб-сайт. URL: <http://www.weforum.org/reports> (дата звернення: 26.09.2017).

³⁷² Там само.

Scoreboard)³⁷³, який базується на оцінюванні економічного розвитку країн, ефективності уряду і бізнесу та інфраструктури, Україна у 2018 році посіла 59 місце з 63 досліджуваних країн. За цим рейтингом рівень конкурентоспроможності України близький до рівня Бразилії і Колумбії.

Наявність високого рівня корупції в Україні не лише стримує потік іноземних інвестицій у промислові підприємства регіонів, але й нівелює можливість формування рівних конкурентних умов. Як свідчать дані Індексу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index)³⁷⁴, Україна у 2017 році набрала 30 балів зі 100 можливих, що лише на 1 бал більше, аніж минулого року. Загалом за цим показником Україна посіла 130 місце зі 168, опинившись серед таких країн як: Гамбія, Іран, М'янма і Сьєрра-Леоне. До прикладу, у 2011 році Україна у цьому рейтингу займала 152 місце серед 184 країн світу.

Упродовж 2014-2017 рр. в Україні спостерігалось різке зростання рівня інфляції. Так, індекс споживчих цін становив 143,3% у 2015 році і 124,9% у 2014 році проти 104,6% 2011-го року, що було одним з найвищих показників у світі³⁷⁵. До ключових причин можна віднести: дефіцит бюджету, девальвацію національної валюти, наявність високих ставок на кредити, надмірне податкове навантаження. Так, станом на січень-листопад 2015 року дефіцит Державного бюджету України становив 1174,1 млн грн. За аналогічний період минулого року цей показник склав 59269,3 млн грн.³⁷⁶ На 2016 рік Державний бюджет України також закладений з дефіцитом (72652,3 млн грн.) при інфляції у 12%. У 2016 і 2017 роках рівень споживчих цін становив відповідно 113,9 і 114,4%.

Відчутний негативний вплив на конкурентоспроможність промисловості здійснює девальвація гривні. Так, за 2011-2017 рр. вартість національної валюти України щодо долара США знизилася у понад 3,3 рази: з 7,87 грн./дол. США до 26,60 грн./дол. США³⁷⁷. Спостерігається продовження цієї негативної тенденції. Національний банк України причинами девальвації гривні у 2017 році називав: зростанням попиту на іноземну валюту з боку приватних нафто- та газотрейдерів, зниження надходжень експортної виручки за окремими групами товарів (зокрема зерновими та олійними через нижчий урожай 2017 року), а також психологічний чинник – негативний досвід девальвації гривні в осінньо-

³⁷³ MD World Competitiveness Yearbook 2018 Results URL: <ftp://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-competitiveness-ranking-2018/> (дата звернення: 12.09.2018).

³⁷⁴ Corruption Perceptions Index. Transparency International. URL: <ftp://www.transparency.org/cpi2011/results/> (дата звернення: 12.09.2018).

³⁷⁵ Індекс інфляції (України). Фінансовий портал Мінфін: веб-сайт. URL: <http://index.minfin.com.ua/index/inf/> (дата звернення: 12.09.2018).

³⁷⁶ Показники виконання державного бюджету 2014/2015. Міністерство фінансів України : веб-сайт. URL: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/pokazniki-vikonannja-bjudzhetu-ukraini-20142015-rik?category=bjudzhet&subcategory=poperedni-bjudzheti> (дата звернення: 20.02.2016).

³⁷⁷ Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, встановлений НБУ. Національний банк України : веб-сайт. URL: http://www.bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls (дата звернення: 12.01.2018).

зимовий період в минулих роках, до якого особливо чутливий ринок готівкової іноземної валюти³⁷⁸.

Проблема кредитування в Україні є одним з ключових гальмівних чинників розвитку вітчизняних промислових підприємств, зокрема їх фінансової можливості впроваджувати новітні засоби виробництва задля підвищення конкурентоспроможності. До прикладу, питома вага кредитів та інших позик у структурі джерел фінансування інвестиційної діяльності у 2017 році становила лише 6,6%³⁷⁹.

Ключовою причиною такої ситуації є висока вартість залучення коштів. Якщо в країнах ЄС для малих підприємств медіанна відсоткова ставка становить лише 7%, то в Україні – у понад 3-4 рази більше (24-32%)³⁸⁰. Окрім того, у цих країнах ефективно діють програми розвитку малого і середнього бізнесу (наприклад, «Конкурентоспроможність малих і середніх підприємств» (COSME)), в рамках яких державна гарантія покриває більшу половину кредитів підприємств. Тобто промислові підприємства регіонів України мають значно гірші фінансові умови для розвитку, у т.ч. інноваційної діяльності, аніж їх іноземні конкуренти.

Вкрай негативною є вітчизняна практика змінювати податкове законодавство під прийняття Державного бюджету України. Нестабільність податкового регулювання в Україні знижує інвестиційну привабливість промислових підприємств. Водночас до позитивів останніх змін Податкового кодексу України, які вплинуть на діяльність промислових підприємств, можна віднести: зменшення ставки єдиного соціального внеску, що сплачують роботодавці (з 41% до 22%), скасування єдиного соціального внеску, що сплачували працівники; зниження податків на газовидобування; запровадження єдиної ставки податку на доходи фізичних осіб (18% проти 15%/20%)³⁸¹.

Нестабільність інституційного середовища підприємств в Україні сприяли розвитку тінізації вітчизняної економіки, рівень якої у 2018 році досягнув 33% від ВВП, тоді як у 2011 році він становив 34%³⁸². Серед видів промислової діяльності в Україні у 2018 році рівень тінізації у переробній промисловості склав 29% від ВДВ, а в добувній промисловості – 40%.

Як зазначають у Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України, в період криз тіньова економіка відіграє роль «амортизаційної подушки», дозволяючи суб'єктам підприємницької діяльності підтримувати

³⁷⁸ Інфляційний звіт (січень 2018). Національний банк України: веб-сайт. URL: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63442010> (дата звернення: 27.07.2018).

³⁷⁹ Статистична інформація. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.09.2018).

³⁸⁰ Горбач Д. Как малые и средние компании выживают в Евросоюзе. *LB.ua*. URL: http://economics.lb.ua/business/2015/03/27/300045_malie_srednie_kompanii_vizhivayut.html (дата звернення: 24.01.2016).

³⁸¹ Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 24.01.2016).

³⁸² Тенденції тіньової економіки в Україні I квартал 2018 року. Міністерство економічного розвитку і торгівлі. К. 2018. 23 с.

рівень власної конкурентоспроможності, виступає системним індикатором неефективності державного управління та несприятливих умов ведення бізнесу³⁸³.

Згідно з рейтингом Doing business 2018³⁸⁴ Україна за рівнем легкості ведення бізнесу займає 76 місце зі 189, піднявшись на 4 позиції, порівняно з попереднім роком. Зокрема, за останній рік спостерігався позитивний поступ за такими напрямками: отримання дозволів на будівництво (35 місце у 2017 році проти 140 місця у 2016 році), оподаткування (43 проти 84), підключення системи електрозабезпечення (128 проти 130). У той же час, погіршення відбулося за такими показниками: умови реєстрації підприємств (52 проти 20), реєстрації власності (64 проти 63), отримання кредитів (29 проти 20), захист міноритарних інвесторів (81 проти 70).

За рівнем розвитку інституцій Україна посідала 118 місце³⁸⁵, однією з причин можна назвати недієвість державно-приватного партнерства (ДПП). Загалом у рамках ДПП в Україні передбачено ряд переваг. Державний партнер може надавати гарантії, що є вкрай важливо, ураховуючи нестабільні умови господарювання. Можливим є співфінансування інвестиційних проектів за рахунок державних, місцевих та інших джерел, згідно із загальнодержавними та місцевими програмами. Здійснюється розподіл ризиків між державним партнером та інвестором, що є істотною перевагою в умовах високих ризиків інвестування в країні. ДПП передбачає довготривалість відносин (від 5 до 50 років)³⁸⁶.

На жаль, в Україні цей вид співпраці між владою та інвесторами не запрацював повною мірою. Інвестори досить обережно відносяться до ДПП в Україні через наявність високих ризиків, зокрема тих, які вже були згадані: часта зміна законодавства, високий рівень корупції, розкрадання коштів, бюрократичні перепони, неефективне державне управління. Окрім того відсутнє правове та фінансове підґрунтя до задекларованих норм законодавства про ДПП. Так, Бюджетним кодексом України не передбачено гарантування компенсації інвестору з Державного бюджету, в Податковому кодексі відсутні податкові та митні пільги для інвесторів тощо.

Разом з ДПП позитивним та перспективним напрямом для промислових підприємств України є функціонування індустріальних парків. Експерти Асоціації індустріальних парків України³⁸⁷ до ключових переваг їх функціонування відносять: створення нових робочих місць, збільшення

³⁸³ Тенденції тіньової економіки в Україні I квартал 2015 року. Міністерство економічного розвитку і торгівлі. К. 2015. С. 5.

³⁸⁴ Doing business 2018 URL: <http://russian.doingbusiness.org/ru/data/exploreeconomies/ukraine> (дата звернення: 18.09.2018).

³⁸⁵ The Global Competitiveness Index Ranking. World economic forum: веб-сайт. URL: <http://www.weforum.org/reports> (дата звернення: 26.09.2017).

³⁸⁶ Про державно-приватне партнерство. Закон України від 1 липня 2010 року № 2404-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> (дата звернення: 24.01.2016).

³⁸⁷ Доскіч В. Індустріальні парки: без економічного дива. УНІАН: веб-сайт. URL: <http://economics.unian.ua/industry/1124071-industrialni-parki-v-ukrajini-bez-ekonomichnogo-diva.html> (дата звернення: 24.01.2016).

надходжень до місцевих бюджетів, ріст доходів населення, реалізація проектів регіонального розвитку, розвиток соціальної інфраструктури, розширення сфери послуг, а також формування позитивного іміджу регіону шляхом виробництва високоякісної та конкурентної продукції.

Однак в Україні з розвитком індустріальних парків пов'язано багато проблем. Якщо в європейських країнах цей механізм залучення інвестицій діє дуже давно, а в Польщі, Угорщині нараховуються сотні індустріальних парків, то в Україні з 2013 року зареєстровано 31³⁸⁸, а по факту діють одиниці (зокрема ІІ «Коростень» у Коростині, ІІ «Соломоново» на Закарпатті, «Львівський індустріальний парк «Рясне-2» та ІІ «Свема» в Шостці). У країнах ЄС вагома роль при створенні та розвитку індустріальних парків належить саме державі. На жаль, в Україні сприяння держави в цьому питанні є малоефективним, про що свідчить мізерна кількість реально діючих індустріальних парків. Разом з тим, необхідно зазначити про наявність позитивних зрушень щодо регулювання діяльності індустріальних парків в Україні. Так, наприкінці 2015 року були внесені зміни до Закону України «Про індустріальні парки», якими спрощуються процедури їх створення. Окрім того, вводиться поняття «транскордонного індустріального парку» – індустріальний парк, який створюється і функціонує на підставі міжнародного договору України, який укладається між урядами держав або уповноваженими ними ініціаторами створення³⁸⁹.

Говорячи про державну підтримку розвитку промислових підприємств у регіонах, необхідно зазначити, що в Україні на нинішній день відсутня затверджена державна програма розвитку промисловості. У 2013 році Кабінетом Міністрів України було схвалено «Концепцію Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року»³⁹⁰, однак подальших ґрунтовних кроків в цьому напрямі не було зроблено. У регіонах України або взагалі відсутні програми розвитку промисловості та інноваційної діяльності, або термін реалізації їх завершився без досягнення істотних зрушень у цих сферах. Загалом державна підтримка розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств є незначною. Так, у 2017 році бюджетні кошти у структурі витрати на інновації становили лише 2,5%, тоді як 84,5% припадало на власні кошти підприємств³⁹¹. Труднощі в отриманні державної допомоги або субсидій на інновації не створюють сприятливої платформи для промислових підприємств у активізації інновацій в Україні.

³⁸⁸ Мережа індустріальних парків в Україні. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України: веб-сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=6463d3ba-aa13-4e54-8db9-0f36642c43d9&tag=IndustrialniParkiVUkraini> (дата звернення: 17.09.2018).

³⁸⁹ Про індустріальні парки. Закон України від 21 червня 2012 року № 5018-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5018-17> (дата звернення: 17.02.2016).

³⁹⁰ Про Концепцію Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року. Розпорядження Кабінету Міністрів від 17 липня 2013 р. № 603-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80> (дата звернення: 24.01.2016).

³⁹¹ Статистична інформація [Електронний ресурс]. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.09.2018).

Вагомий вплив на конкурентоспроможність промисловості регіонів України здійснює зовнішньоторговельна політика держави. Адже діяльність Уряду щодо просування вітчизняної промислової продукції на міжнародні ринки, обрання напрямів експортної політики визначають здатність промислових підприємств конкурувати з іншими підприємствами. Проблемою торговельної політики України є орієнтація на вузьке коло країн-партнерів і, відповідно, високий ризик залежності від них. Так, у 2017 році більше половини експорту України (57,5%) була спрямована у 12 країн світу (Російську Федерацію, Туреччину, Китай, Єгипет, Італію, Польщу, Індію, Китай, Нідерланди, Німеччину, Іспанію, Білорусь). Окрім того, значною проблемою зовнішньоторговельної політики України є неефективна структура експортних поставок, в якій лєвова частка (понад 60%) належить сировинній продукції, а не продукції з високою доданою вартістю.

За останні роки торговельна політика України зазнала істотних змін. Ключовою причиною, безперечно, є військова агресія з боку Російської Федерації на сході та півдні України, що відобразилося не лише на структурі промислового сектору, але й зовнішньоторговельному балансі країни. Внаслідок втрати російського ринку вітчизняні товаровиробники змушені були шукати нові ринки збуту, багато хто не встиг вчасно переорієнтуватися, знайти нових партнерів. У цьому аспекті створення зони вільної торгівлі з ЄС у 2016 році стало додатковою можливістю для експортоорієнтованих промислових підприємств. До прикладу, у 2016 році, порівняно з 2015 роком, експорт українського продовольства в ЄС зріс на 3,2%, а у 2017 році, порівняно з 2016 роком, цей показник вже становив 27,4%³⁹². За останні сім років (2011-2017 рр.) питома вага ЄС у структурі експорту товарів зросла із 26,4% до 40,5%. Однак, продукція вітчизняних товаровиробників займає менше 1% від загального імпорту в ЄС.

Серед ключових причин можна виділити вкрай низький рівень технологічності експорту, що, своєю чергою, є наслідком незадовільного стану інноваційної діяльності промислових підприємств. Більше того, останніми роками частка продукції низькотехнологічних сфер промисловості в експорті регіонів України в ЄС зросла (рис. 4.4).

Загалом питома частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової становила лише 0,7% у 2017 році, тоді як у 2011 році цей показник становив 3,8%³⁹³. Така ситуація негативно впливає на рівень конкурентоспроможності промисловості України. На фоні високого розвитку інноваційної сфери в країнах ЄС вітчизняні підприємстві значно програють своїм європейським конкурентам.

Таким чином, урахуваючи сучасний стан макросередовища в Україні для поліпшення рівня конкурентоспроможності промисловості регіонів на інноваційній основі з боку держави має бути вжито низка заходів: (рис. 4.5).

³⁹² Співробітництво між Україною та країнами ЄС: статистичний збірник. Державна служба статистики України. 2018. 182 с.

³⁹³ Статистична інформація. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.09.2018).

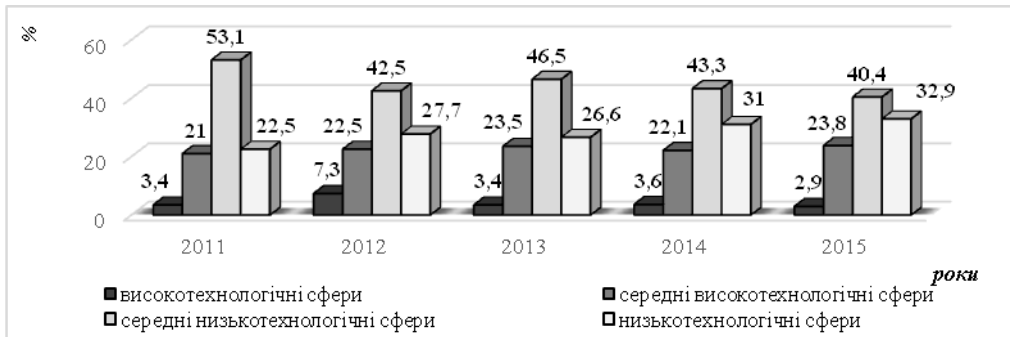

Рис. 4.4. Динаміка структури експорту продукції промисловості України до ЄС за технологічним рівнем*, %

* Джерело: побудовано на основі даних³⁹⁴

1. Кабінету Міністрів України необхідно забезпечити ефективність реалізації задекларованих реформ, зокрема в судовій, податковій системі, місцевого самоврядування та децентралізації влади, що дозволить поліпшити інвестиційний клімат

2. Міністерству економічного розвитку і торгівлі України необхідно:

- розробити Державну програму підвищення конкурентоспроможності промисловості з урахуванням: Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості; наявного експортного та промислового потенціалу України; необхідності стимулювання розвитку нових форм просторової організації бізнесу. При цьому необхідно оптимізувати структуру експортних поставок товарів у напрямі збільшення питомої ваги продукції видів промислової діяльності з високою доданою вартістю, а також упорядкувати процедури та сприяти прискоренню переходу промислових підприємств на технічні стандарти ЄС;

- підготувати Державну цільову економічну програму розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності з урахуванням сучасних трансформацій в економіці і наявних ризиків, а також процесів децентралізації та євроінтеграції;

- створити Центр інноваційного розвитку з філіалами в регіонах (за прикладом ЄС), який би відслідковував динаміку розвитку інноваційної діяльності в регіонах України, координував відповідні національні й регіональні програми, забезпечував налагодження тісної співпраці між владою та суб'єктами інноваційної діяльності, розробляв прогнози, пропозиції та рекомендації для центральних органів влади;

- створити електронну мережу інноваційних регіонів в Україні, яка б відображала поточний розвиток інноваційної діяльності в регіонах, наявний інноваційний потенціал, учасників інноваційного ринку тощо.

³⁹⁴ Проект «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів». URL: <http://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/36382.pdf> (дата звернення: 27.02.2016).

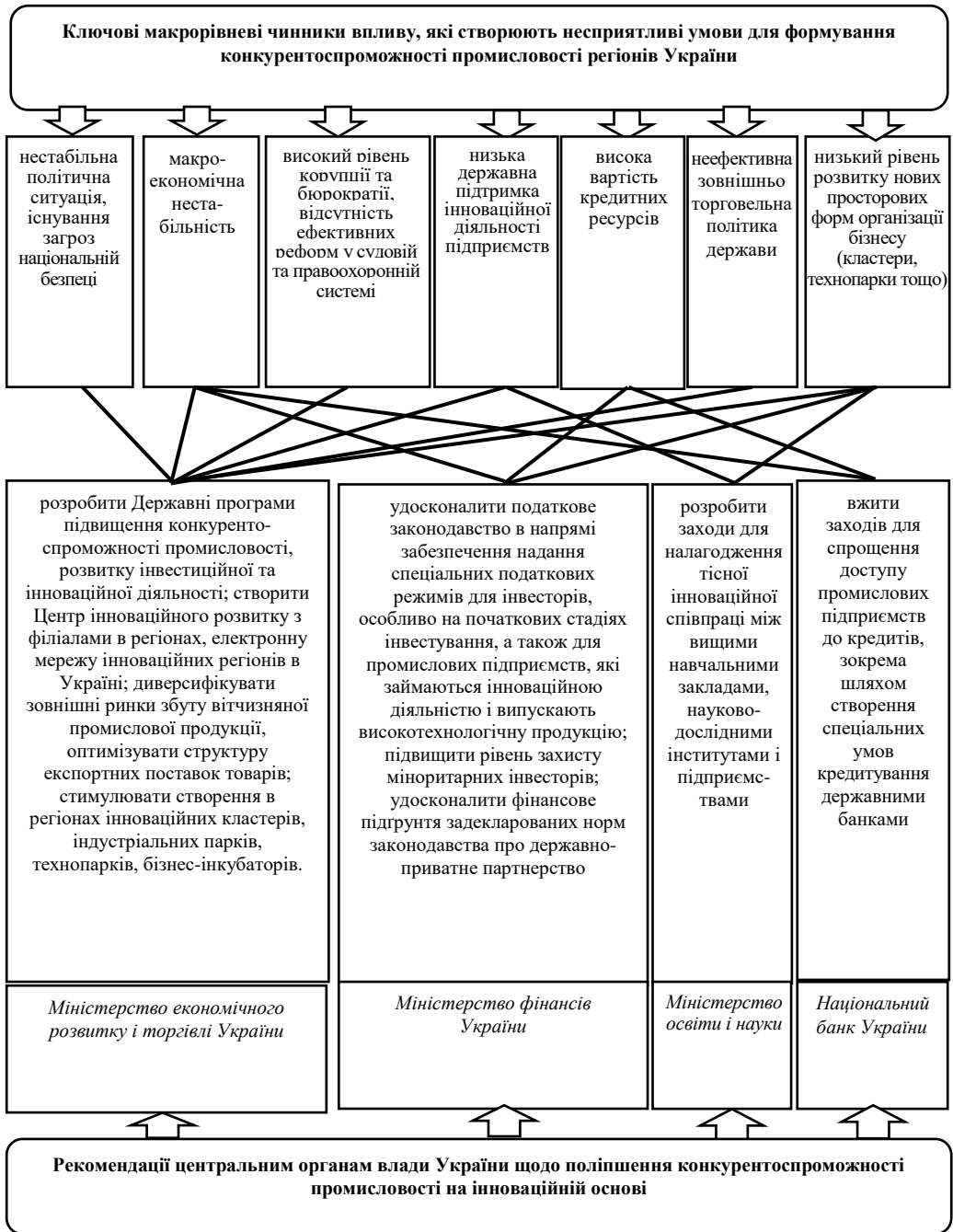

Рис. 4.5. Макrorівневі проблеми формування конкурентоспроможності промисловості в Україні та шляхи їх вирішення

Міністерству фінансів України доцільно внести у Податковий кодекс України положення, які передбачають надання спеціальних податкових

режимів для інвесторів, особливо на початкових стадіях інвестування, а також для промислових підприємств, які займаються інноваційною діяльністю і випускають високотехнологічну продукцію; підвищити рівень захисту міноритарних інвесторів. Зокрема, використовуючи зарубіжний досвід, запровадити: податкові пільги на інвестиції в наукомісткі сфери господарювання (50% податку, встановленого для інших сфер господарювання), у разі придбання передової технології (до 25% суми інвестицій); цільові безоплатні субсидії підприємствам, які освоюють нову технологію; прискорена амортизація на час технічного переоснащення. Окрім того, важливим аспектом є відхід від практики частого зміни податкового законодавства під ситуативні моменти (затвердження Держбюджету).

Міністерству фінансів удосконалити фінансове підґрунтя задекларованих норм законодавства про державно-приватне партнерство. Так, у Бюджетному кодексі України передбачити гарантування компенсації інвестору з державного бюджету, у Податковому кодексі – податкові та митні пільги для інвесторів тощо. Окрім того, мають бути врегульовані питання щодо вибору форми здійснення державно-приватного партнерства; питання переходу права власності на об'єкт до інвестора на період дії угоди про державно-приватне партнерство; питання правового статусу земельних ділянок, що використовуються під час реалізації інвестиційних проектів та ін.

Національному банку України вжити заходів для спрощення доступу промислових підприємств, особливо інноваційно активних, до кредитів. Зокрема сприяти розробці державними та комерційними банками програм пільгового кредитування на технологічні нововведення підприємств, здійснення науково-дослідних робіт (30% сум кредиту видається протягом реалізації програми і до 20% на її завершальній стадії).

Розвиток України упродовж останніх сім років (2011-2017 рр.) характеризувався динамічністю змін в усіх сферах життєдіяльності. Це, своєю чергою, відобразилося на рівні конкурентоспроможності регіонів країни загалом та їх промисловості зокрема. Серед макрорівневих чинників впливу, які формували середовище для розвитку промисловості в регіонах України, можна виокремити: нестабільна політична та економічна ситуація; високий рівень тінізації економіки, корупції та бюрократії; відсутність ефективних реформ у судовій та правоохоронній системі; висока вартість кредитного ресурсу; низький рівень державної підтримки інноваційної діяльності підприємств та нових форм просторової організації бізнесу та ін. Виявлення окреслених деструктивних чинників макросередовища України дало змогу розробити рекомендації центральним органам влади, які дозволять активізувати розвиток інноваційної діяльності в регіонах України і, відповідно, підвищити конкурентоспроможність вітчизняних промислових підприємств.

4.6. Просторові форми організації агробізнесу в США та ЄС

Сьогодні забезпечення світової продовольчої безпеки значною мірою визначається рівнем розвитку сільськогосподарського виробництва США, країн ЄС, Японії та Канади. Так, на США припадає більше половини світового виробництва зерна, однак в останні десятиліття частка країн ЄС зростає більшими темпами, ніж США. Водночас, США та ЄС виступають не тільки основними експортерами продуктів харчування, але й сільськогосподарської техніки, мінеральних добрив, засобів захисту рослин тощо. Агропромислові компанії цих країн спроможні забезпечити повний цикл, включаючи виробництво, зберігання, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції.

Як і Україна, США відносяться до класичної сільськогосподарської країни, в якій сільськогосподарський бізнес відіграє значну роль в економіці держави. Сільське господарство США є багатогалузевим, виробляє продукцію для власних потреб і на експорт, однаково важливим там є і землеробство, і тваринництво.

Основні форми та типи просторової організації агробізнесу США подано на рис. 4.6.

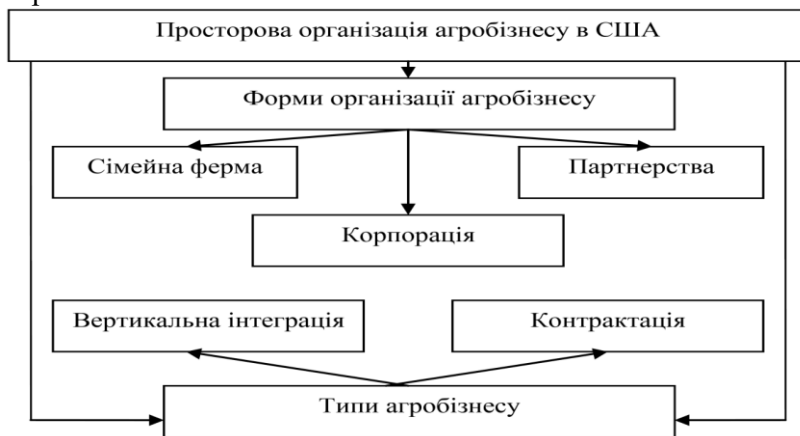

Рис. 4.6. Форми та типи просторової організації агробізнесу в США*

* Джерело: складено за³⁹⁵

Основною організаційною формою власної справи громадян США у сільськогосподарському бізнесі виступає сімейна ферма (рис. 4.7). Так, 99% американських ферм є індивідуальними сімейними, тобто на них працюють фермери та члени їх сімей. Їм належить земля, яка знаходиться у власності або оренді, та інші засоби виробництва, більшість господарських рішень приймаються ними самостійно. Однак зростання обсягів сільськогосподарського виробництва супроводжується, як правило, укрупненням і сімейних господарств.

³⁹⁵ Международный агробизнес: учебн. пособ. 4 изд. перераб. и доп. К.: ЦУЛ, 2013. С.134-135.

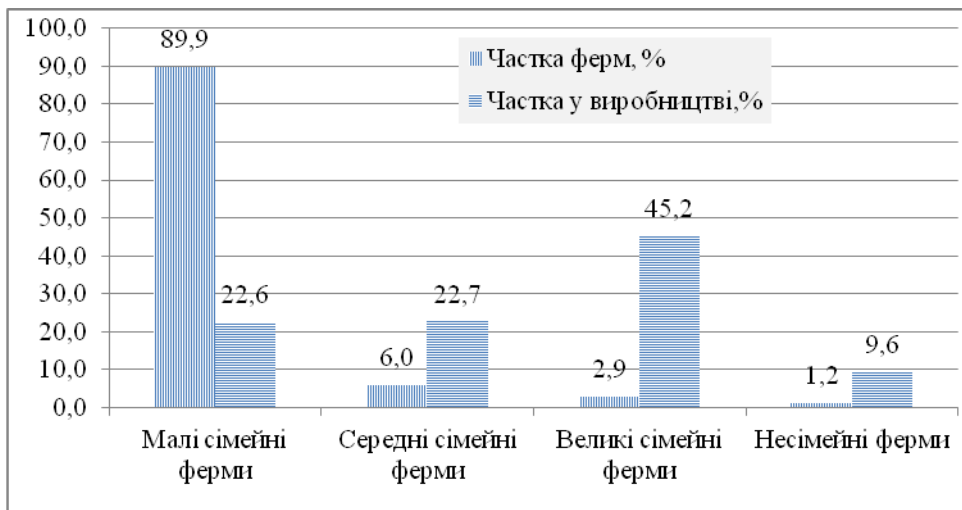

Рис. 4.7. Структура фермерських господарств США та питома вага виробництва ними сільськогосподарської продукції у 2016 році

*Джерело: складено за³⁹⁶

Як видно з рис. 4.7, більшість американських ферм (майже 90%) – це малі ферми, частка яких у виробництві с/г продукції складає лише 22,6%, незважаючи на те, що вони мають у власності чи оренді більше половини с/г угідь усіх ферм у США. Невеликі (середні) ферми складають 6% фермерських господарств (22,7% виробництва). Найбільша частка виробництва с/г продукції припадає на великі сімейні ферми – 45,2% (складають 98,8% господарств), які виробили у 2016 році 90% усієї с/г продукції. На несімейні ферми, що складають трохи більше 1%, припадає майже 10% виробництва с/г продукції. Варто зазначити, що 19% несімейних ферм у 2016 році отримали валовий прибуток (GCFI) в розмірі 1 млн доларів США і на них припадало 88% виробництва усіх несімейних ферм³⁹⁷. Розвитку с/г виробництва сприяє як природне середовище, так і ефективне господарювання. Якщо в Індії, наприклад, один селянин обробляє 1 га землі, то один фермер у США – 50-60 га. Американські ферми високо механізовані, мають прекрасну енергетичну, інфраструктурну і наукову забезпеченість. Для підтримки фермерів уряд вже протягом кількох десятиліть щорічно надає багатомільярдні субсидії, проте і в цих умовах традиційні сімейні ферми з наділами по 64 гектари землі не витримують конкуренції і розоряються, їх стає дедалі менше.

Друга організаційна форма сільськогосподарського виробництва – це партнерства. Партнерства створюють ще одну форму сімейного бізнесу, яка передбачає об'єднання земельних, фінансових, матеріальних і трудових ресурсів осіб, пов'язаних між собою сімейними відносинами. В аграрній сфері США налічується 200 тисяч партнерств (9,6% загальної кількості

³⁹⁶ United States Department of Agriculture. America's Diverse Family Farms 2017. URL: <https://www.ers.usda.gov/publications/pub-details/?pubid=86197> (дата звернення: 11.08.2018).

³⁹⁷ Там само.

господарств), які володіють 15,9% землі і виробляють близько 17% сільськогосподарської продукції³⁹⁸.

Третя організаційна форма агробізнесу США – сільськогосподарська корпорація. Із майже 70 тисяч корпоративних ферм 90% – сімейні і тільки 10% несімейні (акціонерні товариства), більшість з останніх крупномасштабні. Такий тип господарств характерний для виробництва овочів і фруктів, цукрової тростини, відгодівлі тварин. У Каліфорнії, Флориді та Техасі розташовано понад 20% таких ферм³⁹⁹.

В основі агробізнесу США лежить агропромислова інтеграція, в рамках якої виробляється майже 1/3 частина всієї сільськогосподарської продукції країни, в тому числі всі м'ясні курчата, 99% натурального молока, 90% індиків, 80% яєць, 98% овочів для переробки, 95% картоплі, 100% цитрусових і цукрових культур. Найбільш інтенсивно ця просторова форма агробізнесу розвивається в галузях, які потребують значних інвестицій і виробляють продукцію, що швидко псується. Практично не розвивається агропромислова інтеграція у вирощуванні і відгодівлі великої рогатої худоби, свинарстві, виробництві зерна і бавовни⁴⁰⁰.

Корпоративна концентрація є визначальною рисою торгових фірм сільськогосподарською сировиною у глобальному масштабі. Чотири домінуючі сільськогосподарські торгові фірми у світі утворюють так звану ABCD (Archer Daniels Midland Co, Bunge Ltd та Cargill Inc з США, Louis Dreyfus SAS з Голландії). Вони мають давню історію, що склалася з 1800-х та початку 1900-х років. Спочатку ці фірми створювалися як приватні, сімейні, що займалися торгівлею зерном за географічною спеціалізацією, однак з часом вони перетворилися на досить складні компанії. ABCD купують та продають зерно, а також велику кількість інших сільськогосподарських та несільськогосподарських товарів, займаються низкою інших видів діяльності (від фінансування до виробництва, переробки та розподілу)⁴⁰¹. За різними оцінками ця четвірка контролює до 80% світової торгівлі зерновими.

У США використовуються два основні типи агробізнесу (рис. 4.6):

- вертикальна інтеграція;
- контрактація.

Вертикальна інтеграція – це комбінування двох або декількох стадій виробництва і збуту продукції в межах єдиної власності. Вертикальну інтеграцію використовують, головним чином, компанії, що займаються переробкою сільськогосподарської продукції, матеріально-технічним забезпеченням виробників, а також компанії, що мають власне сільськогосподарське виробництво. В рамках вертикальної інтеграції виробляється близько 6% сільськогосподарської продукції.

³⁹⁸ Международный агробизнес: учебн. пособ. 4 изд. перераб. и доп. К.: ЦУЛ, 2013. С.134.

³⁹⁹ Там само. С.134-135.

⁴⁰⁰ United States Department of Agriculture. URL: <https://www.usda.gov/> (дата звернення: 10.08.2018).

⁴⁰¹ ABCD and beyond: From grain merchants to agricultural value chain managers. URL: <https://uwspace.uwaterloo.ca/handle/10012/11493> (дата звернення: 12.08.2018).

Контрактація є найбільш поширеною в США і є формою агропромислової інтеграції, в рамках якої виробляється близько 25% сільськогосподарської продукції. Контракти з фермерами укладають промислові і торгові компанії, а також кооперативи. Типи контрактів надзвичайно різні та залежать від характеру продукту, який виробляється, місцезнаходження ферми, матеріальних і фінансових можливостей фермера та контрактора.

Розрізняють дві основні категорії контрактів: збутові та виробничі. Збутові контракти стосуються тільки умов реалізації продукції: у них обумовлюється тип, сорт і якість продукції, яка постачається, ціна та умови доставки. Виробничі контракти регламентують умови виробництва. Зазвичай вони складаються до початку виробничого процесу і жорстко обумовлюють зобов'язання сторін – учасників. Контрактор постачає фермі засоби виробництва (наприклад, насіння, саджанці та добрива (в овочівництві)); надає кредити, консультаційні послуги і т. п. За умовами контакту фермер надає землю, споруди, іноді обладнання, свою працю. Його обов'язком є виконання виробничих операцій.

Важливе місце в агробізнесі США належить фермерським кооперативам. У країні налічується більше 5 тис. фермерських кооперативів. Майже кожен американський фермер є членом не менш як двох кооперативів. Ці кооперативи отримують від уряду податкові пільги, а на їх діяльність не поширюється антитрестове законодавство, яке обмежує горизонтальне злиття, тобто процеси централізації та монополізації виробництва, капіталу і кадрів.

Сфера діяльності сільськогосподарської кооперації дуже широка: від постачання ферм сільськогосподарською технікою, обладнанням, паливом, будматеріалами, добривами, пестицидами, кормами та ін. до надання фінансових послуг, реалізації сільськогосподарської продукції, надання послуг з прибирання, зберігання, сушіння та переробки продукції. TOP-10 кооперативів США за величиною сукупного доходу у 2016 році із зазначенням їх виду діяльності подано у табл. 4.1.

Як бачимо, сільське господарство США - це великий бізнес, індустріалізована система, що має істотну вагу в американській економіці. Завдяки природному потенціалу та вмільому використанню техніки, добрив і хімікатів, американський фермер практично не має собі рівних у виробництві великої кількості дешевої продукції.

Окрім США, найбільшого розвитку агропромисловий комплекс досяг в розвинутих країнах Європи, особливо в країнах Європейського Союзу (ЄС). Єдина аграрна політика ЄС стала засобом реалізації таких принципів як загальне фінансування дій з регулювання сільського господарства, організація гарантованого збуту на внутрішньому ринку, застосування єдиних торгово-політичних інструментів і здійснення експорту харчових продуктів на світові ринки.

**TOP-10 кооперативів США за величиною
сукупного доходу у 2016 році***

Рейтинг	Назва кооперативу	Вид діяльності	Сукупний дохід, млрд дол. США	Активи, млрд дол. США
1	CHS Inc. Saint Paul, Minn.	Змішаний (енергія, постачання, зерно, переробка)	30,532	17,318
2	Dairy Farmers of America Kansas City, Mo	Молочний (молочні продукти)	13,619	3,564
3	Land O'Lakes, Inc. Saint Paul, Minn.	Змішаний (постачання, молочні продукти, переробка)	13,273	8,305
4	GROWMARK, Inc. Bloomington, Ill.	Постачання	7,075	2,246
5	Ag Processing Inc. Omaha, Neb.	Змішаний (зерно, постачання)	3,411	1,356
6	California Dairies, Inc. Visalia, Calif.	Молочний (молочні продукти)	3,002	0,935
7	Northwest Dairy Association/Darigold. Seattle, Wash.	Молочний (молочні продукти)	2,106	0,588
8	Ocean Spray Cranberries Inc. Lakeville-Middleboro, Mass.	Фрукти	1,708	1,706
9	Prairie Farms Dairy Inc. Carlinville, Ill.	Молочний (молочні продукти)	1,686	0,760
10	Blue Diamond Growers. Sacramento, Calif.	Інше (горіхи)	1,674	0,557

*Джерело: складено за⁴⁰²

Сільське господарство є однією з провідних галузей країн ЄС. Найбільшим сільгоспвиробником в ЄС-28 у 2016 році (70,3 млрд євро або 17,4% від загального обсягу виробництва ЄС-28) була Франція, друге місце займала Італія (13,2%), третє – Німеччина (13,1%)⁴⁰³. У сільському господарстві ЄС-28 працює приблизно 10 млн ос., що складає 4,4% загальної зайнятості ЄС. Майже три чверті (72,8%) сільськогосподарської робочої сили зосереджені у семи країнах: Румунії, Польщі, Італії, Франції, Іспанії, Болгарії та Німеччині.

⁴⁰²United States Department of Agriculture. Top 100 Agriculture Cooperatives, 2016 and 2015, by Total Gross Business Revenue. URL: <https://www.rd.usda.gov/files/USDA2016NewTop100AgCoop.pdf> (дата звернення: 16.09.2018).

⁴⁰³ Eurostat. Agriculture, forestry and fishery statistics 2017. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/KS-FK-17-001> (дата звернення: 18.09.2018).

Співвідношення часток сільськогосподарських підприємств ЄС-28 та сільськогосподарських земель, що ними оброблялися, представлено на рис.4.8. Так, у сільському господарстві ЄС-28 у 2013 році використовувалось майже 175 млн га сільськогосподарських земель (близько 40,0% від загальної площі), що в середньому складає 16,1 га на одне сільськогосподарське господарство. З точки зору використання сільськогосподарських угідь найбільшими є частки сільськогосподарських земель у Франції та Іспанії – 15,9% та 13,3% відповідно, тоді як у Великобританії та Німеччині трохи менше – приблизно 10%. Водночас, частка сільськогосподарських господарств є найбільшою у Румунії (3,6 млн), що складає одну третину (33,5%) усіх с/г підприємств серед країн ЄС-28, друге місце займає Польща (13,2%), дещо випереджаючи Італію (9,3%) та Іспанію (8,9%).

Рис. 4.8. Співвідношення часток використаних с/г земель та господарств агробізнесу країн ЄС у 2013 році*

* Джерело: побудовано за⁴⁰⁴

За основними видами сільськогосподарської продукції більшість країн повністю забезпечує свої потреби та зацікавлені в її збуті на зовнішніх ринках. Після Другої світової війни відбувся перехід від універсального дрібного селянського господарства до великого спеціалізованого високотоварного господарства, включеного в систему агробізнесу, внаслідок чого основним типом сільськогосподарського підприємства в країнах ЄС стала велика високомеханізована ферма.

⁴⁰⁴ Eurostat. Farmers in the EU – statistics. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_statistics (дата звернення: 19.09.2018).

Під впливом природних та історичних умов в регіоні склалися три основні типи сільського господарства: північноєвропейський, середньоєвропейський та південно-європейський.

Північноєвропейський тип, що притаманний Скандинавії, Фінляндії, а також Великобританії, характеризується інтенсивним молочним скотарством, а в обслуговуючому його рослинництві – кормовими культурами.

Середньоєвропейський тип відрізняється перевагою скотарства молочного і молочно-м'ясного напрямку, а також свинарства і птахівництва. Дуже високого рівня досягло тваринництво в Данії, де воно стало галуззю міжнародної спеціалізації. Ця країна – один з найбільших в світі виробників і експортерів олії, молока, сиру, свинини, яєць. Недарма її нерідко називають «молочною фермою» Європи. Рослинництво не тільки задовольняє потреби населення в продовольстві, але й «працює» на тваринництво (значна частина оброблюваних земель зайнята кормовими культурами).

Південно-європейський тип характеризується переважанням рослинництва, а тваринництво відіграє другорядну роль. В рослинництві провідне місце займають зернові культури, однак на світовому ринку спеціалізація Південної Європи визначається, перш за все, виробництвом фруктів, цитрусових, винограду, оливок, мигдалю, горіхів, тютюну та ефірних культур.

Продовольча політика окремих країн ЄС є інтегрованою, тому багато питань у сфері зовнішньої торгівлі, продовольчого ринку, продовольчої допомоги іншим країнам, стан і тенденції розвитку агробізнесу та ін. вирішуються разом в масштабі продовольчого господарства всіх країн-учасниць. В результаті економічного розвитку західноєвропейських країн відбувається трансформація мети розвитку агробізнесу. Якщо в післявоєнні роки головним було забезпечення населення продуктами харчування, поліпшення розподілу ресурсів та продовольства за соціальними групами населення і територіями, то з досягненням задовільного рівня споживання продовольча політика все більше орієнтує агробізнес на вирішення проблем зміцнення платоспроможності країн шляхом збільшення експорту і відносно скорочення імпорту, самозабезпечення продуктами харчування.

На сьогодні європейські країни велике значення надають проблемам охорони навколишнього середовища. З огляду на це, можна вважати, що до трьох основоположних принципів єдиної аграрної політики ЄС, а саме: цілісність ринку, першочерговість інтересів спільноти і фінансова солідарність, додається четвертий – екологічна безпека.

Звідси випливає мультифункціональність завдань сільського господарства в Європі: на одній і тій же території має відбуватися виробництво сільськогосподарської продукції і в той же час забезпечуватись охороною навколишнього середовища, зберігання природного ландшафту як основи агротуризму тощо. Це відрізняє європейське сільське господарство від господарств інших розвинених країн. Ще однією суттєвою відмінністю є надання консультативних послуг, особливістю яких є те, що в ЄС

консультативні послуги ніколи не дублюються з урядовим контролем і інспекційними завданнями. Консультативна служба підтримує організації виробників професійними консультаціями для здійснення впливу на політику ведення сільського господарства і в той же час функціонує для забезпечення зв'язку фермерів із владою, щоб допомагати їм пристосуватися до урядових правил та інструкцій.

Внаслідок індустріалізації агробізнесу в розвинених країнах зростає питома вага харчової промисловості за рахунок скорочення частки сільського господарства шляхом підвищення рівня підготовки продуктів до безпосереднього вживання, поглиблення спеціалізації виробництва та ін. Науково-технічний прогрес і агропромислова інтеграція ведуть до проникнення промислових засобів в усі стадії приготування їжі. Ця тенденція характерна для всіх розвинених країн і є важливим фактором підвищення ефективності суспільного виробництва.

Розглянемо специфіку та особливості просторової організації агробізнесу Німеччини, провідне місце в сільському господарстві якої належить виробництву м'яса і молока, а основним типом господарств виступають сімейні ферми. Наймана робоча сила становить лише 15% зайнятих в галузі. Середня площа сільськогосподарських угідь, яка припадає на одне господарство – понад 15 га. Максимальний розмір господарства за площею сільськогосподарських угідь – близько 250 га. Кожен селянин є членом одного або декількох кооперативів⁴⁰⁵.

Кооперація виступає як організаційна форма об'єднання виробників в їх відносинах з іншими ланками національного господарства, виходу на ринок, забезпечення засобами виробництва та реалізації продуктів. Кооперація як організаційна форма виробничих взаємозв'язків сільськогосподарських виробників проявляється в загальному виконанні важливих функцій: обробки землі, заготівлі сільськогосподарських продуктів, їх переробки, самозабезпеченні сільських поселень свіжими продуктами місцевого виробництва. Ці кооперативи функціонують на підставі угод, через які регламентуються відносини між центральними органами та нижчими ланками, а також між членами кооперативів. В угодах передбачені пункти, що стосуються організації, управління, постачання, виробництва, реалізації. Залежно від величини внутрішньої інтеграції в кооперації виділяються певні рівні. Тільки на третьому рівні здійснюється повна інтеграція.

На відміну від України у Німеччині частка сільськогосподарських підприємств площею понад 100 га менше 15% (в Україні – більше 30%), середня площа одного підприємства складає близько 59 га, а сільськогосподарські підприємства досить рівномірно розподілені навколо середнього показника за їх величиною⁴⁰⁶.

⁴⁰⁵ Международный агробизнес: учебн. пособ. 4 изд. перераб. и доп. К.: ЦУЛ, 2013. С.168.

⁴⁰⁶ Пиласва А. Ярошко М., Зассе Ф. Аграрний сектор України і Німеччини: факти та коментарі. Київ: APD, 2017. С.18. URL: https://www.apd-ukraine.de/images/Fact_sheets_2017_2_ukr.pdf (дата звернення: 21.09.2018).

Розглянемо просторові форми організації агробізнесу Франції, яка займає перше місце в Європі за рівнем сільськогосподарського виробництва та друге місце в світі після США за експортом сільськогосподарської продукції.

В агробізнесі Франції досягнуто високого рівня розвитку просторових форм інтеграції, що включають фермерські кооперативи, спілки фермерських кооперативів та їх об'єднання, спеціалізовані об'єднання в галузі тваринництва, об'єднання підприємств різних галузей агробізнесу, так звані «змішані товариства» на користь розвитку сільського господарства і т. п. Особливе місце серед них займають великі інтегровані структури, які являють собою корпорації національного значення, що здійснюють виробництво, переробку і збут продовольчих товарів. До складу цих корпорацій входять також: фінансові організації, що забезпечують фінансування виробництв, та науково-дослідні структури, що здійснюють наукові дослідження у відповідних галузях сільського господарства.

Фермерські кооперативи та спеціалізовані об'єднання в галузі тваринництва використовують форми горизонтальної інтеграції, а найбільші з них – вертикальної інтеграції. Такі кооперативи фермерів вступають у взаємозв'язки із промисловими і комерційними підприємствами, створюючи з ними агропромислові або агропромислово-торговельні об'єднання. У Франції дуже популярні так звані спеціалізовані кооперативи: сироварні, ковбасні, з виробництва та переробки овочів і фруктів, виноробні.

Прикладом горизонтальної інтеграції і переростання її в вертикальну виступає організація діяльності зернових кооперативів Франції, головні функції яких – закупівля, зберігання і перепродаж зерна, а також постачання фермерів товарами для сільськогосподарського виробництва. Деякі кооперативи здійснюють переробку зерна та його реалізацію. Зернові кооперативи створюють союзи регіонального, а іноді національного зернового управління. Через цю систему горизонтальної інтеграції заготовлюється близько 70% товарного зерна країни. Наприклад, в об'єднання спілок сільськогосподарських кооперативів департаменту Шер входять три союзи кооперативів, один з яких спеціалізується на закупівлі, зберіганні і перепродажу зерна, другий – на постачанні фермерів необхідними товарами, а третій займається питаннями насінництва⁴⁰⁷.

У вирощуванні овочів найбільш значними за товарообігом є агропромислові об'єднання, що знаходяться у північних районах Франції. Наприклад, кооператив «Прескіль» в приморському мікрорайоні Бретань. До цього кооперативу входять 73 господарства, він має 35 постійних агентів і робітників, зайнятих закупівлею продукції, організацією її зберігання, доведенням продукції до товарного вигляду і збутом оптом та в роздріб. Частина продуктів (томати і полуницю) кооператив повністю реалізує в

⁴⁰⁷Международный агробизнес: учебн. пособ. 4 изд. перераб. и доп. К.: ЦУЛ, 2013. С.171.

межах району Бретань, частина поставляється на ринки Парижу, а залишок відправляється до Лондона⁴⁰⁸. У тваринництві аграрні, аграрно-торговельні та агропромислові об'єднання працюють на засадах взаємної контракції.

Цікавим з точки зору просторової організації агробізнесу є досвід Данії, де сільське господарство виступає однією з найважливіших галузей економіки. У Данії традиційними є сімейні ферми, тому державна політика спрямована, перш за все, на їх збереження. Наприклад, датське законодавство з охорони навколишнього середовища вимагає дотримання гармонійного співвідношення між поголів'ям стада і розміром фермерської земельної ділянки. Згідно з ним за рік на фермі можна виростити на забій не більше 30 свиней на 1 га. Чим вище поголів'я свиней, тим більшу площу сільгоспугідь зобов'язаний мати фермер. Але Данія – невелика країна, площа оброблюваних земель становить всього 2,7 млн га, тому і розміри фермерських ділянок обмежені. Мета державної політики цієї країни ЄС – уникнути остаточної індустріалізації агросектору, коли на зміну дрібним фермерам приходять великі господарства.

У Данії існує дві категорії селян: одні живуть тільки на дохід від сільгоспвиробництва, інші займаються фермерством «на пів-ставки», тобто поєднують роботу на фермі з іншою діяльністю, яка приносить родині дохід. Для дрібних виробників фермерство може бути свого роду хобі.

Професійна підготовка фермерів у Данії – необхідна умова для ведення успішного бізнесу в сільському господарстві. Рівень професіоналізму фермерів в цій країні – один з найвищих в світі. Так, наприклад, щоб придбати землі площею понад 30 га, потрібно пред'явити диплом про спеціальну п'ятирічну освіту. Навіть якщо син збирається продовжити справу батька і працювати на тій же земельній ділянці, він зобов'язаний отримати освіту в спеціалізованому коледжі чи університеті. Крім того, з метою контролю власності сільгоспугідь, у відповідності із земельним законодавством цієї країни, заборонена безоплатна передача земель (в тому числі дарування та успадкування). До того ж фермер, який має ділянку більше 2 га, зобов'язаний не тільки вести сільськогосподарську діяльність, але і жити на цій землі.

З огляду на те, що собівартість сільгосппродукції в Данії дуже висока, навіть найбільші фермерські господарства можуть залишитися без прибутку і розоритися. В даному аспекті важливе значення має професійне управління господарством. Підвищувати свою кваліфікацію фермерам допомагає співпраця з місцевими консультаційними службами по сільському господарству. Такі служби мають власні наукові підрозділи та оперативно отримують нову інформацію про сучасні розробки в агросфері, доводячи до відома фермерів. Консультаційні служби також допомагають підготувати бізнес-план, зробити податкові та інші розрахунки, знайти рішення, які

⁴⁰⁸Международный агробизнес: учебн. пособ. 4 изд. перераб. и доп. К.: ЦУЛ, 2013. С.172.

дозволяють фермеру досягти найкращих результатів з найменшими виробничими витратами. Практика показує, що рентабельність сільгоспвиробництва може бути високою за умови, що підприємець здатен використовувати в комплексі знання з генетики, кормів, технологій і управління.

У датському сільському господарстві дуже розвинена кооперативна система. На відміну від України, де фермери роз'єднані і переробники диктують їм свої умови, в Данії фермери об'єдналися в багатопрофільні кооперативи. Зокрема, на кооперативних засадах створені такі найбільші компанії як Danish Crown (Данська корона) і Tican. Так, наприклад, Danish Crown реалізує м'ясо як в середині країни, так і у більш ніж 130 інших держав світу. Значна частина м'яса використовується як сировина для власних підрозділів: компаній Tulip Food, DAT-Schaub, Tulip Ltd та Sokołów⁴⁰⁹. Таким чином, фермер може не турбуватися про те, як реалізувати свинину (яловичину та ін.) і хто дасть за неї кращу ціну. Якщо він – член кооперативу, то зобов'язаний поставляти продукцію тільки туди, а кооперативне підприємство повинно платити йому найкращу ціну. У свою чергу, кооперативним підприємствам-переробникам не потрібно займатися пошуками сировини⁴¹⁰.

Учасником кооперативу може стати будь-який фермер. Як постачальник він отримує частину прибутку від діяльності, яка відповідає обсягу поставок і якості продукції. Незважаючи на те, що в кооперативі є професійні керівники, всі стратегічні рішення приймають самі фермери. Система кооперативів демократична, тому що на виборах і при голосуванні у кожного підприємця є право тільки одного голосу. Кооперативи зазвичай конкурують один з одним, однак у певних секторах між ними організовано внутрішньогалузеве співробітництво, наприклад щодо поліпшення якості продукції, ветеринарних питань, розвитку технологій та ін.

Як бачимо, в ЄС кооперативна діяльність в агробізнесі є дуже розвинена, про що свідчать також її кількісні показники (табл. 4.2). Так, за кількістю кооперативів у 2014 році в ЄС-28 лідером є Італія (5834 кооперативів), що складає 26,8% загальної кількості, на другому місці – Іспанія (17,66%), а третє місце посідають Німеччина та Франція (11,02%). Загальний оборот у кооперативному русі в ЄС склав майже 350 млрд євро. Тут варто відзначити Данію, де незважаючи на незначну кількість кооперативів, їх ефективність є дуже високою (оборот склав 25 млрд євро, майже як в Іспанії із кількістю кооперативів 3 844). Найбільший оборот у 2014 році спостерігаємо в Німеччині (67,5 млрд євро), що складає майже 20% від сукупного обороту всіх кооперативів країн-членів ЄС.

⁴⁰⁹ Danish Crown. Annual report 2016/17. URL: <https://www.danishcrown.com/danish-crown/annual-report/> (дата звернення : 19.10.2018).

⁴¹⁰ Деловая Дания. Спецвыпуск. Том X-XI. 2013. URL: http://polpred.com/free/country/2013_demo.pdf (дата звернення : 19.10.2018).

Кількісні показники сільськогосподарської кооперативної діяльності в країнах ЄС у 2014 році*

Країна ЄС	Кількість кооперативів, од.	Кількість членів, од.	Оборот, млн євро	Частка кооперативів, %
Бельгія	301	н/д	3 257	1,38
Болгарія	900	н/д	н/д	4,13
Чеська Республіка	548	524	1327	2,52
Данія	28	45 710	25 009	0,13
Німеччина	2 400	1 440 600	67 502	11,02
Естонія	21	2 036	512	0,10
Ірландія	75	201 684	14 149	0,34
Греція	550	н/д	711	2,53
Іспанія	3844	1 179 323	25 696	17,66
Франція	2400	858 000	84 350	11,02
Хорватія	613	10 734	167	2,82
Італія	5834	863 323	34 362	26,80
Кіпр	14	24 917	62	0,06
Латвія	49	н/д	1 111	0,23
Литва	402	12 900	714	1,85
Люксембург	55	н/д	н/д	0,25
Угорщина	1 116	31 544	1 058	5,13
Мальта	18	1815	204	0,08
Нідерланди	215	140 000	32 000	0,99
Австрія	217	306 300	8 475	1,00
Польща	136	н/д	15 311	0,62
Португалія	735	н/д	2 437	3,38
Румунія	68	н/д	204	0,31
Словенія	368	16539	705	1,69
Словацьчина	597	н/д	15 311	2,74
Фінляндія	35	170 776	13 225	0,16
Швеція	30	160 350	7438	0,14
Великобританія	200	138 021	6 207	0,92
Всього	21 769	6 172 746	347 342	100

Примітка: н/д – немає даних.

*Джерело: складено та розраховано за⁴¹¹

⁴¹¹ Development of agricultural cooperatives in the EU 2014. URL: http://zadruga.coop/upload_data/site_files/development-of-agricultural-cooperatives-in-the-eu_2014.pdf (дата звернення: 21.09.2018).

Політика розвитку сільських територій ЄС спрямована на поліпшення: конкурентоспроможності сільського та лісового господарства; збереження навколишнього середовища і якості життя у сільській місцевості; диверсифікації економіки сільських територій.

Спільна сільськогосподарська політика ЄС (CAP) постійно вдосконалювалась з метою забезпечення модернізації агросектору та його адаптації до змін ринкового середовища, а також направлена, зокрема на: посилення позицій фермерів у рамках ланцюга виробництва продуктів харчування та підвищення ефективності їх діяльності, забезпечення безпечності продуктів харчування, зростання робочих місць в сільській місцевості, що сприяє досягненню країнами-членами ЄС своїх цілей «Євро-2020» в напрямі стабільного та інклюзивного зростання.

4.7. Особливості функціонування агрохолдингів та їх вплив на соціально-економічний розвиток регіонів

Сьогодні в Україні гостро постає проблема співіснування та взаємодії різних типів сільськогосподарських підприємств, а також важливість оцінки їх ролі в соціально-економічному розвитку окремих регіонів та держави в цілому. Така відносно нова форма господарювання як агрохолдинги в останні роки зайняла помітне та лідируюче місце не тільки в агропромисловому комплексі, але й в цілій економічній системі. Зокрема, агрохолдинги забезпечують посилення експортних позицій України, особливо в галузі рослинництва, значною є також їх частка у створенні ВВП, мають кращі можливості щодо просування своєї продукції на світовому ринку, визначаючи сільськогосподарські глобальні пріоритети⁴¹². Крім того, саме агрохолдинги мають найвищі показники продуктивності використання землі, соціальних та інших виплат⁴¹³.

У сучасних дослідженнях аграрного сектору економіки більшість науковців до агрохолдингів відносять усі великі аграрні компанії за версією сайту latifundist.com (табл. 4.3). Однак серед лідерів аграрного ринку є компанії, юридичний статус яких відрізняється від юридичного статусу холдингової компанії, наприклад Агропросперіс – це група компаній, Укראгропром – агропромислова компанія, Нібулон – спільне підприємство з

⁴¹² Жабинець О.Й. Агрохолдинги як інтегровані форми агробізнесу: переваги, загрози та напрями регулювання діяльності. Просторові форми організації бізнесу в Україні: тенденції, перспективи та механізми розвитку: наукова доповідь. НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2018. С. 64.

⁴¹³ Найефективніше використовують землю агрохолдинги. Agrogenation: веб сайт. URL: <http://www.agrogenation.com/ua/other/landlord-agricultural-holdings-make-the-best-use-of-land-research> (дата звернення: 22.10.2018).

вертикально інтегрованою структурою, Сварог Вест Груп – корпорація⁴¹⁴ тощо. Як бачимо, не всі великі компанії агросектора є холдингами за організаційно-правовою формою, деякі з цих структур являють собою групи компаній, що технологічно та організаційно пов’язані одна з одною на основі приватної чи корпоративної власності, інші, як наприклад, Нібулон є корпорацією, яка має вертикально інтегровану структуру, що притаманна холдинговій структурі.

Таблиця 4.3

**ТОР – 20 агрокомпаній України у 2017 році
за розміром земельного банку***

№ з/п	Назва агрокомпанії	Розмір земельного банку, тис. га
1.	UkrLandFarming	605
2.	Кернел	602,5
3.	Агропросперіс (NCH)	430
4.	Миронівський хлібопродукт (МХП)	370
5.	Астарта-Київ	250
6.	Мрія	185
7.	Агротон	151
8.	ІМК	137
9.	Агрейн	127
10.	Укрпромінвест-агро	122
11.	AgroGeneration	120
12.	Агрохолдинг 2012	116
13.	Украгропром	107
14.	Приват-АгроХолдинг	100
15.	HarvEast	97
16.	ТАС АГРО	88
17.	Sintal Agriculture	82,6
18.	Нібулон	82,5
19.	Сварог Вест Груп	80
20.	Світанок	80
Всього		3932,6

*Джерело: складено за даними⁴¹⁵

Оскільки більшість потужних агрокомпаній України є агрохолдингами за організаційно-правовою формою, або групами компаній, що мають вертикальну або горизонтальну інтеграцію, то всіх їх, на нашу

⁴¹⁴ За даними сайту latifundist.com. URL: <https://latifundist.com/rating/top100#> (дата звернення: 22.10.2018).

⁴¹⁵ Топ 100 латифундистів України. latifundist.com: веб-сайт. URL: <https://latifundist.com/rating/top100#> (дата звернення: 22.10.2018).

думку, можна віднести до великих інтегрованих просторових форм агробізнесу і називати «агрохолдинговими компаніями», «агрохолдинговими структурами», «великими інтегрованими агроформуваннями», підприємствами «агрохолдингового типу» або скорочено – «агрохолдингами».

Регіональний розподіл TOP-20 агрохолдингових компаній України за розміром земельного банку (на початок 2017 року) та продуктивність використання земель сільськогосподарського призначення великими аграрними компаніями за регіонами демонструє рис. 4.9.

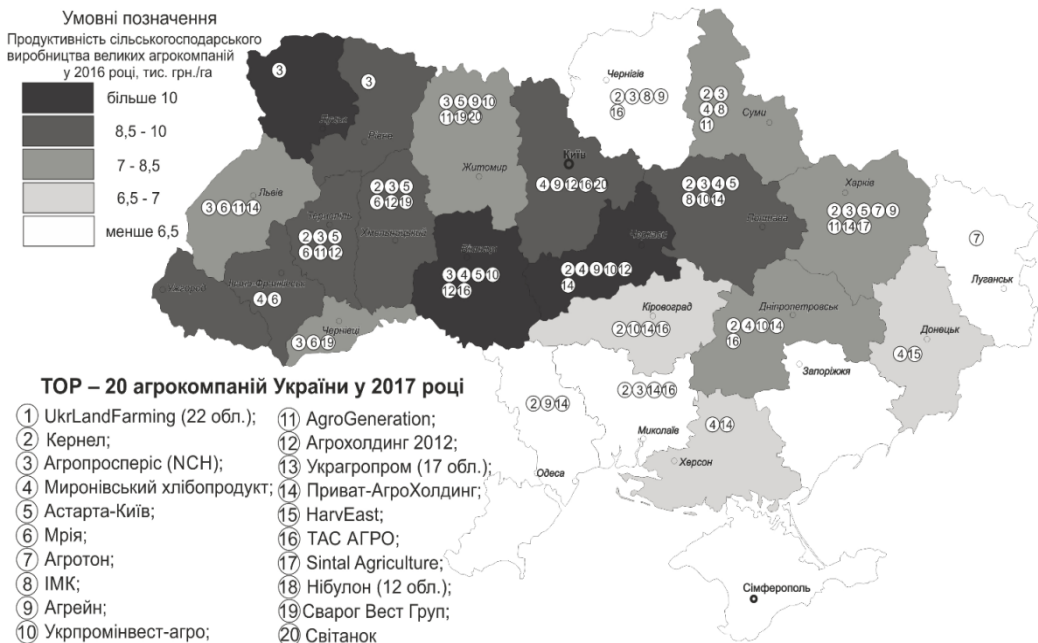

Рис. 4.9. Просторова концентрація найбільших агрокомпаній України за розміром земельного банку та продуктивність сільськогосподарського виробництва великих аграрних підприємств в регіонах України

*Джерело: розраховано та побудовано за даними⁴¹⁶

Як бачимо, у 2016 році найефективніше великими агрокомпаніями використовувались землі сільськогосподарського призначення Волинської, Вінницької та Черкаської областей. Аутсайдерами за продуктивністю використання земель сільськогосподарського призначення є південні області України (Одеська, Миколаївська, Запорізька), а також Чернігівська та Луганська області.

⁴¹⁶ Топ 100 латифундистов України. latifundist.com: веб-сайт. URL: <https://latifundist.com/rating/top100#> (дата звернення: 22.10.2018); Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.10.2018).

За обсягами сільськогосподарського виробництва протягом 2014-2016 рр. до шістки лідерів входять наступні області України: Вінницька, Полтавська, Харківська, Київська, Дніпропетровська та Черкаська області (рис. 4.10), що відповідає найбільшій присутності агрохолдингових компаній у цих регіонах.

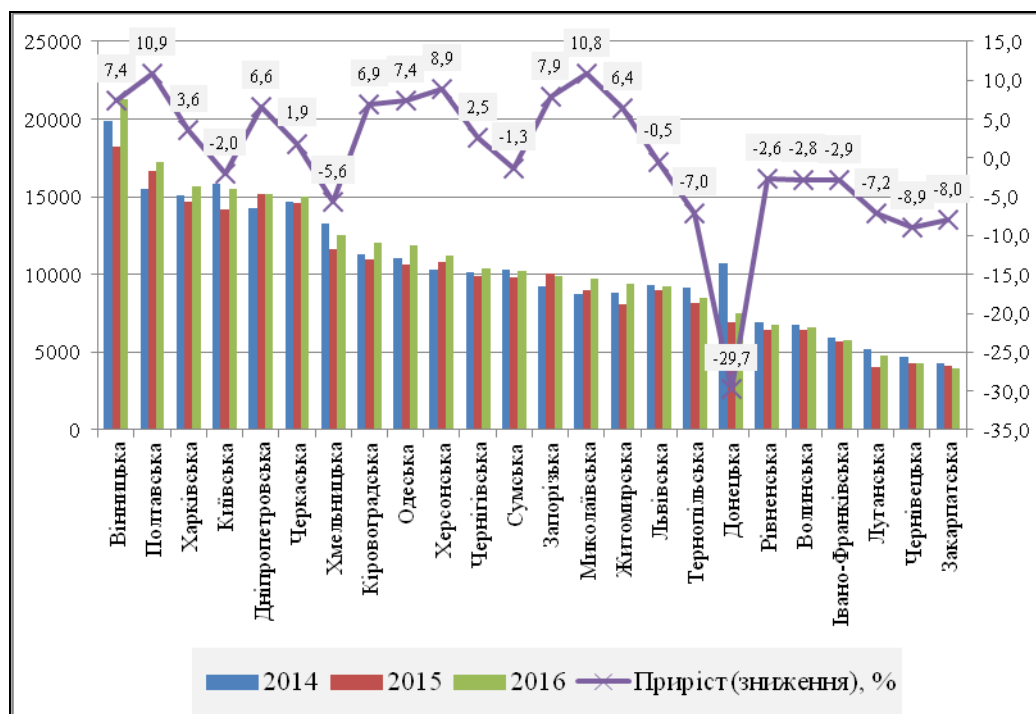

Рис. 4.10. Тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва за регіонами*

*Джерело: розраховано та побудовано за даними⁴¹⁷

До основних переваг функціонування агрохолдингів в Україні можемо віднести:

1. Забезпечення зайнятості населення сільських територій.

Так, за нашими підрахунками зайнятість у сільському господарстві протягом 2014-2016 рр. зростала практично у всіх регіонах України, крім Івано-Франківської, Хмельницької та Сумської областей (рис. 4.11), де зменшення зайнятості склало відповідно 10,9%, 3,3% та 0,7%. Лідерами за кількістю зайнятих у сільськогосподарському виробництві є Вінницька, Львівська, Одеська та Харківська області.

Характерно, що саме Вінницька область протягом аналізованого періоду є беззаперечним лідером як за обсягами сільськогосподарського

⁴¹⁷ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 23.10.2018).

виробництва (див. рис. 4.10), так і за продуктивністю використання земель сільськогосподарського призначення (див. рис. 4.9).

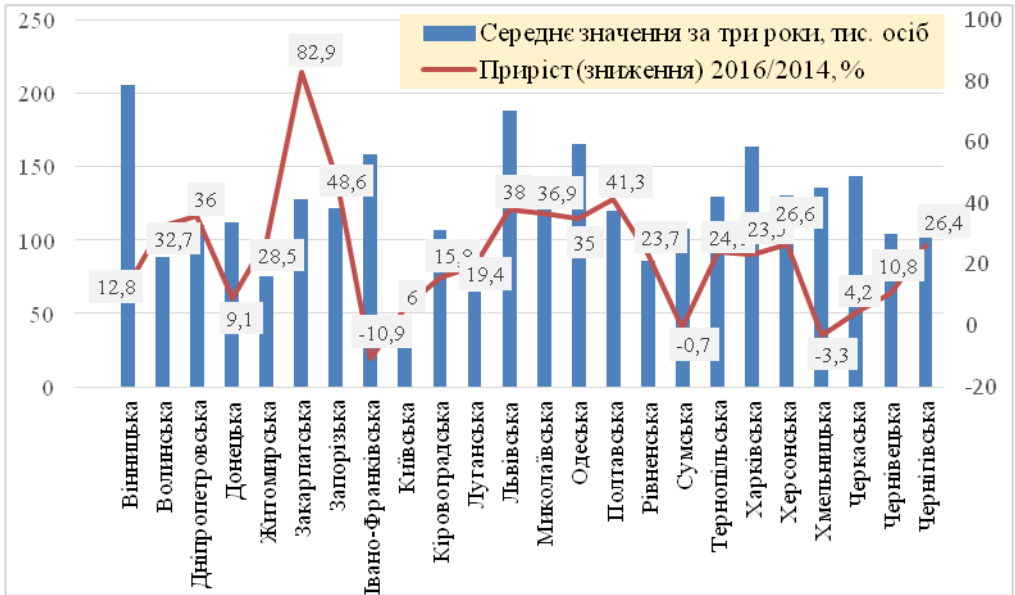

Рис. 4.11. Показники зайнятості у сільському господарстві за регіонами*

* Джерело: розраховано та побудовано за даними⁴¹⁸

Крім того, за результатами опитування міжнародної компанії Korn Ferry Hay Group 7 вітчизняних агрохолдингів (рис. 4.12) отримали найвищі показники від працівників та стали кращими серед роботодавців-агрохолдингів України у 2017 році.

Рис. 4.12. TOP-7 агрохолдингів-роботодавців України у 2017 році*

* Джерело: побудовано за даними⁴¹⁹

⁴¹⁸ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 22.10.2018).

2. Зростаюча динаміка питомої ваги прямих іноземних інвестицій в аграрний сектор в структурі економіки протягом 2013-2015 рр. та у 2017 році.

Крім зростання частки інвестицій, їх обсяги в агросектор у 2017 році в порівнянні із 2016 роком зросли на 16,7% (рис. 4.13).

Рис. 4.13. Прямі іноземні інвестиції в сільське господарство протягом 2013-2017 рр.*

*Джерело: розраховано та побудовано за даними⁴²⁰

3. Зростання обсягів капітальних інвестицій в сільське господарство.

Як свідчать дані рис. 4.14, обсяги капітальних інвестицій за останні 5 років зросли майже в 3 рази, а у 2017 році в порівнянні із 2016 роком – практично в 2 рази. Зазначені тенденції підтверджуються зростанням обсягів імпорту аграрної техніки у 2016-2017 рр., причому 2017 рік став рекордним за останніх 10 років із загальним об’ємом імпорту сільськогосподарської техніки в 1,5 млрд дол. США⁴²¹.

Крім того, позитивним фактором є те, що індекси капітальних інвестицій у сільському господарстві, за винятком 2017 року, є значно вищими, ніж в економіці в цілому.

⁴¹⁹ latifundist.com: веб-сайт. URL: <https://latifundist.com/rating/top-7-agroholdingov-rabotodatelej-ukrainy-2017> (дата звернення: 22.10.2018).

⁴²⁰ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.10.2018).

⁴²¹ УКАБ: веб-сайт. URL: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/resursi_agrovirobnitstva/tekhnika (дата звернення: 25.10.2018).

Рис. 4.14. Обсяги та індекси капітальних інвестицій в сільське господарство та в економіку протягом 2013-2017 рр.*

* Джерело: розраховано та побудовано за даними⁴²²

4. *Забезпечення високої врожайності агропродукції, стабільних обсягів виробництва, високої рентабельності.*

Зокрема, середня врожайність с/г культур великих с/г підприємств є вищою в порівнянні із фермерськими господарствами: за нашими підрахунками протягом 2013-2016 рр. в середньому різниця складала 15,5 ц/га або 8,7%. Темп приросту обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в цілому по Україні у 2016 році в порівнянні із попереднім роком склав 6,3%, тоді як приріст продукції, що виробляється великими сільськогосподарськими підприємствами – 8,9%. Середня рентабельність продукції агрохолдингів-лідерів галузі коливається від 24,46% до 54,85%, що значно вище середнього значення по галузі – 20,67% та оптимального значення – 15% (рис. 4.15).

5. *Висока результативність фінансово-господарської діяльності.*

Так, агрохолдинги-лідери галузі демонструють високу результативність фінансово-господарської діяльності (за винятком кризових для усієї галузі 2014-2015 рр.) як за показниками валового та чистого прибутку, так і за показником ЕВІТДА⁴²³ (рис. 4.16). Причому агрохолдинг Астарта-Київ протягом аналізованого періоду забезпечив не тільки стабільне

⁴²² Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.10.2018).

⁴²³ ЕВІТДА (англ. Earnings before interest, taxes, depreciation and amortization) характеризує фінансовий результат діяльності підприємства до вирахування витрат по виплаті відсотків, податків і нарахованої амортизації.

зростання EBITDA, але й повністю безбиткову фінансово-господарську діяльність.

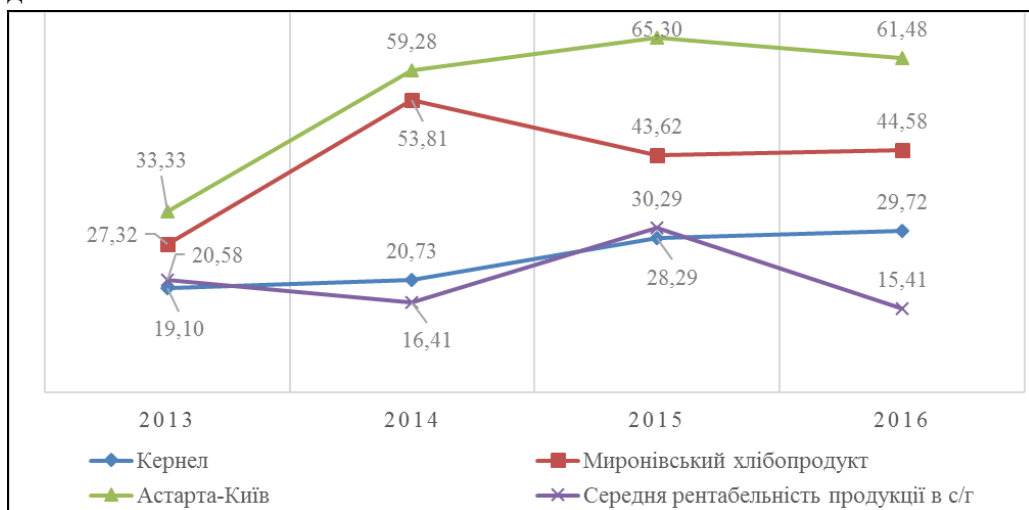

Рис. 4.15. Динаміка середньої рентабельності продукції в сільському господарстві та агрохолдингів протягом 2013-2016 рр., %*

*Джерело:⁴²⁴

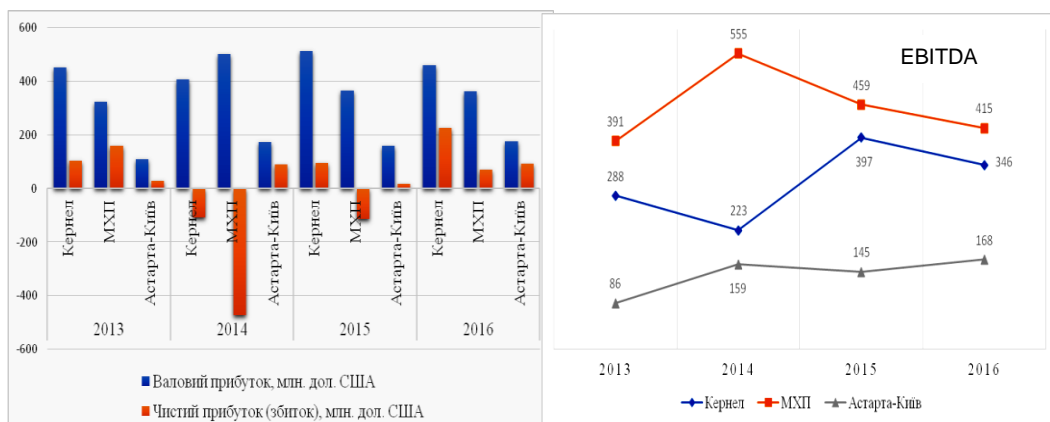

Рис. 4.16. Динаміка основних результатів діяльності агрохолдингів протягом 2013-2016 рр., млн. дол. США*

*Джерело:⁴²⁵

6. Реалізація заходів корпоративної соціальної відповідальності (далі – КСВ).

В рамках даного напрямку більшість агрохолдингів України здійснюють ціленаправлену діяльність щодо забезпечення медичного захисту та культурного розвитку своїх працівників, адресної спонсорської допомоги

⁴²⁴ Жабинець О.Й. Оцінка результативності фінансово-господарської діяльності агрохолдингів в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: В.С. Кравців (відп. ред.). Львів. 2018. Вип. 1 (129). С.107.

⁴²⁵ Там само.

співробітникам та пайовикам, будівництва об'єктів інфраструктури в регіонах своєї присутності та ін. Так, зокрема, виглядає соціальна складова КСВ агрохолдингу – Cygnet Agrocompany (рис. 4.17).

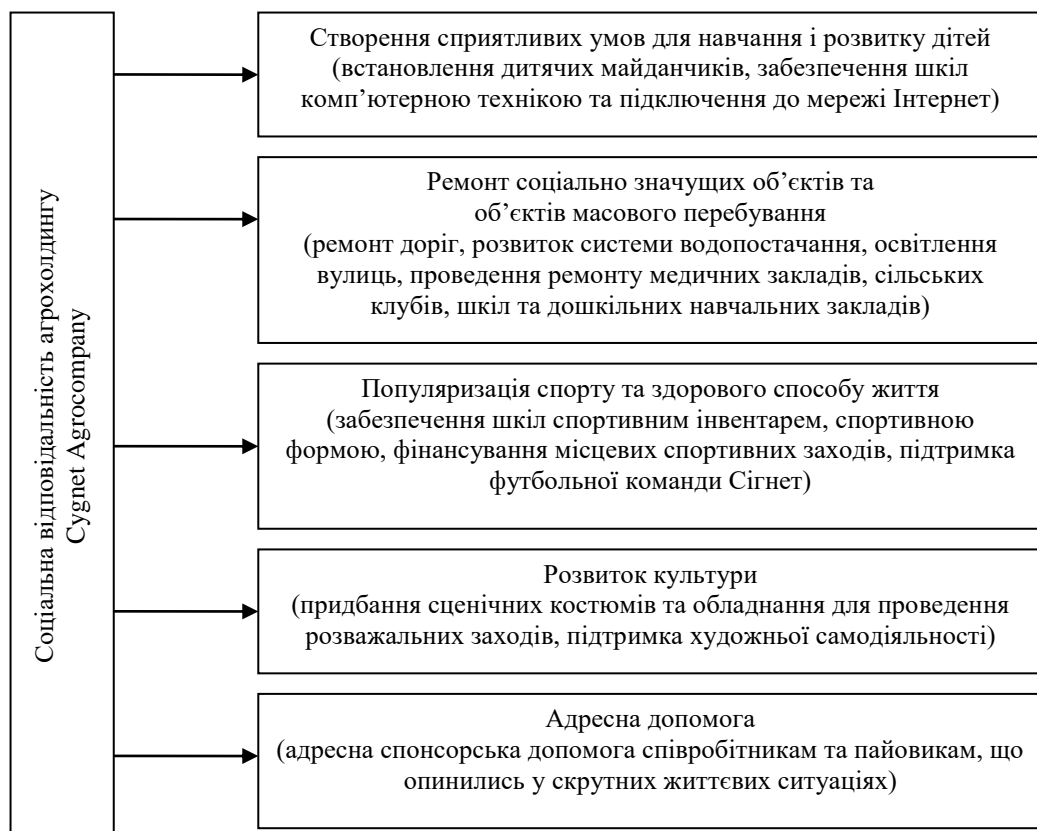

Рис. 4.17. Основні складові соціальної відповідальності Cygnet Agrocompany*
*Джерело: побудовано за даними⁴²⁶

Економічна та екологічна складова КСВ передбачають: інвестиції в підвищення технологічності виробництва, спрощення та удосконалення бізнес-процесів, фінансування заходів щодо зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, ефективне використання ресурсів тощо.

Щодо фінансування соціальних витрат, то агрохолдинг «МРІЯ» у 2017 році на соціальні проекти спрямував 21,5 млн грн.⁴²⁷, Cygnet Agrocompany – 2,79 млн грн., причому динаміка таких видатків демонструє стійку тенденцію до зростання⁴²⁸. Вважаємо, що через здійснення засад

⁴²⁶ Корпоративна соціальна відповідальність. Cygnet Agrocompany: веб-сайт. URL: <http://cygnet.ua/korporativna-ta-sots-vidpovidalnist/> (дата звернення: 16.08.2018).

⁴²⁷ У 2017 році Агрохолдинг «МРІЯ» спрямував 21,5 млн. грн. на соціальні проекти і сплатив 443,8 млн. грн. податків. Агрохолдинг Мрія: веб-сайт. URL: <http://mriya.ua/news/detail/u-2017-roci-agrokholding-mrija-sprjamuvav-215-mln-grn-na-s/> (дата зверненн : 22.10.2018).

⁴²⁸ Затрати на КВС Cygnet Agrocompany. Cygnet Agrocompany: веб-сайт. URL: <http://cygnet.ua/korporativna-ta-sots-vidpovidalnist/> (дата звернення: 15.09.2018).

корпоративної соціальної відповідальності українські агрохолдингові структури забезпечують реалізацію низки суспільно-корисних функцій в напрямку розвитку територій своєї присутності, а як наслідок – підвищення рівня та якості соціальних комунікацій (досягнення лояльності з боку сільських громад, відданість співробітників та ін.), підвищення іміджу на ринку та покращення фінансових результатів своєї діяльності⁴²⁹. Тут варто зазначити, що реалізацію засад корпоративної соціальної відповідальності здійснює більшість великих агрокомпаній, однак на сайтах цих структур, як правило, декларуються основні напрями роботи при відсутності фінансового підтвердження проведених соціальних витрат.

Сьогодні в Україні функціонує Центр «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності», членами якого є, зокрема, і трійка лідерів АПК України – агрохолдинги Кернел, МХП та Астарта-Київ.

7. Вихід на зовнішні ринки запозичення капіталу та доступ до дешевих кредитів.

Вихід на зовнішні ринки капіталу відбувався шляхом розміщення певної частки акцій агрохолдингів на міжнародних фондових біржах, зокрема, у 2007 р. – 36% акцій агрохолдингу «Кернел» на Варшавській фондовій біржі; у 2008 р. – 19,41% акцій Миронівського хлібопродукту на Лондонській фондовій біржі; у 2010 р. – 20% акцій агрохолдингу «Авангард» на Лондонській фондовій біржі⁴³⁰, внаслідок чого агрохолдингові компанії почали залучати кредити за низькими ставками, отримавши додаткову конкурентну перевагу перед іншими українськими виробниками АПК.

Незважаючи на значну кількість переваг діяльності агрохолдингових структур для аграрного ринку та економіки в цілому їх функціонування пов'язане також із наявністю низки загроз, зокрема:

- *монополізація ринку оренди земельних ресурсів.* Так, концентрація значних площ земельних ресурсів в «одних руках» призводить до розвитку монополізму на ринку оренди землі: за нашими підрахунками у 2017 році 20 найбільших агрокомпаній України володіли земельним банком у розмірі майже 4 млн га сільськогосподарських земель (див. табл. 4.3), що складає приблизно 20% від загальної площі, що перебуває в користуванні усіх сільськогосподарських підприємств;

- *постійне збільшення площі оброблюваних земель при незначній частці України у світовому експорті сільськогосподарської продукції.*

⁴²⁹ Жабинець О.Й. Соціальні комунікації та корпоративна соціальна відповідальність підприємств агрохолдингового типу. Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі: зб. матеріалів міжнародної наукової конференції. Київ: КНУКМ, 2018. С. 25.

⁴³⁰ Єрмолаєв А., Клименко І., Ємець В., Таран С. Аграрний сектор України: тенденції, суб'єкти, перспективи реформування. Київ: Інститут стратегічних досліджень “Нова Україна”. 2015. С.14. URL: <http://newukraineinstitute.org/media/news/549/file/Agro%202015.pdf>. (дата звернення: 15.10.2018).

Зокрема, маючи 2,3% орних земель світу, Україна займає лише 1,2% у світовому експорті сільськогосподарських товарів, тоді як в розвинених державах світу ці показники є або співмірними, або частка експорту перевищує частку орних земель, як наприклад, у США, Франції, Польщі та ін. У розрахунку на 100 га орних земель Україною експортується продукції на суму 52,3 тис. дол. США, що удвічі менше, ніж у світі. У вартісному виразі порівняно із середнім показником ЄС ми експортуємо продукції майже в 10 разів менше, із Францією – у 7,9 разів, Польщею – у 4,3 разів;⁴³¹

- *монополізація ринку сільськогосподарської продукції, що відбувається через захоплення великими агрокомпаніями найбільш рентабельних і експортно-орієнтованих сфер агробізнесу.* Так, у 2017 році частка експорту продукції рослинництва в загальному експорті складала більше 30%, в т.ч. зернових культур 15,1%, олії та інших жирів – 10,8%. За нашими підрахунками, починаючи із 2000 року, в т. ч. у 2017 році, більше 65% зернових та соняшнику вирощується саме великими сільськогосподарськими підприємствами. Причому рентабельність зернових та соняшнику в рослинництві є найбільшими: її середнє значення протягом 2013-2016 рр. складає відповідно 35,4% та 59%;

- *поглинання невеликих підприємств* (кількість дрібних с/г підприємств в Україні протягом 2013-2016 рр. різко скоротилася – з 1460 у 2013 році до 603 у 2016 році – на 58,7%);

- *обмеження можливостей для розвитку особистих селянських та фермерських господарств найперше через проблематичність отримання та високу вартість кредитних ресурсів.* Так, аналіз умов кредитування сільськогосподарських підприємств, які пропонують вітчизняні комерційні банки, свідчить, що це джерело залучення ресурсів є недоступним для більшості виробників сільськогосподарської продукції, особливо малих аграрних підприємств. Банки прискіпливо ставляться до оцінки кредитоспроможності позичальників та якості застави (як правило, вимагається ліквідне майно, однак у заставу можуть прийматися також складські свідоцтва та інші товаророзпорядчі документи на сільськогосподарську продукцію)⁴³². Крім того, аналіз вартості кредитів для агросектору (табл. 4.4), засвідчив, що в середньому кредитна ставка для отримання агрокомпаніями додаткових фінансових ресурсів на поповнення обігових коштів складала, зокрема для строкових кредитів, – 27%, тоді як середньозважена процентна ставка, за якою надавались кредити

⁴³¹ Могильний О.М., Ходаківська О.В. Вплив агрохолдингів на розвиток аграрного сектора країни. Економіка та держава. 2017. №6. С.6. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2017/3.pdf. (дата звернення: 10.09.2018).

⁴³² Маслак Н., Маслак О. Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств. URL: <http://propozitsiya.com/ua/finansove-zabezpechennya-silskogospodarskih-pidpriemstv> (дата звернення: 10.10.2018).

нефінансовим корпораціям у тому ж році – 15,1%⁴³³. Як бачимо – розрив дуже суттєвий.

Таблиця 4.4

Процентні ставки за банківськими кредитами для агропромислових підприємств в Україні (станом на квітень 2016 року)*

Показники	Поповнення обігових коштів			Впровадження інвестиційних проектів	Купівля с/г техніки
	овердрафт	кредитний ліміт	строковий кредит		
Кредитна ставка, % річних	26-28	30-34	22-32	19-26	21-29 (спецпрограми до 17)
Комісія, %	1,0 - разова	0,9 - щомісяця та до 0,3 - за кожен переказ	до 1,0 - разова та/або 0,1-0,5 щомісячно	0,5-1,0 разова	0,5-1,0 разова

* Джерело: складено за ⁴³⁴

На ринку банківських кредитів для сільського господарства найбільш поширеними брендами є CREDIT AGRICOLE UKRAINE, UKRSIBBANK, AVAL, PIRAEUS BANK, ALFA BANK, OTP BANK та AGROPROSPERIS BANK. Загальним трендом у банківському кредитуванні аграрної галузі є фінансування оборотного капіталу, наприклад для закупівлі засобів захисту рослин, насіння, добрив, або паливно-мастильних матеріалів. Банки більш відкриті до співпраці з виробниками, що орієнтовані на виробництво зернових та олійних культур, найбільш поширених в Україні⁴³⁵. Це підтверджує пріоритетність надання комерційними банками кредитів саме агрохолдинговим структурам, оскільки саме вони у більшості спеціалізуються на цих найбільш рентабельних та експортно-орієнтованих видах сільськогосподарської продукції, про що говорилось вище;

- *неконтрольованість способів використання ґрунтів і, як наслідок – погіршення їх якісних характеристик.* Так, у землеробстві України уже протягом двох десятиліть спостерігається тенденція до збільшення від'ємного балансу поживних речовин у ґрунтах. За таких обставин, експортуючи сільськогосподарську сировину, Україна експортує не лише робочі місця, додану вартість, а також гумус (через його виснаження), поживні речовини (NPK), віртуальну воду тощо.

Зокрема, експортувавши у 2015 р. 19 млн т кукурудзи, 13,4 млн т пшениці та 48 тис. т насіння соняшнику, Україна експортувала: 209,1 тис. робочих місць; 1847,9 тис. т запасів NPK з ґрунтів (що фактично дорівнює

⁴³³ НБУ: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 24.10.2018).

⁴³⁴ Маслак Н., Маслак О. Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств. URL: <http://propozitsiya.com/ua/finansove-zabezpechennya-silskogospodarskih-pidpriemstv>. (дата звернення: 28.10.2018).

⁴³⁵ Ведення агробізнесу в Україні 2018. УКАБ: веб-сайт. URL: http://ucab.ua/files/Survey/Doing/DoingAgribusinessInUkraine_2018.pdf (дата звернення: 29.10.2018).

внутрішньому річному споживанню мінеральних добрив); 22,21 млрд м³ віртуальної прісної води. У грошовому виразі такі втрати поживних речовин (у цінах 2015 р.) можна оцінити в 739,2 млн дол. США, води – 362 млн дол. США. Це становить майже 21% від експортної виручки реалізації зазначених сільськогосподарських культур у 2015 р.⁴³⁶

Для аналізу впливу фінансово-господарської діяльності агрохолдингових компаній на соціально-економічний розвиток регіонів України розрахуємо значення інтегрального індексу розвитку сільського господарства для кожної з областей та проаналізуємо взаємозалежність між продуктивністю сільськогосподарського виробництва великих аграрних підприємств із цим показником.

Інтегральне оцінювання розвитку сільськогосподарського виробництва в регіонах України за 2016 р. будемо здійснювати за допомогою стандартизації значень обраних індикаторів відносно еталонного значення. За обраною методикою вище значення інтегрального показника буде свідчити про вищий рівень розвитку сільського господарства.

Статистичні дані та результати розрахунку інтегрального індексу розвитку с/г в регіонах зведемо у табл. 4.5, з якої видно, що найбільшими є значення інтегрального індексу у Вінницькій (0,802), Одеській (0,737) та Миколаївській (0,700) областях України, тобто саме ці області є лідерами за основними показниками розвитку та ефективності ведення сільськогосподарського бізнесу.

Для оцінки внеску агрохолдингових компаній у розвиток регіонів України проаналізуємо взаємозалежності між продуктивністю сільськогосподарського виробництва великих аграрних підприємств та рівнем розвитку сільського господарства областей (рис. 4.18). Як бачимо, найбільшим є внесок агрохолдингових компаній у розвиток агросектору Вінницької області, де свою фінансово-господарську діяльність здійснює 6 з двадцятки лідерів агрохолдингів за розміром земельного банку (див. рис. 4.9), в т. ч. такі потужні агрохолдинги як Агропросперіс Груп, Астарта-Київ та Миронівський хлібопродукт. Розрахунки засвідчили також суттєвий вплив агрохолдингових структур на розвиток агросектору, що одночасно супроводжується високою продуктивністю сільськогосподарського виробництва, у Київській, Черкаській, Дніпропетровській, Полтавській та Львівській областях. Це також підтверджується значною присутністю агрохолдингів в цих регіонах України (див. рис. 4.9). Водночас, внесок агрохолдингів більшості областей Західного регіону, незважаючи на достатньо високу продуктивність, є досить низьким. Це, зокрема, пояснюється місцевим менталітетом тяжіння до індивідуального підприємництва у формі особистих селянських та фермерських господарств та їх переважаючим на цих територіях України.

⁴³⁶ Могильний О.М., Ходаківська О.В. Вплив агрохолдингів на розвиток аграрного сектора країни. Економіка та держава. 2017. №6. С.7. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2017/3.pdf (дата звернення: 30.10.2018).

**Статистичні дані та результати розрахунку інтегрального індексу
розвитку сільського господарства в регіоні у 2016 році***

Області	Обсяги с/г виробництва, млн грн.	Продуктивність праці працівника с/г підприємств, грн. *	Зайнятість у сільському господарстві, тис. осіб	Середньомісячна номінальна ЗП працівників с/г підприємств, грн.	Кількість с/г підприємств, од. **	Капітальні інвестиції в с/г, млн грн.	Рентабельність операційної діяльності с/г підприємств, %	Експорт с/г продукції, тис. дол. США	Значення інтегрального індексу розвитку с/г в регіоні
Вінницька	21319,1	338063	205,8	4101	2668	3370,61	35,8	712341	0,802
Волинська	6558,5	291166	79,6	3456	909	810,77	22,3	124364	0,389
Дніпропетровська	15183,4	263472	107,4	3669	4111	3615,42	31,2	462542	0,675
Донецька	7513,1	242913	63,6	3777	1326	880,75	30,9	97850	0,409
Житомирська	9406,8	302947	73,6	3798	1103	1393,25	25,2	103770	0,442
Закарпатська	3964,9	137315	125,4	4940	1084	111,91	16,5	66554	0,350
Запорізька	9928	215652	122,2	3250	2790	2616,48	42,5	343870	0,581
Івано-Франківська	5795,3	234954	160,1	4803	759	532,52	8,6	243009	0,413
Київська	15544,7	250178	47,2	4347	2212	4142,96	26,8	1176898	0,687
Кіровоградська	12037,5	259323	103,4	3788	3229	3641,42	47,5	304497	0,661
Луганська	4816,3	245362	38,2	3923	1062	1488,04	39,6	10096	0,408
Львівська	9255,4	378541	191,5	4724	1209	1153,51	20,3	306050	0,565
Миколаївська	9714	239861	138,6	3645	4040	2490,88	38,1	1062376	0,700
Одеська	11881,2	222666	165,9	2824	5107	2626,45	38,4	1098112	0,737
Полтавська	17212,6	261459	120,6	4424	2443	3602,54	37,8	347760	0,677
Рівненська	6723,2	277481	85,5	3071	629	562,12	27	74459	0,372
Сумська	10192,5	307619	111,9	3724	1089	2149,6	41,2	194864	0,544
Тернопільська	8523,8	345975	132,9	3966	1079	1642,37	23,7	97586	0,494
Харківська	15647,8	318897	167,5	3596	1967	3044,46	36,3	287895	0,656
Херсонська	11232,2	258574	130,3	3748	2644	2373,55	41,7	152488	0,587
Хмельницька	12548,6	321289	137	3823	1573	1842,85	36,9	161697	0,568
Черкаська	14983,7	300917	147,2	4128	2000	2729,58	34,5	245770	0,629
Чернівецька	4285,7	177969	108,3	2796	832	250,89	11,6	31285	0,282
Чернігівська	10372,2	278180	99,2	4144	1120	2159,51	28,5	184775	0,505

Примітки:

* (на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві, у постійних цінах 2010 року).

** на 01.11.2016 року.

* Джерело: складено та розраховано за ⁴³⁷

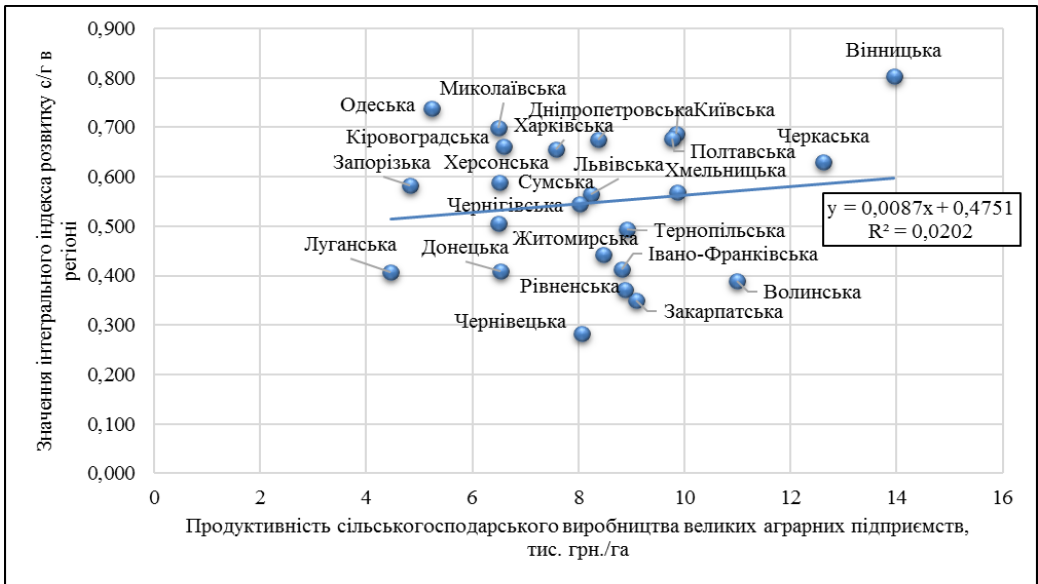

Рис. 4.18. Залежність інтегрального індексу розвитку с/г в регіоні від продуктивності сільськогосподарського виробництва великих аграрних підприємств, 2016 р.

Незважаючи на низьку продуктивність сільськогосподарського виробництва великих агрокомпаній у південних областях, інтегральний показник розвитку сільського господарства там є досить високим. Аналізуючи його складові, можна побачити, що Одеська та Миколаївська області мають високі обсяги експорту с/г продукції (див. табл. 4.5) – друге й третє місця відповідно. Це пояснюється тим, що на території даних областей знаходяться порти, через які експортується основна маса зернових, а всі крупні експортери мають власні елеватори та зернові термінали (або на території портів, або недалеко від них). Водночас, варто зазначити, що експорт визначає не виробничий, а лише транзитно-торгівельний потенціал даних областей, однак у наших розрахунках ця складова інтегрального індексу суттєво вплинула на його рівень. Щодо низької продуктивності сільськогосподарського виробництва у південних областях України, то це, зокрема, пояснюється особливостями кліматичних умов даних областей. Через посушливий клімат Південь України знаходиться у зоні ризикованого землеробства, а тому господарства даного регіону вимушені витратити додаткові фінансові ресурси у зрошувальні системи. Як наслідок, прибутковість ведення сільського господарства (як рослинництво, так і тваринництво) за певними напрямками є меншою у порівнянні з іншими регіонами України.

Розрахунки також засвідчили депресивність Донецької та Луганської областей щодо розвитку великих аграрних підприємств та їх внеску у

розвиток агросектору даних регіонів, що обумовлено тривалою політико-економічною кризою та військовими діями.

Підсумовуючи викладене, наголосимо, що агрохолдингізація аграрного сектору національної економіки є її природною реакцією на процеси глобалізації та інтернаціоналізації бізнесу у світі. Проведений аналіз засвідчив, що діяльність агрохолдингових структур в Україні характеризується як значною кількістю переваг для аграрного ринку та економіки в цілому, так і несе в собі певні загрози. Вважаємо, що за своїм потенціалом агрохолдинги суттєво випереджають більш прості форми просторової організації бізнесу і за умови ефективного державного регулювання потенційно є більш спроможні впливати на соціально-економічний розвиток держави та її регіонів, про що свідчать представлені результати нашого дослідження.

4.8. Стратегічні пріоритети та інструменти регулювання діяльності агрохолдингових компаній в Україні

У розвитку вітчизняного агропромислового сектору та національної економіки агрохолдингові компанії відіграють значну роль, а за останні 10 років стали провідною формою ведення аграрного бізнесу в Україні. Аграрні холдинги акумулюють значні фінансові ресурси, мають доступ до новітніх технологій та вихід на експортні ринки, політичний та соціально-економічний вплив на регіональному та національному рівнях⁴³⁸. Водночас, функціонування великих агрохолдингових структур характеризується багатьма негативними проявами, що виявляються, зокрема, у монополізації ринку оренди земель та сільськогосподарської продукції, поступовому витісненню малого та середнього аграрного бізнесу, наявності значної кількості проблем забезпечення екологічної безпеки регіонів своєї присутності.

З метою нейтралізації негативного впливу діяльності агрохолдингових структур в контексті зазначених загроз, на нашу думку, необхідно здійснити комплекс невідкладних заходів у таких основних напрямках (рис. 4.19).

Ключовими завданнями органів державної влади у ситуації, що склалася, має стати вмиле поєднання ринкових та адміністративних методів регулювання і контролю за діяльністю агрохолдингових компаній. З огляду на це в рамках пріоритетних напрямів нами розроблено стратегічні цілі та інструменти їх реалізації, що в сукупності формують цілісний механізм (див. рис. 4.19).

⁴³⁸ Жабинець О.Й. Переваги функціонування в Україні агрохолдингових компаній. Сучасні тенденції розвитку світової економіки: зб. матеріалів X міжнародної науково-практичної конференції. Харків: ХНАДУ, 2018. С. 296.

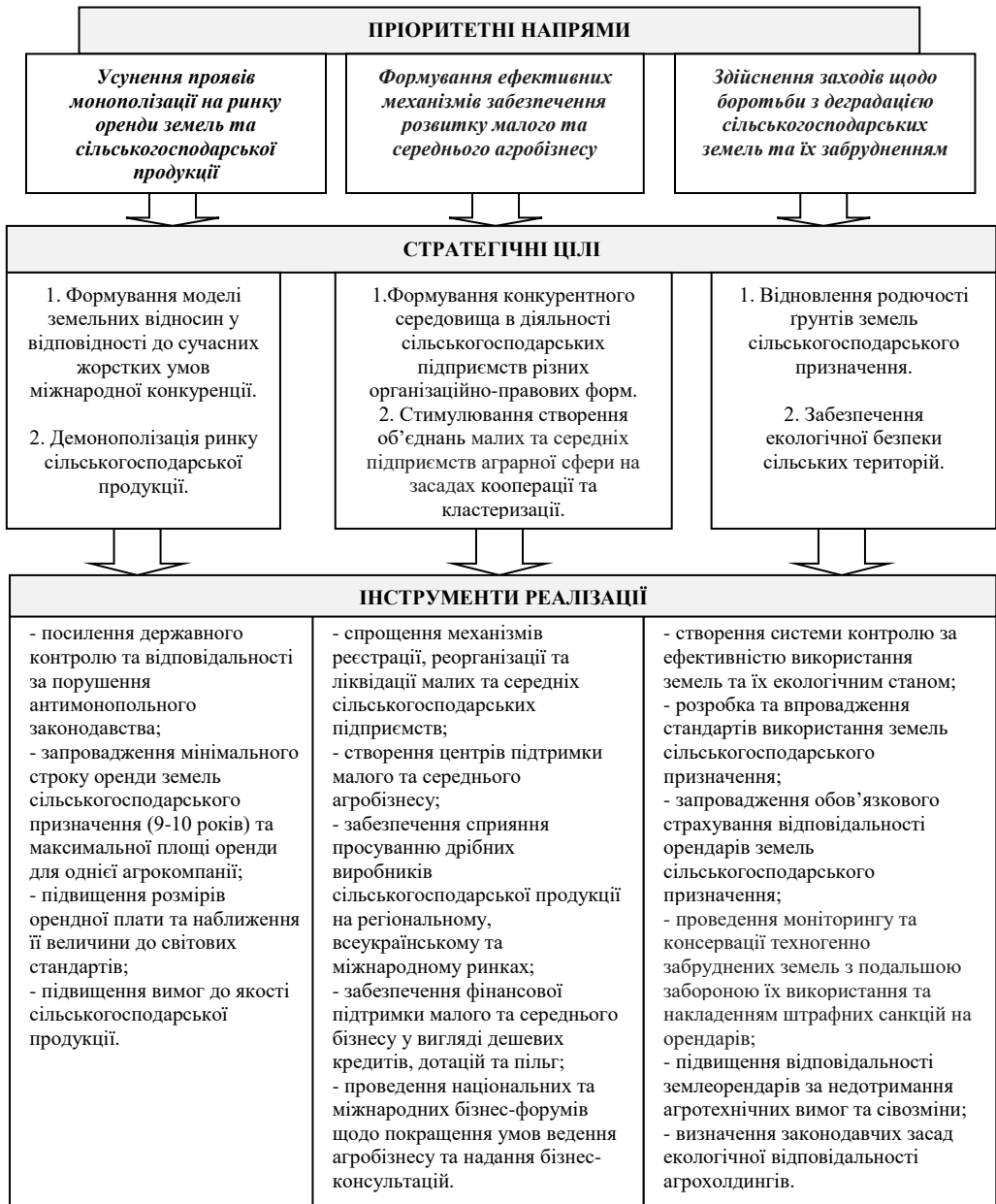

Рис. 4.19. Стратегічні пріоритети та інструменти регулювання діяльності агрохолдингових компаній в Україні*

*Джерело: розроблено автором.

Так як Україна володіє значними обсягами земельних ресурсів, що складають близько 6% території Європи, а із 60,3 млн га земельного фонду 70 % припадає на сільськогосподарські угіддя з найкращою у світі родючістю⁴³⁹, першочерговим напрямом регулювання діяльності

⁴³⁹ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 22.10.2018).

агрохолдингів має стати усунення проявів монополізації на ринку оренди земель та впровадження такої моделі земельних відносин, яка б відповідала сучасним жорстким умовам міжнародної конкуренції. Адже монопольне становище великих агрохолдингових компаній на ринку оренди землі характеризується:

– по-перше, низькими (за світовими стандартами) ставками орендної плати;

– по-друге, переважанням короткострокових договорів оренди над довгостроковими.

Перше дозволяє агрохолдингам постійно збільшувати обсяги земельного банку, а друге – впливає на раціональне використання земель та збереження їх родючості.

Так, орендна плата в Україні є найнижчою серед країн-членів ЄС та становить лише 37 дол. США в рік за гектар⁴⁴⁰, а питома вага договорів оренди строком понад 10 років, хоч і демонструє тенденцію до зростання, у 2016 році складала всього 15%⁴⁴¹.

Для порівняння, у Німеччині, Нідерландах та Данії орендна плата становить більше 200 євро за 1 гектар ріллі, у США – до 10 відсотків ринкової вартості, або 350-400 дол. США за 1 гектар; у Канаді на оплату оренди витрачається 40-45 відсотків вирощеного врожаю, у Франції – до 1/3 врожаю⁴⁴².

В рамках даного напрямку надзвичайно важливо також забезпечити контроль за допустимими обсягами оренди агрохолдингами земель сільськогосподарського призначення з метою забезпечення раціоналізації землекористування на основі впровадження інноваційних смарт-технологій. Не менш важливим завданням держави має бути також створення ефективних механізмів забезпечення розвитку малого та середнього агробізнесу (див. рис. 4.19), тим більше, що саме малі та середні сільськогосподарські підприємства відіграють сьогодні важливу соціально-економічну роль у забезпеченні розвитку сільських територій. Розвиваючи локальну конкурентоспроможність та створюючи об'єднання для захисту своїх інтересів на ринку (кооперативи, аграрні чи агропромислові кластери тощо) вони можуть забезпечити собі ефективнішу взаємодію як між собою, так і з державними регулюючими органами та великими агропромисловими формуваннями, а в перспективі – конкурувати із потужними холдинговими структурами, будучи повноправними суб'єктами економіки. Однак сьогодні середні й дрібні підприємства, що залишилися наодинці зі своїми проблемами, змушені поповнювати земельні банки і доходи агрохолдингів, оскільки в умовах, що склалися, не можуть реально конкурувати з великим капіталом.

⁴⁴⁰ Данкевич В. Є. Розвиток земельних відносин у сільському господарстві: дис. ... докт. екон. наук: 08.00.03 / Житомирський національний агроєкологічний університет. Житомир. 2017. С. 249.

⁴⁴¹ Там само. С. 245.

⁴⁴² Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF> (дата звернення: 10.10.2018).

Перед сільгосп підприємствами нависла загроза якщо не поглинання, то повної залежності від агрохолдингів. І якщо цьому натиску представники малого й середнього агробізнесу не протиставлять кооперацію як інструмент економічного балансу, то агрокорпорації, непомірно розростаючись, і далі вестимуть свою гру, розширюючи земельні банки, посилюючи економічний тиск, що часом переходить у прямий рекет⁴⁴³. Адже як свідчить зарубіжний досвід (США, ЄС та ін.), кооперація – це не тільки надійний інструмент успішної конкуренції та взаємовигідного партнерства дрібного та середнього агробізнесу із великим, а також механізм підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва дрібних сільгоспвиробників.

В даному напрямі надзвичайно важливою є консультаційна та фінансова підтримка з боку держави у вигляді дешевих кредитів, дотацій та пільг, причому малі та середні виробники сільськогосподарської продукції повинні бути визнані виключними об'єктами державної підтримки суб'єктів підприємництва в аграрному секторі економіки⁴⁴⁴. Адже ефективність розвитку малого та середнього агробізнесу багато в чому залежить від функціонування в державі системи сільськогосподарського дорадництва. На відміну від агроконсалтингових фірм, діяльність яких переважно спрямовується на надання послуг великим сільгосп підприємствам, насамперед, у інвестиційно-інноваційній сфері, та екстеншн-центрів, які займаються навчанням окремих цільових груп за межами офіційної системи освіти, функціонування дорадчих служб спрямоване як на навчання, так і на практичну допомогу сільськогосподарським підприємцям. Через те, що діяльність дорадчих служб частково фінансується коштами місцевого та державного бюджетів, а також іноземних інвесторів за окремими проектами, їхні послуги є доступними для середніх і малих підприємств⁴⁴⁵.

Варто зазначити, що фінансова підтримка сільського господарства з боку держави протягом останніх років характеризувалась незначними обсягами прямої державної підтримки та пільговим режимом сплати ПДВ, що давав значні фінансові преференції вітчизняним сільгоспвиробникам, але який було відмінено з 1 січня 2017 року⁴⁴⁶. Державним бюджетом України на 2018 рік передбачено, зокрема фінансову підтримку сільгосптоваровиробників та фермерських господарств у розмірах відповідно 945 млн грн. та 1 млрд грн., а також видатки на фінансування заходів шляхом здешевлення кредитів на суму 66 млн грн.⁴⁴⁷ Рис. 4.20 демонструє основні види державних програм підтримки агропромислових підприємств в Україні.

⁴⁴³ Гоцуенко Є., Гоцуенко М. Кооперативний вакуум. Дзеркало тижня. 2018. Вип. №35. URL: https://dt.ua/business/kooperativniy-vakuum-289092_.html (дата звернення: 21.10.2018).

⁴⁴⁴ Просторові форми організації бізнесу в Україні: тенденції, перспективи та механізми розвитку: наукова доповідь. НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2018. С. 71.

⁴⁴⁵ Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні: аналітична доповідь / НАН України. НІСД; кер. авт. колективу О.В. Собкевич. Київ, 2014. С. 10.

⁴⁴⁶ Ведення агробізнесу в Україні 2018. УКАБ: веб-сайт. URL: http://ucab.ua/files/Survey/Doing/DoingAgribusinessInUkraine_2018.pdf (дата звернення: 18.10.2018).

⁴⁴⁷ Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07 грудня 2017 р. №2246-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>. (дата звернення: 19.10.2018).

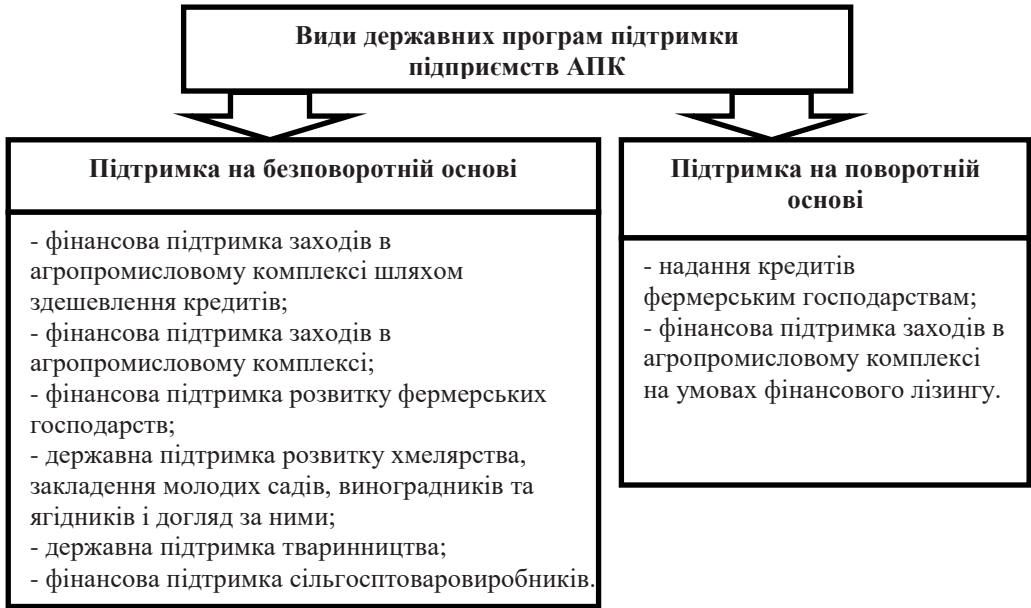

Рис. 4.20. Види державних програм підтримки підприємств АПК в Україні*
* Джерело: складено за⁴⁴⁸

Вагомим джерелом залучення додаткових коштів підприємствами аграрної сфери є також банківське кредитування. Статистика надання банківських кредитів нефінансовим корпораціям протягом 2013-2017 рр. (рис. 4.21) свідчить, що кредитна ставка у 2015 році в порівнянні із 2013 роком виросла аж на 3,8 процентних пункти, що не могло не позначитися на обсягах кредитування в ці роки. Лише у 2016-2017 рр. ситуація стабілізувалася у зв'язку із зниженням величини кредитної ставки практично до рівня 2013 року, внаслідок чого обсяг наданих кредитів нефінансовим корпораціям у 2017 році в порівнянні із 2013 роком зріс на 7,6%.

Рис. 4.21. Динаміка обсягів кредитування нефінансових корпорацій та банківської кредитної ставки протягом 2013-2017 рр.*

⁴⁴⁸ Про Державний бюджет України на 2018 рік (Додатки 3 та 4): Закон України від 07 грудня 2017 р. №2246-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19> (дата звернення: 19.10.2018).

*Джерело: побудовано за⁴⁴⁹

Крім того, частка кредитів у сільське, лісове та рибне господарство на кінець березня 2018 року склала 7,84% (або 61 628 млн грн.) від загального обсягу кредитування видів економічної діяльності, причому близько третини за обсягами кредитування – це довготермінові кредити (31%), а за валютою кредитування переважають кредити в національній валюті – майже 80% (рис. 4.22).

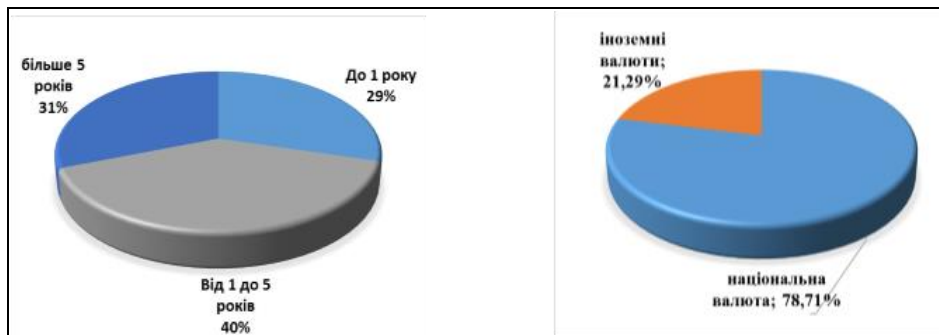

Рис. 4.22. Структура кредитів, наданих комерційними банками підприємствам сільського, лісового та рибного господарства (на кінець березня 2018 року)*

*Джерело: побудовано за⁴⁵⁰

Варто зазначити, що крім державної підтримки та отримання фінансових ресурсів шляхом кредитування в останні роки популярність серед вітчизняних аграріїв набувають також такі варіанти залучення додаткових коштів як аграрні розписки та вексельне фінансування.

У напрямі боротьби із деградацією сільськогосподарських земель та їх забрудненням першочергові заходи держави мають бути спрямовані на виконання Національного плану дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням⁴⁵¹, а також прийняття Закону України «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості». Адже неконтрольоване збільшення агрохолдингами земель сільськогосподарського призначення при відсутності юридичної відповідальності за їх неналежне використання призвели, як уже зазначалось вище, до загострення проблем, що пов'язані із зниженням балансу поживних речовин у ґрунтах, зменшенням вмісту гумусу, зростанням кислотності ґрунтів тощо. На жаль, у проекті Закону України «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості»⁴⁵² серед обов'язків землевласників та землекористувачів у сфері охорони ґрунтів та відтворення

⁴⁴⁹ НБУ: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 24.10.2018).

⁴⁵⁰ Там само.

⁴⁵¹ Національний план дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 271-р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/271-2016-%D1%80> (дата звернення: 24.10.2018).

⁴⁵² Проект Закону України «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості». URL: <http://minagro.gov.ua/node/6338> (дата звернення: 24.10.2018).

їх родючості (стаття 26) відсутньою є норма щодо обов'язкового страхування відповідальності орендарів (землевласників) земель сільськогосподарського призначення, яка хоча б частково вирішила проблему фінансового забезпечення відтворення земельних ресурсів⁴⁵³. Щодо екологічної відповідальності агрохолдингових компаній, то деякі з агрохолдингів уже здійснюють перші кроки в цьому напрямі. Так, лідер серед агрокомпаній України за розміром земельного банку у 2017 році – агрохолдинг UkrLandFarming – презентує власну стратегію в сфері охорони навколишнього середовища та промислової безпеки, яка включає наступні напрями природоохоронних заходів⁴⁵⁴:

- виробничий екологічний моніторинг;
- збереження і раціональне використання водних ресурсів;
- охорона атмосферного повітря;
- захист земель;
- ресурсозбереження і енергоефективність.

Варто зазначити, що деякі агрохолдинги-лідери галузі, наприклад, Кернел та Миронівський хлібопродукт виділяють екологічну складову в рамках корпоративної соціальної відповідальності, інші, зокрема Астарта-Київ – розділяє екологічну та соціальну відповідальність. Вважаємо, що лише законодавче врегулювання вимог до екологічної складової відповідальності агрохолдингових компаній та постійний контроль з боку держави забезпечить результативність дій у сфері екологічної безпеки та відновлення родючості ґрунтів земель сільськогосподарського призначення.

З метою забезпечення прозорості в діяльності агрохолдингових структур необхідним також є: створення державного реєстру агрохолдингових компаній із запровадженням відповідної бухгалтерської, податкової та статистичної звітності; ефективний розвиток біржового ринку; сплата агрохолдингами податків до бюджетів тих територій, де вони здійснюють свою фінансово-господарську діяльність.

Вважаємо, що зазначені заходи сприятимуть усуненню ризиків, які привносять в економіку України великі інтегровані агроформування, що в свою чергу сприятиме покращенню умов ведення бізнесу, підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринку і як наслідок – зростанню продовольчої безпеки держави.

⁴⁵³ Просторові форми організації бізнесу в Україні: тенденції, перспективи та механізми розвитку: наукова доповідь. НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2018. С. 71-72.

⁴⁵⁴ UkrLandFarming: веб-сайт. URL: http://www.ulf.com.ua/ua/sustainability/environmental_safety/ (дата звернення: 29.10.2011).

Література до розділу 4

1. Аналітичний звіт «Стан ринку IoT в Україні». URL: <https://industry4-0-ukraine.com.ua/2018/08/16> (дата звернення: 10.11.18).
2. Асоціація Підприємств Промислової Автоматизації України. URL: [https://appau.org.ua/about/Асоціація Підприємств Промислової Автоматизації України](https://appau.org.ua/about/Асоціація_Підприємств_Промислової_Автоматизації_України) (дата звернення: 12.11.17).
3. Ведення агробізнесу в Україні 2018. УКАБ: веб сайт. URL: http://ucab.ua/files/Survey/Doing/DoingAgribusinessInUkraine_2018.pdf (дата звернення: 29.10.2018).
4. Виклики для інноваторів руху «Індустрія 4.0 в Україні». URL: <https://industry4-0-ukraine.com.ua/2017/12/04/vyklyki-dlya-innovatoriv-ruhu-industry> (дата звернення: 10.08.18).
5. Воробей В. Індустріальні парки. *Коментарі та пропозиції до стратегічного підходу*. URL: <https://prorozvytok.files.wordpress.com>.
6. Горбач Д. Как малые и средние компании выживают в Евросоюзе. LB.ua. URL: http://economics.lb.ua/business/2015/03/27/300045_malie_srednie_kompanii_vizhivayut.html (дата звернення: 24.01. 2016).
7. Гоцуенко Є., Гоцуенко М. Кооперативний вакуум. Дзеркало тижня. 2018. Вип. №35. URL: https://dt.ua/business/kooperativniy-vakuum-289092_.html (дата звернення : 21.10.2018).
8. Данкевич В. Є. Розвиток земельних відносин у сільському господарстві: дис. ... докт. екон. наук : 08.00.03 / Житомирський національний агроекологічний університет. Житомир. 2017.
9. Деловая Дания. Спецвыпуск. Том X-XI. 2013. URL: http://polpred.com/free/country/2013_demo.pdf (дата звернення : 19.10.2018).
10. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення : 23.10.2018).
11. Доскіч В. Індустріальні парки: без економічного дива. УНІАН. : веб-сайт. URL: <http://economics.unian.ua/industry/1124071-industrialni-parki-v-ukrajini-bez-ekonomichnogo-diva.html> (дата звернення: 24.01. 2016).
12. Єрмолаєв А., Клименко І., Ємець В., Таран С. Аграрний сектор України: тенденції, суб'єкти, перспективи реформування. Київ: Інститут стратегічних досліджень “Нова Україна”. 2015. С.14. URL: <http://newukraineinstitute.org/media/news/549/file/Agro%202015.pdf> (дата звернення : 15.10.2018).
13. Просторові форми організації бізнесу в Україні: тенденції, перспективи та механізми розвитку: наукова доповідь. НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2018. С.64-72.
14. Жабинець О.Й. Оцінка результативності фінансово-господарської діяльності агрохолдингів в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: В.С. Кравців (відп. ред.). Львів. 2018. Вип. 1 (129). С.104-108.
15. Жабинець О.Й. Переваги функціонування в Україні агрохолдингових

компаній. Сучасні тенденції розвитку світової економіки: зб. матеріалів X міжнародної науково-практичної конференції. Харків: ХНАДУ, 2018. С. 296-297.

16. Жабинець О.Й. Соціальні комунікації та корпоративна соціальна відповідальність підприємств агрохолдингового типу. Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі: зб. матеріалів міжнародної наукової конференції. Київ: КНУКМ, 2018. С. 24-25.

17. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради України від 29.09.2017 № 38-39. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 18.06.18).

18. Затрати на КВС Cygnet Agrocompany. Cygnet Agrocompany: веб-сайт. URL: <http://cygnet.ua/korporativna-ta-sots-vidpovidalnist/> (дата звернення : 15.09.2018).

19. Індекс інфляції (України). Фінансовий портал Мінфін : веб-сайт. URL: <http://index.minfin.com.ua/index/infl/> (дата звернення: 12.09. 2018).

20. Інфляційний звіт (січень 2018). Національний банк України : веб-сайт. URL: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63442010> (дата звернення: 27.07. 2018).

21. Корпоративна соціальна відповідальність. Cygnet Agrocompany: веб-сайт. URL: <http://cygnet.ua/korporativna-ta-sots-vidpovidalnist/> (дата звернення : 16.08.2018).

22. Кушнірецька О.В. Можливості та ризики розвитку трендів індустрії 4.0. *Економіка і культура України в світових глобалізаційних процесах: позиціонування і реалії*: тези доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф., 21-22 берез., 2018 р. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2018. С. 139-140.

23. Кушнірецька О.В. Розвиток освітньо-виробничої інтеграції як інструменту налагодження ділової активності індустріальних форм просторової організації бізнесу. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Механізм регулювання регіонального розвитку в Україні*: [зб. наук. пр.]. Львів. 2017. С. 37-41.

24. Маслак Н., Маслак О. Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств. URL: <http://propozitsiya.com/ua/finansove-zabezpechennuasilskogospodarskih-pidpriemstv> (дата звернення : 10.10.2018).

25. Міжнародний агробізнес: учебн. пособ. 4 изд. перераб. и доп. К.: ЦУЛ, 2013. 306 с.

26. Мельник М.І., Кушнірецька О.В. Просторовий розвиток індустріальних парків в контексті метрополізації. *Регіональна економіка*. 2016. №2(80). С. 54-61.

27. Мережа індустріальних парків в Україні. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України : веб-сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=6463d3ba-aa13-4e54-8db9-0f36642c43d9&tag=IndustrialniParkiVUkraini> (дата звернення: 17.09.2018).

28. Могильний О.М., Ходаківська О.В. Вплив агрохолдингів на розвиток аграрного сектора країни. *Економіка та держава*. 2017. №6. С.6. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2017/3.pdf (дата звернення : 10.09.2018).

29. Найефективніше використовують землю агрохолдинги. Agrogeneration: веб сайт. URL: <http://www.agrogeneration.com/ua/other/landlord>

agricultural-holdings-make-the-best-use-of-land-research (дата звернення : 22.10.2018).

30. Національний план дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 271-р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/271-2016-%D1%80> (дата звернення: 24.10.2018).

31. НБУ: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 24.10.2018).

32. Новороздільський індустріальний парк. URL: www.novyrozdil.lviv.ua/docs/pr_15_06_17_dod.pdf.

33. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, встановлений НБУ. Національний банк України : веб-сайт. URL: http://www.bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls (дата звернення: 12.01.2018).

34. Пилаєва А. Ярошко М., Зассе Ф. Аграрний сектор України і Німеччини: факти та коментарі. Київ: APD, 2017. 39 с. URL: https://www.apd-ukraine.de/images/Fact_sheets_2017_2_ukr.pdf (дата звернення : 21.09.2018).

35. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 24.01.2016).

36. Показники виконання державного бюджету 2014/2015. Міністерство фінансів України : веб-сайт. URL: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/pokazniki-vikonannja-bjudzhetu-ukraini-20142015-rik?category=bjudzhet&subcategory=poperedni-bjudzheti> (дата звернення: 20.02.2016).

37. Про внесення змін до розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо розвитку вітчизняного виробництва шляхом стимулювання залучення інвестицій в реальний сектор економіки через індустріальні парки : Проект Закону URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58867 (дата звернення : 13.10.17).

38. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07 грудня 2017 р. №2246-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19> (дата звернення : 19.10.2018).

39. Про державно-приватне партнерство. Закон України від 1 липня 2010 року № 2404-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> (дата звернення: 24.01.2016).

40. Про індустріальні парки. Закон України від 21 червня 2012 року № 5018-VI URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5018-17> (дата звернення: 17.02.2016).

41. Про Концепцію Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року. Розпорядження Кабінету Міністрів від 17 липня 2013 р. № 603-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80> (дата звернення: 24.01.2016).

42. Про Методичні рекомендації щодо формування регіонального замовлення на підготовку фахівців та робітничих кадрів. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 № 994-р. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249614493> (дата звернення:

18.06.18).

43.Продовження навчання та здобуття професії [Статистичний бюлетень] Державна служба статистики України. К, 2016. 24 с.

44.Проект «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» URL: <http://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/36382.pdf> (дата звернення: 27.02.2016).

45.Проект Закону України «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості». URL: <http://minagro.gov.ua/node/6338> (дата звернення: 24.10.2018).

46.Рішення № 31 Новороздільської міської ради Львівської області. Про міський бюджет на 2016 рік. URL: www.novurozdil.lviv.ua (дата доступу: 22.10.17).

47. Розбудова Новороздільського індустріального парку. URL: <http://dfrr.minregion.gov.ua/Project-annotation?PROJT=5176> (дата доступу: 25.10.17).

48.Сайт IDC. URL: <http://idcukraine.com/ru/about-idc/company-overview>. (дата звернення: 18.12.17).

49.Співробітництво між Україною та країнами ЄС: статистичний збірник. Державна служба статистики України. 2018. 182 с.

50.Статистична інформація. Державна служба статистики України. : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.09.2018).

51.Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні: аналітична доповідь / НАН України. НІСД; кер. авт. колективу О.В. Собкевич. Київ, 2014. 45 с.

52.Стратегія розвитку Львівської області до 2020 року. URL : <http://loda.gov.ua> (дата звернення: 10.10.17).

53.Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF> (дата звернення : 10.10.2018).

54.Тенденції тіньової економіки в Україні І квартал 2018 року. Міністерство економічного розвитку і торгівлі. К. 2018. 23 с.

55.Ткач С.М. Макрорівневі чинники впливу на конкурентоспроможність промисловості регіонів України. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2016. № 2. С. 117.

56.Топ 100 латифундистов України. latifundist.com: веб сайт. URL: <https://latifundist.com/rating/top100#> (дата зверненн : 22.10.2018).

57.TOP-7 агрохолдингов-работодателей Украины 2017. latifundist.com: веб сайт. URL: <https://latifundist.com/rating/top-7-agroholdingov-rabotodatelej-ukrainy-2017> (дата звернення: 22.10.2018).

58.У 2017 році Агрохолдинг «МРІЯ» спрямував 21,5 млн грн. на соціальні проекти і сплатив 443,8 млн. грн. податків. Агрохолдинг Мрія: веб-сайт. URL: <http://mriya.ua/news/detail/u-2017-roci-agrokholding-mrija-sprjamuvav-215-mln-grn-na-s/> (дата звернення: 22.10.2018).

59.УКАБ: веб-сайт. URL: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/resursi_agrovirobnitstva/tekhnika (дата звернення: 21.10.2018).

60. Чому варто приєднатись до руху «Індустрія 4.0 в Україні» URL: <https://industry4-0-ukraine.com.ua> (дата звернення: 15.10.17).
61. Шмідт Е., Коен Дж. Новий цифровий світ. Львів: Літопис, 2015. 368 с.
62. ABCD and beyond: From grain merchants to agricultural value chain managers. URL: <https://uwspace.uwaterloo.ca/handle/10012/11493> (дата звернення: 12.08.2018).
63. Corruption Perceptions Index. Transparency International. URL: <ftp://www.transparency.org/cpi2011/results/> (дата звернення: 12.09.2018).
64. Danish Crown. Annual report 2016/17. URL: <https://www.danishcrown.com/danish-crown/annual-report/> (дата звернення: 19.10.2018).
65. Development of agricultural cooperatives in the EU 2014. URL: http://zadruga.coop/upload_data/site_files/development-of-agricultural-cooperatives-in-the-eu_2014.pdf (дата звернення: 21.09.2018).
66. Doing business 2018 URL: <http://russian.doingbusiness.org/ru/data/exploreeconomies/ukraine> (дата звернення: 18.09.2018).
67. Eurostat. Agriculture, forestry and fishery statistics 2017. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/KS-FK-17-001> (дата звернення: 18.09.2018).
68. Eurostat. Farmers in the EU – statistics. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_statistics (дата звернення : 19.09.2018).
69. History and Growth of the Internet from 1995 till Today. URL: <https://www.internetworldstats.com/emarketing.htm> (дата звернення: 22.07.2018).
70. IoT connections outlook. URL: <https://www.ericsson.com/en/mobility-report> (дата звернення 11.11.17).
71. Latifundist.com: веб-сайт. URL: <https://latifundist.com/rating/top-7-agroholdingov-rabotodatelej-ukrainy-2017> (дата звернення: 22.10.2018).
72. MD World Competitiveness Yearbook 2018 Results URL: <ftp://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-competitiveness-ranking-2018/> (дата звернення: 12.09.2018).
73. Schwab Klaus. The Fourth Industrial Revolution. *The Financial Times*. : веб-сайт. URL: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/9930245c-b924-11e5-bf7e-8a339b6f2164.html> (дата звернення: 17.02.2016).
74. The Global Competitiveness Index Ranking. World economic forum. : веб-сайт. URL: <http://www.weforum.org/reports> (дата звернення: 26.09.2017).
75. The Internet of Things and connected devices: making the world smarter. URL: : <http://reports.weforum.org/digital-transformation/the-internet-of-things-and-connected-devices-making-the-world-smarter> (дата звернення: 11.11.2018).
76. UkrLandFarming: веб-сайт. URL: http://www.ulf.com.ua/ua/sustainability/environmental_safety/ (дата звернення: 29.10.2018).
77. United States Department of Agriculture. America's Diverse Family Farms 2017. URL: <https://www.ers.usda.gov/publications/pub-details/?pubid=86197> (дата звернення: 11.08.2018).
78. United States Department of Agriculture. Top 100 Agriculture

Cooperatives, 2016 and 2015, by Total Gross Business Revenue. URL: [https://www.rd.usda.gov/files /USDA2016NewTop100AgCoop.pdf](https://www.rd.usda.gov/files/USDA2016NewTop100AgCoop.pdf) (дата звернення: 16.09.2018).

79. United States Department of Agriculture. URL: <https://www.usda.gov/> (дата звернення : 10.08.2018).

80. Was ist Industrie 4.0? URL: <http://www.plattform- i40.de>. (дата звернення: 25.08.2018).

81. World Economic Forum Annual Meeting 2016: Mastering the Fourth Industrial Revolution URL: <http://weforum.org/reports/world-economic-forum-annual-meeting-2016-mastering-the-fourth-industrial-revolution> (дата звернення: 02.02. 2016).

82. World Internet Users and 2018 Population Stats. URL: <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> (дата звернення: 22.07.2018).

ДОДАТКИ

Типологія форм просторової інтеграції бізнесу за класифікаційними ознаками інтеграційних взаємодій

Ознака	Група	Форми просторової організації бізнесу
масштаб інтеграції суб'єктів-учасників форм просторової інтеграції бізнесу в створення доданої вартості	<p>високоінтегровані ФПБ;</p> <p>середньоінтегровані ФПБ;</p> <p>квазіінтегровані ФПБ;</p> <p>малоінтегровані ФПБ</p>	<p><i>Виробничі мережі за галузевою ознакою, Торгівельні мережі, Логістично-транспортні мережі та об'єднання, Холдинги, Спільні підприємства, Промислові групи, Фінансові групи, Концерни, Конгломерати, Транснаціональні корпорації</i></p> <p><i>«Долинні» технологічні центри, Технополіси, Індустріальні парки, Технопарки, Наукові парки, Он-лайн платформи, Венчурні та «хмарні» пули, Віддалені фрілансингові офіси, Краудфандингові компанії</i></p> <p><i>Стратегічні альянси та партнерства, Виробничі кластери. Локальні кластери за галузевою ознакою, Міжгалузеві кластери, Інституційні платформи, Асоціації за галузевою ознакою, Консорціуми Бізнес-центри, Бізнес-інкубатори, Коворкінгові хаби</i></p>
статус інституціалізації інтеграційних взаємодій	<p>формалізованого статутного типу на основі прав власності;</p> <p>на основі гнучких ринкових угод та правових регуляторів організації взаємовідносин без переходу прав власності</p> <p>неформалізованого типу на основі специфічних рамкових ринкових угод</p>	<p><i>Виробничі мережі за галузевою ознакою, Торгівельні мережі, Логістично-транспортні мережі та об'єднання, Холдинги, Спільні підприємства, Промислові групи, Фінансові групи, Концерни, Конгломерати, Транснаціональні корпорації</i></p> <p><i>Стратегічні альянси та партнерства, Виробничі кластери. Локальні кластери за галузевою ознакою, Міжгалузеві кластери, Інституційні платформи, Асоціації за галузевою ознакою, Консорціуми</i></p> <p><i>Франчайзингові мережі, мережі на основі ліцензійних угод, Он-лайн платформи, Інституційні платформи Венчурні та «хмарні» пули, Віддалені фрілансингові офіси Краудфандингові компанії</i></p>
рівень використання креативних технологій в координації ділової активності, дотримання норм етики та механізму міжсуб'єктної довіри	<p>з високим рівнем</p> <p>з помірним рівнем</p> <p>з низьким рівнем</p>	<p><i>Краудфандингові компанії, Он-лайн платформи, Інноваційні квартали, Креативні райони, Коворкінгові хаби</i></p> <p><i>Виробничі мережі за галузевою ознакою, Торгівельні мережі, Індустріальні парки, Технопарки, Наукові парки, Виробничі кластери, Локальні кластери за галузевою ознакою, Міжгалузеві кластери</i></p> <p><i>Промислові зони, Промислові вузли, Вільні економічні зони Території пріоритетного розвитку, Промислові групи, Фінансові групи</i></p>
просторово-часова зв'язність суб'єктів-учасників форм просторової інтеграції бізнесу	<p>ФПБ з високим ступенем просторово-часової зв'язності</p> <p>ФПБ з середнім ступенем просторово-часової зв'язності</p> <p>ФПБ з низьким ступенем просторово-часової зв'язності</p>	<p><i>Он-лайн платформи, Інституційні платформи, Венчурні та «хмарні» пули Віддалені фрілансингові офіси, Краудфандингові компанії</i></p> <p><i>«Долинні» технологічні центри, Технополіси, Індустріальні парки, Технопарки, Наукові парки, Вільні економічні зони, Території пріоритетного розвитку Індустріальні райони, Транснаціональні корпорації, Концерни, Спільні підприємства, ФПГ</i></p> <p><i>Інноваційні міста, Наукові містечка, Інноваційні квартали, Креативні райони, Виробничі майстерні, Бізнес-центри, Бізнес-інкубатори, Коворкінгові хаби</i></p>

тип інтеграції	<p>ФПБ горизонтального типу інтеграції</p> <p>ФПБ вертикального типу інтеграції</p> <p>ФПБ змішаного типу інтеграції</p>	<p><i>Бізнес-інкубатори, Іноваційні квартали, Креативні райони, Логістично-транспортні мережі та об'єднання, Території пріоритетного розвитку, Індустріальні райони, «Долинні» технологічні центри, Технополіси, Іноваційні міста, Наукові містечка, Іноваційні квартали, Креативні райони, Індустріальні парки, Технопарки, Наукові парки, Виробничі кластери, Локальні кластери за галузевою ознакою, Міжгалузеві кластери, Он-лайн платформи, Інституційні платформи, Венчурні та «хмарні» пули, Віддалені фрілансінгові офіси, Краудфандингові компанії</i></p> <p><i>Виробничі мережі за галузевою ознакою, Торгівельні мережі Франчайзингові мережі, Аутсорсингові мережі</i></p> <p><i>Транснаціональні корпорації Консорціуми, Промислові групи</i></p> <p><i>Бізнес-центри, Виробничі кластери, Локальні кластери за галузевою ознакою, Міжгалузеві кластери</i></p>
інноваційність	<p>традиційні ФПБ</p> <p>нові ФПБ</p>	<p><i>Промислові зони, Промислові вузли, Вільні економічні зони, Території пріоритетного розвитку, Індустріальні парки, Технопарки, Наукові парки</i></p> <p><i>Транснаціональні корпорації, Концерни, Консорціуми, Конгломерати, Асоціації за галузевою ознакою, Холдинги, Спільні підприємства, Промислові групи, Фінансові групи</i></p> <p><i>Стратегічні альянси та партнерства</i></p> <p><i>Коворкінгові хаби, Іноваційні квартали, Креативні райони, Логістично-транспортні мережі та об'єднання, Франчайзингові мережі, Аутсорсингові мережі, Виробничі кластери, Локальні кластери за галузевою ознакою, Міжгалузеві кластери, Он-лайн платформи, Інституційні платформи, Венчурні та «хмарні» пули, Віддалені фрілансінгові офіси, Краудфандингові компанії</i></p>
концепція створення	<p>виробничої концепції – виробництво продукції індивідуального, локального, регіонального, глобального масштабу</p> <p>товарно-збутової концепції – формування унікальної товарної пропозиції</p> <p>ресурсно-фінансової концепції – досягнення економії трансакційних витрат, акумуляція та доступ до фінансово-інвестиційних ресурсів</p>	<p><i>Виробничі мережі за галузевою ознакою, Транснаціональні корпорації, Концерни, Консорціуми, Конгломерати, Асоціації за галузевою ознакою, Холдинги, Промислові зони, Промислові вузли</i></p> <p><i>Виробничі кластери, Локальні кластери за галузевою ознакою, Міжгалузеві кластери, Торгівельні мережі, Логістично-транспортні мережі та об'єднання, Аутсорсингові мережі, Франчайзингові мережі</i></p> <p><i>Промислові групи, Фінансові групи, Стратегічні альянси та партнерства, Краудфандингові компанії, Венчурні та «хмарні» пули, Віддалені фрілансінгові офіси, Он-лайн платформи</i></p>
взаємовплив суб'єктів-учасників форм просторової інтеграції бізнесу	<p>з м'яким взаємовпливом економічно та юридично незалежних суб'єктів зі змішаним взаємовпливом незалежних суб'єктів</p> <p>з жорстким взаємовпливом суб'єктів на основі відносин власності та угод</p>	<p><i>Виробничі кластери, Локальні кластери, Міжгалузеві кластери, Консорціуми, Асоціації за галузевою ознакою, Індустріальні парки, Технопарки, Наукові парки</i></p> <p><i>Франчайзингові мережі, Аутсорсингові мережі, Он-лайн платформи, Інституційні платформи</i></p> <p><i>Холдинги, Спільні підприємства, Промислові групи</i></p> <p><i>Фінансові групи, Стратегічні альянси та партнерства, Транснаціональні корпорації, Концерни, Виробничі мережі за галузевою ознакою, Торгівельні мережі</i></p> <p><i>Логістично-транспортні мережі та об'єднання</i></p>
механізми контролю та координації інтеграційних взаємодій	<p>управління компанією на основі залученості суб'єктів до єдиного бізнес-процесу</p> <p>ФПБ делегованого типу управління окремими ланками бізнес-процесу</p> <p>ФПБ з лінійним або незалежним типом управління та контролю</p>	<p><i>Промислові групи, Фінансові групи, Торгівельні мережі, Логістично-транспортні мережі та об'єднання, Холдинги, Спільні підприємства, Концерни</i></p> <p><i>Локальні кластери за галузевою ознакою</i></p> <p><i>Міжгалузеві кластери, Асоціації за галузевою ознакою, Консорціуми, Стратегічні альянси та партнерства</i></p> <p><i>Індустріальні парки, Вільні економічні зони, Території пріоритетного розвитку, Індустріальні райони, Бізнес-центри, Бізнес-інкубатори, Аутсорсингові мережі, Віддалені фрілансінгові офіси</i></p>

Додаток Б
Показники розрахунку потенціалу бізнесу регіонів

Таблиця Б.1

**Кількість підприємств у розрахунку
на 10 тис. населення, од.***

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	53,7	57,6	57,9	58,9	54,4
Волинська	49,8	52,9	52,9	53,7	48,4
Дніпропетровська	82,7	85,6	80,0	83,7	79,2
Донецька	64,0	66,1	26,4	27,6	24,7
Житомирська	49,0	52,6	52,4	53,0	47,8
Закарпатська	44,9	47,9	48,2	48,5	40,2
Запорізька	80,1	83,2	82,0	82,2	77,5
Івано-Франківська	55,5	57,9	57,5	57,5	49,9
Київська	101,5	108,2	103,4	104,9	102,8
Кіровоградська	70,4	74,7	78,0	79,0	74,6
Луганська	47,6	50,8	14,6	15,2	16,1
Львівська	68,2	73,9	73,2	73,5	61,5
Миколаївська	86,9	92,2	89,7	91,3	87,4
Одеська	103,0	108,6	99,9	99,9	88,0
Полтавська	66,6	69,5	69,0	70,5	63,0
Рівненська	42,6	44,6	44,7	45,2	40,4
Сумська	47,5	51,3	51,8	52,5	47,9
Тернопільська	44,6	48,8	48,2	47,8	40,1
Харківська	90,9	95,3	90,9	91,7	75,7
Херсонська	70,9	75,6	76,4	75,4	67,9
Хмельницька	50,1	53,0	53,6	54,0	48,5
Черкаська	56,6	62,9	65,1	66,7	65,4
Чернівецька	44,0	45,8	44,7	44,6	38,5
Чернігівська	54,6	58,3	57,0	57,6	50,7

* Джерело: розраховано на основі даних⁴⁵⁵

⁴⁵⁵ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2017).

**Кількість зайнятих у розрахунку
на одне підприємство, ос.***

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	19	17	16	16	17
Волинська	22	20	18	18	20
Дніпропетровська	28	26	26	24	23
Донецька	32	30	41	35	30
Житомирська	21	18	18	17	19
Закарпатська	16	14	14	13	16
Запорізька	22	20	19	18	19
Івано-Франківська	13	12	12	11	13
Київська	21	20	20	18	19
Кіровоградська	15	14	13	12	13
Луганська	33	30	40	33	30
Львівська	22	19	19	18	18
Миколаївська	14	13	12	11	12
Одеська	15	14	14	13	13
Полтавська	25	23	23	21	24
Рівненська	20	18	17	16	18
Сумська	24	22	20	19	21
Тернопільська	18	16	16	15	17
Харківська	18	17	17	16	17
Херсонська	13	12	11	10	11
Хмельницька	18	17	16	15	17
Черкаська	21	18	17	16	16
Чернівецька	15	14	13	12	14
Чернігівська	20	18	17	16	19

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁵⁶

⁴⁵⁶ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2017).

**Частка прибуткових підприємств у загальній
кількості підприємств, %***

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	69,1	70,8	71,1	71,5	78,8
Волинська	63,5	65,4	66,5	62,76	73,7
Дніпропетровська	62,9	65	65,7	63,06	72,8
Донецька	68,4	67,6	63,4	66,2	75,5
Житомирська	62,4	63,9	64,6	65,4	71,8
Закарпатська	72,5	73,2	73,8	74	77,8
Запорізька	64	66,6	68,2	65,28	76,9
Івано-Франківська	72,9	72,8	73,8	73,8	78,7
Київська	68,4	68,3	67,3	66,16	75,9
Кіровоградська	74,1	74,6	77,8	78,2	83,3
Луганська	67,5	66,5	68,1	65,8	79,2
Львівська	62,7	64,8	66	66,2	73,4
Миколаївська	68,3	72,7	73,1	73	79,8
Одеська	64,9	68,4	69,2	69,8	75,7
Полтавська	69,6	68,5	71	69	76,1
Рівненська	62,1	63,8	65,4	66	71,1
Сумська	64,9	64,5	67,4	68	74,1
Тернопільська	70,1	69,1	71,3	71,5	76,4
Харківська	63,3	64,3	64,7	64,7	70
Херсонська	64,8	68,2	69,3	69,8	76,8
Хмельницька	67,6	68,2	69,5	70	83,3
Черкаська	70,4	70	72,4	72,3	80
Чернівецька	61,9	63,6	64	64,2	69,1
Чернігівська	67,2	66,7	69	70,1	74,4

* Джерело: розраховано на основі даних⁴⁵⁷

⁴⁵⁷ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2017).

**Частка інноваційно активних підприємств у
загальній кількості промислових підприємств, %***

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	18,0	19,4	14,2	14,7	15,4
Волинська	12,9	10,5	10,8	11,5	10,2
Дніпропетровська	10,7	11,9	13,4	13,0	14,7
Донецька	11,8	10,5	14,6	11,7	13,8
Житомирська	16,5	17,5	12,5	15,5	20,6
Закарпатська	8,5	6,9	6,0	10,1	11,2
Запорізька	29,8	28,8	22,9	20,9	22,1
Івано-Франківська	20,5	21,4	22,8	21,6	21,1
Київська	9,0	13,5	11,6	13,3	16,6
Кіровоградська	17,4	18,3	17,3	24,8	17,9
Луганська	12,9	11,2	12,2	11,3	13,2
Львівська	13,4	16,6	16,4	19,3	20,6
Миколаївська	29,8	24,9	19,9	31,2	23,1
Одеська	22,3	17,6	16,8	19,4	20,9
Полтавська	8,3	8,1	8,0	16,2	14,0
Рівненська	14,6	14,9	14,9	10,6	17,0
Сумська	18,6	14,0	17,6	19,8	17,8
Тернопільська	22,3	17,1	14,9	17,4	26,1
Харківська	22,1	23,2	22,4	28,6	30,5
Херсонська	26,1	23,6	24,2	20,7	19,8
Хмельницька	22,5	18,2	11,0	12,3	12,8
Черкаська	16,1	15,0	10,6	17,2	16,1
Чернівецька	18,4	16,5	15,6	17,0	20,4
Чернігівська	20,4	20,7	13,1	13,3	15,2

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁵⁸

⁴⁵⁸ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2017).

**Обсяги реалізації товарів, робіт, послуг підприємств
у цінах 2012 року, млн грн.***

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	46188,4	46808,8	54299,2	58667,9	63943,6
Волинська	52334,6	56474,9	48933,6	46546,4	52042,6
Дніпропетровська	447705,4	442778,6	377596,4	324549,4	329890,6
Донецька	664615,9	568310,9	304323,4	179274,3	167675,6
Житомирська	30183,8	31852,7	30285,1	26392,2	36647,5
Закарпатська	27533,7	30116,6	27840,8	22330,8	20375,5
Запорізька	124278,2	113198,8	109530,9	102540,6	108563,4
Івано-Франківська	38354,5	41484,2	33968,8	30047,9	34188,9
Київська	227722,6	231626,3	207668,5	183266,8	188260,7
Кіровоградська	44308,2	45857,0	45366,7	37555,4	37844,6
Луганська	117310,4	102898,3	36106,4	19644,3	24906,1
Львівська	131984,6	130820,0	117923,5	99330,6	97954,7
Миколаївська	52795,3	53753,3	50713,1	53650,3	59999,2
Одеська	141059,4	135138,4	122132,3	114189,1	131513,0
Полтавська	118997,7	111657,4	106987,8	102025,8	101836,1
Рівненська	25530,5	28682,2	29901,1	23351,5	24160,5
Сумська	36761,8	34718,0	32346,7	33443,4	34157,6
Тернопільська	48897,3	50431,4	49022,2	41606,3	23009,8
Харківська	179260,0	163047,9	140520,2	133589,6	130239,6
Херсонська	26885,8	26859,4	25708,7	25038,3	27297,1
Хмельницька	32905,9	34909,4	34235,0	32676,5	34156,6
Черкаська	63723,9	60193,3	59261,3	58555,6	58708,7
Чернівецька	13290,5	12567,0	11651,7	10328,7	10684,3
Чернігівська	33293,9	33589,4	32314,9	32984,6	37044,1

* Джерело: розраховано на основі даних⁴⁵⁹

⁴⁵⁹ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2017).

Таблиця Б.6

Співвідношення експорту й імпорту товарів і послуг*

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	1,3	1,4	1,7	3,2	3,3
Волинська	0,6	0,6	0,9	1,0	0,5
Дніпропетровська	1,5	1,8	1,9	2,0	1,7
Донецька	3,4	3,1	4,0	3,1	3,1
Житомирська	1,4	1,6	2,3	1,8	1,4
Закарпатська	0,7	0,6	0,8	1,1	1,1
Запорізька	2,0	2,1	2,4	2,7	2,3
Івано-Франківська	0,8	0,8	1,0	1,3	1,4
Київська	0,4	0,4	0,5	0,7	0,6
Кіровоградська	2,2	3,5	4,1	3,9	2,3
Луганська	2,1	1,9	1,9	0,8	1,2
Львівська	0,4	0,5	0,5	0,8	0,8
Миколаївська	2,6	2,3	2,9	2,8	2,4
Одеська	0,4	0,5	0,9	1,8	1,2
Полтавська	2,6	2,4	1,9	1,8	1,7
Рівненська	1,1	1,5	1,7	1,9	1,2
Сумська	1,7	1,4	1,3	1,5	1,2
Тернопільська	0,7	1,0	1,2	1,1	1,1
Харківська	0,7	0,9	1,0	1,0	0,7
Херсонська	1,6	1,3	1,9	1,7	1,5
Хмельницька	0,8	1,0	1,5	1,5	1,0
Черкаська	1,7	1,5	1,5	1,9	1,6
Чернівецька	0,7	0,8	1,2	1,4	1,2
Чернігівська	1,0	0,9	1,3	1,5	0,9

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁶⁰

⁴⁶⁰ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2017).

Таблиця Б.7

Індекс обсягів капітальних інвестицій, %*

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	114,6	104,9	92,9	129,9	112,6
Волинська	126,3	102,2	101,9	181,9	103,5
Дніпропетровська	101,8	94,6	95,6	127,3	128,0
Донецька	118,4	88,0	47,1	63,1	143,3
Житомирська	114,8	103,9	96,7	139,2	137,8
Закарпатська	89,7	96,7	99,7	143,2	123,4
Запорізька	107,9	94,9	102,9	110,8	141,6
Івано-Франківська	121,4	92,8	142,5	140,5	82,7
Київська	115,2	101,6	95,0	123,9	137,2
Кіровоградська	114,6	70,5	96,8	129,9	156,6
Луганська	117,8	138,3	45,9	39,4	200,1
Львівська	92,2	87,9	97,3	140,1	139,0
Миколаївська	109,3	106,7	75,3	158,8	162,4
Одеська	156,5	81,1	78,9	106,6	167,6
Полтавська	130,0	93,3	92,6	94,5	183,1
Рівненська	108,0	102,4	98,8	154,5	99,8
Сумська	95,0	94,8	102,8	130,9	157,3
Тернопільська	133,7	88,2	87,0	147,8	127,7
Харківська	113,2	63,0	86,4	140,0	147,1
Херсонська	90,6	87,2	103,9	140,7	147,8
Хмельницька	98,4	104,3	112,1	167,0	134,0
Черкаська	117,2	90,3	95,6	137,5	144,9
Чернівецька	124,2	101,3	74,7	165,3	95,7
Чернігівська	114,2	103,8	92,2	135,4	149,8

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁶¹

⁴⁶¹ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2017).

Таблиця Б.8

Індекс обсягів прямих іноземних інвестицій, %*

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	109,6	124,7	72,1	84,2	95,7
Волинська	130,6	89,7	79,5	91,1	95,0
Дніпропетровська	97,0	90,2	64,8	69,4	86,8
Донецька	100,2	106,2	61,3	75,3	93,4
Житомирська	110,0	107,7	71,6	85,7	99,9
Закарпатська	116,6	107,7	76,4	93,3	101,9
Запорізька	109,6	104,6	78,4	80,9	95,2
Івано-Франківська	103,0	126,6	113,8	90,4	97,8
Київська	104,9	108,5	89,7	91,0	94,3
Кіровоградська	152,8	161,8	48,0	74,4	112,6
Луганська	110,1	105,2	70,0	76,8	85,4
Львівська	101,2	104,8	86,8	91,9	99,3
Миколаївська	160,7	115,6	80,9	93,0	107,0
Одеська	133,5	102,6	85,6	93,0	100,1
Полтавська	134,4	113,0	97,6	96,2	100,4
Рівненська	107,0	105,3	82,9	82,3	91,3
Сумська	106,8	109,4	62,3	75,6	95,5
Тернопільська	103,2	107,8	81,0	88,2	98,6
Харківська	77,3	98,0	81,1	89,9	105,0
Херсонська	133,4	109,4	75,7	101,3	96,0
Хмельницька	109,8	109,5	84,2	87,5	96,8
Черкаська	308,9	100,6	57,8	67,8	96,2
Чернівецька	103,7	124,9	85,5	86,2	97,3
Чернігівська	104,1	122,3	77,7	92,3	261,6

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁶²

⁴⁶² Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2017).

**Динаміка значень підіндексу «потенціал бізнесу»
регіонів України за 2012-2016 рр.***

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	0,30	0,39	0,37	0,44	0,39
Волинська	0,23	0,19	0,30	0,34	0,19
Дніпропетровська	0,36	0,43	0,50	0,44	0,46
Донецька	0,57	0,53	0,45	0,39	0,46
Житомирська	0,22	0,28	0,32	0,34	0,31
Закарпатська	0,17	0,23	0,29	0,36	0,23
Запорізька	0,42	0,46	0,52	0,45	0,47
Івано-Франківська	0,31	0,35	0,55	0,42	0,27
Київська	0,35	0,42	0,44	0,44	0,41
Кіровоградська	0,42	0,53	0,50	0,55	0,46
Луганська	0,38	0,43	0,30	0,19	0,39
Львівська	0,19	0,27	0,39	0,42	0,33
Миколаївська	0,47	0,51	0,49	0,62	0,49
Одеська	0,43	0,34	0,42	0,48	0,42
Полтавська	0,42	0,38	0,44	0,45	0,45
Рівненська	0,16	0,23	0,33	0,31	0,20
Сумська	0,25	0,26	0,34	0,35	0,33
Тернопільська	0,32	0,26	0,35	0,38	0,32
Харківська	0,32	0,30	0,43	0,49	0,39
Херсонська	0,28	0,32	0,45	0,46	0,33
Хмельницька	0,24	0,30	0,36	0,38	0,32
Черкаська	0,45	0,32	0,34	0,37	0,38
Чернівецька	0,17	0,21	0,25	0,31	0,17
Чернігівська	0,28	0,33	0,34	0,38	0,40

*Джерело: розраховано на основі методики, наведеної у підрозділі 2.4 монографії

Додаток В
Показники розрахунку потенціалу інституційної підтримки
регіонів

Таблиця В.1

Співвідношення доходів і видатків бюджету області*

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	1,01	1,01	1,03	1,02	1,00
Волинська	1,00	1,01	1,02	1,00	1,02
Дніпропетровська	1,01	1,01	1,04	0,98	1,02
Донецька	1,02	1,02	1,02	1,01	1,12
Житомирська	1,00	1,01	1,02	1,02	1,00
Закарпатська	0,99	1,01	1,03	1,04	1,03
Запорізька	1,00	1,03	1,01	1,00	1,01
Івано-Франківська	1,00	1,01	1,02	1,00	1,01
Київська	0,98	1,06	1,03	1,04	1,04
Кіровоградська	1,02	1,00	1,03	1,01	1,02
Луганська	1,02	1,03	1,01	0,97	1,19
Львівська	1,01	0,99	1,02	1,01	1,02
Миколаївська	1,00	1,00	1,02	1,01	1,02
Одеська	1,02	1,01	1,04	1,03	1,03
Полтавська	1,00	1,03	1,04	1,01	1,01
Рівненська	1,02	1,00	1,03	1,01	1,01
Сумська	0,99	1,00	1,03	1,02	1,00
Тернопільська	1,01	1,00	1,02	1,01	1,01
Харківська	0,99	0,99	1,02	1,03	0,99
Херсонська	0,99	1,01	1,01	1,02	1,01
Хмельницька	1,00	1,00	1,03	1,02	1,02
Черкаська	0,99	1,01	1,02	1,01	1,01
Чернівецька	0,98	1,00	1,02	1,03	1,01
Чернігівська	1,00	1,00	1,03	1,01	1,01

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁶³

⁴⁶³ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 05.08.2017).

Обсяги фактично профінансованих регіональних програм розвитку малого та середнього бізнесу, тис. грн.*

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	298,9	8789,3	11748,09	14706,87	7363,02
Волинська	271,6	5624,1	7697,05	9770	1303,35
Дніпропетровська	1562,6	1195,9	79238,95	157282	167,1
Донецька	0	6105,2	3190,15	275,1	21693,2
Житомирська	368	3563,2	4188,25	4813,3	1733
Закарпатська	94,8	2844,4	1597,2	350	198,5
Запорізька	283,1	11878,6	14365,5	16852,39	6455,85
Івано-Франківська	1370,9	22575,5	12294,05	2012,6	2092,89
Київська	220	8597,5	4306,25	15	8956,63
Кіровоградська	750,2	14892	14723,1	14554,2	15360,6
Луганська	1817,3	22590,2	11295,1	0	154247,5
Львівська	330	130	65	0	3374
Миколаївська	295,8	351,9	270,95	190	390
Одеська	1880,3	5996,1	3443,3	890,5	0
Полтавська	111,1	6503,3	3251,65	0	0
Рівненська	227,6	8882,4	459435,6	909988,8	4178,5
Сумська	232,9	5824,5	7353,23	8881,96	2382,9
Тернопільська	0	4299,4	6784,41	9269,42	1769,76
Харківська	553,3	763,9	645,4	526,9	460,9
Херсонська	150	304,1	517,09	730,08	578240
Хмельницька	467,6	2635,6	20509,75	38383,9	25690,9
Черкаська	0	12568,4	15427,7	18287	2960
Чернівецька	743,1	1354,4	3320,15	5285,9	1886,3
Чернігівська	185,4	2493,1	1831,5	1169,9	1856,18

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁶⁴

⁴⁶⁴ Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>; Офіційний веб-сайт Державної регуляторної служби України. URL: <http://www.drs.gov.ua/> (дата звернення 05.08.2017).

Таблиця В.3

**Частка витрат на наукові та науково-технічні роботи
у ВРП, %***

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	0,12	0,09	0,09	0,04	0,06
Волинська	0,10	0,10	0,05	0,04	0,04
Дніпропетровська	0,60	0,60	0,61	0,63	0,86
Донецька	0,28	0,30	0,20	0,14	0,02
Житомирська	0,10	0,09	0,08	0,04	0,05
Закарпатська	0,17	0,17	0,13	0,13	0,17
Запорізька	1,01	0,87	0,65	0,56	0,82
Івано-Франківська	0,19	0,11	0,10	0,04	0,04
Київська	0,37	0,27	0,23	0,19	0,26
Кіровоградська	0,14	0,12	0,12	0,15	0,18
Луганська	0,28	0,27	0,21	0,11	0,08
Львівська	0,48	0,48	0,40	0,29	0,28
Миколаївська	0,71	1,92	0,71	0,62	0,78
Одеська	0,35	0,33	0,28	0,20	0,22
Полтавська	0,13	0,12	0,09	0,04	0,06
Рівненська	0,07	0,07	0,04	0,03	0,03
Сумська	0,66	0,51	0,43	0,29	0,32
Тернопільська	0,08	0,07	0,05	0,04	0,05
Харківська	2,40	2,27	2,02	1,54	1,59
Херсонська	0,24	0,22	0,20	0,10	0,15
Хмельницька	0,05	0,05	0,05	0,04	0,03
Черкаська	0,18	0,18	0,14	0,20	0,22
Чернівецька	0,26	0,27	0,24	0,25	0,33
Чернігівська	0,14	0,28	0,13	0,14	0,11

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁶⁵

⁴⁶⁵ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 05.08.2017).

**Частка коштів з місцевого бюджету у витратах на
інноваційну діяльність, %***

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	0,022	0,011	0,000	0,000	0,073
Волинська	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Дніпропетровська	8,976	0,001	0,007	0,213	0,021
Донецька	1,522	0,000	0,105	0,965	0,257
Житомирська	30,444	0,465	0,000	0,000	0,000
Закарпатська	0,000	0,000	0,000	0,916	4,539
Запорізька	1,572	0,001	0,042	0,000	0,037
Івано-Франківська	0,000	0,013	0,183	0,000	0,000
Київська	0,000	0,000	2,112	0,046	0,765
Кіровоградська	0,000	0,005	0,000	0,000	0,000
Луганська	10,497	2,502	0,000	0,000	0,000
Львівська	0,546	2,378	0,073	9,330	0,283
Миколаївська	0,314	0,000	0,000	0,000	0,021
Одеська	0,042	1,653	1,022	19,700	8,238
Полтавська	1,655	1,124	1,257	4,506	1,045
Рівненська	0,000	0,000	0,000	0,000	0,866
Сумська	0,000	2,502	56,725	0,000	0,000
Тернопільська	1,001	5,699	0,018	9,294	3,043
Харківська	0,197	2,980	0,318	1,375	6,407
Херсонська	0,553	0,000	0,000	2,567	0,533
Хмельницька	0,022	0,069	0,000	17,563	26,377
Черкаська	0,430	4,465	0,824	0,469	0,000
Чернівецька	2,032	0,000	0,000	0,000	0,000
Чернігівська	8,485	2,291	0,000	0,286	0,153

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁶⁶

⁴⁶⁶ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2017).

Кількість інституцій підтримки бізнесу (фонди підтримки підприємництва, інформаційно-консультативні установи, координаційні ради з питань підприємництва), од.*

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	103	344	373	402	419
Волинська	94	94	75	57	20
Дніпропетровська	684	702	378	54	54
Донецька	51	51	332	614	599
Житомирська	285	285	293	301	206
Закарпатська	86	105	110	115	127
Запорізька	50	50	48	46	47
Івано-Франківська	44	48	48	49	73
Київська	140	142	134	127	149
Кіровоградська	88	88	82	76	76
Луганська	195	180	107	35	34
Львівська	97	90	93	96	43
Миколаївська	266	269	256	244	47
Одеська	59	80	44	8	7
Полтавська	420	421	442	463	531
Рівненська	33	33	46	59	59
Сумська	53	75	73	71	72
Тернопільська	44	44	44	44	44
Харківська	545	556	417	279	292
Херсонська	51	46	38	31	30
Хмельницька	72	84	130	177	177
Черкаська	69	71	52	33	33
Чернівецька	34	34	40	46	46
Чернігівська	44	44	37	30	30

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁶⁷

⁴⁶⁷ Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>; Офіційний веб-сайт Державної регуляторної служби України. URL: <http://www.drs.gov.ua/> (дата звернення 05.08.2017).

**Динаміка значень підіндексу «потенціал інституційної підтримки»
регіонів України за 2012-2016 рр.***

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	0,16	0,30	0,19	0,16	0,20
Волинська	0,15	0,15	0,05	0,06	0,01
Дніпропетровська	0,64	0,30	0,29	0,19	0,13
Донецька	0,11	0,19	0,30	0,41	0,41
Житомирська	0,40	0,26	0,15	0,12	0,07
Закарпатська	0,14	0,26	0,08	0,06	0,09
Запорізька	0,13	0,29	0,09	0,14	0,20
Івано-Франківська	0,19	0,31	0,03	0,03	0,04
Київська	0,22	0,32	0,13	0,11	0,20
Кіровоградська	0,26	0,27	0,06	0,06	0,10
Луганська	0,33	0,35	0,26	0,22	0,12
Львівська	0,17	0,25	0,09	0,18	0,08
Миколаївська	0,23	0,36	0,21	0,20	0,17
Одеська	0,43	0,32	0,07	0,26	0,16
Полтавська	0,35	0,32	0,23	0,24	0,25
Рівненська	0,13	0,20	0,22	0,24	0,06
Сумська	0,22	0,33	0,27	0,08	0,11
Тернопільська	0,07	0,35	0,02	0,14	0,04
Харківська	0,50	0,63	0,39	0,36	0,38
Херсонська	0,06	0,16	0,03	0,07	0,27
Хмельницька	0,19	0,17	0,08	0,27	0,29
Черкаська	0,09	0,39	0,05	0,06	0,06
Чернівецька	0,18	0,19	0,04	0,08	0,11
Чернігівська	0,21	0,25	0,03	0,04	0,09

*Джерело: розраховано на основі методики, наведеної у підрозділі 2.4 монографії

Додаток Д
Показники розрахунку науково-освітнього потенціалу регіонів

Таблиця Д.1

Кількість організацій, які виконують наукову та науково-технічну роботу, од.*

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	21	17	17	19	20
Волинська	12	11	10	10	10
Дніпропетровська	69	62	57	58	58
Донецька	64	63	21	20	15
Житомирська	10	10	10	9	9
Закарпатська	14	13	11	10	9
Запорізька	29	26	23	26	30
Івано-Франківська	21	15	16	18	17
Київська	30	24	24	26	28
Кіровоградська	14	13	14	15	15
Луганська	39	34	17	17	14
Львівська	75	76	72	68	73
Миколаївська	38	33	27	25	25
Одеська	54	52	51	49	47
Полтавська	23	22	21	20	21
Рівненська	12	12	13	12	11
Сумська	16	15	15	15	16
Тернопільська	12	11	11	11	13
Харківська	189	183	162	166	160
Херсонська	28	23	24	16	20
Хмельницька	7	6	8	8	8
Черкаська	25	25	24	20	20
Чернівецька	23	23	21	20	19
Чернігівська	20	19	16	15	15

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁶⁸

⁴⁶⁸ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 05.08.2017).

Кількість вищих навчальних закладів, од.*

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	22	22	22	23	23
Волинська	15	13	14	14	14
Дніпропетровська	54	53	52	52	53
Донецька	77	73	16	17	25
Житомирська	22	20	20	20	20
Закарпатська	16	14	14	14	14
Запорізька	27	27	24	24	24
Івано-Франківська	23	22	17	16	16
Київська	24	23	23	23	22
Кіровоградська	17	17	17	17	16
Луганська	34	34	12	12	12
Львівська	44	44	43	42	42
Миколаївська	17	17	16	16	16
Одеська	41	41	39	40	40
Полтавська	21	21	21	19	18
Рівненська	17	15	15	15	15
Сумська	15	15	15	16	15
Тернопільська	20	20	20	20	20
Харківська	70	70	68	69	69
Херсонська	18	18	18	20	20
Хмельницька	21	20	20	19	18
Черкаська	19	19	17	16	16
Чернівецька	17	17	17	17	16
Чернігівська	19	19	17	17	16

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁶⁹

⁴⁶⁹ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2017).

Таблиця Д.3

Частка фахівців, які виконують наукову та науково-технічну роботу, в загальній кількості населення регіону, %*

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	3,1	2,7	3,0	2,3	3,1
Волинська	2,4	2,2	1,4	1,6	2,0
Дніпропетровська	21,7	20,9	19,9	19,5	18,7
Донецька	12,8	12,0	6,2	4,2	0,3
Житомирська	2,0	1,8	1,8	1,3	2,0
Закарпатська	3,9	3,3	2,9	2,5	3,6
Запорізька	11,4	10,3	9,3	8,9	8,4
Івано-Франківська	5,0	2,3	2,2	2,2	3,2
Київська	10,7	8,9	8,3	7,8	6,7
Кіровоградська	4,0	3,7	3,8	3,6	3,6
Луганська	4,6	3,3	1,0	0,7	0,9
Львівська	14,3	13,5	12,8	11,7	14,0
Миколаївська	7,7	6,9	6,6	6,6	7,1
Одеська	10,3	9,8	8,9	8,5	10,6
Полтавська	5,8	5,7	5,3	4,9	7,1
Рівненська	1,7	1,8	1,5	1,3	2,3
Сумська	13,1	12,6	11,3	11,1	16,7
Тернопільська	1,8	1,9	1,9	1,5	3,1
Харківська	49,1	46,3	43,4	40,2	42,1
Херсонська	6,2	5,7	5,7	4,0	4,4
Хмельницька	0,9	0,9	1,0	0,9	2,0
Черкаська	4,9	4,8	4,4	3,9	3,9
Чернівецька	5,5	5,0	4,6	4,3	6,8
Чернігівська	4,1	3,4	3,4	2,9	3,0

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁷⁰

⁴⁷⁰ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2017).

Таблиця Д.4

Частка кандидатів та докторів наук у загальній кількості фахівців, які виконують наукову та науково-технічну роботу, %*

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	17,5	18,6	23,6	23,6	36,2
Волинська	7,3	8,9	10,3	11,4	37,2
Дніпропетровська	11,1	10,9	11,5	10,4	15,2
Донецька	14,6	15,4	6,1	5,6	23,5
Житомирська	16,5	17,5	17,6	21,7	38,0
Закарпатська	29,0	27,6	30,6	31,0	33,2
Запорізька	4,7	4,9	5,3	5,7	8,7
Івано-Франківська	4,9	11,4	13,5	17,7	31,7
Київська	21,0	25,0	25,9	25,8	22,8
Кіровоградська	6,9	8,5	9,2	6,9	12,1
Луганська	9,8	7,8	8,6	4,8	23,3
Львівська	34,0	36,5	38,8	40,6	40,5
Миколаївська	10,7	12,6	13,4	9,4	6,6
Одеська	26,7	28,0	29,4	29,6	35,1
Полтавська	27,9	30,1	31,5	37,5	42,1
Рівненська	12,9	14,3	18,6	20,4	44,0
Сумська	6,9	7,6	8,6	9,4	35,2
Тернопільська	14,0	15,1	17,2	18,4	40,2
Харківська	24,1	25,6	26,7	27,7	29,1
Херсонська	16,1	16,7	19,2	24,5	29,9
Хмельницька	23,2	22,0	19,7	24,8	38,3
Черкаська	10,1	11,2	10,8	11,2	21,5
Чернівецька	22,6	24,6	26,2	31,3	45,8
Чернігівська	13,7	16,1	13,5	12,9	12,4

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁷¹

⁴⁷¹ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2017).

Таблиця Д.5

**Кількість студентів вищих навчальних закладів I-IV рівнів
акредитації у розрахунку на 10 тис. населення, ос.***

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	283	268	263	274	284
Волинська	288	275	266	256	257
Дніпропетровська	467	434	411	376	371
Донецька	341	317	54	54	20
Житомирська	316	285	268	245	250
Закарпатська	207	191	183	176	180
Запорізька	485	460	428	399	401
Івано-Франківська	332	316	291	278	276
Київська	213	199	185	175	170
Кіровоградська	211	199	177	161	161
Луганська	389	365	95	87	40
Львівська	576	548	509	493	493
Миколаївська	346	336	308	282	283
Одеська	534	517	485	471	475
Полтавська	390	374	356	335	341
Рівненська	375	356	351	320	311
Сумська	400	378	362	328	332
Тернопільська	421	404	389	377	399
Харківська	810	765	696	662	659
Херсонська	281	276	256	251	257
Хмельницька	329	307	284	253	252
Черкаська	365	353	329	306	314
Чернівецька	371	361	353	345	346
Чернігівська	249	235	220	197	204

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁷²

⁴⁷² Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2017).

**Індекс обсягів виконаних наукових та науково-технічних робіт
власними силами організацій, %***

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	63,7	67,9	62,4	67,2	111,6
Волинська	38,2	37,3	56,6	38,4	78,5
Дніпропетровська	20,4	18,5	15,8	11,8	117,9
Донецька	33,0	31,6	13,6	7,4	10,8
Житомирська	54,5	57,5	54,9	53,9	109,8
Закарпатська	92,9	93,3	92,1	76,8	115,3
Запорізька	4,9	4,9	5,5	5,0	127,6
Івано-Франківська	20,9	41,1	46,0	33,8	50,1
Київська	59,9	77,5	75,1	58,5	126,6
Кіровоградська	14,7	15,5	21,6	14,1	120,2
Луганська	17,4	17,5	21,9	34,5	72,3
Львівська	62,6	64,4	66,7	65,4	85,7
Миколаївська	14,5	5,3	12,5	11,7	108,7
Одеська	61,3	58,6	62,4	53,5	98,8
Полтавська	36,4	40,0	44,0	48,1	96,9
Рівненська	60,7	65,6	74,1	68,2	83,4
Сумська	15,5	16,8	17,1	18,2	103,4
Тернопільська	62,3	71,0	79,5	73,8	126,2
Харківська	34,4	37,2	35,4	34,6	94,7
Херсонська	76,8	79,2	80,0	93,0	127,7
Хмельницька	86,2	91,5	82,3	85,4	82,5
Черкаська	80,0	76,7	76,6	48,2	110,4
Чернівецька	84,4	86,8	91,3	93,9	87,4
Чернігівська	64,0	28,4	47,4	33,2	80,2

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁷³

⁴⁷³ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2017).

**Динаміка значень підіндексу «науково-освітній потенціал»
регіонів України за 2012-2016 рр.***

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	0,24	0,25	0,29	0,31	0,38
Волинська	0,10	0,11	0,19	0,16	0,30
Дніпропетровська	0,30	0,29	0,31	0,30	0,46
Донецька	0,37	0,36	0,05	0,04	0,12
Житомирська	0,21	0,22	0,24	0,25	0,36
Закарпатська	0,31	0,30	0,34	0,30	0,31
Запорізька	0,13	0,14	0,15	0,15	0,33
Івано-Франківська	0,10	0,17	0,20	0,20	0,25
Київська	0,24	0,29	0,32	0,28	0,32
Кіровоградська	0,04	0,06	0,10	0,08	0,24
Луганська	0,18	0,17	0,07	0,07	0,17
Львівська	0,52	0,53	0,56	0,55	0,53
Миколаївська	0,12	0,12	0,15	0,13	0,24
Одеська	0,44	0,44	0,47	0,45	0,49
Полтавська	0,27	0,29	0,32	0,34	0,39
Рівненська	0,21	0,22	0,29	0,28	0,35
Сумська	0,09	0,11	0,13	0,14	0,35
Тернопільська	0,24	0,26	0,32	0,31	0,44
Харківська	0,65	0,66	0,66	0,66	0,72
Херсонська	0,25	0,26	0,30	0,34	0,36
Хмельницька	0,31	0,31	0,30	0,32	0,32
Черкаська	0,24	0,25	0,27	0,20	0,31
Чернівецька	0,32	0,33	0,38	0,40	0,38
Чернігівська	0,20	0,14	0,19	0,15	0,19

*Джерело: розраховано на основі методики, наведеної у підрозділі 2.4 монографії

Додаток Ж
Показники розрахунку потенціалу інфраструктури регіонів

Таблиця Ж.1

**Кількість наукових, технологічних, індустріальних парків,
бізнес-інкубаторів у регіонах, од.***

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	5	5	4	4	5
Волинська	5	5	2	2	2
Дніпропетровська	1	1	12	13	12
Донецька	7	8	7	8	8
Житомирська	2	2	3	3	3
Закарпатська	2	2	6	6	3
Запорізька	2	2	2	3	4
Івано-Франківська	4	4	5	5	5
Київська	5	5	5	4	5
Кіровоградська	1	1	1	1	1
Луганська	3	3	0	0	0
Львівська	3	5	4	5	3
Миколаївська	4	1	1	0	2
Одеська	4	4	10	2	2
Полтавська	3	3	2	10	11
Рівненська	4	4	2	2	2
Сумська	1	5	7	7	7
Тернопільська	3	3	2	2	2
Харківська	11	13	15	17	18
Херсонська	5	5	4	4	0
Хмельницька	3	3	4	4	4
Черкаська	3	3	3	3	3
Чернівецька	1	1	1	1	1
Чернігівська	1	1	0	0	0

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁷⁴

⁴⁷⁴ Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>; Офіційний веб-сайт Державної регуляторної служби України. URL: <http://www.drsgov.ua/> (дата звернення 05.08.2017).

**Частка кооперативів у загальній кількості
суб'єктів ЄДРПОУ, %***

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	1,8	2,0	1,9	1,9	1,9
Волинська	3,7	3,7	3,7	3,8	3,8
Дніпропетровська	2,7	2,6	2,5	2,4	2,3
Донецька	2,9	2,9	2,6	2,6	2,6
Житомирська	1,9	1,9	1,8	1,8	1,7
Закарпатська	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
Запорізька	4,2	4,1	3,9	3,9	3,3
Івано-Франківська	2,5	2,5	2,4	2,4	2,3
Київська	4,6	4,7	4,6	4,4	4,1
Кіровоградська	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8
Луганська	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3
Львівська	2,3	2,3	2,4	2,6	2,6
Миколаївська	2,4	2,3	2,1	2,0	1,9
Одеська	2,5	2,5	2,4	2,4	2,3
Полтавська	2,8	2,8	2,7	2,7	2,8
Рівненська	2,8	2,8	2,8	2,9	3,0
Сумська	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9
Тернопільська	2,2	2,2	2,2	2,3	2,4
Харківська	4,0	3,7	3,5	3,4	3,3
Херсонська	2,5	2,4	2,3	2,3	2,3
Хмельницька	2,8	3,0	3,4	3,9	4,1
Черкаська	3,5	3,4	3,3	3,3	3,3
Чернівецька	3,4	3,5	3,5	3,6	3,7
Чернігівська	2,8	2,7	2,6	2,6	2,5

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁷⁵

⁴⁷⁵ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 05.08.2017).

**Частка асоціацій у загальній кількості
суб'єктів ЄДРПОУ, %***

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	0,25	0,24	0,22	0,22	0,21
Волинська	0,10	0,10	0,10	0,10	0,11
Дніпропетровська	0,17	0,16	0,15	0,15	0,15
Донецька	0,25	0,25	0,25	0,26	0,25
Житомирська	0,11	0,10	0,10	0,09	0,09
Закарпатська	0,16	0,15	0,16	0,16	0,16
Запорізька	0,14	0,14	0,15	0,14	0,12
Івано-Франківська	0,13	0,14	0,13	0,12	0,12
Київська	0,12	0,12	0,13	0,12	0,12
Кіровоградська	0,21	0,20	0,17	0,16	0,16
Луганська	0,23	0,24	0,24	0,24	0,24
Львівська	0,16	0,17	0,17	0,16	0,16
Миколаївська	0,14	0,12	0,15	0,15	0,15
Одеська	0,27	0,26	0,25	0,25	0,25
Полтавська	0,17	0,17	0,16	0,16	0,15
Рівненська	0,19	0,18	0,18	0,17	0,17
Сумська	0,27	0,26	0,24	0,23	0,22
Тернопільська	0,10	0,10	0,09	0,09	0,08
Харківська	0,18	0,19	0,19	0,18	0,18
Херсонська	0,30	0,28	0,26	0,25	0,25
Хмельницька	0,23	0,21	0,20	0,19	0,18
Черкаська	0,17	0,17	0,16	0,16	0,15
Чернівецька	0,20	0,19	0,18	0,20	0,20
Чернігівська	0,28	0,28	0,28	0,27	0,27

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁷⁶

⁴⁷⁶ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2017).

Таблиця Ж.4

**Частка корпорацій у загальній кількості
суб'єктів ЄДРПОУ, %***

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Волинська	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Дніпропетровська	0,08	0,08	0,08	0,07	0,07
Донецька	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06
Житомирська	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Закарпатська	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Запорізька	0,04	0,03	0,03	0,03	0,02
Івано-Франківська	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03
Київська	0,05	0,04	0,04	0,03	0,03
Кіровоградська	0,04	0,03	0,03	0,03	0,02
Луганська	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07
Львівська	0,07	0,07	0,06	0,06	0,06
Миколаївська	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Одеська	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04
Полтавська	0,04	0,03	0,02	0,02	0,02
Рівненська	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01
Сумська	0,07	0,06	0,06	0,06	0,06
Тернопільська	0,06	0,06	0,06	0,06	0,05
Харківська	0,10	0,09	0,09	0,09	0,08
Херсонська	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Хмельницька	0,05	0,04	0,04	0,04	0,04
Черкаська	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05
Чернівецька	0,06	0,06	0,06	0,06	0,07
Чернігівська	0,05	0,05	0,05	0,04	0,04

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁷⁷

⁴⁷⁷ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2017).

**Частка концернів у загальній кількості
суб'єктів ЄДРПОУ, %***

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	0,004	0,004	0,004	0,004	0,003
Волинська	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Дніпропетровська	0,035	0,032	0,032	0,030	0,028
Донецька	0,024	0,026	0,026	0,026	0,026
Житомирська	0,012	0,012	0,011	0,011	0,011
Закарпатська	0,016	0,016	0,016	0,015	0,014
Запорізька	0,022	0,021	0,019	0,018	0,018
Івано-Франківська	0,013	0,013	0,013	0,012	0,012
Київська	0,017	0,014	0,010	0,009	0,008
Кіровоградська	0,005	0,000	0,000	0,000	0,000
Луганська	0,026	0,020	0,018	0,018	0,017
Львівська	0,017	0,017	0,014	0,014	0,013
Миколаївська	0,027	0,023	0,023	0,029	0,028
Одеська	0,030	0,026	0,027	0,025	0,023
Полтавська	0,007	0,000	0,000	0,000	0,000
Рівненська	0,005	0,005	0,005	0,005	0,005
Сумська	0,015	0,015	0,015	0,014	0,014
Тернопільська	0,005	0,005	0,005	0,005	0,005
Харківська	0,042	0,043	0,037	0,034	0,033
Херсонська	0,017	0,017	0,013	0,012	0,011
Хмельницька	0,015	0,011	0,011	0,011	0,011
Черкаська	0,009	0,004	0,004	0,004	0,004
Чернівецька	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Чернігівська	0,005	0,005	0,005	0,005	0,005

*Джерело: розраховано на основі даних⁴⁷⁸

⁴⁷⁸ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2017).

**Динаміка значень індексу «потенціал інфраструктури»
регіонів України за 2012-2016 рр.***

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	0,33	0,33	0,30	0,29	0,31
Волинська	0,23	0,23	0,19	0,20	0,23
Дніпропетровська	0,50	0,48	0,65	0,64	0,62
Донецька	0,61	0,63	0,62	0,65	0,67
Житомирська	0,17	0,16	0,19	0,18	0,19
Закарпатська	0,15	0,16	0,24	0,23	0,21
Запорізька	0,40	0,39	0,41	0,41	0,38
Івано-Франківська	0,28	0,28	0,30	0,30	0,30
Київська	0,47	0,44	0,43	0,39	0,41
Кіровоградська	0,23	0,23	0,20	0,19	0,18
Луганська	0,45	0,44	0,42	0,44	0,47
Львівська	0,39	0,44	0,42	0,44	0,42
Миколаївська	0,31	0,22	0,27	0,31	0,34
Одеська	0,53	0,52	0,61	0,51	0,51
Полтавська	0,31	0,27	0,23	0,33	0,34
Рівненська	0,30	0,29	0,26	0,27	0,29
Сумська	0,42	0,50	0,51	0,50	0,50
Тернопільська	0,25	0,25	0,24	0,26	0,27
Харківська	0,85	0,85	0,85	0,84	0,85
Херсонська	0,47	0,44	0,41	0,41	0,35
Хмельницька	0,42	0,40	0,43	0,46	0,50
Черкаська	0,38	0,35	0,38	0,38	0,38
Чернівецька	0,36	0,37	0,38	0,42	0,46
Чернігівська	0,41	0,42	0,41	0,40	0,41

*Джерело: розраховано на основі методики, наведеної у підрозділі 2.4 монографії

Додаток 3

Таблиця 3.1

Динаміка значень інтегрального індексу потенціалу розвитку ПІБ на основі даних підіндексів «потенціал бізнесу», «потенціал інституційної підтримки», «науково-освітній потенціал» у 2012-2016 рр.*

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	0,23	0,31	0,27	0,28	0,31
Волинська	0,15	0,15	0,14	0,15	0,08
Дніпропетровська	0,41	0,34	0,36	0,29	0,30
Донецька	0,29	0,33	0,18	0,18	0,28
Житомирська	0,27	0,25	0,22	0,22	0,20
Закарпатська	0,19	0,26	0,20	0,18	0,19
Запорізька	0,19	0,26	0,19	0,21	0,32
Івано-Франківська	0,18	0,26	0,16	0,13	0,13
Київська	0,27	0,34	0,27	0,24	0,30
Кіровоградська	0,17	0,20	0,15	0,13	0,22
Луганська	0,29	0,30	0,17	0,15	0,20
Львівська	0,26	0,33	0,27	0,35	0,24
Миколаївська	0,24	0,28	0,25	0,25	0,27
Одеська	0,43	0,36	0,24	0,38	0,32
Полтавська	0,34	0,33	0,32	0,34	0,35
Рівненська	0,17	0,22	0,28	0,27	0,16
Сумська	0,17	0,21	0,23	0,15	0,23
Тернопільська	0,17	0,29	0,13	0,25	0,18
Харківська	0,47	0,50	0,48	0,49	0,48
Херсонська	0,16	0,24	0,16	0,23	0,32
Хмельницька	0,24	0,25	0,21	0,32	0,31
Черкаська	0,22	0,32	0,16	0,17	0,19
Чернівецька	0,21	0,24	0,16	0,22	0,19
Чернігівська	0,23	0,23	0,13	0,14	0,19

* Джерело: розраховано на основі методики, наведеної у підрозділі 2.4 монографії

Таблиця 3.2

Динаміка значень інтегрального індексу потенціалу розвитку ППБ на основі даних підіндексів «потенціал бізнесу», «потенціал інституційної підтримки», «науково-освітній потенціал», «потенціал інфраструктури» у 2012-2016 рр.*

Області/роки	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	0,25	0,32	0,28	0,28	0,31
Волинська	0,17	0,16	0,15	0,16	0,11
Дніпропетровська	0,43	0,37	0,41	0,35	0,36
Донецька	0,34	0,39	0,25	0,25	0,35
Житомирська	0,24	0,22	0,21	0,21	0,20
Закарпатська	0,18	0,23	0,21	0,19	0,19
Запорізька	0,23	0,29	0,23	0,25	0,33
Івано-Франківська	0,20	0,27	0,18	0,16	0,16
Київська	0,31	0,36	0,30	0,27	0,32
Кіровоградська	0,18	0,21	0,16	0,15	0,21
Луганська	0,32	0,33	0,22	0,19	0,25
Львівська	0,28	0,35	0,30	0,37	0,28
Миколаївська	0,25	0,26	0,25	0,26	0,28
Одеська	0,45	0,40	0,30	0,41	0,36
Полтавська	0,33	0,31	0,30	0,33	0,35
Рівненська	0,19	0,23	0,27	0,27	0,19
Сумська	0,22	0,26	0,28	0,21	0,28
Тернопільська	0,19	0,28	0,16	0,26	0,20
Харківська	0,55	0,57	0,55	0,56	0,55
Херсонська	0,21	0,28	0,20	0,26	0,33
Хмельницька	0,28	0,28	0,25	0,35	0,35
Черкаська	0,25	0,32	0,20	0,21	0,23
Чернівецька	0,24	0,27	0,20	0,25	0,24
Чернігівська	0,26	0,27	0,17	0,18	0,23

*Джерело: розраховано на основі методики, наведеної у підрозділі 2.4 монографії

Додаток К

Таблиця К.1

Питома вага видів економічної діяльності за обсягами ВДВ за регіонами України у 2016 році, %

Регіони	Види економічної діяльності*																
	A	B+C+D+E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	
Вінницька	30,3	21,2	1,5	9,8	5,5	0,5	2,8	1,5	7,0	0,9	0,6	7,7	5,9	3,6	0,5	0,7	
Волинська	20,8	17,2	2,3	17,3	7,8	0,6	1,1	2,0	9,0	1,7	0,7	7,2	7,4	3,4	0,6	0,9	
Дніпропетровська	9,3	44,6	1,4	12,1	6,3	0,5	2,0	2,8	6,4	1,6	1,4	4,1	4,0	2,6	0,3	0,6	
Донецька	7,9	41,9	2,2	9,3	12,6	0,3	1,6	3,1	7,2	0,7	0,9	5,4	3,3	2,3	0,6	0,7	
Житомирська	24,4	19,4	1,1	9,7	4,9	0,5	2,0	3,3	8,2	0,9	0,6	13,2	6,8	3,7	0,5	0,8	
Закарпатська	17,9	15	2,4	14,8	9,2	1,5	1,1	2,7	9,8	1,1	0,7	8,4	8,6	5,0	0,7	1,1	
Запорізька	14,8	40	0,9	10,9	4,2	0,7	1,5	4,4	5,5	1,3	0,7	5,8	4,8	3,3	0,4	0,8	
Івано-Франківська	14,9	26,4	7,6	14,6	6,5	1,0	1,1	2,6	7,2	1,3	0,9	4,8	6,3	3,5	0,6	0,7	
Київська	17	20,5	3,5	18,1	11,8	0,7	1,8	1,3	8,7	1,9	1,2	6,5	3,7	2,3	0,4	0,6	
Кіровоградська	36,8	19	0,9	8,2	9,6	0,3	0,8	1,4	5,6	0,8	0,7	6,8	5,3	2,8	0,4	0,6	
Луганська	20,4	32	1,1	5,0	5,1	0,3	2,2	2,1	8,0	1,6	0,5	11,2	5,6	3,1	0,6	1,2	
Львівська	11,1	18,7	2,5	15,4	9,4	1,3	5,3	2,9	10,2	2,0	1,5	7,2	6,8	4,1	0,7	0,9	
Миколаївська	25,3	20,4	1,7	12,9	10,8	0,6	1,6	1,9	5,6	1,2	1,0	7,6	5,3	2,7	0,5	0,9	
Одеська	12,3	14,1	3,1	13,4	19,7	1,4	2,7	2,3	9,0	1,9	1,6	7,0	6,0	3,9	0,6	1,0	
Полтавська	21,7	44	1,5	6,4	6,1	0,3	0,7	2,4	5,1	0,8	0,8	3,8	3,3	2,2	0,4	0,5	
Рівненська	20,3	26,4	1,9	15,3	5,5	0,5	1,1	1,3	6,8	0,7	0,6	7,2	7,4	3,6	0,6	0,8	
Сумська	26,4	26,1	0,9	11,5	4,7	0,4	1,1	2,1	7,4	0,9	0,6	7,5	6,0	3,1	0,5	0,8	
Тернопільська	29,4	14,4	1,6	11,5	7,5	0,6	1,7	2,3	8,5	0,8	0,7	6,5	9,0	3,9	0,7	0,9	
Харківська	14,3	26,4	2,1	12,9	7,8	0,6	4,8	2,7	7,5	2,7	1,5	5,3	6,6	3,1	0,6	1,1	
Херсонська	38,1	12,8	0,8	9,9	5,8	0,8	1,3	2,5	7,1	1,1	0,6	7,1	7,0	3,6	0,7	0,8	
Хмельницька	32	18,9	2,0	10,1	4,9	0,5	1,0	1,5	7,8	0,9	0,6	7,8	7,1	3,6	0,6	0,7	
Черкаська	27,9	24,5	1,2	11,5	5,8	0,5	1,5	2,1	8,1	1,2	0,8	5,0	5,6	3,0	0,6	0,7	
Чернівецька	25,7	10,6	3,3	10,7	6,1	0,9	1,8	2,5	10,0	1,3	0,8	8,6	10,5	4,8	0,9	1,5	
Чернігівська	30,9	20,9	1,0	9,9	4,1	0,4	1,7	1,9	7,3	1,1	0,7	9,6	5,8	3,2	0,6	0,9	

*Діяльність: А - Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство; В - Добування промисловості і розроблення кар'єрів; С - Переробка промисловості; D - Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційного повітря; E - Водопостачання, каналізація, поводження з відходами; F - Будівництво; G - Оптова та роздрібна торгівля; H - Ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; H - Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність; I - Тимчасове розмішування й організація харчування; J - Інформація та телекомунікації; K - Фінансова та страхова діяльність; L - Оперативні верховодні майном; M - Професійна, наукова та технічна діяльність; N - Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; O - Державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування; P - Освіта; Q - Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; R - Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок; S - Надання інших видів послуг.

Літома вага видів економічної діяльності за обсягами ВДВ за регіонами України у 2012 році, %

Регіони	Види економічної діяльності															
	A	B+C+D+E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S
Вінницька	22,4	18,3	2,7	10,8	5,4	1,0	1,6	1,8	8,5	1,3	0,7	8,8	8,5	6,5	0,8	0,9
Волинська	16,6	16,4	2,6	15,3	9,2	0,8	1,0	3,8	8,1	3,0	0,8	6,6	8,9	5,0	0,9	1,0
Дніпропетровська	4,9	47,3	1,9	12,9	6,9	0,5	2,3	3,2	5,3	2,2	1,3	2,8	4,0	3,5	0,4	0,6
Донецька	4,2	39,9	3,6	16,2	10,0	0,6	0,9	3,4	6,2	1,9	1,2	2,9	3,8	3,6	0,8	0,8
Житомирська	19,2	22,7	2,1	10,6	5,4	0,6	1,8	2,1	7,7	1,3	0,8	10,1	8,4	5,5	0,8	0,9
Закарпатська	14,2	20,2	2,5	17,4	7,8	1,2	0,8	2,1	8,0	1,2	0,6	7,0	9,0	6,1	0,9	1,0
Запорізька	8,5	43,9	1,6	11,6	4,9	0,9	1,2	2,6	5,6	2,7	0,8	4,4	5,4	4,5	0,5	0,9
Івано-Франківська	12,2	30,2	6,3	13,7	5,5	1,0	0,7	2,2	6,4	1,1	1,0	7,0	6,8	4,4	0,8	0,7
Київська	13,5	18,2	3,7	18,6	15,7	1,2	1,0	1,6	7,3	3,2	1,4	6,0	4,1	3,3	0,5	0,7
Кіровоградська	23,2	22,2	1,7	11,5	10,2	0,4	0,8	1,9	6,4	0,9	0,9	6,9	6,9	4,8	0,7	0,6
Луганська	6,3	45,2	1,9	10,5	6,3	0,6	0,8	2,3	6,7	1,6	0,8	5,1	6,0	4,3	0,6	1,0
Львівська	9	17,9	2,8	17,7	9,2	1,2	5,0	3,4	8,1	2,0	1,4	6,6	8,4	5,5	0,8	1,0
Миколаївська	16,3	25,7	2,1	12,9	11,0	0,8	1,1	2,2	5,7	2,4	0,8	6,4	6,6	4,1	0,7	1,2
Одеська	7,4	13,1	4,2	14,9	19,3	1,4	3,2	4,1	8,5	3,1	1,4	6,1	6,9	4,3	0,8	1,3
Полтавська	14,2	44,2	2,3	8,0	8,5	0,5	0,8	2,3	4,8	1,3	0,7	3,9	4,1	3,3	0,5	0,6
Рівненська	17,1	26,2	3,2	11,1	7,1	1,0	1,0	2,3	7,2	0,9	0,7	6,6	8,3	5,6	0,8	0,9
Сумська	16,2	27,3	1,6	15,0	7,0	0,5	0,9	2,1	7,0	1,4	1,0	6,5	7,4	4,5	0,7	0,9
Тернопільська	24,2	13,6	2,3	12,3	9,0	1,1	1,4	2,6	8,2	0,9	0,9	6,9	9,0	5,9	0,9	0,8
Харківська	8,8	21,3	3,2	15,3	8,4	0,8	3,4	4,5	8,1	5,0	1,6	4,5	9,5	3,7	0,6	1,3
Херсонська	24,2	16	1,4	12,1	6,6	1,2	1,2	2,5	7,8	1,4	0,8	7,0	9,7	5,8	1,0	1,3
Хмельницька	22,1	20,3	2,0	10,0	6,7	0,6	0,8	2,2	8,1	0,8	0,6	7,5	11,5	5,2	0,8	0,8
Черкаська	21,8	24,3	1,8	12,8	7,3	0,5	0,9	2,0	7,5	1,3	1,1	5,3	7,5	4,4	0,7	0,8
Чернівецька	20,2	9,9	4,6	12,2	5,9	0,9	1,3	2,6	9,5	1,2	1,0	11,2	10,5	6,4	1,2	1,4
Чернігівська	20,8	24,9	1,4	11,0	5,8	0,5	1,1	2,2	7,5	1,2	0,7	8,9	7,3	5,0	0,7	1,0

Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України

**Концентрація ключових сфер господарювання за
кількістю зайнятого населення в регіонах України у 2016 році, %***

Регіони	сільське господарство	промисловість	будівництво	торгівля	сфера послуг
Вінницька	31,2	10,8	2,4	19,7	29,5
Волинська	20,8	13,2	2,5	22,8	33,3
Дніпропетровська	7,5	24,8	3,8	24,5	33,0
Донецька	8,5	31,1	4,0	19,2	29,6
Житомирська	14,5	14,3	4,0	24,4	33,8
Закарпатська	24,8	11,6	5,6	17,7	34,5
Запорізька	16,6	22,2	3,9	21,4	29,6
Івано-Франківська	28,7	12,4	4,6	18,8	30,7
Київська	6,4	17,2	3,8	21,4	42,2
Кіровоградська	27,5	13,0	3,3	16,5	32,3
Луганська	12,8	27,5	3,8	22,1	25,5
Львівська	18,3	14,2	6,6	18,3	35,5
Миколаївська	27,8	13,3	3,3	19,3	27,9
Одеська	16,6	8,3	4,0	23,4	40,6
Полтавська	21,1	17,4	2,9	20,5	31,1
Рівненська	18,0	13,5	4,4	25,5	32,8
Сумська	23,4	15,0	4,8	19,7	30,6
Тернопільська	32,6	8,6	3,1	16,7	33,1
Харківська	13,5	18,3	4,4	24,2	33,4
Херсонська	29,5	9,0	2,9	21,6	29,9
Хмельницька	26,9	12,4	2,7	22,0	28,5
Черкаська	28,4	14,3	4,3	17,4	29,7
Чернівецька	28,8	9,8	4,7	18,7	32,4
Чернігівська	23,4	12,7	2,1	22,2	30,8

*Джерело: побудовано на основі даних⁴⁷⁹

⁴⁷⁹ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 05.08.2017).

**Концентрація ключових сфер господарювання за кількістю суб'єктів
єдиного державного реєстру підприємств та організацій в регіонах
України у 2016 році, %***

Регіони	сільське господарство	промисловість	будівництво	торгівля	сфера послуг
Вінницька	14,5	9,1	4,5	16,3	45,0
Волинська	8,4	7,3	3,9	15,5	55,7
Дніпропетровська	7,5	8,9	6,4	28,6	45,0
Донецька	4,7	8,8	6,6	22,1	52,8
Житомирська	10,5	12,2	4,2	14,2	48,1
Закарпатська	8,7	9,0	4,4	13,9	56,4
Запорізька	9,6	9,7	5,9	22,3	46,9
Івано-Франківська	5,4	9,9	7,7	15,5	53,0
Київська	7,8	9,7	8,2	26,3	42,8
Кіровоградська	22,0	7,8	4,6	17,6	39,0
Луганська	7,4	10,3	6,0	18,8	50,1
Львівська	4,8	9,4	6,4	18,5	54,9
Миколаївська	17,4	6,9	4,5	21,6	44,2
Одеська	11,2	6,8	6,2	19,1	52,2
Полтавська	12,0	8,2	5,9	17,5	48,5
Рівненська	7,4	9,5	5,7	14,6	54,4
Сумська	9,8	8,8	5,1	16,7	50,0
Тернопільська	9,8	8,4	4,3	10,8	54,7
Харківська	5,6	10,8	5,6	25,1	48,2
Херсонська	16,2	7,5	4,6	18,8	45,8
Хмельницька	11,5	9,0	5,8	14,8	49,8
Черкаська	12,8	8,4	5,7	15,7	45,7
Чернівецька	8,9	9,1	5,5	14,0	53,9
Чернігівська	11,2	8,6	4,3	16,6	47,8

*Джерело: побудовано на основі даних⁴⁸⁰

⁴⁸⁰ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2017).

Додаток Л

Показники локалізації за ключовими сферами господарювання

Таблиця Л.1

Локалізація ключових сфер господарювання за ВДВ у регіонах України у 2016 році*

Регіони	сільське господарство	промисловість	будівництво	торгівля	сфера послуг
Вінницька	1,37	0,88	0,74	0,84	0,91
Волинська	0,94	0,72	1,14	1,48	1,08
Дніпропетровська	0,42	1,86	0,69	1,03	0,84
Донецька	0,36	1,75	1,09	0,79	0,98
Житомирська	1,11	0,81	0,54	0,83	0,94
Закарпатська	0,81	0,63	1,19	1,26	1,26
Запорізька	0,67	1,67	0,45	0,93	0,75
Івано-Франківська	0,67	1,10	3,76	1,25	0,95
Київська	0,77	0,86	1,73	1,54	1,08
Кіровоградська	1,67	0,79	0,45	0,70	0,87
Луганська	0,92	1,33	0,54	0,43	0,92
Львівська	0,50	0,78	1,24	1,31	1,37
Миколаївська	1,15	0,85	0,84	1,10	0,98
Одеська	0,56	0,59	1,53	1,14	1,55
Полтавська	0,98	1,84	0,74	0,55	0,66
Рівненська	0,92	1,10	0,94	1,31	0,90
Сумська	1,20	1,09	0,45	0,98	0,83
Тернопільська	1,33	0,60	0,79	0,98	1,12
Харківська	0,65	1,10	1,04	1,10	1,18
Херсонська	1,73	0,53	0,40	0,84	0,94
Хмельницька	1,45	0,79	0,99	0,86	0,90
Черкаська	1,26	1,02	0,59	0,98	0,90
Чернівецька	1,16	0,44	1,63	0,91	1,26
Чернігівська	1,40	0,87	0,49	0,84	0,84

*Джерело: розраховано на основі методики, наведеної у підрозділі 2.4 монографії

**Локалізація ключових сфер господарювання за
кількістю зайнятого населення в регіонах України у 2016 р.***

Регіони	сільське господарство	промисловість	будівництво	торгівля	сфера послуг
Вінницька	1,63	0,67	0,60	0,93	0,90
Волинська	1,09	0,82	0,64	1,08	1,02
Дніпропетровська	0,39	1,55	0,96	1,16	1,01
Донецька	0,44	1,94	1,00	0,91	0,90
Житомирська	0,76	0,89	0,99	1,15	1,03
Закарпатська	1,29	0,73	1,42	0,84	1,05
Запорізька	0,87	1,38	0,98	1,01	0,90
Івано-Франківська	1,50	0,77	1,16	0,89	0,94
Київська	0,33	1,08	0,95	1,01	1,29
Кіровоградська	1,43	0,81	0,82	0,78	0,99
Луганська	0,67	1,72	0,94	1,04	0,78
Львівська	0,95	0,89	1,67	0,86	1,09
Миколаївська	1,45	0,83	0,83	0,91	0,85
Одеська	0,86	0,52	1,01	1,11	1,24
Полтавська	1,10	1,09	0,74	0,97	0,95
Рівненська	0,94	0,84	1,11	1,20	1,00
Сумська	1,22	0,94	1,20	0,93	0,93
Тернопільська	1,70	0,54	0,77	0,79	1,01
Харківська	0,71	1,14	1,11	1,15	1,02
Херсонська	1,54	0,56	0,73	1,02	0,91
Хмельницька	1,40	0,77	0,68	1,04	0,87
Черкаська	1,48	0,89	1,09	0,82	0,91
Чернівецька	1,50	0,61	1,18	0,88	0,99
Чернігівська	1,22	0,79	0,52	1,05	0,94

*Джерело: розраховано на основі методики, наведеної у підрозділі 2.4 монографії

Локалізація ключових сфер господарювання за кількістю суб'єктів єдиного державного реєстру підприємств та організацій в регіонах України у 2016 р.*

Регіони	сільське господарство	промисловість	будівництво	торгівля	сфера послуг
Вінницька	1,54	1,01	0,76	0,81	0,92
Волинська	0,89	0,81	0,67	0,77	1,14
Дніпропетровська	0,79	0,99	1,09	1,43	0,92
Донецька	0,50	0,99	1,14	1,11	1,08
Житомирська	1,11	1,36	0,73	0,71	0,98
Закарпатська	0,93	1,00	0,76	0,70	1,15
Запорізька	1,03	1,08	1,01	1,12	0,96
Івано-Франківська	0,58	1,11	1,33	0,78	1,08
Київська	0,83	1,09	1,41	1,32	0,87
Кіровоградська	2,34	0,87	0,78	0,88	0,80
Луганська	0,79	1,15	1,03	0,94	1,02
Львівська	0,51	1,05	1,10	0,93	1,12
Миколаївська	1,85	0,77	0,78	1,08	0,90
Одеська	1,19	0,76	1,06	0,95	1,06
Полтавська	1,28	0,92	1,01	0,88	0,99
Рівненська	0,79	1,06	0,98	0,73	1,11
Сумська	1,04	0,98	0,88	0,84	1,02
Тернопільська	1,05	0,94	0,74	0,54	1,12
Харківська	0,60	1,21	0,96	1,26	0,98
Херсонська	1,73	0,83	0,80	0,94	0,94
Хмельницька	1,23	1,01	0,99	0,74	1,02
Черкаська	1,36	0,94	0,98	0,79	0,93
Чернівецька	0,95	1,02	0,94	0,70	1,10
Чернігівська	1,19	0,96	0,74	0,83	0,98

*Джерело: розраховано на основі методики, наведеної у підрозділі 2.4 монографії

**Локалізація ключових сфер господарювання за обсягами
реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств у регіонах України
у 2016 році***

Регіони	сільське господарство	промисловість	будівництво	торгівля	сфера послуг
Вінницька	2,90	0,09	1,00	0,64	0,71
Волинська	0,59	0,54	0,77	1,92	0,50
Дніпропетровська	0,34	1,17	0,61	1,09	0,68
Донецька	0,25	1,43	1,48	0,53	1,32
Житомирська	1,72	0,94	0,63	0,98	0,66
Закарпатська	0,41	1,02	1,02	1,09	1,32
Запорізька	0,66	1,46	0,45	0,65	0,49
Івано-Франківська	1,60	0,77	1,94	0,80	1,81
Київська	0,80	0,64	0,98	1,58	0,94
Кіровоградська	2,66	0,73	0,49	0,98	0,69
Луганська	1,43	1,49	0,51	0,37	0,51
Львівська	0,39	0,99	1,55	1,00	1,62
Миколаївська	1,17	0,74	1,14	1,18	1,49
Одеська	0,62	0,52	2,14	1,38	2,16
Полтавська	1,79	1,22	0,73	0,50	0,93
Рівненська	1,41	1,05	1,15	0,87	0,72
Сумська	2,32	0,94	0,90	0,78	0,62
Тернопільська	1,43	1,49	0,51	0,37	0,51
Харківська	0,75	0,94	0,97	1,13	1,02
Херсонська	2,49	0,87	0,55	0,83	0,73
Хмельницька	2,63	0,85	1,14	0,80	0,57
Черкаська	1,96	1,01	0,50	0,82	0,68
Чернівецька	1,25	0,80	1,78	1,10	1,03
Чернігівська	2,61	0,96	0,65	0,67	0,67

*Джерело: розраховано на основі методики, наведеної у підрозділі 2.4 монографії

**Локалізація ключових сфер господарювання за обсягами
капітальних інвестицій у регіонах України у 2016 році***

Регіони	сільське господарство	промисловість	будівництво	торгівля	сфера послуг
Вінницька	1,70	0,73	0,95	0,53	0,67
Волинська	0,53	0,85	1,79	2,71	0,84
Дніпропетровська	0,46	1,64	0,29	1,15	1,08
Донецька	0,31	2,03	0,19	0,32	1,37
Житомирська	1,05	1,15	0,88	1,31	0,52
Закарпатська	0,10	0,92	2,02	1,54	1,22
Запорізька	0,99	1,80	0,11	0,35	0,76
Івано-Франківська	0,28	1,12	2,05	0,48	1,06
Київська	0,52	1,36	1,61	2,28	0,54
Кіровоградська	2,40	0,65	0,20	0,78	0,47
Луганська	1,51	1,16	0,07	0,20	0,53
Львівська	0,26	1,11	1,38	0,96	1,57
Миколаївська	1,07	0,93	0,23	2,31	1,34
Одеська	0,66	0,54	0,93	1,01	2,24
Полтавська	0,99	1,28	0,74	1,26	0,89
Рівненська	0,54	0,96	2,03	0,70	0,73
Сумська	1,56	0,98	0,68	0,83	0,61
Тернопільська	1,41	0,63	1,59	0,61	0,84
Харківська	0,77	0,78	1,08	1,20	1,53
Херсонська	2,17	0,48	0,39	0,78	0,91
Хмельницька	0,85	0,73	0,96	0,45	2,14
Черкаська	1,76	0,71	0,81	0,81	0,65
Чернівецька	0,39	0,50	2,29	0,88	0,98
Чернігівська	1,70	0,98	0,74	0,55	0,52

*Джерело: розраховано на основі методики, наведеної у підрозділі 2.4 монографії

Значення інтегрального індексу локалізації ключових сфер господарювання у регіонах України у 2016 році*

Регіони	сільське господарство	промисловість	будівництво	торгівля	сфера послуг
Вінницька	1,83	0,68	0,81	0,75	0,82
Волинська	0,81	0,75	1,00	1,59	0,91
Дніпропетровська	0,48	1,44	0,73	1,17	0,90
Донецька	0,37	1,63	0,98	0,73	1,13
Житомирська	1,15	1,03	0,76	1,00	0,83
Закарпатська	0,71	0,86	1,28	1,09	1,20
Запорізька	0,84	1,48	0,60	0,81	0,77
Івано-Франківська	0,93	0,97	2,05	0,84	1,17
Київська	0,65	1,00	1,34	1,55	0,94
Кіровоградська	2,10	0,77	0,55	0,82	0,76
Луганська	1,06	1,37	0,62	0,60	0,75
Львівська	0,52	0,96	1,39	1,01	1,35
Миколаївська	1,34	0,82	0,76	1,32	1,11
Одеська	0,78	0,59	1,33	1,12	1,65
Полтавська	1,23	1,27	0,79	0,83	0,88
Рівненська	0,92	1,00	1,24	0,96	0,89
Сумська	1,47	0,99	0,82	0,87	0,80
Тернопільська	1,38	0,84	0,88	0,66	0,92
Харківська	0,70	1,03	1,03	1,17	1,15
Херсонська	1,93	0,65	0,57	0,88	0,88
Хмельницька	1,51	0,83	0,95	0,78	1,10
Черкаська	1,57	0,91	0,79	0,84	0,81
Чернівецька	1,05	0,68	1,57	0,90	1,07
Чернігівська	1,62	0,91	0,63	0,79	0,79

*Джерело: розраховано на основі методики, наведеної у підрозділі 2.4 монографії

Форми ПШБ, які передбачено розвивати, згідно із стратегіями розвитку регіонів на період до 2020 року*

Регіони	Форми ПШБ
Вінницька	інноваційні науково-виробничі кластери у сферах мехатроніки, ІТ-технологій, машинобудуванні; транскордонні кластери, наукові парки на базі провідних вищих навчальних закладів регіону із технологічним, освітнім, фізико-технічним та агропромисловим відділеннями; науково-технічні парки, високотехнологічний промисловий парк, інноваційний стартап-інкубатор
Волинська	ІТ кластер, наукові парки, технопарки, індустріальні парки, вільні митні зони промислового типу
Дніпропетровська	індустріальні та наукові парки, ІТ-містечка навколо міста Дніпро, ІТ-бізнес-інкубатори
Донецька	великі кооперативні системи фермерських господарств кластерного типу, сільськогосподарські виробничі та обслуговуючі кооперативи
Житомирська	галузеві і територіальні кластери з виробництва і переробки окремих видів сільськогосподарської продукції, регіональна мережа наукових, технологічних та індустріальних парків
Закарпатська	міждержавні територіальні агрокластери, галузеві кластери (машинобудування, сільське господарство та харчова промисловість, лісогосподарський та лісопромисловий комплекси, туризм)
Запорізька	індустріальні парки (зокрема, з глибокої переробки зерна), технополіси, технопарки, центри трансферу технологій, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи
Івано-Франківська	біопаливний кластер, індустріальні та науково-технологічні парки, бізнес-центри, бізнес-інкубатори, сільськогосподарські кооперативи
Київська	індустріальні та технологічні парки, ноу-хау центри за участі наукових закладів та інноваційного підприємництва, бізнес-інкубатори, агрокластери
Кіровоградська	аграрний, промисловий (зокрема, харчова промисловість) кластери, міжрегіональні кластери, аграрні технологічні парки, технопарки, індустріальні парки (зокрема, енергозберігаюче енергетичне обладнання, засоби аграрної механізації), виробничі, молочарні, заготівельно-збутові сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, еко-, соціополіси, бізнес-інкубатори
Луганська	індустріальні та технологічні парки, хіміко-нафтопереробний науково-виробничий кластер, виробничі та сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи
Львівська	кластери (легка промисловість, транспорт та логістика), транскордонні кластери, індустріальні парки, технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори
Миколаївська	аграрний, промислово-портовий кластери, індустріальні парки, технопарки, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи
Одеська	агропромисловий (зокрема, зерновий), морегосподарський, туристичний, рекреаційно-оздоровчий та медичний кластери, індустріальні парки

Полтавська	промисловий, туристичний кластер, індустріальні парки, різноспеціалізовані (молочних, з обробітку ґрунту, заготівельних, м'ясних, багатофункціональних) сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи
Рівненська	кластери, індустріальні парки, технопарки, ІТ бізнес-інкубатори, кооперативи нетрадиційних видів агровиробництва, енергетичні кооперативи
Сумська	індустріальні парки, бізнес-інкубатори (зокрема, ІТ), сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи
Тернопільська	кластери (зокрема, сільського зеленого туризму, з виробництва і переробки окремих видів сільськогосподарської продукції), індустріальні та технологічні парки, обслуговуючі кооперативи (у т.ч. сільськогосподарські)
Харківська	ІТ, туристичний кластери, технопарки, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи
Херсонська	сільськогосподарський, туристичний кластери, індустріальні (машинобудування, хімічна промисловість), аграрно-індустріальні, наукові парки, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи
Хмельницька	харчопереробні, туристичні кластери, наукові та технологічні парки
Черкаська	індустріальні парки, технологічні зони, кластери, логістичні хаби, ІТ-кластер, сільськогосподарські кооперативи
Чернівецька	індустріальний парк, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, бізнес-інкубатори
Чернігівська	аграрні, агропромислові кластери (зокрема, в картоплярстві, зерновій та м'ясо-молочній галузях), деревообробний, енергетичний, туристичний кластери, індустріальні та технологічні парки, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи

*Джерело: побудовано на основі даних Стратегій розвитку областей України на період до 2020 року

Додаток Н

Таблиця Н.1

Перспективні галузеві та міжгалузеві кластери в регіонах України*

Регіони	Перспективні кластери згідно з:	
	даними розрахунку інтегрального індексу локалізації	стратегіями розвитку регіонів на період до 2020 року
Вінницька	аграрний (бурякоцукровий, зерновиробництво, картоплярство), ІТ, освітній, науково-освітній	інноваційні науково-виробничі кластери у сферах мехатроніки, ІТ-технологій, машинобудуванні; транскордонні кластери,
Волинська	будівельний, торгівельний	ІТ кластер
Дніпропетровська	промисловий (металургії, хімічної, харчової промисловості та машинобудування), торгівельний, ІТ, науковий, науково-виробничий	
Донецька	ІТ, промисловий (металургії, виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення), будівельно-промисловий, кластер сфери послуг	великі кооперативні системи фермерських господарств кластерного типу, сільськогосподарські виробничі та обслуговуючі кооперативи
Житомирська	аграрний, промисловий, торгівельний, агропромисловий	галузеві і територіальні кластери з виробництва і переробки окремих видів сільськогосподарської продукції
Закарпатська	будівельний, торгівельний, освітній, кластер сфери послуг	міждержавні територіальні агрокластери, галузеві кластери (машинобудування, сільське господарство та харчова промисловість, лісгосподарський та ліспромисловий комплекси, туризм)
Запорізька	промисловий, науковий, науково-виробничий	сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи
Івано-Франківська	будівельний, кластер сфери послуг, агропромисловий	біопаливний кластер, кластери у межах сільської і міської переробної промисловості, туризму і виробництву традиційних товарів, сільськогосподарські кооперативи
Київська	промисловий, будівельний, торгівельний, науковий, будівельно-промисловий, науково-виробничий	агрокластери
Кіровоградська	аграрний	аграрний, промисловий (зокрема, харчова промисловість) кластери, міжрегіональні кластери, виробничі, молочарні, заготівельно-збутові сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи
Луганська	промисловий, науковий, науково-виробничий, науково-освітній	хіміко-нафтопереробний науково-виробничий кластер, виробничі та сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи
Львівська	ІТ, будівельний, торгівельний, науковий, кластер сфери послуг, будівельно-промисловий, науково-виробничий	кластери (легка промисловість, транспорт та логістика), транскордонні кластери

Миколаївська	аграрний, торгівельний, кластер сфери послуг	аграрний, промислово-портовий кластери, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи
Одеська	будівельний, торгівельний, ІТ, науковий, кластер сфери послуг	агропромисловий (зокрема, зерновий), морегосподарський, туристичний, рекреаційно-оздоровчий та медичний кластери
Полтавська	аграрний, промисловий, науковий, агропромисловий, науково-виробничий	промисловий, туристичний кластер, різноспеціалізовані (молочних, з обробітку ґрунту, заготівельних, м'ясних, багатофункціональних) сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи
Рівненська	промисловий, будівельний, агропромисловий, будівельно-промисловий	кластери, кооперативи нетрадиційних видів агропромисловості, енергетичні кооперативи
Сумська	аграрний, агропромисловий	сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи
Тернопільська	аграрний, науково-освітній,	кластери (зокрема, сільського зеленого туризму, з виробництва і переробки окремих видів сільськогосподарської продукції), обслуговуючі кооперативи (у т.ч. сільськогосподарські)
Харківська	промисловий, будівельний, торгівельний, кластер сфери послуг, будівельно-промисловий, науково-виробничий, науково-освітній	ІТ, туристичний кластери, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи
Херсонська	аграрний	сільськогосподарський, туристичний кластери, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи
Хмельницька	аграрний, будівельний, кластер сфери послуг	харчопереробні, туристичні кластери
Черкаська	аграрний, агропромисловий	ІТ-кластер, сільськогосподарські кооперативи
Чернівецька	аграрний, будівельний, освітній, кластер сфери послуг	сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи
Чернігівська	аграрний, агропромисловий	аграрні, агропромислові кластери (зокрема, в картоплярстві, зерновій та м'ясо-молочній галузях), деревообробний, енергетичний, туристичний кластери, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи

*Джерело: власні розрахунки, дані Стратегій розвитку областей України на період до 2020 року

Додаток О

Таблиця О.1

Дані про індустриальні парки у Львівській області*

Найменування індустриального (промислового) парку	Ініціатор створення	Місце знаходження	Дата включення в Реєстр	Термін, на який створено (роки)	Загальна площа земельної ділянки (га)
Львівський індустриальний парк "Рясне - 2"	Львівська міська рада	м. Львів, у межах промвузла "Рясне - 2"	07.02.2014	50	23,49
Яворівський індустриальний парк	Яворівська районна рада	Яворівський район	26.04.2017	30	40,00
Кам'янка-Бузький індустриальний парк	Кам'янка-Бузька міська рада	м. Кам'янка-Бузька	31.05.2017	30	24,47
Новороздільський індустриальний парк	Новороздільська міська рада	м. Новий Розділ	15.06.2017	50	46,40
Індустриальний парк "СІГМА Парк Яричів"	ТОВ "Індустриальний парк "СІГМА Парк Яричів"	с. Старий Яричів, Кам'янка-Бузького р-ну	04.09.2017	50	15,71

* Джерело: побудовано на основі даних ⁴⁸¹

⁴⁸¹ Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення 05.08.2017).

Додаток П
Локалізація ключових сфер господарювання в містах та районах
Львівської області за обсягами капітальних інвестицій

Таблиця П.1

Динаміка значень показника локалізації сільського господарства
в регіонах Львівської області за 2012-2016 рр.*

Регіони	2012	2013	2014	2015	2016
Львів (міськрада)	0,01	0,24	0,24	0,08	0,10
Борислав (міськрада)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Дрогобич (міськрада)	0,33	0,54	0,54	1,10	0,31
м. Моршин	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
м. Новий Розділ	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
м. Самбір	0,26	0,67	0,67	0,00	0,00
м. Стрий	0,13	0,15	0,15	0,00	0,00
м. Трускавець	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Червоноград (міськрада)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Бродівський район	9,88	5,24	5,24	3,10	4,06
Буський район	8,34	3,22	3,22	4,69	5,48
Городоцький район	0,83	0,34	0,34	0,85	0,44
Дрогобицький район	1,66	1,12	1,12	2,14	2,99
Жидачівський район	5,32	7,00	7,00	2,33	2,84
Золочівський район	5,70	4,98	4,98	2,94	3,22
Кам'янка-Бузький район	9,96	6,51	6,51	5,48	4,97
Мостиський район	0,26	0,00	0,00	0,00	8,74
Жовківський район	0,90	0,67	0,67	0,65	1,11
Миколаївський район	0,73	0,33	0,33	1,08	1,54
Перемишлянський район	2,61	2,23	2,23	1,13	2,13
Пустомитівський район	0,76	0,59	0,59	0,41	0,42
Радехівський район	13,27	6,22	6,22	6,88	2,53
Самбірський район	3,21	0,23	0,23	0,47	1,34
Сколівський район	2,09	0,87	0,87	3,80	2,45
Сокальський район	1,68	1,97	1,97	1,84	3,35
Старосамбірський район	3,01	0,88	0,88	0,31	0,09
Стрийський район	5,69	6,53	6,53	4,29	6,16
Турківський район	0,81	1,18	1,18	1,10	1,63
Яворівський район	0,38	0,36	0,36	0,12	0,09

*Джерело: розраховано на основі методики, наведеної у підрозділі 2.4 монографії

**Динаміка значень показника локалізації промисловості
в регіонах Львівської області за 2012-2016 рр.***

Регіони	2012	2013	2014	2015	2016
Львів (міськрада)	0,79	0,99	0,98	0,79	0,81
Борислав (міськрада)	0,39	0,26	0,22	0,21	0,60
Дрогобич (міськрада)	0,84	0,65	0,56	0,63	0,34
м. Моршин	1,71	2,20	1,91	0,76	2,26
м. Новий Розділ	3,92	2,71	3,19	3,07	2,74
м. Самбір	0,71	0,63	0,38	0,63	0,83
м. Стрий	2,27	1,70	1,67	2,00	1,55
м. Трускавець	0,12	0,09	0,21	0,07	0,34
Червоноград (міськрада)	0,36	0,35	0,53	0,71	0,51
Бродівський район	0,29	0,38	0,68	0,79	0,58
Буський район	0,61	0,46	0,64	1,37	0,82
Городоцький район	2,54	1,46	1,10	1,68	2,11
Дрогобицький район	0,08	0,01	0,15	0,18	0,27
Жидачівський район	2,73	1,37	1,58	2,03	1,47
Золочівський район	0,12	0,28	0,69	0,18	0,92
Кам'янка-Бузький район	2,06	1,48	1,80	1,81	1,39
Мостиський район	0,08	0,06	0,03	0,08	0,08
Жовківський район	1,09	1,18	0,62	0,58	0,39
Миколаївський район	2,39	1,07	1,15	1,26	1,07
Перемишлянський район	0,96	0,39	0,26	0,70	0,47
Пустомитівський район	0,99	1,00	0,63	0,62	0,47
Радехівський район	1,58	1,75	2,54	2,06	2,40
Самбірський район	0,91	1,04	0,08	1,72	0,07
Сколівський район	0,07	0,04	0,01	0,01	0,07
Сокальський район	1,99	1,71	2,09	2,24	1,69
Старосамбірський район	0,52	0,03	0,09	1,12	0,41
Стрийський район	1,33	1,00	1,47	2,07	1,47
Турківський район	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Яворівський район	0,97	0,68	1,15	1,61	1,26

*Джерело: розраховано на основі методики, наведеної у підрозділі 2.4 монографії

**Динаміка значень показника локалізації будівництва
в регіонах Львівської області за 2012-2016 рр.***

Регіони	2012	2013	2014	2015	2016
Львів (міськрада)	0,48	0,75	0,86	0,88	0,96
Борислав (міськрада)	3,17	2,06	1,62	1,36	1,59
Дрогобич (міськрада)	1,83	1,81	1,34	1,51	0,76
м. Моршин	0,60	0,41	0,97	1,92	0,41
м. Новий Розділ	0,12	0,00	0,03	0,04	0,00
м. Самбір	3,78	2,64	1,92	2,00	2,50
м. Стрий	1,24	0,73	1,14	0,77	0,76
м. Трускавець	0,41	0,83	1,62	0,95	1,02
Червоноград (міськрада)	0,61	0,44	0,54	0,41	0,38
Бродівський район	2,00	1,93	0,50	1,20	1,60
Буський район	2,28	2,10	0,66	0,00	0,00
Городоцький район	1,26	1,50	0,94	0,81	0,43
Дрогобицький район	3,91	3,63	2,40	2,53	2,29
Жидачівський район	0,58	0,40	0,50	0,45	0,35
Золочівський район	2,09	2,13	1,08	1,40	0,66
Кам'янка-Бузький район	0,64	0,54	0,50	0,55	0,55
Мостиський район	3,86	3,64	2,70	1,70	2,08
Жовківський район	2,36	1,43	1,79	1,80	2,19
Миколаївський район	1,47	1,55	1,35	1,38	0,96
Перемишлянський район	0,52	0,68	0,90	1,99	3,47
Пустомитівський район	2,39	1,43	1,42	1,33	1,51
Радехівський район	0,49	0,18	0,07	0,16	0,05
Самбірський район	2,92	2,32	2,46	1,19	1,91
Сколівський район	3,40	1,34	1,25	1,77	1,46
Сокальський район	1,91	1,08	0,70	0,00	0,37
Старосамбірський район	3,01	2,70	1,61	1,60	1,68
Стрийський район	2,32	1,05	0,87	0,70	0,48
Турківський район	1,18	1,38	1,57	1,85	0,52
Яворівський район	2,98	2,72	1,77	1,37	1,63

*Джерело: розраховано на основі методики, наведеної у підрозділі 2.4 монографії

**Динаміка значень показника локалізації торгівлі
в регіонах Львівської області за 2012-2016 рр.***

Регіони	2012	2013	2014	2015	2016
Львів (міськрада)	1,30	1,19	1,07	1,39	1,20
Борислав (міськрада)	0,43	1,54	1,18	0,41	1,90
Дрогобич (міськрада)	0,17	0,35	0,17	0,39	0,21
м. Моршин	1,84	0,86	1,35	1,07	0,95
м. Новий Розділ	0,00	0,00	0,02	0,10	0,01
м. Самбір	0,19	0,00	0,05	1,13	0,24
м. Стрий	0,08	0,37	0,14	0,21	0,66
м. Трускавець	0,18	0,71	0,11	0,04	0,20
Червоноград (міськрада)	1,67	1,97	2,96	0,96	5,05
Бродівський район	0,18	0,08	0,24	0,05	0,12
Буський район	0,40	0,62	0,13	0,16	1,14
Городоцький район	0,26	0,41	2,97	0,91	0,85
Дрогобицький район	0,05	0,10	0,00	0,09	0,00
Жидачівський район	0,04	0,38	0,47	2,05	2,03
Золочівський район	2,93	0,53	0,46	0,35	0,53
Кам`янка-Бузький район	0,35	0,40	0,19	0,30	0,52
Мостиський район	1,50	1,59	1,19	0,31	0,45
Жовківський район	1,18	1,12	1,06	1,07	1,92
Миколаївський район	0,10	0,34	0,51	0,58	1,16
Перемишлянський район	5,95	9,11	7,98	0,98	0,94
Пустомитівський район	0,53	0,77	0,97	1,61	1,28
Радехівський район	0,18	0,07	0,05	0,14	0,04
Самбірський район	0,00	0,07	0,10	0,14	0,08
Сколівський район	0,08	0,44	0,02	0,05	0,21
Сокальський район	0,11	0,04	0,10	0,00	0,09
Старосамбірський район	0,47	0,69	0,24	0,33	0,72
Стрийський район	0,03	0,03	0,04	0,06	0,05
Турківський район	0,09	0,80	0,59	0,16	1,47
Яворівський район	0,17	0,50	0,16	0,24	0,73

*Джерело: розраховано на основі методики, наведеної у підрозділі 2.4 монографії

**Динаміка значень показника локалізації сфери послуг
у регіонах Львівської області за 2012-2016 рр.***

Регіони	2012	2013	2014	2015	2016
Львів (міськрада)	1,37	1,26	1,34	1,33	1,35
Борислав (міськрада)	0,51	1,14	1,13	0,30	0,95
Дрогобич (міськрада)	0,98	1,12	1,54	1,24	2,36
м. Моршин	0,77	0,25	0,18	0,12	0,19
м. Новий Розділ	0,05	0,11	0,27	0,33	0,21
м. Самбір	0,11	0,38	0,55	0,19	0,07
м. Стрий	0,44	0,63	0,44	0,77	0,86
м. Трускавець	2,16	2,80	1,70	2,94	2,67
Червоноград (міськрада)	1,56	2,43	1,96	2,57	1,65
Бродівський район	0,12	0,12	0,22	0,21	0,03
Буський район	0,17	0,59	0,80	0,23	0,52
Городоцький район	0,17	0,21	0,45	0,54	0,23
Дрогобицький район	0,31	0,28	0,43	0,23	0,61
Жидачівський район	0,08	0,27	0,31	0,03	0,14
Золочівський район	0,13	0,22	0,25	0,37	0,40
Кам'янка-Бузький район	0,02	0,08	0,05	0,07	0,15
Мостиський район	0,17	0,06	0,04	0,00	0,04
Жовківський район	0,33	0,54	0,44	0,42	0,95
Миколаївський район	0,13	0,40	0,24	0,09	0,41
Перемишлянський район	0,18	0,08	0,12	0,45	0,05
Пустомитівський район	0,51	0,87	1,07	0,88	1,28
Радехівський район	0,12	0,21	0,05	0,01	0,01
Самбірський район	0,10	0,04	0,13	0,00	0,00
Сколівський район	0,53	2,27	2,21	1,11	0,85
Сокальський район	0,10	0,10	0,18	0,27	0,26
Старосамбірський район	0,22	0,19	0,40	0,42	0,01
Стрийський район	0,01	0,36	0,04	0,00	0,00
Турківський район	1,47	1,64	1,10	0,13	0,20
Яворівський район	0,23	0,16	0,27	0,33	0,50

*Джерело: розраховано на основі методики, наведеної у підрозділі 2.4 монографії

ПІСЛЯМОВА

Зміцнення економічного потенціалу території та запобігання поглиблення територіальних диспропорцій в перспективі можливе завдяки формуванню «точок зростання» та локалізації ділової активності на основі обґрунтування оптимальних форм просторової організації бізнесу. У зв'язку з цим обумовилася необхідність їх дослідження та розробки дієвих організаційно-інституційних та економічних механізмів регулювання просторової організації бізнесу в територіально-суспільних системах різних ієрархічних рівнів.

Стійка тенденція до інтеграції в рамках різних форм просторової організації бізнесу, як у межах національних господарських систем, так і в розрізі окремих господарюючих суб'єктів, проявляється у формі взаємопроникнення, ускладнення та взаємопідпорядкування господарських взаємозв'язків і процесів різних ланок і масштабів господарювання. Слід зазначити, що розвиток інтеграційних процесів обумовлюється насамперед посиленням конкурентної боротьби за ринки сировини, збуту, інформації. В умовах жорсткої конкуренції саме співпраця та інтеграція чи то матеріально-технічних, чи фінансово-економічних ресурсів, а також підприємницького капіталу окремих господарюючих суб'єктів у межах інтеграційного утворення створює вигідні конкурентні переваги для всіх його учасників. Таким чином, саме процеси просторової організації (інтеграції) бізнесу в сучасних умовах світогосподарського розвитку є локомотивами та детермінантами економічного поступу окремих регіонів, держав і світу загалом.

Саме тому, в даній монографії поглиблено теоретико-методологічні засади просторової організації бізнесу в умовах нових вимог і трендів розвитку інноваційної економіки, діджиталізації та глобалізації економічного простору. А саме запропонована наукова платформа дослідження потенціалу просторової інтеграції бізнесу в глобалізаційно-цивілізаційному, інформаційно-інноваційному, соціокультурному та економічному аспектах; сформована матриця тетралатерального позиціонування форм просторової організації бізнесу в системі координат інтеграційних взаємодій.

Це дозволило визначити сучасні закономірності розвитку форм просторової організації бізнесу, а саме: 1) трансформація існуючих форм просторової організації бізнесу (кластери, мережі, індустріальні та технологічні парки і зони тощо) та активізація розвитку метапросторових (в т.ч. віртуальних) форм під впливом діджиталізації; 2) трансформація локальних ринків праці у напрямку зростання неформальної зайнятості у сфері послуг в умовах розвитку цифрової економіки; 3) розвиток креативних кластерів в містах зумовлює трансформацію структури їх економіки та формування креативних екосистем в точках росту, активізацію розвитку

власного ринку краундфандингових послуг та участь у зарубіжних краундфандингових мережах.

На основі врахування екосистемного характеру багатомірних внутрішніх зв'язків та інтеграційних взаємодій (просторово-часова зв'язність і масштаб інтеграції суб'єктів-учасників форм просторової організації у створенні доданої вартості (цінності), статус інституціоналізації інтеграційних взаємодій, дотримання норм і постулатів ділової етики і довіри) у межах форм просторової організації бізнесу здійснено тетралатеральне позиціонування висхідної траєкторії їх розвитку у форматі просторової матриці. Просторово-часова зв'язність визначена як якісний вимір поєднання в просторі і часі елементів компонування доданої вартості за відповідного рівня інтеграції суб'єктів-учасників форм просторової інтеграції бізнесу в системі взаємозв'язків і взаємовпливів. Такий теоретико-методичний підхід обумовив можливість розгляду категорії просторової інтеграції бізнесу як процесу впорядкування та стану взаємодії підприємницьких структур та інституційних суб'єктів організації ділової активності, що інтегруються в якісно нову просторову екосистему більш високого рівня для досягнення взаємовигідних просторових ефектів.

Доведено, що в сучасних умовах глобальної конкуренції та транснаціоналізації факторів економічного зростання, кластеризація є ефективною формою внутрірегіональної, внутрінаціональної та міжнаціональної інтеграції (кооперування), яка дає можливість забезпечити: розвиток національної економіки на основі створення самостійних локалізованих гравців, здатних конкурувати на міжнародній платформі; формування конкурентних переваг окремих територій та країни загалом; локалізацію багатонаціональних корпорацій і, відповідно, міжнародних інноваційних мереж; інтернаціоналізацію економічних відносин та підключення до глобальних інноваційних систем в високою мобільністю та глобальної мережі комунікації тощо. В умовах пріоритетності формування нової економіки, яка базується на знаннях та цінностях інформаційного суспільства, в монографії систематизовані наукові положення створення інноваційних кластерів як локалізованих економічних платформ в національній інноваційній системі; визначено домінантні характеристики кластерної інтеграції, враховуючи географічний, синергетичний, інтеграційний та мережевий підходи до взаємодії учасників, розуміння кластеру як територіально-галузевого чи конкурентоспроможного об'єднання підприємницьких структур; визначено макроекономічні та мікроекономічні синергетичні ефекти та чинники процесу кластеризації. Це дало змогу врахувати функціональний, організаційний, економічний та просторовий вимір формування та реалізації інтеграційного потенціалу інноваційних кластерів.

Доповнює теоретико-методичну базу системою інструментів і механізмів забезпечення збалансованості інтересів держави та бізнесу в умовах побудови нової моделі просторової організації суспільства розроблена типологізація форм просторової організації бізнесу за класифікаційними ознаками інтеграційних взаємодій, а також систематизовано чинники (глобалізаційно-цивілізаційні, інформаційно-

інноваційні, соціокультурні, інституційно-організаційні, соціально-економічні) та ефекти (мультиплікативний, інфраструктурний, інноваційно-інвестиційний, виробничо-фінансовий, управлінсько-операційний) просторової інтеграції бізнесу.

Визначено головні принципи розвитку форм просторової організації бізнесу у структурі механізму їх регулювання: стратегічності, збалансованості, легітимності, концентрованості, ефективності. Уточнено зміст поняття «механізм регулювання просторової організації економіки» під яким слід розуміти систему взаємопов'язаних елементів, які визначають стан її керованих елементів, що вживають заходи (через сукупність принципів, методів, інструментів) для корекції розвитку економічних процесів виявлених при діагностиці відхилень.

Концептуальні підходи до інтегрального оцінювання потенціалу просторової інтеграції бізнесу регіонів послужили основою для оцінювання інтеграційних можливостей крізь призму потрійної спіралі інноваційного розвитку «бізнес-влада-наука» та наявних форм просторової організації бізнесу; виявлення структурних зрушень економіки та галузевої спеціалізації регіонів у країні; оцінювання потенціалу формування галузевих і міжгалузевих кластерів на регіональному та внутрішньорегіональному рівнях. На основі дослідження обґрунтовано необхідність стимулювання розвитку наявних та активно формувати нові форми просторової організації бізнесу кластерного типу, що спеціалізуються у галузях і сферах комплексного використання територіальних конкурентних переваг, у т.ч. місцевої сировини, природних ресурсів, а також залучають значну частку працездатного населення.

Використаний методичний підхід до оцінювання впливу форм просторової організації бізнесу на соціально-економічний розвиток регіону на основі кореляційно-регресійного моделювання дозволив виявити взаємозалежності між розвитком окремих складових інфраструктури просторової організації бізнесу (технопарки, індустріальні парки, кооперативи, асоціації, концерни й корпорації) та основними показниками соціально-економічного розвитку регіону (ВРП на одну особу, податкові надходження, обсяги капітальних інвестицій і прямих іноземних інвестицій, експорт товарів і послуг, частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, середньорічна кількість найманих працівників, середньомісячна номінальна заробітна плата й наявний дохід у розрахунку на одну особу). Це слугувало основою для розробки та прогнозування комплексу регуляторних заходів щодо використання потенціалу просторової інтеграції бізнесу в регіоні.

На основі аналізу інституційно-правового забезпечення та просторових передумов розвитку виділено сучасні проблеми і перспективи розвитку індустріальних парків та подано пропозиції щодо удосконалення інституційного базису та стимулювання їх розвитку в Україні. Доповнено інституційний інструментарій розбудови системи стимулювання процесів просторової інтеграції бізнесу шляхом розбудови інноваційно орієнтованої

індустріальної економічної політики та підтримки процесів кластеризації підприємницького середовища. Пропозиції щодо доопрацювання, систематизації та взаємоузгодження законодавчого підґрунтя щодо створення, функціонування кластерів акцентують увагу на необхідності: визначення видів і типів кластерів за просторовою та секторальною ознакою; обґрунтування стратегічної мети створення кластера й визначення його організаційно-функціональної структури, порядку створення, державної реєстрації, припинення кластера; визначення прав та обов'язків учасників, майнових питань функціонування кластера; урегулювання порядку здійснення державної підтримки кластерного просторового розвитку регіонів, розробки державних і регіональних програм підтримки кластерів; визначення змісту та суб'єктів інфраструктури підтримки процесів кластеризації просторового розвитку регіонів.

Індустріальні парки часто слугують інфраструктурними майданчиками реалізації кластерної співпраці. Попри доволі обґрунтовану систему державної підтримки індустріальних парків в країні, більшість розроблених їх концепцій є нереалізованими. Нового стимулу розвитку цієї форми організації бізнесу має надати повноцінне підключення їх потенціалу до процесів нової індустріалізації, що передбачає досягнення високих щаблів конкурентоздатності економіки на основі інноваційного розвитку проривних і переформатування старих секторів економіки на векторах четвертої промислової революції та принципах «Індустрії 4.0». Визначені основні тренди динаміки зростання цифрового потенціалу суспільства, наведені основні характеристики внеску промислового Інтернету у світову економіку та особливості його поширення у Україні. З метою використання потенціалу Індустрії 4.0 як інструменту просування та стимулювання розвитку процесів ПІБ необхідно: актуалізувати систему нормативно-правового забезпечення функціонування індустріальних парків у контексті першочергового врахування технологічної та цифрової модернізації промисловості; оновити та синхронізувати наявні національні та регіональні програми підтримки підприємництва на предмет розвитку цифрового бізнесу та пришвидшеної інтеграції цифрових технологій (промислового Інтернету речей, хмарних технологій і «великих даних») у виробничо-операційні, маркетингово-логістичні, аналітичні та моніторингові процеси реального сектору економіки; ініціювати створення на національному на регіональних рівнях інституційних платформ співпраці представників інноваційного класу, науково-освітніх і дослідно-конструкторських інституцій, індустрій та органів влади для провадження технологічно-цифрового прориву; адаптувати системи підготовки професійних кадрів операційної та управлінської ланки для роботи в умовах новітніх технологічних процесів тощо.

Діяльність регіональних органів влади у напрямі просування кластерної моделі просторового розвитку має скеровуватись у русло оцінювання поточного регіонального кластерного потенціалу та запровадження механізмів стимулювання наявних кластерних форм. Під час розроблення конкретних програмних документів необхідно чітко виокремити перспективні для кластеризації види економічної діяльності в регіоні, а також

визначити серед них ті, які потребують державної підтримки задля посилення конкурентних позицій на ринку.

За результатами дослідження особливостей функціонування та розвитку в Україні агрохолдингових компаній: 1) проаналізовано просторову концентрацію найбільших агрохолдингів за розміром земельного банку та продуктивність використання великими аграрними компаніями земель сільськогосподарського призначення в розрізі регіонів України; 2) обґрунтовано основні переваги та загрози діяльності агрохолдингів для економіки в цілому та агросектору зокрема; 3) здійснено оцінку впливу фінансово-господарської діяльності агрохолдингових компаній на соціально-економічний розвиток регіонів України. В рамках обґрунтування пріоритетних напрямів і механізмів регулювання форм просторової організації бізнесу визначено стратегічні пріоритети та інструменти регулювання діяльності агрохолдингових компаній в Україні на основі аналізу загроз їх функціонування для аграрного сектору та економіки держави в цілому.

Розкрито особливості функціонування форм просторової організації креативної індустрії на основі локалізації креативного потенціалу. Розкрито види та функції основних форм просторової організації креативної індустрії, які мають місце у регіонах України. Доведено необхідність нарощування креативного потенціалу регіону шляхом впровадження низки інструментів: ревіталізації індустріальних територій, налагодження зв'язків між підприємцями креативної сфери, посилення захисту інтелектуальної власності виробників креативного продукту тощо. Запропоновано напрями стимулювання розвитку креативних індустрій у інформаційній, організаційній, нормативно-правовій, статистичній, фінансово-економічній площинах.

Зважаючи на високий потенціал кластерів в сфері інформаційних технологій як ключових учасників розвитку національної економічної системи, в монографії розроблено проблемно-цільову модель концептуалізації організаційно-економічних пріоритетів державного регулювання ІТ-кластерів в економіці України, яка гармонізує суспільні та економічні інтереси учасників кластерного об'єднання, спрямована на формування державної кластерної політики на основі підвищення конкурентоспроможності ІТ-сектору та комерціалізації ІТ-інновацій; реалізацію системи державного регулювання кластерної взаємодії в ІТ-секторі на основі соціально-економічних пріоритетів розвитку країни, вироблення інструментарію створення сприятливого організаційно-інституційного середовища розвитку ІТ-кластерів. Реалізація зазначених пріоритетів сприятиме інституційному розвитку ІТ-кластерів та створенню умов для ефективної інформаційної взаємодії між його учасниками; формуванню інформаційної платформи між творцями інноваційної продукції в сфері ІТ, вітчизняними та зарубіжними інвесторами, в т.ч. щодо залучення венчурних інвестицій; формуванню позитивного іміджу ІТ-кластерів та підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів ІТ-сфери на вітчизняному і міжнародному ринках.

В монографії діагностовано деформації інституційного середовища та проблемні аспекти реалізації державної політики в сфері розвитку інформаційних технологій в Україні, що послужило базисом для розробки пропозицій з удосконалення методичних засад формування державної політики розвитку сфери інформаційних технологій, а саме проведена структуризація системи її інституційного забезпечення з чітким визначенням суб'єктів та об'єктів реалізації; нормативно-правового забезпечення функціонування та стратегічного розвитку інформаційного суспільства та інформатизації, електронного документообігу та урядування, інституціалізації програмного забезпечення, інформаційної безпеки. В сучасних умовах глобальної конкуренції система формування гармонізованого та сприятливого інституційного забезпечення розвитку ІТ-сектору повинна оперативнo враховувати вплив інституційних (в т. ч. неформальних), політичних, економічних, соціальних і глобальних чинників в процесі узгодження стратегічних пріоритетів розвитку сфери інформаційних технологій.

ІТ-сектор в Україні є один з сегментів інноваційної економіки, який найбільш динамічно розвивається, в тому числі, і щодо експортної орієнтованості, проте рівень його конкурентоспроможності залишається одним з найнижчих серед країн Центральної та Східної Європи. Незважаючи на позитивну динаміку венчурного інвестування в ІТ-сектор та успішні приклади розвитку ІТ-бізнесу в Україні, як українська інноваційна екосистема, так і система венчурного інвестування досі перебувають в процесі становлення. Низькою є присутність українських венчурних фондів із прозорими інвестиційними стратегіями та довгостроковими життєвими циклами, а в структурі венчурних інвестицій частка фінансового забезпечення інноваційних підприємств сфери високих технологій є низькою через високу ризиковість проектів, порівняно з сферою фінансових послуг та роздрібної торгівлі. Провідні аутсорсингові ІТ-компанії стали ядром сформованих в Україні дев'яти ІТ-кластерів, які розміщені в Києві, Львові, Харкові, Одесі, Дніпрі, Луцьку, Івано-Франківську, Черкасах та Чернівцях. Політична та макроекономічна нестабільність, недосконала система захисту приватної та інтелектуальної власності, перешкоди для ведення міжнародної торгівлі та залучення іноземних інвестицій, непослідовна система регулювання суттєво погіршують можливості для розвитку ІТ-сектора України та знижують його конкурентоспроможність. Про це свідчить і компаративний аналіз залежності національних рейтингів конкурентоспроможності від індексів конкурентоспроможності ІТ-сектора та рейтингів привабливості країни для венчурного інвестування.

Економетрична оцінка впливу інституційного середовища підприємницької діяльності на розвиток сфери інформаційних технологій та формування її інвестиційного потенціалу на основі кореляційно-регресійного моделювання дозволила виявити взаємозалежності та пояснити множину причинно-наслідкових зв'язків між інституційними параметрами бізнес-середовища країни та основними показниками функціонування ІТ-сектору і системи венчурного інвестування в Україні, що дало змогу обґрунтувати

комплекс організаційно-економічних та інституційних заходів (інструментів) щодо активізації розвитку ІТ-кластерів, визначити стратегічні пріоритети реалізації системи державної підтримки розвитку та підвищення рівня конкурентоспроможності ІТ-сектора України, формування національної ІТ-екосистеми загалом.

Доведено, що системна та послідовна державна політика підтримки розвитку ІТ-кластерів може сприяти суттєвій активізації процесу розвитку та налагодження ефективного функціонування національної інноваційної екосистеми, завдяки створенню сприятливих бізнес-умов та належного ресурсного забезпеченню їх цільових ініціатив та проектів. Структура, запропонованої концепції підтримки розвитку ІТ-кластерів, сформована виходячи пріоритетів розвитку на 4-х основних етапах життєвого циклу інноваційної екосистеми держави: розвиток окремих елементів, цілісне формування, налагодження ефективного функціонування та зрілість інноваційної екосистеми. Це в майбутньому сприятиме перетворенню перспективних ІТ-кластерів у інноваційно-технологічні хаби національного та наднаціонального рівня, а отже підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної інноваційної екосистеми загалом.

На основі систематизації зарубіжного досвіду формування та реалізації державної політики стимулювання розвитку ІТ-кластерів на базі венчурного інвестування (досвід США, Сінгапуру, Китаю, Нідерландів, Канади, Великобританії, Швеції, Ізраїлю та ін.) з позицій можливостей його застосування в Україні встановлено, що ефективним є системний та диференційований підхід стимулювання венчурних інвестицій на різних стадіях реалізації (а отже і підтримки) інноваційних проектів в сфері інформаційних технологій, а саме застосування пільгових цільових позик на етапі створення нових фірм, змішаного співфінансування венчурного бізнесу (фондів) на стадії реалізації пріоритетних інвестицій, інформаційної підтримки в ході комерціалізації проектів тощо.

Розроблено пропозиції щодо вдосконалення механізмів підтримки розвитку ІТ-кластерів у процесі формування інноваційної екосистеми на основі обґрунтування компонентної структури комплексної програми розвитку ІТ-сектора України та визначення пріоритетних напрямків та інструментів її реалізації в розрізі семи найбільш важливих сфер: ІТ-аутсорсінгу; науково-дослідних та розробних центрів (R&D); стартапів; е-комерції; ІТ в державному управлінні; ІТ-інфраструктури; кібербезпеки. В рамках запропонованої комплексної програми для кожного пріоритетного напрямку визначено рекомендовані заходи та механізми, які необхідно реалізувати в коротко- та довгостроковій перспективі, визначено необхідне ресурсне забезпечення для їх успішної реалізації та прогнозні результати. Це стимулюватиме формування сприятливого організаційно-економічного та інституційного середовища для забезпечення ефективного розвитку ІТ-сектора та національної інноваційної екосистеми.

Систематизовано проблеми, які гальмують розвиток франчайзингової форми організації бізнесу в Україні та запропоновано основні заходи для їх розв'язання, зокрема: удосконалення законодавчої бази; розробка освітніх

програм з підготовки спеціалістів для ведення бізнесу у формі франчайзингу та впровадження їх у вищих закладах освіти; стимулювання створення регіональних, галузевих навчально-консультаційних центрів франчайзингу у форматі державно-приватного партнерства; створення спеціального органу моніторингу та підтримки розвитку франчайзингу в Україні для упорядкування франчайзингових відносин та стимулювання франчайзингової діяльності.

Досліджено особливості функціонування та динаміку формування корпоративних торгових мереж в Україні, а також соціально-економічні переваги їх розвитку. Виокремлено основні чинники, що впливають на розвиток торгових мереж (економічні, демографічні, містобудівні). Визначено найбільші корпоративні торговельні мережі у сфері роздрібною торгівлі України за часткою у роздрібному товарообороті та за показником виторгу з квадратного метра.

В монографії також здійснено аналіз особливостей функціонування просторових освітніх систем, який дозволив розкрити переваги їх функціонування та особливості впливу на соціально-економічну систему регіону. Виявлено, що просторові освітні системи, які стають невід'ємними елементами інноваційної інфраструктури постіндустріальної економіки мають певні структурні особливості: наявність науково-освітнього ядра, яке здатне продукувати нові знання та інновації, а також бази для проведення наукових досліджень та їх реалізації. Визначено формування нових просторових освітніх структур (в т.ч. освітніх кластерів) як одне із стратегічних завдань розвитку регіонів в контексті генерації інноваційних ідей. Окреслено особливості, переваги та перешкоди формування та функціонування освітніх кластерів в Україні. Виявлено, що активну діяльність у сфері освіти та інноваційних розробок починають втілювати приватні ВЗО, які стали більш гнучкими та зорієнтованими на запити пошукувачів, відтак вони активно шукають та реалізують нові освітні напрямки, вивчаючи новітні тренди розвитку освіти та світової економіки.

Обґрунтовано сучасні тенденції, чинники, переваги та недоліки транснаціоналізації ділової активності у великих містах України (на прикладі Києва, Вінниці, Львова, Харкова) в умовах розвитку постіндустріального суспільства. Встановлено, що процеси транснаціоналізації економіки України розвиваються асиметрично: характеризуються проникненням в країну іноземних ТНК, а формування вітчизняних транснаціональних компаній відбувається повільними темпами. Розкрито особливості розвитку іноземних філій в Україні за видами економічної діяльності, за місцем локалізації, за корпоративною соціальною відповідальністю. Обґрунтовано доцільність розробки інструментів регулювання діяльності ТНК на місцевому рівні в контексті покращення інвестиційного клімату, зокрема, розроблено пропозиції щодо впровадження механізмів регулювання діяльності іноземних ТНК у правовій, економічній, соціальній площинах. Доведена необхідність та розкрито можливості стимулювання створення власних міжнародних корпорацій, які можуть сприяти покращенню економічного клімату в Україні.

Визначено пріоритети державного регулювання для мінімізації ризиків та досягнення стратегічних цілей підвищення конкурентоспроможності міст. Запропоновано підходи до впровадження інструментів регулювання транснаціоналізації економіки великих міст України, реалізація яких повинна сприяти покращенню бізнес-середовища, адаптації міської економіки до особливостей глобальної економіки та підвищенню інвестиційної привабливості. Запропоновано впровадження додаткової оцінки інших альтернативних форм міжнародного співробітництва між бізнес-структурами, що сприяють формуванню нових просторових форм організації економіки на базі кооперування, аутсорсингу, стратегічних альянсів та метакорпоратизації як нового етапу розвитку сучасних ТНК.

Сьогодні необхідність формування в Україні масштабної національної мережі підтримки інноваційних форм просторової організації бізнесу зумовлена як пріоритетністю їх розвитку як окремих елементів національної інноваційної системи (індустріальні парки, технопарки, бізнес-інкубатори), впровадженням окремих вітчизняних компаній у свою діяльність елементів мережових структур (використання платформних технологій, запозичених торговельних марок, аутсорсингу), так і необхідністю забезпечення трансферу технологій, подолання розриву між дослідженнями та їх впровадженням у виробництво. Зарубіжний досвід показав, що ефективним є об'єднання інноваційних форм просторової організації бізнесу у дієву бенчмаркінг-мережу, включаючи фінансово-кредитні та консалтингові установи, ритейл-центри, юридичних і податкових експертів тощо. Підтримка розвитку вітчизняних форм просторової організації бізнесу має забезпечуватись у контексті застосування передових світових практик інноваційної діяльності, активного просування та комерціалізації розробок науково-дослідних установ у світовому масштабі, інформаційного супроводу та комунікації в глобальному просторі. Також отримали подальший розвиток пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України в частині використання податкових важелів та інструментів регулювання форм просторової організації бізнесу, зокрема: створення окремого базового блоку щодо регулювання діяльності інноваційних підприємств у Податковому кодексі, що дозволить усунути суперечності в положеннях нормативно-правових актів, що регламентують зазначений аспект державного регулювання економікою, а також уникнути подвійного оподаткування та зловживань зі сторони контролюючих органів; законодавче закріплення норм щодо надання податкових стимулів суб'єктам інноваційної інфраструктури для розміщення високотехнологічних виробництв в економічно відсталих регіонах з надлишком робочої сили.

Метою концепції регулювання просторової інтеграції бізнесу визначене формування взаємовигідної моделі узгодження цілей усіх контрагентів економічних інтеграційних процесів, принципів, методів та інструментів регулювання, управління та стимулювання процесів розвитку бізнесу в регіональних системах для досягнення максимальних просторово-економічних, соціальних, бюджетних, інноваційних ефектів. Тому виділено

чотири типи регулювання просторової організації бізнесу: стримуюче, превентивне, протекціоністське та стимулююче, що відрізняються як цілями та інструментами, так і фокус-групами об'єктів реалізації політики.

Запропонований концептуальний підхід до регулювання просторової організації бізнесу полягає в узгодженні діяльності регуляторних органів, норм державної регіональної політики (у перспективі і національної просторової політики), спрямований на створення рамкових умов гармонізації взаємин суб'єктів бізнесу та держави за посередництвом форм, методів, важелів організаційно-управлінського, нормативно-правового й фінансово-економічного впливу адміністративних органів управління (державних, регіональних, місцевих) у сфері економічного розвитку для досягнення максимальних регіональних соціально-економічних ефектів від просторової організації (інтеграції) бізнесу. У цьому випадку регулювання (політика) просторової організації бізнесу розглядається як ієрархічна складова перспективної інтегральної концепції просторового розвитку України в межах державної регіональної політики і має мати чітку прив'язку та узгодження з наявними регуляторними механізмами сфери містобудування, економічного та інноваційного розвитку, активізації підприємництва тощо.

Враховуючи інтереси збалансованого просторового розвитку країни в контексті регулювання просторової організації бізнесу, необхідно: інституційно затвердити правовий статус і регуляторні інструменти мережевих і віртуальних форм просторової організації бізнесу, розробити систему індикаторів статистичного обліку та моніторингу їх діяльності та стану розвитку підприємницького середовища територіальних громад задля виявлення перспектив просторової інтеграції та кластеризації бізнесу, інституційно внормувати міжрегіональну та міжмуніципальну співпрацю у напрямі просування процесів просторової організації бізнесу, сприяти розвитку елементів інфраструктури підтримки підприємництва (бізнес-центрів, логістичних та інформаційно-аналітичних сервісів, бізнес-інкубаторів, консалтингових, аудиторських і дорадчих центрів), ввести в регуляторний інструментарій управлінського механізму інтеграційними процесами інституційні елементи транснаціонального (транскордонного, трансрегіонального) менеджменту; синхронізувати регуляторні механізми та управлінську діяльність у сфері соціального, економічного та просторового розвитку на усіх рівнях державної управлінської вертикалі – від державного до локального рівня.

Регулювання просторової організації бізнесу у короткостроковій перспективі має керуватись цілями забезпечення розвитку регіонів України шляхом мобілізації їхнього ендogenous потенціалу підприємництва, а у середньо- та довгостроковій перспективі необхідно здійснити рішучі дії щодо модернізації економіки на якісно нових моделях інноваційного розвитку та підключення національного бізнесу до світових потоків капіталу і технологій за посередництвом інтеграційних форм просторової організації бізнесу. Результативна діяльність форм просторової організації бізнесу синергетично

відобразиться на соціально-економічному розвитку регіонів, а також сприятиме збереженню та примноженню людського та фінансового капіталу територій країни.

Запропоновані в монографії складові системи інформаційно-інфраструктурного, організаційно-управлінського та фінансово-економічного забезпечення політики просторової організації бізнесу на основі визначених стратегічних напрямів, тактичних цілей, а також компетенцій і завдань регуляторних інституцій регіонального та національного рівня сприятимуть досягненню мети нової якості економічного зростання та збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів і територіальних громад на основі раціонального використання місцевих економічних ресурсів та конкурентних переваг просторової інтеграції.

Отримані результати і обґрунтовані пропозиції сприятимуть підвищенню самодостатності територіальних громад, забезпеченню соціально-економічної інтегрованості та збалансованості регіонального розвитку, створенню сприятливих умов для реалізації конкурентних переваг окремих видів бізнесу, оптимізації вибору місця розташування (локалізації) підприємств різних видів, розмірів, галузей та форм власності, підвищення капіталізації бізнесу та регіонів загалом.

Монографія

**Просторова організація бізнесу в регіонах України:
форми та механізми регулювання**

монографія у 2-х томах

Том 1

Науковий редактор М.І. Мельник

Серія «Проблеми регіонального розвитку»

Художнє оформлення: Роман Яремчук

© ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України", 2019.

Оригінал-макет виготовлено в ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України"
79026 Львів, вул. Козельницька, 4.
Підп. до друку 24.05.2018. Формат 70x100/16.
Ум.-друк. арк. 30,24.